

वीर सेवा मन्दिर  
दिल्ली

★

३८८

क्रम संख्या (०५) २ (५४) जैस

काल न०

खण्ड





વર્ષ ૧૬ : ૨૬૧ ]

અમદાવાદ ૨૩-૩-૧૭

[ક્રમાંક ૧૪૫

વીર સેના સોરઠી પુસ્તકાલય

વિષય-દર્શન

૨૨૧ નિર્મલ દાવડે જાણી

૧ નવન વર્ષના પ્રારંભે સંપાદકીય

૨ શ્રીઆમસાંબોધનકુલક્રમ : પૂ. સુ. મ. શ્રી. કાંતિવિજયજી : ૧

૩ વિ. સં. ૧૭૨૪નો તિલ્પપ્રભસુરનો વિવસિપત્ર : પૂ. સુ. મ. શ્રી. કાંતિસાગરજી : ૬

૪ સિદ્ધાંતી રાજ્યના કેટલાંક પ્રાચીન જ્ઞાનમંદિરો : પૂ. સુ. મ. શ્રી ન્યાયવિજયજી : ૬

૫ સોલેટોસ અને મૂર્તિપૂજા : પૂ. સુ. મ. શ્રી જ્ઞાનવિજયજી : ૧૫

૬ એક જાણાવંશીય નૃપતિશાખા અને કૌતુબ : શ્રી વૈદ્ય શ્રીમનલાલ સ. કવેરી : ૧૮

૭ મેહતુંગમુનિરાસ-સાર : શ્રી મંજરલાલજી નાટ્ટા : ૨૯

ખબેલી માર

: ૨૧૮૮૭ પાનું-૩

સત્યાગ્રહ-વાર્ષિક બે રૂપિયા : આ અંકનું મૂલ્ય-ત્રણ આના

# નૂતન વર્ષના પ્રારંભે

[ સંપાદકીય ]

હવે તો જાણે હમણાંની જ વાત હોય એમ થોડા જ વખત પૂર્વે રાજનગરના આંગણે મુનિસમ્મેલન ભરાયું હતું, અને તે પછી ૧-૨૧ વર્ષે શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ' માસિક શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું પણ જરાક પાછળ નગર કરીએ છીએ-શોડુ'ક સિદ્ધાવલોકન કરીએ છીએ અને લાગે છે કે એ વાતને આજે બાર બાર વર્ષનાં વહાણાં વાઈ ગયાં. જાણે મુનિસમ્મેલનની કાળગણનાનું સાક્ષાત્ સમયપત્રક કે સ્ત્રીમાચિહ્ન જ ન હોય એમ 'શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ' એ મુનિસમ્મેલનની યાદને હમેશાં તાજી રાખી છે.

પોતાના બાહ્યકાળસમી ૧૨ વર્ષનો યુગ વટાવી, બીજા અવસ્થાના યુગમાં પ્રવેશ કરવાની ધન્ય વેળાએ, 'શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ' પોતાના સહાયકો, આશ્રયદાતાઓ અને પોષકો—ચતુર્વિધ શ્રીસંઘના સમગ્ર સભ્યો-૧૯૫૫ આચર્ય મહારાજ આદિ મુનિવરો, આર્થિક સહાયતા આપનારા તે તે સદ્ગુરુસ્થો કે સંસ્થાઓ, અને લેખન સામગ્રીથી સદા સહકાર આપનારા વિદ્વાનો—પ્રત્યે પોતાના આભારની લાગણી વ્યક્ત કરે છે, અને સદાય એવો સહકાર મળે તે સિદ્ધિ એવી આશા વ્યક્ત કરે છે.

પૂર્વે બાર વર્ષે દરમિયાન જે કંઈ કરવા યોગ્ય હતું એ બધુંય કરી શકાયું નહોતું એમ કહી શકાય; એવું તો કેટલુંય કરવાનું અવશ્યક રહ્યું છે અમારી વિશેષકેળી યોજના પણ સુદ્ધાતીન પરિસ્થિતિના કારણે આજળ ધપી શકી નથી. અઠધ વર્ષે આવીને જ અટકા પડી છે. અમારો ખ્યાલ તો એવો છે કે જે આર્થિકસાધન અને બીજા સામગ્રી મળતાં રહે તો દર વર્ષે અમુક અમુક વિષયને એક દળદાર વિશેષાંક સંઘને સાદર કરતા રહીએ આજે તો અતિ-આકરી મોંઘવારી અને કાગળનિયમનના ધારાના કારણે એ સંબંધી વિચાર થઈ શકે એમ નથી; પણ સદાય આવી વિષમ પરિસ્થિતિ ચાલુ નહીં રહે, અને અમારી આ ભાવના અતિ દૂરના નહીં એવા કોઈક સમયે જરૂર ફેલાતી થશે એવી આશા રાખીએ.

અ.સપાસની પરિસ્થિતિને જરાક ઊંડાણથી વિચાર કરીએ છીએ તો લાગે છે કે સમિતિએ 'શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ' માસિકના કાર્ય ઉપરાંત બીજાં કાર્યોમાં પણ કંઈક કાળો આપવો જોઈએ, અને પોતાનું કય ક્ષેત્ર એના મૂળ નિયમનને લેશ પણ હરકત ન આવે એ રીતે, વિસ્તૃત કરવું જોઈએ. આ માટે કેવી રીતે શું કરી શકાય એ સંબંધી પોતપોતાના વિચારો જણવવાની અને આ તબક્કા સમગ્ર શ્રીસંઘના સભ્યોને વિનંતી કરીએ છીએ આવી વિચારણામાંથી જ કંઈક યોગ્ય માર્ગ મળી શકશે એમ અમને લાગે છે.

સદાય શ્રીસંઘની કૃપાનું ભાજન બનેલ 'શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ' શાસનની અને શ્રીસંઘની વધુ ને વધુ સેવા બજાવવા ભાગ્યશાળી બને એ જ અભિલાષા !





ता तैसि पढिबंधं उवरिं मा तं क्तेसु रे जीव ! ।  
 पढिबंधं कुणमाणो इहइं चिय दुक्खिओ होसि ॥ १० ॥  
 जाया तरुणी आभरणवण्जिया पाढिओ न मे सणओ ।  
 धूया नो परिणीया भइणी ना मत्तुणोऽमिमया ॥ ११ ॥  
 येवो विभवो संपइ वड्डेइ य रिणं बहू वओ गेहे ।  
 एवं चिंतासंतावताविओ दुक्खमणुहवसि ॥ १२ ॥  
 काळण वि पावाई जो अत्थो संचिओ तुमे जीव ! ।  
 सो तंसि सयणार्णं सञ्चेसिं होइ उवओगी ॥ १३ ॥  
 जं पुण अमुहं कम्मं एको भिच्चय जीव ! तं समणुहवसि ।  
 न य ते सयणा सरणं कुगहगइं गच्छमाणस्स ॥ १४ ॥  
 कोडेणं माणेणं मायालोमेहिं रागदोसेहिं ।  
 भवरंगगओ सुइरं नढो व्व नच्चाविओ तंसि ॥ १५ ॥  
 पंचहि वि इंदिएहिं मणवयकाएहिं दुट्टजोगेहिं ।  
 बहुसो दारुणरूवं पत्तं दुक्खं तुमे जीव ! ॥ १६ ॥  
 ता एयं नाळणं संसारासारयं तुमं जीव ! ।  
 सयलसुहकारणंमि जिणधम्मे आयरं कुणसु ॥ १७ ॥  
 जाव न इंदियहाणी जाव न जररक्खसी परिप्पुइइ ।  
 जाव न रोगवियारा जाव न मच्चू समुल्लियइ ॥ १८ ॥  
 जह गेहंमि पलित्ते कूवं खणिउं न पारए कोषि ।  
 तह संपत्ते मरणे धम्मो कह कीरए जीव ! ॥ १९ ॥  
 पत्तंमि मरणसमए डञ्जसि सोयगिणा तुमं जीव ! ।  
 बग्युरपढिओ व्व मओ संवइइओ जह व पक्खी ॥ २० ॥  
 ता जीव ! संपयं चिय जिणधम्मे उज्जमं तुमं कुणसु ।  
 मा चिंतामणिसरिसं मणयत्तं निष्फळं नेसु ॥ २१ ॥  
 ता मा कुणसु कसाए इंदियवसगो य मा तुमं होसु ।  
 देविंदसाहुमहियं सिवसोक्खं जेण पाविहिसि ॥ २२ ॥

# વિ.સં. ૧૭૨૪નો વિજયપ્રભસૂરિનો વિગ્નપત્ર

સંબંધક-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ક્રાંતિસાગરજી, ઠલકતા

ઠલકતાના તુલાપદ્મીવાળા કૈનમંદિરમાંના કરત્તલિખિત ગ્રંથો તપાસતાં આ એક વિગ્નપત્ર અજ્ઞાનક હાથ આવી ચડ્યો. બંધાં સુધી અને હાથે છે ત્યાં સુધી આ 'કૈન સત્ય પ્રકાશ' દ્વારા પ્રજ્ઞાન જ પ્રગટ થાય છે. આચાર્ય વિજયપ્રભસૂરિય ૧૭૨૪માં અમદાવાદ જોમાણું હોવાના પુરાવા મારા અવલોકનમાં નથી આવ્યા, અને કૃષ્ણાવલ્કલના નાથનો ઉલ્લેખ અન્યત્ર જોયો નથી.

એક જાળા ટીપ્પણકાર કામળ પર વિગ્નપ્રલેખ લખેલ છે; જે કે વર્ણન તેા આવશ્ય-કતાથી અધિક અતિસૂચકિતપૂર્ણ છે. આવા પત્રોમાં ઐતિહાસિક તત્ત્વ ભલે જોાણું હોય, પણ ઇતિહાસની કદીઓ જોડવામાં આવી સામગ્રીનું મદદત્ત વિશેષ છે. મહાપદ્મભાષા હોવાથી કદાચ ભાષાશાસ્ત્રીઓ માટે પણ સામગ્રી મળી આવે. વિજયપ્રભ સૂરિજ સંબંધી વિશેષ જાણવા માટે "કૈન ઐતિહાસિક મૂલ્યે કાવ્યસંચય" જેવા ભલામણુ છે. આવા વિગ્નપત્રોનો સમૂહ અત્યારે કારતીય વિદ્યા ભવનના સવેસવી સાહિત્યપ્રકાશનપ્રેમી પુરાતત્ત્વવાચાર્ય શ્રી જિનવિજયજીએ તૈયાર કર્યો છે, તેમાં તાત્કાલિક ઇતિહાસ અને કૈનચાર્યોનાં અનેક નવીન ક્રિયાકલાઓ પર વિસ્તૃત વિવેચન સંગ્રહીત છે. આવા વિગ્નપત્રો અત્રે પણ ઉપલબ્ધ છે. અભાવધિ અન્યત્ર અનુદ્ધિખિત છે એવાં બધાંયેના પરિચય આપવા પ્રયત્ન કરીશ.

આ વિગ્નપત્રમાંના સરકૃત મ્લેકો ઘણા અશુદ્ધ છે. તે યથાશક્ય સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો છે, છતાં તેનાં કેટલીય અશુદ્ધિઓ રહી જ છે.

મૂળ પત્ર આ પ્રમાણે છે:-

સ્વસ્તિ શ્રીરમણસ્તનોતુ સતતં પ્રીતેઃ સતાં સંતર્તિ

શ્રીમત્પાર્શ્વજિનેશ્વરઃ કમલિને તેવ પંકેરુહામ્ ।

મોવાયત ચક્ષુષાં જલરુચી વૌથીવ મોગિ દ્વિષાં,

સિંપૂનાં રજની સિતેવ સરસી જન્મેવ પૂર્ણાંવસામ્ ॥ ૧ ॥

સ્વસ્તિ શ્રીભવનં મનોજ્ઞનવનં, ત્રૈલોક્યલોકાવનં,

વિદ્યાવલ્લિલ્લવનં પ્રહૃષ્ટમુવનં, સૌમાગ્યમૂભાવનમ્ ।

ક્લપ્તૈર્નાશ્લવનં શિવાબ્જવને, શ્રેયો વની જીવનં,

પાપાં....પવનમૃશાનિ ધૂવનં પાર્શ્વે સ્તુવે પાવનમ્ ॥ ૨ ॥

છંદ

દેખ ક્ષિપ્ત શ્રી સંઘ પૂજ્ય વીનતી અવધારો,  
સુલક્ષણે દેશ ઉત્તમ સુરત બિહર બિહાં સારો,  
પૂજ્ય તુમ્હારે પ્રસાદ ધર્મધ્યાન બહુ શાલક;  
જ્ઞાન શીલ તપ ભાવ ભવિકે જન ભાવના ભાવક,

મુપ્રભાતિ સમરે ચુહુ શુરુ ઐતમ ચિત્ત ધારિ,  
ય લેષ લિપ્ત ઓસંધ તુમ્હ વાંચીનઈ અવધારિય. ૩

દોહા

- સ્વસ્તિ શ્રીશુભ મંદિરં, પ્રણમી આદિ ત્રિલુકં;  
ગુણલાભર્મ નિવારિયો, ઇક્ષાગ વંચ કુલચંદ. ૪
- સકલ લોક સુખ કારણી, મહિમા શુભમણિ ગેહ;  
શાંતિ જિનેશ્વર પ્રણમિયે, સોવિનવર્ણ જ દેહ. ૫
- અમ્વલેન કુલિ હીપતો, વામા માત મહલાર;  
પાશ્વનાથ પ્રણમું સઠા, સકલ સંજ જ્યકાર. ૬
- કલિકાલ સુરતરુ સમો, સિદ્ધારથ મુત સાર;  
શ્રી મહાવીર જન્મિ જાંજીયે, ભવભય તારણકાર. ૭
- યગન સમાન ઉત્તમ જે, રણુલ્લુ ધંટા નાહ;  
મુરનર (સુરવર નરવર) કિન્નરી, ગાયે મધુરે સાહ. ૮
- સેવિન કલશ વિરાજતા, મહિમંડલિ વિખ્યાત;  
કેરણુ તોરણુ મઠિય, સોભઈ નવ નવ ભાત. ૯
- નિત્ય નિત્ય નરનારી મહી, પૂજઈ મતિ આનંદ;  
જિનપ્રસાદ જિહાં હીપતા, પ્રણમઈ ચૌસઠી ઇંદ. ૧૦
- આચારજ વાચક મુનિ, પંડિતના નહીં યાર;  
અવર મુનીસર સાધવી, કરતે ધર્મવિચાર. ૧૧
- સકલ નગર શિરોમણિ, ધર્મી જનને વાસ;  
શ્રી અમહાવાદ નગર ભહું, સવે જન પૂરઈ આસ. ૧૨
- પૂજ્યારાધિ તમોત્તમ, પરમપૂજ્ય અર્ચનીયાન;  
પરમજીઈ શુભાગરીઈ, પ્રાપ્ત મહાનૃપમાન. ૧૩
- મહિ મંડલિ વિખ્યાત તું, સાચો ગુજહ પ્રમાણુ;  
કલિકાલે સુરતરુ સમો, ભવિક આશા વિશ્રામ. ૧૪
- વચનચિદિ તણેા ધણી, મહિચલિ મહિમાવંત;  
એક શ્રી પરમાત્મનું, સ્વરૂપ વિચાર કરંત. ૧૫
- દ્વિવિધ અચંચમ, ટાલકો, દ્વિવિધ નહીં લવલેસ;  
દ્વિવિધ ધર્મ પ્રકૃષ્ટો, શુરુ વહો મુવિસેષ (૫). ૧૬
- નાટિક છંદ તમોરજો, તત્ત્વ વહુભુમિઃ જાંજુ;  
ત્રય્ય તત્ત્વ મુખાં ધરઈ, પાલઈ જિનવર આંજુ. ૧૭
- કેવલદિક જે કુમ્હ, ટાલઈ ચ્ચાર કષાધ;  
મતિ સુતિ અવધિ કેવલી; ચોથી મનપર્થોવ. ૧૮

|   |    |
|---|----|
| डेवद्वयान ते पांचयुं, तेहने कथं सुविचार;          |    |
| पंच भरत पंच अष्टरावर्त, महाविदेह विचार.           | १६ |
| ओह नैमावि सांप्रथ वली, भीमांसक जैन ते ज्ये;       |    |
| आरेवाडे छडुं भव, तेहने विचारक सोप.                | २० |
| पद्म ऋषभ गांधार वली, महेभम पंचभम नाम;             |    |
| धैवत नैपथ सप्त स्वर, लक्षुं तेहनां आम.            | २१ |
| अस्नान सुगंध विलेपन, वस्त्र जोजन ते आर;           |    |
| तंगोल शय्या आसन वली, अष्ट लोग निवारणुदार.         | २२ |
| पद्म शंभु महापद्म, मठर छप मुयकुंड;                |    |
| टंडनीलाश्व नव निषित्तो, विचार करे सुनिबंड.        | २३ |
| दश द्विपाल लुवनपति, अति स्वरूप सुलक्षुं;          |    |
| येका(द)श अंगना लक्षु लखे-लखावर्ष साहित्य प्रभाळु. | २४ |
| आर उपांगततो वली, आपे निष्के आर;                   |    |
| तेर भव श्री ऋषभना, लक्षुं ताक्ष विचार.            | २५ |
| विद्या कौदश ततो निधि, योह पूरव शुभुधार;           |    |
| पन्नर वेदा सिद्धना, लक्षुं अर्थ विस्तार.          | २६ |
| सोल कला करी शोभतो, जिभ अहमलुमाहि यंड;             |    |
| तप गमलमांडी शोभतो, श्री विजयप्रभासुरींद.          | २७ |
| सत्तर वेद असंभरी, टालुं मन उदलास;                 |    |
| अकारे व्याकरणतथा, कीधा जडु अण्वास.                | २८ |
| उगळीस दोस काठिसमतथा, इरि करं भनि भावि;            |    |
| वीस विष्णु(वा) दया तथा, पालुं भनि उगळवि.          | २९ |
| येठवीस संभलना टालुं, भाविस परिसळ जेड;             |    |
| अर्थरते इरिअ कर्षा, ते सुनि एण्या जेड.            | ३० |
| त्रेवीस सूअडां अभ्ययनना, ध्यावक जमि जयकार;        |    |
| येवीस तीर्थंकरतथा, शुभु माझे सुविचार.             | ३१ |
| चंयवीस लली भावना, भावक देव दयाक्ष;                |    |
| छवीस दशाहपडतथा, लक्षुं विचार विशाल.               | ३२ |
| सतावीस शुभे करी, जिभ शोखे दिनकर धंश;              |    |
| अष्टवीस लण्णे करी, पूरुं संभ ज्ञीस.               | ३३ |
| उगळुत्रीस पापके सुत, वर्णुंकार सदैव;              |    |
| त्रोस ज मोहनी स्थानक, संभ ज टालुं देव.            | ३४ |
| येठवीस सिद्धशुभु लक्षुं, अत्रीस लक्षुंधार;        |    |
| तेत्रीस लंजन पारपी, शारु जे आधार.                 | ३५ |

|  |    |
|--|----|
| શ્રીત્રીસ અતિસહ જિનતણા, બચી વખાણ કરંત;               |    |
| પાત્રીસ વાણી ગુણબલાં, સાંભરી હર(ર)ખ્યા સંત.          | ૩૬ |
| છત્રીસ ગુણે કરી શોભતા, સૂરીસ્વર ગુણ ખાણ;             |    |
| સૂરીસ્વરના ગુણ ધણા, નવ નવ ભાવિ વખાણ.                 | ૩૭ |
| તુજ સુખર્ષ સરસ્વતી વસઇ, વાઠી છપણ હાર;                |    |
| ચિદાન્ત તણો બલુહ સદા, વચન અમૃત શત ધાર.               | ૩૮ |
| વાઠી કેલી કૃપાણ તું, ચારિત્ર પાત્ર સુકલંક            |    |
| સકલ આણુ શિરોમણિ, મયણુ નરેંદ્ર સુભદ.                  | ૩૯ |
| કુમતિ તમોભર દિનમણિ, પાય પડઇ સુરવૃંદ;                 |    |
| વાઠી ઘટ મુદ્ધર સમો, વાઠી ગરુડ ગોવિંદ.                | ૪૦ |
| વિગ્નાનરલ રતનાકરું, મહા કવીસ્વર નાય;                 |    |
| સરસ્વતી પ્રસાદ જેણે પુગીયો, સુખ્ય ક્ષમા તણો તું નાય. | ૪૧ |
| ભતિ કુલ સમ્પન્નતુલ, વલિવલ રૂપ સંપન્ન;                |    |
| જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વલા, તેણુઈ કરી તૂ સમ્પન્ન.       | ૪૨ |
| લજ્જા લાઘવ સમ્પન્ન, વલી યથ કીરતિ ભંડાર;              |    |
| ક્રોધ માન માયા વલી, લોભ નિવારણુહાર.                  | ૪૩ |
| મેરુ પરિ અકંપ તુલ, સાયર પરિ ગંભીર;                   |    |
| તેજવંત સૂરિજ પરિ, સો બિનણુ શરીર.                     | ૪૪ |

## આલિ

ચારિત્રપાત્રચુકામણિ, કુમતાંધકારનલોમણિ, સરસ્વતીકંઠાભરણુ, વાઠીવિજય-  
લક્ષ્મીશરણુ, વાઠીકલ્લીકૃપાણુ, વાઠીહૃદયખાણુ, વાઠીજનશિરોમણિ, વાઠીતિમિર-  
દિનમણિ, છત્રાવાઠીવૃંદ, છત્ર્યાનેકવાહ, સરસ્વતીલઘ્ધવરપ્રાસાદ, સરસ્વતીભ ઠાર,  
ચતુર્દશવિદ્યાઅલંકાર, પદ્મદર્શનપદ્યગ્રામગોપાલ, ઠલારજિત અનેકભૂમિપાલ,  
સકલશાસ્ત્રઆધાર, દ્વાસક્ષતિકલાભતાર, બહુશબ્દસમાજનો ઉત્કૃષ્ટ, બહુબુદ્ધિકટ  
ભાનુરત્નરતનાકર. મહાકર્તવ્યવર, શિષ્યકરબૃહદેપતિ, નિર્ભીતશુક્રમતિ, કુચાલવ-  
સરસ્વતી, પંચમહાવ્રતધારક, સકલછષ્ટિકારક, મેદિનીવિષયાતમાન, અનેક-  
ગુણિમણિનિધાન, આગમ અંબ્યાર અંગ ખાર ઉપાંગ છ છેદ અન્વેગહાર  
સૂત્ર મૂલ સદસ્ય પદ્મવન નદીસૂત્ર, અઠાર વ્યાકરણુ, નામમાલા, છઠ કાવ્ય  
લક્ષણપા પ્રમાણુ અનેક ન્યાય ગ્રન્થ, સ્વ સમય પર સમય અનેક આગમનાં  
બંધુ, મધુર વચન દેસણુનાં દેણુહાર, અછેવાણી, વંચેવાણી, નિવેગણી,  
ધર્મકથા એહવું ચ્યારે પ્રકારે, છે મધુર વચન જેહવું, સુમુદ્રની પરિ ગંભીર,  
સુરશુરની પરિ ધીમંત, ઉપદેશ દેવા તત્પર, અપરિણાવી, સોમ્ય દર્શન  
અંદ્રમાની પરિ, દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ એહવું ચ્યારે પ્રકારે કરી અભિગ્રહવંત,  
અવિકંથણી, અચપલો, ચાપલિપણુ નિવારણુહાર, પરસાતર છે દેહ જેહવું.

अभावत, सुकुमार डिंडिषुपक्षा रक्षित, आर्जव सरक्षण...कृपक्षा रक्षित, आरे खेडे तप अक्षित, अत्तर खेडे संयम अक्षित, सत्यवादी, अहत्तयागी, इत्यरक्षित, अक्षय्यार्थ अक्षित.

गाथा.

पडि रुपाई चउदस, खंतिमाई हृदसविहो घम्मो ।

वारसई भावणाउ, सूरिगुणा हुंति छत्तीसा ॥

पांचे धरीसुं अ'व'वू', नर्वावाध अक्षय्य'नुं पाळवू', न्यार कपावनुं टाळवू', पांच सुभतनुं पाळवू', त्रिशी शुभतनुं धारवू', पांच अहावतनुं पाळवू', पांच आचारनुं पाळवू', जेहवा उनीच अक्षेकरां अक्षित, अनेक छपना बायक अनेक विद्याना ग्रायक.

श्लोके

सस्योयं समयः सुलक्षणतमः, श्लाघ्योयमेवाक्षणो,  
मुहूर्तोपि वरः प्रशस्यदिवसः, पूर्णं प्रभातं प्रमो । ।

पीयूषाजन सज्जिमं नयनयोर्मिथ्यात्वरोगापहं,  
यस्मिन् जंमतीर्थतावकमिवं दृष्टं मया दर्शनम् ॥१॥

दष्टोऽथ श्रुतकेवली गणभृतामाघो गुरुगौतम-

स्तीर्थस्याधिपतिर्त्सदगुणततिः, स्वामी सुधर्मा तथा ।

श्रीजंबूप्रभवादयो मुनिवराः, अन्येऽपि ये जज्ञिरे

ते सर्वे त्वयि गच्छनायक विभो, दृष्टेऽथ दृष्टा मया ॥ २ ॥

देहे निर्ममता गुरो विनयता नित्यं सुता भाषिता,

चारित्रोऽज्ज्वलता महायशमता, संसार निर्वेदिता ।

अंतर्बाह्यधरो गृहात्मजनता, धर्मज्ञता शुद्धता,

साधो साधुजनस्य लक्षणमिदं, संसारविच्छेदनम् ॥ ३ ॥

सम्प्रति नास्ति न केवली कलियुगे, त्रैलोक्यरक्षामणि-

स्तद्वाचः परमाश्चरन्ति भरतक्षेत्रे जगद्घोतकाः ।

सम्यक्स्वत्रयधारिणा यतिवरास्ता सासमालंबनं,

त्वपूजां जिन्वाक्यपूजनतया, सोक्षाग्जिन ! पूजनम् ॥ ४ ॥

नित्यं ब्रम्ह यथा स्मरन्ति मुनयो हंसा यथा मानसं,

सारंगा स्फुटमल्लिकायुतवनं, ध्यायन्ति रेवां गजाः ।

युष्मदर्शनछालसा प्रतिदिनं, युष्मान्स्मरामो कथं,

धन्यः कोपि स वासरो प्रभविता, यत्रावयोः संगमः ॥ ५ ॥

( બનુપુત્ર )

જ્ઞાયા સ્મરન્તિ મેધાનાં, મ....મીઞ્મત્ત પિતા ।

પદ્મિનોવ યથા હૈંસાસ્તથાઽહં તવ દર્શનમ્ ॥ ૬ ॥

યથા સ્મરન્તિ ગોવંશં ચક્રવાકી દિવાકરમ્ ।

સતી સ્મરન્તિ મતારં, તથાઽહં તવ દર્શનમ્ ॥ ૭ ॥

અનેક શુભ શ્રી પૂજ્યજીના એક બુખે એક જિહ્વાએ શુભ માતા પાર ન પામીએ, પરમ પૂજ્ય, પરમ બાંધવ, દિનદિન અધિક પ્રતાપ તેજશય, સકલ ભદ્રારક, પુરા પુરંદર ભદ્રારક સ્વીરામજી. શ્રી. શ્રી. ૧૦૫ વિજયપ્રસ- સૂરિશ્વર સપરિવારના, અરણ્ય કમલાન સુરત નગરાત સંઘ સમસ્તકેન ત્રિકાલ વંદના અવધારવીજી. યત અત્રશ્રી શ્રીપૂજ્યજીના પદ પ્રસાદથી સર્વને શુભ માતા છઈ, પૂજ્યશ્રીના શુભ સમાધી, નિરાબાધપણાના લેખ લિપી શિવજ્ઞને સતોષ ઉપલવવા...શ્રીપૂજ્યજીને આદેશે પંડિત શ્રી કૃષ્ણ- વિજયગણિ ચતુર્ભોજી સુરત પધાર્યા તેણે કરી ઘણું ધર્મ ધ્યાન વિશેષથી આલ્યાં છઈ. શ્રીપૂજ્યજીના પ્રસાદથી પૂજા તથા પ્રભાવના તથા સામીવાજીવ્ય સર્વ હવાં છઈ. તેહની વગતી આસાઈ ચક્રમાજ્ઞાનઃ ૧ તથા અઠાઈધરનાં પારના સાવક શ્રાવિકા બાલગોપાલને મંં ઉદ્દેશ કરવાં છઈ. બીજું શ્રી પં. શ્રી કૃષ્ણવિજય પધારે ધર્મ ધ્યાન ઘણું વિશેષથી આલ્યાં છઈ. શ્રાવક શ્રાવિકાના મન ઘણું ઠામ આલ્યાં છઈ. તથા પંં કૃષ્ણવિજય ગણિ ઘણું સંવેગી વૈરાગી ઘીસઈ છઈ, તથા બીજું કૃષ્ણબીજયજીનું ઘણું વર્ણન તેા લિપીએ જે પૂજ્યજીને અજ્ઞપયું હોએ, ઘણું લિપિયે તે કારમમૂ દિસે, વહી જે ગાંમનું ભાગ્ય હશે ત્યાંહા આદેશ પ્રસાદ ધારે. બીજું સુરતના સંઘ ઉપરિ કૃપા કરી શ્રી સુરતના દેવયાત્રા કરવા પધારવૂ. પૂજ્યશ્રી દેવયાત્રા કરે ત્યાંહાં સુરતના સંઘનઈ સભારવેા પંડિત શ્રી કૃષ્ણવિજય ગણિ સપરિવારની વં-૧૦૮ વાર અવધારવા । સુરતના સંઘ ઉપરિ કૃપા કરી લેપ પ્રસાદ કરવેા, વહી સેવા શરયાં ઠામ કાજ પ્રસાદ કરવાં, વહી જે પાસાના વસેષ સમાચાર લિ. જણાવવા.

દુહાં.

કયાંહો કોમલ કયાં હો અજવન, કિહાં દુહર કિહાં મેહ;  
 [વસયાં નવિ વીસરે, ગિરુઆ તણા અનેહ. ૧  
 ગિરુઆ સહેજે શુભ કરે, કંત મ કારણ બાંધુ;  
 તરુ સિંચે સરેવર ભરે, મેધ ન માંઝઈ ઢાંધુ. ૨  
 મન પસરે જિમ માહરૂં, તિમ જે કર પસરંત,  
 અરણ્ય ગૃહી સરણ્ય રહી, અમૃત વાણી સુંધુંત ૩  
 સંવત ૧૭૨૪ વર્ષે કાર્તિકે શુદ્ધિ ૧૦ દિને



# સિરોહી રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો

લેખક:—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ત્યાગવિકલ્પજી (ત્રિપુટી)

(ક્રમાંક ૧૪૦ થી શરૂ : ગતોક્તી બાહુ : આ ગમે પૂર્ણ)

અમે લાલના શ્રી સુધેશ્વર પાર્શ્વનાથજીની ભરાબર પેલે દલખીએ યાત્રા કરી પેલા આબ્યા અહીં પશુ સુંદર મંદિર, શિપાશ્ય અને આવકોનાં શર છે. ત્યાં કમલકલક ગમ્મળના ધનારિના વર્તમાન શ્રીપૂજ્ય વિજયાજીનેંદ્રસુરિજી ચલ્યા. બહુ જ સબળન અને કિયાકિમ્બુનિ છે. તેમ જ સવેગી સામુજોની જેમ પોતે કિયા આવ્યારવિચાર પાળવાના અભિલાષી છે, પાળે છે. તેમના આગ્રહથી ધનારી આબ્યા. તેમનો જ્ઞાનભંડાર વજેરે બહુ જ પ્રેમથી બતાવ્યું. અહીં પશુ સુંદર નાનું શિખરબદ્ધ જિનમંદિર શિપાશ્ય વજેરે છે. ત્યાંથી અમે કાછોલી આબ્યા.

## કાછોલી

અહીં જોયી પુરથીએ સુંદર શિખરબદ્ધ જિનમંદિર છે. મંદિર પ્રાચીન છે. મૂલનાથકજી શ્રી પાર્શ્વનાથજી છે. સાથે જ સુંદર પ્રાચીન પરિકર છે. બંને બાણુ પશુ શ્રી પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમા છે. મૂલનાથકજીની નીચે માટીમાં પ્રાસ દેવી છે તેની ઘાઈનમં બંને બાણુ પક્ષપક્ષિઓ છે. પછી બંને બાણુ કાથી અને કિંદ વજેરે છે. વચમાં પ્રાસાદ દેવી, એની નીચે મનોહર ધર્મચક્ર અને એ બાણુ કરજી છે, એની નીચે પરિકરમાં નીચે પ્રમાણેનો લેખ છે, જે બહુ જ મુશ્કેલીથી ઉતરાયો:—

॥ સંવત ૧૩૦૩ વર્ષે કચ્છોલિકા શ્રી પાર્શ્વનાથ ગોષ્ઠિક શ્રેષ્ઠિ સીરીપાલ માં સિરીયાદે પું નરદેવ પુત્ર હાં શ્રેં બોડા માં બીરીં પું શ્રેંરા X વં X(૧) મહા દેવ-સિંહ મહં સલ્લા । પું શ્રેં કર્મા માં અણુપમદેં પુત્ર મહં. અજેસિંહેજ પુત્રા જિદા મોહણસહિતેન શ્રેં જગસિંહ પું શ્રેં ઘણસિંહ X આ (૨) મ્રપાલ શ્રેં X મટુ પું ધીરા શ્રેં સાહડ પું કિજેસિંહ શ્રેં જ્ઞાંજ્ઞણ પું નાગસિંહ પ્રમુતિ ગોષ્ઠિકસહિતેન પિતૃમાતૃશ્રેયસે શ્રી પાર્શ્વનાથ શ્રેં બ X (૩) પરિકરોદ્ધાર કારિતઃ કછોલિપ્રમમ ( ગોત્ર ) ગૂરુણામુપદેશેન X X X આમનું દર્શાઈ મયું છે.

આ લેખ પ્રમાણે તો સ. ૧૩૦૩માં કાછોલીના પાર્શ્વનાથજીના મંદિરના પરિકરનો ઉદ્ધાર થયો છે—પરિકરનો ઉદ્ધાર કરવામાં આબ્યા છે.

અહીંના બાઈએએ કહ્યું કે—મૂલનાથકજી શ્રી પાર્શ્વનાથજીની ભબ, પ્રાચીન પ્રતિમાજી હતાં, પરન્તુ તે ખંડિત થવાથી ભોંયરામાં પધરાવી દીધાં. ત્યારપછી મૂલનાથકજી શ્રી સંભવનાથજી બિરાબંમાન કર્યાં. પછી સ. ૧૬૭૮માં મામજર શુદ્ધિ દરમિયાને શ્રી સંભવનાથજીનું સંજન વજેરે બદલી ધનારીના શ્રીપૂજ્ય મહેંદ્રસુરિજી અને ચોબીરાજ સાંતિવિબલજી મહાશયે (આચાર્ય શ્રી વિબલસાંતિસુરીશ્વરજી) પુનઃ પ્રતિષ્ઠાદ કરાવ્યાં છે. આ મૂર્તિ પશુ પ્રાચીન અને મનોહર છે.

## કાછોલીનાં પ્રાચીનતા અને બીરવ

કાછોલી ગામ પ્રાચીન છે. કાછોલવાલબજી અને કાછોલી ગ્રામ હતાં એના ઉલ્લેખો સહે છે, જેમાંથી એ પ્રમાણે નીચે બાણુ હું :

॥ સંવત્ ૧૯૬૫ કલ્હોલીવાલગચ્છે મ૦ શ્રી સર્વાણંદસૂરયઃ સપરિવારાઃ શ્રી નૈમિ પ્રણયન્તિ ॥

ધાતુની એકતીથી ઉપર નીચે પ્રમાણે લેખ છે:—

સં (૦) ૧૯૯૨ વર્ષે શ્રી શાન્તિનાથશિવં કલ્હોલીવાલગચ્છે મ૦ શ્રી સર્વાણંદસૂરિ-  
ગણુપદેશેન પૂર્ણમાવણે.

આ શિવાય કાછોલીના મંદિર વગેરેનો પરિચય આગળ આપ્યો છે. કાછોલી માત્ર પ્રાચીન છે, અને આ પ્રદેશમાં એનું ગૌરવ પણ સાતું છે. મંદિરની બહાર કાષ્ઠી બાણુ મહાલીભદ્રછ અને અહીંના બાઈઓનાં જાત્રેવીની સ્થાપનાની દેરી છે. જમણી બાણુ નીચે એક પથ્થરમાં પણ મોટો લેખ છે, પરંતુ યુનાઈ ટંકાઈ ગયો છે એટલે વંચાયો નહિ. અહીં ચતિશની પોપાલ છે, પુસ્તકો પણ છે. અહીંથી અને ત્યાં કાચઠક મળ્યા.

આ માત્ર આવતાં ત્રણ બાણુ આણુ ગિરિરાજની અભ્યંતાને સુંદર પરિચય થાય છે. લીલોહમ આણુગિરિરાજ બાણુ વિવિધ સજ્જારે સજ્જને આપણી પાસે ને પાસે આવતો હોય એવો ભાસ થાય છે. શું એની સુંદરતા! હૃદય મંમતા! એનું વિશાલ અને ઉદાર દૃશ્ય પ્રેક્ષકને તૃપ્તિ અથવા ન લે એનું મનોહર દેખાય છે. આણુગિરિરાજને અધઠાતા વાદળાં, શરીરમાં ક્યાંક દેખાતો સૂર્યનો પ્રકાશ, ક્યાંક છાયામ પાઈ, વિવિધરંગી તરંગો અને છાયા આણુગિરિ-  
રાજના અર્ધવૃંદાવક્રને પ્રકાશિત કરે છે. આણુની મનોહરતા—એનું માંભીયં એનું હોય એમણે આ બાણુ પંચપાળાં આવવાની જરૂર છે. કાછોલી આણુની તલેટીમાં જ છે. કાચઠક જતાં વચ્ચે જ એ રસ્તા આવે છે. એક રસ્તો સીધા આણુરાજને વીધી ઠેક અમલમદ ઉપર લઇ જાય છે, બીજો રસ્તો દેલવાડા તરફ જાય છે. વળી એક રસ્તો વચ્ચે જાય છે. સાથે ભોમીયાની જરૂર ખરી અને જે જુલા પડયા તો બસ હેરાનગતિનો પાર જ ન મળે. રસ્તામાં અચલમડના બિનમંદિરનું ઉચ્ચ શિખર દેખાય છે, શાંતિ સદન—ગુફા અને શુરુશિખર વગેરે દેખાય છે. ઉપરનો રસ્તો બાણુ મોટો સફેદ સાપ પડ્યો હોય—સાપનો લીસોટો હોય એવો દેખાય છે. કુદરતી મનોહર દૃશ્યોનો આનંદ લૂટતા, સાથેના બિહની રજપ્રદ વાતો સાંભળતા, એના આણુગિરિરાજના પર્વતનના અનુભવો અભળતા અને આણુને દૂર ને દૂર ઊઠી જતા કાચઠક આપ્યા.

#### કાચઠક

કાચઠકમાં પ્રાચીન બાળ શિખરબદ્ધ મંદિર છે. કાચઠક ભૈનોનું પ્રાચીન ધામ છે એમ સાંભળ્યું હતું. ખાસ દર્શન કરવા અને કંઈક ઇતિહાસ શોધવા જ અને આભ્યા હતા. કાચઠક શિરોહો રેડેટનું કાશી—લધુકાશી મનાય છે. મારવાડમાં ભૈનોએ સિદ્ધાચલછ, ત્રિનારછ, તેમજ પ્રણુ શ્રી મહાવીરેવના ઉપસર્ગ વિહારસ્થાનકોશ્પ, તીર્થ સ્થાપ્યાં છે, તેમ આણુએ પણ અહીં મારવાડમાં આણુમાં અને તેની આણુબાણુમાં આપિકેશ, બદરિકામય, પુરી, દારિકા અને કાશી સ્થાપ્યાં છે. એ પૈકીનું કાચઠક એ આણુની કાશીપુરી મનાય છે. માત્ર બહાર મોટી નદી છે એને મંજા નદી—આગીરથી માની છે, એને તીરે આવેલું શિવાલય વિષ્ણુનાથ મહાદેવનું મંદિર મને છે. કાશીકરવતનું સ્થાન પણ અહીં સ્થાપ્યું છે. ગુજરાત અને આ પ્રદેશમાં રહેનાર કાશી ભેટલે દૂર ન જઈ શકે

તે અહીંની યાત્રા કરો, કાશીની યાત્રાનું પુણ્ય ઉપાજન કરી શકે છે. અહીં આલ્પજીનાં ધર હતાં, અસ્કૃત અભ્યાસ પણ ચાલતો.

જેનો મારે પણ કાસઠક મહત્વનું સ્થાન હતું—છે. આજુ ઉપર ધક્કામંડીધર વિચલનાં ભવ્ય મંદિરા નન્યાં તેમ આજુની નીચે પણ ભવ્ય લિખનમંદિરા નન્યાં છે. આજુશિરોહીનાં વિચલ મંત્રીધરનાં મંદિરા જેની વિશ્વવિખુત ખ્યાતીને લીધે વિદેશીઓના આકર્ષણનાં ભોગ નન્યાં અને છલ્લોકાર પણ થવા છે, જેને લીધે તે સમયના પ્રાચીન લેખો નથી મળતા, જ્યારે કાસઠકમાંથી અમને એક પ્રાચીન લેખ વિ. સં. ૧૦૬૧નો મળ્યો જે અહીં આજળ ઉપર આપું છું.

કાસઠકનું મંદિર દરથી દેખાતું હતું. ખાવન લિનાલયનું (હાલ ચોવીસ દેરીનું પણ સંભવે છે) ભવ્ય મંદિર અત્યારે ચારે તરફથી ખાલી પડ્યું છે. માત્ર મૂલ મહારાખા મૂલનાયકજી ભગવાન ગિરાજમાન છે. મૂલનાયકજીની મૂર્તિ ભવ્ય મનોહર છે. જોના પરિકરમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે:—

॥ ૬ ॥ સંવત્ ૧૨૩૪ વર્ષે વૈશાલ શુદ્ધિ ૧૩ સોમે પ્રાગવાટ વંશે (શીવ) (૧)

ઘણદેવમાર્યા ય્યાસ્વા તત્પુત્રો શ્રે૦ પ્ર X X (તાપ) માર્યા શાન્તિ તત્પુત્ર પ્ર૦ આવાહ પુત્રિકા પુનમતો પુત્રેણ પિતા શ્રયોડર્થ ૦ ૦ ૦ વિંવં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં સૂરિભિઃ મંગલમહ । શ્રીઃ ॥

મંદિરમાં ડાખાં આજુ પાડુકા છે તેનો લેખ નીચે પ્રમાણે છે:—

॥ સં. ૧૫૯૯ વર્ષે નાણાવાલ (૧) શાં શ્રીમદ્ દેમરાજ શિષ્ય વિનયંધર કારાપિતા

જહારની દેરીઓ ઉપરના ભારવટમાં લેખો છે, પરન્તુ કેટલાક તેા ધક્કાઈ ગયા છે, કેટલાકની ઉપર મૂનાનાં પક ગાઝો મયાં છે; ત્રણેક લેખોના સંવતો વાંચ્યા:—

સં. ૧૨૯૯ (૧) કાસદ્રહગણ્ઠે

સં. ૧૨૯૧ .... ગણ્ઠે

સં. ૧૨૯૧ કાસદ્રહગણ્ઠે

તેરથી અને ચૌકમો સદીના લેખો છે.

મૂલ મંદિરની ડાખી નાજુની પહેલી જ દેરી ઉપર એક પ્રાચીન લીપીનો શ્લોકમ્લક પ્રાચીન લેખ છે. સાધનો અને સમયના અભાવે લેખ પૂરેપૂરો શુદ્ધ નથી લેવાયો, હતાં સંવત વગેરે તેા શુદ્ધ અને સાર વંચાયા દેવાથી લેખનું મહત્ત્વ ખૂન છે.

“શ્રી.નિજ(હ)માલ નિર્ચાતઃ પ્રાગવાટઃ વણિજાંકરઃ શ્રીપતિરિવલ્લભીયાં + +

રાજપૂજિતઃ ॥ આકરો ગુણસ્નાનાં વન્ધુઃ પદ્મદિવાકરઃ । ન (હઃ) અથવા (જ) + કલ્ત-

સ્થ પુત્રઃ + + + રામો તતો પર ॥ (શ્રી સુતઃ) + + + શુણાલ્કચેન વામદેશ

+ + દમચ્ચ ॥ દણ્ણ ચક્રે ગૃહં જૈનં વિશ્વમનોહરમ્ ॥ સંવત્ ૧૦૯૧

લિખનાલથી નીકળેલા ઉત્તમ વલિક્ષ ચોરવાહ જેને વિશ્વમાં મનોહર જેવું જેન મંદિર ૧૦૬૧માં બનાવ્યું.

હું ધાડુ છું આ લેખ ઐતિહાસિક દષ્ટિએ ખૂબ મહત્વનો છે.

સમગ્રદુર ઝેરીકંઈ હોરાચંદ્ર ઝોઝાએ પોતાના સિરોહી રાજ્યના ઇતિહાસમાં સિરોહી રાજ્યના લેખો આપ્યા છે ખરા, પરંતુ એમના જેવા પુરાતત્ત્વવિદે જૈન સંદેશના આખા પ્રાચીન લેખો વરૂં તદ્દન ઉપેક્ષા જ કરી છે આ ઉચિત નથી. એમના જેવા ભારતીય પુરાતત્ત્વવિદની આ ઉપેક્ષા દરેક સભ્યન ઇતિહાસ-પુરાતત્ત્વવિદને જરૂર ખટકે તેવી છે. આવા પ્રાચીન લેખો ન લેવામાં કશાચ ઝોઝાજીને કંઈ જ ખામી ન હોવાઈ હોય, કિન્તુ ભારતીય પુરાતત્ત્વ ઇતિહાસમાં તેો આ મહાન ખામી જ રહી બર્ષ છે.

આ કાચકદને કાચકદ તરીકે વર્ણવ્યાના ઉલ્લેખો મળે છે, તેમ જ મામ ઉપર મન્થ નીકળ્યાના પ્રાચીન લેખો પણ આપું છું, જેઓ સુચ પાઠકો આ નમરના માહાત્મ્યને સારી રીતે પીછાની ઠકરી.

સંવત્ ૧૨૦૦ વર્ષે વૈશાલ વદી ૧ શુક્રે શ્રી કાસહૃદગણ્ઠે

નીચેના ચાર લેખો અં. ૧૨૪૫ના છે. લેખો સરખા છે એટલે ૫મા લેખો નથી આપ્યા.

શ્રી શુભનાથસ્ય ॥ સંવત્ ૧૨૪૫ વર્ષે વૈશાલ વદિ ૫ ગુરો. કાસહૃદગણ્ઠે શ્રી સિંહસુરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં મંગલં

શ્રી શાન્તિનાથસ્ય ॥ સંવત્ ૧૨૪૫ વર્ષે વૈશાલવદિ ૫ ગુરો મહામાય પૃથ્વીપાલ-જ્વજ મહામાત્ર્ય શ્રી ધનપાલેન વૃ. માતૃ ઠ૦ જગદેવશ્રેયસે શ્રી શાન્તિ (નાથ) પ્રતિમા કારિત્વા કાસહૃદગણ્ઠે શ્રી સિંહસુરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતા.

એક અંબવનાથજીની મૂર્તિ છે. એક ચોથો લેખ છે. અંબવ વગેરે બધું એક છે. સીના કસ્યાણુ માટે છે એવું વધારાતું છે તેમજ

“ કાસહૃદીય શ્રી સિંહસુરિભિઃ ”

સં. ૧૨૪૫ વર્ષે કાસહૃદીયગણ્ઠે ઉષોતનાચાર્ય સંતાને શ્રી પાર્શ્વનાથ મૂર્તિઃ

પ્રતિષ્ઠાપક છે શ્રી ઉષોતનાચાર્ય શ્રી—શ્રી સિંહસુરિભિઃ

નીચેના લેખ એથીયે પ્રાચીન છે:—

૮૦ ॥ સંવત્ ૧૨૨૨ ફાલ્ગુન સુદિ ૧૩ રવો કાસહૃદગણ્ઠે શ્રીમદુષોતનાચાર્ય-સંતાને અર્જુદ વસ્તુજ્વ શ્રે. વસ્પમ સર્માયાં રૂઝી (સમૂત્રો) સન્ પુત્રો શ્રે. અહરવાહરી પ્રથમ. [સ્વ] માર્યા જાસુ ત્વપુત્ર્ય દેવચંદ્ર, વીરચંદ્ર પાસચંદ્ર પ્રણતિ સમસ્ત કુટુંબ સન્નુદાયેષ શ્રી પાર્શ્વનાથકિંબં આત્મકેચોડયં કારિત્તમિતિ ॥ મંગલં મહાશ્રીઃ ॥ ચંદ્રકે વાવર્જવતિ ચિરં જન્તુ । છ

સં. ૧૩૯૩ કાસ હૃદગણ્ઠે એક તીર્થો—

(આણુ લેખઅંક આમ પીએ—પ્રાચીન જૈન લેખઅંક આમ જૈને, અને પુસ્તકેમાંથી લેખો લીધા છે.)

કાસઠદે અન્વયી ઉત્પત્તિ માટે નીચેની પંક્તિઓ વાંચવા યોગ્ય છે—  
 ઉચ્ચનાગરી—વિજ્ઞાહરા વ વહરા વ મન્કિમિહ્ણ વ પ્યાસિણ (૫) સાહાર્યં કો જાગાહ  
 સન્વનામાણિ ॥ ૩૩ ॥ વિજ્ઞાહર સાહાણ ગુચ્છાગુચ્છ સુમણ મળહરણા જાહિહરકા-  
 સહરવા મુણિમહુહરપરિ (ગયા) દુન્નિ ॥ ૩૪ ॥

—પદ્ય પ્રકારનિ રેવન્નરિણ કૃત (પ્રાચીન પ્રકરિત સંમ્બદ્ધ)  
 વિશાધર શાખામંથી ને અન્વે: નિકળ્યા છે તેમાં જાલિહર—અન્વે અને કાસઠર—કાસ-  
 દદમન્વે પશ્ય છે. આ પ્રયાણ પ્રમાણે કાસઠદે (૬૬) અન્વે પ્રાચીન છે.  
 કાસઠદેમાં ૧૩૦૦માં લખાયેલ શાંતિનાથવરિચની પ્રકરિત છે, જે ૨૮ શ્લોકની છે,  
 ઐતિહાસિક માહિતીથી ભરેલી છે. કું તેા માત્ર અહીં આપી શકાય એટલી શૈલી  
 માહિતી પૂરતો એનો શ્લોક નીચે આપું છું—

“કારાઠદે વરનગરે ધનદાકેમાદિનાથજિવમુખને ।  
 મૂલપ્રતિમાડમિનવાડસ્થાપ્યત શુધ્ધેન વિલેન ॥”

આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે અહીં શ્રી કાપલદેવજીનું પશ્ય સુંદર મંદિર હશે, જેમાં  
 ધનદાક પેરવાડે ન્યાયજ્ઞ પણ દ્રવ્યથી નવી મૂલ પ્રતિમાની સ્થાપના કરાવું સૂચવ્યું છે.  
 આનારે તો એક જ શ્રી પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર છે.

ઉપરનો સૌથી પ્રાચીન લેખ કે જે ૧૦૯૧નો છે તેની લીપી પદિમાના કરતાં પણ  
 પ્રાચીન અને વાંચવામાં જટિલ છે લીપી પ્રાચીન બંગાળી લીપીને મળતી છે. બહુ જ  
 સુસ્કેલીથી પૂ. પા. સુનિમહારાજ શ્રી કર્ણનાવજ્યજી અને પૂ. પા. સુનિમહારાજ શ્રી  
 જ્ઞાનવિભવજીએ લેખ વાંચ્યો હતો.

જે આપેલા ઉપરના પ્રાચીન લેખા પદિમાનામાં છે. કાસઠદેના મંદિરની દેરીઓ  
 ઉપરના બધા લેખો પ્રકાશના આવે તો જ્ઞેન ધર્મના પ્રાચીન મૌરવના સુવર્ણ પૃથ ઉપર  
 સુંદર પ્રકાશ પડે તેમ છે. અહીં આવશ્યકું એક ધર સામ્યન્વ છે એટલે જ્યે થી કલાકથી  
 પશુ રોકાઈ શકીએ તેમ ન હતા. એમાં વજ્ય જાપનેની ખામી અને ઉતાવળને લાધે બધા  
 લેખો લઘુ લઘુમાં નિક. હાં, લેખ જ્યેવા બહર, તીરીકણ્ય કથું. શોડામાં કંકે લખાવી યુનો  
 ઉપકાવી લેખો જ્યેવા. ઠેક અગિયારમાં સદીથી ચોઠમી સદી સુધીના લેખો છે.

મંદિરજીમાં અન્વસ્થાને પાર નથી. પ્રભુજીને ભક્ષ્યું પશ્ય પૂડું ઠેકાણું નથી. એક  
 વાંક છે. એકમાં પાણી નથી. પૂળ વજેરે પશ્ય સુસ્કેલીથી થતો હશે. કેવર વજેરે પશ્ય નથી.  
 દૂપતીપતું પશ્ય પૂડું ઠેકાણું ન જણાયું. મંદિરમાં પશ્ય જ્યેમાં જાલ્યાં છે, દૂળ પડી છે,  
 કમ્પૃસ્ની હવારે પશ્ય જમી પડી છે. અવસ્થા સુધારવા પ્રયત્ન કરવાની બહર છે. જ્યે  
 ત્યાંથી પહાડને રસ્તે વજર ભોમીએ જૂલા પદ્યા અને મ્હરવદન્ય કાંકા કાંકરા અને જોખરનો  
 અપકરે સ્વાદ આપતલ આપતા બધેરે જે વાગે કીરાવલા પહેલ્યા. બધા ખૂબ થાડો  
 અપા હતા. અથે જ સાધુજીવનન્થ પનિષદો પણ અમાસ કાચીકર તરોકે લાખા જ હતા.  
 અહીં સુંદર શાંતિદાયક પ્રાચીન લિપિમંદિર છે. જ્યે સુસ્કેલી ઉપર પ્રિશાલ  
 કમ્પાઉન્ડમાં મંદિર છે. વચ્ચે ત્રોટો ચોક છે. ચારે ખાણુ આણુની પહાડીઓ-ટેકરીઓ  
 ફેખાય છે. આવકોનાં પાંચ ધર છે. ઉપામય નથી. એકલે જ્યે થો જોશરો કરી જિતો

કરી શકે પણ વાગે ખરેડો પહેલ્યા. પદર માઈલનો વિહાર થયો. આ કીરાવલી એ 'કારકીલી' છે. પંદરમી સદીમાં અહીં શાંતિનાથજીનું મંદિર હતું, એ જ પ્રમાણે અઘાવધિ પણ છે. આવકોનાં ધર કદમાં છે. બવરસા સામાન્ય છે.

કીરાવલીથી ખરેડી જતાં વચમાં આબું તારટોલી (તારટોલી, તારટોલાં ગામ). રસ્તામાં અમને વિચાર આવ્યો હતો કે આજુની તલાટીમાં, 'ટેલીગામ' કે ભ્યાં ઉઠોતન-સરિછએ વિશાલ વટવૃક્ષ નીચે આઠ (૮૪) શાકુમહાત્માઓને આગામી પદ—સુદિવ આબું હતું અને વડમજીની સ્થાપના થઈ હતી તે વડમજીની સ્થાપનાથી પૂનિત થયેલું ગામ આટલામાં હોવું જોઈએ; ત્યાં ખરેડી આવતાં પુલ ઉપર તારટોલાં ગામ નામ સાંભળ્યું. ચારે બાજુ કાઠી છે. વડનાં વૃક્ષો પણ છે. અહીં અત્યારે તો આવકનાં ધર કે મંદિર નથી, પણ અહીં મંદિર હતું એનો ઉલ્લેખ મળે છે. જુઓ—

“સાંતપુર આબધાડિં તકતોલિ, સમવાડિં, કારચે કાટોલી” —(શીલાવલ્લય)

કવિ મેધ કહે છે—“આઉલી તહીતોલાં પ્રાસાદ એ બિહુ શાનકિ દેવધુગાદિ”

આ તહીતોલી એ જ તારટોલી છે. અને ચારી કદવના યુબળ અને અહીં 'ટેલોગામ' ની સંભાવના હાજે છે. બાકી તો પુરાતત્ત્વવેદોની શોધમાં આવે તે ખરું. અહીં અત્યારે તો ચોડાં રંગારી પટેલ-ચેરેનાં ધર છે, ચોડાં ઝૂપડાં છે, ગામ બહાર મોટી નદી છે અને કાઠી ખૂબ છે. સ્થાનની શોધ કરવા જેવી જરૂર છે.

ક.છોલી, કાશઠદ અને કીરાવલીમાં પ્રાચીન મંદિરો હતાં, જેનો ઉલ્લેખ તીર્થમાલામાં આવી રીતે આપેલ છે—

“નીતોડી પાંચીજ દીકી કચોલી આરિ મીકી હે”

—(આગમ ગચ્છપતિ શ્રીમદ્ધિમાવિરચિત તીર્થમાલા)

‘કાશીદે ઉ વીર યુગાદિ’ શાષ્ટી વીર નસું પ્રાસાદ—(શીલાવલ્લય તીર્થમાલા)

x x x x કાશિદિ દેવ વર્ષાજી હે.

પ્રતિમા દસ મોહનચારી

—(મહાધિમાવિરચિત તીર્થમાલા)

“કાશઠદે અરબદ તલકટી આદિનેમિ પૂબળે” પામ હતી.

—(કવિ મેધવિરચિત તીર્થમાલા)

અત્યારે સિરોહી રોટમાં આ કાશઠદ લઘુમંથી કહેવાય છે. ત્યાં નદી છે તેને મંગાનદી માને છે. તીર ઉપર મહાદેવજીનું મંદિર પણ છે. પરંતુ કવિ મેધ કાશઠદને મળે લઘુ બાણ્ણરસી—લઘુકાશી ખીજ વણ્ણવે છે.—વાંચો તેમના જ સંદો—

“ઉંબરણી લઘુ બાણ્ણરસી તેકની વાત કકઈ દિવ કિસો;

ઉંબરણી અરબદ તલકટી પ્રાસાદ કરવિઉં સંધિ હતો.”

—(કવિમેધ)

‘આજુપરા ઉંબરણી પૂરી.’

એટલે આજુની ધરતીમાં—આજુબાણુમાં ઉંબરણી પ્રસિદ્ધ હતું. અહીં એટલું સમજું છું કે બામણવાગ પાસેનું ઉંરેરી ગામ એ આ ઉંબરણી નહિ. ઉંબરણીમાં સુંદર ભિનચંદિર તો છે જ.

હવે કીરાવલીનું વર્ણન વાંચો—

“કારકીલી મીશાંતિજીજી”

—કવિમેધ

આ જ કવિ આમણ ઉપર ભારતનું વર્ણન આપે છે તે જ પ્રમાણે અત્યારે પણ છે. “ ભારતમાં શ્રી દેવ યુગાદિ. ભારતના કારોલીથી ૧૧૧૫ જી દર છે. કાસકાઈથી અને કોરાવલીને બદલે ભારતના પણ બંધ કરતા, પરંતુ પહેલા તથા હોવાથી આ વખતે ન થયા.

**ખરેદી—આલુરોડ**

આલુ ઉપર જનાર દરેક વાની અહીં મિતર છે. તમામ સુંદર સ્વેતાંબર જૈનધર્મશાળા છે, સ્વેતાંબર જૈનમંદિર છે, શ્રાવણનાં ધર છે. અહીંથી કુંભારીયાણા (અંબાણ) જવાય છે. ઉપર પણ જવાય છે. ઉપર જતાં આવતા માનપુરના મંદિરોનાં હમણાં છુટ્ટોદાર થયેા છે. આવી રીતે શિરોહી રાજ્યનાં અમારા રસ્તામાં આવેલાં જૈન મંદિરોનાં ટૂંકે પરિચય અહીં આપ્યો છે. શિરોહી રાજ્યમાં જામડે જામડે સુંદર જૈન મંદિરો છે. મૂળ યુદ્ધે વિભલમંત્રીશ્વરે આલુ અને કુંભારીયાણાં બંધ્ય મંદિરો, કળા અને કારીગરીનાં અપૂર્ન ધામરૂપ મંદિરોના નિર્માણ કરાવ્યા પછી આ પ્રદેશ ખુબ જ ખીલ્યો છે. જોધપે મંદ્રાવતી બાબ્યા પછી ત્યાંનાં જ્ઞાનવીર ધર્મવીર જૈનો આ પ્રદેશમાં ફેલાયા અને જ્યાં જ્યાં પોતે નિવાસ કર્યો ત્યાં ત્યાં પોતાની ધર્મભાવના છવતી રાખવા સમ્યક્ત્વની મુશ્કિલા મહાન સાધનરૂપ સુંદર જ્ઞાનભવનો, પૌષ્ઠશાળાઓ ધર્મશાળા અને જ્ઞાનશાળાઓ વગેરે સ્થાપ્યાં, આને જૈનો પ્રાચીન અવશેષોરૂપ પ્રાચીન બંધ્ય મંદિરો છે. જ્ઞાનવિમલસૂરિવરણ પણ અહીંની વાત કરી કહે છે, જે તદ્દન સાચું છે:—

“શિરોહી દેસે જૈન વિહાર તે કહેતાં નવિ આવે પાર;

જામ જામ જિરિ વિષમેં ઠામ, દેહરાં હીસે અતિ જ્ઞામ.”

આ પ્રદેશમાં વિચરી સાધુ મહાત્માઓ અને શ્રાવક મહાનુભાવોએ યાત્રાને લાભ લેવા જોવા છે. અંપૂર્ણ.

**સોક્રેટિસ અને મૂર્તિપૂજા**

(મૂળ લેખક—સ્વામી જગદીશ્વરજીવનંદ)

અનુવાદક:— પૂજ્ય સુનિમહારાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી (ત્રિપુટી)

સોક્રેટિસ તે પ્રાચીન ગ્રીસનો મેષ કવિ અને યોગિ છે. તેના અસલી ઉપદેશ સાથે કિન્દુ હર્ષનને એકદમ નિકટતા છે, તેના મુખ્ય ઉપદેશ અને કિન્દુનો આત્માર્ત્ત શિલ્પિ એક છે.

અત્યારે કેટલાએક પંડિત ગ્રીસની પુરાતત્ત્વશોધમાં આ પ્રમાણે પ્રકાશ પાડે છે કે, પ્રાચીન ગ્રીસ પ્રાચીન ભારતનું રૂપાંતર છે, અથવા transplanted India.

મિં ૦ જ્ઞાનન રેલિન્ડેને ઈંગ્લેન્ડની વિખ્યાત હર્ષનપત્રિકા “કિંગ્ડમ્ જર્નલ”માં સોક્રેટિસના જેઠાએમ પરિકરનનું વર્ણન તથા કિશ્ક્રેટિસના જ્ઞાની સ્થાપીએન આજ્ઞાની સાથે થયેલ સંવાદ પ્રમટ કર્યો છે. તેજ જ સોક્રેટિસની મૂર્તિપૂજાની વિચારણા પણ આલેખી છે.

પ્રાચીન ગ્રીસ પ્રાચીન ભારતની જેમ અનેક દેવ-દેવીઓની આરાધના કરતો હતો.

ગ્રીક દાર્શનિક સોક્રેટિસ અને સ્થાપીએન આજ્ઞાનો સંવાદ આ પ્રમાણે છે:—

સોક્રેટિસ—મહાશય ! મહુદી સમાજ યાને-દેવતાની ઠાંઠ મૂર્તિને સાચી માનતો નથી, એજ નથી, કિન્તુ ડેવિડ જૈનાથી તમારા બાહ્યજ્ઞાનાં અનેક સ્તોત્રો વાને કામ પ્રાપ્ત થયેલ છે તેજે તો યાનેનો મહુ મૂર્તિ ઉત્સેખ કરેલ છે. તો તે મારે શું સમજવું ? ડેવિડ કહે

છે કે—“માને એક મેષપાલક છે, વિચારક છે, રાજા છે, તેમજ એક સિધ્ધામન પદક છે.” તેઓ વિશેષમાં બધાવે છે કે—“માનેને પાંચ છે અને તેના હાથમાં એક પાત છે.” શું માનેની શૂર્તિ આ પ્રમાણે નથી ? અને વિશ્વાસ છે કે—તમે એમ તેા નહીંજ કહો કે માનેનું શરીર કે પાંચ હંસ કે સારક પક્ષીની જેવાં છે.

સ્વામી—ક્યારેય નહીં, ક્યારેય નહીં, આ કથન માત્ર કથક છે.

સો—હીક છે. આ રીતે તે કથકકથના છે, અને કથિપત કથ એનું નામ જ શૂર્તિ છે. તો કેવિડે “માને”ની શૂર્તિ જનાવી એ વાત તદ્દન શત્ય છે.

સ્વામી—ના, એ રીતે ખોટલી કે ખૂંચેલી શૂર્તિ ન હતી. અને એ જ કારણે તે કથાત નથી.

સો—જરૂર, તેની જાણ હેમાતી નથી, પણ માનસિક હેમાતી જરૂર છે. અમારા મનમાં પણ તે જ છે. જે અંદરનું કથ જાણ શૂર્તિની અપેક્ષાએ અધિક આવશ્યક છે એમ હોય તો કેવિડનું પાપ પૌર્તાલકની અપેક્ષાએ અધિક ન મનાય ?

સ્વામી—ના, તેમ ન અને. કારણ કે કેવિડ “માને”નો અંતરંગ (મનુષ્ય) હતો.

સો—આથી તો શું ? ચક્રુદાઓ સાથે અમારી તથા શીલ જાતિઓની ભિન્નતા નથી, કે ચક્રુદાઓ ઈશ્વરની માનસિક શૂર્તિને માને છે, અ્યારે ઇતર ધર્મીઓ ઈશ્વરની જાણ તથા માનસિક અને જન્ને પ્રકારની શૂર્તિને માને છે.

એક મુદ્દત સુધી મૌન રહી વળી સોક્રેટિસ બોલ્યો કે—વળી તમારી શીલ માન્યતા એ છે તે કે—પથ્થર કે લાકડાથી જનાવેલ શૂર્તિની પૂજા કરવી એ માત્ર મૂર્ખતા છે.

સ્વામી—જરૂર, અમારી એ જ માન્યતા છે.

સો—હીક. તો અને એક ભેદની રેખા ખેંચીએ છીએ, તે આ પ્રમાણે—ગાની-વર્ગ અને સાધારણ મનુષ્યવર્ગમાં જે રીતે ભેદ, એ જ રીતે દરેકમાં ભેદ હોઈ શકે અમારા એથેન્સ નગરમાં ધણા મનુષ્યોમાં દહાનોનું જ્ઞાન નથી, અને તમારા શહેરમાં અને સાંભળ્યું છે કે સાધારણ મનુષ્યો સ્વર્ગીય નિયમોને સમજી શકતા નથી. શું આ ભેદ નથી ? કે એક તરફ અજ્ઞાનીઓનો સમુદાય અને શીલ તરફ મુદ્દિભર ગાનીઓ. આ અજ્ઞાણ રાખીને વર્તમાન જનતાના વિષયનું વિવેચન કરવું ધટે. તેઓ પથ્થર અને લાકડાની શૂર્તિઓની પૂજા કરે છે અ્યારે તમે તેને મૂલતા માને છે.

સ્વામી—હા, અને એમ જ માનીએ છીએ.

સો—આ લોકો આ અજ્ઞતાનું કામ શા કારણે કરે છે ?

સ્વામી—તેઓ કારણ જાણતા નથી.

સો—આમાં અજ્ઞતા પૂજકની કે મનુષ્યની શૂર્તિની, નહો નથી.

સ્વામી— તે હોઈ શકે.

સો—તેઓને અજ્ઞ બોલવાથી તેઓ અજ્ઞાની જેવું કામ કરશે; અને તે પણ અજ્ઞ સુધી તેના ઉદ્ધવનું પરિવર્તન ન થાય ત્યાં સુધી.

સ્વામી—જરૂર, એમાં કંઈ શક નથી.

સો—જે એમ છે તો તમે તેમની શૂર્તિને પાછળ રાખીને તેથી તેની અજ્ઞતા દૂર નહીં થાય. ઉલટું તેઓ તેના જેવા અન્ય અજ્ઞ મનુષ્યોમાં કે અધિકતર કાનિષ્ઠ



માર્ગમાં ભિતરી જશે. અથવા તેઓ મીસરની પ્રગ્ન પેઠે (નિષાઠ્ય કે મનરની પૂજા કરવા સામર્થ્ય નહીં તે નસિકની પેઠે કંઈ નહીં કરે; મધુ'વ ઠોડી દેશે. કિન્તુ અમારું હક મનતબ્બ છે કે એક વિશ્વાસની પૂજા કરે તેના કરતાં ઈશ્વરમૂર્તિની પૂજા કરવી તેો સોમજી' આરું છે. તેમ જ કંઈ ન કરે તે કરતાં વિશ્વાસની પૂજા પશુ છેવટે સારી.

સ્વામી—અમને પશુ કાગે છે કે પૂજા નહીં કરવાથી તેઓની વિશેષ ખરાબ દશા થશે. સો—મહાશય! થકિ એમ છે તે તમે અને બીજા યાની પ્રુરુપો હમણાં ભાઈ સુધી તેઓને જા'યા દર્શનતસ્વનું સિદ્ધાન્ત આપે છે અને તેઓ સમજી શકતા નથી ભાઈ સુધી અમારે તેમને મૂર્તિપૂજાનો વિશ્વાસ જીકાવવો ન જોઈએ. તેઓ અમારે વિશેષ યાની ધરો લારે તેઓ તમારાથી એ મૂલ સમજી શકશે. અને ભાઈસુધી તેમના હૃદયને પહોંચે ન શકે ભાઈ સુધી તેમનાં બાલ અનુકાને તોડી નાખવામાં શું આપણને પાપ ન' કાગે કે સાધારણ મનુષ્યોની વાત જતી કરીને યાનીઓ તરફ ખ્યાન આપીએ. એઓ યાની છે તેઓ કોઈ જાતનું અધ્યાન કામ નહીં કરે અર્થાત્ તેઓ મૂર્તિપૂજા નહીં કરે. કેમ કે તે માત્ર અધ્યાન છે.

સ્વામી—કિન્તુ તેઓ પશુ કરે છે. અમારા એટલેમમાં નહીં, તમારા એટલેમ નમરમાં અથવા આશબદ્ અને ટાપાર કહેરમાં.

સો—જરૂર, અમારા એટલેમમાં પશુ મૂર્તિઓ છે, તે સાચી વાત છે. પરન્તુ કોઈ યાની મૂર્તિપૂજા કરતો નથી.

સ્વામી—એમ હોય તે એટલેમના દરેક યાનીઓ વાસ્તિક છે.

સો—કોઈ રીતે નહીં.

સ્વામી—તારે તમે શું કહેવા ધારો છે તે હું સમજી શક્યો નહીં.

સો—એ તદ્દન સાત છે કે એટલેમ નમરના યાનીઓ દેવદેવીઓની મૂર્તિની સામે ફૂલમાળા અને શ્રદ્ધાધ્વ' આપે છે, તેમ જ દેવદેવીઓની શોભાયાત્રા તથા ઉત્સવો કરે છે, જતાં તેઓ પશુ પથ્થરપૂજા કરતા નથી. પથ્થરની પૂજા પાઠળ જે ભાવનું પ્રતીક છે -તે જ ઈશ્વરો ભાવની પૂજા કરે છે. મતલબ! તેઓ આરસ કે પથ્થરને પૂજતા નથી, કેમકે તેઓ અસાબર સમજે છે કે પથ્થર-પુસ્તક કંઈ નથી, જીકા પથ્થર કે સાકાની પ્રતિમા જે ભાવનું પ્રતીક છે તે જ આશથી ભાવની તેઓ જીવાસના કરે છે.

સ્વામી—તમે વળી એક પ્રલેદ જીએ કહ્યો. હું દેખી રહ્યો છું કે તમે પૂજા પાંક્લિના પક્ષકાર છે. એક મહત્ત' પહેલાં જેમ આપણે યાનીવમ' અને સાધારણ જનતાને બેદ બેતા હતા તેમ અમારે ભાવ અને પ્રતીકની સિમતા પશુ અનુભવીએ છે.

સો—દેઓ, આવી વિચારણાથી અમારી વિચારશક્તિ સક્ષમ થવી સક્ષમતર જનતી ભવ છે. તે વાત જવા થો. યાની-પ્રુરુપો મૂર્તિમાં રહેલ પથ્થરની પૂજા કરતા નથી. તે મૂર્તિ જે ભાવની સીતક છે તે ભાવની અથવા સત્વસ્વરૂપ ઈશ્વરની પૂજા કરે છે.

સ્વામી—સોફિસ્ટિક! તમે તમારા દેહની વાત કહી છે. હું તે દેહ સમજી કંઈ જાણ્યો નથી, એટલે તમે જે કહે છે તે સ્વીકારી શકી છું.

સો—તમારો એ અધ્યાત્મ મરિ અમારો એક જ ઉતર છે કે "આ સુપને જુએ." અધ્યાત્મની પાસે આ સુપ' સિવાય બીજું કંઈ નથી, અમારે યાનીની પાસે તેવું નિર્મળ કારણ આ સુપ'માં જે ભાવની પ્રતિમૂર્તિ કે વિકાસ છે તે જ છે. યાની પ્રુરુપો તેની પૂજા કરે છે. સુપ' તેની પાસે એક પ્રકારની પ્રતિમા છે.

# એક આઠાવંશીય નૃપતિશાખા અને જૈનધર્મ

એમક—મીચુત વૈષ્ણવી મીમનજાલ લલ્લુભાઈ ઠવેરી.

જુદા ઉપર રાજ્યકર્તા અનેક નૃપતિઓ થઈ ગયા; પરંતુ તેઓના મુજોની કાર્તિ-માથાએ અજ્ઞાવધિ ગવાય છે. ભારતીય નૃપતિઓમાં સર્વધર્મજનભાવનો કુલુ કેટલીય વાર ભેવામાં આવે છે, પછી ભલે તેઓ પોતાને છટ લાગે તે ધર્મની ઉપાસના કરતા હોય. એ મુજુ તેા ભારતવાસી ધરશામધર્મોપાસક બાદશાહોમાં પણ ધણી વખત ભેવામાં આવે છે. પ્રાચીન ઇતિહાસ ગ્રંથો આગાપત્રો, દાનપત્રો, શિલાલેખો અને ફરમાન-પત્રો આ વાતની શાખ પૂરે છે.

ભારતમાં પરંવચિત રચેલો અથવા અસ્તિત્વ ભોગવતો એવો કોઈ રાજવંશ નહીં હોય કે જેને પ્રાચીન કાલમાં અથવા વર્તમાનમાં એક યા ધીજી રીતે જૈનધર્મ-કુરુઓ અથવા જૈનધર્મનુયાયીઓ સાથે સંપર્ક થયો ન હોય. આ બાબતને પુરવાર કરવામાં અનેક ઉદાહરણો ઇતિહાસને પાને ચઢેલાં નજરે પડે છે, જેવાં કે શિસોદિયા રાજ્યો, મુઝલ બાદશાહ અહમર જહાંગીર વગેરે વગેરે. આ રાજ્યો માત્ર જૈનેનાં સંપર્કમાં આભ્યા છે એટલા માત્રથી પણ આ વાત અટકતી નથી, પણ કેટલાક રાજવંશોની તો જીખડી જતી જઈ જૈનોએ કામચ રાખી છે, તો કેટલાક નૃપતિઓ જૈન ધર્મોચાર્યોનાં મોષ અને સલાહથી પોતાની ઐકિક અને પારલૌકિક કામિત ભાવનાઓ પાખ્યાનાં ઉદાહરણો ઇતિહાસોને પાને ચઢેલાં ભેવામાં આવે છે, જેવા કે—આવડા વનરાજ અને પરમાર પ્રહાદનદેવ વગેરે.

મુજરાત, કાઠિયાવાડ, કચ્છ, માલવા, મેવાડ, વગેરે દેશોનું આધિપત્ય ભોગવતા કિર્તિકિર્તિ રાજવંશોમાં એક આઠાવંશ છે. આ વંશી આઠાવધિ જૂતલ ઉપર પોતાની કાતા કામચ રાખેલાં છે. આ વંશની કાર્તિકશા કવિરાજ નથુરામ સુદરજીએ પોતે રચેલા 'આઠાવંશવારિધિ'માં વિસ્તૃત રીતે વર્ણવી છે. આ ગ્રંથ, તેમાં વધુવેલા વિષયોથી એમ કહેવાને તો ફરકત જ નથી કે, એ એક કાર્તિકશાવાળો ગ્રંથ હોવા છતાં કવિએ નૃપોપચાર્યોની ધણી ખરા વિષયોને તેમાં સમાવેશ કરેલો છે. પરંતુ સાબત ગ્રંથ ભેતાં એમ જણાય છે કે આ ગ્રંથને જૈન ઇતિહાસ ગ્રંથો, શિલાલેખો દંતકથાઓ વગેરેથી વચિત રાખેલો છે, પણ જે એ બાબત કવિવરથી અપરિચિત હોય તો ફરજીયર કરવા ચોખ મણાય, પરંતુ ધરાદા પૂર્વક તેમ બનું હોય તો તે પરમ શોચનીય મણાય.

આઠા એ અખવાન વંશીય ક્ષત્રિયોની પ્રસિદ્ધ અટક છે. આઠા અવટક ચૌહુકમ રાજ્ય શિકરારાજના કામચથી થઈ હોય એમ ઉપયુક્ત ગ્રંથમાં જણાવેલું છે. પરંતુ પ્રગંધિ-તા-મણિકર મેડુનું સુદરજીએ પોતાના ગ્રંથમાં મંત્રુજીની વિગત આવતાં આઠાવિશેષણ વાપરું છે મખ જાહની અર્થ' પણ ચાય છે. કેટલાક તેને મકવાણા પણ કહે છે. તેનું સંસ્કૃત રૂપ કરતાં વિદ્વાનો તેને મકર વાહન પણ કહે છે. પણ ખારોટાની ભાષામાં કહેવાતો અખવાન જાહ જ તેમને માટે અસલ રૂપ દેખાડનારો છે, એમ અમારું માનવું છે. મખ એ અપભ્રંશ જાહ છે. એનો અસલ જાહ મદિય હોવો જોઈએ; ચાકે તો તેઓ પ્રાચીન કાળમાં પોતાની જ્વલનાં પાકાનું ચિત્ર રાખના હોય અથવા પાકાઓ ઉપર કાવારી કરવી તેમને પહાં હોય—એ એમથી મને તે કારણસર તેઓ મદિયવાન અથવા મદિયવાહન વિશેષણથી જોળખાતા હોય એમ અનુમાન ચાય છે. અથવા અખનખાનનું અખવાન થયેલું માનીએ તો એવું

અનુમાન ઉદ્ભવે છે કે કદાચ તેઓ માખણવાળાં-શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનો-વંશ વાદવગાંધી પશુ-ગુહી પહેલી શાખા હોય. કાલ વાદવોદ્ભવ વંશ જડેજ કહેવાય છે. વાદવ તરીકે સીધી રીતે જાળ-ખાતા પશુ શૂન્યો છે. એમનાથી આ વંશ અભારે તે સ્વતંત્ર મનાય છે. પરંતુ અમણુ' અનુમાન છે કે અરદક ફેર થવાથી થયી એક જ જાતિએના પશુ પ્રાચીન કાલે ભાગલા પહેલા હોવાનું ઇતિહાસોમાં જોવાય છે, તે આ વંશનું તેમ જનેણું કેમ ન હોય!

આ વંશનું ધ્રુવરાતમાં આગમન મહારાજ્ય કણ્ઠદેવ સોલંકીના વખતમાં થયું અને તે આવનાર રાજ્ય હરપાલદેવ હતું. 'વારિધિ'માં વર્ણવ્યા પ્રમાણે તે સિંધના રીતિ-મહત્તી ગાદી હમીર કુમરા સાથેના યુદ્ધમાં રાજ્ય કેસરદેવનું મરણ અને કાર થવાથી ખોઈ બેસવાથી તેઓ સીધા જ ચોલુક્યેની હજાયામાં આવ્યા. પશુ અમારું એવું અનુમાન છે કે તેઓ અથવા તેમના જાનિત્રુઓ કેટલોક કાળો વખત કાળના કુંજરાળ પ્રદેશમાં વસેલા હોવા જોઈએ, જેથી કાળને કુંજરાળ પ્રદેશ આજે પશુ આંખપટ કહેવાય છે. આ જામતને સદરહુ ઇતિહાસ જ પ્રમાણજૂત માનવાને આપણને કારણ આપે છે, કે રાજ્ય માનસિંહજી શત્રુએથી ધેરાયા ત્યારે તેઓ એ જ પ્રદેશમાં જઈ ધ્રુવથી ચાર માઈ દૂર માનદ્રવા મામ વસતી ગુજરાત સુધી જહારવહું કે છુંદ કરતા. બીજી કાળી અથવા સિંધી ભાષામાં આંખ સળ્હને અર્થ કુંજર થયા હોય તે પશુ સંભવિત છે. પરંતુ એ ભાષાને અમને ખાસ ચોક્કસ પરિચય ન હોવાથી અમે કહી શકતા નથી. પરંતુ ખાતરીથી જો ધારવા મુજબ એ ભાષામાં એ અર્થ મનાતો હોય તે એનો અર્થ કુંજરામાં વસનારાના વંશના અર્થે થાય તે પ્રાચીન કાળે રાહોડ જાતિમાંથી આ જાત ગુહી પહેલી છે એમ માનવાને કારણ મળે. આ જામતને અમે વગર ન લખાવતાં માત્ર એટલું જ કહીએ છીએ કે આ જામત વિદ્વાનોએ લક્ષમાં લઈ તપાસવા જેવી છે.

આ વંશના સિંધ કીર્તિગાઠના રાજ્ય કેસરદેવ વિ. સં. ૧૧૪૫માં હમીર કુમરા સાથેના યુદ્ધમાં માર્યા ગયા અને પાટડીમાં ગાદી સ્થાપી સં. ૧૧૫૬માં; સંક્રિષ્ટ રાજ્યકાળે નિર્ણય તરંગ ૧૪, પૃ. ૩૬૧. આ જામને નેપિ ઉપરથી સિંધ રાજ્યનો નાશ થયા પછી ત્યાંથી નાચી હરપાલદેવ ચોલુક્ય મહારાજ્ય કણ્ઠદેવની સેવા કરવાને અભાર વપમાં જ પાટડાની ગાદી સ્થાપે છે. તરંગ પંદરમાના વર્ણન મુજબ રાજ્ય કણ્ઠદેવે તેમને ક્ષત્રીય પુત્રોને ધનુવેંદનું અખ્યત કરાવવા માત્ર ધગર બાંધી રાખ્યાની નેપ પૃ. ૪૫૧માં છે. રાજ્ય કણ્ઠદેવનો રાજ્યકાળ વિ. સં. ૧૧૨૦થી ૧૧૫૦ સુધીનો છે. તરંગ ૧૬માની જ્ઞાદિમાં પૃ. ૪૨૭ માં કણ્ઠદેવની રાજ્યસભામાં પોતાને જહોઈ દેખાડવા માટે જમીનમાં ભાષો ચારવાની વાત તથા ગ્રુષ્ટ રીતે રાખેલો લોહાની પાટ બેઠાની નેપ છે.

એના વિરુદ્ધ પ્રબંધિત્તામાંજીમાં એ જ વાત એમના પુત્ર ઝાલા માંસુહના વિષે નેપિલી છે, અને ત્યાર પછી પૃ. ૪૨૭માં ઝાલાને તજાળના રાજ્યની કુંવરી કુલાદેવી, અને કણુભા ખારોહના ચોપમાની નેપિ પ્રમાણે કણ્ઠદેવની સત્તરમી રાણી સીરિકી રાજ્યની કુંવરીને જાળરાજૂતના વજમાયથી મુક્ત કરવાના બદલામાં ૨૩૦૦ મામને મામરનેરીમાં બાંધી એક રાતમાં તેપાસે મામ બધીજ મેળખ્યાની વાત લખી છે. અને તેમાંથી ૫૦૦ મામ કમળી જેટ પાકા આંખાનું વણુંબું છે.

હરપાલદેવના ત્રણ પુત્રો સોહાજી, માંસુહ અને જૈનરાહને સોહાજી ગાદીએ આવતાં

જુદુ નિહુએને તરંગ રૂપના પૂ. ૮૦૨માં ચોરાસી મામ માંચુછને અને જ્યાણા-ચોર પદાદરા સૌખરાછને આપ્યા.

કૃત્રિચેના વારસકરને ભાઈભાગ સરખે દિસસે વહેંચવાનો તે વખતે નિયમ હતો. ઉપર આપેલી ઐતિહાસિક નોંધ ઉપરથી મહવાણા હરપાલદેવને તામે માત્ર ઝાડીસો જ મામ હોય એમ ચોક્કસું દેખાય છે. અને રાજસભામાં પરાક્રમ દર્શનની વાત પ્રબોધનિતા-મર્જીની પ્રાચીન નોંધ પ્રમાણે તે માંચુછના સંબંધમાં કહ્યુંદેવની રાજસભામાં નહીં પણ જ્યસિંહદેવના વખતમાં બનેલી છે.

હરપાલદેવ રાજ્યસેવક થયા પછી સૌધા જ ગુજરાતમાં આવ્યા હોય તો પણ એમના આગમન પછી તેઓ માત્ર પંચ જ વર્ષમાં પાટલીની ઝાડી સ્થાપે છે, અને તે છવન દરમ્યાન રાજ્યસેવાનો કોઇ ખાસ પ્રસંગ બનેલો જોવામાં આવતો નથી એટલે તેની બક્ષિસરૂપે લેવીસો મામ એટલો મોટો જગીર તેમને મળથી સંભવિત જણાતી નથી. પણ કદાચ ગરોટાના ચોપડાની સમા સંબંધોઈ નોંધ સાચો હોય અથવા કૃત્રિય પરાક્રમી તરીકે તેમને જલારી નોકરીમાં રાખ્યા હોય તો તે સંભવિત જણાય.

ખીછ રીતે જોઈએ તો માંચુછને જાપોતી જગીરમાંથી ૮૪ મામ મળ્યાં હોય એમ માનવાને પણ આધાર નથી. કારણ કે 'વારિધિ'માં કવએ લખેલી મોટી જગીર જ અસંભવિત છે. પણ તેમના સમયમાં ચાલેલી રાજ્યખટપટોમાં કુદમાં પરાક્રમ કર્યા બદલ જ્યસિંહદેવના સમયમાં ચોરાસી મામની જગીર પાછળથી માત્ર થઇ હોય એ જનવા જોય છે.

મામ પાટલી મહવાણા હરપાલદેવે વસાવવાનું અને ઝાડી સ્થાપ્યાનું પણ માનવાને આધાર મળતો નથી. સં. ૧૧૮૬ના ચૈત્ર સુ. ૧૭ના રાજ તેમની ઓશકિત ધામાગામે પોતાની પુત્રી સાંકત જુમંતરિત થયા પછી તેઓ અવસાન પામ્યા કે કેમ તે પણ નહીં નથી. કવિશ્રી પણ એમના રાજ્યને નાના રાજ્ય તરીકે જ ઓળખાવે છે. ઝાલા સોદાછ જ્યપ જગીરવાળા અને નિર્ધન હતા એવું નીચેની કવિતાથી જણાય છે:—

ગાર વરની કાલ પડ્યો ત્યારે, મુમંપુરવાસી સહુ ધરનારે;  
લેઈ ચાલ્યો સોદો તિવારે, મોટી પાસ પણ ચાલ્યા ત્યારે. ૭  
માલવદેશે જઈ સહુ વસિયા, કાલ વિચે નિજ દેશે સહુ ધસિયા;  
મારમમાં વડ હેટે વસિયા, કાલ વિચે નિજ દેશે ધસિયા. ૪  
સોદો જલ કરવાને જવે, મોટીસા ઉપર ધન દાવે;  
કોથી સિંહો કરતો ધાવે, રાજ સોદો વેચે આવે. ૫  
સોદો સિંહાને તિજુ ઠામે, હજુતો દેખી શુભ પરિણામે;  
મોટીસા લોક મરજુ પામે, થયો બ્યંતર તે મોટી નામે. ૬  
મજુ પાસની સેવા ચારે, ઉપનાર સોદાને સંભારે;  
સહુ લોક તણાં સંજીટ ચૂરે, સોદાને થેર લખમી પૂરે. ૭

—વીરવિજયજીવત મોટીપાર્શ્વનાથરત્તવન, રમ્યું. સં. ૧૮૭૮ ચૈ. સુ. ૧૧, લખ્યું.

સં. ૧૮૮૦ ચૈત્ર સુ. ૬.

આ યોગ્યભીસમી સદીની કવિ વીરવિજયજીવતી નોંધ સોદાછની સ્થિતિ કેવી હોવી જોઈએ તેનો ખ્યાલ આપે છે. એમણું મૂલ વતન છોડુંવાઠા જણાવેલું છે. તેઓની

પ્રાથમિક સ્થિતિ કામાન્વ હોય એમ આ કવિના આધક્ષને ખ્યાલ આવે છે. પાછળથી કવિતામાં જ્યાંયેલા કારણે દેવી સહાયતાથી તેમને ધનની પ્રાપ્તિ થઈ હતી એટલે હર-પાશહેવે પાટડી સ્થાપ્યાનું તેો સો વચ્ચા અજાણવ જણાય છે. અને તેમના વખતમાં તેઓએ પાટડીમાં રાજ્યમાંથી સ્થાપ્યાનું પણ જાણવું નથી. પણ એ કામ સોદાણએ ધન પ્રાપ્તિ થયા પછી ક્યું હોય એ વાત જાનવા જોમ છે. ઉપરની વીરવિજયજીની સ્પષ્ટ નોંધને કીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્યના કર્તા, જેઓ સત્તરી શદામાં થયા છે તેઓ, તેો સોદાણના પુત્ર દુર્જનશાસ્ત્રને પણ કીંજુવામાના વાસી જ હોવાનું જણાવે છે:-

નિઠ્ઠવાદિવૈષયર્મભાગ્ય શોદ્ધ-પૂરાર્કતો દુર્જનશાસ્ત્રમૂમાન્ ॥ સર્ગ ૧ શ્લો ૪૦

શોદ્ધપુરે સૂર્યપુરોડનવાસ ॥૭૥॥ શ્રી. સૌ. કા. સ૦ ૧

ઉપરના પ્રમાણથી પાટડી ગામ ક્યારે અને કોણે વસાવ્યું તેના સંબંધમાં હરપાશહેવને કામ તેા તે નથી જ જાણુ. પાટડીનો સ્પષ્ટ નામનર્દેશ જૈન મંથોમાં હરપાશહેવે સં. ૧૧૪૫મા પાટડી વસાવ્યાની નોંધ પછી જૈન મંથોનો પ્રસ્થિતિમાં નિતલ્લદેવીએ પાટડીમાં પાર્શ્વનાથ ચેલ અને ઉપાશ્રય બંધાવ્યાની નોંધને ૨૩૧ વર્ષનું અંતર છે, એટલે એ અંતર હરમ્યાન અને તે રાજ્યને ગમે તે વર્ષમાં આ પાટડી વસાવેલું હોવું જોઈએ. પણ હરપાશહેવ, સોદાણ અને દુર્જનશાસ્ત્ર સુધી તેા તે નહોતું એ સંદેહ વિનાની વાત છે. અત્યેવ કાલા વંશની બલ્લત કાલને રિશર કરી કહે તેવું ઐતિહાસિક અનુવાચ જાણુ જરૂરી છે એમ આ ચર્ચા ૨૫૯ દેખાડી આપ છે. અસ્તુ.

રાજ્યા સોદાણ:-

ઉપર આપણે જે જાણતો વિચારી તે રાજ્યા હરપાશહેવ વિષે વિચારી, પણ રાજ્યા સોદાણને જૈનદેવ અને જિનોપાશક મુદરથવર્ષ ગોડીદાસ સાથે કેવો સંબંધ હતો તેવું વર્ણન ગોડીપાર્શ્વનાથ સ્તવનમાં આ પ્રમાણે આપ્યું છે:-

રાજ્યા સોદાણ સૂર્યપુરમાં રહેતા હતા. તે વખત હરમ્યાન એક વખત બાર વર્ષનેા દુકાલ પડ્યો ત્યારે સોદાણ પોતાના કુટુંબના રક્ષણ માટે માલવામાં ગયા. તે વખતે તે ગામમાં વસતા શેક ગોડીદાસજી, જેઓ જાનવાન પાર્શ્વનાથજીના પરમભક્ત અને ઉપાસક હતા, તેઓને તેઓ સાથે તેડી થયા હતા. જ્યારે સુકાળ થયો અને તેઓ સ્વદેશ પાછા ફર્યા ત્યારે પણ શેક ગોડીદાસજી તેમની સાથે હતા. ગામમાં જાનવાનની પૂજાનેા વખત થવાથી વિગ્રામ માટે એક સુંદર વહી જાવામાં ગોડીદાસ શેકે વિગ્રામ કર્યો. તે વખતે સોદાણ પાણી લેવા ગયા, એટલામાં શેકને વૂંટી લેવા ત્યાંજ રહેલા કાળી સિંહાએ શેકને અપ્ત જાખી કર્યા. શેક ગતગમ્ય થતા પહેલાં પાણી લેવા ગયેલા સોદાણએ પાછા અપ્તમાં આ જાનાવ જોઈ તેમણે કાળી સિંહાને માથેા. શેક ગોડીદાસે પોતાની અતિમ અવરજાએ મારનારને મરતો જોઈ સોદાણ ઉપર પ્રેમહૃદિ નાખી પરલોક પ્રયાણ ક્યું. રાજ્યા સોદાણએ તેમના પરિચર તથા હૃદયે પાર્શ્વનાથની મૂર્તિને કીંજલ મામમાં લાવી પૂજા સ્થાપ્યા અને તેમની સેવા કરવા લાગ્યા. શેક મરીને અંતરજેવ થયા. તેમણે સોદાણએ ઉદાવેલી સેવાનો પ્રશ્ન થઈ સોદાણના ધરમાં પુષ્કર ધન આપ્યું અને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ત્યારે સહાય કરી. ઉપરની પ્રાચીન સ્તવનમાં વંજુલેલી વિગ્રામથી અપ્તજીને જ્વલુવાનું

મથે છે કે રાજા સોઠાજીની શેઠ ઝોડીદાસની સારી વરદાસના પરિણામે તેમને ધનસહાય ખૂબ મળતાં તેમણે પરાક્રમ સારુ વૃદ્ધિમત કામ તેઓએ એક મહામહાદેવની સ્થિતિ સુધીનાં દરબને શાળ ભવશિલ્પકર્તાના રાજ્યમાં મેળવી શક્યા. આ સર્વવનમાં ઝોડીદાસનાં નાથની મૂર્તિના પ્રતિષ્ઠાતા દેખવનાર્યાનાં ભક્ષાવેલા છે. એટલે (વ. ક્ર. ૧૧૬૬મ) આચાર્ય પદાર્થ થયા ત્યાર પછી વરદે આ બનાવ છે.

**રાજા દુર્જનશલ્યઃ—**

રાજા દુર્જનશલ્યજી પૂર્ણિમા મન્થના આચાર્ય પરમદેવસુરિ ઉર્ધ્વે દેવેન્દ્રસુરિના પરમેષ્ઠાશક હતા. દુર્જનશલ્યજીને કુટુંબ લાગુ પડ્યો હતો. તે મટાશવા તેમણે પ્રથમ પોતાના ઇષ્ટદેવ સૂર્યદેવની ઉપાસના કરી હતી. પરંતુ તેથી તેમનો એ રામ મટી શક્યો નહીં. તેથી એ વાત તેમણે પોતાના માનનીય ગુરુ પંચદેવસુરિને કહી. પરમતપોપાશક આચાર્ય બ્રહ્મવદને શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની મંત્રસિક્ક ઉપાસનાથી રાજા દુર્જનશલ્યજીને રામ મટાડ્યો. અને તે જ આચાર્ય બ્રહ્મવદના ઉપદેશથી તેણે શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના ઇષ્ટ થયેલા દેવાલયનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો.

इतच्च पूर्णिमापक्षोद्योतकारी महामतिः । श्रीमान् परमदेवाह्वयः सूरिर्माति तपोनिधिः ॥१॥  
 प्रबोधं सप्तमक्षाणां शंखविघ्नविधायिनां । शंखेशपार्श्वभवने यच्छकार कृपापर ॥६॥  
 तस्यैषाराधनं कृत्वा चारिभ्रश्रीविभूषितः । राज्ञो दुर्जनशल्यस्य कुष्ठरोजं जहार यः॥७॥  
 भूपो दुर्जनशल्योऽपि यस्यादेशमवाप्य सः । शंखेशपार्श्वदेवस्य सप्रुष्टे च मन्दिरम् ॥८॥

—सर्वानन्दसुरिकृत जगद्गुचरित्रम्, सर्ग ६

નિઃસ્વાદિવૈચર્યમવાપ્ય શ્રીદ્વ—પૂર્વાર્કતો દુર્જનસલ્યભૂમાન્ ।  
 રૂપં ચતઃ સારમિથાપ દેવ—સખેવ યચ્ચૈત્યમચિકરચ ॥ ૪૦ ॥  
 શ્રીદ્વપુરે સૂર્યપુરોઽનવાપ્તં સ્વત્તોષ્ઠિકમ્યાક્ષમનક્ષરૂપમ્ ।  
 બચીકરદુર્જનશલ્યભૂપો વિમાનતુલ્યં તવ દેવ ચૈત્યમ્ ॥ ૭ ॥

—हीरसौभाग्यमहाकाव्य, सर्ग. १०

પ્રમૂતરોમેણ ચિનદ્વદેહઃ બ્યરાપ્ય ચં દુર્જનશલ્યદેવઃ ॥  
 ચકાર દેહં મદનસ્ય તુલ્યં વંદે સદા શંખપુરાવર્તસમ્ ॥૮॥

—शंखेश्वरपार्श्वनाथस्तोत्रम् मुनिचन्द्रसुरिकृतं

શંખેશ્વર મહાતીર્થ, ભા. ૧-૨, પૃ. ૧૭.

- ૪ રાજા—ઝાલજીવજી..... ચ. ૧૨૪૧-શ. ૧૨૬૬=૨૫
- ૫ રાજા—અજીવદેવજી..... ચ. ૧૨૬૬-શ. ૧૨૬૬=૩૦
- ૧ રાજા—દેવરાજજી ..... ચ. ૧૨૬૬-શ. ૧૩૨૧=૨૫

- ૭ રાણા—કુદાણ.....સં. ૧૭૨૧—સં. ૧૭૩૧=૧૫
- ૮ રાણા—સુરસિંહણ.....સં. ૧૭૩૧—સં. ૧૭૪૧=૨૫
- ૯ રાણા—સાતિમહેવણ.....સં. ૧૭૪૧—સં. ૧૭૮૧=૨૦

મહામંડલેશ્વર રાણા સોહાણ અને રાજા કુર્બનસલ્તનનો સમય અનુક્રમે સં. ૧૧૮૧થી ૧૨૧૬ અને સં. ૧૨૧૬થી ૧૨૪૧ સુધીના છે. આ બંને રાજાઓનો સમય તે મુજબ ચૌહાણ દ્વારા સિદ્ધરાજ બપ્પિંહ, કુમારપાલદેવ પરમાર્કત, અબ્બાસપાલદેવ અને પાલમુલરાજ સુધીના સમયનું સામ્યત્વ છે. તેથી સદ્બળ બં અનુમાન થાય છે કે જૈનશાસ્ત્રી હેમચન્દ્રશ્રિ અને જૈનધર્મ પ્રત્યે બંને પ્રેમ ધરાવનાર મહારાજા સિદ્ધરાજ બપ્પિંહ અને જિનેશ્વરના પરમોપાસક મહારાજા કુમારપાલ દેવના તેઓ મંડલેશ્વર હોવાથી અને ઉપર દર્શાવેલા આલેખો કારણથી તેઓએ જૈનધર્મ પ્રત્યે બંને પ્રેમ દાખવી જૈન ધર્મ પાલ્યો હોય એ તર્કન બનવા જોય છે. જો કે આ કાવ્યમંથની નોંધમાં કુર્બનસલ્તનની જ નોંધ છે, પરન્તુ તેમના નામની સાથે એક બીજી વ્યક્તિનો પણ નામનિર્દેશ અને તેણે એ કામ કર્યારે ક્યું તેની મિતિ સાથે આ પ્રમાણે વધુ વિગત પ્રાપ્ત થાય છે:-

કુર્બનસલ્તન નામે સુપાલ, ધનવત તે મતિસુકુમારઃ  
 કુષ્ટ દલ્બો તસ પાક પસાઇ, વિમાન સમાન પ્રાસાદ નિપાત્ર. ૨૪  
 પ્રાસાદ કીધો સુબજ લાધો, સિધો સવિ તસ કાજ;  
 પ્રાયજ સુરતર સમ નિર્મમ, જિનવર આપે અવિચલ રાજ. ૫. ૮૬  
 —શાવણવિજયોપાખ્યાય શિષ્ય નિત્યવિજયણ સં. ૧૭૪૫-

અગ્યારસે પંચાવન વરસે, કુરિજન સભજન સાથે હર્ષે,  
 કીકુપુર ચર્ધપુર નામિ, સભ્જન શેઠ યાા ધન ધારી. ૧૭  
 દેવ વિમાન સો મરિર કીધો, લક્ષ્મીતણ્ણો બહુ લાહો કીધો. ૧૮ ૫. ૯૬  
 -મુનિશ્રી કનકવિજયણ, સંજેશ્વર મહાતીર્થ મુનિશ્રી બપંતવિજયણ

અર્થાત વહીવાર દેરમાં આવેલા સંજેશ્વર પાર્શ્વનાથ મહાતીર્થની ઉપાસનાથી કુર્બનસલ્તનને કુષ્ટરોગ નાશ પામવાથી વિ. સ. ૧૧૫૫માં કુર્બનસલ્તનને સભ્જન, શેઠની મહત્ત્વાધી પ્રેમપૂર્વક સંજેશ્વર પાર્શ્વનાથના દેવાલયનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો. અને તેઓ કીકુપુર તથા ચર્ધપુરના વાસિ હતા. આ નોંધ ઉપરથી તે સં. ૧૧૮૬ સુધીનું ઠરપાલદેવનું અસ્તિત્વ હિંદી બપ છે. પરન્તુ પ્રબંધમાંતામણિની નોંધ સોહાણ, માંકુણ અને શેખરાણને સિદ્ધરાજના સમયથી આધા બવા દેતી નથી. જો કે કનકવિજયણની નોંધ બુદ્ધી હોવા છતાં પણ તેનું મહત્ત્વ પ્રબંધમાંતામણિથી વધારે તે ન બ આંકી સકાય. એમણે સભ્જન શેઠના કાર્ય સાથે કુર્બનસલ્તનના કાવને બુલ્લથી અથવા અપ માર્કિતીથી મેળવી દીધું હોય તે કંઈ અશકભવ નથી. સભ્જન શેઠનો અસ્તિત્વપાલ તે મહારાજા સિદ્ધરાજ બપ્પિંહના સમયનો જ છે. એટલે સોહણના વખતમાં હુણો લાગવાના કારણે છવું ચલેલા દેવબને સમરાબ્ધું હોય અને પાછળ કુર્બનસલ્તનને પણ હુણો લાગવાથી ઉદ્ધત કરવાની જરૂર પડી હોય તે બનવા જોય છે.

વળી આ દુર્જનશસ્ત્ર વિષે શંખેશ્વર મહાતીર્થ નામે પુસ્તકમાં મુનિરાજ શ્રી જ્ઞાનંતાલયશાસ્ત્ર આ પ્રમાણે કહે છે:-

વિધિશારાદારક ચન્દ્રપ્રભાસરિના પદ્મર ધમધોપસુરિના પદ્મર અભયધોપસુરિના મૂખ્ય શિષ્ય વિદ્યાકુમારના પ્રતિભોધથી જે નિત્યશબ્દોએ આ પ્રતિ લખાવી હતી, તે નીતરોવીએ પાશ્વંપ્રભુનું ચૈત્ય તથા પોષધજાળા કરાવી હતી. અને તે જ્ઞાતીય શિરોમણિ-સારાકના બાઈ શાંતિમહેવના પુત્ર વિજયપાલની પ્રીવતમા રાણી હતી. તેમનો પુત્ર રાણેા પશ્ચિમિક હતો. અને તેમની ધરવીર પુત્રી રૂપલાદેવી, જે પ્રસ્તુત દુર્જનશસ્ત્રની પ્રેમવતી પત્ની હતી. આ દુર્જનશસ્ત્રને શ્રીદેવીની કુક્ષિથી યજ્ઞેલો ઉદયસિંહ નામે પરાક્રમી પુત્ર હતો. આ યદના વિક્રમની તેરથી સદીના ઉત્તરાર્ધની છે. તેમજ ઉપસુકત વિદ્યાકુમારના દાદાપુત્ર શ્રી ધમધોપસુરિજી મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહના સમકાલીન અને સન્માનિત હતા, એવો ઉલ્લેખ મળે છે. શંખેશ્વર પાશ્વંનાથ પ્રભુના મંદિરનો ઉદ્ધારક આ જ દુર્જન-શસ્ત્ર કોવ તેમ જન્મ્યા છે. એટલે આ દુર્જનશસ્ત્ર ઝીંજુવાડનો દોવાનું અને તેનો સમય તેરથી સદીનો ઉત્તરાર્ધ અને ચૌદમી સદીનો પૂર્વાર્ધ હોવાનું માનવું ઉચિત જણાયું છે. આના પુરાવા તેઓ તાલિકા અને મંડલપદ્ધતિનાં આ પ્રમાણે આપે છે.

इति प्रतिभासवेज्ञ-त्रैविद्यवृन्दादक-महामण्डलेश्वर-राजकशल्य-श्रीदुर्जनशस्यदेवगुरु-भिः प्रणतपादश्रीदेवेन्द्रशिष्यैः श्रीहेमप्रभसुरिभिः विरचिते त्रैलोक्यप्रकाशे ज्ञानदर्पणापरनाम्नि मन्व्यताजिके दिन-मास-वर्षाधिकण्डमण्डलपद्धतिः समाप्ता ॥

(પાટણ જૈનમંદાર ડિ. કમ્પો. વૉ. ૨-ગાયકવાડ ઓરીયંટલ સિરીઝ).

ઉપરના અવતરણનો અર્થ શ્રીમાન જ્ઞાનંતાલયશાસ્ત્ર હેમપ્રભુસુરિને દુર્જનશસ્ત્ર ગુરુ માનતા એવો કહે છે, પણ તીચેના પ્રમાણથી જન્ને પુરુષના અસ્તિત્વમાં બાધ આવે છે—

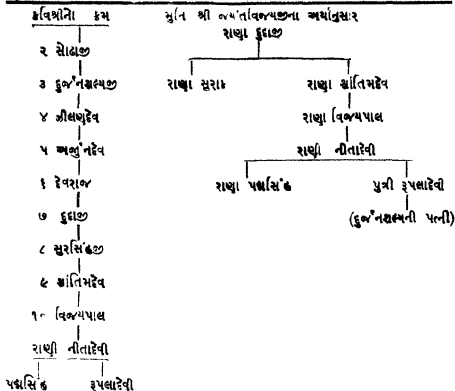
શ્રીદેવેન્દ્રસુરિશિષ્યશ્રીહેમપ્રભસુરિવિરચિતમર્ષકાણ્ડં સં. ૧૩૦૫ માઘ સુદિ ૧૩ ગુરો નિષ્પન્નમિદં તાજિકં ॥

—વડોદરા પ્રાચ્યા વિદ્યામંદિર નં. ૧૨૦૮૭, સં. ૧૫૪૫ની હસ્તલિખિત પ્રતિ પા. ૧૮.

ઉપર આપેલાં જન્ને અવતરણો વિષે અત્રે પ્રથમ વિચાર કરી લીધા પછી મુજરાતી અવતરણનો વિચાર કરીશું. કવિધોએ આપેલો દુર્જનશસ્ત્રનો સમય સંવત્ ૧૨૧૬થી૪૧ છે. અને તાલિકાની નોંધ સં ૧૩૦૫ની છે. એ જન્ને વચ્ચે ચોસઠ વર્ષનો અંતર પડે છે. તેથી ત્રૈલોક્યપ્રકાશની પ્રકાશિતનાં બધાં જ વિશેષણો દેવેન્દ્રસુરિજનાં જ માનવાં જોઈએ. એ જાન્યત્રમાં જન્મકુરવિનમાં સર્વાનંદસુરિજ પણ સમંત છે. વળી આ પ્રકાશિતઓના લખવા મુજબ હેમપ્રભસુરિને સીધા જ દેવેન્દ્રસુરિજના શિષ્ય માનવા પડે છે. પરન્તુ સર્વાનંદસુરિજને જન્મકુરવિનમાં એમણે પદ્મર તરીકે શ્રીણેસુરિજને રચાયાનું જણાયું છે. તેથી આ જન્ને પુરુષો વચ્ચે આ પુરુષને ઉમેરીએ તો કશો વિરોધ રહેતો નથી, અને સીધા જ તેમના વિદ્વાન લણ શિષ્ય માનીએ તો તેમનું આમુખ્ય ઓઝામાં ઓણું ચોપોસી વર્ષ આન્યા સિવાય સંજતિ થાય નહિં.

હવે મૂળર યેરામાંની જાન્યત્રનો વિચાર કરીએ. તેમાં લખવા મુજબ વંજતાલિકા આ પ્રમાણે થાય.





આ મુકાબલામાં મુકેલી વહતારાલકાએ જેવાથી આપણને સ્પષ્ટ સમજાય છે કે દસમા પુરુષની પુત્રીનો સંબંધ પત્ની તરીકે હોય જ નહિ. માટે આમ લખવામાં જ ખૂલ થયેલી છે. અથવા તો તે કુર્બનશસ્ત્રની પત્ની રૂપલાદેવી હોય તો આ કુર્બનશસ્ત્રથી તેમને જુદા માનવા જોઈએ, અથવા તો શાંતિમહેવને જુદા માનવા જોઈએ; તો જ અર્થસંગતિ થાય. પણ રનેત્રો, રતવનો, પ્રશસ્તિઓ અને પુણ્યકાઓ એ જ કુર્બનશસ્ત્રનો નિર્દેશ કરે છે માટે જ પ્રશસ્તિને આધારે આ લખાણ છે તે પ્રસિદ્ધ થવી જોઈએ અને આ બાબતનું સંશોધન થવું જોઈએ.

મુ. જયંતવિજયજી

[રાણા-કુર્બનશસ્ત્ર]  
[રાણી-શ્રીદેવી]

પુ. ઉદયસિંહ

કવિ નાથુરામજી

- ૧૦ રાણા-વિજયપાલ સં. ૧૩૮૧-૮૨
- ૧૧ ,, મધુપાલ ૧૩૮૨-૮૭
- ૧૨ ,, પદ્મસિંહ ૧૩૮૭-૯૬
- ૧૩ ,, ઉદયસિંહ ૧૩૯૬-૧૪૦૮

૧૪ પદ્મરાજ વેગજી (૧) ૧૪૦૮-૧૧

કવિ નાથુરામજીના ક્રમમાં ઉદયસિંહજી વિજયપાલજીના પુત્ર છે, બ્યારે આ નિર્દેશમાં બતાવેલ કુર્બનશસ્ત્ર ને શ્રીદેવીના સીધા જ પુત્ર ઉદયસિંહજી બતાવ્યા છે. આ પણ એક વિષમ-જનિત સમસ્યા છે, તે તેનું સમાધાન પાછા પેતરવસીના પાડાના જ્ઞાનભંડારની તાડપત્ર ઉપર લખાયેલી પ્રતીની મૂલ પ્રશસ્તિ તપાસ્યા વિના સંપૂર્ણ પ્રકારે થાય તેનું નથી. મુ. જયંતવિજયજીએ સદરહુ પુસ્તકમાં પ્રશસ્તિકાંડમાં સીધામાં સ્પષ્ટ કર્યું છે તે પણ ટાંકવું નથી એટલે આ બાબત માટે કશો જ નિષ્ક્રમ વિચારણા તેમજ સંશોધન ખરી રીતે ઉદયસિંહજી પદ્મસિંહજીના જ પુત્ર છે. એટલે કાંઈક અર્થસંગતિને કેટકેટ સમર્થ હોય એમ જણાય છે.

## હાલી રાણી નીતા દેવી:—

આ હાલા કુલની માનવંતી રાણી ખેતરવસીની પાડાના યાનભંડારની તાકપંચીય પ્રક્રિસ્તિમાં વર્ણવ્યા મુજબ રાણા વિજયપાલની રાણી હતી, તેણે પાટડોમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું દેવાલય બંધાવ્યું હતું. તેમ જ ઉપાશ્રય કરાવ્યો હતો એ કામ તેમણે પૂન-મિયામળના આચાર્ય અભયધોપસારના મુખ્ય શિષ્ય વિદ્યાકુમાર કુનિના ઉપદેશથી કર્યું હતું, તેમ જ પાટણ ખેતરવસીના પાડાના યાનભંડારની યોગશાબ દિ. પ્ર. વિવરણની પ્રતિ લખાવી હતી, તે તાકપત્ર ઉપર લખેલી હોઈ સદરહુ યાનભંડારમાં છે. તેમાંની પ્રક્રિસ્તિમાં જ ઉપરની વાત લખેલા છે.

—શ ખેતર મહાતીથ પૃ. ૪૮—૪૯

## પૃથ્વીરાજ (હાલા)

- ૧૫ વેગડછ સં. ૧૪૧૧-૧૪૨૪ ગાદી પાટડી
- ૧૬ રામસિંહછ સં. ૧૪૨૪-૧૪૪૧
- ૧૭ વેરીસાલછ સં. ૧૪૪૧-૧૪૪૮
- ૧૮ રણુમલછ સં ૧૪૪૮-૧૪૬૪
- ૧૯ છત્રસાલછ સં.૧૪૬૪-૧૪૭૬ ગાદી માંડલ
- ૨૦ જોતસિંહછ સં. ૧૪૭૬-૧૪૯૭ ગાદીકુઆ
- ૨૧ વનવીરછ સં. ૧૪૯૭-૧૫૧૬
- ૨૨ બીમસિંહછ સં. ૧૫૧૬-૧૫૨૫
- ૨૩ વાલછ સં. ૧૫૨૫-૧૫૪૨
- ૨૪ રાયધરછ સ ૧૫૪૨-૧૫૫૬ હળવદમાં ગાદી સ્થાપી સં. ૧૫ ૪ મહાવહી ૧૩ મોમ રાયસર હલવદમાં ૧૫૫૦માં બંધાવ્યું.
- ૨૫ ગજરાજાછ સં. ૧૫૫૬-૧૫૬૯
- ૨૬ માનસિંહછ સ. ૧૫૬૯-૧૬૨૦
- ૨૭ રાયજિંહછ સં. ૧૬૨૦-૧૬૪૦
- ૨૮ ચંદ્રસિંહછ સં. ૧૬૪૦-૧૬૮૪
- ૨૯ પૃથ્વીરાજ ગાદી વાંકાનેર સ્થાપના પૂર્વક સં ૧૬૬૨-૧૬૭૬
- ૩૦ સુલતાનસિંહછ સં. ૧૬૬૨-૧૬૯૯
- ૩૧ માનસિંહ સં. ૧૬૭૯-૧૭૦૯
- ૩૨ રાયજિંહ સં. ૧૭૦૯-૧૭૩૫
- ૩૩ ચંદ્રસિંહછ સં. ૧૭૩૫-૧૭૭૭
- ૩૪ પૃથ્વીરાજછ સં. ૧૭૭૭-૧૭૮૪
- ૩૫ કેશરીજિંહછ સં. ૧૭૮૪-૧૮૦૫
- ૩૬ ભારાછ સં. ૧૮૦૫-૧૮૪૦
- ૩૭ રાયજિંહછ (ગાદીએ આવેલ નથી)
- ૩૮ કેશસિંહછ ખીળ સ. ૧૮૪૦-૧૮૪૩

૪૬ ચંદ્રસિંહજી જે' ડોસાજી સં. ૧૮૪૭-૧૮૬૫

૫૦ વખતસિંહજી સં. ૧૮૬૫-૧૯૧૭

૪૧ વનેસિંહજી સં. ૧૯૧૭-૧૯૭૭

૪૨ અમરસિંહજી સં. ૧૯૭૭

જાલાવંશના નૃપતિઓ હાલ ભિન્ન ભિન્ન રાજ્યકતોઓ છે. ખુદ કાઠિયાવાડમાં જ પ્રાગા, લીંબડી, વાકાનેર, રાણપુર, ચાન, લખતર, વઢવાણ, સાયલા મુઠા, મળા; માલવામાં રાણપુર, નરવર, કુનાડી; મારવાડમાં સાદડી, દેલવાડા, જાલરાપાટણ, રામપર-મેધપર, અજમેર, જે' અંદેપર, વમેરે સ્થળના નાનામોટા રાજ્યો અને મરાસદારો ૮, પણ આ સ્થળે તો અમે માત્ર વાકાનેર રાજ્યના ક્રમ ઉપર નજર રાખી પ્રસ્તુત વિષયનો પ્રારંભ કરેલો. હવે રાજ્યા હરપાલદેવથી મહાનાથુ રાજ અમરસિંહજી સુધી અનુક્રમે ૪૨ પુરુષો સં. ૧૧૪૫થી સં. ૨૦૦૨ સુધી થાય છે. તેમાં રાજવંશીઓએ થોડે ધણે અંશે અથવા સંપૂર્ણ રીતે જૈનધર્મની ઉપાસના પ્રેમ ભક્તિ કે સાકાર અનેક વખત કરેલ હશે. પરંતુ તેની નોંધ આપણી પાસે હાલ નથી જ. ઉ-ર જણાવેલાં સમય રાજ્યોમાં અનેવા બનાવેના સંમ્રહ કરેલા એ એક મહાન કાર્ય છે અને તેને માટે સામગ્રીની અનહદ જીલ્લુપ છે. એટલે માત્ર અહીં તો પ્રાચીન સસ્કૃત ગૂર્જરસાહિત્યમાં મળેલું સાદિક નજર આગળ મૂકી લેખકને સતોષ માનવા સિવાય ચાલે તેવું નથી. એટલે હવે એ જણાવે તે પોપણ મળે અથવા પુસ્તકો દરે તેવાં પ્રમાણો અનુવેણ્ય કરવાનું વધાનને હાય છે.

પ્રસ્તુત રાજ્યોનાં અત્યંત સુધામાં વાસસ્થાનોના ક્રમ ક્રીડુવાડા, પાટડી, માંડલ, કુઆ, હલવદ અને વાકાનેર છે. આ રાજકનોઓમાં નં. ૨૫ માં રાજ્યાએ-૨.૭ રાજ્યાએ હલવદ વસાવ્યા પછી તેમની આર્થિક રિચાન બહુ તમ હતી તેથી તેમના પુત્ર નં. ૨૬માં રાજ-દોલા માનસિંહના વખતમાં તેમના કારભારી શૂરવીર પ્રાગાજીએ નંદવાણ્યાવંશના ધનવતોને તેડીલાવી સવાય-રવાની શરત હલવદમાં વસાવ્યા હતા. અને બળાકાર માટે તેમણે માંહેધરી આપી હતી પણ તેઓએ આવી વસ્તી પછી રાજ્યને નાણાં ધીરો નહો. પ્રાગાજીએ સમજાવ્યા છતાં માન્યું નહિ ત્યારે પ્રાગાજીએ અભાકાર કરવાની મસલત કરી, વચન પાલન માટે નંદવાણ્યાઓના રક્ષણ માટે જર્જ જાઓ ગભો. દરમિયાન લુટારાઓએ હલ્લો કરતાં તે હડયો અને માર્યો ગયો, ત્યારે નંદવાણ્યાઓએ રાજ્યને નાણા ધીરવા કબ્જુ અને ધીરો. ત્યાર પછી અનેક પરિવર્તનો થયાં અને હળવદના વજીએ વાકાનેર વિક્રમની સપ્તમી સદીમાં વસાવી રાજ્ય સ્થાપ્યું. એ રાજ્યના સદાયકો હાલના જૈન શ્રીમાલાં ઝાંતના વજીકો છે. અને તેઓ જૈન ચેતાંચર નર્તિપૂજક તથા સ્થાનકવાસી ભાગના અનુયાયી છે. અમારું અનુમાન છે કે આ ઇતિહાસમાં નોંધવામાં આવેલા નંદવાણ્યાઓ તે આ લોકના પૂર્વજોની જ અવતરક હોવા સભવ છે. આ લોકોના પૂવજોમાં જ ઓગણીસમી સદીમાં શાહ હવેરચંદ થયા છે. તેઓએ જ વાકાનેર રાજ્યને ટકાવી રાખવા અટળક ધન અર્પણ કર્યું છે. એ મુજબ અમદાવાદની હઠીભાઈની વાડીની પ્રતિજ્ઞા વખતે રાજ્યથી રીસામણે નિકળેલા હતા તે વખતે રાજસાહેબે અમદાવાદથી માનવીને ફરી તેડી લાવી તેઓને વસાવ્યા છે.

આ વજીકો જાતે ચૌહાણ રજપૂત છે, તેમજ પ્રાચીન વતન વાવ થરદા છે. ત્યાં તેમની કુલદેવીની સ્થાપના છે, તેમના કુલપુરુષો મઠ પણ ત્યાં છે, અને તેમના વંશના વહીવંચાનુ કામ પણ તેઓ કરે છે. આ લોકના ભાઈઓ પણ અમદાવાદ પાસેના ગામમાં વસે છે. કુલપુરુ પાસેથી તેમના વંશની યોડી વંશાવલી વજીલ ધર્મસિંહભાઈ લખી લાવેલા

હોવાથી તેમની પાસે છે. દરયારને ધીરવામાં આવેલાં નાણાંના બદલામાં રાજ્ય સાથે થયેલા કરારો, તેમને આપવામાં આવેલા હક્કો, જાકિસો વગેરે જાંબો ખતપત્રકો વગીલ ધનજી-બાઈના તાખાના જુતા ચોપકાઓમાં મેળવે છે; એમના સબંધી એક શૈષક જે કાર્ય કરનાર હોય તે એક સારા ઇતિહાસ લખાય એટલું સાંહત્ય તેમની પાસે છે. વગીલ ધનજીબાઈના પુત્ર ડોકટરી પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ છે. રાજ્યા વનેસિંહના વખતમાં મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસીઓમાં ભારે અધડો થયો હતો. ત્યારે તેઓ તલવારોથી લડયા હતા. લાકાઈ મામમાં ચર્ષ હતી. રાજ્યાજીએ તેમને બહાર જવાની ફરજ પાડવાથી તેઓ એક વાડીમાં જઈ લડયા હતા. તે વાડી આજે પણ ઝાટકાવાડીને નામે પ્રખ્યાત છે. અનમતું નિમિત્ત એ વાડી જ હોવાથી રાજ્યાજીએ વચ્ચે પડી બનનેને બટકાવી વાડો ખાલસા કરી છે અને તે પતાળીઆને સામે પાર છે.

વાકાનેર મચ્છુ અને પતાળીઆ નદીના સંગમ પર વસેલું છે. તેમાં એક જ કંપાઉંડમાં બે દેવળો અને ઉપાશ્રય છે, બહાર નજીકમાં જ લોકામચ્છના ઇતિહાસો જુનો ઉપાશ્રય છે અને બગરમાં શ્વે. મૂ. પૂ.ની ભોજનશાળા છે તે પણ ઉપાશ્રય તરીકે વપરાય છે, બંધા લાયજેરીનાં પુસ્તકો રાખવામાં આવેલા છે, જેમાં કેટલાંક હસ્તલિખિત પણ છે. અહીંના શાહ જવેરચંદ વલ્લભભાઈએ પોતાની નવી મિલકત રાજ ડોકાજીને આપી હતી તેથી જ તેઓ ત્રણ રાજ્યોના ભરકર સામે વિજયી થયા (જીઓ તરંમ ૨૧,૫. ૧૨૪). કવિશ્રીએ પણ આની સક્ષિપ્ત નોંધ લીધી છે. એમ જોતાં તે શાહ જવેરચંદભાઈ કાઠિયાવાડના ભામાશાહ જ મનાવા જોઈએ તેમના પિતૃવ્ય કુટુંબીઓના તે વિપુલ પરિવાર છે, પણ તેમના વારસોમાં માત્ર એક સુશીલ વિધવા સ્ત્રી જ છે. અહીં આપવામાં આવેલી આ સખળી નોંધ સં. ૧૯૪૪ની મારી મુસાફરીની છે. વારિધંના લેખક કવિજી તે વખતે મને ફરજ મળ્યા હતા, અને તેમણે શરૂ કરેલા પુસ્તકના સબંધમાં પૂછતાં કવિજીએ કહેલું કે મારો વિષય ઇતિહાસની સત્યા સત્યતા જોવાનો નથી, પણ ઝાલાકુલના પરીમાનનો છે, એટલે તેઓ ઇતિહાસોપયોગી બીજી કેટલીક સામગ્રી માટે ભેરકર હોય તે દેખાતું છે. હા. વાકાનેરમાં વસતા વાંજીજી જૈનોમાં કંવ નેમચંદભાઈએ પોતાની શકિતના નસુનારૂપ કાવ્ય સાહિત્યનું પણ સર્જન કર્યું છે, અને સંગીતમંડલ પણ તૈયાર કર્યું છે. એ ઉપરાંત તેઓ હાથચાતુર્યના પ્રયોગોમાં પણ પ્રવીણ છે તે તેમનું આતકુંડું પણ વિદ્યાજી છે. વાકા રના ઘરવીર શ્રામાળી ઘાંતિજનો આંતરકલ્પ અને બહિતસ્ત ક્ષીપીના પરિષ્કારે કોઈ રમરણીય કાર્ય કરી શકતા નથી.

અહીં દહાંવવામાં આવેલું કુંડુંજ હાલ સૌ જોને વચાયોગ્ય વકોલાત, શિક્ષક, કા. ડો.આ, ગાંધી, ડોકટર, કામદી વગેરે ધંધાઓ કરે છે. આ સ્થળે આ વાત અને વૃષ્ટિમણી અને રાજ્યના ઉત્કર્ષમાં મૂલ સહાયકોની વિમલ દટાઈ જતી પ્રકાશમાં મૂકવા રજુ કરી છે. રાજ્યનો જ વૃત્તાંત લખનાર એ આ સ્થળે હેતુ ન રાખતાં વિનષ્ટતાએ પહોંચતા રાજ્યસ્તંભને પણ વિસારી મૂકવો ન જોઈએ એ આનો મહિત્ત હેતુ છે. અમે જે કે પૂર્ણ રીતે તે વૃત્તાંત નથી આપી શક્યા, પણ મૂલસ્થ કરતાં તપાસાઓ આ કામ હાથમાં લે તે તેઓ ધણી સરજતાથી એ સાહિત્ય મેળવી શકે તેવું છે અને તેની પ્રાપ્તિ માટે મેં સખળી હકીકત નિવેદિત કરી છે. આશા છે કે વિદ્વાન મુનિવરો જરૂર ધ્યાન આપશે.

જેવી રીતે આ રાજ્યની ઉપર પ્રમાણે હકીકત મળી છે તે જ પ્રમાણે બીજાં રાજ્યોના ઇતિહાસમાં જૈનોએ લીધેલા મામના વૃત્તાંતો પણ જરૂર મલકે. ઇતિહાસના ભણકાર વિદ્વાનોને આ કામ સોંપી અમે અમારું વકાવ્ય જમામ કરીએ.

## मेरुतुंगसूरिरास-सार

( लेखक :- श्रीधर भंवरलालजी नाहटा )

ऐतिहासिक साहित्यके निर्माण की ओर जैन विद्वानोंका लक्ष सदासे रहा है। रास, मास, गीत, गहूली, विवाहला, तीर्थमाला प्रभृति भाषा कृतियें; काव्य, पद्यावली, चरित्र प्रभृति संस्कृत ग्रन्थोंका प्राचुर्य इस बातका प्रबल उदाहरण है। हमें इस प्रकारके साधन प्रचुरता से उपलब्ध हुए, जिनमें से कतिपय तो ऐतिहासिक जैन काव्य संग्रहमें हमने प्रकाशित किये, फिर भी जो प्राप्त होते हैं उन्हें समय २ पर सामायिक पत्रों में देते रहते हैं, जिससे जैन इतिहासके साधन विद्वानोंके उपयोगमें आ सकें। कुछ वर्ष पूर्व मेरुतुंगसूरिरामकी नकल कलकत्तेमें इतिहासतत्त्वमहोदधि जैनाचार्य श्री विजयेन्द्रमूरिजीके पास देखी और उसका आवश्यक सार नोट कर लिया था, परन्तु कई स्थान संदिग्ध रह जाने से अभी लीबडीके भण्डार से रास की मूल प्रति मंगा कर नकल कर ली और पाठकों की जानकारीके लिए उसका ऐतिहासिक सार प्रकाशित किया जाता है।

अंचलगच्छमें श्री मेरुतुंगसूरिजी बड़े प्रभावक और विद्वान आचार्य हुए हैं। अंचल गच्छीय भूटों पद्यावली ( गुजराती अनुवाद ) जो कच्छ-अंबारबाले सा. रामचंद्र धारसीकी तरफसे प्रकाशित हुई है, उस में ५७ वें पद्यपर श्री मेरुतुंगसूरिका जीवनवृत्त प्रकाशित हुआ है, परन्तु कई बातें जनश्रुति आदिके आधार से लिखी हुई हैं, जो ऐतिहासिक दृष्टिसे संशोधन की अपेक्षा रखती हैं। प्रस्तुत रास सूरिजीके समकालीन—उनके स्वगवामके बाद संभवतः शीघ्र ही-रचित होने से इसमें बणिता वृत्तान्त प्रमाणिक है। कुछ बातें पद्यावलीमें विशेष हैं, खैर जो ही, जिन बातों में अन्तर है उनका दिग्दर्शन कमाना ही यहां अभीष्ट है—

१ पद्यावलीमें सूरिजीका जन्मस्थान नानागाम और जाति भीटाडिया बहुरा लिखा है, जब कि रासमें नाणीग्राममें प्राग्वाट बहुरा जातिमें जन्म होनेका उल्लेख है।

२ माताका नाम पद्यावलीमें नाहुणदेवी और रासमें नालदेवी लिखा है।

३ दीक्षा संवत् पद्यावलीमें सं. १४१८ और रास में सं. १४१० लिखा है।

४ गृहस्थ नाम पद्यावलीमें भालग तथा रासमें वास्तगकुमार लिखा है।

५ लोलाडईके वृष प्रतिबोधकी कथा पद्यावलीमें नहीं है, उसमें यवन सेनाके भय निवर्तनार्थ सवा मन चावल मंत्रित कर देने और श्रावकोंद्वारा उस सेनाके समक्ष फैकने से शस्त्रधारी घुडसवार होनेसे यवनसेनाके भग जानेसे भयनिवर्तन की कथा लिखी है।

६ पद्यावलीमें महेन्द्रप्रभसूरिका सं. १४४४ में स्वर्गस्थ होना लिखा है, रासमें सं. १४४५ फा. व. ११ के दिन (मेरुतुंगसूरिका) महेन्द्रप्रभसूरिके द्वारा गच्छनायकपद स्थापित करनेका उल्लेख है।

७ सूरिजीका स्वर्गवास पट्टावलीमें जूनागढमें सं. १४७३ में हुआ लिखा है जब कि रासके अनुसार सं. १४७१ मार्गशीर्ष पूर्णिमा सोमवार को ही पाटणमें हो चुका था ।

८ रासमें बहुतसी ऐतिहासिक महत्वपूर्ण बातें लिखी हैं जो पट्टावली में नहीं पायी जाती अतएव यह रास अखण्ड महत्वपूर्ण है और अंचलगच्छ के इतिहासमें संशोधनकी सुन्दर सामग्री प्रस्तुत करनेके साथ साथ वृष प्रतिबोधदि अनेक नबान सामग्री प्रकाशमें लाता है ।

रासमें सूरिजीकी जिन कृतियोंका उल्लेख है उनमेंसे घातुपागयण तथा अंगबिधाउदार अथावाधि अप्राप्त है, जिनका अंचलगच्छके ज्ञानभण्डारो में अन्वेषण होना चाहिए । सम्भव है कि और भी कतिपय ग्रन्थ उपलब्ध हों क्यों कि रासमें उल्लिखित ग्रन्थों के अतिरिक्त १ भावकर्मप्रक्रिया, २ शतकभाष्य, ३ नमुत्थुणं टीका, ४ सुश्राद्धकथा, ५ उपदेशमाला टीका, ६ जेसाजी प्रबन्ध ( ऐतिहासिक ) ग्रन्थ प्राप्त हैं ।

अब पाठकोंके अभिज्ञानार्थ उपर्युक्त रासका संक्षिप्त ऐतिहासिक सार दिया जाता है ।

प्रथम गाथामें गणधर श्री गौतम स्वामीको नमस्कार करके चौथी गाथा तक प्रस्तावना में उद्देश, चरित्रनायककी महानता, कविकी लघुता आदि वर्णन कर पांचवो गाथासे बीर प्रभुके पट्टपर सुधर्मस्वामी—जम्बू—प्रभवादिकी परम्परामें वज्र-वामीका शाखाके प्रभावक विधि-पक्षप्रकाशक श्री आर्यरक्षितसूरि—जयसिंहसूरि—धर्मपोषसूरि—महेन्द्रसूरि—सिंहप्रभ—अजिनसिंह—देवेन्द्रसिंह—धर्मप्रभ—सिंहतिलक—महेन्द्रप्रभ तक अंचलगच्छके १० आचार्योंके नाम देकर ११ वें गच्छनायक श्री मेरुतुंगसूरि का चरित्र ८ वीं गाथा से प्रारंभ किया है ।

मरुमण्डलमें नाणी नामक नगरमें बृहग वाचागर और उसके भ्राता विजयसिंह हुए, जिन्होंने सिद्धान्तार्थ श्रवण कर विधिपक्षका स्वीकार किया । विजयसिंहके पुत्र बृहसिंह बहुरा प्राग्वट वंशके श्रृंगार, विचक्षण व्यवसायी, महान् दानी और धर्मिष्ठ हुए । उनको नालदेवी नामक स्त्री शीलालङ्कारधारिणी थी । एक वार नालदेवीकी कुक्षिमें पुण्यवान् जीव देवलोकासे अ्यबकर अवतीर्ण हुआ, जिसके प्रभावमें स्वप्नमें उसने सहस्रकिरणवारी सूर्यको अपने मुखमें प्रवेश करते हुए देखा । चक्रेश्वरीदेवीने तत्काल आ कर इस महास्वप्नका फल बतलाया कि तुम्हारे मुक्तिमार्गप्रकाशक ज्ञानकिरणयुक्त सूर्यको तरह प्रतापो पुत्र उत्पन्न होगा, जो संयममार्ग ग्रहण कर युगप्रधान योगोन्मत्त होगा । चक्रेश्वरीके वचनों को आदर देती हुई धर्मव्यानमें सविशेष रक्त हो कर गर्भका पालन करने लगी । सं. १४०३ में पूरे दिनों से पांचों गृहों के उच्च स्थानमें आने पर नालदेवीने पुत्र जन्म दिया । हर्षोत्सवपूर्वक पुत्रका नाम ' बस्तिगकुमार ' रखा गया । क्रमशः बालक बड़ा होने लगा और उसमें समस्त सद्गुण आ कर निवास करने लगे । एक वार श्रीमहेन्द्रप्रभसूरि नाणीनगरमें पधारे । उनके उपदेशसे अतिमुक्तकुमारकी तरह विरक्त होकर माता पिता की आज्ञा ले संवत् १४१०में

वस्तिगकुमार दीक्षित हुए। वहरसिंहने उत्सव दानादिमें प्रचुर इव्य व्यय किया। सूरि महाराजने नवदीक्षित मुनिका नाम मेरुतुंग रखा।

मुनि मेरुतुंग बुद्धि विचक्षणता से व्याकरण, साहित्य, छंद, अलंकार और आगम, वेद, पुराण प्रभृति समस्त विधाओं के पारंगत पण्डित हो गये। वे शुद्ध संयम पालन करते हुए अमृत सदृश वाणीसे सरम व्याख्यानादि देते थे। श्रीमद्देन्द्रप्रभसूरिने इन्हें आचार्यपदके सर्वथा योग्य जान कर सं. १४२६में पाटणमें सूरिपदसे अलंकृत किया। संघपति नरपालने नंदि महोत्सव, दानादि किये। तदनन्तर मेरुतुंगसूरि देश विदेशमें विचर कर उपदेशोद्वारा भव्य जीवों को एवं नरेन्द्रादि को प्रतिबोध देने लगे। आसाउलीमें यवनराज को प्रतिबोधित किया। सं. १४४४का चातुर्मास लोलाढमें किया, वहाँ राठौड वंशी फणगर मेष राजाको १०० मनुष्यों के साथ धर्ममें प्रतिबोधित किया।

एक बार सूरिजी सन्ध्यावश्यक कर कायोत्सर्ग ध्यानमें स्थित खड़े थे कि एक काले साँपने आ कर पैरमें डस दिया। सूरि महाराज मेलार्य, दमवन्त, चिच्छातीपुत्रको तरह ध्यानमें स्थिर रहे। कायोत्सर्ग पूर्ण होने पर मन्त्र, यन्त्र, गारुडीक सब प्रयोगोंको छोड़कर भगवान पार्श्वनाथ की प्रतिमा के समक्ष ध्यानासन जमा कर बैठ गये। ध्यान के प्रभावसे साग विष उतर गया। प्रातःकाल व्याख्यान देने के लिए आये। संघमें अपार हर्षध्वनि फैल गयी। तदनन्तर श्रीमेरुतुंगसूरि अणहिलपुर पाटण पधारे। गच्छनायक पदके लिए सुमुहूर्त्त देखा गया, मद्दिनें पहले उत्सव प्रारम्भ हो गये। तोरण, बंदरवाल मण्डित विशाल मण्डप तैयार हुआ, नाना प्रकारके नृत्य वाजिंत्रोंकी ध्वनिसे नगर गुंजायमान हो गया। ओसवाल रामदेव के भाता स्वामीगरने उत्सव किया। सं. १४४५ फाल्गुन वदि ११ के दिन श्री महेन्द्रप्रभसूरिजीने गच्छनायक पद देकर सारी गच्छधुरा श्रीमेरुतुंगसूरिको समर्पित की। संप्रामसिंहने पदठवणा करके वैभव सफल किया। श्रीरत्नशेखरसूरिका आचार्य स्थापित किये। संघपति नरपालके सानिध्यसे समस्त महोत्सव निर्विघ्नतया सम्पन्न हुए।

सूरि महाराज निर्मल तप संयम का आराधन करते हुए योगान्यासमें विशेष अभ्यस्त रहने लगे। हठयोग-प्राणायाम, राजयोग आदि क्रियाओं द्वारा नियमित ध्यान करते थे, ग्रीष्म ऋतुमें धूपमें और शीतकालकी कड़ाके की ठंडीमें प्रतिदिन कायोत्सर्ग करके आत्माको अतिशय निर्मल करनेमें संलग्न थे। एक बार आप आबूगिरि के जिनालयोंके दर्शन कर उतरते थे, सन्ध्या हो गयी। मार्ग मूल कर विषम स्थानमें पगदण्डी न मिलने पर बिजलीकी तरह चमकते हुए देवने प्रकट हो कर मार्ग दिखाया। एक बार पाटणके पास सखवाडे सहित गुरुश्री विचरते थे, यवन सेनाने कष्ट देकर सब साथको अपने कब्जे कर लिया। सूरिजी

यवनराजके पास पहुँचे, उनकी आकृति—ल्लाट देख कर उसका हृदय पलट गया और तत्काल सबको मुक्त कर छोटा दिया। एक बार गुजरातमें मुगलोंका भय उत्पन्न होने पर सारा नगर सूना हो गया, पर सूरिजी खंभातमें स्थिर रहे। कुछ दिनोंमें भय दूर हुआ और सब लोग लौट आए। सूरिजी बाहडमेर विराजते थे, लघु पौशाळके द्वार पर सात हाथ लम्बा सांप आकर फुंकार करने लगा, जिससे साध्वियां डरने लगी। उन्होंने सूरिजीको सूचना दी। सांप तत्काल स्तंभित हो गया। एक बार सूरिजीने सं. १४६४में साचोर चौभासा किया। अश्वपति (बादशाह) विस्तृत सेना सहित चढाई करने के लिए आ रहा था, सब लोग दसों दिशि भागने लगे, ठाकुर भी भयभित था। सूरिजीके ध्यानबलसे यवनसेना साचौर त्याग कर अन्यत्र चली गई। इस प्रकार सूरिजीके अनेकां अवदात है।

सूरिजीने साहित्यनिर्माण भी खूब किया, इस रासमें निम्नोक्त ग्रन्थरचनाका उल्लेख है:—

१ व्याकरण, २ षट्दर्शननिर्णय, ३ शतपदीसार, ४ रायनामांकचरित्र, ५ कामदेव-कथा, ६ धातुपारायण, ७ लक्षणशास्त्र, ८ मेघदूत महाकाव्य, ९ राजिमती-नेमि सम्बन्ध, १० सूरिमन्त्रोद्धार, ११ अंगबिद्याउद्धार, १२ सत्तरी भाष्यवृत्ति इत्यादि।

सूरिजीने सत्यपुर नरेश राउ पाता, नरेश्वर मदनपाल को प्रतिबोध दिया। उडर मलिक भ (?) के पुत्र सुरदास को प्रतिबोध दे कर धोलकाके कलिकुण्ड पार्श्वनाथकी पूजा करवाई। जम्बू (जम्बू) नरेश राउ गजमल गदभा, जीवनगय प्रभृति श्रीमेरुतुंगसूरिके चरण वन्दनार्थ आये। सूरिजी अपार गुणा के समुद्र हैं, नये नये नगरों का संघ वन्दनार्थ आना है। साह सलखा सादागर कारित उत्सव से श्री महीतिलकसूरि एवं महिमश्री महत्तग का पदस्थापन जम्बूमें साह वरसिध कारित उत्सवसे हुआ। खीमराज संघर्षानंदारा खभात में उत्सव होने पर मेरुनंदनसूरिकी पदस्थापना हुई। माणिक्यशेखरको उपाध्याय पद, गुण-समुद्रसूरि माणिकसुन्दरसूरिको साहतेजा कारित उत्सवसे खंभनयरमें और वहाँ जयकीर्तिसुरि को संघवी राजसिंहकृत उत्सवसे आचार्य पद स्थापित किया। इस प्रकार ६ आचार्य, ४ उपाध्याय तथा १ महत्तरा, वाणारिस, पन्यास, पवत्तिणि प्रभृति संख्याबद्ध पदस्थापित व दीक्षित किये।

सूरिजीने पट्टण, खंभात, भरौच, सोपारक, कुंकण, कच्छ, पारकर, साचौर, मरु, गुज्जर, झालावाड, महाराष्ट्र, पंचाल, लाटदेश, जालोर, घोषा, ऊना, दीव, मंगलपुर, नवा प्रभृति स्थानों में विचरकर बड़ी शासनोन्नति की। अन्तमें पाटण पधारे, आयु शेष ज्ञात कर अनशन अत्राधनापूर्वक सं. १४७१ मार्गशीर्ष पूर्णिमा सोमवारके पिछले प्रहर उत्तराष्वयन श्रवण करते हुए अर्हंत सिद्धोंके ध्यान से श्रीमेरुतुंगसूरिजी स्वर्ग सिधारे।



## મળેલી મદદ

- ૨૦૦) પૂ. ઉ. શ્રી સુખસાગરજી તથા પૂ. યુ. મ. શ્રી. કાલિસાગરજીના સદુપદેશથી ગુજરાતી જૈન સંઘ, કલકત્તા.
- ૧૦૧) પૂ. યુ. મ. શ્રી કન વિજયજીના સદુપદેશથી શાલપામ જૈન ઉપાધ્યય, મું.પર્ષ.  
પૂ. યુ. મ. શ્રી દર્શનવિજયજીના સદુપદેશથી રાહીકામ્યાથી નીચેની ૭ મદદ મળી છે—
- ૫૧) શેઠ પ્રખરાજી અચલદાસજી સીંઘી  
૫૧) ,, ખેમચંદજી નેમચંદજી કોઠી  
૫૧) ,, ધરમચંદજી જોરાવરમલજી સીંઘી  
૫૧) ,, હરમચંદજી ગુલામચંદજી કોઠી  
૫૧) ,, વાલાજી રતનચંદજી શાહ  
૫૧) ,, હનરીમલજી દાનમલજી શાહ  
૫૧) પૂ. આ. મ. શ્રીવિજયલલિતસુરિજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ સમસ્ત, વાપી.  
૫૧) પૂ. પં. શ્રીપ્રીતી મનિજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ, જોધાવી  
૫૦) પૂ. આ. મ. શ્રીવિજયદાવણસુરિજીના સદુપદેશથી વડતા જૈન સંઘ ભાવનગર  
૫૫) પૂ. આ. મ. શ્રીવિજયજીવનતિલકસુરિજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ, સિનેાર  
૨૫) પૂ. યુ. મ. શ્રીતિલકવિજયજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ, ઝીઝુરાકા  
૨૫) પૂ. યુ. મ. શ્રીલલિતસાગરજીના સદુપદેશથી જૈન સંપત્તી પેટી, ચાણુસ્મા  
૨૫) પૂ. આ. મ. શ્રીવિજયઉમંતસુરિજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ, દિગ્મતનગર  
૨૫) પૂ. આ. મ. શ્રીવિજયમૃતસુરિજીના સદુપદેશથી તપચર અમર જૈન શાળા, ખંભાત  
૨૫) પૂ. પં. શ્રી ચં. વિજ જી । સદુપદેશથી જૈન સંઘ, વલસાડ  
૨૦) પૂ. આ. મ. શ્રીવિજયવર્ધસુરિજીના સદુપદેશથી દેવગામ જૈન સંઘ, ભાવનગર  
૧૫) પૂ. આ. મ. શ્રીજિતકાલિસુરિજીના સદુપદેશથી મહાતીર જૈન મંદિર, મું.પર્ષ  
૧૫) પૂ. પં. મ. શ્રીયદ્રસાગરજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ, દિગ્પુર  
૧૧) પૂ. યુ. મ. શ્રી અશોકવિજયજીના સદુપદેશથી વીસા ઓસવાલ જૈન સંઘ, ખંભાત  
૧૧) પૂ. આ. મ. શ્રીવિજયકુન્દસુરિજીના સદુપદેશથી જૈન પાઠશાળા ખેરવા  
૧૧) પૂ. યુ. મ. શ્રીપ્રકાશવિજયજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ, પાંચોરા  
૧૧) શ્રીયુત છોટાવાન નરસીદામ દોસી વડરાજકેમ્પ  
૧૦) પૂ. આ. મ. શ્રીવિજયમનોહરસુરિજીના સદુપદેશથી મોટા દેરાસરની પેટી, સાણંદ  
૧૦) પૂ. યુ. મ. શ્રીકમ્બનવિજયજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ, મંબીરા  
૧૦) પૂ. પં. શ્રીલલિતવિજયજીના સદુપદેશથી દસા શ્રીમાળી જૈન સંઘ, માણસા  
૭) પૂ. યુ. મ. શ્રીગુણવિજયજીના સદુપદેશથી પાટીપાના ઉપાધ્યયનો જૈન સંઘ, સાહડી  
૫) પૂ. આ. મ. શ્રીવિજયલલિતસુરિજીના સદુપદેશથી જૈન સંઘ, ચાણુદા

શ્રી પર્યવણા મહાપર્વના આરાધન નિમિત્તે ઉપર ગુજન મદદ સમિતિને મળી છે. આ માટે અપે સર્વ આચાર્ય મદારાજ આદિ મુનિવરો, તે તે મામના સધો અને તે તે સદ્ગુણધોનો આમાર માનીએ છીએ, અને બીજા મામોના સધોને પોતાની મદદ મોકલી આપવા વિનંતી કરીએ છીએ.

૦૫૦

## दर्रेके वसाववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना त्रयु विशेषांक

### (१) श्री महावीर निर्वाण विशेषांक

भववान महावीरस्वामीना छवन संजंथी अनेक लेजेथी समूह अंक : मुख्य छ आना (टपालपत्रने) अंक आना पयु).

### (२) दीपोत्सवी अंक

भववान महावीरस्वामी पछीना १००० वर्ष पछाना सातमं वर्षना जैन प्रतिदासने लगता लेजेथी समूह सयिन अंक : मुख्य सवा इपिया.

### (३) कुमांक १०० : विक्रम-विशेषांक

सत्राट विक्रमादित्य संजंथी औनतासिभ विनासिल लेजेथी समूह २४० पानांना इगहार सयिन अंक : मुख्य दोर इपिया.

श्री जैन सत्य प्रकाशना जे विशिष्ट अंक

[१] कुमांक ४३-जैनदर्शनमा सांसादार डेलाना आक्षेपेना जवाणइप लेजेथी समूह अंक : मुख्य सार आना

[२] कुमांक ४५-क. ल श्री देवयद्राचार्यना छवन संजंथी अनेक लेजेथी समूह अंक : मुख्य त्रयु आना

### कथी तथा पाडी इतिहास

श्री जैन सत्य प्रकाशना प्रोग, पयमा, जाहमा, इसमा, अजिमानमा तथा जारमा वर्षनी कथी तथा पाडी इतिहास तैवार छे. मुख्य दर्रेकु कथीना जे इपिया, पाडीना अर्दा इपिया

--सणे--

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति  
जेशिंगभाईनी वाडी, धीकांटा, अमदावाद.

मुद्रक:-मंगलभाई जेटाभाई देसाई. श्री वीरविजय प्रिन्टींग प्रेस, सवापोस कोसरोड.  
पो. जे. नं. ६ श्री अजितभाई कार्यालय-अमदावाद. प्रकाशक:-श्रीमन्नाथ गोडगदास दाद.  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, जेशिंगभाईनी वाडी, धीकांटा रोड-अमदावाद.



ઐતિહાસિક માહિતીદર્શક

ધિરપુરમંડલુ શ્રીમહાવીરજિનસ્તવન

અન્વેષક:- પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવર્ધનીન્દ્રસૂરિજી

- ધિરપુરમંડલ વીરજી જે લાલ, લેટવાં ભાવક બધ જે સોભાગી;  
 મોટી ઝુરતી શોભતિ જે લાલ, પ્રણમતાં જ્ઞાતિક બધ જે સોભાગી;  
 જયજય શ્રી મહાવીરજી જે લાલ. (૧)
- એ છે દેવના દેવ જે લાલ, ત્રિજુવન નાયક જમગુરુ જે સોભાગી,  
 સુરનર કરે નિત્ય સેવ જે લાલ, જયજય શ્રી મહાવીરજી સોભાગી.—૪૫૦-૨
- પાટલુ નગર તણો ધણી જે લાલ, કુમારપાળ જૂપાળ જે સોભાગી;  
 એ બિંબ બરાવીઓ જે લાલ, પાપ મયો પાતાળ જે સોભાગી.—૪૫૦-૩
- પ્રાસાદ પાટલુમાં કર્યો જે લાલ, ત્રીને કાકેર બજુ જે સોભાગી;  
 દીવા દીસે તણે તણા જે લાલ, જન કહે એકવી વજુ જે સોભાગી —૪૫૦-૪
- પાટલુ આદિ જીનેશ્વર જે લાલ, કાકેર જ્ઞાતિ જીજુડ જે સોભાગી;  
 ધીરપુર સ્થાપના વીરની જે લાલ, દેખતાં ગયા દુઃખદંડ જે સોભાગી.—૪૫૦-૫
- પથમ કાળ દુકાળમાં જે લાલ, અસુર જ્યા મહીપાગ જે સોભાગી;  
 તેકને પ્રાસાદ વિખડીઓ જે લાલ, ન કરી કોણે સંભાળ જે સોભાગી.—૪૫૦-૬
- ત્રણેમાં સાંપ્રત વાનગી જે લાલ, પાટલુ નગર મોઝાર જે સોભાગી;  
 જાંબ દીસે ત્યાંકને જે લાલ, ચોદશે ઉપર બાર જે સોભાગી.—૪૫૦-૭
- ધર્મક્ષેત્ર સોહામણું જે લાલ, લઘુ કારમીર નામ જે સોભાગી;  
 કલ્યાણપુર પાટલુ કહી જે લાલ, ધન્ય એ ધિરપુર કામ જે સોભાગી.—૪૫૦-૮
- પંદરશે એકતાલીશે પ્રગટિયા જે લાલ, ફાલગુન માસ મોઝાર જે સોભાગી;  
 પુજી પ્રણમી ભાવશું જે લાલ, શ્રી સંઘ હર્ષ અપાર જે સોભાગી.—૪૫૦-૯
- ચેકાંની શેરી ત્યાં કને જે લાલ, એકા શ્રી વર્ષમાન જે સોભાગી;  
 સ્નાત્ર મહોત્સવ કર્યો ભાવશું જે લાલ, પકોંચી મનની જ્ઞાંત જે સોભાગી.—૪૫૦-૧૦
- પાટલુ નમથી આવિયા જે લાલ, યા સાકરચંદ ઉલ્લાસ જે સોભાગી;  
 સંઘપતિ તીલક ધરાવીઓ જે લાલ, લેટિયા ગોડી પાશ જે સોભાગી.—૪૫૦-૧૧
- ગોડી પાશું લેટિયા જે લાલ, હહેરે શ્રી ભગવંત જે સોભાગી;  
 સ્નાત્રમહોત્સવ કર્યો ભાવશું જે લાલ, મહીણી નિજ મન પાંત જે સોભાગી.—૪૫૦-૧૨
- શ્રી ધિરપુર માંહે આવિયા જે લાલ, લેટિયા શ્રી વીર જીજુડ જે સોભાગી;  
 શોશું મત જ્યાં આદ્યું જે લાલ, કીધું ઉત્તમ કામ જે સોભાગી.—૪૫૦-૧૩
- યાસનનાયક વીરજી જે લાલ, ત્રિશલામાત મહાર જે સોભાગી;  
 સિદ્ધારથ કુલ ચંદલો જે લાલ, હરિલાંછન સુખકાર જે સોભાગી.—૪૫૦-૧૪
- અંવત સત્તર ત્યાંશીમે જે લાલ, મહા વડ તેરજ સાર જે સોભાગી;  
 સાજી લાધા કહે ભાવથી જે લાલ, સફળ કર્યો અવતાર જે સોભાગી.—૪૫૦-૧૫
- આ સ્તવન એક પ્રાચીન હસ્તલિખિત ગુટકામાંથી ઉતારીને અહીં આપ્યું છે.

॥ॐ अर्हम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिद्वं मासिक मुखपत्र

## श्री जैन सत्य प्रकाश

बेसिंगभाईकी बाडी : धोकांटा रोड : अमदावाद (गुजरात)

|         |  |           |
|---------|--|-----------|
| वर्ष १३ | ॥ चिह्न सं. २०० : ४ वीरनि. सं. २४०४ : छं. सं. १७४७ | ॥ क्रमांक |
| अंक २   | ॥ कालिका शुद्धि ३ : शनिवार : १५३१ नवे३५२           | ॥ १४६     |

### सम्यक्स्वकुलकम् ।

सं०-पूज्य घृनिमहाराज श्रीकान्तिविजयजी  
बेसागिहेसु गमणं महाविरुद्धं जहा कुलबहूणं ।  
जाणाहि तथा सावया(य)सुसाबगाणं कुतित्येसु ॥ १ ॥  
भणइ जणो नारोणं सइत्तणं कथं बेसागिहगमणे ।  
एवं कुतित्थगमणे सम्मत्तं सावगस्स कहं ? ॥ २ ॥  
किर धम्ममि कुत्सलओ सुसावगो सो वि आगओ इहइं ।  
तम्हा एस पहाणो सिवाइभणिओ य जो धम्मो ॥ ३ ॥  
एवं तम्भत्ताणं थिरकरणं कुणइ तत्थ वच्चंतो ।  
वद्धारइ मिच्छत्तं सुबोहिबीयं हणइ तेसि ॥ ४ ॥  
अन्नेसि सत्ताणं मिच्छत्तं जो करेइ मूढप्पा ।  
सो तेण निमित्तेणं न लहइ बोहि जिणाभिहियं ॥ ५ ॥  
सो परमप्पाणं चिय पाडेइ दुर(रु)त्तरंमि संसारे ।  
मिच्छत्तकारणाई जो नवि वज्जेइ दूरेणं ॥ ६ ॥  
चित्तामणि व्व दुल्लहं सम्मत्तं पाबिऊण अन्नेहिं ।  
तं हारवेइ जीवो लोइयतित्येसु जंतेणं ॥ ७ ॥  
दंसणविराहगाणं तल्लामुक्कोसणंतकालओ ।  
तम्हा दंसणरयणं सब्बपयत्तेण रक्खंति ॥ ८ ॥  
जह सियबडेण रहियं न तरइ भवसायरंमि बोहित्थं ।  
तह सम्मत्तेण विणा किरियरुइ न तरइ भवोहं ॥ ९ ॥  
अह व विणेइ तुंवे साहरो नेय होइ अरएहिं ।  
तह सम्मत्तेण विणा ताणं च न होइ चरणेण ॥ १० ॥

जह विच्छायं पउमं हवइ विणहंमि कनियामञ्जे ।  
 तह विच्छाया किरिया हवइ हु सम्मत्तनासंमि ॥ ११ ॥  
 जह महआययणं पि य पीढवीणासे विणस्सए सव्वं ।  
 सम्मत्तपीढनासे तह नासइ गुरुतवच्चरणं ॥ १२ ॥  
 जह वा सालीपल्लो कीडक्खइओ हवेज्ज नोसारो ।  
 झीणे तह सम्मत्ते हवइ असारं तवच्चरणं ॥ १३ ॥  
 अंधारनच्चियं पिव मयदेहोवइणं जहा विहलं ।  
 इय सम्मत्तेण विणा सव्वं बउझं अणुट्टाणं ॥ १४ ॥  
 ता इत्थेव पयत्तो कायव्वो दुल्लहं पुणो एयं ।  
 दंसणरयणं रयणं व दुल्लहं मंदपुत्ताणं ॥ १५ ॥  
 जह य बहुविघपउरो महानिही पायडो वि लोमंमि ।  
 पुत्तोवयाररहिण्हिं न उण पाविज्जए कहवि ॥ १६ ॥  
 महयासामग्गीए माणुसखित्ताइसवणसद्धाप ।  
 पाविज्जइ कहमवि इमं अणुत्तरं कम्मविवरेणं ॥ १७ ॥  
 ता तुभेहिं वि पत्तं पुव्वज्जियनिययकम्मविवरेणं ।  
 संकाइदोसरहियं धरियव्वं अप्पमत्तेहिं ॥ १८ ॥  
 न वि तं करेइ अग्गी नेय विसं नेय किण्हसप्पो वा ।  
 जं कुणइ महादोसं तिव्वं जीवस्स मिच्छत्तं ॥ १९ ॥  
 हारवियं सम्मत्तं सामन्नं नासियं धुवं तेहिं ।  
 परचित्तरंजणट्टा आणाभंगो कओ जेहिं ॥ २० ॥  
 आणाए अवरुत्तं जो उववूहिज्ज जिणवरिदाणं ।  
 तित्थयरस्स सुयस्स य संघस्स य पच्चणोओ सो ॥ २१ ॥  
 किं वा देइ वराओ मणुओ सुट्टु वि घणी वि भत्तो वि ।  
 आणाइकमणं पुण तणुयं पि अणंतदुहहेउं ॥ २२ ॥  
 तम्हा सय( इ )सामत्थे आणाभट्टंमि नो खल उवेहा ।  
 अणुकूलमाइयरेहिं अणुसट्टो होइ दायव्वा ॥ २३ ॥  
 सो धन्नो सो पुत्तो स माणणिज्जो य बंदणिज्जो य ।  
 गड्डुरिगाइपवाहं सुत्तुं जो मजए आणं ॥ २४ ॥

का 'अभयवकुल' पाठशुना भेदवशीना पाठाना ताठपत्तना अंशरनी  
 ( ११५५ नं० १ ५० ११८ थी १२० ) प्रति उपरथा उत्तरीने अर्द्धा आधुं छे.

“સિરોહી રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિન મંદિરો” લેખકના અનુસંધાનમાં—

## ગુજરાતનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો

લેખક:—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

અમે ખરેડી ઘઈ પાલનપુર આવ્યા. વચ્ચે પ્રાચીન ચંદ્રાવતીનાં ખંડિરો, મંદિરોનાં શિખરો, શાંભલા, કુંભીઓ, ધુમ્મટ અને તોરણ વગેરેનાં અનેક ટુકડાઓ પડ્યા છે. પ્રાચીન બબ્બ નમરીની આ કુદરતી ગોંઠ પ્રેક્ષકોનું હૃદય દ્રવી જીડે છે. પરમારોની આ પ્રાચીન રાજધાની એક કાળે ગુજરાતની સરહદ ઉપરની અન્ય કિલ્લા રૂપ મણ્યાતી. વિમલ મંત્રીશ્વરે પરમાર નરેશને ગુજરાતની આજીવીએ આજીવી આ ચંદ્રાવતીને ઉત્તરિને શિખરે પહોંચાડી હતી. આ નમરીમાં અનેક કોટપાત શ્રીમંત જૈનો વસતા, અનેક જિનમંદિરો અને શિવમંદિરો હતાં. તે બબ્બ નમરી આજે સાવ ખ્વસ્ત ઘઈ ગઈ છે. ૧ જોને જોતાં જોતાં અમે આમળ વખા. ત્યાં એક બાજુ પર રહી જતા સરોતા (સિહોતરી) ગામ, કે જ્યાં જગદ્ગુરુ શ્રી હોરવિજયસુરીશ્વરજી સમ્રાટ અજ્જર પાસે જતાં આ નમરમાં આવ્યા હતા, તે ગામમાં ગામ બહાર એક જૂનું મંદિર હતું, તેનાં ખંડિરો છે, વગેરે સાંભળ્યું. પછી અમે તેા અમીરમહ, ધકિખાલમહ, ચિત્રાસણી ઘઈ પાલનપુર આવ્યા.

ઉપર્યુક્ત ગામોમાં પ્રાચીન સમયમાં મંદિરો હતાં એનો પરિચય નીચે આપું છું.

આમજગતપતિ શ્રી મહિમા પોતાની ચેત્વરિપાટીમાં આ સિરોતરીના મંદિરનું અને તેની પાસેના જ રોહ અને સિહોતરીનાં મંદિરોનું વર્ણન આપે છે તે વાંચવા ચોખ્ખ હોવાથી નીચે આપું છું:—

૧. જહીં ચંદ્રાવતી નમરીનો વિશેષ પરિચય નથી આપતો, કારણ કે “જૈન સત્ત પ્રકાશ” માં મેં એ સંબંધી “ચંદ્રાવતીનાં જૈન મંદિરો” લેખ વિસ્તારથી આપેલો છે. અહીં તેા આ વખતે પંદરમી સદીના વિકાન કવિ મેથે પોતાની તીર્થમાલામાં ચંદ્રાવતીનો ટૂંક પરિચય આપ્યો છે તે એમના શબ્દોમાં જ આપું છું—

“નમર ચડાઉલીના ગુણ પજા બવણ અદાર,  
અઠારસિ ચક્રે કિવ દિરંઈ ઠામિઠામિ દીસઈ જૂહરિઈ;  
મૂલનાથક મીનાભિમલદારિ જીણ દીઠઈ મનિ હર્ષ અપાર,  
કરઈ પૂજઈ આવક મનિ હસી નમર ચડાઉલી.”

આ ચડાઉલી એ જ આપણી બબ્બ ઐતિહાસિક ચંદ્રાવતીનમરી છે. તેમજ અદારથી સદીના પ્રસિદ્ધ તીર્થમાલાના કતા શ્રી શીલાવિજયજી પણ આજીજીની જમિનાં મંદિરોના વર્ણનમાં લખે છે.—

આજુ ધરા જંબરજી પુરી દેવદહ ચંદ્રાવઈ ધરી;  
વિમલમંત્રી વારિ જળથી અદારસેય દેવલ ગુણ પાણી”

આવી પ્રાચીન ઐતિહાસિક નમરીમાં અત્યારે ચોડાં માટીનાં મકાનો છે, ચોડાં કુંપકાં છે, બાકી મંદિરો અને મકાનોનાં ખંડિરો દેખાય છે.

રોહમાંદિ અઠતાલોક ત્રય દેહરિ શ્રી જમદીસ હો  
 સીડોત્તરિ દેહરા ભ માનુ' ખિસિં અઠાર ભિ'બ પ્રમાણુ' હો  
 સીરોત્તરિ દેહરા ભ મોહી, આઠ મુરાત નયણે ભેષ હો."

આ રોહા નગરને અભારે આ અચીરગઠ કહે છે. અહીં અત્યારે પાંચ ધર આવકોનાં છે. બધાયે મૂલ બહાર માનના જ નવાસી છે અને વ્યાપાર ધંધા માટે આવેલા છે. અહીં અભારે મંદિર એક પણ નથી અને ઉપાશ્રય માટે પણ કમણી જ નથી જમીન લીધી છે. ઉપાશ્રય નવો બન્યો.

સીડોત્તરીમાં જુનું મંદિર હતું તે ગામ બહાર ખંડિયેર રૂપે લીણું છે. ગામમાં નવું મંદિર બન્યું છે. આવકોનાં પાંચ-છ ધર છે.

સીરોત્તરનું નામ બદલો પાલનપુર રટે એવું નામ 'ઇકબાલગઠ' રાખ્યું છે. અહીં અત્યારે પાંચ ધર છે. નવીન ઉપાશ્રય બન્યો છે; નાનું મંદિર પણ બન્યું. જુનું મંદિર નથી. અહીંથી ત્રિત્રાસણી ધમ પાલનપુર જવાતું છે. ત્રિત્રાસણીમાં નાનું સુંદર શિખરબદ્ધ મંદિર છે. આવકોનાં ધર દસ છે. આ ચારે ગામ પાલનપુર રટેનાં છે. સમ્રાટ અકબર-પ્રતિભોધક જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિભવસુરીશ્વરજી સીડોત્તરી અને રોહ પધાર્થો હતા.

### પાલનપુર

આ નગરનો પ્રાચીન ઇતિહાસ બહુ જ લભ્ય અને ઐતિહાસિક પ્રશ્નોથી ભરપુર છે. એનો ઇતિહાસક હ આ માસિકમાં જુરો જ આપીશ. અભારે તે ટૂંક પરિચય જ આપું છું-

શુભસિદ્ધ ધારાવર્ષોદેવ પરમારના બાઇ પ્રહલાદનદેવે આ નગર વસાવ્યા-આખાદ કર્યાના પ્રાચીન ઉલ્લેખો મળે છે. પરંતુ મને અહીં જે ઇતિહાસ મળ્યો છે, તે એવો આ નગર એથી વે પ્રાચીન હતો એમ લાગે છે. પ્રહલાદનદેવે આ નગરને ઉત્તમ અને ગૌરવવન્તુ બનાવ્યું એમા સંદેહ નથી.<sup>૨</sup>

૨ પરમાર ધારાવર્ષના બાઇ પ્રહલાદનકુમારે પાલનપુર વસાવ્યાનો ઉલ્લેખ ભૈન સાહિત્યના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસમાં છે. તેમજ સોમશૌભાગ્ય કાવ્ય વગેરેમાં પણ એ જ પ્રમાણેના પ્રાચીન ઉલ્લેખો મળે છે.

હીરસૌભાગ્ય કાવ્યમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે:—

પ્રહલાદનાન્વન્દ્ર હવાક્ષમાજામન્વર્યનામાજનિ યો જગત્યાં

પ્રાહ્લાદનઃ પાર્શ્વપતિઃ સ તત્ર પ્રાહ્લાદનાહ્ને વ્યલ્લસદ્ વિહારે ।

યદીશમુર્તિર્નિરમાયિ મક્ત્યા પ્રાહ્લાદનાહ્ને પુરિ રાણકેણ

તત્યાજયસ્યેવ નૃપસ્ય પાશ્વોડ્યામાપહઃ સ્નાનજલેન જજ્ઞે ॥

અહીં ટીકાકાર ખુલાસો કરે છે કે પ્રહલાદનકુમારે આશુ ઉપરની ચતુર્ભુજ ધાતુની મુર્તિમાંની મુર્તિને એગાળાવી હતી, અને અચ્યસેશ્વરનો પોહાયો બનાવરાખ્યો હતો; એના પાપથી એને છરીને ઠાંકનો રોગ થયો હતો. પછી આ મુર્તિ બનાવરાખી અને એના સ્નાનબલના હાકાવચી એનો ઠાંકનો રોગ ગયો છે. જેમ અબ્ધપાથ રાખ્યો, રોગ પણ



પ્રહલાદન કુમારને એક વાર એવી દુષ્ટિ સુઝી કે પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પારકર કલિતની ધાતુની મૂર્તિને ગળાવી નાંખા-આશુ ઠપરના અચલેશ્વરનો નાદોયો-પોાંયો બનાવ્યો. કેટલાક કહે છે કે તમાથી પલગના પાપા કરાવ્યા પછી પ્રહલાદને કોઈનો રોગ થયો. આખરે હારી ચાકી વનવનમા એ ભગે છે. ત્યા પ્રતાપસાથી શ્રી. કાલીભદ્રસૂરીશ્વરજીનાં દર્શન થાય છે. પ્રેમ અને ભક્તિથી વિનમ્ર બની રાજ પોતાનું પાપ પ્રકાશા એનો પથાતાપ કરે છે. દયામૂર્તિ જૈનાચાર્યજી એને આશ્વાસન આપી શ્રી પાર્શ્વનાથજીનાં દર્શન પૂજન કરી ભક્તિથી ન્દવણ બલ છાંદવાનું કહે છે. પ્રહલાદન કુમાર એ પ્રમાણે કરે છે. એમનો રોગ મટે છે અને પછી પ્રહલાદનપુર વસાવી પ્રહલાદન પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ બનાવરાવી મંદિરમાં પધરાવાં પ્રાંતથા કરાવે છે. ત્યારથી આ નગરી ઇતિહાસના પાને ઝળકે છે. ત્યાર પછી તેા અનેક સુવિકિત જૈનાચાર્યો આ નગરીમાં પધાર્યા હ. આ નગરીએ અનેક પ્રજાઓ ગ્યેલા છે.

પુ. પા. આ. શ્રી સોમસુદરસૂરીશ્વરજી જેવાની જન્મદાત્રી ભૂમિ તરીકેનું ગૌરવ આ નગરને પ્રાપ્ત થયેલું છે, જેનો ઇતિહાસ હું આગળ ઉપર આપવા ધારું છું.

વર્તમાન પાલજીપુર તેા સતરમી સદીમાં આબાદ થયું છે. બહોનો પાહલજી વિહાર તેા ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે અને તેનાં શુભગાન ધણાં સ્વાયેલા છે. જુઓ-

“આદિ નગર પાહલજીપુર વહી પાહલજીવિંદ પુજી મન રહી,  
પાહલજી આંમિ રોગ કવિ ગમિઆ પારસનાથઈ હેલાં નીમગાં;  
ચઉરાસી સીકરિ ધલાક પાસભૂવણિ નિવુ કરઈ ઉચ્છાક,  
સોલ કોસીસા સોનાતજીાં બીજા જીજીહર ભૂયણિ અતિ ધણાં.  
“પાહલજીપુર હોવું જીજીવન ભાણું”

—(કર્માણસાગર વિરચિત પાર્શ્વનાથ ચત્વરિપાટી)

‘પાલજીપુર શ્રી પારસનાથ’

—(શીલવિભવજી તીર્થમાલા)

પાલનિકર શ્રીપાસનો સુ. રાય પહ્લદે કીધ સા.  
અક્ષત મૂડો નિવુ પ્રતે સુ. સોલ મણિ પૂગી પ્રસીદ્ધ; સા.  
પૂજા ભોગ એહવો હતો સુ. પહિલાં ઇણિ જમમાંદિ, સા.  
સંપ્રતિ પાહલ મહિમા ધણાં સુ. પાલજીપુરવરમાદિ. સા.

—(સાનવિમલસુરિજીકૃત-તીર્થમાલા)

‘પાહલવિહાર ઉપાસણ. સા.’ (મેધવિભવજી ઉપાખ્યાય વિરચિત-પાર્શ્વનાથ નામમાલા).

શ્રી પાર્શ્વનાથજીના સ્નાત્રના જલના છંટકાવથી મયો હતો અને પછો રાજ અભયપાલે અભયપુર (વર્તમાન અગરા) વસાવી પાર્શ્વપ્રભુની મૂર્તિ સ્થાપી મંદિર બનાવ્યું હતું તેમ પ્રહલાદને પણ પ્રહલાદનપુરમાં પ્રહલાદના પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર બંધાવી પ્રભુ મૂર્તિની પ્રેર અને ભક્તિથી સ્થાપના કરી હતી છે.

—(હીરસોભાગ્ય)

અત્યારે પાલનપુરમાં એ જ પહ્લવીયા પાર્શ્વનાથજી—પ્રહલાદન-પાર્શ્વનાથજી વિરાભમા છે અને એ મંદિર શ્રી પહ્લવીયા પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર છે.

પાલણપુરમાં અસારે દસ જિન મંદિરા છે તે આ પ્રમાણે—

૧ પ્રદ્લવીયાં પાર્શ્વનાથજી—મૂલનાથકજી શ્રી પાર્શ્વનાથજી છે. ત્રણ માલતું બળ્ય પ્રાચીન જિનમંદિર છે. આ મંદિરની પાસે જ શ્રી આદિનાથજીનું અને નેમિનાથજીનું મંદિર છે. ઉપર પશુ પ્રાચીન સુંદર મૂર્તિઓ છે. ધાતુની પ્રાચીન પચતીયાં બળ્ય અને દર્શનીય છે. આ ત્રણે મંદિર સાથે જ છે ત્રણેનું કમ્પાઉન્ડ-૩ પશુ એક જ છે. મંદિરની બહાર વીરાવજોતેજીક સભાનું પુસ્તકાલય છે.

૨ શાન્તનાથજીનું—તપમચ્છના ઉપાશ્રય પાસે જ આવેલું આ ત્રણ માળનું નાણુક બળ્ય મંદિર છે. મૂલનાથકજીની મૂર્તિ પ્રાચીન અને બળ્ય છે. આ મંદિરમાં આ. શ્રીસર્વદેવસૂરજીપ્રતિષ્ઠા સપ્તરીશ્યજિનપદક બહુ જ સુંદર છે. આ. શ્રી સર્વ-દેવસૂરજીની મૂર્તિ પણ છે.

૩ શાન્તનાથજી—આ મંદિર ડાયરામાં મણ્યાવ છે.

૪-૫ આદિનાથજી અને જીવનાથજી—સુંદર શિખરબદ્ધ બળ્ય મંદિર કમાલપુરામાં એક સાથે જ આ બન્ને મંદિરો આવેલાં છે.

આ સિવાય બાકીનાં ઘર મંદિરા છે જે નીચે પ્રમાણે છે.—

૬ કવેર મલકાનું ઘર દેરાસર—મૂલનાથકજી આદીશ્વર ભગવાન છે. પાપાણુની સુંદર મૂર્તિ છે.

૭-૮ બાદરગંભ માં બે ઘર દેરાસર છે. એકમાં પાપાણુની શ્રી આદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ છે અને બીજામાં રફટિકની શ્રી સુવિધિનાથજીની મૂર્તિ છે.

૯. નગા પારખના વાજામાં નગા પારખનું ઘર દેરાસર છે. તેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સુંદર પચતીયાં છે.

૧૦ નગરશેઠનું ઘર દેરાસર. અહાં પચતીયાં પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાજી છે.

પાલણપુરમાં ત્રણ હસ્તાલિખિત પુસ્તકોના ભંડાર છે.

૧—ડાયરામાં પ્રાચીન હસ્તાલિખિત પુસ્તકોના સંગ્રહ સારો છે. હિસ્ત પશુ થયેલું છે.

૨—તપમચ્છના ઉપાશ્રય પાસેની શ્રાસણની પેઢીમાં એક કમ્પાઉ બરીને હસ્તાલિખિત પુસ્તકોના સંગ્રહ છે. તેનું હિસ્ત પશુ થયેલું છે.

૩—કમાલપુરામાં હસ્તાલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે, પણ તેનું હિસ્ત નથી થયું. બાયબેરીમાં પુસ્તકો છે. જાહેર પેપરો પણ આવે છે. ૫૦૦ થી ૬૦૦ ધર જોનોનાં છે.

પાઠશાળા, કન્યાશાળા વગેરે ધાર્મિક સંસ્થાઓ પણ ચાલે છે. આયજિલશાળા બોબનશાળા પણ છે ૪-૫ ઉપાશ્રય છે. ધર્મશાળા છે.

પાલનપુરનો પ્રાચીન ઇતિહાસ પાલનપુરનિવાસી સુશ્રાવક ભાઈ કપૂરચંદ મંભાચંદ સાહે પાસે સમઠીત છે. એમણે મને એમના સંગ્રહનો ઉપયોગ કરવા ધણી સંગ્રહ આપ્યો છે. હું જમણ મેળવી બહુ તેવાર કરી એક જુદા પુસ્તકરૂપે એને પ્રકાશિત કરવાની આપના રાણું છું. એટલે અહાં તો પાલનપુરનો માત્ર પરિચય જ આપ્યો છે.

## મગરવાડા

“ મગરવાડિ જ્ય જાગતો તપગણિ મહિમા જે આલતો ”

મગરવાડામાં તપગચ્છુ માહાત્મ્ય અને મહિમા વધારનાર માણિબદ્રવીરતું સ્થાનક-મંદિર છે. આળ્યખાળુનાં નાનાં મામડાંની અક્ષૈન વસ્તીપર પશુ આ સ્થાનકનો પ્રભાવ અને ભયો. રસ્તામાં એક ખેતરના ખેડૂતને પૂછ્યું: ભાઈ, મગરવાડાનો રસ્તો ક્યાં આવ્યો ? તો કહે-આપુ. વીરના સ્થાનકે જાઓ છો ને ? બહુ ચમત્કારી છે હો. અમે પૂછ્યું, તમે જાઓ છો નરા ? હા. વ્યમ ના જામ ? એ તો જાગતો દેવ છે. આ વીરના શાનકે તો હિન્દુ ને મસલમાન (મુસલમાન) બધાયે જામ છે.

એક મુસલમાન ભાઈને પૂછ્યું. એણે પશુ આ વીરના ચમત્કારી સ્થાનની ખૂબ પ્રશંસા કરી. એણે તો હાં સુધી કહ્યું બધા દેવ સરખા છે. અમે તો બધે જામ એ છીએ વગેરે વગેરે. આ સજ્જો એટલા માટે ઉતાયાં છે કે અક્ષૈનો પશુ આ ચમત્કારી માણિબદ્ર વીરના સ્થાનકને બહુ જ પ્રેમ, આદર, શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી માને છે. કેળી અને ઠાકરડા કહી પશુ આ વીરના સેવન નથી ખાતા. એની માનતા માને છે અને એ જ પ્રમાણે બહુ પુરું પશુ કરે છે. આ વીરદેવતું નામ લઈને જનારતું કહી ઠાક નામ ન લ્યે, ન તેને છુટે કે પીડે. અર્ધીરાતે શાનકતું નામ લઈને જાવ, બહુ તમે નિર્ભય છો. આટલું માહાત્મ્ય આ માણિબદ્રવીરતું ચારે બાળુ ફરતાં મામડાંમાંમાં છે. ગુજરાતના અને ગુજરાત બહારના કોને પશુ આ શાનકથી પરિચિત તો છે જ.

મગરવાડા ગામ બહાર વડના કાકની માળુમાં જ આ જામ થ નક છે; મંદિર વચ્ચે રોટા ચોક-એદાન-ધર્મશાળા ખેતર અને વિશ્વાલ કમ્પાઉન્ડ છે.

ગામમાં શ્રાવણના ઘર છે, સુદર જિનમંદિર-ઉપાજ્ય છે.

આને મગરવાડ અને ગુજરાતના પશુ ફેટલાક કોને ફેટલીક વળગાડની બાધા-પીડા વગેરે માટે ‘ઉનાવા’ જામ છે, એ એક જાતનું મહામિથ્યાત્વ જ છે, અને હાં ફેટલીક ફસામણી જેવું પશુ શામ છે. એના કરતાં આવા સમ્યક્ત્વી શાસનરક્ષક દેવની ઉપાસના કરી અધ:પાતમાંથી બચવું ઉચિત લાગે છે. બાધી તો “સ્વલે જીવા કમ્મલસ” ખૂબ વાક રાખવાની જરૂર છે. બહુ જ દુ:ખ અને ખેડની વાલ છે કે સારા અને શુદ્ધિમાન મણુતા, ધર્મનિષ્ઠ મનાતા કોને પશુ છુટ માતાએ અને ઉનાવાના પીર-(વીર) પાસે જામ છે, મહિનાઓ અને દિવસો માગે છે. આ વસ્તુ બહુ જ સુધારે માગે છે. કોને જામે અને પોતાના જ શાસનરક્ષક દેવને સમ્યક્ત્વી દેવ-દેવીઓને શ્રદ્ધા, પ્રેમ-ભક્તિ અને આદરથી ઉપાસના કરે એ ઉચિત છે.

## મિત્રાણુ

ઉત્તર ગુજરાતનું આ પશુ એક ઓગણીસમી સદીનું તીર્થ છે. ધાણધાર પરમણુમાં આ સ્થાન તીર્થરૂપ મનાય છે. ગુજરાતના બેાવણી, પાનસર, સેરીસા અને વામનથી પશુ પહેલાંનું આ તીર્થ છે. અહીં [વ. સં. ૧૮૬૩ લગભગમાં મૂલનાવકજી શ્રી આદિનાવજી ભગવાન વગેરે ત્રણ પ્રતિમાઓ નીકળી હતી. અત્યારે મંદિર જામ અને વિશ્વાલ છે. બહાર

પશુ દેરીઓ છે. જામે જ મોટી ધર્મશાળા છે. દર પૂર્ણિમાએ મેળો ભરાય છે, ભાતું અપાય છે. મહા સુદિ તેરસે વર્ષમાંઠા ઉજવાય છે પાટણથી ચારપ થઇને આગળ જતી રેલ્વે લાઇનનું કાંઠોથી રહેલ છે, -જેને મેત્રાણારોઠ પશુ કહે છે. રહેલનથી ૧ માર્ગલ દૂર આ તીર્થ આપું છે. તેમજ સિદ્ધપુરથી મોટર પશુ મેત્રાણા આવે છે. અત્યારે દેખરેખ મેતા અને સિદ્ધપુરના સંઘની કમિટી રાખે છે.

આસ મેતાનાં<sup>૩</sup> બાઇઓ શૈઠ દત્તીચંદભાઇ વગેરે સારી દેખરેખ રાખે છે. ગુજરાતનું આ તીર્થ અત્યારે રેલ્વે લાઇનથી દૂર જવાથી અને મૂલ રસ્તામાં થોડે દૂર રહેવાથી યાત્રિકોવિઠે છું લાગે છે. યાત્રી સ્થાન એકાંત, સુંદર અને હવાપાણી ચારાં છે. આદ્યમધ્યાની અને શાંતિ ઇમ્પ્રુક મહાનુભાવોએ જરૂર લાભ લેના જેવા છે.

### કલાણા

મેત્રાણાથી કલાણા થઇ અમે ચારપ આવી. કલાણામાં સામળીયા પાર્શ્વનાથજીનું નાનું મંદિર છે. મૂર્તિ બહુ જ બળ મનોહર અને પ્રાચીન છે. પરંતુ દેખરેખને અભાવ છે. ન મહે ચક્ષુનું ઠેકાણું, ન મહે બવરયાનું ઠેકાણું. આવા પવિત્ર અને ઇતિહાસિક સ્થાનનો લાભ લેનારા બહુ વિરલ જીવે દેખાય છે અમે અહીંથી ચારૂર આવી.

### ચારૂર

ચારૂર પ્રાચીન ઐતિહાસિક તીર્થસ્થાન છે. ગુજરાતનાં પ્રસિદ્ધ પ્રાચીન તીર્થોમાં આ તીર્થની ખાસ અગ્રતા રાખ છે. પ્રભાવકચરિત્રમાં શ્રી વીરચાર્યજી વીરસૂરિપ્રપંચ ૨૦ માં નમ્સરને છે, તેમાં ચારૂરનો ઉલ્લેખ મેલે છે. આ આચાર્ય ગુજરેશ્વર સિદ્ધરાજ જ્યોત્સિંહના સમકાલીન છે. સિદ્ધરાજ જ્યોત્સિંહનો સમય ૧૧૫૦થી ૧૧૬૨ સુધીનો છે. આ જ સમય સુરીશ્વરજીનો અણવેા જ્ઞેષ્ઠએ તેઓ પાંડલમચ્છના શ્રી વિજયસિંહસુવિજિના પદ્મજ છે. તેઓ અસાધારણ વિદ્વાન, વક્તા અને અનેક શાંત શાસ્ત્રોના પારંગમો હતા; તેમજ મદાન સમયગ અને રાજમહારાજજોને પ્રતિભોધવાન અનુપમ શક્તિ ધરાવનાર હતા. સિદ્ધરાજ જ્યોત્સિંહ તેમને બહુ માન આપેા અને અવારનવાર ધર્મોપદેશ જાબળતો હતો. એક વાર ગળએ મરહરીમા સુરિજીને કહ્યું: મારો સમામાં તમને આ માન અને સત્કાર છે તેવાં બીજે નહિ મળે. આપ બીજે જાએ તો ખરૂર પડે કે આ માન અને સત્કાર કેમ જળવાય છે. સુરિજી મહારાજ આ વરણ સમજી ગયા અને વાલનું કારણ જાણી મંત્રજ્ઞે જીહીને પલ્લી ( મરદેશનું વર્તમાન પાલોસદેર સંભવે છે ) પહોંચી ગયા. આચાર્યશ્રી ત્યાં પહોંચનાના રાજને સમાચાર મળ્યા. રાજ સિદ્ધરાજ આ જાબળીને આશ્ચર્ય પામ્યો. સુરિજી ત્યાંથી મહાપ્રોહપુરમાં ગયા અને મોટી વાદસમામાં બૌદ્ધોને ટટીને ગ્વાલોધર પધાર્યા. ત્યાં પશુ ગળજાભામાં વાદોજોને જીતી રાજ્ય તરફથી બહુ જ સન્માન સત્કાર ગૌરવ અને આદર પામ્યા. ગુજરેશ્વર સિદ્ધરાજ જ્યોત્સિંહને સૂરિપુત્રવનું ગુજરાત બહાર થયેલુ ગૌરવ-સન્માન જાબળી ખેદ પશુ થયો. હીરો તો જ્યાં જાય ત્યાં માન પામે છે. રાજજાંસ તો જ્યાં જાય ત્યાં પ્રેમ રનેહ અને આદર પાને જ છે. એને પોતાની

મેતામ: સુંદર જિનમંદિર, ઉપાગ્રમ અને આવકાનાં ધર છે.

જૂહનો પશાતાપ થયે અને પોતાની સમાના સભ્યોને મોકલો સૂરિજીને પાટણ પધારવા આમંત્રણ મોકલાવ્યું. પોતાની જૂહનો પશાતાપ પણ પ્રગટ કર્યો.

ધ્યાનિધાન સૂરિજીએ રાજની વિનંતિનો સ્વીકાર કર્યો, અને જુહારતામાં પધારી સૂરિજી ભારે પાટણથી ચાર કોસ દૂર ચારૂપ નામમાં પધાર્યા ત્યારે તેમને મળવા, અને ભલે વિનંતિ કરવા ગુજરાત સરકાર પોતે ચારૂપ આવ્યા અને સૂરિજીને નમો બહુમાન-પુરસ્કાર પાટણ પધારવાની વિનંતિ કરી. સૂરિજી પાટણ પધાર્યા ત્યારે બહુ જ ઉત્સવપૂર્વક શિકારાને પ્રવેશોત્સવ કરાવ્યો હતો.

ચારૂપતીર્થ સંબંધે પ્રભાવકચારિત્રમાં વિશેષ ઉલ્લેખ નીચે પ્રમાણે મળે છે.—

“ત્યારે ધરણેન્દ્ર કહેવા લાગ્યો કે એ બાબતમાં તમારે અધીરાઈ—ખેદ ન કરવો. હવે આજે દિનતા તજીને જિનગિજના ઉદ્ધારથી તમે એક જૈન પ્રભાવના કરો. શીર્ષાતાનગરીના ધનેશ શાવક વદાણુ સંધને સમુદ્ર માર્ગે જતાં તેના વદાણુને ત્યાંના અધિષ્ઠાયક દેવતાએ સ્તંભેશ હટાવે. આથી શ્રેષ્ઠીએ તેની પૂજા કરતાં તે બંધારે બંધારીને આપેલ ઉપદેશથી તે જૂમિમાંથી ભગવંતની ત્રણ પ્રતિમાઓ તેણે બહાર કાઢી. તેમાંની એક પ્રતિમા તેણે ચારૂપ નામમાં સ્થાપન કરી, જેને ત્યાં તીર્થ થયું. બીજી પાટણમાં વિંબરજીના મૂળમાં સ્થાપન કરી. અરિષ્ટનેમિત્રી પ્રતિમા પ્રાશાદમાં સ્થાપન કરી. ત્રીજી પ્રતિમા સ્તંભક નામમાં સેટિકા (સેટી) નદીના તટ પર વૃક્ષવટાની અંદર જૂમિમાં સ્થાપન કરેલ છે, તે પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાને તમે પ્રગટ કરો. કારણ કે ત્યાં એ મહાનીર્થ થવાનું છે.”

—( પ્રભાવકચારિત્ર )

પ્રવચનપરીક્ષામાં મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મશાસ્ત્રી હમણે છે કે તત ચોવીસીના સોળમાં તીર્થકરના સમયમાં અપાઠી શાવકે ત્રણ પ્રતિમાઓ કરાવી હતી, તેમાંની એક ચારૂપમાં છે.

બીજી ઉલ્લેખ પ્રમણે નમિનાથજીના શાસનકાળ પછી ૨૨૨૨ વર્ષ પછી ઓઠદેશના અપાઠ શાવકે ત્રણ જિનપ્રતિમાઓ કરાવી હતી તેમાંની એક કાંચી નગરના ધનેશ

૪ પાટણની આ અરિષ્ટનેમિત્રી પ્રતિમા અત્યારે પાટણમાં શાળવી વાસમાં નેમિનાથજીના મંદિરમાં વિચ્છમાન છે એમ હું માનું છું. બરાબર ચારૂપમાં બિરાજમાન શ્રી શામળીયા પાર્શ્વનાથજીના માપની અને એ જ નમૂનાની આ મૂર્તિ છે. શ્રી નેમિનાથની મૂર્તિનાં દર્શન કરતાં તરત જ આપણને ચારૂપના શામળીયા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિનું સ્મરણ થાય છે. ચારૂપ તીર્થના અત્યારના વહીવટકર્તા શેઠ બાલુભાઈને આ સંબંધી પૂજા તેઓ પણ મારા મતને મળતા થયા હતા. આ સંબંધી વિશેષ શોધખોળની ખાસ જરૂર છે.

૫. શ્રી નમિનાથજીના શાસનકાળમાં બનેલ આ મૂર્તિનો નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ મળે છે—

“ નમેસ્તોર્યકૃતસ્તીર્થે ભર્ષે દ્વીકચતુષ્ટયે ।

આષાઢશ્રાવકો ગૌહોડકારવત્ પ્રતિમાત્રયમ્ ” ॥

૬. પ્રસિદ્ધ તીર્થમાંની કવિ શીલવિજયજી પોતાની તીર્થયાત્રામાં કાંચી નગરનું વહીવટ કરતાં જણાવે છે કે—

આવકને ત્યાંથી અહીં આરૂપમાં આવી છે.

આ પ્રમાણે જોઈએ તો પહેલા પક્ષના માનવા મુજબ આરૂપમાં અત્યારે બિરાજમાન શ્રી કામળીયા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિને બન્યે અષ્ટમયાતા વર્ષના વહાણું વાયા છે અને બીજા પક્ષની માનવા મુજબ ૫૮૬૭૦૦ વર્ષ લગભગ થયા છે.

ઉપરોક્ત તરબિણીમાં જુદાં જુદાં તીર્થોનો ઉલ્લેખ છે તેમાં આરૂપનું નામ પણ મલે છે.

સૂકૃતસાગર અને ગુવોવલીમાં ઉલ્લેખ છે કે માંડવમદના મંત્રીશ્વર પેશકાંભારે આરૂપમાં શ્રી કાલિનાથજીનું મંદિર બનાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

× × × શંભુશ્વર-ચારુપ-રાવણાપાર્શ્વનાથ ”

આરૂપમાં બિરાજમાન શ્રી કામળીયા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ—મૂલનાપક્ષના પરિકરની નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે—

..... દિ ૧૩ શ્રીનાગેન્દ્રગણે શ્રીશીલગુણસૂરિસંતાને શ્રે. રાઘવસુહ

શ્રે. સોમા (ના) તથા શ્રે. જસરાજસુત (૨) .... દેવામ્યાં (શ્રી) ચારુપપ્રામે શ્રીમહાતીર્થે શ્રીપાર્શ્વનાથ પરિકર કારિત (તં) (૩) પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીદેવચંદ્રસૂરિમિઃ

આ દેવચંદ્રસૂરિજી કાથે સ બ ધ ધરાવનારાં સં. ૧૩૦૧ નો લેખ પાટણમાં છે તેમજ શ્રી દેવચંદ્રસૂરિજીની પાટણમાં પંચાસગંજના મંદિરમાં મૂર્તિ પણ છે.

આ દેવચંદ્ર સૂરિજી પાટણ સ્થાપક ચાવડાવંશીય સુપ્રસિદ્ધ વનરાજના મહાઉપકારી ધર્મગુરુ શીલગુણસૂરિના શિષ્ય થાય છે.

અર્થાત આ પરિકર પણ હવર સ્પર્થી પણ વધુ જુનું છે.

આજીના વરતુપાલ તેજપાલના હુણીમલસહી મંદિરમાં પોતાની દેરીઓ બધાવનાર વરહુદિયા ઝોતના નાગેરનિવાસી સા દેવચંદ્રે અને તેના કુટુંબને કરાવેલાં સદાચોની મોંઘ છે, તેમાં આરૂપમાં શ્રી આદિનાથ પ્રભુજીનું બવ્ય બિંબ, એક પ્રાસાદ, અને ૭ ચોડીઓ સહિત મૂકમંડપ બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ‘આણું લેખસમ્રઠ ભામ બીજે )

ઉપસૂકૃત પ્રમાણે આપણને એક વરતુ બહુ જ રપટ રીતે સૂચવે છે કે પાટણ પાસેનું અત્યારનું આરૂપનામ પ્રાચીન તીર્થ છે—મહાતીર્થ રૂપે મણાતું હતું. અત્યારે પણ ગુજરાતમાં તો આ તીર્થની પ્રતીનતા પ્રસિદ્ધ જ છે

કવિરાજ શીલવિભવજી પોતાની તીર્થમાલામાં આરૂપને પણ સંભારે છે કે—

“આવ્યા પાટણિ અતિ આદિ પાસજી ભેટયા પચાસરિ.

કોઠો નારિંગો આરૂપપાસે અદાઃ સુગુણ સ્વરૂપ.”

“હેમ સ્થળની રૂપાતણી બિનપ્રતિમા તિહાં દીપિ ધણી;  
જીન કાંચિઈ જીનપ્રાસાદ સરખ સમોવડિ માંકિ વાદ.”

સેરિસા તીર્થ વર્ણનમાં પણ એ જ કવિરાજ લખે છે કે—

“સેરીસિં લોઠાણુ જીન પાસ, સંકટ ચૂરિ પૂરિ આસ;

જૈન કાંચીથી આણું દેવ મંત્રબલી ચેલાની સેવ.”

આ કિશાભે જૈન કાંચી નગરથી સેરીસામાં અને ડભોઈમાં પાર્શ્વનાથની મૂર્તિઓ આવી છે.

शास्त्रपनी वतमान स्थिति—असारे शास्त्रमां सुदर लभ्य सिध्दपरमक मंदिर छे. अहाँ पदोबां ओक नानु देउं वतु. पछी पाटखुना श्रीसधे तीर्थनी १६३७मां खंभाण लख तीर्थनी लखीदार करायो. पछी धर्मशाखा १६५४मां भनी. पछी दुमख्वां भूलनायक-छने भूल मादी छपरथो हेरया सिवाय लभ्य लखीदार करावी मोहुं मंदिर अ'धान्युं. आ उकडा लखीदारनी शास्त्रात सं. १६७४मां यम इती अगे खं. १६८४मां जेठ शुद्धि पना लखीदारनी प्रतिष्ठा आयाव'वयं श्रीविजयसिद्धिसूरिछ आ. श्री विजयवस्त्रलसूरिछ अने प्रवर्तकछ श्रीकालिविजयछ मकाराज आदिना शुभ इस्ते बर्ष छे. मंदिरने इस्ती मोही विराण धर्मशाखा भनी छे धर्मशाखानी लकाः रेखनना रस्ता तरह शैठ नगरीनदाख करमय इनी पखु भीछ धर्मशाखा छे.

लखीदारना अने अनिदासिक विमताने लखुवतो लेम पखु छे.

शास्त्रपतीर्थ प्राचीन छे अने वतमानमा पखु परम शक्तिनु'धाम छे. इर पुषु'भाजे पाटखु अने आणुनाणुना भाभेना लेना इश'न पूजन आवे छे. तीर्थ पास याना करवा बायक छे. त्याथी वकार करो अने पाटखु भया. (आख)

## छै और सिलोके

लेखक—श्रीयुत अगरचंदजी नाहटा

“जैन सत्य प्रकाश” के क्रमांक १४४ में मुनि लक्ष्मीभद्रविजयजोने ‘सलोका—संचयमां वधारो’ शीर्षक से ६ सलोकों का परिचय दिया है, जिनमें आपने ५ सलोके नवीन बतलाये हैं। पर वास्तव में उनमें से ३ हो नवीन ज्ञात होते हैं। नं. ३ उदयरन-कृत नेमनाथ श्लोका व नं. ६ कुंभरविजयरचित हीरविजयसूरि सलोका का निर्देश काप-डियाजीके लेखमें है ही, और ये प्रकाशित भां हा चूके हैं। नं. ५ हीरविजयसूरि सलोका भी छप चूका है इसका उल्लेख इसी “जैन सत्य प्रकाश” के क्रमांक १४१ में प्रकाशित मेरे लेखमें विधाधर रचितके रूपमें किया गया था। रचना के अन्तमें “वीर विधाधर” शब्द आता है इससे मुनिश्रोने वीरविमल नाम अनुमान किया है; मैंने उससे विधाधर नाम ग्रहण किया है।

“जैन गुर्जर कविओ” भा. ३ में हमारे संग्रह एवं बीकानेरके जैन ज्ञानभंडारो के राससाहित्य का विवरण प्रकाशित करवाने का हमने प्रेरणा एवं प्रयत्न किया था। उसके परचात् हमारे संग्रह एवं जानकारोंमें अनेकों रास चौपाई आदि रचनायें आयी हैं अतः देशाईजी के तीनों भागों की अनुपूर्तिरूप एक ग्रन्थ अभी तैयार किया जा रहा है, इसी प्रसंग से अपने संग्रहको पुनः देखनेका अवसर आया. तो नवीन सलोके और भी अवलोकनमें आये, इनका परिचय भी यहां दिया जा रहा है।

१ रिषमनाथ सिलोको — जिनहर्ष

जंत—भविष्य नर प्रतिबोध दीयंता, शुभ ध्याने मनधर लभ छियंता ।

प्रथम जिणेश्वर मुगति सिधाया, इम जिनिहरथ मळे गुण गाया ॥

इति रिषभनाथ सिलोको । पत्र २ ( अंतपत्र )

२ **जैसलमेर सिलोको**—गाथा ५१, रामचंद्र, सं. १८७८ का. सु. १५ च.

**आदि**—अथ श्रीजैसलमेर श्लोको लिख्यते —

सरसती माता सारद राणी, तुठी जे आपे अविरल वाणी ।

सक साचे श्रीहू जकमें जाणी, वेदशास्त्रमें जेह बखाणी ॥

+ + +

**अंत**—कश्यो सलोको चढती दिसाको, भणजो सुणजो भावेसु लोको ।

कहे गुरजो रामतेचंद भणतां सुणतां ते परम आणंद ॥ ५ ॥

इति श्री चढती दिसा को सिलोको । पत्र १

३ **पार्श्वनाथ सलोका**—गा. ३७, ख. दोळत, सं. १८४० पौ. व. १०, ढण सर

**आदि**—अथ श्री पार्श्वनाथजीरो सिलोको लिख्यते ।

सकत कहीजे सरसती माई, कवीयण केरी मात सहाई ।

विधारो दान कवियनै आपै, कुबचन केरा नाम उथापै ॥

+ + +

**अंत**—संवत अठारसै, वरस चालीसै, स्तवना मै कीधी अधिक जगिसे । ३५ ।

पोस वदि दशमी हर्ष अपारा, ढणसर माहै अधिक उदारा ।

खरतर आचारज गच्छ सुखदाई, वाचक उदे भाणजी विरुद सवाई । ३६ ।

तेहांना शिष्य वीरमाण कहीये, छोकारे माहै जस बहुल लहीये ।

श्री सरसती नै सुगुरु पसायै, दौलत मुनिवर इम गुण गावै । ३७ ।

इति श्री पार्श्वनाथजीरो सिलोको संपूर्ण ।

४ **शालिभद्र सिलोको**—

**अंत**—सीज्या पुंजीने संथारोजी कीषो, महलासुं माताजी बांढण आयो,

अलगा रहजो छेतीस थोडो, भणतां गुणतां संपद आव दवडो ।

इति शालभद्रजीको सिलोको संपूर्ण

सं. १९२९ मिति जेठ सुदी १३

५-६—इनके अतिरिक्त जिनहर्षके नेमि सलोके गा. ४९ का उल्लेख हमारी

नोथ में हैं और मेघराजरचित पार्श्वचंद्रपुरि सिलोके का उल्लेख ऐतिहासिक राससंग्रह  
भा. १ में पाया जाता है ।



# આપણા પ્રાચીન જ્ઞાન-ભંડારો.

[ પં. લાલચંદ બગવાન ગાંધી, પ્રાચ્યવિદ્યામંદિર, વડોદરા. ]

વિદ્યાપ્રેમી બંધુઓ અને બહેનો !

આજે 'આપણા પ્રાચીન જ્ઞાન-ભંડારો' તરફ આપણું લક્ષ્ય ખેંચવા ઇચ્છું છું. જાપાનાનો યુગ આવતાં આપણાં એ પ્રાચીન પુસ્તકાલયોનો કેટલોક ભાગ પ્રકાશમાં આવ્યો છે, પરંતુ બહોળો ભાગ હજી અપ્રકાશિત અવસ્થામાં છે. એના અવલોકન, સંશોધન, પ્રકાશન, પઠન-પાઠન સંબંધમાં જુદું થોડાં સાક્ષરો રસ ધરાવે છે. વિદેશી ઊંચ-વચ્છીથી વિભૂષિત થયેલા ધણા પ્રાદેશીઓ પણ આ સ્વદેશના ઉત્તમ સંપ્રદાના ઉદ્ધાર તરફ ઉદ્દાસીના સેવતા બન્યાય છે. દક્ષિણ હિંદનો અપરિચિત તામિલ, તેલુગુ આદિ ભાષામાં નાદ, પરંતુ નાગરી લિપિમાં લખેલાં પ્રાચીન ભાષાનાં પુસ્તકો વાંચવામાં પણ તેમને કંટાળો આવતો બન્યાય છે. એથી પોતાના પૂજ્ય પૂર્વજોના વિજ્ઞાન જ્ઞાનથી તેઓ સ્વયં વર્ચસ્વ રહે છે, અને આજનાં તેનો વાસ્તવિક લાભ આપી શકતા નથી. પ્રજા-સ્વાતંત્ર્યના સત્તાન યુગમાં વિશ્વ-વિદ્યાલયના અવરયાપ્રકાશને અને અન્ય વિદ્યાનિવાસોએ આ પ્રાચીન જ્ઞાન-ભંડારોના સંરક્ષણ, સંશોધન, પ્રકાશન, પઠન-પાઠનાંદિ માટે વિચિત્ર પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે.

શ્રીમંતોના ધન-ભંડારો અને રાજા-મહારાજાઓના રતન-ભંડારો કરતાં આ જ્ઞાન-ભંડારો આધિક મહત્ત્વ ધરાવે છે, એન કહેતામાં અતિશયોક્તિ ન રહ્યાય, કારણ કે આપણા જુદાજુદા પૂર્વજોના વિજ્ઞાન જુદા-વૈભવો એમાં ભરેલા છે. તેમના બહોળા અનુભવો, અત્યુત્તમ પાંચ જીવન-સંસ્કારો એમાં જીતરેલા છે. માનવ-કલ્યાણના, વિશ્વ-મૈત્રીના અમૂલ્ય ઉપદેશો એમાં સમાયેલા છે. આર્થ અને અનાર્થ સંસ્કૃતિનાં પૃષ્ઠકરણો કરી શકાય તેવાં સાધનો તેમાં છે. આરતવર્ષનો અબ્ય ઇતિહાસ રચી શકાય તેવી સાધન-સામગ્રી તેમાં મળી આવે છે. ધાર્મિક, આધ્યાત્મિક, વ્યાવહારિક ઉત્તમતા સન્માર્ગો એમાં સચવાયેલા છે. ધર્મશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, કામશાસ્ત્ર અને મેદાશાસ્ત્રના રહસ્યમય સૂક્ષ્મ વિચારો એમાં દર્શાવેલા છે. ભાષાશાસ્ત્ર-પ્રાચીન ધરભાષાનાં વ્યાકરણો, તક્રીશાસ્ત્ર પર રચાયેલ મત-મતદાનતરોના તત્ત્વજ્ઞાન બિજાબિજા દર્શનોનાં દર્શિષ્ટિબંધુઓ તથા સાહિત્ય, સંગીત અને વિવિધ કલાઓનાં વિજ્ઞાન એમાં છે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને દેશી ભાષાઓમાં રચાયેલું ગદ્ય પણ પુષ્કળ સાહિત્ય એમાં છે. ઐતહાસિક કાવ્યો, રાજકીય રાસ, લોકકથા, વિનોદ, વાતીઓ, નાટકો, કોશો, હંદ:શાસ્ત્ર, અલંકાર, વૈષ્ણવ, જ્યોતિષ, સામાન્ય નીતિ, રાજનીતિ ચર્યાતા ગ્રંથો, સુભાષિત-સંકત-સ ગ્રંથો, સ્તુતિ-સ્ત્રોત્રાદિ વિવિધ વિષયના સંકટો ગ્રંથો સહજાગ્યે અભાવધિ એમાં સુરક્ષિત રહ્યા છે. પ્રાચીન લેખન-કલાના અને ચિત્ર કલાના અનેક નમૂના એમાં જોવા મળે છે.

દોહ, એ હજાર વર્ષો પહેલાં બહુજુદાશાળી, સ્મરણ્યુક્તિશાળી, ગુરુ-શબ્દો પુસ્તકોની અપેક્ષા રાખ્યા વિના યુગ-પાઠથી જ જ્ઞાન અર્પણ, ગ્રહણ કરવાનો વ્યવહાર ચલાવતા હતા. પરંતુ પાઠનથી વિષય કાલ-દોષથી તેવી શક્તિ ક્ષીણ થતાં, માતમદતા થતાં, પુસ્તકો વિના જ્ઞાન ગ્રહણ, ધારણ કરવું અશક્ય બન્યાતાં, પ્રવચન-જ્ઞાનનો વિચ્છેદ થતો અટકાવવા માટે તે સમયના ઈર્ષદેશી મહાપુરુષોએ આવશ્યકતા વિચારી પુસ્તકો લખવા-લખાવવાની પ્રવૃત્તિ પ્રવૃક્ષા કરી પ્રમણ્ય બગવાન મહા-વીરના નિર્વાણ પછી ૬૮૦માં વર્ષે-વિક્રમસંવત ૫૧૦માં વર્ષે-વલ્લભીપુર(વળા)માં

સૌરાષ્ટ્રમાં દેવધિ મહિષ ક્ષમાશ્રમણ પ્રમુખ જૈન સથે તીર્થ'કર-મહુધરાની વાણીકૃપ જૈન-સિદ્ધાંતને પુસ્તકો લખી હતો. નાગાર્યુન સ્કંદવાચા'વજેરએ પશુએ કાર્ય જાળવવામાં મદદરવનો ભાગ ભજવ્યો હતો, એવા ઉલ્લેખો મળે છે. ભોખનકલા તે પ્રાચીન સમયથી જાણીતી હતી. મુનિમણુને પહન-પાહનનું તથા શ્રાવક-શ્રાવિકાદિ વર્ગને પુસ્તકો લખાવવાનું. લખાવી ચે.એ અધિકારિઓને અર્પણ કરવાનું. આજ ૧૧ ઉપદેશક અ.ચાર્યા-શ્રમણો પાસેથી સાંભળવાનું તેમનું ઉચિત કર્મજ સમજાવ્યું, તેમના દ્રવ્ય-અયને જ્ઞાત ક્ષેત્રો (સ્થાનો)માંના આ ઉપયોગી કૃત્ય તરફ વાજવામાં આવ્યો. પરમજ્ઞાન મેળવવાના ઉત્તમ સાધનરૂપ એ ચે.શીઓનું કપર, ધૂપ, વજ્ર આદિ દ્વારા પૂજન-સન્માન કરવાનું સમજાવવામાં આવ્યું. જ્ઞાનના આરાધન માટે કાર્તિક શુકલ પચમી-જ્ઞાનપંચમી નિશ્ચિત વિશેષ વધિ સૂચ્યો. પુસ્તકોના સંરક્ષણ માટે ચે.એ ઉપાયો કરવામાં આવ્યા. ઉત્તમ ક્ષણ લિપિત્ર વિદ્ય. ન લેખકાની પચાંદગી કરવામાં આવી મલખારી ઉત્તમ ટકાઉ શ્રીનાકપત્રો, લખવાની પાઠી સરસ કાળી ચાઠી વજેરે જ્ઞાપન-સામગ્રી મેળવવામાં આવી. એવી રીતે પ્રાચીન જ્ઞાનભંડારોની વ્યવસ્થા થઈ.

એ પ્રમાણે વિક્રમની છઠ્ઠી સદીથી શરૂ થયેલાં, દસમી સદી સુધીમાં લખાયેલાં પુસ્તકો હાલમાં દૃષ્ટિગ્રાહ્ય થતાં નથી. કાલક્રમે અર્ચુ'શીર્ષ' થઈને, ખડિત-જુદિત થઈને, રાજ્યોની ઉચ્ચવર્ણ, આરમ્યાની-સુલતાની જેવે કારણે, ધમદેવથી અથવા આકરિમક વિરહવે, ઉપદેવને લીધે આપણી એ પ્રચીન પુસ્તક-સર્પિત નષ્ટ થઈ જવાય છે. કેટલાય પુસ્તકો આપણી ખેદરકારીયાં વિનષ્ટ થયાં હતા, કેટલાય પુસ્તકો સંવરણથી જર્મીન -હવામાં કે ઉધકી વજેરે જાતુઓના ભોગ બન્યાં હશે, કેટલાય પુસ્તકો જલ-શરણ અને આગ-શરણ થયાં હશે, કેટલાય ઉત્તમ પુસ્તકો જર્મની, યુરોપ, અમેરિકા આદિ પરદેશોમાં પહોંચી ગયાં જવાય છે. ત્રિવિધ ઉપદેવોમાર્યા સદ્ભાગ્યે જે જ્યાં છે, એવા દીવદરી કુસલ સંરક્ષક મહાશયોએ સમયસૂચક દક્ષતથી જેને જાણ્યાં છે, તેની રક્ષા અને જાગરૂ-સંભાળ આપણે કરવાની છે. જેમાં સુધી જાણવામાં આવ્યું છે, અને જેના પર સંવત્-નિર્દેષ થયે તેવાં નામની લિપિમાં લખાયેલાં તે તાકપત્રીય પુસ્તકો સંવત્ એકદમર વર્ષ પછીનાં જવાય છે. જેસકમેરના એક ભંડારમાં રહેલ, મહેશ્વરસરિત્ત રચેલ પચમી-માહાત્મ્યનું પ્રા. પુસ્તક સં ૧૦૦૯માં લખેલું છે, જેમાં આપણી પ્રાચીન કહેવતો, સુમાધિતો સાથે કથાઓમાં સુધાયેલાં છે.

પુસ્તકો લખાવવામાં અને તેના સંરક્ષણમાં, તથા પહન, પાહન, વ્યાખ્યાના દ્વારા તેનો સદુપયોગ કરવા-કરાવવામાં પરં.પકાર-પરાપણુ જ્ઞનાચાર્યો-જૈનશ્રમણોના સદુપદેશો મોટો ભાગ ભજવ્યો છે, એ આપણે જાણવું ન જોઈએ. તેઓમ માત્ર જૈનાશ્રમેનાં જ પુસ્તકો લખાવ્યાં નથી, પરંતુ ઉપયોગી દરેક વિષયનાં પુસ્તકો લખાવ્યાં છે તેના સંગ્રહો અનેક સ્થળે કરાયા છે. તેમણે જ્ઞાનકોશ, શ્રવણકોશ કરાવી તેની રક્ષાના વિચાર-વૃદ્ધિના પ્રવૃત્તિ કરી-કરાવ્યાં હતા. નવા સંધોની રચના કરી હતી, પ્રાચીન ગ્રંથો પર વ્યાખ્યાનાદિ રચ્યાં હતાં, પહન, પાહન, વ્યાખ્યાનાદિ પ્રજ્ઞાત ચાલુ રાખી હતી એ રીતે સમાજ પર એનેનો મહાન ઉપકાર છે.

કાશ્મીરમાં પ્રાચીન સરસ્વતી ભંડાર હતો ઉજ્જવિની (માળવા), પાટલિપુત્ર (પટણા) વજેરે સ્થપા પ્રાચીન સમયમાં વિદ્યાના કેન્દ્રો હતાં. માળવાના મહારાજા સાહસિક વિક્રમા-કિત્ત, મુંજ અને ભોજના વિદ્યા-પ્રેમ, અનેક ગ્રંથોની રચના કરી-કરાવી હતી, અનેક વિદ્વાનોને ઉત્તેજન-શ્રેણીઓને મળ્યાં હતા, એટલે ત્યાં જ્ઞાન-ભંડારો સંભવિત છે, પરંતુ આજ આપણે જ્યારેતના ખાસ કરીને પાટલિપુત્ર જ્ઞાન-ભંડારોની વિચાર કરીએ.

જૂલરાતના મહારાજાઓના અને મંત્રીશ્વર, મહામાત્ય જેવા અધિકારીઓના પ્રૌણિકાને જૂલરાતની સાહિત્ય-સમૃદ્ધિને પ્રથમ સ્તરીય રૂપમાં વિકસાવેલી જણાય છે. સોલંકી સુવર્ણ-કુળમાં સેંકડો મથોની રચના તથા લેખનાદિ પ્રવૃત્તિ પુષ્કળ પ્રમાણમાં થયેલી જણાય છે. જાણે મલોહવાણું તે સમયનું સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ સાહિત્ય મળી આવે છે. મહારાજા કર્ણદેવ, સિદ્ધરાજ જયસિંહ, ચરમાદેવ કુમારપાલ, ભીમદેવ, વીસલદેવ, અણ્ણનદેવ સારંગ-દેવ વગેરે રાજાઓના સરખરણો તેમાં છે, તથા તેમના અધિકારી મંત્રીઓ વગેરેનો નામ-નિદેશ પણ ત્યાં કરવામાં આવેલ છે મહામાત્ય મુંળલ, આશુક, ગગિલ, સંપત્ક ( સંતુષ ), દંડનાથ વેરુરિ, મહામાત્ય મહાદેવ, જ્ઞામત, પૃથ્વીપાલ, મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ, તેજપાલ, નામક, દંડનાથ અબયક વિજયસિંહ, આહ્વાન, રાજકાંઠારી પદ્મ, મહામાત્ય મધુસૂદન, માલદેવ વગેરેનાં અધિકાર-સમયમાં વિક્રમની બારમી સદીથી ચૌદમી સદી સુધીમાં લખાયેલાં તાડપત્રીય પુસ્તકો એનાં ધ્યાન ખેંચે તેવાં છે.

છેલ્લાં બારસો વર્ષોના ગ્રંથોમાં ગ્રંથકારોને વિશેષ પરિચય મળી આવે છે. જૈન ગ્રંથકારોની ઐતિહાસિક શૈલી એમાં લક્ષ્ય ખેંચે છે. અંતિમ પ્રશસ્તિમાં તેઓએ પોતાની ગુરુ-પરંપરા દર્શાવી હોય છે. ગ્રંથ કયા નમઃમાં રહી રચ્યો ? કયા રાજના રાજ્યમાં રચ્યો ? કયા વર્ષ, માસ, મિતિમ રચ્યો ? કોની પ્રાચીના પ્રેરણાથી રચ્યો ? તેમાં સંશોધનાદિ સહાયના કૅણે કરી ? પ્રથમદર્શ પુસ્તક કૅણે લખ્યુ ? ગ્રંથનું શ્લોક-પ્રમાણ કેટલું છે ? વગેરે ઐતિહાસિક આવશ્યક હકીકતો એમાં જણાવી હોય છે.

ધણા ગ્રંથોના અંતમાં ગ્રંથ લખનાર સદ્ગૃહસ્થનાં કુટુંબનો, તેમનાં સત્કાર્યોનો ઐતિહાસિક પરિચય સંસ્કૃત, પ્રાકૃત પ્રશસ્તિના રૂપમાં અથવા મલ ઉલ્લેખમાં આપેલાં હોય છે. એમાં ધણાં-જ્ઞાનિ વશોનો ઇતિહાસ સમાયેલો છે, જેને સંબંધ જૂલરાત, મારવાડ, મેવાડ, માલવા આદિ દેશો સાથે છે.

૧૮ દેશી બાપાઓના ઉલ્લેખનાળી પ્રાકૃત કુવલ્યમાલા-કથા શક સંવત્ ૭૦૦-વિક્રમ-સંવત્ /૩૫માં દાક્ષિણ્યવિહસુરિ અપરનામ ઉદ્ધોતનાચાર્યે જ્ઞવાલિપુર (ખલોર)માં રચ્યુ હતી વલ્લરાજ મહારાજાના રાજ્યમાં, ઋષમન્નિનમદિરમાં રચી હતી.

ધર્મોપદેશમાલાનું વિવરણ જયસિંહસરજ સં. ૯૧૫માં બોલદેવ (પ્રતીહાર) મહારાજાના રાજ્યમાં નામપુરમાં જિનાયતનમાં રચ્યું હતું એ વગેરે ગ્રંથોમાં વિસ્તૃત ઐતિહાસિક પ્રશસ્તિઓ છે.

જૂલરાતની પ્રાચીન રાજધાની અણ્ણદિલવાક પાટણના સંસ્થાપક વનરાજ ચાવડાના સમયનું કેઈ પુસ્તક જણાવતું નથી, તેમ છતાં પાટણ પાસેના ( મંજૂતા(મંજૂ)માં શક સંવત્ ૭૮૪માં શીલાકાચાર્યે રચેલી જ્ઞાચારંગજ્ઞપત્રી વૃત્તિ અપણ્ય ખ્યાન ખેંચે છે.

એ જ મંજૂતા( મંજૂ)માં જિનાલયમાં શક સંવત્ ૮૨૧માં સિદ્ધાંતિક મહાદેવના શિષ્ય પાર્શ્વમુનિએ વર્તિપ્રાતિકમજ્જુસુત્રની વૃત્તિ રચી હતી, તેમાં શીલવાન સુબદ્ધાન આવક જ્ઞાત્રી સદાયતા સૂચવી છે

મહારાજા દુર્લભરાજની રાજજ્ઞામાં ચૈત્યચારીઓ જ્ઞાથોનાં વાદમાં વિજય મેળવનાર જિનેશ્વરસુરિને ત્યાંના સિદ્ધાંત પુસ્તકોમાંના દશવૈકાલિકસુત્ર વગેરે ઉપયોગી થયાં હતાં. તેમણે તથા તેમના અનુયાયી વિદ્વાનોએ રચેલાં પુસ્તકો મળી આવે છે.

મહારાજા ૧૧મા ભીમદેવ અને વિયલ દંડનાયનાં સરખરણો તે પછીનાં પુસ્તકોમાં મળી આવે છે.

મહારાજના આ કૃષ્ણદેવના રાજ્ય-સમયમાં રચાયેલ સં. ૧૧૪૧નું પ્રા. મહાવીર-ચરિત્ર વગેરે મળે છે. સં. ૧૧૪૮માં લખાયેલ વિશેષાવસ્થક-ટીકા તથા સં. ૧૧૪૬માં મહામાય મુન્નલાના અધિકાર-સમયમાં લખાયેલ શૈવદષ્ટિકમુચ્ચય વગેરે મળે છે. અબખદેવસૂરિએ જૈનાગમોની વૃત્તિ-વ્યાખ્યાઓ મુખ્યત્વે પાટણમાં સં. ૧૧૨૦થી ૧૧૨૮માં રચી હતી. મૂળગાતના અઠાણુ શ્રીમંત શ્રાવણેએ તે પુસ્તકો લખાવ્યાં હતાં. કપડવંજના વાચકુલના બળભાગના સુપુત્ર સિદ્ધ અને વીરનાગ જેવા સદૃશ્યદર્શીએ આગમનાં પુસ્તકો લખાવ્યાં હતાં.

૫૨મ પ્રતાપી મૂળદેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહની અબખદેવનાથી આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રે 'સિદ્ધહેમચંદ્ર' નામનું સર્વજનસુંદર ધર્મભાષાનું શબ્દાનુસાસન રચ્યું હતું, જેનું સન્માન સિદ્ધરાજને પદ્મસ્ત્રી પર રથાપી નગર-પર્વટન કરાવી કહ્યું હતું. તે પ્રસંગના ચિત્રવાળી પ્રતિ પશુ મળી આવે છે. સિદ્ધરાજે ૩૦૦ જેટલા સારા લેખકો રોકી તેની સેંકડો નકલો કરાવી અબ્યાસીઓને અર્પણ કરી રાજબંડારમાં રથાપી હતી, તથા દેશ-વેશમાં મોકલાવી વિદ્યા-પ્રચાર કર્યો હતો. આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રે અને સમકાલીન બીજા અનેક આચાર્યોએ તથા વિદ્વાનોએ તે સમયમાં રચેલાં હજારો સ્તોત્રોવાળા સંસ્કૃત પ્રાકૃત ઉપયોગી ગ્રંથો મળી આવે છે. સં. ૧૧૮૭માં સિદ્ધ નામના સદૃશ્યદર્શી પોતાના તથા રચનાના અથ માટે લખાવીને જિનાગમ-પુસ્તકોનો સમગ્ર ચક્રેશ્વરાસારને નિરંતર વાચવા સંશોધન કરવા સમર્પણ કર્યો હતો.

૫૨માહત કુમારપાળ જૂપાલની પ્રાર્થનાઓ આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રે રચેલા યોગશાસ્ત્ર, વીતરાગરતોચ અને ત્રિપાટશલાકાદય-ચરિત્રની અનેક પોથીઓ લખાઈ હતી. મહારાજના પદન-પાનના પોથી સોનેરી સ્વાદીથી લખાયેલી હતી. મહારાજ કુમારપાળે ૮૧ ગાન-બંડારો કાવ્યનું સંચય પાછળના ગ્રંથોમાં છે. સં. ૧૨૨૪માં લખાયેલી ત્રિપાટ શ. પુ. ચરિત્રની પોથીમાં અ.ચ.થ શ્રીહેમચંદ્રને પ્રાર્થના કરના કુમારપાલનાં ચિત્રો જોવામાં આવે છે.

કુમારપાળના સમયમાં રચાયેલા અને લખાયેલા ધણા ગ્રંથો વિષમન છે. સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળ બંનેના સચિવ પોરવાણ મંત્રીશ્વર પૃથ્વીપાલની પ્રાર્થનાથી દરિભદ્રસૂરિએ પ્રા. અભય ભાષામાં રચેલાં ૨૪ તીર્થ કરોનાં ચરિત્રોમાંથી ત્રણ ચરિત્રો મળી આવે છે, જેમાં મૂળગાતના એ મહામંત્રિ-વંશની ઐતિહાસિક પ્રસ્થિતિ મળે છે.

આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રના પદ્મદર મહાકવિ રામચંદ્રસૂરિને ૧૨ રૂપકો પર વિવેચન કરતો નાટ્યધર્મણ ગ્રંથ ગાયકવાડ પ્રાચ્યગ્રંથમાળા (નં. ૪૮)માં પ્રસિદ્ધ સર્જ મયેલ છે. તેમાં સૂત્રવેલાં ૭૫ જેટલાં નાટકો કર્ણાય જોવામાં આવતાં નથી. નલવિલાસ નાટક વગેરે પ્રસિદ્ધ છે.

પાટણના કુમાર-વિહારમાં વસંતોત્સવ-પ્રસંગે બળવવા માટે દેવચંદ્રમુનિએ 'ચંદ્રલેખા-વિભવ' નામનું પ્રકરણ રૂપક રચ્યું હતું, તે કુમારપાલની પરિપતના ચિત્ર-પરિતોષ માટે રચાયેલું હતું. તે અપ્રકટ છે.

અબખદેવના રાજનીતિમાં ૫૨માહત મોહ્યાતના મંત્રીશ્વર યજ્ઞપાલે શારાપદ (શરદ)ના કુમાર-વિહાર બિનમંદિરમાં બળવવા માટે મોહરાજ્ય-પરાજય નામનું આખ્યાનિક નાટક રચ્યું હતું. તે કુમારપાલના ઐતિહાસિક વશરિવ જીવન કાથે સંબંધ ધરાવે છે. તે ગાયકવાડ-પ્રાચ્ય ગ્રંથમાળા (નં. ૯) માં પ્રકાશિત સર્જ મયેલ છે.

સોમપ્રભાચાર્યે વિ. સં. ૧૨૪૧માં રચેલ કુમારપાલ-(બિનધર્મ)-પ્રતિબોધ નામનો વિસ્તૃત ગદ્યપદ્ય પ્રાકૃતગ્રંથ કુમારપાલના પ્રતિપાત્ય કવિ સિદ્ધપાલના સ્થાનમાં રચી રચ્યો

હતો, જે આયકવાક પ્રાચ્યમંથમાળા ( નં. ૧૪ ) માં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. તે જ આચાર્યને બીજો મંથ શુભતિનાથ-ચરિત્ર હજી અપ્રસિદ્ધ છે.

શીમહેવ (બોળ)ના રાજ્ય-સમયમાં સં. ૧૨૫૪માં સોમમંત્રીની પ્રેરણાથી પૃથ્વી-ભદ્રસૂરિએ રાજનીતિના વિવેચન માટે જીર્ણ પંચતંત્રને મુદ્દ કર્યું હતું જે જર્મનીના રો. હટલના સુપ્રમલથી પ્રકાશમાં આવ્યું છે.

સુપ્રસિદ્ધ મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે નરનારાયણાનંદ મહાકાવ્ય રચ્યું હતું, જે આયકવાક પ્રાચ્યમંથમાળા ( નં. ૨ )માં પ્રકાશિત થઈ ગયું છે. તેના અંતિમ સર્ગમાં તેણે પોતાનો પરિચય આપ્યો છે. તેમની પ્રાર્થના-પ્રેરણાથી નરચંદ્રસૂરિએ કથારાજસાગર, નરેન્દ્રપ્રભસૂરિએ અલંકારમહોદધિ, બાલચંદ્રસૂરિએ કરુણાવજ્યાપુલક નાટક જેવા અનેક મ થયેલી રચના કરી હતી મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલ તેજપાલનાં યજ્ઞરિવ જીવનોને ઉદ્દેશી તેમના સમકાલીન અનેક મહાકવિઓએ મહાકાવ્યો, નાટકો અને પ્રકાશિતઓ રચી હતી. કવિ સોમેશ્વરે કીર્તીકામુદી, અરિસિંહે સુકૃતસંકોતન, ઉદયપ્રભસૂરિએ સુકૃતકીર્તિમહોલ્લાસની અને ધર્મોચ્યુદય મહાકાવ્ય ( સ ધપતિચરિત ), બાલચંદ્રસૂરિએ વસંતવિલાસ મહાકાવ્ય, જ્યોત્સિંહસૂરિએ હરમીરમહમદન નાટક અને પ્રકાશિત, તથા નરચંદ્રસૂરિ અને નરેન્દ્રપ્રભસૂરિએ રચેલો પ્રકાશિતઓ આયકવાક પ્રાચ્યમંથમાળા દ્વારા પ્રકાશમાં આવેલ છે. એ વાંચવા-વિચારવાથી એ મંત્રીશ્વરોની અસાધરણ શુભનીતિયતા, અદ્ભુત દક્ષતા અને અપૂર્વ કૃત્ય-પરાયણતાનો ખ્યાલ આવે છે. એમની અનુપમ સેવા મૂળરાતના ગૌરવરૂપ છે, મૂળ રાત્રીઓને અને બેળઓને પણ પ્રેરણા આપે તેવી છે મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે સિદ્ધાંતની પ્રતિઓ સોનેરી સ્વાહીથી અને બીજી ચાલુ સ્વાહીથી તાકપત્રો અને કામળો પર લખાવાં હતી. એમણે ૭ કોડ દબાવ્યાં વ્યયથી ૭ સરસ્વતીશાંકારો સ્થાપ્યા હતા, એવા જીલ્લેખો પાછળના મંથોમાં છે.

થરાહ, સાચોર, વટસર, અંખેડા વગેરેમાં જિનપ્રતિમા, જિનચંદ્રો આદિ ધર્મ-કાર્યો દરનાર મહાકવિઓના કંડનાયક આહ્વાનને પાટણમાં વાસુપૂજ્ય પ્રજ્ઞાન પ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. તેણે નાગેન્દ્રચંદ્રના વર્ધમાનસૂરિદ્વારા સં. ૧૨૬૬માં વાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર મહાકાવ્ય રચાવ્યું હતું.

વીજલદેવના વિશ્વ સપાત્ર વાયટવંશી રાજશાંકારી પદ્મની ૩૧૬નાથી વાયટચંદ્રના મહાકવિ અમરચંદે 'પદ્માનંદ' અપરનામવાળું જિનેન્દ્ર-ચરિત્ર મહાકાવ્ય રચ્યું હતું, જે મહા પ્રા. મંથમાળા ( નં. ૫૮ )માં પ્રગટ થયું છે.

અભ્યુનંદેવ, સારંદેવ વગેરે રાજ્યોના સમયમાં લખાયેલાં સચિત્ર કથપ્રસંગ વગેરે પુસ્તકો મળી આવે છે. પેથકલાહો ૭ શાનશાંકારો સ્થાપ્યા હતા, બીજા પણ અનેક શીખોનોએ અનેક પુસ્તકો લખાવી સદ્ગુણઓને સમર્પણ કર્યાં હતાં.

સુસ્લીચ યુગમાં—અઘાવદીનના સમયમાં કંકર કેડુ જેવા વિદ્વાને રચેલા વાસ્તુસાર સિંધુમંથ તથા બોળ કેટલાક મંથો મળે છે અલપખાનના સમયમાં રચાયેલ સમરા-રાસ અને સૂચ્ય તીર્થોદ્ધાર (નામિનંદ-જિનોદ્ધાર પ્રબંધ) જેવા મંથો મળે છે.

સુલતાન મહમ્મદ તુમલકથી સ-માનિત થયેલા જિનપ્રભસૂરિની તથા તેમના અનુયાયી વિદ્વાનોની નાની ગ્રેષી અનેક કૃતિઓ પ્રાચીન શાનશાંકારોમાં જેવામાં આવે છે. વિક્રમની પંદરમી સદીમાં થયેલા મહાવચ્છના અલમસાહિના પ્રાંતિચાર મંથો શીખાલી મંથને રચેલા કાવ્યમંથન, અલંકારમંથન, અપૂર્ણમંથ, અંતીતમંથન, કાકળીમંથન,

કુંઝારમંડન, સારસ્વતમંડન જેવા અનેક મંથો, તથા તેના બંધુ ધનદે રચેલા કુંઝાર, નીતિ, વૈરાગ્ય ક્રત્તો મળે છે.

વિક્રમની બારમી સદીથી લઈ ૧૫ સદીના અંત સુધીમાં ૮ ઈચ્છી, ૩૬ ઈચ્છ સુધીની લંગાક્રવાળાં તામ્રપત્રો પર લખેલાં પુસ્તકો અને પાટલ્યુ જૈન બંદારમાં કેટલોમ ( ૧ લા ભાગ)માં ( જા. પ્રા. મં. નં. ૭૧માં ) દર્શાવ્યાં છે. કાગળ પર લખેલાં પુસ્તકો સ. ૧૭૫૭-૫૮થી મળી આવે છે. સ. ૧૪૧૮માં ખાદીના મળ્યૂન કાપડ પર લખાયેલું 'ધર્મવિધિવૃત્તિનું' ૭૯ પાનાનું પુસ્તક ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. તેની લંબાઈ ૨૫ ઈચ્છ, અને પહોળાઈ ૫ ઈચ્છ છે. પાટલ્યુમાં સધનો બંદાર હવે નવીન તૈયાર રચેલા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન ગાનમંદિરમાં સુરક્ષિત રાખવામાં આવ્યો છે.

વિક્રમની ૧૪મી સદીમાં રચાયેલા સોમતિલ્લહસૂરિના મંથબંદારને તેમના અનુયાયીઓએ પાઠગણથી સચ્છ કર્યો હતો. વિક્રમની ૧૬મી સદીમાં લઈ ગયેલા તપાગચ્છાધિપતિ દેવસુદંરસૂરિએ અને તેમના અનુયાયી સોમસુદંરસૂરિ વગેરેએ સેંકડો પુસ્તકો લખાવીને પાટલ્યુના ગાન-જોશીમાં સ્થાપન કર્યાં હતાં-એવા ઉલ્લેખો મળે છે.

ગાનારાધનના આ ઉપયોગી કર્તવ્યમાં ગુજરાતની વિવિધ ઝાંતિની જૈન મહિલાઓનો -અમણીઓનો અને શ્રાવકાઓનો મોટો ફાળો છે. ૧૦ જેટલી મહિલાઓનાં નામો અને ત્યાં દર્શાવ્યાં છે, જેમણે પોતાના અને સ્વજનોનાદિના શ્રેય માટે હજારો સ્લોકવાળાં પુસ્તકો લખાવી પાન, પટન, વ્ય ખ્યાનાદિ સદુપયોગ મટે યુક્તોને તથા મહત્તરા, પ્રવર્તિની આદિને સમર્પણ કર્યાં હતાં; તથા ગાન-બંદારોમાં પણ ભેટ કર્યાં હતાં. ક્ષત્રિય ઝાલા કુલના વિજયપાલની રાણી નીતા દેવીનું નામ તેમાં સ્મરણ કરવા યોગ્ય છે, જેણીએ વિલાકુમાર સુનિના સદુપદેશથી હેમચંદ્રાચાર્યના યોગશાસ્ત્રને લખાવ્યું હતું.

પાટલ્યુ, જેસલમેર જેવા અનેક સ્થાનોમાં ગાન-બંદારો સ્થાપવાનાર, ખરતરગચ્છના અધિપતિ રાજભાન્ય શિવલક્ષ્મીસૂરિના સદુપદેશથી ખલાતના શ્રીમાળ ધરણાશાહે ૧૬મી સદીના જીનરાધંમાં લ-વેલાં ૫૦ જેટલાં પુસ્તકો જેસલમેર કિલ્લાના મોટા બંદારમાં વિલમ્બાન છે. જેસલમેરના ખેનાશાહે કદપસૂત્રનાં પુસ્તકોને સોનાને અક્ષરે લખાવ્યાં હતાં. તથા યાંકેશાહ જેવા અનેક સદ્ગુરુઓએ જૈનાગમ-પુસ્તકો લખાવ્યાં હતાં.

હજેનશાહ અકબરે પોતાના પ્રીતિપાત્ર પં. પદ્મસુદંર પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલ વિશાલ પુસ્તક-સંગ્રહ જૈનાચાર્ય શ્રી હીરવિજયસૂરિને અભ્યાસદર્થી બહુ અન્માન પૂર્વક ભેટ કર્યો હતો. પાતશાહ અકબરના પગપ્રીતિપાત્ર અને ૨૩ વર્ષો સુધી સહવાસમાં રહી અનેક સત્કાર્યો કરાવનાર મહોપાધ્યાય બાનુચંદ્ર અને સિદ્ધિચંદ્રની મહત્વની અનેક કૃતિઓ આપણને પ્રાચીન ગાન-બંદારોમાંથી મળી આવે છે. પાટલ્યુના ગાન-બંદારોમાંનાં કેટલાંય પુસ્તકો કુંઝારમાં તથા પૂનાના બાંકારકર ઝો. રિચર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યુટ વગેરે સ્થલે ગયાં છે.

ગુજરાતમાં વડોદરા-રાજ્યનું મહત્તર છે કે તેને આજણે પાટલ્યુના ૧૬ પ્રાચીન ગાનબંદારો ઉપરાંત વડોદરા, ડાણી, ડાલોઈ જેવા સ્થળોમાં જૈન ગાન-મંદિરોમાં અને રાજકીય પ્રાચ્યવિજ્ઞાનમંદિરમાં હજારોની સખ્યામાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો ઉપયોગી સંગ્રહ સુરક્ષિત છે. તેનાં વર્ણનાત્મક સામ્યપત્રો પ્રકટ થતાં વિશેષ મહત્તવ જણાયે. આજી રાખીએ કે તેમાંના અલભ્ય કુલંબ મહત્તવના મંથોની ફોટો-કોપી માપ, અને પ્રકાશનીય પદ્ધતિથી તેહું અશીલન, પ્રકાશન કર્ષ તેનો પાન-પાનાદિ સદુપયોગ માપ.

( બરોડા રેલવેના સાબળ-મણી )

# સૂત્ર વિષે પરામર્શ

( લે. પ્રો. હીરાણાક ૨. કાપઠિયા એમ. એ. )

“વીર ! વસમમરણં કમલ્લલણં ચઽઽહ ણયગણં ।

મુણિયલ્લેસા અલ્લીમુ તુમં રમહ લલ્લો” ॥

આ પ્રમાણેના બે પદ સૂચગાંડ્યુલ્લુ ( ૫૪ ૩૦૪ )માં અવતરણુ રૂપે અને કંઈક પાઠભેદપૂર્વક નાદિતાદયકૃત ૨ માહાલક્ષ્મણુમાં પંદરમા પદ તરીકે જોવાય છે અને મંગલાચરણુ તરીકે રજૂ કરી કું આ ભેષ લખવા પ્રવૃત્ત થઈ કું.

અર્થ—સૂત્ર એ મૂળે સરકૃત શબ્દ છે. એના નવ અર્થ છે: (૧) દોરી, (૨) તાંતણી, (૩) દોરીએનો અચ્છ, (૪) પ્રથમના ત્રણ વણો-બાહ્યાણુદિ ને પવિત્ર દોરી પહેરે છે તે, (૫) પૂતળી કે તારની દોરી, (૬) સંક્ષિપ્ત નિયમ કે આદેશ, (૭) સંક્ષિપ્ત વાક્યોનો અથ (જેમ કે આપસ્તંબસૂત્ર, યોધાયનસૂત્ર ઇત્યાદિ), (૮) રમરણુ માટે અતુલ્લુ સંક્ષિપ્ત વાક્ય અને (૯) કાચકાને લખતો નિયમ.

‘સૂત્ર’ શબ્દ ગુજરાતીમાં પણ વપરાય છે. સ્વાર્થ ગૂજરાતી એડલ્ડીકેશનમાં એના નીચે મુજબ જ્ઞાત અર્થો અપાયા છે:—

(૧) દોરી; તાંતણી, (૨) સૂતર. (૩) નિયમ; વ્યવસ્થા (૪) પ્રાચીન સામ્રાજ્યો રચેલાં મૂળ સંક્ષિપ્ત વાક્યો કે તેનો અર્થ. (૫) ખ્યેવ તરીકે સ્વીકારેલું દૂકું વાક્ય. (૬) ‘હોંરુલ્લા’ ( ગણિત ) (૭) પ્રોપોઝિશન ( ગણિત ).

પાપ્રથમાં સૂત્રને માટે ‘સૂત’ શબ્દ છે. આ ‘સૂત’, શબ્દને અતુલ્લુ સંસ્કૃત શબ્દો ખીળ પણ છે. જેમકે સુત, સોત, સૂત, સુત, અને સોતસ. પાઠ્યસદ્મહલ્લુલ્લુવમાં ‘સૂત’ વાચક ‘સૂત’ ના (૧) દોરી, વચ્ચેના તાંતણી; (૨) નાદકનો પ્રસ્તાવ અને (૩) એક જાતનું સામ્ર એમ ત્રણ અર્થો નોંધાયા છે.

આમ ‘સૂત્ર’ અને ‘સૂત’ એ બે શબ્દો અનેકારથી હોવાથી ક્યારે કયો અર્થ પ્રસ્તુત છે તે જાણવું જોઈએ. જૈનોનાં બાર અંગોમાંના ખીળ અંગનું એક નામ સૂચગાંડ છે. ખીળ એ નામો સૂતગાંડ અને સુતકાંડ છે એમ સૂચગાંડનિબંધુરિ ( મા. ૨ ) ઉપરથી જાણાય છે. તીર્થંકરાએ અર્થ કહ્યો હોવાથી એ રીતે ‘સૂત’ એટલે ઉત્પન-;આમ ઉત્પન થયા બાદ અણુધરો દ્વારા રચાયેલ આગમ તે સૂતકૃત (સૂતગાંડ).

સૂત્ર અનુચાર તરવનો બોધ ને ને આગમમાં કરાવાયો છે તે સૂત્રકૃત (સૂતકાંડ). સ્વ અને પરના સમયનુ જેમાં સૂચન કરાવ્યું છે તે સૂચકૃત (સૂચગાંડ). આમ આ ત્રણ નામોનો અર્થ છે.

નિશ્કેપ—હરેક શબ્દનેા નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર રીતે ‘ન્યાસ’ થાને ‘નિશ્કેપ’ કરાય છે. એ પ્રમાણે સૂતના દબ્ધસૂત્ર અને ભાવસૂત્ર એ બે નિશ્કેપ સૂચવડનિબંધુરિ ( મા. ૩ )માં વિચારાયા છે. જ્યાં કહ્યું છે કે દબ્ધસૂત્ર તે કયાસનુ સૂતર

૧ આનો અર્થ એ છે કે હે વીર ! જળદનાં અને ભચરાનાં તેમજ કમલ (એક જ્ઞાતનાક હરણુ) નાં અને કમળના પત્ર એ ચારનાં તેવના વિશેષને જેણે જાણ્યો છે તેથી અલ્લેખી એવી લક્ષ્મી તારાં જ્ઞાનોમાં રમે છે.

૨ આનાં ૪૦મા, ૪૧મા અને ૪૨મા પલો ચોડાક પાઠભેદપૂર્વક કંદોલુરાસનની સ્વોપમ કવિ ( ૫૪ ૨૭ આ )માં જોવાય છે.

હે અને આવસુત તે આ અધિકારમંતુ' સ્વયં જ્ઞાન છે. વિશેષમાં અહીં આ આવસુતના ચાર પ્રકાર મળ્યાવાયા છે: (૧) સ્વચ્છાસુત (સંઘાસુત), (૨) અંતરસુત (અંતરસુત), (૩) વિત (વૃત્તાનિબલ) અને (૪) જ્ઞાતિભુવલ (જ્ઞાનિબલ). જ્ઞાતિનિબલસૂતના કલ્પ (કલ્પ) વગેરે કલ્પપ્રકારો છે.

આની વિશેષ સમજણ સ્વચ્છાસુતવિષ્ણુ અને શીલોંકસુરિકૃત સ્વચ્છાસુતની વૃત્તિ પૂરી પાડે છે. આ સુવિષ્ણુ (પત્ર ૬) માં દ્રવ્યસ્વચ્છા (દ્રવ્યસ્વચ્છા)ના ત્રણ ઉદાહરણુ નામ સહિત અપાયાં છે: (૧) લોક સચ્ચનાર, (૨) વનસમવ સ્વચ્ચનાર અને (૩) લોકાને સ્વચ્ચનાર. વિશેષમાં દ્રવ્યસુતના અંકલ, જોડલ, વાતલ અને વાલલ એમ પ્રકારો સ્વચ્ચવાયા છે. અંકલ એટલે કે હસના અર્થ વગેરે, જોડલ એટલે કે પાસ વગેરે, કોટલ એટલે કે કોટરો વગેરે, વલલ એટલે લાલ, અલલી વગેરે અને વાલલ એટલે જીંટ વગેરે. પાષ્ણ-સમહલક્ષણવર્મા અંકલનો અર્થ રેશમનો દોરી, અલલા રેશમનું વસ્ત્ર, જોડલનો અર્થ સુતરાઉ કપડું અને કોટલનો અર્થ કોટાના તાંતુમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું વસ્ત્ર એમ અપાયેલ છે.

શીલોંકસુરિકૃતે કહ્યું છે કે આવસુત તે આ અધિકારમંતુ' સ્વયં જ્ઞાન છે—સુતજ્ઞાન છે, કેમકે જ્ઞે સ્વ અને પર અર્થનું સ્વયંક છે.

પર્યાય—કલ્પ એ છેવસુત (ઉદસુત) વૃષ્ટિ એક છે. એને સામાન્ય જનતા બુદ્ધિતદ્વય તરીકે ઓળખે છે. એના ઉપર નિબલ્લુતિ તેમજ ભાષ (ભાષ) રચાયેલાં છે. એ જાને એક જ ભાષામાં—પાષ્ણમાં—જઈજી મરહટ્ટીમાં તેમજ એક જ જાતના કલ્પમાં—પર્યાયામાં રચાયેલાં હોવાથી એ બે એમાં યદ્ય મયાં છે અને મલયગિરિસુરિ કહે છે તેમ હવે જુદાં પાઠવાં બહુ યુક્ત છે. આ પ્રકારની કલ્પનિબલ્લુતિ પ્રસ્તુત વિવચનાં ખાસ ઉપયોગી છે, કેમકે એક તો એનું '૧૭૪મું' પણ સુતના નીચે મુજબના નવ પર્યાયો પૂરા પાડે છે:—

- (૧) સ્વ (સુત), (૨) અં (મં-અ), (૩) સિદ્ધંત (સિદ્ધાન્ત), (૪) સાસલ (સાસન), (૫) આલ (આઠા), (૬) વપલ (વચન), (૭) ઉવએસ (ઉવદેસ), (૮) પલક્ષણ (પ્રદાપન) અને (૯) આગમ (આગમ).

બ્યુત્પત્તિ—બીજી મહત્વની વાત એ છે કે આનું '૩૧૦મું' પણ સુતની વિવિધ બ્યુત્પત્તિઓ દર્શાવે છે. આ રહ્યું એ પણ.—

“ સુતં તુ સુતમેવ ડ અહવા સુતં તુ તં મથે ભેસો ।

અથસ્સ સુચળા વા સુલુત્તમિહ વા મથે સુતં ॥ ૩૧૦ ॥”

કહેવાની મતલબ એ છે કે અર્થ વડે નહિ જણાવાયેલું હોવાથી સુતેલા જેવું હોઈ એ 'સુત' (પાષ્ણ સુત) છે અથવા શ્લેષ એટલે કે તાત્પર્ય જેવું હોવાથી અનેક અર્થો એકત્રિત કરાયેલા હોવાથી શ્લેષ જેવું હોઈ એ સુત (પા. સુત) છે. અથવા અર્થનું સચ્ચ

કે આ કોઈ જ્ઞાતિનું નામ હશે. આનો પરો અર્થ જાણવો બાકી છે.

૪ સ્વચ્છાસુતનિબલ્લુતિ ( પા. ૩) માં 'પોષ્ણ' કલ્પ છે. શીલોંકસુરિ એનો અર્થ વનસમવમાંથી એટલે જ્ઞાતિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ કાર્પાસિક અર્થાત્ કપાસનું જાનેલું સુતર કરે છે.

૫ કલ્પનિબલ્લુતિનું ૨૮૫મું પણ 'અનુકુલ'માં છે એટલે આ પ્રાચિન કલ્પન છે.



કરનાર હોવાથી સૂત્ર છે. અથવા ચારી રીતે કહેવાયેલું હોવાથી એ સૂત્ર (પા, સુત) છે. આ સંબંધી વિશેષ માહિતી આની પછીની ચાર માયાઓમાં અપાઈ છે.

વ્યાખ્યા—ત્રીજી અક્ષરની હકીકત ૨૮૫મું અને ૨૭૭મું પદ બધાં છે. અર્થજે કહેલા સુતની વ્યાખ્યા ૨૮૫મા પદમાં છે. એ પદ નીચે પ્રમાણે છે:—

“ અપ્પક્ષરમસંદિલ્લં સારવં વિસમ્જોમુહં ।

અસ્યોમમળબહુજં ચ સુતં સવ્વન્નુમાસિયં ॥ ૨૮૫ ॥

આવસ્થાનિભ્યુત્તિમાં આ ૮૮૧મા પદ તરીકે જોવાય છે. આનો અર્થ એ છે કે અર્થજે કહેલા સૂતમાં અક્ષરો એકા હોય છે, એ સૂત સંદેહથી રહિત હોય છે, એ ચારવાણું હોય છે, એ વિષ્ણુતોમુખ એટલે કે પ્રતિસૂત્ર ચાર અનુયોગોની વ્યાખ્યા થઈ શકે તેવું હોય છે. ૧ એ ઉત, વે. કા, હિ કત્યાદિ સ્તોભ રહિત હોય છે. ૨ ઉવચર કારણે ઉત, વે વચેરગા એમાં ૮ ‘સ્તોભક’નો પ્રયોગ હોતો નથી. ૨૭૭મું પદ સૂતની વ્યાખ્યા ૨૭૬ કરે છે. આ ૨૭૬ એ પદ:

“ અપ્પમંથ મહરથં વત્તીસાદોસવિરહિયં જં ચ ।

લક્ષણજુત્તં સુત્તં અદુદ્ધિં ય ગુણેહિં ઉચ્ચેયં ॥ ૨૭૭ ॥ ”

કહેવાની મતલબ એ છે કે એકા અક્ષરવાણુ, ધણા અર્થવાણુ, કર દોષથી રહિત, લક્ષણથી સુક્રા અને આઠ ગુણોવાણુ ‘સૂત’ હોય છે. આ સંબંધમાં મહાથગિરિસૂરિ ચાર ભંમ (ભાંગ) કહે છે. (૧) એકા અક્ષર અને અર્થ અર્થવાણુ. જેમકે કાપીસાદિક. (૨) એકા અક્ષર અને ધણા અર્થવાણુ. જેમકે સામાયિક. ૧૬૫, બવકાર કત્યાદિ (૩) ધણા અક્ષર અને અર્થ અર્થવાણુ. જેમકે જીમૂલે દ્વિતિ વા અજ્ઞણે દ્વિતિ ઘા. (૪) ધણા અક્ષર અને ધણા અર્થવાણુ જેમકે દંષ્ટિવાદ. આ બધામાં એકા અક્ષર અને ધણા અર્થવાણુ સૂત ૭૯ છે.

બીજીસ દોષો—કંધનિભ્યુત્તિ ( ગા. ૨૭૮-૨૮૧ )માં સૂતના ૩૨ દોષો મળવાયા છે. કંધક પાઠભેદ પૂર્વક ચાર માયાઓ મહાધારી હેમચન્દ્રસૂરિએ અણુઓમદારની વૃત્તિ ( પત્ર ૨૬૧ અ-૨૬૧ આ ) માં અવતરણરૂપે આપી છે. અને એની વ્યાખ્યા પણ કરી છે. આ વ્યાખ્યાને તેમજ મહાથગિરિસૂરિકૃત કંધની વૃત્તિને લક્ષ્યમાં રાખી કું બીજીસ દોષો અને એની અમજીતી આપું છું:—

૧ કામલા તરીકે કહેવાયેલાં અણુ આજ સૂત એવું છે એમ મહાધારી હેમચન્દ્રસૂરિ અણુઓમદારની વૃત્તિ (૨૬૩અ પત્ર)માં કહે છે.

૭ હેમચન્દ્રસૂરિ કહે છે કે ‘અ’, ‘વા’ કત્યાદિ નિપાતો વિનાઈ તો સ્તોભ રહિત કહેવાય છે.

૮ સ્તોભક એટલે નિપાત એમ હરિશ્ચન્દ્રસૂરિએ આવસ્થાની વૃત્તિ (પત્ર ૩૭૬અ) માં કહ્યું છે.

૯ અણુઓમદારની ‘મહાધારી’ હેમચન્દ્રસૂરિકૃત વૃત્તિ (પત્ર ૨૬૧અ) માં કાપાલકથ્યવ્યવ્રોધ્યુક્તં સૂત્ર” એ તરવાર્યસૂત્ર (અ. પ)ના સૂતનો નિર્દેશ છે.

(૧) અલીક એટલે અજ્ઞાન આના બે પ્રકાર છે: અજ્ઞાતનું પ્રકાશન અને જ્ઞાનો અપહવા. સ્વામાક તન્દુલ જેવડો જ છાં છે, ઈશ્વરે જન્મત રમ્યું છે ઇત્યાદિ પહેલા પ્રકારના અલીકના ઉદાહરણ છે. છાં નથી એ બીજા પ્રકારના અલીકનું ઉદાહરણ છે.

(૨) ઉપધાતકબ્જનક અર્થાત્ ઉપધાત ઉત્પન્ન કરનાર. વેદવિહિત હિંસા ધર્મને માટે છે, માંજ ખવામાં દોષ નથી<sup>૧૦</sup> ઇત્યાદિ સ્તવ ઉપધાતબ્જનક છે.

(૩) અપાર્થક. જેનાં અવયવોનો અર્થ હોય, પણ એના સમુદાયનો અર્થ ન હોય તે એટલે કે અંબ વાનાનું. જેમ કે કેળમાં અંબ અને ભેરીમાં કેળ. દસ દાકમ, છ પૂઠા. કુંક, બકરીનું આમકું, માંજબો પિંક ઇત્યાદિ.

(૪) નિરર્થક. જેનાં અવયવો અર્થ વિનાનાં હોય તે. જેમકે કિલ્ચ, કવિલ્ચ, વાજન ઇત્યાદિ. વર્ણના કમનો જ નિર્દેશ બધાંતો હોય, પણ અર્થ માલમ ન પડતો હોય તે નિરર્થક છે. જેમકે અ, આ, ઇ, ઈ ઇત્યાદિ.

(૫) ઇલ્લ અનિષ્ટ અર્થાન્તરના સંભવથી ભ્યાં વિવક્ષિત અર્થને હાનિ પહોંચાડી શકાય તેમ હોય તે 'ઇલ' જેમકે નવકમ્બલો વૈષ્ણવ્ત્તઃ આના બે અર્થ સંભવે છે: (અ) નવ કામળવાણો દેવદત્ત અને (આ) નવી કામળવાણો દેવદત્ત. આત્મા છે. જે આત્મા છે તે જ જે છે તે આત્મા પામે છે. આ પણ ઇલનું ઉદાહરણ છે. "દીવા તથા દરબારમાં ચલું અંધાનુ ધાર." આ શુભરાતી વાક્યના દીવા અને નથી એ બે સમુકત ગણતાં શુદ્ધો અર્થ નીકળે છે એટલે એ 'ઇલ'નું ઉદાહરણ ગણાય.

(૬) દુર્લભ. પ્રાણીઓને આહતનો ઉપદેશ આપાને પાપબ્જનક કાર્યને જે પોષે તે 'દુર્લભ' છે. જેમકે ભાંક જેટલો ઇન્દ્રમે.ચર છે તેટલો જ એ છે

(૭) નિઃસાર. સાર વિનાનું તે 'નિ.સાર.' જેમકે સુકિત વિનાનાં વેદનાં વચનો.

(૮) અધિક. આની સમજૂતી બે રીતે અપાઇ છે: (અ) હેતુ, દષ્ટાન્ત ઇત્યાદિ પાંચ અવયવોમાંથી ગમે તે એકથી અધિક. <sup>૧૧</sup>(આ) અક્ષર, ૫૬ ઇત્યાદિઓ નાધક

(૯) ભીન. ભીન એટલે બાજું ઓણુ. આ પણ 'અધિક'ના જેમ બંને રીતે સંભવ છે.

(૧૦) પુનરુક્ત. (જરૂર વિના) ફરીયા કહેવાયેલું તે 'પુનરુક્ત': આના ત્રણ પ્રકાર છે: અર્થથી, સ્વરથી અને બંનેથી. ઇન્દ્ર, સક, પુરુદર એ પહેલા પ્રકારનું પુનરુક્ત છે. સૈન્ધવ ભાવ, સવણુ, સૈન્ધવ ભાવ એ બીજા પ્રકારનું પુનરુક્ત છે. ક્ષીર ક્ષીર એ ત્રીજા પ્રકારનું પુનરુક્ત છે.

(૧૧) બ્યાહત. ભ્યાં પહેલાના ક્યનને પાછળનું કથન આધક હોય તે 'બ્યાહત'. જેમકે કમ છે, હળ છે, પણ ભોમવનાર નથી.

(૧૨) અચુકત. અજુગતું તે 'અચુકત'. જેમકે પેલા હાથીઓનાં અંકરણમાંથી પહેલા મદના બિન્દુઓ વડે હાથી, યોગ અને રમને ખચી જનારી ભયંકર નદી પ્રવર્તી.

(૧૩) કમ્બિજન. જેમાં કમ ન સચવાયો હોય તે 'કમ્બિજન'. જેમકે આંખ, નાક વગેરેના વિવયો તરીકે અંધ, દૃષ્ટ ઇત્યાદિ ગણાવાય.

<sup>૧૦</sup> જુઓ મનુસ્મૃતિ ( અ. ૫, શ્લો. ૫૬ ).

<sup>૧૧</sup> એક હેતુ કે એક ઉદાહરણથી ચાલે તેમ હોય છતાં અધિક અપાય તો આ દોષ આવે છે. હેતુ અને દષ્ટાન્તની ન્યૂનતાવાળું તે 'ભીન' છે.

(૧૪) વચનભિજ્ઞ. ભ્યાં એકવચનને બદલે દ્વિવચન કે બહુવચન કરાયું હોય એમ ભ્યાં ને વચન જોઈએ તેને બદલે અન્ય વચનવાણું સૂત્ર તે 'વચનભિજ્ઞ' કહેવાય છે.

(૧૫) વિભક્તિભિજ્ઞ. ભ્યાં એકને બદલે બીજી વિભક્તિ વપરાઈ હોય તે 'વિભક્તિભિજ્ઞ' છે.

(૧૬) લિંગભિજ્ઞ. ભ્યાં એક લિંગ અર્થોત્ત જાતને બદલે અન્ય લિંગનો પ્રયોગ કરાયો હોય તે 'લિંગભિજ્ઞ' છે. જેમ આ પ્રુરુષ સારી છે.

(૧૭) અનભિહિત. પોતાના સિક્કાન્ટમાં ન કહ્યું હોય તે કહેવું એ 'અનભિહિત' છે. જેમકે બૌદ્ધ ચાર આચાર્યસભ કરતાં વધારેનો ઉલ્લેખ કરે તો એને માટે એ 'અનભિહિત' છે.

(૧૮) અપદ્. ભ્યાં અમુક છંદનો અભિકાર હોય ત્યાં બીજા છંદનું નામ જેવું તે 'અપદ્' છે. જેમકે 'આચાર્ય' છંદ કહેવાને બદલે 'વૈતાલીય' છંદ કહેવો. '૧'આચાર્ય' 'ગીતિ' કે કે '૧'શ્યાવનવાસિકાનો પ્રયોગ કરવો.

(૧૯) સ્વભાવહીન. જેનો ને સ્વભાવ ન હોય તેનો તે કહેવો. જેમકે અગ્નિ સ્તીતબ્ધ છે, પવન ચંચળ નથી, આકાશ મૂર્ત છે ઈત્યાદિ.

(૨૦) વ્યવહિત, ચાણુ વાતને છોડી બીજી ભજતી વાત લાંબી ચોડી કરી પછી પાછી ચાણુ વાત કરવી તે 'વ્યવહિત' છે. ટૂંકમાં કહીએ તો 'અનંતરવાણું' એમ વ્યવહિતનો અર્થ થાય છે.

(૨૧) કાલદોષ. જેમકે વર્તમાન, ભૂત વગેરે કાળમર્યાદા ને કહેવાયો. જોઈએ તેને બદલે બીજો કહેવો.

(૨૨) યતિદોષ. 'યતિ' એટલે વિરામ, વિશ્રામ. ને છંદમાં ભ્યાં યતિ હોવી જોઈએ તેને બદલે અન્યત્ર યતિ આવે તો આ દોષથી એ દૂષિત ગણાય. ગિલકુલ યતિ જ ન આવે એને પણ 'યતિદોષ' કહે છે.

(૨૩) હવિદોષ. હવિ એટલે એક પ્રકારનો અલંકાર. ૧૪ એ અલંકાર વિનાનું સૂત્ર તે આ દોષથી દૂષિત મનાય છે.

(૨૪) સમયવિરુદ્ધ. પોતાના સિક્કાન્ટથી વિરુદ્ધ તે 'સમયવિરુદ્ધ'. જેમકે જૈન કહે કે શ્વ નથી.

(૨૫) વચનમત્ર. હેતુ વગરનું કથન તે 'વચનમત્ર' છે. જેમકે કોઈ ખીલો ઠોકાને એ સ્વભે ભેદના મધ્ય તરીકે ઓળખાવે.

(૨૬) અધોપાનંદે.પ. જેમાં અધોપતિથી અનિષ્ટ શિષ્ટ થાય એ અધોપતિ-દોષવાણું ગણાય. જેમકે કોઈ કહે કે આશાજીને ન મારવો. આથી અધોપતિથી એમ હિત થાય છે કે છતર જીનોને મારવા.

૧૨ સૂત્રગડાનિબંધુતિના ૨૩મા પછની ટીકામાં શીલાંકસુરિ માયાના લઘુજી માટે નીચે મુજબનું પદ્ય રજૂ કરે છે:—

“સપ્તદ્વતરુ ચિલમે જ સ્તે હયા તાણ છહુ ગહ જલયા ।

ગાદાદ પવ્છડે મેવો છદ્દો પિ રુકલો ॥”

૧૩ નરિંચેજી સ્વેશા અભિયસતિથયનું ૩૩મું પદ્ય 'વાણુવાસિયા' (સ). વાન-વાસિકા)માં છે. એનું લક્ષણ "ટચ્ચત્કો નવવારસહજુહિ સા વાણવાસિયા" છે અર્થાત્ આ છંદમાં 'ટ' મજ્જ ચાર હોય છે અને નવમો તેમજ બારમી માત્રા લઘુ હોય છે.

૧૪ આ વાતની આધારસ્થાની હરિભદ્રસંવિકૃત વૃત્તિ (૫૪ ૩૭૫) પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે.

(૨૭) અજમાવદોષ. ભ્યાં જમાસ કરવાનો હોય ત્યાં ન કરાય અથવા અત્યવધી કરાય તો આ દોષ ઉદ્ભવે છે.

(૨૮) ઉપમાદોષ. ઉપમાને લગતો દોષ તે ઉપમા-દોષ છે. હીનોપમા, અધિપમા, અને અનુપમા એ ઉપમા-દોષ છે.

(૨૯) રૂપકદોષ. પર્વાતનું રૂપક અપાયા બાદ એનું 'રથ' વર્ણન ન કરાય કે એને બદલે સચ્ચદ્ર જેવા અન્ય પદાર્થનું રૂપક અપાય તો એ રૂપકદોષથી યુક્ત અથવાય.

(૩૦) પરપ્રવૃત્તિદોષ. ભ્યાં થયો એ અર્થ કલા પછી નિર્દેશ ન કરાય તે એમ અલયથગિરિ સમજાવે છે. હેમચન્દ્રસરિ 'નિર્દેશ' દેખીને ઉલ્લેખ કરે છે, કેમકે એમની જ્ઞાન એ મતજાળનો પાઠ છે. આ સમજાવતાં તેઓ કહે છે કે ભ્યાં નિર્દેશ કરાયેલાં પદોની એકવાક્યતા ન કરાય ત્યાં આ દોષ છે. જેમકે દેવદત્ત યાજ્ઞીકાં જ્ઞાત રંધિ છે એમ કહેવાનું હોય ત્યારે 'રંધિ છે' એમ ન કહે.

(૩૧) પદોષ. અલયથગિરિસરિ આ દોષ નેધિ છે, જોકે મૂળ આચાર્ય એનો ઉલ્લેખ નથી. એક પદને બદલે અન્ય પદનો પ્રયોગ કરવાથી આ દોષ ઉદ્ભવે છે. હેમચન્દ્રસરિએ આને બદલે 'પદાર્થદોષ' નોખ્યો છે જેમકે વસ્તુના પર્ચાયને અન્ય પદર્થ તરિકે કલ્પવૈ. જેમકે ૭ પદાર્થોમાં રહેલી જ્ઞાતાને વૈશીષિકેા અન્ય પદાર્થ તરિકે કલ્પે છે. આ અભ્યુત્પન્ન છે.

(૩૨) સંધિદોષ. ભ્યાં સંધિ કરવાની હોય ત્યાં તે ન કરે કે ખોટી કરે—વિસર્જનો દોષ થવા છતાં કરે તો એ 'સંધિદોષ' છે.

આ પ્રમાણે દોષો ત્રિષેનો વિચાર જહો પૂર્ણ થાય છે. અને હવે સૂત્રના ગુણોનો વિચાર કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ તે પૂર્વે કૃપનિકલ્પુત્તિની ૨૭૮મીથી ૨૮૧થી સુધીની આશાએ આવરસસર્થનિકલ્પુત્તિમાં જા. ૮૮૧-૮૮૪ તરિકે અપાયેલી છે અને એના ઉપર હુરિકાદ્રસરિની વૃત્તિ છે ૧૫એ વાત આપણે નોધી લઈશું. વિશૈષમાં મુખ્ય પાઠભેદ તરિકે નાંચેની પંક્તિએ પણ નોધીશું:—

“ઉચમા-હયગદોસો પરવ્વચ્છી ય સંધિલોસો ય”-કૃપનિકલ્પુત્તિ (જા. ૨૮૧)

‘ ઉચમા-હયગદોસો નિશપયત્થ સંધિલોસો ય’- અજ્ઞુની હેમચન્દ્રકૃત વૃત્તિ (પત્ર ૨૬૧ આ)

“ ઉચમાહયગદોસાડનિહેસ પવ્વચ્છીસંધિલોસો ય”આવરસસર્થનિકલ્પુત્તિ (જા. ૮૮૪)

હ ગુણો—એ કે આઠ ગુણોની વાત કરવી જોઈએ, જતાં કૃપનિકલ્પુત્તિની પૂર્વોક્ત ૨૮૫મી આશા સૂત્રના ૭ ગુણો રચ્છ કરે છે એમ કેટલાક માને છે એમ હેમચન્દ્રસરિએ અજ્ઞુએાબદારની વૃત્તિ (પત્ર ૨૬૨ આ-૨૬૩આ) માં કહ્યું છે એ જહો નોધી લઈશું. અહ્ય અક્ષરવાણું અક્ષરિંચ, સારવાણું, વિશ્વસુખી, સ્તોત્રથી રહિત, અનવજ માને નિષ્પાપ અને જવંચે કહેલ એમ સૂત્રના ૭ ગુણો છે. અલયથગિરિસરિ તો નીચે ગુણભના કૃપનિકલ્પુત્તિના ૨૮૨મા પદમાંદ્વા ‘૧’થી આ ૭ ગુણો અધિક છે એમ કહે છે:—

૧૫ ખગીજ દોષના ૨૫૫ટીકરણ માટે જુઓ ૩૭૪ આ-૩૭૬ અ પત્રો. આનાથી મેઠ પ્રાચીન ૨૫૫ટીકરણ હોય તો તે અજ્ઞુવામાં નથી.

“નિદોસં સારવંતં ચ દેહુજુતમર્લકિયં ।

લવળીયં સોમવારં ચ મિમં મહુરમેવ ય ॥ ૨૮૨ ॥”<sup>૧૬</sup>

આહ કમ્પથવા ભેદે શુભે — કૃપનિલ્લુપ્તિયુગ્મં ઉપમુક્ય પદ આહ શુભે મહાને છે: (૧) નિદોષ (ઉપર અભ્યાસવૈલા ૩૨ કોષોથી રહિત), (૨) આરવાણું (જોકે અભિધિયને વિષે અનેક અભિધાનવાણું—અહુ પશોવવાણું), (૩) આધર્મ કે વૈપર્યથી-અન્યથી કે અતિરેકથી) હેતુથી યુક્ત, અથવા અકારણ, (૪) (ઉપમાદિ) ૧૦અભકારવાણી, (૫) ઉપનયથી યુક્ત, (૬) નકાશું નહિ એવું અર્થોત્ત સોપનાર, (૭) (સ્થેકાર્દ પદો વડે) પરિમિત અથવા (દંડો વડે) અર્પરમિત અને (૮) (સૂત્રથી, અર્થથી અને તુટેથી) અધુર એમ સૂત્ર આહ શુભોથી યુક્ત હોય છે. એમાં પહેલાં અભ્યાસવૈલા ૭ ઉચેરતાં ચૈદ ક્ષાય છે.

એ અર્થે ત્રણ પ્રકાર—કૃપનિલ્લુપ્તિ (ગાથા ૩૧૫) સૂત્રના એક રીતે ત્રણ પ્રકારો અને બીજી રીતે બે પ્રકારો પૂરા પાડે છે એ ચોથી મહત્વથી હકીકત છે. વજ્ર પ્રકારો તરીકે અનાસુત (અંઠા-સૂત), કારણ-સૂત (કારક-સૂત) અને ૫૫૨જ-સૂત (ક્રમજ સૂત)નો નિર્દેશ છે. ઉચ્ચઅિય (ઝોટઅિઠ) અને અવવાધિય (આપવાદિક) એ બે પ્રકારો છે, સંજ્ઞાસૂત—અંઠા એટલે લેક્ષાનિક સંકેત, પરિભાષા એ સૂત્રમાં પરિભાષા ૨૫ અંઠા વપરાઈ હોય તે ‘અંઠા સૂત’ કહેવાય છે. ઘાખલા તરીકે નીચે મુજબનાં સૂત્રો:—

- (૧) “ જો હોય તે સાગારિય ન સેવવ” —આચાર (૧, ૬, ૧, )
- (૨) “ સન્વામગંધં પરિનાય નિરામગંધો પરિન્વવ” —આચાર (૧, ૨, ૫ )
- (૩) “ આરં દુગુણે પારં દગુર્ણ” —?

પહેલાં સૂત્રમાં આચારિયં, ધીનમાં આમગંધ, ધીનમાં આર અને પાર એ લેક્ષાનિક પરિભાષિક સંબંધો છે. પહેલાનો અર્થ ‘અખલ’ થાય છે. આમનો અર્થ ‘૧૮અવિ-શોધિ કોટિ અને ઠંજનો ૧૦વિશોધિ કોટિ એ અર્થ છે. આરનો અર્થ ‘અંઠાર’ છે. અને પારનો અર્થ ‘મેક્ષ’ છે. સૂચગઠ ( અ. ૨, ઉ. ૧)ના આહમાં પદમાંના આરનો અર્થ ‘અંઠાર’ છે અને પારનો અર્થ ‘મેક્ષ’ છે એમ શીક્ષાંકસુત્ર અધોનતરથી સૂચવે છે.

સૂચમંડુલિયુ (પત્ર ૧-૭)માં અંઠાસૂતના (૧) ૨૫ સમયનું, (૨) ૫૧ સમયનું અને (૩) ૨૫ પર સમયનું એમ ત્રણ પ્રકારો સૂચવાયા છે. ૨૫ સમયના સાંકેતિક સંબંધો તરીકે વિગર્હ (વિપૂત) અને ૨૦પદમાધિવા (પ્રથમાધિકા) આપાયા છે. અને ૫૨ સમયના સાંકેતિક સંબંધો તરીકે ‘આત્મા’ ૨૧વાચક, પ્રુથક્ષ, અંરકાર અને ક્ષેત્ર્ય આપાયા છે.

૧૬ આ પદ આશ્વસ્થનિલ્લુપ્તિયાં ૮૮૫મા પદ રૂપે જોવાય છે.  
 ૧૭. કૃપની દત્તિ (પત્ર ૮)માં મહાયગિરિ સરિએ નીચે મુજબનું પદ ૨૫૬ કહ્યું છે:—

“ નિયમા અક્ષર કંઠો માટકમનિદુરં છવીજમર્ગ ।  
 મહુરતણમરથણતણં ચ સુત્તે ઇલેકારા ॥ ”

૧૮-૧૯ વાચકમાં અહુક પદમાં પડે છે અને એ દુર કરતાં એ વાચક શુદ્ધ વ્યાપ તે ‘વિશોધિ કોટિ’ અને ન અધ્યાય તે ‘અવિશોધિકોટિ’ કહેવાય છે.  
 ૨૦. પ્રથમ જોબન, નોકારથી પાયાં પછીનું જોબન.  
 ૨૧. જુઓ DCJM (VXII pt. I p. ૬૧).

કારક સૂત્ર—વિદ્યાહૃપજ્જ્વલિતિ (સ ૧, ઉ. ૯)મતિા નીચે મુજબનો આશ્વાપક કારકસૂત્રના ઉદાહરણ રૂપ છે, કાર્પનિબલ્લુતિ એમ (યા. ૩૧૧)ની વૃત્તિમાં મહાશ્વચિરિ-શ્ચરિ કહે છે:-

“આહાકમ્મજ્જં મુંજમાણે સમણે નિગ્ગંથે કહ્ કમ્મપગહીઓ વંચંતિ ? નોયમા !

આહાકમ્મજ્જાઓ સત્ત કમ્મપગહીઓ । સે કેળદ્દેણે મંતે ! एवं वुचइ ? ”

એક સર્વગુણ પ્રામાણ્ય હોવાથી સમય શ્રુતની પ્રસિદ્ધિ છે તેા પણ વિસ્તારથી અપાયતું દર્શન થાય તે માટે અધિકૃત અર્થની પ્રસિદ્ધ કરનાર “ સે કેળદ્દેણે ” ઇત્યાદિનો ઉપન્યાસ કરાય છે.

પ્રકરણસૂત્ર—એમાં આક્ષેપ અને નિર્ણયની પ્રસિદ્ધિનું વર્ણન હોય તે “ પ્રકરણ સૂત્ર ” કહેવાય છે. આક્ષેપ એટલે સૂત્રના હોષ કે પૂનઃ; અને નિર્ણયની પ્રસિદ્ધિ એટલે પ્રત્યવગ્રહાન ૨૨ મહાશ્વચિરિશ્ચરિએ પ્રકરણ સૂત્રનાં ઉદાહરણ તરીકે નમિપ્રમલ્લયા અને ધોતમકેશીયનો એટલે કે ઉત્તરેભયજ્જ્વલનાં નવમા અને ૨૩મા અભ્યવચ્છેનો તેમજ આદ્રઠીય અને નાભીનીયનો એટલે કે સુયગદનો ખીજ સુપકમ્પનાં છઠ્ઠા અને સાતમા અભ્યવચ્છનો નિર્દેશ કર્યો છે.

આર પ્રકાર—સુયગદનિબલ્લુતિ ( યા ૩)માં કષ્ટણ (સંગ્રા), સંગ્રહ (સંગ્રહ), વિષ (વ્રત) અને જ્ઞાતિણિયક (જ્ઞાતિનિયક) એમ શ્રુતગ્રાન સૂત્રના આર પ્રકારો દર્શાવાયા છે. વિશેષમાં જ્ઞાતિણિયકના ઉપપકાર તરીકે કથ ઇત્યાદિ એવો ઉલ્લેખ છે. સંગ્રાસૂત્ર અને એના ત્રણ પ્રકારો આપણે પૃ. ૫૪માં વિચારી ગયા છે.

સંગ્રહસૂત્ર—અનેક અર્થના સંગ્રહરૂપ સૂત્ર તે ‘ સંગ્રહસૂત્ર. ’ ક્ષય એમ કહેવાથી સર્વ દ્રવ્યોનો-ધર્મોચિત્કાય, અધર્મોચિત્કાય ઇત્યાદિ સમગ્ર દ્રવ્યોનો સંગ્રહ જામળય છે. છપ કહેવાથી સંસારી તેમજ અસંસારી એમ બધા જીવોનો સંગ્રહ કરાય છે એવી રીતે ‘ અજીવ’થી ધર્મોચિત્કાયદિ સર્વે અજીવ પદાર્થોનો સંગ્રહ કાય છે. આ પ્રમાણેની સુધિજ્ઞગત હકીકત ઉપરાંત શિલાકંચુરકૃત વૃત્તિ (પત્ર ૭ આ. છપાતી આદૃત્તિ)માં “ ઉત્પાદવ્યયમ્મ જ્યયુક્તં સત્ ”નો સંગ્રહસૂત્ર તરીકે ઉલ્લેખ કરાયો છે.

વૃત્તનિબલ્લુ સૂત્ર—શ્લોક વગેરે વૃત્તમાં રચાયેલું સૂત્ર તે, વૃત્તનિબલ્લુ ‘સૂત્ર’ કહેવાય છે જ્ઞાતિનિબલ્લુ સૂત્ર અને એના પ્રકારો—આના ઘણ, પદ્ય, કથ અને જેવ એમ આર પ્રકાર છે એમ શીલાકંચુરિ કહે છે, અને સૂચિંકાર પણ એમ જ કહે છે. સુધિજ્ઞ (પત્ર ૭)માં કહ્યું છે કે ગદ્ય એટલે સૂત્રોત્તમ, ૨૩ અહાશ્વચં ઇત્યાદિ; પદ્ય એટલે ૨૫ આશ્વા-સોલસમ ઇત્યાદિ; કથનીય અર્થાત કથ એટલે ઉત્તરેભયજ્જ્વ, હસિભાસિથ અને ૨૫નાયા (ધર્મકહાણી); અને જેવ એટલે રવરના સંચારથી (ગીતિકાપ્રાપનિબલ્લુ). એમકે કાવિલિભજ્જાતું “ અધુવે અસાસયમ્મિ સંસારમ્મિ વુક્કપપટરાય ”,

૨૨. જુઓ કાર્પનિબલ્લુતિ ( યા. ૩૨૮ )

૨૩. આપારના પહેલા સુપકમ્પ (શ્રુતસંગ્રહ)નું આ નામ છે. તેમજ એનાં નવે અભ્યવચ્છ (અખયન)નું પણ આ જ નામ છે.

૨૪. સુયગદનો પહેલો સુપકમ્પ ‘જ. જ. જ. ’ આ નામ છે.

૨૫. ઉત્તરેભયજ્જ્વના આઠમા અભ્યવચ્છનું આ નામ છે.

“નિદોષં સારવંતં ચ દેહજુત્તમલોક્યં ।

उवणीयं सोवयारं च मियं महुरमेव च ॥ ૨૮૨ ॥”

આઠ અથવા બીજી યુક્તિ — કૃપનિબલ્લુતિનું ઉપયુક્ત પદ આઠ યુક્તિ અથવા છે: (૧) નિદોષ (ઉપર મહાવાયેલા ૩૨ દોષોથી રહિત), (૨) સારવાણું (એકે અભિધેયને વિષે અનેક અભિધાનવાણું—એક પનોવવાણું), (૩) (આમર્શ કે વૈષમ્યથી—અન્યથી કે અતિરેકથી) દેહથી મુક્ત, અથવા અકારણ, (૪) (ઉપમાદિ) ૧૭અક્ષરોવાળું, (૫) ઉપનયથી મુક્ત, (૬) નકાચું નહિ એવું અર્થોત્ત સોપનાર, (૭) (સ્થોભાદિ પદો વડે) પરિભવ અથવા (દંડો વડે) અપરિમિત અને (૮) (સગથી, અર્થથી અને જાતેથી) મધુર એમ સૂત્ર આઠ યુક્તિથી મુક્ત હોવ છે. એમાં પહેલાં અથવાયેલા ૭ ઉમેરતાં ચોદ થાય છે.

બે અને ત્રણ પ્રકાર—કૃપનિબલ્લુતિ (ગાથા ૩૧૫) સૂત્રના એક રીતે ત્રણ પ્રકારો અને બીજી રીતે બે પ્રકારો પૂરા પાડે છે એ એથી મહત્વની હકીકત છે. ત્રણ પ્રકારો તરીકે સનાસત (અંદા—સૂત્ર), કારમ—સૂત્ર (કારક—સૂત્ર) અને પરરણુ—સૂત્ર (પ્રકરણ સૂત્ર)નો નિદોષ છે ઉરસમિષ (ઓત્સમિષ) અને અવવાર્ષ્ય (આપવાર્ષ્ય) એ બે પ્રકારો છે.

સંજ્ઞાસૂત્ર—સંજ્ઞા એટલે સૈદ્ધાન્તિક સંજ્ઞા, પરિભાષા એ સૂત્રમાં પરિભાષા ૨૫ અંકો વપરાઈ હોય તે ‘અંકો સૂત્ર’ કહેવાય છે. સાખલા તરીકે નીચે મુજબનાં સૂત્રો:—

- (૧) “ જો છેવે સે સાગારિય ન સેવણ” —આચાર (૧, ૬, ૧, )
- (૨) “ સન્વામગંધં પરિભાય નિરામગંધો પરિવ્વણ” —આચાર (૧, ૨, ૫ )
- (૩) “ આરં દુગુણેયં પારં ઘગુર્ણ” —?

પહેલા સૂત્રમાં સાગારિયં, પીળામાં આમગંધ, ત્રીજામાં આર અને પાર એ સૈદ્ધાન્તિક પારિભાષિક શબ્દો છે. પહેલાનો અર્થ ‘અવશ’ થાય છે. આમનો અર્થ ‘૧૮અવિ-શોધિ કોટિ અને ગંધનો ૧૭વિશોધિ કોટિ એ અર્થ છે. આરનો અર્થ ‘અંકાર’ છે. અને પારનો અર્થ ‘મોક્ષ’ છે. સૂચમઠ ( અ. ૨, ઉ. ૧)ના આઠમા પદમાંના આરનો અર્થ ‘અંકાર’ છે અને પારનો અર્થ ‘મોક્ષ’ છે એમ શીલોકસૂત્રિ અર્થાન્તરથી સૂચવે છે.

સૂચમઠસુધિષુ (પત્ર ૬-૭)માં સંજ્ઞાસૂત્રના (૧) ૨૫ સમયનું, (૨) ૫૨ સમયનું અને (૩) ૨૫ પર સમયનું એમ ત્રણ પ્રકારો સૂચવાયા છે. ૨૫ સમયના સંજ્ઞાતિક શબ્દો તરીકે વિગર્હ (વિકૃત) અને ૨૦પદમાલિયા (પ્રથમાલિકા) અપાયા છે. અને ૫૨ સમયના શબ્દો તરીકે ‘આત્મા’ ૨૧વાચક, કૃત્યક, અરકાર અને ક્ષેત્ર અપાયા છે.

૧૬ આ પદ આશ્વકેસરનિબલ્લુતિમાં ૮૮૫મા પદ રૂપે લેવાય છે  
૧૭. કૃપની વૃત્તિ (પત્ર ૧)માં મહાધમિરિ સૂત્રોને નીચે મુજબનું પદ ૨૦૬ કહ્યું છે:—

“ નિવમા અક્ષરં ક્રમો માત્રકમનિદુરં છવીજમર્ગે ।  
મહુરણમલ્લધણસર્ણં ચ સુત્રે અલંકારા ॥ ”  
૧૮-૨૬ વાચકમાં અસુદ પદ્ય પડે છે અને એ દૂર કરતાં એ વાચક શબ્દ અથવા તે ‘વિરોધિ કોટિ’ અને ન અથવા તે ‘અવિરોધિકોટિ’ કહેવાય છે.  
૨૦. પ્રથમ બોબન, નોકારથી પાપી પળીનું સ્થેબન.  
૨૧. યુક્તો DCJM (VXII pt. I p. 51).

કારક સૂત્ર—વિદ્યાહ પદ્મજ્વલિ ( સ ૧, ઊ. ૯ )માંની નીચે મુજબનો આશાપદ્મ કારકસૂત્રના ઉદાહરણ રૂપ છે. કાપનિબળજ્વલિ એમ ( ગા. ૩૧૬ )ની વૃત્તિમાં મહાશ્વમિરિ-શ્ચરિ કહે છે :-

“લાહાકમ્મલં મુંજમાણે સમણે નિમ્મંગે કહ્ કમ્મપગહીઓ વંવંતિ ? મૌપમા !

આડબજાઓ સત્ત કમ્મપગહીઓ । સે કેળહેળે મંતે ! एवं वुचइ ? ”

એકે સર્વજંતુ પ્રામાણ્ય હોવાથી સમમ શ્રુતની પ્રસિદ્ધિ છે તો પણ વિસ્તારથી આપણને દર્શન થાય તે માટે અધિકૃત અર્થની પ્રસિદ્ધિ કરનાર “ સે કેળહેળે ” ઉપનામનો ઉપયોગ કરાય છે.

પ્રકરણસૂત્ર—એમાં આક્ષેપ અને નિર્ણયની પ્રસિદ્ધિનું વર્ણન હોય તે “ પ્રકરણ સૂત્ર ” કહેવાય છે. આક્ષેપ એટલે સૂત્રના હોષ કે પૂનઃકા; અને નિર્ણયની પ્રસિદ્ધિ એટલે પ્રત્યવગ્ધાન. ૨૨ મહાશ્વગિરિશ્ચરિએ પ્રકરણ સૂત્રના ઉદાહરણ તરીકે નમિપ્રમલ્લા અને મોતમકેરીયનો એટલે કે ઉત્તરેભયજ્વલના નવમા અને ૨૩મા અભયપણોનો તેમજ આદિકૃષ્ણ અને નાલનીયનો એટલે કે સુવગ્ધના ખીજા સુવકપ્પંધના હઠ્ઠા અને સાતમા અભયપણોનો નિર્દેશ કર્યો છે.

આર પ્રકાર—સુવગ્ધનિબળજ્વલિ ( ગા ૩ )માં સપથ્થા ( સઘા ), સંગહ ( સંગ્રહ ), વિત ( વૃત ) અને જાતિભિખ્ખ ( જાતિનિબલ ) એમ મુન્નગાન સૂત્રના આર પ્રકારો દર્શાવાયા છે. વિશેષમાં જાતિભિખ્ખના ઉપપ્રકાર તરીકે કલ્થ ધત્તાદિ એવો ઉલ્લેખ છે. સઘાસૂત્ર અને એના ત્રણ પ્રકારો આપણે પૃ. ૫૪માં વિચારી ગયા છે.

સંગ્રહસૂત્ર—અનેક અર્થના સંગ્રહરૂપ સૂત્ર તે ‘ સંગ્રહસૂત્ર ’ દ્રવ્ય એમ કહેવાથી સર્વ દ્રવ્યોનો—ધર્મોસ્તિકાયા, અધર્મોસ્તિકાયા ઇત્યાદિ સમગ્ર દ્રવ્યોનો સંગ્રહ સમગ્રાય છે. છપ કહેવાથી સંસારો તેમજ અસંસારી એમ બંધા જીવોનો સંગ્રહ કરાય છે એવી રીતે ‘ અજીવ’થી ધર્મોસ્તિકાયાદિ સર્વે અજીવ પદાર્થોનો સંગ્રહ કરાય છે. આ પ્રમાણેની સુધિભૂત હકીકત ઉપરાંત શિલાંકસૂરિકૃત વૃત્તિ ( પત્ર ૭ આ. ૭૫ )ની આદિતિ )માં “ જપાવલ્લયયઘ્ન યુક્તં સત્ ”નો સંગ્રહસૂત્ર’ તરીકે ઉલ્લેખ કરાયો છે.

પુત્રનિબલ સૂત્ર—શ્લોક વગેરે વૃત્તિમાં રચાયેલું સૂત્ર તે, વૃત્તનિબલ ‘સૂત્ર’ કહેવાય છે જાતિનિબલ સૂત્ર અને એના પ્રકારો—આના ગલ, પલ, કલ્થ અને એમ એમ આર પ્રકાર છે એમ શિલાંકસૂરિ કહે છે, અને સુધિંકાર પણ એમ જ કહે છે. સુધિય ( પત્ર ૭ )માં કહ્યું છે કે ગલ એટલે સુધિંકર-ય, ૨૩ અભયપ્થ ઇત્યાદિ; પલ એટલે ૨૪ આશા-સોલસગ ઇત્યાદિ; કલ્થનીય અર્થાત્ કલ્થ એટલે ઉત્તરેભયજ્વ, હશિલાસિધિ અને ૨૫નાથા ( ધર્મકહ્ઠા ); અને ગેય એટલે સ્વરના સંચારથી ( શીતિકાપ્રાવનિબલ ). એમને કાવિલિબળમાત્રું “ અયુલ્લે અસાસયમ્મિ સંસારમ્મિ જુક્કલપલવવપ ”,

૨૨. જુઓ કાપનિબળજ્વલિ ( ગા. ૩૨૮ ).

૨૩. આપારના પહેલા સુવકપ્પંધ ( સુતકંધ )નું આ નામ છે. તેમજ એના નવે અભયપણ ( અભયન )નું પણ આ જ નામ છે.

૨૪. સુવગ્ધનો પહેલો સુવકપ્પંધ. એનું આ નામ છે.

૨૫. ઉત્તરેભયજ્વલના આઠમા અભયપણું આ નામ છે.



શીલાકંસરિ સુચગઠની વૃત્તિ (પત્ર ૩૩)માં કહે છે કે પ્રાચીન ઋષિઓના ચરિત્રના કથનની મુખ્યતાવાળું સૂત્ર તે 'કથ્યસૂત્ર': 'અથ' એટલે બ્રહ્મચર્યાધ્યયન ક્રમવાદિ; 'પથ' એટલે હંદમાં રચાયેલું; અને 'ત્રેવ' રક્ષિત્વે સ્વરના સંચારથી મુખ્યત્વે ગીતિકાર્થ બધાયેલું.

કાણુ (કા. ૪, ઉ. ૪; સુત્ર ૩૭૬)માં કાવ્યના ચાર પ્રકારો ગણાવાયા છે : (૧) અથ, પથ, કથ્ય અને ત્રેવ. અહીં કાવ્યથી જાતિનિબંધ કાવ્ય સમજી તે એને પ્રસ્તુત કાર્યે મેળ થળી રહે છે.

ઉત્સર્ગ-સૂત્ર ઇત્યાદિ-કૃપિનિજ્યુત્તિ ( ગા. ૩૧૫ )માં ઉત્સર્ગ-સૂત્ર અને અપવાદ-સૂત્ર એમ બે ગણાવાયા છે. કૃપિર્નુ પહેલું સૂત્ર તે ઉત્સર્ગ-સૂત્ર છે અને એનું ત્રીજું સૂત્ર અપવાદ-સૂત્ર છે એમ મહાયાગિરિસરિ કૃપિની વૃત્તિ ( પૃ. ૯૭ )માં કહે છે. વિશેષમાં તેઓ ઉત્સર્ગોપવાદ-સૂત્ર એવો ત્રીજો ભેદ પણ ગણાવે છે, અને એના ઉદાહરણ તરીકે કૃપિના પાંચમા ઉદેશખંડના ૪૭મા અને ૪૮મા સૂત્રનો ઉલ્લેખ કરે છે. આ ઉપરાંત તેઓ સૂત્રના ઔત્સર્ગિક ( ઉત્સર્ગ-સૂત્ર ), આપવાદિક ( અપવાદ-સૂત્ર ); ઉત્સર્ગોપવાદ અને અપવાદોત્સર્ગિક ( અપવાદ-ઉત્સર્ગ-સૂત્ર ) એમ ચાર પ્રકારો પણ ગણાવે છે.

ઉત્સર્ગ અને અપવાદ તેમજ એને અંગેની રજૂ પદ્ધતિનો વિચાર આહર્તાદર્શન-દીપિકા ( પૃ. ૮૧૫-૮૧૬ )માં મં કર્યા છે એટલે અહીં એ વિષે કું ઉદાહરણ કરતો નથી. કદા એટલું જ કહીશ કે કૃપિનિજ્યુત્તિ ( ગા. ૩૨૨ )માં કહ્યું છે કે એટલા ઉત્સર્ગ છે એટલા અપવાદ છે અને એટલા અપવાદ છે એટલા ઉત્સર્ગ છે.

સૂત્રના સાત પ્રકાર—ત્રીજે મુજબના પથમાં સુચવાવા મુજબ સૂત્રના સાત પ્રકાર છે—

“વિહિ ઉગ્ગમ વ્ગ્નય મય ઉસ્સગ્ગડ્વવાય તદુમયગયાઈ ।

સુવાઈં વહુવિહાઈં સમપ ગંમીરમાવાઈં ॥ ”૨૮

આમ અહીં વિધિ, ઉદ્દમ, વર્ણક, ભય, ઉત્સર્ગ, અપવાદ અને ઉત્સર્ગોપવાદ એમ સાત પ્રકારનાં સૂત્રનો ઉલ્લેખ છે. ન્યાયવિદ્યાર્થ ન્યાયાચાર્ય યશોવિજયમજુએ સાદી ગણ્યો માથામાં શિક્ષાન્તાવચારરહસ્યમભિંત ને સીમંધરચિન્તનસ્તવન સ્મૃત્તે તેની નવમી કાળની અભિપ્રાયની કહીમાં આ બાબત છે. પ્રસ્તુત કહી ત્રીજે પ્રમાણે છે—

“વિધિ ઉદ્દમ ભય વર્ણના ઉત્સર્ગક અપવાદ;

તદુભય અર્થે જણીયે સૂત્ર ભેદ અવિવાદ.

આ ઉપરથી વિશેષાવસ્થાકલાક મત ધીન ગણ્યરચના અંતમાંની માથાની વૃત્તિમાં 'મહાધારી' હેમચન્દ્રસરિએ વેદનાં વાક્યોના વિધિવાદ, અર્થવાદ અને અણવાદ પ્રતિપાદન કરનારાં એમ ત્રણ વિભાગ કર્યા છે એ વાતનું સ્મરણ થાય છે.

૨૬. વિમલસરિક્તિ પઠિત્તચરિત્રના ૨૮મા ઉદેશ (પત્ર ૧૨૨અ)નાં ૪૭માથી ૫૦મું પદ્ય—અપવાદાવસ્થાવૃત્તિ— આ સ્મરણ કરાવે છે કેમકે એ પછી ત્રેવ છે.

૨૭ (અ) ઉત્સર્ગ, (આ) અપવાદ, (ઇ) ઉત્સર્ગોપવાદ, (ઈ) અપવાદોત્સર્ગ, (ઉ) ઉત્સર્ગોત્સર્ગ અને (ઊ) અપવાદોપવાદ.

૨૮ આહર્તાદર્શનદીપિકા ( પૃ. ૮૧૬ ) માં મેં આ પદ્ય ઉદ્દેશ્ય કહ્યું છે, પણ આનું સૂત્ર સ્મરણ ગણાવામાં નથી.

‘મતપ્રત્યાગત’ સૂત્ર—સૂત્રના પ્રકારો વિષેનો જિહ્વાપોઠ આમ પૂર્ણ કરાય તે પૂર્વે ‘મતપ્રત્યાગત’ એ નામે સૂત્રનો જે ભવહાર શીલાકંસુરિએ આચારની રીત (પત્ર ૧૫૩ અર્થ) કહ્યો છે તે વિષે કું. ઈશારો કહું કું. આચારમાં આવાં કેટલાક ‘મતપ્રત્યાગત’ સૂત્રો આરા ભવામાં આવ્યા છે: જેમકે સૂત્ર ૨૩, ૩૩, ૪૧, ૫૭, ૬૩, ૬૪, ૧૦૨, ૧૧૦, ૧૧૬, ૧૨૩, અને ૧૩૧. ૨૬

સૂત્રકું ઉચ્ચારણુ—સૂત્ર કેવો રીતે ઉચ્ચારવું અથવા એકું પઠન કેવી રીતે કરવું એ હકીકત કે પદ્ધતિભૂતિના નીચે મુજબના ૨૮૮મા પદ્યમાં દર્શાવાયું છે:—

૩૦  
‘અહીંગક્ષરં અણદિયમવિષ્વામેલિયં અવાદં ।

અક્ષલિયં ચ અમિલિયં પઠિપુજં ચે વ ઘોસજુયં ॥૨૮૮॥’

અર્થમાં આઠ બાબતોનો નિર્દેશ છે: (૧) અહીનાક્ષર, (૨) અનધિક, (૩) અવ્યત્યા-મેલિત, (૪) અભાવિક, (૫) અસ્ખલિત, (૬) અમિલિત, (૭) પ્રતિપૂર્ણ અને (૮) ઘોષથી કુક્ત આવી ધક્ષભિરિસરિએ આપેલી સમભૂતી વિચારીએ તે પૂર્વે અણુઓમહારકું નીચે મુજબનું સૂત્ર નોંધાંશું કે જેમા મોટે ભાગે આજ અજ બાબતનો નિર્દેશ છે:—

“સુષં ઉચ્ચારેવર્વં અક્ષલિયં અમિલિયં અવચ્ચામેલિયં પઠિપુજં પઠિપુજ્જ્ઞોસં ઈટોટ્ટુવિપ્પુર્ણં ગુરુવાયગોવગયં” — સુત્ર ૧૫૧

અહીં કંઠોપવિ-મુક્ત અને યુરુવાયનોપમત એ જે બાબત ખાસ નોધવાત છે. વિશેષમાં આ સૂત્રનો અક્ષલિયંથી શરૂ થઈ અંત સુધીનો ભાગ તેરમા સૂત્રમાં જોવાય છે. નવમા પત્રમાં એની વ્યાખ્યા હુરિભદ્રસુરિએ કરી છે. એટલે ફરીથી એ ન કરતાં એ જોવાની એમણે ૧૨૨મા પત્રમાં બહામણુ કરી છે.

અહીનાક્ષર—જેમાં એક, કે એથી અધિક અક્ષરો ઝોળા હોય તે હીનાક્ષર. એવું ન હોય તે અહીનાક્ષર.

અનધિક—જેમાં એક, કે એથી વધારે અક્ષરો અધિક હોય તે અધિકાક્ષર. એવું ન હોય તે અનધિકાક્ષર માને અનધિક છે.

અવ્યત્યામેલિત—જુદાં જુદાં સાચના પદ્ધવતું મિથણુ તે ‘અવ્યત્યામેલિત’ કહેવાય છે. આમ મલ્લયાગિરસુરિ કહે છે અણુઓમહાર સુલિષુ (પત્ર ૮) માં કહ્યું છે કે એક જ સાચમાંથી જે સમાન આધારવાળાં—એકાચક સૂત્રો એકાં કરી જે પઠન કરાય તે ‘અવ્યત્યામેલિત’ છે અથવા કોઈ સૂત્ર નાક પામતાં પોતાની મલિતકથના પ્રમાણે જોના જેવું સૂત્ર રચી જે પઠન કરાય તે અવ્યત્યામેલિત છે અવ્યત્યામેલિત ન હોય તે અવ્ય-

૨૬ આ તમામ સૂત્રો મેં A History of the Canonical Literature of the Jainas ( પૃ. ૨૧૧-૨૧૭)માં આપ્યાં છે. વિશેષમાં આ પુસ્તકમાં ‘સૂત્ર’ શબ્દ સાથે કેટલાક આધુનિક વિદ્વાનોના વિરોધ તેમજ આચારનાં સૂત્રોની ઠે. શુભિચને કાલિ અન્ય પ્રકાર મણતરી વિષે મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૩૦ વિષ્વામેલિય વિશેષાવસ્થવલ્લાહની ૧૫મી ગાથામાં છે, અધારે એ અર્થપાચક વિષ્વામેલિય ૧૪૮૧ની ગાથામાં છે.

શીલાંકસરિ સૂચગઠની વૃત્તિ (પત્ર ૩૩૫)માં કહે છે કે પ્રાચીન ઋષિઓના ચરિત્રના કથનની મુખ્યતાવાળું સૂત્ર તે 'કથ્યસૂત્ર'; 'ગણ' એટલે ક્ષણિકચર્યાંધરપત્ર ઇત્યાદિ; 'પલ' એટલે હંદમાં રચાયેલું; અને 'ત્રેવ' ૨૬ એટલે સ્વરના સંચારથી મુખ્યત્વા ગીતિકામાં બધાયેલું.

કાણુ (હા. ૪, ઉ. ૪; સુત્ર ૩૭૬)માં કાવ્યના ચાર પ્રકારો ગણવાયા છે : (૧) ગદ્ય, પદ્ય, કથ્ય અને ત્રેવ. અહીં કાવ્યથી ભતિનિભુલ કાવ્ય લક્ષ્યે તેા એનો પ્રસ્તુત કાચે ત્રેણ મળી રહે છે.

ઉત્સર્ગ-સૂત્ર ઇત્યાદિ-કાવ્યનિભુલિતિ ( મા. ૩૧૫)માં ઉત્સર્ગ-સૂત્ર અને અપવાદ-સૂત્ર એમ બે ગણવાયા છે. કાવ્યનું પહેલું સૂત્ર તે ઉત્સર્ગ-સૂત્ર છે અને એવું ત્રાણું સૂત્ર અપવાદ-સૂત્ર છે એમ મહાશ્યામિરસરિ કાવ્યની વૃત્તિ ( પ. ૯૭)માં કહે છે. વિશેષમાં તેઓ ઉત્સર્ગોપવાદ-સૂત્ર એવો ત્રીજો ભેદ પણ ગણાવે છે, અને એના ઉદાહરણ તરીકે કાવ્યના પચિમા ઉદેશ્યના ૪૭મા અને ૪૮મા સૂત્રનો ઉલ્લેખ કરે છે. આ ઉપરાંત તેઓ સૂત્રના જોત્સર્ગિક ( ઉત્સર્ગ-સૂત્ર ), આપવાદિક ( અપવાદ-સૂત્ર ), ઉત્સર્ગોપવાદ અને અપવાદોત્સર્ગિક ( અપવાદ-ઉત્સર્ગ-સૂત્ર ) એમ ચાર પ્રકારો પણ ગણાવે છે.

ઉત્સર્ગ અને અપવાદ તેમજ એને અંગેની ૨૭ પદ્ધતિઓ વિચારી આર્હતકર્ણન-દીપિકા ( પ. ૮૧૫-૮૧૬)માં તે ક્યાં છે એટલે અહીં એ વિષે કું ઉદાહરણ કરતો નથી. ફક્ત એટલું જ કહીશ કે કાવ્યનિભુલિતિ ( મા. ૩૨૨)માં કહ્યું છે કે જેટલા ઉત્સર્ગ છે એટલા અપવાદ છે અને જેટલા અપવાદ છે એટલા ઉત્સર્ગ છે.

સૂત્રના સાત પ્રકાર-નીચે મુજબના પદ્યમાં સૂચવાયા મુજબ સૂત્રના સાત પ્રકાર છે:-

"વિહિ ઉજ્જમ વન્નય મય ઉસ્સગ્ગડવવાય તદુમયગાયઈં"

સુત્તાઈં વહુવિહાઈં સમપ્પ મંમીરમાવાઈં ॥ ૩૨૦

આમ અહીં વિધિ, ઉજ્જમ, વહુક, ભય, ઉત્સર્ગ, અપવાદ અને ઉત્સર્ગોપવાદ એમ સાત પ્રકારનાં સૂત્રનો ઉલ્લેખ છે. ન્યાયવિદ્યાના ન્યાયાચાર્ય ચર્યામિત્યનિષ્ણે સાદી ત્રણસો માથામાં શિક્ષાન્તાંવચારરહસ્યમર્ભિત જે સીમધરજિનરતવળ રમ્મુ છે તેની નવમી કાલની અગિયારમી કડીમાં આ બાબત છે. પ્રસ્તુત કડી નીચે પ્રમાણે છે:-

"વિધિ ઉજ્જમ ભય વહુકા ઉત્સર્ગિક અપવાદ;

તદુભય અથે ભણીયે સૂત્ર ભેદ અવિવાદ.

આ ઉપરથી વિશેષાવસ્થાકાલ મત બીજા ગણધરવાદના અંતર્ગતની માથાની વૃત્તિમાં 'મહાધારી' હેમચન્દ્રસરિએ વેદનાં વાક્યોના વિધિવાદ, અર્થવાદ અને અભુવાદ પ્રતિપાદન કરનારાં એમ ત્રણ વિભાગ કર્યાં છે એ વાતનું સ્મરણ કાચ છે.

૨૬. વિમલસરિકૃત પઠિમચારિત્રના ૨૮માં ઉદેશ્ય (પત્ર ૧૨૨૩)નાં ૪૭માથી ૫૦મા પદ્યનું-અપભ્રાંજનપ્રસ્તુતિત્વ આ સ્મરણ કરાવે છે કેમકે એ પછી ત્રેવ છે.

૨૭ (અ) ઉત્સર્ગ, (આ) અપવાદ, (ઇ) ઉત્સર્ગોપવાદ, (ઉ) અપવાદોત્સર્ગ, (ઊ) ઉત્સર્ગોત્સર્ગ અને (ઈ) અપવાદોપવાદ.

૨૮ આર્હતકર્ણનદીપિકા ( પ. ૮૧૬ ) માં તે આ પદ્ય ઉદ્દ્યુત કહ્યું છે, પણ આલું સૂત્ર સ્થળ ગણવામાં નથી.

‘મતપ્રત્યાખત’ સૂત્ર—સૂત્રના પ્રકારો વિષેનો શિક્ષણોદ્દેશ આમ પૂર્ણ કરાય તે પૂર્વે ‘મતપ્રત્યાખત’ એ નામે સૂત્રનો જે અવકાશ સ્વીકારવામાં આવ્યો તેમાંથી (પત્ર ૧૫૩ અર્થમાં) કહ્યું છે તે વિષે કું ઈલાસો કરું છું. આધારમાં આવા ઉદ્દેશો ‘મતપ્રત્યાખત’ સૂત્રો યાદા અવામાં આવ્યા છે: જેમકે સૂત્ર ૨૩, ૩૩, ૪૧, ૫૭, ૬૩, ૬૪, ૧૦૨, ૧૧૦, ૧૧૬, ૧૨૩, અને ૧૩૧.૨૯

સૂત્રકું ઉચ્ચારણ—સૂત્ર રૂપે રીતે ઉચ્ચારણ અથવા એકું પદન રૂપે રીતે કરવું એ કલિકત કર્મવિનિયમોના નીચે અનુભવના ૨૮૮માં પદમાં ઉદ્દેશાયું છે.—

“લઘુગ્ગલિયં જ્ઞાપિયમવિષ્વામેલિયં અવાહરં ।

અક્ષલિયં ચ અમિલિયં પઠિપુત્રં ચે વ ષોક્તનુયં ॥૨૮૮॥”

આમાં આઠ જાણતોનો નિર્દેશ છે: (૧) અક્ષીનાક્ષર, (૨) અનર્થિક, (૩) અવ્યત્યા-  
પ્રેક્ષિત, (૪) અખ્યાવિક, (૫) અરખ્યાવત, (૬) અમિલિત, (૭) પ્રતિપૂર્ણ અને (૮) શોષ્ણી  
કુક્ત આની બહુવચનરૂપિયે આપેલી સમજૂતી વિચારીએ તે પૂર્વે અણુઓબહારવું  
નીચે અનુભવનું સૂત્ર નોંધીશું કે જેમાં મોટે ભાગે આ જ જાણતોનો નિર્દેશ છે:—

“સુષ્ઠ ઉચ્ચારેઅવં અક્ષલિયં અમિલિયં અવજ્ઞામેલિયં પઠિપુણં પઠિપુણ્ણવોષં  
કૌટુંબીવિપ્પમુક્કં ગુરુવાયણોવગયં” — સુત્ર ૧૫૧

અહીં કૌટુંબીવિ.મુક્ત અને ગુરુવાચનોવગત એ બે જાણત ખાસ નોંધપાત્ર  
છે. વિશેષમાં આ સૂત્રો અક્ષલિયંથી શરૂ થઈ અંત શુધીનો ખાત્ર તેરમાં સૂત્રમાં  
જોવાય છે. નવમાં પત્રમાં એની વ્યાખ્યા હુરિભદ્રસૂરિએ કરી છે. એટલે કરીથી એ ન  
કરતાં એ જોવાની એમણે ૧૨૨માં પત્રમાં બહુમણુ કરી છે.

અક્ષીનાક્ષર—જેમાં એક, કે એથી અધિક અક્ષરો ઝોળા હોય તે ક્ષીનાક્ષર. એવું  
જ હોય તે અક્ષીનાક્ષર.

અનર્થિક—જેમાં એક, કે એથી વધારે અક્ષરો અધિક હોય તે અધિકાક્ષર. એવું  
જ હોય તે અનધિકાક્ષર અને અનર્થિક છે.

અવ્યત્યાપ્રેક્ષિત—જુદાં જુદાં સાચના પદસવનું મિત્રણુ તે ‘અવ્યત્યાપ્રેક્ષિત’ કહેવાય  
છે. આમ બહુવચનરૂપિયે કહે છે. અણુઓબહાર સુધિલુ (પત્ર ૮) માં કહ્યું છે કે  
એક જ સાચમાંથી જે સમાન આધારવાળાં—એકાદ્યં સૂત્રો એકાં કરી જે પદન  
કરાય તે ‘અવ્યત્યાપ્રેક્ષિત’ છે અથવા કાઈ સૂત્ર નાક પામતાં પોતાની અર્થકવપના પ્રમાણે  
જેના એવું સૂત્ર રચી જે પદન કરાય તે અવ્યત્યાપ્રેક્ષિત છે અવ્યત્યાપ્રેક્ષિત ન હોય તે અવ્ય-

૨૬ આ તમામ સૂત્રોને A History of the Canonical Literature of  
the Jāinas (પૃ. ૨૧-૨૧૭)માં આપ્યાં છે. વિશેષમાં આ પુસ્તકમાં ‘સૂત્ર’ શબ્દ  
આથે કેટલાક આધુનિક વિદ્વાનોના વિરોધ તેમજ આધારનાં સૂત્રોની કે. શુધિગને કાઠે  
અન્ય પ્રકારે મહત્તરી વિષે મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૩૦ વિજ્ઞાપિય વિષેસાવસ્થવસાચની ૫૫મી ગાથામાં છે, અધારે એ અર્થવાચક  
શબ્દોલિયં ૧૪૮૧થી ગાથામાં છે.

ત્યાગિત છે. 'મલવારી' હેમચન્દ્રચરિત્રે આ બે વાચ્ય ઉપરાંત ત્રીજી કહી છે:

અબ્યાવિદ્—સુતયુ' નીચણું પદ ઉપર અને ઉપરયુ' પદ નીચે કરવું તે 'આવિદ્' એ. ભયે  
જાહેલા સંજનો તથો ધમ્મો મંગલમુક્કાં । જસ્સ ધમ્મે સયા મળો દેવા વિ ઈ નમંસંતિ ॥  
આ દોષ વિના સુતયુ' ઉચ્ચારણુ તે 'અબ્યાવિદ્' છે.

અવ્યવહાર—પૂજ પાથરવાળો ખેતરમાં હજા કીકણરયુ' ગાયે નહિ, પણ કી  
ખસી અપ લેખ વચ્ચે વચ્ચે આભાષક છોડી ઇધને સુત ઉચ્ચારયુ' તે 'અવ્યવહાર' કહેવાય.  
એમો ધમ્મો, જાહેલા, દેવા વિ ઈ નમંસંતિ ।

અભિભિત—સુદા સુદા ઉદેશકના કે અપ્યવનના આભાષકને ઐકનિત કરવા તે  
'અભિભિત' છે. એમ ક્યાં વિના સુત ઉચ્ચારયુ' તે 'અભિભિત' છે.

પ્રતિપૂણું—વણુ', પદ, ગિન્દુ અને માત્રાથી પરિપૂણું તે 'પ્રતિપૂણું' કહેવાય.  
અં મં કા ડકાં ધંલાદિ વણુ'થી અપરિપૂણું છે. ધમ્મો ડકાંદું એ પદથી અપરિપૂણું છે.  
ધમ્મો મંગલમુક્કાંદું એ ગિન્દુથી અર્થાત્ અનુરવારથી અપરિપૂણું છે. ધમ્મ મંગલમુક્કાંદું  
એ માત્રાથી અપરિપૂણું છે. અહીં 'માત્રા' કહેવાથી 'કાને' પણ સમજવાનો હોય એમ  
કાને છે.

ધોષથી મુક્ત—ઉદાત, અનુદાત અને સ્વરિત એ 'ધોષ' કહેવાય છે.

મહાધર્મિરસુરિ કપની દાંત (૫ ૬૧)માં આ સંબંધમાં કહે છે કે ડકોવલાસઃ,  
ધીઘેરનુદાસઃ, સમાહારઃ સ્વરિતઃ અર્થાત્ જ્યે સ્વરે મોહાય તે 'ઉદાત', નીચે સ્વરે  
મોહાય તે અનુદાત અને બને બધાં ઐકનિત કરાયા હોય તે 'સ્વરિત' છે.

વિરોધમાં તેઓ કહે છે જીઆ સબંધી ઉપ્પજે દ વા ધ્યાદિ, નીચા સબંધી  
એ નિકૂલ્લુ હાલકમ્મં કરેદ ધ્યાદિ.

'ધોષ' સબંધ વપહારે (ક. ૧૦) અને સમણુસુતમાં છે. તસ્વાર્થે (અ. ૬, સુ. ૨૫)  
યુ' ભાષ્ય (૫. ૨૫૮) એવું સંસ્કૃત શ્વ 'ધોષ' આપે છે.

'પ્રવિશાલધર્મ' હેમચન્દ્રચરિત્રે ચોમણાબની સ્વોપય આખ્યામાં સુશુરુવંદણુસુતની  
ખાખ્યા આપી છે. એમાં ૨૪૬ અ પત્રમાં એણે કહ્યું છે કે જણા એ મં જ અનુદાત  
સ્વરથી, જા સ્વરિત સ્વરથી, અને એ ઉદાત સ્વરથી ઉચ્ચારવા એવી રીતે જામિરજાં જ  
એ માં જ અનુદાત સ્વરથી, જ સ્વરિત સ્વરથી અને જિ અનુદાત સ્વરથી તેમજ જાં  
અનુદાત સ્વરથી, જ સ્વરિત સ્વરથી અને એ ઉદાત સ્વરથી ઉચ્ચારવા. ૨૨

૩૧ આ હજવેયઃ સિંચની જલતામુલટી ખવાળી પહેલો માથા છે. ખરી રીતે એ  
નોયે ધુબળ છે.

ધમ્મો મંગલમુક્કાંદું જાહેલા સંજનો તથો ।

દેવા વિ ઈ નમંસંતિ જસ્સ ધમ્મે સયા મળો ॥

૩૨. આ પ્રણાલિની સુશુરુવંદણુસુતને અંગેની ઉદાત્તાંભી અવરણા આધરસંકે  
મુદિયુમાં તેમજ આધરસંકેથી જાહેલાસંકેતિત્ત્વ ર્વિતયાં અજ્ઞાતી નથી. વિરોધમાં  
જાણે જાણે જાણેજાણેને ઉદેશને તો હેમચન્દ્રચરિત્રે 'પણુ ઉદાત્તાંભીને નિદેશ કર્યો' કહ્યો.

आ विवेचन उपरती व्युत्थायुं हरी के उदात्तादि स्वरनी व्यवस्था जैन साधनां हती जने छ, जे के वेदनी उच्चारणनी पेटे जे नथी.

व्याख्याकेदित वजेरेने। अन्य अर्थ—कृपिनिकण्ठुसिनी २२८मी भाषाभां आह व्याप्तनों उल्लेख छे. जेभांथी हीनाक्षर जने अधिकारक्षने छोडीने जेनी पछीनी व्याख्याकेदित पांच व्याप्तनं जजे अक्षर, पद, पाद, अन्तु जने मानानो समपतार करवे जेअ कृपिनिकण्ठुसिनी २६८मी भाषाभां कथुं छे. आ समज्जवतां भवजिदिसुरि कहे छे के अन्यान साधनां अक्षराथी, पदोथी, मानाजोथी अथवा धोषोथी व्याख्याकेदित छे. जे प्रभाक्षे व्यापक वजेरे भाटे ज्युधि लेवु. धोष पडे अ, नदि के अक्षरादिहथी परिशुद्धि ते धोषयुक्त छे.

श्रीपीपुरा, सुरत. ता. ७-१०-४७

## श्राजिनपतिसूरि—वधामणागीत

( सं.—श्रीयुत मंथरलालजी नाहटा )

युगप्रधान दादा साहेब श्री जिनदत्तसूरिजी के पट्टधर मणिधारी श्री जिनचन्द्रसूरिजी दिल्लीपति महाराजा मदनपालको प्रतिबोध देनेवाले प्रभावक जैनाचार्य थे । उनके ललट के ऊपर मणि शोभायमान थी । दिल्लीमें आचार्यश्रीका स्वर्गवास हुआ, इतः पूर्व उन्होंने उपर्युक्त मणि प्राप्त करने के लिए श्रावको को कह दिया था कि दूधका कटोरा लेकर तैयार रहें अग्नि संस्कार के समय मेंरे ललाटस्थित मणि निकल कर दूध में जा पड़ेगी, परन्तु शोकाकुल श्रावक दूधका कटोरा रखना भूल गये । एक योगी जिसने हनुवात को सुन ली और अग्नि संस्कार स्थानमें दूधका कटोरा लिए तैयार रहा उस दुग्ध पात्र में पड़ी हुई मणि को लेकर योगी चला गया ।

श्रीजिनचंद्रसूरिजी के पट्ट पर श्री जिनपतिसूरिजी विराजमान हुए । उनकी अवस्था केवल १४ वर्ष की थी । एकवार श्री जिनपतिसूरिजी आशिका (हांसी) पधारे । हाजी मुहता नामक श्रावक ने दिव्य जिनालय निर्माण कराया था वहां के मूलनायक श्री पार्षनाथ प्रतिमा की प्रतिष्ठा के हेतु सूरिजीसे प्रार्थना की । उसव महोत्सव बड़े समारोह से प्रारंभ हुए । देशदेशान्तरों में कुंकुम पत्रिकाएं भेजी गईं । चारों दिशाओंका श्रावकसंघ प्रतिष्ठावसर पर एकत्र हो गया । इसी अवसर पर मणिप्राही यागी भी आ पहुंचा । उसने लज्जबयस्क सूरिजी की परीक्षा करने के लिए पार्षनाथ प्रतिमा को स्तंभित कर दी और लोगोंके समक्ष स्तंभित प्रतिमा को मुक्त करने के हेतु सूरिजीको चुनौती दी । समस्त जैन संघ इस विप्रसे चिन्तातुर हो गया क्योंकि प्रतिष्ठाका मुहूर्त्त चले जाने से लोक में बड़ी अपकीर्ति की संभावना थी । साधियों के सिखाने से श्राविकाएं गाने लगी कि “ बाळय्य चन्द्रिका नहीं करता, मुकुंभी

આમિતિત છે. 'મલનારી' હેમચન્દ્રસૂત્રિએ આ એ વ્યાપ્ત ઉપરાંત ત્રીજી કહી છે:

અભ્યાવિદ્—સગ્નું નીચણું ૫૬ ઉપર અને ઉપરનું ૫૬ નીચે કરવું તે વ્યાવિદ્ છે, જેમકે  
બહિષ્ઠા સંજનો તવો ધમ્નો મંગલમુકર્ણ । જસ્સ ધમ્ને સયા મળો દેવા વિ ઈ નર્મસંતિ ॥  
આ દોષ વિના સગ્નું ઉચ્ચારણ તે 'અભ્યાવિદ્' છે.

અરુચ્યાકૃત—પૂજ્ય પત્થરવાળા ખેતરમાં હળ એકસરખું ચાલે નહિ, પણ એ  
અમી વ્યય તેમ વચ્ચે વચ્ચે આભાષક છોટી કાંચે સૂત્ર ઉચ્ચારણ તે 'અભિલિત' કહેવાય.  
જેમકે ઘરને, બહિષ્ઠા, દેવા વિ ઈ નર્મસંતિ ।

અભિલિત—લુહા જુદા ઉદેશકના કે અધ્યયનના આભાષકને એકમિત કરવા એ  
'ભિલિત' છે. એમ ક્યાં વિના સૂત્ર ઉચ્ચારણ તે 'અભિલિત' છે.

મતિપૂર્ણ—વણું, ૫૬, બિન્દુ અને માત્રાથી પરિપૂર્ણ તે 'મતિપૂર્ણ' કહેવાય.  
જે મેં કે ઉચ્ચારક ધ્વનિ વણુંથી અપરિપૂર્ણ છે. ધમ્નો ઉચ્ચારક એ પદથી અપરિપૂર્ણ છે.  
ધમ્નો મંગલમુકર્ણ એ બિન્દુથી અર્થાત્ અનુરવરથી અપરિપૂર્ણ છે. ધમ્ન મંગલમુકર્ણ  
એ માત્રાથી અપરિપૂર્ણ છે. અહીં 'માત્રા' શબ્દથી 'કાનો' પણ સમજવાનો દોષ એમ  
લાગે છે.

ધોષથી મુક્ત—ઉદાત, અનુદાત અને સ્વરિત એ 'ધોષ' કહેવાય છે.

મહાયમિરિસૂત્રિ કૃપની ઘાત (૫ ૬૧)માં આ સંબંધમાં કહે છે કે ઉચ્ચારણાતઃ,  
બીજાનુદાતઃ, સમાહારઃ સ્વરિતઃ અર્થાત્ જાએ સ્વરે મોક્ષાય તે 'ઉદાત', નીચે સ્વરે  
મોક્ષાય તે અનુદાત અને બંને બંને એકમિત કરાયા હોય તે 'સ્વરિત' છે.

(વશેષમાં તેઓ કહે છે કે) આ શબ્દથી જગજે હ વા ધ્યાદિ, નીચા શબ્દથી  
કે મિહુલ્ દ્વિત્યકર્મ કરેદ ધ્વનિદિ.

'ધોષ' શબ્દ વલ્લુર (ઉ. ૧૦) અને સમજીસુત્રમાં છે. તરવાર્થ (અ. ૬, સ. ૨૫)  
નું બાળ (૫. ૨૫૮) એવું સંસ્કૃત ૩૫ 'ધોષ' આપે છે.

'ક્રિષિદાલસવંઠ' હેમચન્દ્રસૂત્રિએ ચોમલાક્ષની સ્વોપન વ્યાખ્યામાં સુચુરવંદ્યસુત્રની  
વ્યાખ્યા આપી છે. એમાં ૨૬૬ અ પવચાં એમણે કહ્યું છે કે જણા એ માં જ અનુદાત  
સ્વરથી, જા સ્વરિત સ્વરથી, અને એ ઉદાત સ્વરથી ઉચ્ચારવા એવી રીતે જણવિજ્ઞાં જ  
એ માં જ અનુદાત સ્વરથી, જ સ્વરિત સ્વરથી અને જિ અનુદાત સ્વરથી તેમજ જ  
અનુદાત સ્વરથી, જ સ્વરિત સ્વરથી અને એ ઉદાત સ્વરથી ઉચ્ચારવા. ૩૨

૩૧ આ ઉચ્ચારણાક્ષિયની બિલટામુલકી પદવાળી પહેલો માથા છે. બીરી રીતે એ  
નીચે મુજબ છે:

ધમ્નો મંગલમુકર્ણ બહિષ્ઠા સંજનો તવો ।

દેવા વિ ઈ નર્મસંતિ જસ્સ ધમ્ને સયા મળો ॥

૩૨. આ પ્રમાણેની સુચુરવંદ્યસુત્રને અંગેની ઉદાત્તાની વ્યવસ્થા આવસ્થા-  
નુકૂળતામાં તેમજ આશ્વકાશની સ્વરિતસ્વરિત ઘાતમાં અભ્યાસી તથા (વશેષમાં  
કાંઈ કાંઈ કાવચીકાંઈને ઉદેશીને તે) હેમચન્દ્રસૂત્રિએ પણ ઉદાત્તાને 'વિદે' કહેવું નથી.

आ [व्येचन] उपरती व्युत्पत्तिं हरी के उदात्तादि स्वरनी व्यवस्था जैन शास्त्रमां हती  
जने छे, जे के वेदनी उच्चारणुनी पेटे जे नथी.

व्युत्पत्तिप्रतिपत्ति वगेरेने: व्युत्पत्ति व्युत्पत्ति—कल्पनिवृत्तिरिनी २२८थी भाषाभां  
ज्याक भाषातने उल्लेख छे. जेभांथी हीनाक्षर जने अधिकाक्षरने छोडीने जेनी पञ्चमी  
व्युत्पत्तिप्रतिपत्ति पांच भाषातने जेजे अक्षर, पद, पाद, लिन्दु जने भाषाभां सम्भवतार करेवा जेज  
कल्पनिवृत्तिरिनी २६८थी भाषाभां कर्तुं छे. आ सम्भवतां भन्तमिदिरिस्वरि कहे छे के  
अन्त्यान्व साञ्जनां अक्षराथी, पदोथी, मात्राजोथी व्युत्पत्ति धोपेथी व्युत्पत्तिप्रतिपत्ति छे. जे  
प्रथाके व्यापक वजेर भाडे जणुनी लेवु. धोप वडे ज, नदि के अक्षरार्थकथी परिपुष्पुं ते  
धोपुष्पुता छे.

श्रीधरपुरा, सुरत. ताल. ७-१०-४७

## श्राजिनपतिमूरि—वधामणागीत

( सं.—भीयुत मंवरलालजी नाहटा )

युगप्रधान दादा साहेब श्री जिनदत्तमूरिजी के पदधर मणिधारी श्री जिनचन्द्रमूरिजी  
दिल्लीपति महाराजा मदनपालको प्रतिबोध देनेवाले प्रभावक जैनाचार्य थे। उनके ललाट  
के ऊपर मणि शोभायमान थी। दिल्लीमें आचार्यश्रीका स्वर्गवास हुआ, इतः पूर्व उन्होंने  
उपर्युक्त मणि प्राप्त करने के लिए श्रावकों को कह दिया था कि दूधका कटोरा लेकर तैयार  
रहें अग्नि संस्कार के समय मेरे ललाटस्थित मणि निकल कर दूध में जा पड़ेगी, परन्तु  
शोकाकुल श्रावक दूधका कटोरा रखना भूल गये। एक योगी जिसने इन्बात को सुन ली  
और अग्नि संस्कार स्थानमें दूधका कटोरा लिए तैयार रहा उस दुग्ध पात्र में पड़ी हुई मणि  
को लेकर योगी चला गया।

श्रीजिनचन्द्रमूरिजी के पद पर श्री जिनपतिमूरिजी विराजमान हुए। उनकी अवस्था  
केवल १४ वर्ष की थी। एकवार श्री जिनपतिमूरिजी आशिका (हांसी) पधारे। हाजी मुहता  
नामक श्रावक ने दिव्य जिनालय निर्माण कराया था वहां के मूलनायक श्री पार्श्वनाथ प्रतिमा  
की प्रतिष्ठा के हेतु मूरिजीसे प्रार्थना की। उत्सव महोत्सव बड़े समारोह से प्रारंभ हुए।  
दशदशान्तरों में कुंकुम पत्रिकाएं भेजी गईं। चारों दिशाओंका श्रावकसंघ प्रतिष्ठावसर पर  
एकत्र हो गया। इसी अवसर पर मणिप्राप्ती योगी भी आ पहुंचा। उसने लज्जकयस्क मूरिजी  
की परीक्षा करने के लिए पार्श्वनाथ प्रतिमा को स्तंभित कर दी और लोगोंके समक्ष स्तंभित  
प्रतिमा को झुक करने के हेतु मूरिजीको चुनौती दी। समस्त जैन संघ इस विजसे चिन्तातुर  
हो गया क्योंकि प्रतिष्ठाका मुहूर्त चले जाने से लोक में बड़ी अफकीर्ति की संभावना थी।  
श्राविकों के सिस्त्ताने से श्राविकारूपं गाने लगी कि “ बालचंद्र चन्द्रिका नहीं करता, गुरुजी



बालक है' ये क्या जानते हैं ?" सूरिजी के ध्यानबल से शासनदेवी या श्री जिनचंदसूरिजी ने प्रत्यक्ष होकर वासक्षेप निर्देष किया, जिसके प्रभावसे प्रतिमा पर वासक्षेप करने पर तत्काल स्तंभित प्रतिमा चल हो गयी। समस्त संघमें अपार हर्ष छा गया। ६४ इन्द्रिने कलशाभिषेक किया। योगी भी सूरिजी के चमत्कार से प्रसन्न हो कर पूर्वोक्त मणि प्रसन्नता पूर्वक उन्हें समर्पण कर गया। इसके बाद योगी दूसरी सिद्ध विद्याएं सूरिजीको देनेको उद्यत हुआ परन्तु उनके लिए ताम्बूल भक्षण अनिवार्य था। सूरिजी के अस्वीकार करने पर योगिने विद्याओंको पाताल प्रवेश करा दिया कि संसारमें दूसरा कोई तुम्हारा ग्राहक नहीं। इस प्रकारका वृत्तांत स्वरतर गच्छ पट्टाबली में पाया जाता है। तत्कालीन लोक भाषा में निर्मित "वधामणा गीत" जो हमें जेसलमेर मंडार से प्राप्त हुआ—यहां प्रकाशित किया जाता है। भाषा और इतिहास की दृष्टि से यह गीत महत्त्वपूर्ण है। प्रस्तुत घटना का समय इस गीत में सं. १२३२ ज्येष्ठ सुदि ३ को है क्योंकि गीत में इसी दिन प्रतिष्ठा करवानेका उल्लेख है। इसकी दूसरी प्रति १७ वीं शती की लिखी बोकानेरकी अनूप संस्कृत लायबरी में विद्यमान है। इतना प्राचीन वधावागीत अन्य कोई उपलब्ध नहीं होता। इसकी भाषा साहित्यिक न होकर तत्कालीन बोलचाल की है। बोलचाल की भाषा की रचनाएँ प्रायः नगण्य है इस दृष्टि से इसका महत्त्व बहुत बढ़ जाता है।

श्री जिनपतिसूरिजी बड़े प्रकाण्ड विद्वान् और जबरदस्त वादी थे। आपने सम्राट पृथ्वीराज की समा में एवं अन्य कितने ही शास्त्रार्थों में प्रतिपक्षी वादियों पर विजय पायी थी। इनके सम्बन्ध में दो गीत साहू रयण और साहू भत्तड श्रावकके बनाये हुए हमारे ऐतिहासिक जैन काव्य संग्रह में प्रकाशित हैं। श्री जिनपतिसूरिजी की विस्तृत जीवनी जिनपाखोपाध्याय कृत युग प्रधानाचार्य गुर्वावली में है जो सिंधी जैन ग्रंथमाला से शीघ्र ही प्रकाशित होने वाली है। पृथ्वीराज की समाके शास्त्रार्थ में 'हिन्दुस्तानी' वर्ष १० अंक १में हमारा "पृथ्वीराजकी समा में जैनाचार्यों के शास्त्रार्थ" नामक निबन्ध देखना चाहिए। श्रीजिनपतिसूरिजीकी रचनाओं में संघपट्टक वृत्ति और वादस्थल उपलब्ध हैं। इनके शिष्यगण भी बड़े विद्वान् थे, जिनकी विद्वत्तापूर्ण कृतियें पायी जाती हैं।

### श्रीजिनपतिसूरि आसीनगर वधामणा गीत

आसी नयरि वधावणउ आयउ जिणपतिसूरि,  
जिणचंदसूरि सीसु आइया ठे ।

कषावणउ वजाबि सुगुरु जिणपतिसूर आबीया छे ॥ आंचली ॥

हरिबण गौबर गौहलिया मोतिय चउकु पुरेहु ॥ जिण० ॥ १ ॥

घरि घरि गूढिया उच्छलिया तोरणि बंदुरवाल ॥ जिण० ॥ २ ॥

करहु कसोलीय झालरिया घाघरिया ऊणकारु ॥ जिण० ॥ ३ ॥

बनि ए माई सालाखणी ए जायउ जिणपतिसूरि,  
तिहुयणे जनि जसु धवलियाले ॥ जिण० ॥ ४ ॥

हाजिय मुहत्तउ इम भणइ संपइ होसेइ कांइ,  
बालइ चांदि कि चांदणउ संपइ मणोरह पूरि ॥ जिण० ॥ ५ ॥

सुहगुरो मनि बिहसिय करए संपइ कषण सुणेइ ॥ जिण० ॥ ६ ॥

उत्तर दक्खिण पूरब पच्छिम मिलियउ चउविह संघु । जिण० ॥ ७ ॥

बारह सौ बत्तीसा ए मासि जेठह सुद्धि तोजह  
पतीठ कारण जिणपतिसूरि ॥ जि० ॥ ८ ॥

पूरब देसा जोगियउ आइयाउ पतिम थंभिया तेण,  
बालइ रोजि दूजणु सरिउ ॥ जि० ॥ ९ ॥

जोगिया पतिम ज थंभियाले सकइ न कोइ उचाइ,  
वालउ अम गुरु रुबडउ ॥ जि० ॥ १० ॥

सिरमा महत्तर इम भणइ इव पहु होसेइ कांइ बालइ चांदि कि चांदणउ ॥ ११ ॥

सिरमा महत्तर इम भणइ जइ किम फुरइ त फोरि,  
कइ संघ कंठण आविसीब ॥ १२ ॥

संसउ संघ जि मनि घरइ ए सुहगुरु बालउ देखि ।  
मेरु समाणउ तोळिउए ॥ १३ ॥

सिरिमा महत्तर ध्यानुघरि आयलि सासणदेवि,  
जिणपतिसूरि गुरु बीनवउए ॥ १४ ॥ जि० ॥

आचरि दीजहि सत्तपाट मांहि बइठउ जिणपतिसूरि,  
ध्यानहि ज्ञानिहि सोधियां ले ॥ १५ ॥ जि० ॥

को कहु चारिकु धोवतिया आणउ पतिम उचाई,  
वासखेउ सुहगुरु करइए ॥ १६ ॥ जि० ॥

बालक हैं ये क्या जानते हैं ?” सूरिजी के ध्यानबल से शासनदेवी वा श्री जिनचंदसूरिजी ने प्रत्यक्ष होकर वासक्षेप निर्देश किया, जिसके प्रभावसे प्रतिमा पर वासक्षेप करने पर तत्काल स्तंभित प्रतिमा चल हो गयी। समस्त संघमें अपार हर्ष छा गया। ६४ इन्द्रोने कलशाभिषेक किया। योगी भी सूरिजी के चमत्कार से प्रसन्न हो कर पूर्वोक्त मणि प्रसन्नता पूर्वक उन्हें समर्पण कर गया। इसके बाद योगी दूसरी सिद्ध विद्याएं सूरिजीको देनेको उद्यत हुआ परन्तु उनके लिए ताम्बूल भक्षण अनिवार्य था। सूरिजी के अस्वीकार करने पर योगीने विद्याओंको पाताल प्रवेश करा दिया कि संसार में दूसरा कोई तुम्हारा प्राहक नहीं। इस प्रकारका वृत्तांत खरतर गच्छ पट्टावली में पाया जाता है। तत्कालीन लोक भाषा में निर्मित “वधामणा गीत” जो हमें जेसलमेर भंडार से प्राप्त हुआ—यहां प्रकाशित किया जाता है। भाषा और इतिहास की दृष्टि से यह गीत महत्वपूर्ण है। प्रस्तुतः घटना का समय इस गीत में सं. १२३२ ज्येष्ठ सुदि ३ को है क्योंकि गीत में इसी दिन प्रतिष्ठा करवानेका उल्लेख है। इसकी दूसरी प्रति १७ वीं शती की लिखी बोकानेरकी अनूप संस्कृत छायागरी में विद्यमान है। इतना प्राचीन वधावागीत अन्य कोई उपलब्ध नहीं होता। इसकी भाषा साहित्यिक न होकर तत्कालीन बोलचाल की है। बोलचाल की भाषा की रचनाएं प्रायः नगण्य हैं इस दृष्टि से इसका महत्व बहुत बढ जाता है।

श्री जिनपतिसूरिजी बड़े प्रकाण्ड विद्वान् और जबरदस्त वादी थे। आपने सम्राट पृथ्वीराज की समा में एवं अन्य कितने ही शास्त्रार्थों में प्रतिपक्षी वादियों पर विजय पायी थी। इनके सम्बन्ध में दो गीत माह रयण और साह भत्तड श्रावकके बनाये हुए हमारे ऐतिहासिक जैन काव्य संग्रह में प्रकाशित हैं। श्री जिनपतिसूरिजी की विस्तृत जीवनी जिनपालोपाध्याय कृत युग प्रधानाचार्य गुर्वावली में है जो सिंधी जैन ग्रंथमाला से शीघ्र ही प्रकाशित होने वाली है। पृथ्वीराज की समाके शास्त्रार्थ में ‘हिन्दुस्तानी’ वर्ष १० अंक १ में हमारा “पृथ्वीराजकी समा में जैनाचार्यों के शास्त्रार्थ” नामक निबन्ध देखना चाहिए। श्रीजिनपतिसूरिजी रचनाओं में संघपट्टक वृत्ति और वादस्थल उपलब्ध हैं। इनके शिष्यगण भी बड़े विद्वान् थे, जिनकी विद्वत्तापूर्ण कृतियें पायी जाती हैं।

### श्रीजिनपतिसूरि आसीनगर वधामणा गीत

आसी नयरी वधावणउ आयउ जिणपतिसूरि,  
जिणचंदसूरि सीसु आइया ठे ।

बधावणळ वजावि सुगुरु द्विषपतिसूर आवीया छो ॥ आंचकी ॥

हरियण गोवर मोहळिया मोतिव चउकु पुरेहु ॥ जिण० ॥ १ ॥

धरि धरि गूडिया उच्छळिया तोरणि वंदुरबाळ ॥ जिण० ॥ २ ॥

करड कसीलीय शालरिया घाघरिया ऊणकार ॥ जिण० ॥ ३ ॥

धनि ए माई साळाखणी ए जायउ जिणपतिसूरि,  
तिहुयणे जगि जसु घवल्लियाळे ॥ जिण० ॥ ४ ॥

हाजिय सुहतउ इम भणइ संपह होसेइ कांइ,  
बाळइ चांदि कि चांदणउ संपह मणोरह पुरि ॥ जिण० ॥ ५ ॥

सुहगुरो मनि विहस्त्रि करए संधह कयण सुणेइ ॥ जिण० ॥ ६ ॥

उत्तर दक्खिण पूरब पच्छिम मिळियेउ चउविह संघु । जिण० ॥ ७ ॥

बारह सौ बत्तीसा ए मासि जेठह सुदि तोजह  
पतीठ कारण जिणपतिसूरि ॥ जि० ॥ ८ ॥

पूरब देसा जोगियउ आइयाउ पतिम थंभिया तेण,  
बाळइ राजि दूजणु सरिउ ॥ जि० ॥ ९ ॥

जोगिया पतिम ज थांभियाळे सकइ न कोइ उचाइ,  
वालउ अम गुरु रुझडउ ॥ जि० ॥ १० ॥

सिरमा महत्तर इम भणइ इव पहु होसइ कांइ बाळइ चांदि कि चांदणउ ॥ ११ ॥

सिरमा महत्तर इस भणइ जइ किम फुरइ त फोरि,  
कइ संघ कंठण आविसीब ॥ १२ ॥

पंतउ संघ जि मनि घरइ ए सुहगुरु बाळउ देखि ।  
मेरु समाणउ तोळिउए ॥ १३ ॥

सिरिमा महत्तर ध्यानुषरि आयलि सासणदेवि,  
जिणपतिसूरि गुरु वीनवउए ॥ १४ ॥ जि० ॥

आचरि दीजहि सतपाट मांझि बइठउ जिणपतिसूरि,  
ध्यानिहि ज्ञानिहि सोचियां ठे ॥ १५ ॥ जि० ॥

को कहु चारिऊ धोवतिया आणउ पतिम उचाई,  
वासखेउ सुहगुरु करए ॥ १६ ॥ जि० ॥

जटावीस सउ फलस लेह् मिळिया चउसठि ईव,  
 म्हवणु करह् सिरि पास जिण ॥ १७ ॥ जि० ॥  
 मंगलचारु मंगलकरा सोउस विग्जा देवि,  
 पास जिणवह् वर मुक्णे दह् दिसि देवे राखेवि ॥ १८ ॥ जि० ॥  
 घरि घरे हुजउ बवामणउ सरगहिं रंजियउ जिणवर्षपुरि,  
 त्रिमुवनि जय जय कारि फिउ ॥ जि० ॥ १९ ॥

भासिया नयारि बधावणउ ॥ इति ॥

५

## नवी भद्र

- १०१) पू. आ. म. श्री. विन्वमभूतसुरिणना सद्रुपदेसथी पान्तरापोल उपास्य, अमदावाद  
 १०१) पू. सु. म. श्री. पुरधरविन्वयणना सद्रुपदेसथी जैनसोसायती जैनसंघ, अमदावाद  
 १०१) शै. भूलाचंद जुवाभीदास, मुंमठ  
 १००) शै. श्रीमन्साय. बाबुभाष, अमदावाद  
 ११) पू. आ. म. श्री. विन्वप्रेमसुरिणना सद्रुपदेसथी नगीनदासकोठ, पाठक  
 ११) पू. क. म. श्री. धर्मविन्वयणना सद्रुपदेसथी जैनतपमन्मठसंघ, भोरणी  
 १०) पू. सु. म. श्री. शिवानंदविन्वयणना सद्रुपदेसथी जैनसंघ, नवाब  
 २५) श्री. विन्वपदेवसुरसंघ ज्ञानसागर, मुंमठ  
 २५) पू. सु. म. श्री. भुक्तिविन्वयणना सद्रुपदेसथी ज्ञानचंद्र उपास्युत्तरीपेडी, व. ३२५  
 २५) पू. पं. म. श्री. भास्करविन्वयणना सद्रुपदेसथी जैनसंघ, सोलापुर  
 २५) पू. आ. म. श्री. विन्वयतीन्द्रसुरिणना सद्रुपदेसथी जैनसंघ, वराह  
 २२) शै. स्वयंप्रसाद रतनचंद, अमदावाद  
 १५) पू. आ. म. श्री. विन्वभक्तिसुरिणना सद्रुपदेसथी भीडाभाष उपास्युचंद, ३५४००  
 ११) शै. बाबुभाष दीशचंद मुंमठ  
 १०) पू. पं. म. श्री. प्रतीकविन्वयणना सद्रुपदेसथी जैनसंघ, नवखारी  
 १०) पू. आ. म. श्री. विन्वभद्रमुदसुरिणना सद्रुपदेसथी जैनसंघ, बीम  
 पू. सु. म. श्री. इशानविन्वयणना सद्रुपदेसथी रोहीडायाथी—  
 ११) शै. अस्तुरमळ जेतमळ रोहीडा (पांचवर्ष मारे)  
 ११) शै. दोळतरामळ वंकराळ " "  
 ११) शै. देवचंद्र श्रीमन्सायळ " "  
 ११) शै. जमनसायळ पनेचंद्र " "

## द्वैके वसावना योज्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना त्रय्य विशेषांक

(१) श्री महावीर निर्वाण्य विशेषांक

लगवान महावीरस्वामी लणन संघभी अनेक लेखोथी समुद्ध अंक. मुख्य छ आना (रुपाखमबनेतो अंक आनी वधु).

(२) त्रीपोत्सवी अंक

लगवान महावीरस्वामी पछीनां १००० वर्ष पछीनां सातसो वर्षना जैन धर्तदासने लगना लेखोथी समुद्ध, सखिन अंकः मुख्य सवा इपिया.

(३) कर्मांक १०० : विक्रम-विशेषांक

सभ्राह्म विक्रमादित्य संघभी जैतिदासिक सिनसिन लेखोथी समुद्ध २४० पानती हणहार सखिन अंकः मुख्य डोड इपिया.

श्री जैन सत्य प्रकाशना ये विशिष्ट अंकः

[१] कर्मांक ४३-जैनधर्मनां सांसाकार डोपाना आक्षेपेना ज्वाणइप लेखोथी समुद्ध अंकः मुख्य चार आना

[२] कर्मांक ४५-ड. स. श्री हेमचंद्राचार्यना लणन संघभी अनेक लेखोथी समुद्ध अंकः मुख्य त्रय्य आना

हाथी तथा पाडी इच्छे

श्री जैन सत्य प्रकाशनी त्रीण, पयिमा, आडमा, हसया, अनियागमा तथा चारमा वर्णनी हाथी तथा पाडी इच्छे नैवान छे वलन इच्छेनुं हाथाना ये इपिया. पाडीना अर्दी इपिया.

— लभ्ये —

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति  
जेशभगवार्धनी वाडी, धीकंडा, अमदावाद.

भुक्तः-भगवत्कार्ध छोटाकार्ध देसाई. श्री वीरविजय प्रोन्दीय प्रैस, सलापोस कोसरोड, पो. पो. नं. १ श्री अजितमार्ग कार्यालय-अमदावाद. प्रकाशकः-श्रीमन्महाल गोखणदास साहू. श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय. जेशभगवार्धनी वाडी, धीकंडा रोड-अमदावाद.



## સિદ્ધાન્ત ચરિત્ર

શ્લોક-પૂજ્ય શુનિભદ્રારાજ શ્રી. રમણિકવિભવજી

વીર જિજ્ઞેસુર પશુમીય પાય, સરિયા સોહમ શુનિવરરાય ।  
 પભણુઈ શ્રી સિદ્ધાંતવિચાર, અવિક્ષિત્તુવનઈ તારણહાર ॥ ૧ ॥  
 યાચત વીરય છંદ દેવદાઈ, મણુયલોચ પશ્ચિ ભેદુ ઢોઈ ।  
 અમવતિ અંગિ નઈ રાયપસેણ, એ બદુ યોલ્યા છંદ તેણિ ॥ ૨ ॥  
 આવકપૂજ્ય ક્રિષ્ણવરિ કહી, જ્ઞાતાધર્મકથામાહિ સહી ।  
 છપાસિમમ નઈ રાયપસેણ, અમતિપરિજ્ઞાપયજનમએણિ ॥ ૩ ॥  
 આવકનઈ અમતિ અંગિ, પૂજ્ય તિહાં યોલી બિહુ અંગિ ।  
 પૂજની છંદ એવડી સાણિ, અપૂજના કેહિ અમુર દાવિ ॥ ૪ ॥  
 અંતગઠઅંગિ મળજારિ, બદા માહિ વડીય વિચારિ ।  
 સેતુજિ સિદ્ધ અનંતી કેહિ, તિણિ લોપિઈ સહી આવિ યોઈ ॥ ૫ ॥  
 સિદ્ધક્ષેત્ર તિણિ કારણિ કહિઈ, કેવલવયજી તે સંમહિઈ ।  
 તિણિ ક્ષરસિદ્ધુઈ પાપક છેક, ઈણિ વાતઈ મનિ માણિસિ એઈ ॥ ૬ ॥  
 આવકનઈ ક્ષાદ્ય મત ઢોઈ, અંગોપાંત્ર માહિ તું એઈ ।  
 દશવૈકલિક યતિનઈ એઈ, આવકનઈ ધર્મ તિણિ કાંઈ છેક ॥ ૭ ॥  
 યતિ આવક નઈ એકજિ ધર્મ, કુમતિ યોલઈ એકવઈ મર્મ ।  
 આમઈ સમઈ વિરાધિઈ એઈ, નરયતણાં ફલ સહીઆં તેઈ ॥ ૮ ॥  
 યોલિયા ક્ષેત્ર જ્ઞાનનાં સાત, તિહિ તે નવિ માનઈ વાત ।  
 પયજનામાહિ સહી તું બાણિ, કેવલરિવિની એકવી વાંછી ॥ ૯ ॥  
 મહિલનાય વીથંકર તથા, છઠા અંગમાહિ તેહની કથા ।  
 ક્ષીયઈ જ્ઞાન અંતરતણુઈ, તેહનઈ વિસ્તર કેતુ બણુઈ ॥ ૧૦ ॥  
 ચક્રવીસસુ જિજ્ઞેસુર વીર, તેહની રિમતિ જિમ દ્રધક નીર ।  
 પહિલઈ અંગિ અંતરજ્ઞાન, માનઈ તે એકનઈ હુઈ જ્ઞાન ॥ ૧૧ ॥  
 જ્ઞાન હેતાં તુમ્હે માણુઈ વેદ, પંચમાંગિ યોલિઈ છંદ લેઈ ।  
 તુંગીયા નગરી આવક મિરયા, હેતા જ્ઞાન પાછા નવિ ચિદ્રયા ॥ ૧૨ ॥  
 જિન જન્મોત્થવ તણુઈ અધિકારિ, મેરુસિદ્ધરિરિસિ આણી વારિ ।  
 જ્ઞાત્ર કીધું સવિ ઈદ્રે વલી, જન્મુડીવ પનન્તિ વલી ॥ ૧૩ ॥  
 આક્રમિ ચઉકસિ પૂનિમ ઘણી, યોલક છંદ પરદેશી તણા ।  
 અમવતિ અંગમાહિ પશ્ચિ અછંદ, માનિ મૂરય તું મૂરસિ પછંદ ॥ ૧૪ ॥  
 અયલ કાલ કિમ સરિપઈ ઢોઈ, અંદરૂર સામી છંદ ઢોઈ ।  
 અધિકા એછા આશા બાર, જ્ઞાતી બણુકરિ કહિયા વિચારિ ॥ ૧૫ ॥

[ અનુસંધાન-ટાઇટલના ત્રીજા પાને ]



॥ॐ अर्हम् ॥

जविल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिद्वं मासिक हुस्वपत्र

## श्री जैन सत्य प्रकाश

वेरिगमार्हकी वाडी : षोकांटा रोड : अमदावाद् ( गुजरात )

वर्ष १३ ॥ विक्रम सं. २००४ : वीरनि. सं. २४७४ : ई. सं. १९४७ ॥ क्रमांक  
अंक ३ ॥ भागशर शुद्धि ३ : सोमवार : १५मी अक्षेत्रम्बर ॥ १४७

### श्रीचतुर्विंशतिजिन-नमस्कारस्तोत्रम् ।

सं०-पूज्य आचार्य महाराज श्री. विजयतीन्द्रस्वरिची

ॐ

[ शराहना ये ज्ञानभंडारमांना कडवाभरता उपासकभरमांना  
ज्ञानभंडारमांना इस्तक्षिपित पूरतमांना १८भा नभरना रोडभाभरमा  
इतारीने प्रस्तुत स्तोत्र अदीं आयुं छे ]

ॐ

प्रणौमि परया भक्त्या, सिद्धिदं सिद्धमण्डलम् ।

परब्रह्मणि संलीनं, सर्वकल्याणकारणम् ॥ १ ॥

नामाकृतिद्रव्यमाव-भेदमिच्छाश्च ये जिनाः ।

पुनन्ति क्षेत्रे काले च, सर्वस्मिस्ताक्षमाम्यहम् ॥ २ ॥

अर्हतामादिमं नित्यं, जगदानन्ददायकम् ।

भूभुजामादिमं देवं, नामेयं प्रणिदध्महे ॥ ३ ॥

दयार्द्रचेतसा येन, व्यलिकारक्षितं जगत् ।

तं भवौघविनाशयाज्जितं वन्दामहे वयम् ॥ ४ ॥

सकराजेन्द्रभोगीन्द्र-गणैः सेव्याय स्वामिने ।

परब्रह्मस्वरूपाय, सम्भवाय नमोनमः ॥ ५ ॥

विश्वव्यापी जगत्पूज्यः, चिदानन्दमयः शिवः ।

सदानन्दमयौ भव्यान्, नन्दयत्वभिनन्दनः ॥ ६ ॥

मृत्युमते त्रिजगत्स्वामिन् , तस्यै ते मृतये नमः ।  
 यथा मोहनरेन्द्रस्य, जितं सैन्यं शमापृतैः ॥ ७ ॥  
 प्रमो पञ्चममस्वामिन्, नमस्तुभ्यं जगत्पते ।  
 व्यलीकहारिणे विश्व-पूजिताय परमात्मने ॥ ८ ॥  
 रसन्तु सर्वकालं वो, भवभीतान् विशेषतः ।  
 श्रीसुपार्श्वजिनेन्द्रोक्त-देशनावचनोर्मयः ॥ ९ ॥  
 चन्द्रादित्यौ सदा यस्य, यजतः पादपद्मकम् ।  
 श्रीचन्द्रप्रमनाथं च, तं नौमि शिवकारणम् ॥ १० ॥  
 स्तुमः सुविधिनाथस्य, केवलज्ञानसागरम् ।  
 ज्ञेयोपादेयहेयादि-रन्नानामाकरं भुवि ॥ ११ ॥  
 रागाग्निना भृशं दग्धान्, भूस्पृशान् भुवनेश्वरः ।  
 दर्शनात् कुरुते शीतान्, शीतलोऽवतु मां सदा ॥ १२ ॥  
 यद्रूपनिर्जितोऽनङ्गः, कन्दर्पोऽभूद्यतः श्रिया ।  
 सेवितः श्रीविलासोऽयं, श्रेयांसः सिद्धिदोऽस्तु वः ॥  
 जयन्ति वासुपूज्यस्य, देशनाजलराशयः ।  
 बनानामवलिप्तानां, निर्मलीकरणोद्यमाः ॥ १४ ॥  
 विमलं हि जगत्सर्वं, केवलज्ञानवारिणा ।  
 कृतं विमलनाथेन, येन तं प्रणमाम्यहम् ॥ १५ ॥  
 अनन्तगुणसंपूर्णोऽनन्तनाथः सतां मुदे ।  
 अनन्तजनसंसेव्योऽनन्तज्ञानमयः शिवः ॥ १६ ॥  
 पान्तु वो धर्मनाथस्य, क्रमाम्भोजनखांशवः ।  
 सन्नमन्नाकिनाथानां, किरीटमणिरञ्जकाः ॥ १७ ॥  
 यन्नाम भवभीतानां, मन्वानामभयप्रदम् ।  
 शान्तिवृष्टिकरं नित्यं, तस्मै श्रोशान्तये नमः ॥ १८ ॥  
 भवान्धौ मोहभोगीन्द्र-ग्रस्तानां मध्यप्राणिनाम् ।  
 सिद्धये कुन्धुनाथस्य, देशनावचनामृतम् ॥ १९ ॥

त्यक्त्वा मानुष्यकान् भोगान्, जग्राह ब्रतपञ्चकम् ।  
 वैराग्यरससंपूर्णोऽर्जनाथः सिद्धयेऽस्तु वः ॥ २० ॥  
 स्याद्वादजलदो यस्य, भव्यमोहमहातपम् ।  
 हरते मल्लिनार्थं तं, नमामि शिवकारणम् ॥ २१ ॥  
 यद्ब्रूचोऽमृतमासाद्य, जना मोहमहाविषम् ।  
 उद्धमन्ति क्षणेनैव, तं नौमि मुनिमुव्रतम् ॥ २२ ॥  
 अंतरङ्गारयो येन, कर्माष्टकसमन्विताः ।  
 नमिता नमिनाथेन, स मां पातु भवाब्धितः ॥ २३ ॥  
 बन्धनस्थान् परान् दृष्ट्वा, त्यक्त्वा येन दयालुना ।  
 राजमती राजकन्या, स नेमिः सिद्धयेऽस्तु वः ॥ २४ ॥  
 पार्ष्णनाथपदद्वन्द्वं, भूयाद् वः सिद्धिकारकम् ।  
 किरीटकुसुमैः शक्रेः, प्रपूज्य भक्तिनिर्भरैः ॥ २५ ॥  
 अज्ञानतमसा व्याप्तं, विश्वं विश्वहितैषिणा ।  
 द्योतितं केवलज्ञेन, श्रीवीरेण शिवाय सः ॥ २६ ॥

कविशालसर्वज्ञ श्री. देव्यद्रव्याय विरचित अने 'त्रिषोष्टश्लोकापुरुषपरित्र' ग्रंथना  
 आरंभमां आपेक्षी वर्तमान मोचीकीना मोचीन तीर्थ करौनी रगुति, जे 'सकथाह'पुस्तक'  
 नामे प्रसिद्ध छे, तेना अगुडरजुना नभूतो आ उपर आपेक्ष रीत्रभा जेवा अछे छे.  
 'अपी' अटक्ष कहेतुं जे टखे के आ रीत्रनी अरिना 'सकथाह'पुस्तक' नी कविता करता  
 अर रीत्रती कक्षानी छे.



श्रीजिनभमसूरिकृतं  
 विवेककुलकम् ।

संपादक--पूज्य मुनिमहाराज श्री कान्तिविजयजी



षणिणो कविणो जहणो तवस्सिणो दाणिणो बहू लोथा ।  
 परभप्पनाणिणो पुण विवेहणो के वि दीसंति ॥ १ ॥  
 अह विहिमग्गविलग्गा भवकव्विग्गा सया वि संविग्गा ।  
 उवसमग्गुणिणो मुणिणो विवेहणो ते विरायंति ॥ २ ॥  
 जहद्वियक्कपुनिरिक्खणपरमं चक्खू अकित्तमं सुखं ।  
 अनाणत्तिमिरभेओ फुरह विवेओ सउत्ताण ॥ ३ ॥

देवं गुरुं च घम्भं जहद्वियं वरविषेणो लिति ।  
 देवा गुरुणो घम्भा विवेयविलयाण सन्वे वि ॥ ४ ॥  
 गुणजुत्तगणहराणं गुरुगुणरहिवाण आयरियसदो ।  
 बट्टह जह हरिसदो देविंदे ददुरे य तथा ॥ ५ ॥  
 जह विट्टो विय भदा अंगारो भंगलो विसं महुरं ।  
 तह विवरीयायरणा आयरिया के वि भनंति ॥ ६ ॥  
 एगो कह वि पयासइ जिणागमं नासविति पुण बहवे ।  
 ता कह तथ पहुच्चइ घडमाणो फोडगाणाणं ॥ ७ ॥  
 हिंदुयसिद्धतकरो विवेयवणमदणो जहिं भमइ ।  
 तहिं कह जाणंति जणा जिणागमं सुगुरुपरिहीणा ॥ ८ ॥  
 पासत्थसत्थनडिया कुबोहजडिया विवेयपरिवडिया ।  
 कुग्गहगइंदचडिया जीवा भवसायेरे पडिया ॥ ९ ॥  
 अच्छरियं अच्छरियं आगमविहरियणि विज्जमाणे वि ।  
 मिच्छत्तमुच्छियमणा अविहिवराडिं जडा लिति ॥ १० ॥  
 बहुयपसिद्धिगुणेषुं इयरणं आयरो जहा होइ ।  
 न तथा परमगुणेषुं गयणुगामी जणो जेग ॥ ११ ॥  
 कमलवणं पि हु वियसइ उसिणकरो मउलियइ अमयकिरणे ।  
 अहवा जडाण संगो सुविवेयविणासणो होइ ॥ १२ ॥  
 सुविवेयरयणहरणो कसायकलुसाण संगमो नियमा ।  
 पाडोसिप पलित्ते किं डउअइ अप्पणो न गिहं ॥ १३ ॥  
 सुयनाणं मुत्तुणं नियथायरुणं न साहं५ सिद्धिं ।  
 किं होइ परित्ताणं भमुहाहिं गएहिं नयणेहिं ॥ १४ ॥  
 निक्कारणं पि के वि हु अवबायपर्यं बहुं पयासिति ।  
 मंगं गयं कहं ति य<sup>१</sup> केरडियं मारियं न पुणो ॥ १५ ॥  
 इयरमणियंमि तोसो जिणिंदवयणंमि जहं (ह) पुण पओसो ।  
 तेसिं विसं पि अमयं अमयं विसं हा (ह) महामोहो ॥ १६ ॥  
 दिणयरकरनिथरं पिव जिणागमं तमहरं पि तिमिरकरं ।  
 घूयस्स व जाह जए ताहं (ह) फुडं वपुरि हा! मोहो ॥ १७ ॥

लोह्यमिच्छतविसं आगममतेण नासह असेसं ।  
 ढोगुत्तरं तु विसमं न पद् चकं सगुत्तस्स ॥ १८ ॥  
 विसयमहाविसघारिय सिद्धंतमुहारसेण जीवंति ।  
 जिणवयणामयसित्ता वि घारिया ते क्हं हुंति ? ॥ १९ ॥  
 ता किं दसमच्छेरं अह दूसमदोसगरुयमाहृप्यं ।  
 जेण जिणमगल्लग्गा हा हीलिञ्जंति इयरेहिं ॥ २० ॥  
 न कुणंति सयं सम्मं जिणधम्मं उवहसंति कुणमाणं ।  
 जह अप्पणा वि रंडा म हवउ अत्ता वि हु अविहवो ॥ २१ ॥  
 एगो करेइ धम्मं बीओ पुण मच्छेरेण त्ति दुक्खी ।  
 अग्गिमसिरंमि भारो जिञ्जइ पच्छट्ठिओ चुञ्जं ॥ २२ ॥  
 लग्गा लोह्यधम्मे मूढा वयणिहिं भणंति जिणधम्मं ।  
 सच्चमिणं कन्नाडो गावो वासेइ मरहट्टं ॥ २३ ॥  
 जे अन्नधम्मलग्गा का जियवयणे वियारणा तेसिं ।  
 अंतेउरस्स सारा किं जाणइ पोलिवाहरिओ ॥ २४ ॥  
 अन्नत्थ भमइ मूढा कज्जं अन्नत्थ कत्थइ असेसं ।  
 अन्नत्थ मालओ जह खित्तं अन्नत्थ अहदूरं ॥ २५ ॥  
 अन्नइ भमइ सुहत्थो साहीणे वि हु विवेयवरसुक्खे ।  
 दीपंतदीवहत्थो मूढो अग्गि गबेसेइ ॥ २६ ॥  
 अवराहकारि अत्रे भिडंति अबिवेयलोय अत्रेसिं ।  
 सूरिरिहिं बल्ल भक्खिय पिट्ठिञ्जइ पड्डगाण मुहं ॥ २७ ॥  
 दिंति उवाहयमेगे जीवियकज्जंमि मच्चुणो अग्ने ।  
 गुरुमोहमूदचित्ता समरससित्ता न एगस्स ॥ २८ ॥  
 धम्मियजणाण चित्तं पासत्थाइयकसायअग्गीए ।  
 उत्तावियं पि कणगं व किं चयइ वन्नपरिमाणं ॥ २९ ॥  
 जइ वि हु दुइत्तचित्तो उत्तमसत्तो तहा वि जिणमत्तो ।  
 भग्गो वि कणयकल्लसो नहु सरिसो इयरकल्लाणं ॥ ३० ॥  
 जइ वि न चरित्तसज्जो सुविसुद्धपरुवगो सुकयकज्जो ।  
 दहणो मल्लिगं विहु होइ पईवो जणे पुज्जो ॥ ३१ ॥  
 हक्को विवेयदीवो सुविसुद्धं जिणपहं पवासेई ।  
 तम्हा पक्कवियव्वो सो चेव सत्था वि सरियव्वो ॥ ३२ ॥

आ 'विवेककुण्डल' पाठ्युना जेतवस्तीना पाठाना ताडपत्रना अंसारती ( अ०  
 नं० १ पृ. ११५थी ११८ ) अति उपरथी उत्तरीने अर्द्धी आधुं ७.

वि. सं. १६६२भां सु. पुष्ट्यकमलविरचित  
 भिन्नमाल-स्तवन

सं०-पूज्य मुनिमहाराज श्री जयंतविजयल

[ प्रस्तुत स्तवन पाठ्युना रामेणपाडाना बोवळ श्री गिरधरल छ डेमयं'दना हस्त-  
 निभिन प्राचीन पुगतडाना संभ्रमभाषी श्री गिरधरलार्ड पासे लभावीने अही आपवागं  
 आबुं छे. ]

॥ श्री ऐं नमः ॥

सरसती लजवती नभीय, पाय वांछी भागीजे;  
 भीन्नमाल पुरमंडळ ये, श्रीपास गाईजे. ॥ १ ॥  
 आवी नयर श्रीमाल, पुष्टकमाल रतनमाल;  
 कोथे लुगे प्रगटथो ये, नामे नयर भिन्नमाल. ॥ २ ॥  
 गढ मढ भदिर पोल उल, जिन सिय परसाह;  
 वापीन कुपी नदीय निठांलु, वीठां अति उल्लाह ॥ ३ ॥  
 न्याती चोरासीनी थापना ये, जलु नयरन दिगी;  
 उचित शुलु सगदी करी ये, जलुअ जंठा जिनी. ॥ ४ ॥  
 नेई सडस ववहारीया ये, विप्र सडस पळीयाल;  
 लभमीदेवी तळो प्रसाह, अहुं जाकजमाल. ॥ ५ ॥  
 तिळु कालध विवहारिया ये, धन धरमना आगर;  
 जेणे पूजळुं पासतळो, भिंभ पीतलमे सुंहर. ॥ ६ ॥  
 सुरवी सारदातळी ये, आवे सुरती अवर;  
 मल्लेस तळी जभ हुंध राज, तव बुद्धिरध लंडारी ॥ ७ ॥  
 प्रतिसय रथलुमध ये, सौवनमे सारी,  
 धटं लळुतां देवल लण्यां, प्रगटया श्रीपास;  
 संवत सोदो धकावनध, अहुं [जन] पुगी आस. ॥ ८ ॥  
 सुद्धता लभमळु नेप(भ)न्यास भावड अडिहसीया;  
 संध औनी प्रळु चेळी पास, अति हीयठे हसीया. ॥ ९ ॥  
 थाप्या थांतिप्रसाह आंलि, नित पुज मोडोछव;  
 गीत ज्ञान (गान) करे गोरडी ये, अहुं स्नात्र मोडोछव. ॥ १० ॥

वरतु

तिळु अवसर तिळु अवसर नयर लडोर,  
 हेसपति मजनीपति अलध नामध भान तस्य राज पालध;  
 तुज (तस ?) सेवक भीनमालपति लध भान पास नध सुलुवध,  
 सुलु साडिण पीतल तळी लुतभान अडलुत  
 प्रगटथो जे तध सभध हेवै हान अहुत. ॥ ११ ॥

ચોપાઠ

ખાંન વાત મુઠ્ઠી જેતલઈ, વેગઈ પાસ અણુવું તેતલઈ;  
 ખુબ પીતલ મેં પાયા આજ, ઘંટા કરાવું હસતી કાજ. ॥ ૧૨ ॥  
 સંઘલે વાત હુઈ જિસઈ, સંઘ ચતુરવદ મલિકે તસઈ;  
 જાચે વીનવીજી ગજનીખાન, નિખાપ માંગઈ માહાજન માંન. ॥ ૧૩ ॥  
 પીતલ ઘન હમ પાસઈ લીચો, જુતખાંના તમ ચોડિ દેચો;  
 બાબા આદમકાં ઈ રૂપ, ઈસકા સઈ બહુ અકલ સરૂપ. ॥ ૧૪ ॥  
 તમુ ખજ' મતિ કીજે ખનુપાર, ઈસકુ કમુ ખીલવીચે ઈક વાર; (?)  
 કરી સલામ ને ચોડો પાસ, ત્યું સહુને હુચો મનકી આસ. ॥ ૧૫ ॥  
 અમુ પીરોલ ચાર હજાર, ગજની ખાંન જોલચો તિણવાર;  
 લાખ રૂપીઆ કેતાં મલે, કિમ છોડુ હમઠે એતલે. ॥ ૧૬ ॥  
 સંઘ સહુ વલી પાછો જાચ, હીયકામાંઠે દુખ ન સમાય;  
 હઈ હઈ વાત કહીઈ કીસુ, મલેસ થકો કિમ લેઈચે તિમુ. ॥ ૧૭ ॥  
 ધરે અલીમદ વિખુ(વિ)ધ પ્રકાર, શ્રીભગવંત કરો અમારી સાર;  
 નિરતઈ ગાંમ વસે પુન્યવંત, સંઘરી વરજંગ બહુશુભવંત. ॥ ૧૮ ॥  
 અનહતણો લીધો નેમ, પાસ સુરતી છુટૈ તિમ સીમ;  
 પાસ પુલ હું અનહ લમિસ, હવે જોચો તે પુન્યવિસેખ. ॥ ૧૯ ॥  
 નીલડે વોડે થયા અસવાર, નીલા વચ પહિરિર સિરસાર;  
 ધરણેંદ્ર નઈ પદમાવઈ સાધ, પ્રગટ થયા શ્રીપાદ્મનાથ. ॥ ૨૦ ॥  
 ગજનીખાન તુ સુતો જાગિ, વેગો ઉઠે સુઝ ચરણે લામિ;  
 સુજને સુક્રી નયર બીનમાલ, નહીતર રૂઠો કાલો કાલ. ॥ ૨૧ ॥  
 જો રૂઠો તો ધાસઈ વિરૂ, ધરણેંદ્રનઈ ઉચરુઈ;  
 તુઠો આપે રિધ અપારિ, અરીયણમાંહિ જય જયકાર. ॥ ૨૨ ॥

વસ્તુ

ખાંન ગજનીય ખાંન ગજનીય ચહીચો અહંકાર,  
 જોલત ખાંગડ જોલકઈ જુતખાંના તુ કયા ડરાવે;  
 ડરઈ સહી દુગોખરે વડાભાગ મેરા કહાવે,  
 રૂઠો તુઠો કયા કરે હમ ખુદાયકે ધયાર,  
 સુખલમાન મોટો મલક જુતખાંન ખયકાર ॥ ૨૩ ॥

હાલ

સુણ જો પાસ વાત તુ મેરી, દુક દુક કાયા કરંગો તેરી;  
 સેરી સેરી ફેરવું જો. ॥ ૨૪ ॥  
 દેખુ કયા તુ સુજ દુખ દેવઈ, તુહ કોખો મે કયા મેરા લેવે;  
 દેવઈ કયા તુજ સોવઈકાં જો. ॥ ૨૫ ॥

|  |              |
|--|--------------|
| પાસકાં પાવીજ સુતાં ખાંન, ધરણેંદ્ર પાસ તણા પરધાન;     |              |
| ધ્યાન ધરે દલ દાખીંઈ એ.                               | ॥ ૨૬ ॥       |
| કટક માંહે ઉપની માર, હસતી થોડા હુઈ અંધાર;             |              |
| ઠામ ઠામ મલેસ મરઈ એ.                                  | ॥ ૨૭ ॥       |
| ખીબી બેટા બંધન બોલે, નવણુ રૂબે થયા અકરેલે;           |              |
| વહે હોચન સુંદર એ.                                    | ॥ ૨૮ ॥       |
| બલોંરી દસ કોચી જેઠ, નવિ વરસઈ તિહાં ફેરૂ મેઠ;         |              |
| તે દલડે તડકે પર એ.                                   | ॥ ૨૯ ॥       |
| પરબલોંક કરે પુકાર, પાસ સુરતિ સોડો ખાંતુકાર;          |              |
| સાર કરે સહુ એતણી એ.                                  | ॥ ૩૦ ॥       |
| સાર ભણે મુઝ ચોડી સાંખી, ઇલુબો બહુત વિગાઠયા ઠામ;      |              |
| ઠામ બહુત અબ માંખીએ એ.                                | ॥ ૩૧ ॥       |
| સુતો મલક નઈ હેડો નાંખી, ધરણેંદ્ર વચન સુસુખ ભાખઈ;     |              |
| છોટક છોડ તુઝ માંણુ તજે એ.                            | ॥ ૩૨ ॥       |
| મારી સુકી મરમ પીયારી, અંગ ઉપને! રોગ અપારી;           |              |
| આર નહી વેદન સમો એ.                                   | ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥* |
| મનમાંહે ચિત્તે ગજનીચ ખાંન, પાસ જિણેસર માથુ માન;      |              |
| દીઓ દાંન છરીત તણો એ                                  | ॥ ૩૫ ॥       |
| જે વેદન મુજ સમસી રાતિ, જે પ્રભુ ચોડિસ તુમને પ્રભાતિ; |              |
| વાત ઠહે વેદન સમો એ.                                  | ॥ ૩૬ ॥       |

## વસ્તુ

|  |        |
|--|--------|
| પાસ પુણ્ય પાસ પુણ્ય કરિ સલામ,              |        |
| અઘાસણુ બેસણો કરી જાણુ ખાંનિ નિજ માન મોડિય; |        |
| અલ્લા અલખ આદમ તુમ નહી કોઈ તુજ તણી જોડીય,   |        |
| પીર પગંબર તુ યુદા તુ સાહિબ તુ સુલતાણુ,     |        |
| મહિર કરો પરજન કર્યુ કહે ન લોપુ' આણુ.       | ॥ ૩૭ ॥ |

## દાહ

|  |        |
|--|--------|
| પાસ જિણેસર પુણ્યા એ, તેડાવી સવિ અંધ તો;              |        |
| નયર બલોર વધામણા એ, નિતનિત ઓછવ રંગ તો.                | ॥ ૩૮ ॥ |
| વાજિત્ર વાજઈ નવ નવા એ, સહુ વગાવઈ ભાસ તો;             |        |
| જેલા જેલે રંગ ભરે, બચકને આપે દાન તો.                 | ॥ ૩૯ ॥ |
| રથ બેસાડી સવિ વધસુ (વિધિસુ) એ, પોસાબ્યા નિરત ગામ તો; |        |
| અંબવી વરજંગ હરખીઆ એ, કરે મહોરસવ માનતો                | ॥ ૪૦ ॥ |



सतरखेड पुन्य करीय, मोटे मंडावु जंग तोड;  
 तेठ्या विहु दिसस पाठवीय, तेडावी सनी संब तो. ॥ ४१ ॥  
 भजति करे साठभी तणी जे, दिधं अपरी डान तोड;  
 संब चदिरावि सावटु जे, आपस अधिक मान तो. ॥ ४२ ॥  
 तेर भासे पारणे जे, पास पुणनधं डीध तोड;  
 सोम सहु नासी जया जे, मनना मनोरथ सिद्ध तो. ॥ ४३ ॥

वरतु

संभ विहु दिस संभ विहु दिस तणा आवंत,  
 पास पास तेढनी बाटी पती आस जे,  
 विहु द्विती डीरती विस्तरी लैन धरमनें जे उधीरे;  
 पत्तर दिवस प्रभु तिहां रढा, पधार्या बीनमाल,  
 धर धर हुवा पधामळा कोजे मंगलमाव. ॥ ४४ ॥

ढाळ

संभ घोवीय मन डरभीआ, निरभी आ पास विळुंड रे;  
 धर धर शुडी उछळे, मिलीआ भविकतळा वुंड रे. ॥ ४५ ॥

पासलु बलां रे पधारीया (आंकणी)

आज आस्था सवि हकी, मिली मिली मोहन वेळ रे;  
 कामगवी कामकुंभ कर वडे, यिंतामयु करे धर गेळ रे. ॥ पा०॥ ४६ ॥  
 पंथ पुत्र सव भुज्यो याडीठ, वडी हुज्यो रिद्धि नास रे;  
 रडवडे तेढना चोरडा, इल लडधं हुडव्या जिनपास रे. ॥ पा०॥ ४७ ॥  
 पंथ प्रसाद जिनवस्तथा, सोडधं सोडधं सेरम ममत रे;  
 संभ आपस विहु दिस तणा, आत्रा करे मोटे मंडावु रे. ॥ पा०॥ ४८ ॥  
 दोग जल जलणु विसडर वलि, चोर अरंगज भुजराज रे;  
 रणुडर विळु बाजन पासनामधं जय मधं बाज रे. ॥ पा०॥ ४९ ॥  
 आज बलधं महुरत यापीआ, पासलु परसाद मजार रे;  
 नव घोडी मन मोहीज्यो, पाजति परदिभळा सार रे. ॥ पा०॥ ५० ॥  
 संवत सोडधं नड आसिडधं, मावठ सुडर विचार रे;  
 धांभम तिथी पासलु तणी, शुणु गावधं डरभ आपार रे. ॥ पा०॥ ५१ ॥

ठेळस

अन्योन्येनं हुपनिडेन पासजिणुवर जमयुड;  
 बीनमालभुपणु विगतिहुपणु, संभ घोवीड सुणुडर. ॥ ५२ ॥  
 तपमधमंडवु कुमतिमंडवु श्रीहंसरत्नसरीसड;  
 पडित सुभतिकमळ सीस, पुन्यकमळ भवलयडर. ॥ ५३ ॥

॥ धति श्री बिन्नमाल स्तवन ॥

# “સિરોહી રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિર” લેખના અનુસંધાનમાં— ગુજરાતનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો

લેખક:—પૂજ્ય યુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)  
(મતાકથી માણુ : આ અંકે પૃષ્ઠ)

પાટણ

ગુજરાતની પ્રાચીન રાજધાની, ગુજરાતની અસ્મિતા અને ગૌરવનું કેન્દ્ર પાટણ એક હર્ષનીય સ્થાન છે. એક વાર સમસ્ત હિન્દમાં પાટણ પ્રખ્યાત હતું. પાટણમાં ગુજરાતીઓનાં સંસ્કાર, કળા, શુદ્ધિ, વૈભવ અને ધનના ભંડાર ગયાં હતા. આખા ગુજરાતનો, અરે, છેલ્લા હજાર વર્ષથીયે વધુ કાલનો સમસ્ત ભારતનો ચક્રતીપડતીનો ઇતિહાસ પાટણે અવલોક્યો છે અને એની અનેક નોંધના સંપ્રકો પણ રાખ્યા છે. પાટણનો શૂતકાળ બહુ જ ઉજ્જવળ અને રોમાંચક છે વર્તમાન કાલ પણ રોચક અને ગૌરવવંતો છે. ભવિષ્યકાળ ભાખરાનું કામ ખીજાઓને-દ્રષ્ટાઓને સોંપુ છું.

સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય શ્રી શીલગુણ્યસૂરિજીના આગવથી આવડા વંશનું નામ અજવાળનાર ‘વનરાજ’નું જીવન અત્યું. શીલગુણ્યસૂરિજી, ચાંપો વાણીઓ અને શ્રીદેવીના જીવ્ય આદરથી વનરાજનું જીવન ધ્યાન-વિકાસનું. ‘વનરાજ’ ‘માનવરાજ’ના ગૌરવને પામ્યો. પાટણને શૌભાવવાનો-શુભમારવાનો મથ નેમ ગુર્જર નરેશોને છે તેવો જ મથ, બધેકે તેથીયે વધુ મથ, લક્ષ્મીદેવીના સહાના લાકકરાવા, દાનવીર, ધર્મવીર અને કર્મવીર જૈનોને ધટે છે. રાજ્યોએ રાજ્યમહેલો, મજશાળાઓ, ધર્મમંદિરો અને સહસ્ત્રશિંખ જેવા મહાન સ્થાનો બંધાવી પાટણને શૌભાવ્યું તરે આ ધનકુળે, શુદ્ધિનિધાન વણિક જૈનોએ આરજનાં આશીશાન જિનમંદિરો વગેરે બંધાવી લલિત કલાને પૂજ્યતાએ પહોંચાડી. મુસલમાની યુગમાં મકબરા અને મસ્જિદો બંધયાં, કિસ્લો અને શાગાઓ બની ત્યારે પણ ધર્મવીર અને દાનવીર જૈનોએ દેરસ્થાનો, જ્ઞાનમંદિરો, વિદ્યામંદિર અને જિનમંદિરો બંધાવી પાટણને ગૌરવવન્તુ રાખ્યો સદાયે પ્રયતન કર્યાં છે.

પાટણનો કમથ. ઇતિહાસ આપતાં એક પુસ્તક જ લખવું પડે. પાટણમાં શૂતકાલમાં થયેલા-પધારેલા જૈનાચાર્યોનું રોમાંચક વર્ણન વંચનાં આપણાં રવાડાં ઊઠાં થાય છે.

પાટણમાં શ્રી શીલગુણ્યસૂરિજીના ઉપદેશથી વનરાજ આવડાએ શ્રી પંચાસર પાશ્વનાથજીનું મંદિર બંધાવ્યું વનરાજે વિમલ મંત્રીશરના પૂર્વજોને ગાંધરી—મૂળ ભિન્નમાલના અને ગાંધરી વસેલા—પાટણમાં વચાવે છે. વણિક ચાંપો મંત્રીશર બને છે. રજપૂતોની વીરતા અને વણિકોના ડહાપણનો ભંડાર એ મંત્રી ગુજરાતનું સામ્રાજ્ય જમાવે છે, આવડાઓના શબ્દકાલમાં જૈનોનું એકજની સામ્રાજ્ય બને છે. ત્યારપછી આવે છે સોલંકી વંશ. મૂલરાજ સોલંકી મામાની હત્યા કરી, એના પૂનમ્મા હાથ બીના કરી, એ આદીએ એસે છે અને પાપને પ્રજ્ઞાલવા સરસ્વતીને તીરે દ્વંદ્વમહાલવની શરઆત કરાવે છે. ભિન્નમાલથી બ્રાહ્મણોને આમત્રે છે. પછી તેા અવારનવાર જૈનો અને બ્રાહ્મણોનું આધિપત્ય બને છે. કોઈક વાર સંધર્ષના તણુખા પણ ઝરે છે, છતાં મોટે ભાગે વણિક જૈન મંત્રીઓનું વચરવ અખંડિત રહે છે.

દુર્લભરાજની સમામા સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય શ્રી શુદ્ધિસાગરસૂરિજી અને શ્રી જિનેશ્વર સૂરિજીનો ‘ચેલવાસ’ સામે વાદ મંડાય છે અને જે મહાન કાંતિનાં બી શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ વાળ્યાં હતાં, જે મહાન પરિવર્તનની આગાહી શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ કરી હતી, તેનો

ઉપાકાળ પ્રમટે છે. પછી તો મથકારી શ્રી અભવવસુરિજી વગેરે સમર્થ સુરિપુંગવોનાં પનોતાં પગલાં ગુજરેશ્વરોની રાજસભામાં થાય છે. બીજી તરફ વિમલ મહામંત્રી અને છે. એ દંડનાયક પણ અને છે. ચંદ્રાવતીના પરમારને એ ઠરાવે છે અને એ જ્ઞાનવીર ધર્મવીર આશુ ઉપર કલા સંસ્કાર અને ગુજર સંસ્કૃતિના ગૌરવરૂપ સુંદર જિનમંદિરો બનાવે છે. વિમલ અને એના પૂર્વજો પરમ જ્ઞાનધર્મી હતા. ધર્મરક્ષા અને ધર્મપ્રભાવના માટે તેઓ સદાયે તત્પર રહ્યા છે.

આશુના મંદિરોમાં જે તો ગુજરાતનું ગૌરવ, ગુજરાતની અસ્મિતા અને ગુજરાતની સંસ્કૃતિની જીવંત સૂતરિતું નિરીક્ષણ કરી રહ્યા હું, ભલે એ મંદિરો જ્ઞાન મંદિરો રહ્યાં, કિન્તુ એજ ગુજરાતીએ એક-પટથીએ આશુ ઉપર જ નહીં સમસ્ત ગુજરાત અને રાજ્ય-પુતાના ભારમાં જેની દૃઢ છાપ બેસાડી છે, જે ધર્મપ્રભાવના જગ્યાવી છે, કલા અને સંસ્કૃતિને જીવંત રાખવાની તમન્ના પ્રમટાવી છે, ગુજરાતની અસ્મિતાને જગ્યાવી છે, એની પછીના ગુજરેશ્વરોને, ગુજર શ્રીમંતોને અને ગુજર કલાપ્રેમીઓને એણે જ પ્રેરણાનાં અમૃત પાન પાયાં છે, એ ભૂલ્યાં છુટાય તેમ નથી જ. એ દષ્ટિએ આપણે પાટણનું ગૌરવ આંકવાની જરૂર છે આશુના એ જ્ઞાન મંદિરોની પ્રતિકૃતિ કરવાનું ધણાવને મન થયું છે. જે તો એમાં પાટણની જ મહત્તા અને કીર્તિ જોષ રહ્યાં હું.

ત્યારપછી અનેક વિદ્વાન સુવિદિત સુરિપુંગવો પાટણને પુનિત કરે છે, ગુજરેશ્વરોને પ્રતિભોધી જ્ઞાનામૃત-ધર્મોમૃતનું પાન કરાવી એ ગુજરેશ્વરોને જ્ઞાત્યા 'માનવરાજ્યે' રાજ્ય-પુંગવો બનાવે છે. કલ્યાંકેવ, સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલ આ ત્રિપુટીનો યુગ ગુજરાતનો સુવર્ણયુગ અને છે. એમણે જોગ્યા જેવકા ગુજરાતમાંથી મહાન રાષ્ટ્ર ધણું છે. આમાં ક્ષાત્ર મહેતા, મુન્નક મહેતા, કૃદવન મહેતા, આત્મક અને બાહક મહેતાનો મુખ્ય હિસ્સો હતો. અને અશ્વદેવસુરિ, વિશ્વસિંહસુરિ, વીરાચાર્વ, વાદી શ્રી દેવસુરિજી, દેવચંદ્રસુરિજી, કલિકાલકર્ણવંશ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી જેવા સમર્થ ધર્મશુદ્ધઓએ ધર્મોપદેશ આપીને ગુજરાતની યજ્ઞપતાકા-વિશ્વપતાકા સમસ્ત ભારતમાં ફરકાવી. ગુજરાતના આ સમર્થ જ્ઞોતિ-ધરો, મહાત્માઓ, સંત પુરુષો, રાજ્ય-મહારાજઓ અને મંત્રીશ્વરોનો યજ્ઞાર્થ પરિચય અને ગુજરાતની અસ્મિતાનું જ્ઞાત્યું દર્શન આપણને પાટણમાં જ અનેલા દ્વાચાત્ર્ય મહાકાબરમાં મળે છે. તેમાંજ સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલ તો ગુજરાતના ચંદ્રગુપ્ત અને અશોકનું ગૌરવનું બિરુદ ઠરાવે તેવા થયા છે. એમણે ગુજરાતમાં જોજ દેવ અને વિક્રમાદિત્યને પણ જુલાવે તેવા સત્કારો કર્યાં છે, અને ગુજરરાષ્ટ્રને 'શૈભાણ્યુ' છે.

મહારાજ્ય કુમારપાળ પછી ગુજરરાષ્ટ્રનો સૂર્ય મધ્યાહ્નેથી અસ્તાચલે જિતરે છે અને અજ્ય-પાલ તેનું નિમિત્ત બની જાય છે. પછી તો મુસલમાની હુમલાઓ જિતરે છે, મહમદ શૌરી અને છેલ્લે કરજી-વાલેશાના સમયે ગુજરાત પરદેશી સત્તાનો ભોગ બની જાય છે. વચ્ચે ખારા સહુદ્રમાં મીઠી-વીરડી જેવા, શૌર અધકારમાં તેજસ્વી નક્ષત્ર જેવા, મહાન તોજાનમાં આચકતા વહાણને મટિ દીવાદાંડી જેવા વસ્તુપાલ તેજપાલ, વીરપવલ જેવા શૌભ શૌભ સમયે છે, શુભુજ્યૌકારક સમરાસાહ જેવા તેજસ્વી દીવાઓ પ્રકાશે છે અને ગુજરાતનાં જીતકાલીન ગૌરવને શાહ કરાવે છે. પાટણ પણ આગળ જાય છે, પાકું ઢંઢે છે, ચડતી-પડતીમાં અદ્વવાય છે. છતાંજ એ જીતું જાય છે. બહમદશાહે અહમદશાહે વહાવ્યા પછી પાટણથી રાજધાની-નું કેન્દ્ર બદલાય છે. એનું માન-સન્માન ગૌરવ અને આદર ધરે છે. એક વાર તો એ જીતીન વિથવા નરી જેવી દશા પણ પામે છે.

વર્તમાન પાટણુ તો તદન નવુંજ વસેલું છે, મુજલલાની યુગમાં જોવું નિમીલુ થઈ છે, છતાં જો પાટણુ પોતાના જીતઘણીન ગૌરવને કદી જુલું નથી; જ્યાં એક પણુ યુગરાતી વસે છે ત્યાં ત્યાં પાટણુ વિજયવંતુ-ગૌરવ માથા ગાવું મહું જ છે. મુજલલાની યુગમાં પણુ મુજલાર્થ જમાનામાં જન્મદુરુ થી હીરવિજયસૂરીશ્વરજી, આ. શ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વરજી અને આ. શ્રી વિજયપદસૂરજી એ ત્રણે સુરિપુત્રવૈના સાસનકાલમાં પાટણુમાં જૈન ધર્મની વિજયપતાકા ફરકે છે. અહીં અનેક જગત જિનમાદરો બને છે, અનેક જિનમૂર્તિઓની જાંબનસપાકા અને પ્રતિષ્ઠા મકોતજવો થાય છે, અનેક જીતસવો અને દીક્ષાઓ પણુ થાય છે. શ્રીહીરવિજયસુરિજીને પાટણુમાં શરૂઆતમાં મુસલમાન સૂખાઓ દારા ઉપદરવો પણુ થાય છે. સૂખામૂર્તિ સુરિજી એ ઉપદરવો સમતાપૂર્વકે કહે છે, સૂખાઓને પ્રતિભોમે છે અને જૈન જાજનનો વિજયકાકો વગાડે છે.

સમ્રાટ અકબરના ફરખારમાં મહાન ગૌરવ, આદર અને સન્માન જન્મદુરુને મળ્યાં છે. અને સુરિજીએ સમ્રાટને તથા તેના સૂખાઓને રાણુ અને મહારાણુઓને પ્રતિભોધી, અહિંસાના ફરમાને મેળવ્યાં છે, અમારી પગાવી છે, તીર્થસ્થાના ફરમાનો મેળવ્યાં છે, મમલોપાસોનો પણુ સમયે સમયે રક્ષા કરી મહાન ગૌરવ અને માન મેળવ્યાં છે. આ સૂરીશ્વરજીની દીક્ષા સં. ૧૫૬૧માં કા.વ. ૨. પાટણુમાં થઈ છે. તેમજ તેમનો પાટમહોત્સવ પણુ પાટણુમાં થયો છે. અને સમ્રાટ અકબરને પ્રતિભોધવા જતાં પહેલાં પોતે પાટણુ પધારી, ૧૬૩૬માં પાટણુ થઈ પાટણુ પાસે વડાવલીમાં પોતાના ગુરુ શ્રી વિજયવાનસુરિજીની ચરણુ-પાદુકાના-સ્પર્શનાં દર્શન કરી આગળ વધ્યા હતા. x

જૈન ધર્મના આ મહાન આચાર્યશ્રીના ત્યાગ, તપ, જ્ઞાન અને ઉત્કૃષ્ટ ધર્મમના પ્રતાપે સમ્રાટ અકબરે ' અહિંસા પરમે ધર્મઃ ' ના અમોખાન કર્યાં હતાં. સુરિજીના શિષ્યવત્નોએ-ઉપાધ્યાયજી શ્રી શાંતિચંદ્રજી, ઉપાધ્યાયજી શ્રી જાનુચંદ્રજી અને શ્રી શિલચંદ્રજી મણિએ-વધે સુધી અકબરના ધર્મ દરખરને-ધર્મસલાને શોભાવી છે. અકબર આ. શ્રી વિજયસેનસુરિજીનાં દર્શન માટે-

xવડાવલીમાં રહેલી ચરણુપાદુકાઓના ઉલ્લેખ હીરકોલાગમાં આ પ્રમાણે છે-

“ સીમમૂનોવટપલિકાયાસ્તતો માલ્હસ્યાત્મમ્: સુરિશીતવુતે: ।

શૈલ્યમર્ચામિવ શ્રીજિનેન્દ્રોર્ગુરોઃ પાદુકાસ્તુપમન્વેલ્ય સ પ્રાણમત્ ॥

( હીરકોલાગ, અર્ધ ૧૨, શ્લોક ૧૭ )

આ પાદુકા અત્યારે ત્યાં નથી પણ પાટણુમાં એક પાદુકા છે, જેમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

સંવત ૧૬૨૧ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૨ ગરુ લઢાવલી મઘે મટારક શ્રી લજ્જદ્વાન સુરિનૂ નરવાળ હવું તથા વલિ કમલ પૂજા કરિ તથા નરવાળ બાલિ તેહની શ્રીલજ્જદ્વાન સૂર લાદાની બાપલો મૂકામ શ્રી લજ્જદાનસૂરગુરુગરમો નમઃ

આ લેખની બાધા જૂની યુગરાતી છે. તેમજ કું મૂળ પાદુકાનો આ લેખ લેખ તેમ નથી માનવો; માત્ર મોઢ બાકતે આખડી રાખી છે, અને પાદુકા બનાવી છે તેનો લેખ મહું કું. મૂળ પાદુકાઓ જુદી હતી. કિન્તુ બકાતબને પોતાની બાધા પૂરી કરવા આ પાદુકા બનાવી આખડી પૂરી કરી હતી એમ સમજાય છે.

ઉપરેસ માટે તેમને લાહોર બોલાવે છે, તેમને ઉપરેસ સાંઝળી ખૂબ જ પ્રશન્નતા અને આદિમક ક્ષાતિ-પરમ પ્રમેહ પામે છે અને તેમનાં સિધ્ધ શ્રી વિજયદેવસૂરિએ 'ભવાઈ શ્રી હીરસૂરિયું' અપૂર્વ માન આપે છે અને તેમના સિધ્ધ શ્રી વિજયદેવસૂરિએ અકબરનો પુત્ર જહાંગીર બહુ જ પ્રેમ આદર અને બહુમાન પૂર્વક મહાવમહર્મા મળે છે, અને બહુ જ ખુશી જાહેર કરે છે. આ ત્રણે સૂરિયુંગવોએ સ્વમન્થ કે વાઙાની મહત્તા કહીને નથી સ્થાપી, માત્ર વીતરામ ધર્મ-જેન ધર્મ અને તેના સિદ્ધાંતોની જ મહત્તા વર્ણવી જૈન શાસનની વિજયપતાકાએ દરકાવી છે. પાટણના સૂત્રાઓને પણ આ ત્રણે સૂરિયુંગવોએ ધર્મોપદેસ આપી જૈન શાસનની પ્રભાનાનાં અનેક શુભ કાર્યો કરાવ્યાં છે. આવા મહાન પ્રતાપી સૂરિયુંગવો ઉપર ઠેટલાક અનશિત લેખકો જૈન અને જૈનેતરો આસ્થેયો કરવા પ્રેમપ છે. પરંતુ એ તે સૂર્વ સામે ધૂબ ઉઠાડવા જેવું જ છે. તેમણે શ્રી હીરવિજયસૂરિયરજીએ મુગલ સમ્રાટ અકબરનાં દાર જૈન સાધુઓ માટે ખુશ્લાં કરાવી અદિસા ધર્મયું જે મહત્ત્વ સમ્રાટ અકબરને સમગળ્યું, પરધર્મ પ્રતિ સહિષ્ણુતા અને પ્રેમ રાખતાં શીખવ્યું છે એ તો અદ્ભુત છે.

અકબરના દરબારમાં પહેલાં એક જૈનધર્મિ વર્ષ પધાપોનો અને ચોતાનો પુસ્તક-બંધાર આપ્યાનો ઉલ્લેખ જરૂર મળે છે. પરંતુ એમનો સમ્રાટ અકબર ઉપર કાંઈ પણ પ્રભાવ પડયો હેય એવો ઉલ્લેખ નથી મળતો. જ્યારે અકબર શ્રી હીરવિજયસૂરિયરજી ઉપર પ્રશન્ન થઈ એ પુસ્તકબંધાર સૂરિએ પ્રેમાજ્ઞીકરૂપે ગેટ આપે છે. આઈને અકબરીમાં પણ શ્રીહીરવિજયસૂરિય, શ્રી વિજયસેનસૂરિય અને ઉ. શ્રી. જાનુઆર-જીનાં નામ ઉપસખ્ધ થાય છે. આ વાત પણ મારા ઉપર્યુક્ત કથનનુ જ સ્પર્શન કરે છે. આ ત્રણે સૂરિયરોએ ગુજરાત અને પાટણના સૂત્રાઓ ઉપર પણ પ્રભાવ પાડયો હતો. ઉલ્લેખ જમદગુરજી સિકાચલજની યાત્રાએ પધાપો ત્યારે પાટણનો સિદ્ધાંતરો મહાન સંપ નીકળ્યો હતો જે પસિદ્ધ છે. આવી રીતે પાટણમાં અનેક સૂરિયુંગવોનાં પુસ્તકમહાંથી જૈન ધર્મ અને જૈનશાસન પ્રભાવનાનાં-પ્રચારનાં અનેક શુભ કાર્યો થયાં છે.

વર્તમાન પાટણમાં લગભગ ૧૨૫ જિનમંદિરો છે, અનેક ગાનજાગરોએ, જેમાં તાકવત્રોષ પ્રાચીન મથો અને કામળ કાપડના મથો પણ પુષ્કળ છે. આયારે તો શ્રી હેમ-અંદ્રાચાર્જી જાનમંદિરમાં ધણી બહારે આવ્યા છે એ ખાસ દર્શનીય છે. અહીં અત્યારે પંચાસરા પાર્વતી મથળું જન્મ મંદિર, જેમાં તીર્થંકર પ્રજ્ઞાઓની અનેક પ્રાચીન મૂર્તિઓ છે, તેમજ શીલગુણસૂરિય, વનરાજ ચાવડો, દેવઅંદ્રસૂરિની મૂર્તિ છે. અપાટણનું મંદિર, ઠંઠેર વાઙામાં, જોગીવાઙામાં સાળવી વાઙામાં સંત્રામ સોનીયું, આદિનાથજી વજેરનાં મંદિરો ખાજા દર્શનીય છે. તેમજ જાપાલમન્થના શ્રી શીલસૂરિયની પ્રાચીન મૂર્તિ, ૧૧૫૫ની આધિકા સાખીજીની મૂર્તિ, ૧૪૨૬ની આચાર્જીઓની મૂર્તિ, શ્રાવક શ્રાવકાઓની મૂર્તિ, હાથમાં કેસર, પુષ્પમાલા આદિ પૂજનમાલ લઈને ભક્તિ અર્ધ આપતાં શ્રાવક શ્રાવકાઓની મૂર્તિઓ; અનેક પ્રાચીન તીર્થપટ્ટો, શાસનદેવોની મૂર્તિઓ વજેરે બહુ જ દર્શનીય છે. પીતળનું અદ્ભુતકૃતું મંદિર પણ અપૂર્વ વસ્તુ છે. સંભવતામથળના મંદિરમાં ૧૫૮૭ની

૧ આ અદ્ભુતકૃતના ત્રિમહાની નીચેની પરિ.ધ ઉપર નીચે પ્રમાણે લેખ છે:—  
 સં. ૧૭૭૭ એ. શુદ્ધિ ૮ । શ્રી તેજસી માર્યાં દેવવહુ સુતા પુંજો સુત ગુલાવ । દિ.૦  
 માર્યાં રાધા સુતા છઠ્ઠીરક X X સુત મણક પ્રમુખ સપરિવાર X X X તેજસીકેન મુલ

શ્રી હેમવિભલ સુરિજના ઉપરેશથી બનેલ ધાતુની પંચતીર્થોમાં રત્નમય મૂર્તિ બનાવોને લેખ છે પરન્તુ મૂર્તિ તે એ નથી રહી. ૨

શ્રેયોર્થે શ્રીપાર્શ્વનાથાદિવિંશત્સહસ્ર પિત્તલમય । કોષ્ટ કારિતઃ શ્રી પૂર્ણિમાપક્ષે । મ । શ્રી મહિમા । પ્રમસુરિસ્ત્વપદે । મ । શ્રી માવપ્રમસૂરોગામુપદેશાત્ કૃતમહોત્સવેન પ્રતિષ્ઠાપિતશ્ચ ઢંઢેરપાટક સંવંધિતા ॥

તેમજ સહસ્રકુટના ત્રિમડાની બેઠક ઉપર પથ્થુ લેખ છે, જે નીચે આપું છું:—

॥ સંવત્ ૧૭૭૪ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૮ સોમે । પત્તનમય્યે શ્રી શ્રીમાલીજ્ઞાતીય વૃદ્ધિ શાસ્ત્રાયાં । દો । શ્રી વીરા સુત । દોસી શ્રી શિવજી સુત । દો । શ્રી મેવજી માર્યા સહિજ વહૂ સુત । દો । શ્રી જયતસી માર્યા રામવહૂ સુત । વોમી શ્રી તેજસી માર્યા દેવવાહ સુતા પુજી । સુત ગુલાબ દ્વિ૦ માર્યા રાઘવહૂ સુતા લાહરપી । સુત મુલ્લકચંદ પ્રમુલ સપરિવારયુતઃ દો । શ્રી તેજસીકેન સુલશ્રેયોર્થે શ્રી પાર્શ્વનાથાદિવિંશત્સહસ્ર પિત્તલમય કોષ્ટઃ કારિતઃ ॥ પૂર્ણિમા પક્ષે । મ૦ । શ્રી માવપ્રમસૂરિમિઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ

બન્ને લેખોને ભાવ એક સરખો છે. ઉપરના કરતાં નીચેના લેખમાં વંશાવલીનાં નામો વધારે છે, જ્યારે પ્રતિષ્ઠાપત્રની વંશાવલી નીચેના લેખ કરતાં ઉપરના લેખમાં વધારે છે. બન્ને લેખોને ભાવાર્થ એક સાથે જ આપું છું એટલે વાંચકને અનુકૂળતા રહેશે.

સં. ૧૭૭૪માં પાટણુનિવાસી શ્રી શ્રીમાલી જ્ઞાતિના, વૃદ્ધશાખીય, દોસી શ્રીયુત્ વીરા (વીરચંદ્રભાઈ), તેમના પુત્ર દોસી શ્રી શિવજી, તેમના પુત્ર દોસી મેવજી, તેમના પત્ની સહિજ વહૂ, તેમના પુત્ર દોસી જયતસી, તેમના પત્ની રામવહૂ. તેમના પુત્ર દોસી તેજસી, તેમના પ્રથમ પત્ની દેવવાહ, તેમના પુત્ર પૂંજી (નાર્મ) અને પુત્ર ગુલાબ; તેજસીના બીજા પત્ની રાઘવહૂ, તેમની પુત્રી લાહરપી અને પુત્ર મુલ્લકચંદ આદિ મમસ્ત કુટુંબના શ્રેય માટે તેજસીએ ત્રી પાર્શ્વનાથ આદિ ઢંઢેર મૂર્તિઓનું પિત્તળનું કોષ્ટ-બેઠક સહસ્રકુટની માઠી-ઉપરનો વચ્ચેનો ભાગ કરાવ્યો છે અને પ્રતિષ્ઠા પૂજ્યા મા પક્ષના મહાદેવ શ્રી મહિમાપ્રભસૂરિ તેમના પદ્મધર શ્રી ભાવપ્રભસૂરિના ઉપદેશર્યા; મહોત્સવપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. આ સહસ્રકુટનું પિત્તલમય મંદિર ઢંઢેરવાડા સંબંધનું છે.

૨. ઉપરના મંદિરમાં રત્નમય મૂર્તિને લેખ છે પરન્તુ ત્યાં રત્નમય મૂર્તિ નથી. જ્યારે મહિમાપિત પાડામાં શેઠ લક્ષ્મણચંદ મનનચંદને ત્યાં નાનું ધરમદિર છે તેમાં રત્નમય-મૂર્તિકની મૂર્તિ છે, જેના પારિકરમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે.

મુલ અંદરનું મંદિર ઢાથીલાંતનું સુંદર બારીક ઢેરશીથી સુશોભિત છે. આમળનેા બાજ લાકડાનેા છે.

“ સંવત્ ૧૬૭૩ વર્ષે પૌષ કૃષ્ણ પંચમી શુક્રે શ્રી પત્તનનગરવાસ્તવ્યેન વૃદ્ધશાસ્ત્રાયાં શ્રી શ્રીમાલીજ્ઞાતીય વો૦ ધનજી માર્યા મરવાહ સુત દો. સંતોષીકેન માર્યા સહજલદેપ્રમુલ્લ-કુટુંબયુતેન સ્વ શ્રેયસે શ્રી. રિ [વ] મદેવપરિકરઃ કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતશ્ચ તપાગચ્છે મહારક પુરંદર મહારક શ્રીહૃદયવિજયસૂરાશ્વરશિષ્ય મહારક શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરાચલંકારહારાનુકારિ મહારકપ્રમુ મહારક શ્રીવિજયદેવસૂરિમિરિતિ મદં ॥

આ સિવાય બીહેમચંદ્રાચાર્યજી જૈનસભા, એનું પુસ્તકાલય પુસ્તકપ્રકાશન વિભાગ પણ જોવાયોઅ છે. નગીનદાસ 'કરમચંદ હોલમાં કેસપાર્ક જૈન મંદિર પુસ્તક પ્રકાશન વિભાગ, જૈન ધર્મશળાઓ (લમભમ-૭) વગેરે વગેરે સર્વું સર્વું જોવા જવું છે.

આ સિવાય દરવાજા બહારની મસ્જીદ કે જે પ્રાચીન મંદિરમંથી મસ્જીદ બનેલ છે, તથા કાલિકાનું મંદિર જેમાં એક થાલિલામાં નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

સં. ૧૨૮૪ વર્ષે શ્રીમત્પત્તનવાસ્તવ્ય પ્રાગ્વાટ ઠ, શ્રી પૂનસિંહ સૂત ઠ. શ્રી બાહુણદેવો

કુક્ષીમૂ: ઠ. પેથઠ:

એક થાલિલામાં પરિહરના છંદ છે. તેમજ હમણાં ખેડકામ કરતાં નીકળેલ સહજ-લિંગ તળાવના અશૌ-વિભાગે, રાજ્યસ્વાય, જૂનું પાટણ વગેરે વગેરે સ્થાનો ધણી લોકો જોવા જાય છે. બાકી સરકારી મકાનો—બંજલાઓનો પણ પાર નથી. પણ આજે પાટણ જણે નિરનેજ લાગે છે. સાથે જ પટણીઓનો આપસમાં જે પ્રેમ-સ્નેહ-સંગઠન અને સહકાર જોઈએ તેવા નથી. તેમણે જોનામાં તે પ્રેમ-સ્નેહ અને અમીભમી મીઠા સંબંધ અને સંગઠનની ખાસ ખામી જણાય છે. પાટણનો જૈન એક, અવિભક્ત, અખંડ અને આપસમાં પ્રેમ-સ્નેહ-અમીભમી મીઠા સંબંધ રાખે અને મારા-તારાના બેદો જુલી બંધ એક અને એમ ધંધલું છું. અંતમાં અદારમી સદીના પ્રસિદ્ધ યાત્રિક કવિ શ્રી શીલવિજય-જીના સંબંધમાં પાટણનું વર્ણન આપી આ લેખમાળા સમાપ્ત કરી દઈ છું—

“આખા પાટણ અતિ આદરી, પાસજી બેટયા પચાસરિ;

કોમ નારિએ આરૂપ, પાસ અદારે સુચણુ સ્વરૂપ.

વીસોત્તર સો જીનઆવસ, દરિસણુ આપિ લીલવિલાસ;

કુમારપાલ નિં વિમલપ્રધાન, ઈર્દા ઉપના તે મુજ્જનિધાન.

હેમાચાર્ય તણુ વધાણુ, અદારસખ કોટીધજ્જ ગ્જણુ;

પાટણુ પનોતા શ્રાવક વસિં, ધરમકાય કરતા ઉલ્લાસિ.

પાટણ નય પ્રસીધું જણુ..... ;

કુમારપાલ હુઓ જૂપાલ, અદાર દેસ<sup>૩</sup> દયા પ્રતિપાલ.

સં. ૧૧૭૩માં પોષનદિ પતે શુક્રવારે પાટણનવાલો વૃહસાખ્યીય શ્રી શ્રીમાલી-ચાતીય દોશી ધનજી તેમના પત્ની મરધાખાજ તેમના પુત્ર દોશી સતોપીએ તેમના પત્ની સહજલદે પ્રમુખ કુટુંબ સહિત પોતાના કલ્યાણ માટે શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનનું પરિકર કરાવ્યું જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસુરિજી શિષ્ય શ્રી વિજયસેનસુરિ અને તેમના પદ્માલંકાર શ્રી વિજયદેવસુરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ભદ્રં ભવતુ, કલ્યાણ થાઓ.

આ સ્ફટિકરત્નની મૂર્તિ ભવ્ય અને દર્શનીય છે. આ સિવાય પાટણમાં કમ્બોઈ પાર્શ્વનાથજીની ભવ્ય મૂર્તિ તેમજ મનમોહન પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ પણ જો જણ મંદિરમાં છે. કમ્બોઈ પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ કમ્બોઈ તીર્થમાં ગિરાજમાન કરેલ શ્રી કમ્બોઈ મનમોહન પાર્શ્વનાથજીનું સ્મરણ આપે છે. ખાસ દર્શન કરવા લાયક છે.

ક જૈનધર્મમાં ભગવાન મહાવીર દેવના નિર્વાણ પછી એના પ્રતાપી રાજપ્રતિભાષક સહાન આચાર્યો પાંચથી સાત થયા છે:—

ઈમાર શાખ હવવતુ' સેન, મહીઈ' નીર પીઈ તે જૈન;  
 હેમાચાર્યથી સમકિત લહી, છનમકિત શુ ઠીધી શહી.  
 છનહરવિંબ અનિ શનુકાર, ઉપાચરાર નિ છવ્વુ'ઉદાર;  
 રાજશ્શીની ઉપમા ધરી, મજુધર પદવી તિલ્લુ' વરી.  
 આજ્ઞ અનોપમ કીર્તિ' જલ, ઉત્તમ પુરુષ લીલવિલાસ;  
 તીરથ શાખાં સમકિત ધરી, અવિચલ કરણી રંગી કરી."

પાટણનો મોરવવનો જૂતકાલીન ઇતિહાસ ભારતીય ઇતિહાસમાં શુવણીકરે આલેખાય તેવો છે. અવકાશ મલશે તો મારી ઇચ્છા પાટણ, પાલણપુર અને જુમુકચ્છનો સ્વતંત્ર ઇતિહાસ લખવાની છે.

હું અહીં આ લેખમાળા સમાપ્ત કરું છું, પરંતુ આ સાથે પાટવિહારી સાધુ મહાત્માએને જરૂર થોડી વિનંતી કરો શકું કે-આપના વિહાર દરમ્યાન જે જે પ્રાચીન તીર્થસ્થાનો કે પ્રાચીન મંદિરો અને પ્રાચીન માત્રો આવે તેના લેખો અને ઇતિહાસ મલે તેને ઝાંઝી ક્રમશઃ પ્રકાશિત કરવામાં આવે તો ધણું ધણું નવું જળજગતુ-અનુભવવાતુ મલશે. માટે આ તરફ પણ થોડો સમય આપવાની જરૂર છે.

પાટણથી અમે ચાણુરમા ઘઈ કંબોઈ તીર્થની પ્રતિષ્ઠા કરાવવા કંબોઈ ગયા. આ કામોનો ઇતિહાસ મેં પૂર્વે આપેલો છે એટલે તે સંબંધી વધુ નથી લખ્યું. ફક્ત સેધા મામનો પરિચય આપી આ લેખ સમાપ્ત કરીશ.

**સેધા**

ચાણુરમાંથી ૪-૪૫ માઈલ દૂર સેધા ગામ આવેલું છે. અહીં ઈ.સ. ૨૦૦૨ના ચાર્વુમાજમાં માલ જહાર એક પાણીના ધરા પામેથી સુંદર જ્વનપ્રતિમાજૂ નીકળ્યાં છે. વાત એમ બની કે ત્યાંના પટેલની છોડી ખીજ છોડીએ સાથે રમતી હતી. એમાં એને થોડે ભાંગેથી કુદકે મારતાં કઈક વાગ્યું હાથથી થોડું ખોદતાં જોઈજીનો લાગ હાથ આઠ્યા. એને લાગ્યું કે રમવાની પાંચશેરો નીકળી. એણે ખીજ છોડીએને કહ્યું પણ ખરું કે આ પાંચશેરી અને જડી છે તે મારી છે, પરંતુ વધુ ખોદતાં આખી મૂર્તિ દેખાણી. આજી-માણીના પટેલ-ડાકરદા-રગારી બધા બેમા થયા. તેમણે આપસમાં નક્કી કર્યું કે આ તો

- ૧-સમ્રાટ સંપ્રતિના પ્રતિભોધક ધર્મચરુ આર્ય સુહરિતસરિ.
  - ૨-સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય પ્રતિભોધક મહાન જૈનાચાર્ય શ્રી શિલ્લસેનદિવાકરસરિ.
  - ૩-સુજરેશ્વર રાજધિરાજ પરમાર્હતોપાસક રાજધર્મ કુમારપાલ તેમના પ્રતિભોધક કલિહાલસર્વશ્રી શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી.
  - ૪-મુગલકુલતિલક સમ્રાટ અકબર પ્રતિભોધક જમહમુદ્દ શ્રી હોરવિજયસૂરીશ્વરજી.
- એમાં અકબર સિવાયના ત્રણે રાજાએએ તો જૈનધર્મનો વિધિપૂર્વક સ્વીકાર કરી જૈનધર્મ પાળ્યો છે.
- આવા ખીજ પણ સમય સૂરિપુંજવોનાં નામો મળે છે. શ્રી રતનપ્રભસરિજીના ઉપદેશથી રાજા ઉપલદેવે જૈનધર્મ પાળી જૈનધર્મની પ્રભાવના કરી છે. આચાર્ય શ્રી અપ્પભટ્ટીસૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી આમ રાજાએ જૈનધર્મ સ્વીકારી જૈન શાસનની પ્રભાવના કરી છે. તેમજ સામાન્ય રાજા મહારાજાઓને પ્રતિભોધી અર્હિસા ધર્મ પળાવનાર તો ધણાવે જૈન સાહુકારો, આચાર્યપુંજવો થયા છે જેની નેધિ હું જુદી જ આપવા ધારું છું.



વાણીયાના ભગવાન છે. પછી મૂર્તિને સીધી કરી, મૂર્તિ ઉપાડવા માંડી પણ ન જીવડી. પછી પેલી ઓઠીએ બ્વાવી કહ્યું: ભગવાન, જીડોને, કેમ બેઠો રહ્યા છો? અહીં ક્યાંકથી બેસી રહેશો? એની આ કાલો કાલો મધુર ભાષા પછી મૂર્તિને ઉઠાડતાં જલદી જ સાંધી મૂર્તિ બીડી. માડીમાં પધરાવી વાળે માળેથી ગામમાં લાવ્યા અને સાદ જમીનમાં પધરાવ્યા. બીજાં દિવસે ચાણુરમા અને ચાણુબાણુનાં ગામોમાં ખખર પહોંચ્યા. તોને આભ્યા, મૂર્તિને પોતાને ગામ લઈ જવાની માગણી કરી. પરંતુ સેધાના મરીજ પણ બાવિક ઠાકરડા અને રખારીઓએ ના પાડી કે અમે તેમ થાય, મૂર્તિ બીજાં ગામ નહિ જ નવ્ય. અમારું માથું જ્ય પણ ભગવાનને નહિ જવા દષ્ટએ. પછી ત્યાંની જ તે કામોએ બેગા થઈ ઠરાવ કર્યો છે કે આ ભગવાનની મૂર્તિ જ્યાંકથી આપણા ગામમાં છે ત્યાંકથી કોષ્ટએ સ્થિત કરવો નહિ, મદિરાપાન કરવું નહિ, કોષ્ટ જીવને મારવો નહિ, માંસ વગેરે ખાવાં નહિ. આ ઠરાવ વિરુદ્ધ કોષ્ટ પણ વર્તે તે ભગવાનના ધરનો મુન્હેમાર. આ ઠરાવનો જો બંધ થાય તે મૂર્તિ બલે બીજાં ગામ જવ્ય. અત્યારે એક પતરાના મહાનમાં ઊંચી માડી ઉપર ભગવાન વિરાજમાન થયાં છે. અમે દર્શને ગયા ત્યારે ગામવાળાએ કહ્યું ગમને તે કોષ્ટને ધેર મમતું જ નથી. સમય મલે કે અહીં જ આવીએ છીએ. મૂર્તિ નીકળ્યા પછી ચાણુબાણુનાં ગામડાંઓમાંથી કોળી, ઠાકરડા, રખારી, હરિજનો વગેરે ઠેલ વગાડવાં વગાડતાં આવી ગયા, ભગવાન બાપજીને નમી ગયા. ભગવાનની મૂર્તિ બે ત્રણ ઠેકાણેથી ખંડિત છે, અને બે ત્રણ ઠેકાણે મૂર્તિ કાઢતા કોષ્ટ વગેરેના ઉપયોગ કરતાં થયેલા તાબ ધા જોઈ મેં પૂછ્યું આ કેમ ગામ છે? પૂજારી કહે કે એ મૂર્તિ ખોદી કાઢતાં ધા વાગી ગયા છે તેના લીસરકા છે મેં કહ્યું, ના ના, કોષ્ટ બીજાં આવું કરી ગયો હશે. ત્યાં તે એક ઠાકરડો બોલ્યો, મહારાજ અમારા ભગવાનને કોષ્ટ બીજાં મારવા આવે તે ખરો? અહીંથી બીજાં તે કોષ્ટ જીવતોયે ન જવ્ય. ગામવાળાને અત્યારે પ્રજ્ઞ મૂર્તિ ઉપર જલ્દ જ શ્રદ્ધા-પ્રેમ અને ભક્ત છે. આજકલ સરકાર તરફથી તેા દુકમ થઈ ગયો છે કે મૂર્તિ જોનેને સોંપી દેવી. જોને લઈ ચકે છે; કાપટો-પોલીસ એની મહદે છે. માત્ર જોને ગામવાળાની લાગણી ન દુકાય તેવી રીતે સજાજવટથી મૂર્તિ લઈ જવા ધારે છે.

મૂર્તિ સફેદ દૂધ જેવી પ્રાચીન અને ભવ્ય છે મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી. નીચે વેલ કોતરેલી છે. ખાસ કાન, રહેજ નાક, હાથ વગેરે ખંડિત છે. મૂર્તિ બાવીશમાં તીથકર બાલકાકારી મદુકલતલક થી નેમિનાથજીની છે. લમભમ સંમેશ્વરજીની શ્રી સંમેશ્વર પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ જેવડી ભવ્ય અને મનોહર છે. ગામવાળા જ્યાંકથી પોતાના ઠરાવ ઉપર મજબ અને દઢ છે, અહિંસાતું અને મદિરાપાનતું પૂર્ણ પાલન કરશે ત્યાંકથી તેા મૂર્તિ અહીં છે જ. અહીંથી દર્શન કરી પાછા ચાણુરમા આવવું પડે છે. કન્નેાઈથી પણ સેધા દર્શને જવાય છે. સેધામાં જ એક ઠેકાણે પાર્શ્વનાથ ભગવાનની કૃષ્ણ પણ છે. બીજા દેવ-દેવીઓ પરિકરના કાઉરમગીવા વગેરે જમીનમાંથી નીકળેલા છે. આ મૂર્તિઓ પ્રાયઃ અહીં રૂપર મોડું છે, ત્યાંની હોય એમ લાગે છે. મુસલમાની યુગમાં આસમાની મુલતાનીના સમયે બહારી દીધી હશે, તે અત્યારે પ્રખટ થઈ હોય તેમ સભવે છે. મૂર્તિ પરમ દર્શનીય છે. આ ચમત્કારી મૂર્તિનાં દર્શન સાથે જ વાચકો પણ સમ્યગ્દર્શન મનસ્વરિત્ર પ્રાપ્ત કરે એ કુબેચ્છાપૂર્વક આ લેખમાળા પૂર્ણ કરું છું. —સમપૂર્ણ

## પ્રશ્નોત્તર—પ્રતિબંધ

**પ્રશ્નોત્તર—પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિભૂષણપદમસૂરિજી**  
( ક્રમાંક ૧૪૪ થી ચાલુ )

૩૫. પ્રશ્ન—કૃષ્ણલેસ્વાવાળા છવોનું લક્ષણ (સ્વરૂપ) શું ?

ઉત્તર—સ્વભાવાદિમાં કંઈકતા, કંઠારપણું, ક્રોધ, અપશબ્દ બોલવા, વેર, દવારક્તિપણું, અભિમાન, ખીજને લજવા પણ તૈવાર થવું, ખરાબ આચાર (કાપિક બ્યાપાર) વગેરે લક્ષણોથી ભણવું કે આ છવ કૃષ્ણલેસ્વાના પરિણામવાળો છે. જેમ કમંચટીકા, સંવેળ માલાદિમાં જણાવ્યું છે. ૩૫

૩૬. પ્રશ્ન—નીલલેસ્વાવાળા છવોનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—માયા-દંભ કરવામાં ચાલાકી, લાંચ ખાવામાં કૃષિયારી, અજ્ઞાન (જૂઠું) બોલવું, વિપવાદિમાં આશક્તિ, મનની અસ્થિરતા, આજ્ઞા, કાપરપણું, અભિમાન વગેરે લક્ષણોથી નીલલેસ્વાવાળા છવો પારખી શકાય છે. અને પોતાની ચાલુ લેસ્વાનો પણ નિર્ણય કરી શકાય છે, જેમ કમંચટીકાદિમાં જણાવ્યું છે. ૩૬

૩૭. પ્રશ્ન—કાપોતલેસ્વાવાળા છવોનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—આરંભમાં આસક્તિ, પાપકર્મને બંધારનારા કાયોને સારા મજબૂત, નફા-તોટાનો વિચાર નહિ કરવો, ક્રોધ, શોક, પરની નિંદા કરવો, પોતાની બાઈ મારવી, લડવામાં જામા માણસને ત્રાજ ઉપભવવો, ખેદ, વગેરે લક્ષણોથી કાપોતલેસ્વાવાળા છવો જાણી શકાય છે. ૩૭

૩૮. પ્રશ્ન—તેજલેસ્વાવાળા છવોનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—લક્ષણું, સંવર ભાવના, કર્ણા, સરલાતા, દાન, શીલ, સંતોષ, વિદ્યા, ધર્મ-રુચિ, વિવેક, ક્ષમા, પાપનાં કારણોનો પરિહાર વગેરે લક્ષણોથી તેજલેસ્વાવાળા છવો જાણી શકાય છે. ૩૮

૩૯. પ્રશ્ન—પદ્મલેસ્વાવાળા છવોનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—ધર્મમાં તથા અંકટના સમયે ધૈર્ય રાખવું, સ્થિરતા, દયા, પ્રજ્ઞાપૂર્ણ, દાન, ઘણું ધારણ કરવું આનંદી-પ્રસન્ન સ્વભાવ તથા અહોરા, પોતાનું અને પરનું ભણું કરવાની ભાવના, ક્ષમા, નમ્રતા વગેરે લક્ષણોથી પદ્મલેસ્વાવાળા છવો જાણી શકાય છે. ૩૯

૪૦. પ્રશ્ન—શુભલેસ્વાવાળા છવોનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—તીવ્ર ધર્મ ભુક્તિ, અપક્ષપાત, પાપકર્મનો પરિહાર, શોક નિંદાનો ત્યાગ, શમદેવનો ત્યાગ, પરમાત્મદેવની અપ્રાપ્તિ (લાભ) વગેરે લક્ષણોથી શુભલેસ્વાવાળા છવો જાણી શકાય છે. ૪૦

૪૧. પ્રશ્ન—કૃષ્ણલેસ્વા વગેરે છવે લેસ્વાનું ફલ શું ?

ઉત્તર—કૃષ્ણલેસ્વાનું ફલ નારકપણું, નીલલેસ્વાનું ફલ સ્થાવરપણું, કાપોતલેસ્વાનું ફલ તિર્ચપણું, તેજલેસ્વાનું ફલ મનુષ્યપણું, પદ્મલેસ્વાનું ફલ દેવપણું અને શુભલેસ્વાનું ફલ મોક્ષ જાણવું. અહીં પરિણામિ છવને જ પરિણામ વિશેષરૂપ લેસ્વા ક્ષેત્ર, તેથી જે લેસ્વાનાં લક્ષણો જણાવ્યાં, તે સર્વ લક્ષણો અભેદનયની વિવક્ષાએ લેસ્વાવત છવોના સમજાવા. ૪૧

૪૨. પ્રશ્ન—શ્રી. જ્ઞાને-પ્રાપ્ત્યેના અનુભવથી પ્રસિદ્ધ જ છે કે (૧) જેવી મતિ હોય, તેવી જ મતિ થાય, ને (૨) જેવી મતિમાં જવાનું હોય, તેવી જ મતિ થાય. આ બે વાક્યોનું વધારા રહસ્ય શું સમજવું ?

ઉત્તર—આયુષ્યના વંધકાલની અપેક્ષાએ પહેલું વાક્ય ઘટાવવું અને પરભવ જવાની નજીકના કાલની અપેક્ષાએ બીજું વાક્ય ઘટાવવું, એટલે આમાં જ ભવનું આયુષ્ય બધિવાના સમયે જેવી મતિ હોય, તેવી જ મતિ થાય. આ રીતે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—આમાં જ ભવનું આયુષ્ય બધિવાના ટાઇમને જેવી મતિ એટલે ભાવના વર્તતી હોય, તેવા આયુષ્યને વંધ થાય—ધણું કરીને આવે પ્રથમ ધણું જીવેને પર્વતિથિમાં જને છે. આરે જ શ્રી. મહાનિશ્ચયાર્થિ શાસ્ત્રોમાં પરમ ઉત્સાસથી નિયાણાની ભાવનાનો ત્યાગ કરીને વિધિ-પૂર્વક પર્વતિથિઓની આગવના કરવાનું કહ્યું છે—તે વખતે આત્મા બે સારી ભાવનાઓ ભાવતો હોય, ને સારી રીતે ધર્મોપાધન કયું હોય, તો શુભ મતિનું આયુષ્ય બધિ છે; ને તેથી ઉધટી યોગ પ્રવૃત્તિ કરતો હોય, તો અશુભ મતિનું આયુષ્ય બધિ છે. આને અર્થે શ્રી. મહાવીરચરિત્ર આદિમાં જણાવ્યું છે કે, નમસાર વગેરે ધણું જીવેને સુપાત્ર કાન વગેરે કારણે શુભ આયુષ્ય બધ્યું ને ગર્ભિણી દરિણીને હણતાં મલિન ભાવનાદિ કારણે શ્રેણિક રાગ વગેરે જીવેને નરકાયુષ્યાર્થિ અશુભ આયુષ્ય બધ્યું હતું. તે પ્રમાણે કૃષ્ણ-વાસુદેવે પણ ૩૦ યુદ્ધ કરવાનો પ્રસંગ, મહાર્ભાદિ કારણે નરકાયુષ્ય બધ્યું હતું. આ રીતે ‘મતિ તેવી મતિ’ આ વાક્યનું રહસ્ય જણાવી દેવે ‘મતિ તેવી મતિ’ આ વાક્યનું રહસ્ય જણાવું છું તે આ પ્રમાણે. જ્યારે મ જ્ઞાની નજીકનો સમય હોય, એટલે પરભવમાં જવાનો થોડો ટાઇમ બાકી હોય, ત્યારે જે મતિમાં જવાનું હોય, તેવા મિત્રો જણાય છે. એટલે જેઓ શુભ મતિમાં જવાના હોય તેમની ભાવના, ભાષા ને પ્રવૃત્તિ સારી જણાય. અહીં દર્શાવે તરીકે—મુક્તિમાં જનારા જીવો, સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનના જીવો, ધન્ય કુમાર, શાલીભદ્ર વગેરે જણાવ્યા. ને જે જીવો અશુભ મતિમાં જવાના હોય, તેમની ભાવના વગેરે અશુભ જણાય. અહીં દર્શાવે તરીકે કૃષ્ણ વાસુદેવને ભય શકાય. તેમને નરકમાં જવાના નજીકના સમયે જરાક ધને મારવાની ભારના વગેરે બિહો પ્રમદ થયાં હતાં. વિશેષ બીજા શ્રી. સંવેનમાલા વગેરેમાંથી જણાવી. ૪૨

૪૩. પ્રશ્ન—આત્મતત્ત્વનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—જે કર્મનો કરતાં, અને તેના ફલને જોમવે, બધેલા કર્મના ઉભાનુકારે જુદી જુદી મતિમાં કરે, ને સમ્યક્દર્શનાદિ મોક્ષમાર્ગની નિર્મલ સાધના કરી મોક્ષાર્થ જાણ તે આત્મા કહેવાય. અથવા ઘાનાદિ પચાવેને ‘અસલિ-વ્યાઝોતીસિ આત્મા’ પણ, તે આત્મા કહેવાય છે. કહ્યું છે કે:—

યઃ કર્તા કર્મમેવાનાં, મોક્ષા કર્મફલત્ય ચ ॥

સંસર્તા પરિનિર્વાતા, સ હાત્મા નાન્યક્ષણઃ ॥૧૧॥

દ્રવ્યાસ્તિક નવના વિચારે આત્મા નિત્ય છે. પદ્ધતિસ્તિક નવના વિચારે આત્મા અનિત્ય છે. આ રીતે સ્વાદ્વાદ શૈલીએ આત્મા નિત્ય પણ કહેવાય, ને અનિત્ય પણ કહેવાય. એમ માનીએ તો જ જનનસ્મરણાદિ ધટી શકે. ધર્મોસ્તિકાવાદિ ત્રણ અરૂપિ પદ્ધતિઓના જેટલા પ્રદેશો છે, તેટલા જ પ્રદેશો આત્માના કલા છે. તે સર્વ પ્રદેશો કમીનુસારે પ્રાપ્ત થયેલા નાના કે મોટા શરીરમાં ફેલાઈને રહે છે. મહો મહો તેઓ સાંકળની કડીઓની માફક કાયમ સંબંધ જ (જોડાયેલા જ) રહે છે. કોઈ પણ કાળે આત્માનો એકાદે પ્રદેશ છૂટો પડ્યો નથી, પડતો નથી, ને પડ્યો પણ નહિ. માટે જ જેમ પુદ્ગલોના પરમાણુ જણાવ્યા તેમ આત્માના પરમાણુ જણાવ્યા નથી, તે વાજબી જ છે. કારણ કે પુદ્ગલ રકંધમાંથી પરમાણુ છૂટો પડે, પણ આત્મપ્રદેશ છૂટો ન પડે. બારીના બારણાની તડમાં ચરોળીની પૂછડી ભરાતાં કપાઈને પછી જડ બની જાય છે. તેમાં હકીકત એ બને છે કે, આપણને સામાન્યથી જાતાં તે એમ લાગે છે કે, પૂછડીનો આત્મા જુદો, ને બારીના શરીરમાં રહેલો આત્મા જુદો છે. પણ ખરી રીતે તેમ જુદો જુદો આત્મા છે જ નહિ. શરીરના બને વિભાગોના આત્મપ્રદેશો સંબંધ છતાં અરૂપી હોવાથી આપણે જોઈ જ શકતા નથી. પૂછડી જિવાવના શરીરમાં રહેલા આત્મા બધા સુધી પૂછડીમાં રહેલા આત્મપ્રદેશોને સપૂર્ણ ખેંચી ન રહે, ત્યાંસુધી પૂછડી તરફ છે તે બધા આત્મપ્રદેશો ખેંચાઈ ગયા પછી તે જડ બની જાય છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી આત્માના ૧ રકંધ, ૨ દેશ, ૩ પ્રદેશ આ ત્રણ ભંદો શ્રી. ભૈનેન્દ્રાગ્રભોમાં જણાવ્યા છે. આત્મપ્રદેશો નાના શરીરમાં સંક્રામણને ને મોટા શરીરમાં ફેલાઈને રહે છે; એમ શ્રી. તરવાચસૂત્રના “સંક્રામણ-વિકાસધર્મસ્વાત્મપ્રદેશાનામિતિ” આ વચનથી જણી શકાય છે. એટલે આત્મપ્રદેશોના સંક્રામણ પણ થઈ શકે, ને વિકાસ પણ થઈ શકે છે. આથી નાના શરીરમાં એકા આત્મપ્રદેશો અને મોટા શરીરમાં વધારે આત્મપ્રદેશો માનવા, એ તદ્દન ચેરવા-જબી છે. પ્રદેશજ્ઞાની અપક્ષબ ઠાઠા વચેરતા આત્મા ને હાથા વચેરતા આત્મા સરખો જ છે. જેમ ચૂલા ઉપર જકળતા પાણીમાં નાચતુ પાણી ઉપર આવે ને ઉપરતુ પાણી નીચે જાય, તેમ પમ વચેર વિભાગમાં રહેલા આત્મપ્રદેશો ઉપર મરતક સુધી પણ જાય, ને ત્યાંના આત્મપ્રદેશો નીચે પમના તાળવા સુધી પણ જાય છે. આવા જ સ્વરૂપવાળો આત્મા અનાદ છે, અટલ તેન કાષ્ટએ બનાવ્યો નથી. જેમ હાટ વચેરેનો કર્તા કુબાર વચેરે હોય છે, તેમ આત્માના કર્તા કોઈ નથી, પણ તે આત્મા વિવિધ કર્મો વચેરેનો કર્તા છે એટલે કર્મોત ખાંધ છે. બધા સુધી ચેતક્રિયા ચાલુ છે ત્યાં સુધી કર્મ-બંધ જરૂર થાય જ. આવાં અનેક કારણોને લક્ષમાં લઈને શ્રી. સિદ્ધસેન દિવાકરજીએ શ્રી. ભગવતીસૂત્રના ‘જાવંતં પલ્લ જીવે પયદ્’ હંત્યાદ વચનને અનુસારે જણાવ્યું છે કે:- ‘જીવનિર્મિલ્લ કમ્મં લેલ્લદ્’ ઈત્યાદિ વિશેષ બીના શ્રી. વિશેષાવસ્થાદિ તથા સમ્ભવિ ટીકાંદથી જણવી. આ પ્રસંગે જરૂર આ બીના યાદ રાખવી કે, એક ચાવીકે જિવાય બધા દર્શનકારો જુદા જુદા સ્વરૂપે આત્માને માને જ છે. તેમાં સ્વાદ્વાદ દર્શનના ઉપાસક-કોની સર્વંત વચનાનુસારે એવી માન્યતા છે કે, અનાદિ આત્માને કમીનુસારે જુદો જુદો મતિમાં ભગવાદેપ સંસાર અનાદિ કાલથી જ ચાલુ છે. આ સંસારતુ સ્વરૂપ જણાવ્યું છે કે, તે કુ:અરૂપ છે, અને હાલ કુ:ખ રૂપ જ રહને દેખાર છે, ને ભવિષ્યમાં પણ કુ:ખ

ઉપર ક્રમ આપનાર તે સંહાર છે. કહ્યું છે કે:—“ હહ સત્તુ અણાઈં જીવે, અણાઈં જીવસ્સ મહે, અણાહ કમ્મસંજાગનિક્કવચિવ, દુકુલ્લકુવે, દુકુલ્લકલ્લે દુકુલ્લાણુલંબે ” ઇત્યાદિ દરેક સંહારો આત્માને અનાદિ કર્મના સંબંધને લઈને શુદ્ધિ શુદ્ધિ સ્થિતિનો અનુભવ કરવો પડે છે. આ જ કારણથી આત્માનું ને કર્મનું સ્વરૂપ જરૂર સમબંધુ જોઈએ, જેથી વરતુની ઝોળા-ખાણુ થાય, તે લક્ષણુ કહેવાય. સમ્યક્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર, વીર્ય, ઉપયોગ વગેરે ધર્મોદ્ધારા આત્માની પિલાણુ થાય છે, માટે તે તેનું લક્ષણુ કહેવાય. આમથ પ્રમાણુ-થી આત્મસત્તાનો વિચાર કરતાં જેમ શ્રી સમવાર્ગિય વગેરે પવિત્ર આત્મોર્મા “વજો આયા” વગેરે ધજા પાડો મળી શકે છે, તેવી રીતે અન્ય દર્શનિયો પણ “સ વૈ આત્મા જ્ઞાનમય” ઇત્યાદિ વચનથી આત્માને માને જ છે. જૈનદર્શન પ્રત્યક્ષપ્રમાણુથી આ રીતે આત્માને સાબીત કરે છે—સર્વ જીવોને ઝોલા વધતા પ્રમાણુમાં જ્ઞાન શુણુ પ્રત્યક્ષપણે અનુભવાય છે. આ જ્ઞાનમાં અવગ્રહાદિ ભેદોનો અનુભવ સાક્ષી પૂરે છે. જ્ઞાન એ આત્માનો શુણુ છે. તેનો આધાર જ હોય, તે જ આત્મા છે. કારણુ કે જેવો શુણુ હોય તેવો જ શુણુ હોવો જોઈએ એવો નિયમ છે, માટે જ્ઞાન એ આત્માનો જ શુણુ માનવો જોએ તેમ જાતાં અન્ય દર્શનીઓમાંના કેટલાએક વિદ્વાનો એમ માને છે કે, પંચ જૂતમાંથી જ્ઞાન ઝકટ થાય છે. માટે પંચ જૂતોનો શુણુ જ્ઞાન છે, પણ તે આત્માનો શુણુ નથી. તેઓની આ માન્યતા વાજબી નથી. કારણુ કે જેમ પૃથ્વીમાં (માટીમાં) કઠીનપણું સર્વ સ્થળે સર્વ સમયે જણાય છે, તેમ જો જ્ઞાન પંચ જૂતનો શુણુ હોય તો તે જ્ઞાન સર્વ સ્થળે સર્વ સમયે પંચ જૂતમાં કેમ જણાવું નથી. અને ઠેકું અને મૃતક આદિમાં જ્ઞાનનો અભાવ ન હોવો જોઈએ. હવે કહાય તેઓ એમ કહે કે ઠેકા વગેરેમાં અમે સક્રિતરૂપે ચૈતન્ય (જ્ઞાન) માનીએ છોએ તો અહીં જૈનો તેમને પૂછે છે કે તમે સક્રિતને ચૈતન્યસ્વરૂપ માનો છો કે તેથી વિલક્ષણુ માનો છો ? જો તમે સક્રિતને ચૈતન્ય સ્વરૂપ માનશો, તો તે ચૈતન્યસ્વરૂપ સક્રિતનો ઉપલબ્ધ (પ્રતીત) કેમ ન થાય ? અર્થાત્ ચૈતન્યની પ્રતીત ઠેકું વગેરેમાં થવી જોઈએ, પણ થતી નથી માટે સક્રિતને ચૈતન્યસ્વરૂપ માનાય જ નહિ અને જો તે સક્રિતને ચૈતન્યથી વિલક્ષણુ એટલે જુદા સ્વરૂપવાળી માનશો તો તે પણ ગેરવાજબી છે. કારણુ કે જેમ ઘટ અને પટ એ પદાર્થ વિલક્ષણુ હોવાથી “પટત્વ ધર્મે” કહી પટમાં ઘટ છે,” એમ કહી સક્રિય નહિ, તેમ સક્રિત રૂપે ચૈતન્ય ઠેકું વગેરેમાં માનવું એ પણ ગેરબાજબી છે. કારણુ કે ઠેકું વગેરે પદાર્થો અને ચૈતન્ય બંને વિલક્ષણુ છે માટે જ કહ્યું છે કે —

રૂપાન્તરેણ ચલિત—સદેવાસ્તીતિ મા રહ્તીઃ ॥

ચૈતન્યાલ્લભ્યરૂપસ્ય માથે તદ્વિચતે કથં ॥૧॥

આ શ્લોકનો અર્થ ઉપર જણાવી દાખો છે. વિશેષ ખીના શ્રીમલ્લખગિરિ મહારાજને બનાવેલી શ્રીઆવસ્થાકલ્પવૃત્તિ વગેરેમાંથી જાણ્યું. વળી જૈનશાસ્ત્રકાર ન્ને (ચૈતન્યને

પંચ જૂતનો ધર્મ માનનાર) વાદીને પૂછે છે કે સમુદિત પાંચે જૂતોનો તે ધર્મ છે, એમ માને છે? આ બાબતમાં ચૈતન્ય એ દરેક જૂતનો ધર્મ છે એમ તો કહી શકો તેમ નથી. કારણ કે દરેક પૃથ્વી આદિમાં ચૈતન્યનો અનુભવ થતો નથી. કદાચ એમ કહે કે દરેક પરમાણુમાં ચૈતન્યનો અનુભવ થાય છે, તો તેમ પશુ ન કહી શકાય, કારણ કે, તેમ માનવાથી ચૈતન્યનો એક સ્વભાવ માની શકાશે નહિ. જેમ હળાર પુરુષોનું ચૈતન્ય ગૂઢું ગૂઢું છે, તેમ પરપર ગૂઢા ગૂઢા સ્વભાવથી ચૈતન્ય માનવાનો અનિષ્ટપ્રસંગ ઉપરિચિત થશે અને ચૈતન્યનો એકસ્વભાવ તો 'અહં વક્ષ્યામિ, અહં કરામિ' છત્વાદિ સ્થન સ્પષ્ટ બહુવા છે ને તે સ્વાનુભવ સિદ્ધ પશુ છે. માટે સાબિત થયું કે દરેક જૂતનો ધર્મ ચૈતન્ય મનાવ બ નહિ.

હવે સમુદિત (સમુદાય રૂપે રહેલા) પાંચે જૂતનો ધર્મ ચૈતન્ય છે એમ પણ કહેવું અનુચિત છે, કારણ કે ભવારે દરેક જૂતના ચૈતન્ય નથી તો પછી જૂત સમુદાયમાં તો તે ક્યાંથી બ હોય? અર્થાત ન બ હોઈ શકે. અહીં દષ્ટાંત એ કે જેમ રેતીના દરેક કાંચુવામાંથી તેજ નીકળતું નથી, તો રેતીના સમુદાયમાંથી પણ તેજ ન બ નાંકવ એ સમગ્રવ એવી ખીના છે. તેવી રીતે દરેક જૂતમાં હવાતો નહિ ધરવતું ચૈતન્ય પણ સમુદિત પચ જૂતોમાં પણ ન બ માની શકાય. આથી બાબત થયું કે, ચૈતન્યનું પચજૂતના ધર્મ, કે દરેક જૂતનો ધર્મ છે; એમ કહેવાય બ નહિ. કદાચ વાદી જૈન શાસ્ત્રકારને એમ કહે કે "જેમ મહુડાના દરેક અવવમાં મદસકિત બહુતો નથી છતાં વખારે મહુડાનો સમુદાય ભેગ. થવાથી મદસકિત ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ દરેક જૂતમાં ચૈતન્ય વિષયમાં નથી છતાં જૂત સમુદયમાં હું ચૈતન્ય માતું છું," વાદીનું આ વચન સામગીને જૈન શસ્ત્રકાર વાદીને કહે છે કે વાદી ! તું મહુડાની આવી ખીના બહુતો બ નથી ખરી હકીકત એ છે કે દરેક મહુડામાં મદસકિત અપ્રકમ્પ શી (રેસથા) રહેલી બ છે. તે બ મદસકિત મહુડાના સમુદાયમાં સર્વો શી પ્રકટ થાય છે. એવું પચજૂતમાં થતું બ નથી. કારણ કે દરેક પૃથ્વી આદિમાં દરેકથી પશુ ચૈતન્યની પ્રતીતિ થતી બ નથી, તો પછી જૂત સમુદાયમાં તો ચૈતન્યની પ્રતીતિ ન બ થાય એ સમગ્રવ તેવી ખીના છે. વૃશ્ચિક ન્યાય પણ પરોપકાર કવનાના પવિત્ર આસવવાળા જૈન શાસ્ત્રકારો વાદીને કહે છે કે હે વાદી ! જેવો ધર્મ (ચુલુ) હાય, તેવો બ ધર્મી હોવો જોઈએ. અહીં પંચજૂત અને ચૈતન્યની બાબતમાં આ નિયમ લગભર પણ ધટતો નથી. કારણ કે ભવારે ચૈતન્ય એ બોધસ્વરૂપ છે, તે અરૂપી છે, તમારે પચજૂત એ બધ અને રૂપી હોવાથી ચૈતન્યથી તદ્દન વિલક્ષણ છે. પચજૂતનો ધર્મ ચૈતન્ય છે એમ કહી શકાય બ નહીં તથા તે પચજૂતને ચૈતન્યના કારણ તરીકે માનવા, તે પણ અનુચિત છે. કારણ કે તેમ માનવાથી પ્રાણિમય (તમામ બજત) છે એમ માનવાનો અનિષ્ટ પ્રસંગ ઉપરિચિત થશે, જે તમારે હષ્ટ નહો બ. આ બાબતમાં પરિશુતિ વિશેષનું પણ બહાનું કાઢવું એ પણ અશકિત છે. વિશેષ ખીના આવસ્થકરૂપિત વગેરે શાસ્ત્રોથી બહુથી. ૪૦

## ગણિમ, ધરિમ, મેય અને પરિચ્છેદ

(લે. પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કમપડિયા એમ. એ.)

તેન આગધિક શાહિત્યના અભ્યાસીને આ ચાર શબ્દો સુપરિચિત છે. કેમકે સાહ્ય-વાહના પ્રજ્ઞામર્મા એ આવે છે.

નાયાધરમકહાના પહેલા મુદ્દખંધના આંકમા અન્યમણુ (સુત ૧૬)મા નિર્નલિખિત પંક્તિમા આ ચાર શબ્દોના ગણિમ, ધરિમ, મેય અને પારિચ્છેદ એ પાઠ્ય રૂપે જોવા મળે છે:—

‘સેયં સ્વલુ અહં ગણિમં ધરિમં ચ મેઝ્જં ચ પારિચ્છેઝ્જં ચ મંદગં ગહાય’

આમ આ ચાર શબ્દો વિષે ‘અંગ’મા ઉલ્લેખ છે એટલે એને મયણુ મજવાન મહાપીરરત્નામીના કેવલિ-શ્વપન નેટલા પ્રાચીન મણી સહીએ.

એમ કવલાહારના અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ એમ ચાર પ્રકારો છે અને માલ્ય(વાપના) ગ્રન્થમ, વેદિમ, પુરિમ અને સંધાતિમ એમ ચાર પ્રકારો છે તેમ ભતભતની વેચવાની-ખરીદવાની ઝીબ્બના પણુ ચાર પ્રકારો છે અને એનો આ લેખના શીર્ષકમા ઉલ્લેખ કરાયો છે.

શાબ્દિક નિષ્પત્તિ—ગણિમ અને ધરિમ શબ્દની નિષ્પત્તિ ખાદિમ, સ્વાદિમ, ગ્રન્થમ, વેદિમ, પુરિમ અને સંધાતિમ એ શબ્દોની નિષ્પત્તિને મળતી આવે છે. ગણિમ અને ધરિમ એ શબ્દોમા મૂળ ધાટુ અનુક્રમે ગણ અને ધૃ છે. હમ એ પ્રત્યય લાગતા આ શબ્દો અને છે.

અર્થ—નિસીહ (ઉ. ૧)ની મુદ્દિણુમા ‘ગણિમ’ને અંગે નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—  
‘ગણિમં જં હુગાહ્યાઘ ગણણાઘ ગણિઝ્જતિ તત્ર હરીતક્યાદિ’

કહેવાની મતભળ એ છે કે જે બે ઇલાહિ મજતરીએ ગણાય તે ‘ગણિમ’ છે. જેમકે હરકે વજેરે.

મણુમાદિનો અર્થ નાયાધરમકહાની વૃત્તિ (પત્ર ૧૩૬ અ)મા અભ્યાયરેવસુરિએ નીચે મુજબ સમજાવ્યો છે:

“ગણિમં—નાલિકેરપૂગોપ્પલાદિ યદ્ ગણિતં સત્ વ્યવહારે પ્રવિશતિ; ધરિમં—ચત્ તુલાધતં સદ્ વ્યવહૃયતે; મેયં—યત્ સેત્તિકા પલ્યાદિના મીયતે; પારિચ્છેદં—યદ્ ગુણતઃ પરિચ્છેદને—પરીક્ષયતે વજ્રમળ્યાદિ”

આનો અર્થ એ છે કે નાળિયેર, સોપારી વજેરે ‘ગણિમ’ છે. જેનો વ્યવહાર મજતરી ઉપર અવલંબે છે તે ‘ધરિમ’ છે. જેનો વ્યવહાર તાબવામા તોળીને કરાય છે તે ‘મેય’ છે. જે સેતિકા, પત્થ વજેરે દાન મપાય છે તે ‘મેય’ છે. જેની મુણુ દારા પરીક્ષા કરાય છે તે ‘પારિચ્છેદ’ છે. વજ્ર, મણુ વજેરે પારિચ્છેદ છે.

આ અંગ’મા અર્થદીપિકા (પત્ર ૧૦૦ અ)મા જે નીચે મુજબનું અવતરણ છે તે વિશેષ પ્રકાશ પાડે છે:—

“ગણિમં જાર્ફપ્પલાદિ ધરિમં તુ કુંકુમગુહાર્ફ ।

મેઝ્જં ચોપ્પહલોગાઈ રચણવત્થાઈ પરિચ્છેઝ્જં ॥”

૧ અથ ચાર શબ્દના અર્થ ઇલાહિનો વિચાર મેં ‘ગ્રન્થમ, વેદિમ, પુરિમ અને સંધાતિમ’એ નામના મારા લેખમા કર્યો છે. જુઓ જેન અલ્પ પ્રકાશ (૧. ૧૨, અ. ૧૨)

આનો આવાર્થ એ છે કે ભયરૂળ, શેફલ (સોપારી) વગેરે 'અણિમ' છે. કેસર, જોળ વગેરે 'ધરિમ' છે. શી તેલ વગેરે પદાર્થ જેને અહીં ચોપપડ કહેલા છે તે અને મીઠું વગેરે 'મેય' છે. રત્ન, વજ્ર વગેરે 'પરિચ્છેદ' છે. અહીં સુરતમાં મીઠું વળન પર અપાય છે એટલે આ શહેરની અપેક્ષાએ એ 'ધરિમ' અણિમ, પણ મુંબઈમાં એ ટીપરી, પાથી એમ માપ પર અપાય છે એટલે એ શહેરની અપેક્ષાએ એ 'મેય' અણિમ. મુંબઈ જેવા શહેરને ઉદ્દેશીને ઉપયુક્ત માથામાં મીઠાને 'મેય' અણિમ હોવું જોઈએ. સુરતમાં તેલ માપથી અપાય છે અને અન્યત્ર પણ તેમ થવું હતું એમ 'મહાનુ માપ' એ અર્થ દર્શાવનાર 'મણ્ડીકા' શબ્દ ઉપરથી ભણી શકાય છે. આથી ચોપપડનો મેય તરીકેનો નિર્દેશ સમુચિત છે. દૂધ પણ મેય છે. એ પણ માપીને અપાય છે.

અણુઓગદારના ૧૯મા સુતમાં, 'સત્યવાહ' શબ્દ વપરાયો છે. એને માટે સંસ્કૃતમાં 'સાર્થવાહ' શબ્દ છે. 'સત્યવાહ'નું સ્વરૂપ અણુઓગદાર સુદિશુ (પ. ૧૧)માં નીચે મુજબ આલેખાયું છે:—

“રાયાણુણાત્તો ચતુર્વિહં દવિજાચયં ગણિમધરિમમેઝ્જપારિચ્છેઝ્જં ઘેતું લામથી વિસચંતરગામી સત્યવાહો”

અર્થાત રાખની રાજ મેળવી અણિમ, ધરિમ, મેય અને પરિચ્છેદ એમ ચાર પ્રકારના દ્રવ્યના સમૂહને લઈને લાભ મેળવવાના ધરાદે દેશાંતર જનારો તે 'સાર્થવાહ' છે. આ આવાર્થ તેમજ એને લગતી વિશેષ હકીકત હરિભદ્રસરિએ અણુઓગદારની ટીકા (પત્ર ૧૬)માં નીચે મુજબનાં બે પદો અવતરણરૂપે રજૂ કરી વ્યક્ત કર્યાં છે:—

“ગણિમં ધરિમં મેઝ્જં પારિચ્છેઝ્જં વ દવ્વજાચયં તુ ।

ઘેત્તૂણ લામટ્ટી વચ્છહ જો અન્નદેસં તુ ॥

નિવવહુમઓ પસિદ્ધો દીણાણાહાણ વચ્છલ્લો પંચે ।

સો સત્યવાહ નામં ઘણો વ્વ લોદ સમુવ્વહતિ ॥”

આ બે પદો, નહિ જેવા પામેહપૂર્વક મલપાચરિસરિએ છવાજવાલિમમની ટીકા (પત્ર ૨૮૦મ)માં તેમજ 'મહાધારા' હેમચન્દ્રસરિએ અણુઓગદારની ટીકા (પત્ર ૨૭૫)માં આપ્યાં છે. એવું તાત્પર્ય એ છે કે અણિમ, ધરિમ, મેય અને પરિચ્છેદરૂપ દ્રવ્યના સમૂહને લઈને જે લાભાર્થી અન્ય દેશમાં જાય છે અને જે રાખનો ખૂન માનીતો છે, જે પ્રસિદ્ધ છે, જે દીન અને અનાથનું માર્ગમાં વલ્લભતાપૂર્વક રક્ષણ કરે છે તે રક્ષણ સાર્થવાહની જેમ લોકમાં 'સત્યવાહ' એવું નામ ધારણ કરે છે.

અણિમ મત્યાદિ વિષે તેમજ સાર્થવાહને અંગે ધરણરૂપે આટલું કથન કરી આ લઘુ લેખ પૂર્ણ કરાય છે.

ગોપીપુરા, સુરત, તા. ૧-૬-૪૭

૧ સાર્થને—જથવારાને લઈ જાય-દોરે તે 'સાર્થવાહ'. એને મુજરાતીમાં 'વણુળર' કહે છે.

૨ આનો જે અધિકાર આવરસયસુદિશુ (પૂર્વભાગ પત્ર ૧૩૧-૧૩૨)માં છે એથી કોઈ વિશેષ પ્રાચીન ભણવાળેવામાં નથી.



# જૈન દર્શનનો સમન્વયવાદ\*

અનુવાદક—શ્રીકૃષ્ણ પં. અ. બાલાલ પ્રેમચંદ શાહ

૩૬

શિસ્તાબદ પૂર્વની છઠી અને પાંચથી શતાબ્દીમાં ગિદારે બે લોકોત્તર વિશ્વતિએને જન્મ આપ્યો, જેમણે વિચાર-જ્ઞાનમાં ક્રાંતિ મચાવી દીધી; એક તરફ વેદશાસ્ત્રના વર્તમાન મહાવીર જૈનધર્મની સ્થાપના કરી, અને બીજી તરફ કપિલ વસ્તુના શિક્ષાર્થ માતમે તે મહાન શુદ્ધ ધર્મને જન્મ આપ્યો, જેમના કિરણો ગિદારના વિદારોથી દૂરીને વિષ્ણુધર્મના સુદૃઢતમ સ્થિતિજ સુધી ફેલાઈ ગયાં. જો કે ગિદારને આ બંને ધર્મના ઉદ્દયમ-સ્થાન થવાનું મૌરવ પ્રાંત છે, તથાપિ આમર્થ એ છે કે આજ બંનેય પોતાના ઉદ્દયમ સ્થાનથી નિર્વાસિતપ્રાય બની ચૂક્યા છે.

અવતરણ—જૈનોની માન્યતા અનુસાર જૈનધર્મ શાશ્વત છે, અને કલ્પ-કલ્પમાં 'તીર્થ'-કર્ષે દ્વારા આનો પ્રચાર અને પ્રકાર થતો રહ્યો છે. વર્તમાન કલ્પમાં પ્રથમ તીર્થકર હતા મહાપભોવ. અને મહાપભોવની પછી કમથી ચોવીસમા તીર્થકર થયા વર્તમાન મહાવીર, જેમનો જન્મ વિક્રમની છઠી શતાબ્દિ પૂર્વે પટનાથી લગભગ ૨૭ માઈલ ઉત્તરમાં વેદાશી (વર્તમાન 'બલાહ'-સુબદ્ધરપુર)ના ક્ષત્રિયકુળમાં થયો હતો. પિતાનું નામ હતું શિક્ષાર્થ અને માતાનું નામ હતું ત્રિલસા.

ત્રીસ વર્ષની અવસ્થામાં શુદ્ધ મહાવીરને વેરાળ ઉત્પન્ન થયો. તે પછી બાર વર્ષો પછી તેમને કેવલ્ય (જ્ઞાપેધિ) ઉપલબ્ધ થયું. તે પછી અને બેતાલોજ વર્ષો સુધી પ્રચારકર્મ કરવા પછી ૪૮૦ વિક્રમ પૂર્વમાં તેમણે મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

ખ્યાન દેવા લાયક વાત છે કે પાંચમી છઠી વિં પૂં શતાબ્દિઓમાં બૌદ્ધ અને જૈન ધર્મેદારો જે મહાન ક્રાંતિ થઈ તેના યુગમાં બે ક્ષત્રિયકુળો હતા. આ બંનેના બાહ્ય-પ્રધાન બાહ્ય ધર્મપ્રતિ તે યુગના વિષ્ણવની પ્રતીક છે. બૌદ્ધ અને જૈનધર્મ પૂર્વકાલોન યાગપ્રધાન બાહ્ય ધર્મની વિરુદ્ધ એક પ્રતિક્રિયા રૂપ હતા. આ પ્રતિક્રિયાનું પૂર્વરૂપ આપણે ઉપનિષદોના સૂક્ષ્મ બહુવાક્યો જ પ્રાપ્ત કરીએ છીએ.

ઉપનિષદોના અધ્યયનથી એ જ અનુમાન થાય છે કે તે સમયે અધ્યાત્મવિજ્ઞાના ક્ષેત્રમાં ક્ષત્રિયોની પ્રધાનતા સ્થાપિત થઈ ચૂકી હતી. તેમાં પચીસો એવા પ્રમાણે મળે છે કે જેનાથી એ શિક્ષક થાય છે કે 'કાંથી' અને 'વિદેહ' અધ્યાત્મવિજ્ઞાના બે પ્રધાન ક્ષેત્રો હતા, અને આ ક્ષેત્રોના રાજા - 'અળતલગુ અને 'બનક' બંધા મોટા વિદ્વાન અને વિદ્વાનોના પ્રેમી હતા. તથા એમની રાજસભામાં કુરુ, પંચાલ, મત્સ્ય, અંમ આદિ દેશોના ઉદ્દભટ ઠાકુરનિક એવં તાકિંક વિદ્વાનો આવના, શાસ્ત્રાર્થી કરી પોતાની પ્રતિભાનો અત્યંત દેખાડીને પુરસ્કાર મેળવતા.

જે પ્રકારે બાહ્ય-મન્વીય બાહ્ય ધર્મ, ઉપનિષદીય બાહ્ય ધર્મ તથા જૈન બ્યાલ ધર્મોના ક્રમિક વિદ્યાર્થમાં ક્ષત્રિયોની ઉત્તરોત્તર પ્રધાનતાનાં લક્ષણ મળે છે, તે જ પ્રકારે તેમાં આપણે શિક્ષા-વેદોની અધિભાષિક સૂક્ષ્મરૂપતાનો પરિચય મેળવીએ છીએ. બાહ્ય ધર્મોનો તે કર્મ-પ્રધાન સૂક્ષ્મ યાગધર્મ, જે ઉપનિષદોના યાગપ્રધાન બહુવાદ અને આત્મવાદમાં સૂક્ષ્મ થઈ ચૂક્યો હતો તે બૌદ્ધોના શન્વવાદમાં સૂક્ષ્મતાની ચરમ સીમાએ પહોંચી ગયો.

\* 'જન્મ-તી-સ્મારક-અર્થ'માં પ્રકાશિત લેખ. કિન્દીમાં મૂળ લેખક-પ્રો. ધર્મેન્દ્ર બાહ્યાચારી શાસ્ત્રી, એમ. એ. (નિત્ય); પટના ઠાકેજ.

દાર્શનિક વિચારોના આ ક્રમિક પ્રતિહાસમાં જૈનધર્મને એક પોતાનું મહત્વ છે, પોતાની એક વિશેષતા છે. જૈન ધર્મે ઉપનિષદીય સત્તાત્મક બ્રહ્મવાદ તથા બૌદ્ધીય અશ્વત્થાત્મક ક્ષણિકવાદ યા અન્યવાદની સન્મુખ એક મધ્યમમાર્ગ (Via media) પ્રસ્તુત કરવાની ચેષ્ટા કરી. જૈનધર્મનો આ સમન્વયવાદ કેટલીયે દષ્ટિઓથી રચ્ય કરી શકાય છે.

[ક] અનેકાન્તવાદ — મહાવીરે જ્યારે પોતાની આન્તર્દષ્ટિઓ ઠોડાવી, ત્યારે એકું કે ઉપનિષદો અને બૌદ્ધોના વિચાર પરસ્પર વિરોધી ક્રુષો પર દત્તા. ઉપનિષદો અયમાત્મા બ્રહ્મ અથવા સર્વે સ્વસ્વિંદુ બ્રહ્મ જેવાં મહાવાક્યો દ્વારા એ પ્રમાણિત કરતા હતા કે આપું વિશ્વ બ્રહ્મરૂપમાં 'સત્' છે—તેની અત્તા અચ્છદિગ્ધ છે. નામરૂપોમાં નાવાત્વ અથે અશ્વત્વ દોષ (મેહ નાનાસ્તિ કિચ્છન); કિન્તું બ્રહ્મની સત્તા નિર્વિવાદ છે. બીજી વરફ બૌદ્ધ દર્શનના જાવનાચતુષ્ટયે ઘોષિત કરી રાખ્યું હતું કે—

- ૧ સર્વે જ્ઞાણકમ્ ।
- ૨ સર્વે તુઃખમ્ ।
- ૩ સર્વે સ્વલક્ષણમ્ ।
- ૪ સર્વે ઇન્ધ્યમ્ ।

તાત્પર્ય એ કે સત્તા સત્ય નથી, ક્ષણિકતા જ સત્ય છે. પણ પણ પર પશ્ચાન્નારાં નામરૂપો, સંસારની પાછળ અથવા આધારભૂત કોષ્ટ પદાનશીન સત્તાની કેંપના, બૌદ્ધોની અનુસારે, ડુકિા સંમત નથી.

એવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં જૈનોએ અનેનું ખંડન પણ ક્યું અને મંડન પણ ક્યું. બૌદ્ધોની વિરુદ્ધ આ પ્રવલ તર્ક રજૂ કરવામાં આવ્યો, કે જે ક ૧, ક ૨, ક ૩, ક ૪ ..... ની સંતાન અને એકત્વનાં સાધક ક નથી; જે બાલક રામ, યુવાન રામ, અને વૃદ્ધ રામ એક બીજાથી જુદાં છે, તે પછી એક જ મનુષ્યની બિલ મિતિ અવસ્થા-ઓમાં કરાચેલાં એક જ મનુષ્યનાં પાપ - પુણ્યની કમિકતા અને ફેંસલો કેવી રીતે શ્દ શકે? ક ૧નાં કર્મોનો ભાગી ક ૪ કેમ કરીને શ્દ શકે? વાસ્તવમાં ક્ષણિકવાદ અને કર્મશક્ષિતિને જને મેળવમરનાં અને છે. ન ક્ષણિકવાદનો જાનનારો કર્મશક્ષિતિને નકારાવી શકે તેમ છે અને ન કર્મ સિદ્ધાન્તવાદી ક્ષણિકવાદને નબાવી શકે તેમ છે. મહાસાહ-શિક્ષે બૌદ્ધ ધર્મનો આ અસંમતિ અપરિદાય છે.

“તુહું કિમિ શક સંગ હોંદિ સુઆલ્ ! !

હંસચિ ઠઠાહ ફુલાહચિ ગાલ્ ! !

ઉપનિષદોએ પણ જે બ્રહ્મની એકાન્ત, અવ્યય સત્યતાનું પ્રતિપાદન ક્યું છે તે અચંચલ છે. કેમકે સંસારમાં બધા પદાર્થો ઉત્પલ અને વિનષ્ટ થાય છે. ઉત્પત્તિ અને વિનાશનો આ જ સ્વભાવ છે. ઉત્પાદ અને વ્યવના આ ક્રુવ કમતું જ નામ સત્તા છે. કોર્મ પણ પદ થીને આપણે

૧ કૃતપ્રયાચાકૃતકર્મભોગમલમ્બોક્ષસ્મૃતિમક્કવોપાન્ ।

ઉપેક્ષ્ય સાક્ષાત્ ક્ષણમક્કમિચ્છમહો મહાસાહસિકઃ પરોડહો ॥

—સર્વદર્શનસામ્યહ.

એકાન્ત સત્ય (absolute) કહી ન શકીએ. માન્યું કે પ્રજ્ઞા એકાન્ત સત્ય છે, પણ મિથ્યા છે— સ્વાભાવિક છે. પણ પશુ તત્ત્વતઃ પ્રજ્ઞા જ છે. વિનુ જે આ ભાવના તર્કરૂપ (syllogism) માં રાખવામાં આવે તો આમ થશે —

આ ઘટ (તત્ત્વતઃ) પ્રજ્ઞા છે.

આ ઘટ (સ્વાભાસતઃ) પ્રજ્ઞા નથી.

તેથી આ ઘટ પ્રજ્ઞા છે અને નથી પશુ<sup>૨</sup>. પરંતુ એવું વાક્ય વ્યાખ્યાતનિયમ (Law of Contradiction) ના અનુસારે અશક્ય છે.

‘પદાર્થનસમુચ્ચય’<sup>૩</sup> એ ની ટીકામાં એકાન્ત સત્યા અથવા નિત્યતાનું ખંડન કરતાં મહુભદ્રસૂરિએ લખ્યું છે કે:— “કાષ્ટ વસ્તુ એકાન્ત નિત્ય જન્મી શકતી નથી, કેમકે ‘વસ્તુ’ ઇં લક્ષણ છે અર્થક્રિયાકારિત્વ અને ક્રિયાકારિત્વ નો અર્થ જ છે અતિશીલતા અને ક્રમિકતા; પરંતુ જે નિત્ય છે તે શાશ્વત છે, અક્રમ અને એકરૂપ છે. તેથી જે વસ્તુ નિત્ય છે તે તેમાં ક્રમિકતા નથી અને ક્રમિકતા ન હોય તેો અર્થક્રિયાકારિત્વ નથી. અને અર્થક્રિયાકારિત્વ નથી તેો કાષ્ટ વસ્તુ જ નથી.” તાત્પર્ય એ છે કે જે નિત્ય છે તે વસ્તુ નથી અને જે વસ્તુ છે તે નિત્ય નથી.<sup>૪</sup> તે જ પ્રકારે સામાન્ય અને વિશેષનાં પશુ વ્યાખ્યાત છે. જલ્લા, કાષ્ટ પશુ ગોત્રવિરહિત જોગ્યકૃતિ અથવા જોગ્યકૃતિવિમિહન ગોત્રનું ઉપપાદન કરી શકે છે? કહી નહી. હરેક વિશિષ્ટ ગાય પોતાની ગોત્ર અતિની પ્રતિનિધિ છે. અને હરેક ગોત્ર અતિની કલ્પના વિશિષ્ટ ગાયથી અનિવાર્યરૂપે સંસ્પૃષ્ટ છે. અતઃ એક માત્ર સામાન્ય યા એક માત્ર વિશેષની ભાવના અંધમણપતા છે.<sup>૫</sup>

તેથી જોનોએ કહ્યું કે આ સમસ્યાની સૂઝ ત્યારે જ થશે જ્યારે અમે પ્રત્યેક વસ્તુને “ છે ” અને “ નથી ” જાને કોટિઓમાં રાખીએ; એકાન્ત “ હા ” અથવા એકાન્ત “ ના ” ન આનીને પ્રત્યેકને “ અનોએકાન્ત ” રૂપે “ હા ” અને “ ના ” જાનેય માનીએ.

૨. ધુશના કરો—ઘડોડસ્તીતિ ન વક્તવ્ય સજેવ હિ યતો ઘટઃ ।

નાસ્તીત્યપિ ન વક્તવ્ય વિરોવાત્ સવ્સરજ્ઞયોઃ ॥

૩. રમયિતા—હરિભદ્રસૂરિ અને ટીકાકાર મહુભદ્રસૂરિ.

૪. તથાહિ વસ્તુનસ્તાવધર્થક્રિયાકારિત્વં લક્ષણમ્ તત્ત્વ નિત્યૈકાન્તે ન ઘટતે ।  
અગ્રચ્યુતાનુલ્પન સ્થિરૈકેરૂપો હિ નિત્યઃ ।

૫. ન હિ કચિત્ કદાચિત્ કિચિત્ સામાન્ય વિદ્યોષ-ધિનાહુતમનુભૂયતે,  
વિદ્યોષો વા સદ્ધિનાહુતઃ । ... .. કેવલં ધુર્ણવલ્લ-  
પ્રભાચિત્પ્રવલ્લમતિથ્યામોહાદેકમપલ્લપ્પાન્યતરહ્ બ્યવસ્થાપયન્તિ કુમતયઃ ।  
હ્યોડયમન્ધગજન્યાય । ... ..

નિર્વિશેષં હિ સામાન્યં મયેત્ કરવિવાજવત્ ।

સામાન્યરહિતત્વેન વિદ્યોષાસ્તદ્વેષ હિ ॥

—વસ્તુવર્ણનસવુચ્ય અને ટીકા.

આ ઘટ છે પરંતુ પદ નથી. ૧ અર્થાત્ દર્શિભેદથી ઘટ છે પણ ખરા, અને નથી પણ ખરા. એક ખીજું નિદર્શન “આધ્યાત્મિક દાષી,” વાચી કિવદંતી (જેનું અને અધ્યક્ષપદના નામ આપ્યું છે, તે) દ્વારા ઈર્ષ સકાય છે. એક જ દાષી એક આધ્યાત્મિક માટે મુંઠ માબર જેવી, પૂંઠડી લાકડી જેવી અને ગીબને માટે કાન પાપાની સમાન લાગે છે.

સાચું પૂછો તો દાષી માબર જેવી, લાકડી જેવી, પાપા જેવી છે ખરા અને નથીયે ખરા. વિશ્લેષણાત્મક દર્શિએ તો છે, પરંતુ અધ્યક્ષપદનાત્મક દર્શિએ નથી.

જૈનોએ કહ્યું છે કે વેદાન્તીઓનું ‘જલ’ અને ગૌદીનું ‘દાન્ય’ નવેય અધ્યાત્મિક દાષી છે. બહુરત છે વ્યાપક અને ઉદાર દર્શિની—અનેકાન્તવાદની, જેમાં એક નહીં, અનેકાનેક દર્શિકાઓને અવકાશ છે.

દર્શિકાઓનું પારિભાષિક નામ જૈનોએ ‘નય’ દીધું છે અને વેદાન્ત તથા ગૌદીને ‘નયાભાષા’ કહીને તેની ઉપેક્ષા કરી છે. ‘નૈમનનય’ ‘સમહનય’, ‘અવહારનય’, ‘પર્યાય નય’ આદિ નામોની કલ્પના કરવામાં આવી અને આને નયાભાષાના ઉપભેદ માનીને તત્કાલીન પ્રચલિત મતમતાન્તરોન્મી અપૂર્ણતા અને એકાગ્રિતા જાહેર કરવામાં આવી.

[જ] સ્વાદ્વાદ—તર્કના ક્ષેત્રમાં વિકલિત આ ‘નયવાદ’ ને સ્વાદ્વાદનું નામ દેવામાં આપ્યું, કેમકે બ્યારે આપણે કોઈ પણ પદાર્થને નિશ્ચિત રૂપે જલ અથવા અસલ, ‘દા’ અથવા ‘નહી’ નથી કહી શકતા, તો પછી એક જ મતિ છે—‘શાયદ’—‘કદાચિત્’ (સ્વાત્). ધકે કદાચિત્ છે પણ અને કદાચિત્ નથી પણ. ‘કદાચિત્ છે પણ’ અને ‘કદાચિત્ નથી પણ’—એ બંને શબ્દો અનિવચનીય છે ઇત્યાદિ. તાત્પર્ય એ કે કોઈ પણ પદાર્થના અંશમાં ઓછામાં ઓછી જ્ઞાત પ્રકારની ‘અગત્ય’માં આપણે વિચાર પ્રગટ કરી શકાય છે.

- ૧ કદાચિત્ હોય.
- ૨ કદાચિત્ ન હોય.
- ૩ કદાચિત્ હોય પણ અને નયે હોય.
- ૪ કદાચિત્ અવકાલ્ય હોય.
- ૫ કદાચિત્ હોય પણ, અવકાલ્ય પણ હોય.
- ૬ કદાચિત્ ન પણ હોય, અવકાલ્ય પણ હોય.

૬. સર્વમાસ્તે સ્વરૂપેણ પરરૂપેણ નાસ્તિ જ્ઞ ॥

—વજ્રવર્ણનસમુચ્ચય ॥

૭. કિં વસ્ત્વસ્તીત્થાવિ પર્યલુયોગે કથમ્ચિવસ્તીત્થાવિપ્રતિબંધનસમ્મયે સે વાચિનઃ સર્વે નિર્વિજ્ઞાઃ ।

—સર્વવર્ણનસમુચ્ચય

૮. યાં કોઈ હમર વધો પછી અંકરાર્થે પારિભાષિક, બ્યવહારિક અને પ્રાકૃતિક ભાષિક સત્તાઓની કલ્પના કરી, ત્યારે તેમની આ કલ્પનામાં આપણે તીર્થ’કર મહાનોસ્તું અથુ નહિ રીતીકારીએ કે અંબવ છે કે કાકર વેદતિ આ વિદ્યોટિક સત્તાની સહ જૈનો પાણેથી જ લીધી હોય.

૭ કદાચિત્ હોય વધુ, નવે હોય, અવગ્રાભ્ય વધુ હોય.

[૪] અજ્ઞાનવાદ—આ સ્પાદાદતું અનિવાય પરિણામ થયું અજ્ઞાનવાદ (Scepticism) અજ્ઞાન, ન કે જ્ઞાન, મોક્ષતું સાધન સમજવામાં આવ્યું. અને આ અજ્ઞાનવાદની સ્પષ્ટભંગીઓ અને નવ તત્ત્વોની ૧૦ મદદથી ૬૭ અવવાદ માનવામાં આવ્યા. આ સંખ્યાની વ્યાખ્યા આ પ્રકારે થશે—સ્પષ્ટ ભંગીઓની દૃષ્ટિથી નવતત્ત્વોમાં પ્રત્યેકના હિસાબથી સાત બેઠે થશે;—૩૬૬૨૨૪૫૮: છવના હિસાબથી —

છવ

|      |       |        |           |              |               |                |
|------|-------|--------|-----------|--------------|---------------|----------------|
| સત્ત | અસત્ત | સદસત્ત | અવાચ્યત્ત | સદ્દવાચ્યત્ત | અસદ્દવાચ્યત્ત | સદસદ્દવાચ્યત્ત |
| ૧    | ૨     | ૩      | ૪         | ૫            | ૬             | ૭              |

આ ક્રમથી પ્રકારતઃ નવ તત્ત્વોના હિસાબથી  $6 \times 7 = 42$  ઉપબેદ થવા, પરંતુ સત્ત, અસત્ત, સદસત્ત, અને અવાચ્યત્ત — આ ચાર દૃષ્ટિઓથી નવ તત્ત્વોની ઉત્પત્તિનો ખ્યાલ કરતાં ચાર વધુ ઉપબેદો થવા. આ પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદનાં  $42 + 4 = 46$  ઉપબેદો થયા. ૧૧

૯. અત્ર સર્વત્ર સત્તમક્રિનયાક્યં ન્યાયમવતારયન્તિ જૈનાઃ, ક્યાદસ્તિ, ક્યાન્નાસ્તિ, ક્યાદસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ, ક્યાદ્વચક્લ્વ્યઃ, ક્યાદસ્તિ ચાવચક્લ્વ્યઃ, ક્યાન્નાસ્તિ ચાવચક્લ્વ્યઃ, ક્યાદસ્તિ નાસ્તિ ચાવચક્લ્વ્ય ઇતિ —સર્વદર્શનસમુદાય

૧૦ પ્રાયઃ જૈનીઓની માન્યતા અનુસાર તત્ત્વોની સંખ્યા નવ છે: છવ, અછવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, અંધ અને મોક્ષ —

જીવોજીવો તથા પુણ્યપાપમાસ્રવસંચરો ।

વચ્ચશ્ચ નિર્જરા મોક્ષઃ નવતત્ત્વાણિ તન્મત્તે ॥ —પદ્મદર્શનસમુદાય

૧૧ Thus we have these seven schools under the first 'principle' and extending the same classification to each of the other eight 'principles' we have nine times seven, i. e., sixty three schools. These refer to the nature of the nine 'principles' severally, but as for their origin in general four other schools are possible, viz, sattva, asattva, sadasattva, and avachyatva—the other three forms of the seven possible variations are not used in this case as they are used only in respect of the several parts of a thing only after its origin has taken place which is not the case here. The last four added to the previous sixty-three give us sixty-seven schools under Ajnanavada.

ઉપરિવર્ણિત 'સ્વાહાદ' અથવા 'અજ્ઞાનવાદ' ની સપાટીમાં પણ જૈનીઓની સમન્વય ભાવના જ કામ કરે છે. 'આ પણ ઠીક' - 'તે પણ ઠીક' જેવી મનોવૃત્તિ જૈન દર્શનના પ્રાયઃ પ્રત્યેક અંગમાં પરિલક્ષિત છે. સમન્વયવાદીને અજ્ઞાનવાદી હોવાની પ્રવૃત્તિ પણ સ્વાભાવિક જ છે; કેમકે સમન્વયવાદીને પોતાનો વિશિષ્ટ સિદ્ધાન્ત પ્રાયઃ નથી હોતો, અને વિશિષ્ટ સિદ્ધાન્તના અભાવનું જ તે કટુતર નામ છે 'અજ્ઞાન.' સમન્વયવાદ આરંભમાં ડુબિયકર બલે હોય, પરંતુ કાલક્રમથી તેના હાસ અનિવાર્ય છે. તેમાં તે વ્યક્તિત્વ, તે પ્રેરણા (drive) ની કમી-ઓછાઇ થયા કરે છે, જે કાષ્ઠ પણ સિદ્ધાન્તની સક્રિયતા સંધર્ષ-પ્રતિસંધર્ષદ્વારા અક્ષુણ્ણ રાખે. જેવી દશમાં જે ઔદ્ધ મતે કાલક્રમથી જૈન મતને હોડમાં ઠરાવી દીધા તે આશ્ચર્યની કાષ્ઠ વાત નથી. જૈનમતની 'બલમનસાધ' જ તેમના પરાજયની કારણ બની. આજે જૈન મતાનુયાયીઓ અધિકાધિક ભગભગ આગ-યાર લાખ જ છે. તે પણ કેવળ ભારતમાં જ અને ભારતમાં પણ સ્વેતાંબર મુખ્યતઃ ગુજરાત તથા પશ્ચિમી રાજસ્થાન તથા દેવગર મુખ્યતઃ દાક્ષિણમાં છે.

[છ] કર્મસિદ્ધાન્ત—હિન્દુ, બૌદ્ધ અને જૈન એ ત્રણેના કર્મ સિદ્ધાન્તો ભગભગ સમાન જ છે. પ્રત્યેકે કર્મક પારિભાષક સ્વપ્નાના સમવેશ દ્વારા વિશિષ્ટરૂપ આપવાની ચેષ્ટા કરી છે. જૈનોની માન્યતા અનુસાર છત્ર નિસત્રતઃ અનન્ત દર્શન અનન્ત જ્ઞાન, અનન્ત સુખ અને અનન્ત વીર્યતા ભાગી છે, કિન્તુ કર્મના પરમાણુઓ છવતી કષાયા વાહન-ઓ સાથે ચળીને અને તેની સાથે ચોટા જઈ, છવમાં આવી પ્રવેશે છે ( આસ્રવંતિ ). આ આવીને પેશવાના કર્મને ( આસ્રવ ) આસ્રવ કહે છે. પરંતુ આપણામાં જે સવર (અર્થાત્ તપ અને સમ્યક્ચિન્તા) છે ( જની વિરતૃત વ્યાખ્યાઓ જૈન મતમાં કરવામાં આવી છે. ) તે આ આસ્રવને ઠાકા દેવાની ચેષ્ટા કરે છે. ( સત્વૃણોતીતિ સવરઃ ). પરિણામ થાય છે 'નિર્જર આજ્ઞ' કમોતો ક્ષય અને ફળતઃ મોક્ષ. ૧૨

આ કર્મસિદ્ધાન્તમાં જૈનોએ જ્ઞાનપર એટલું ધ્યાન નથી આપ્યું જેટલું ચારિત્ર પર—છવનના વ્યાવહારિક નિયમો પર આપ્યું છે. સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્રનું 'રત્નત્રય' મોક્ષનું સાધન તત્ત્વવામાં આવ્યું છે. ૧૩ આને આપણે જૈનોનો 'વ્યવહારવાદ' (pragmatism) પણ કહી શકીએ. વ્યવહારવાદ અને સમન્વયવાદ પ્રાયઃ સાથોસાથે જ ચાલે છે. સમન્વયવાદીનું એ ધ્યાન હંમેશાં રહેશે કે તે લોકસમઠી અને-લોકવ્યવહારનો વિરોધ તીવ્રરૂપે કરવો તેને નથી ડુવતો. જૈનોએ ચારિત્રના જે નિયમો નિર્ધારિત કર્યા છે તેમાં અને પાનખલ ચેત્સદર્શનના સાધનોમાં ક્યાંક ક્યાંક વ્યુહ સમાનતા છે. ઉદાહરણતઃ—અહિંસા, સત્ય, અરોધ, ધ્યક્ષમ્ય અને અપારમહ-જે પદ્ધતિક 'મમ' મૌઠદર્શને ગતા યા છે, તેને જૈનમને તેવા જ લઈ લીધા છે. અને તેમાં સમિત, યુક્તિ, ધર્મ, પરિષદ્ભવ, અનુપ્રેક્ષા આદિ અનેકાનેક ચારિત્રનાં અંગો જોડી દીધાં છે. અહિંસાને તો અત્યધિક પ્રધાનતા આપી દેવામાં આવી છે. પશુ-મજિ-પ્રધાન આશ્વણીવ

૧૨. અમિનવકર્મામાવાજિર્જરાદ્દેતુસાનિષ્ચેનાર્જિતસ્ય કર્મણો નિરસનાવાત્યન્તિ-  
કર્મભોક્ષણં મોક્ષઃ । —સર્વદર્શનસંપ્રદાય

૧૩. સમ્યક્જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ

—સર્વદર્શનસંપ્રદાય

યાગવાદથી ઉપકાષ્ટ અથેલી ભારતીય બનવાને જૈનો અને જૌહોનો અર્ધિસા સિદ્ધાંત ખૂબ રુચ્છે.

[જ] અનીશ્વરવાદ અને તીર્થંકરવાદ—જૈનોના બવહારવાદ (pragmatism) નો પરિચય તેમની દ્વારા સ્વીકૃત પ્રમાણોથી પણ મળે છે. તેઓ મુખ્ય પ્રત્યક્ષ અને બૌદ્ધતઃ અનુમાન—એ જ પ્રમાણો સ્વીકારે છે. પ્રત્યક્ષમાં પણ તેઓ નિર્વિકલ્પ પ્રત્યક્ષને નથી માનતા. આ બધી વાતો એ સિદ્ધ કરે છે કે જૈનોનો—દષ્ટિકોણ મુખ્યતઃ બવહારવાદી રહ્યો છે.

ઉપરની પંક્તિઓમાં એ બતાવવામાં આ-યું છે કે વેદો અને આશ્વલ્ય ગ્રંથોની સૂચ્ય બહુરેવબાવના કમરઃ ઉપનિષદોના સૂક્ષ્મ ભક્ષવાદથી છણાઈને બૌદ્ધોના અન્યવાદની તરફ અમેશ્વર બની. ઉપનિષતકાર અને બૌદ્ધ-જૈન કાળની વચમાં ૫૨ દર્શનોની પણ કલ્પના થઈ ચૂકી હતી. તેમાં સખ્યયોગને આપણે અનીશ્વરવાદી કહી શકીએ. સાખ્ય દર્શનમાં સંલિંગતા-હર્તા ઈશ્વરની આરક્ષકતા નથી અને યોગે પણ સાખ્યની 'પુરુષ' બાવવાને અપનાવીને 'પુરુષ વિશેષ'ને જ ઈશ્વરની ઉપાધિ આપી. ૧૪ આ પ્રમાણોથી કથમાં કમ એટલું સિદ્ધ છે કે વેદિક હિન્દુ દર્શનોમાં પહેલેથી નિરીશ્વરવાદની વિચારધારા પવાહિત થઈ ચૂકી હતી. તેથી એ કહેવું યા સમઽવું કે બૌદ્ધો યા જૈનોથી નાસ્તિકતા યા નિરીશ્વરવાદનો પ્રવાહ યાદ્યો એ ભાન છે. એ જ-તામાં નિરીશ્વરવાદની લહેર પહેલેથી જ ન ફેલાઈ હોત તો બૌદ્ધ-જૈન નિરીશ્વર-બાવવાને પ્રોત્સાહન જ ન નબળું હોત.

જૈનોની માન્યતા અનુસાર કર્મસિદ્ધાંત અને પ્રાકૃતિક તથા સહાચાર સંબંધી નિયમોથી જ આતરિક્ત એક ચેતન પૌરુષેય ઈશ્વરની કલ્પના અનાવશ્યક છે એ આપ કહો કે પ્રત્યેક કાર્યને માટે એક કારણ છે, તે જ પ્રકારે સૃષ્ટિપી કાર્યને માટે ઈશ્વરપી કારણની આવશ્યકતા છે. તો એનો જવાબ મળશે કે ચેતન જ શા માટે, અચેતન જ કારણ કેમ ન બનાવે ? હીક, જે ચેતનને કારણ માનવામાં આવે તો પ્રશ્ન થશે કે, તે અશરીર છે કે સશરીર ? જે અશરીર કારણ કયું કરી શકે છે, તે અશરીરી કુંબકાર શક કેમ નથી બનાવી લેતા ? છતાં આખરે ઈશ્વરે સૃષ્ટિ કેમ રચી ? મનની મેબથી કે કર્મસિદ્ધાંતથી નાસીપાસ થઈને ? જે મનની મેબથી કહેશો તો ઈશ્વરનિરંકુશ થયો એ કાર્ય, કારણ અથવા કર્મ અને તેના મેબથી નાસીપાસ થઈને કહેશો તો તે પરવશ અને પરતંત્ર થયો. અતઃ ચેતન સૃષ્ટિકર્તા ઈશ્વરની સિદ્ધિ આવશ્યક છે. ઈશ્વર વાદના બધા ઉદ્દેશોની સિદ્ધિ 'અષ્ટ' ( પ્રકૃતિનો જ અલ્લ બિયમ ) ની કલ્પનાથી જ થઈ શકે છે.

પરંતુ નિરીશ્વરવાદી હોવા છતાં પણ યોગે જે રીતે 'પુરુષ-વિશેષ' ને ઈશ્વરના સ્થાનાપન બનાવ્યો તે જ પ્રકારે જૈનદર્શને પણ પોતાના તીર્થંકરોને ઈશ્વરના સ્થાનાપન બનાવ્યા. ઈશ્વર અથવા અવતારની પ્રતિ કિન્દુઓની જેવી બાવના છે, જૈનોની પોતાના તીર્થંકરો પ્રતિ પણ તેવી જ બાવના છે—'જિનન્દ્ર' યા 'અહંન્દ્ર' ને આપણે જૈનોના ઈશ્વર સમજીએ છાએ. કેમકે એમને માટે 'સર્વશ', 'દેવ', 'પરમેશ્વર' આદિ વિશે-

પશ્ચિ પ્રયુક્ત કરવામાં આમાં છે. ૧૫ અને તેમની મૂર્તિઓની પૂજા તેવી જ ભક્તિભાવ-  
નાથી થાય છે, જેવી હિન્દુ દેવી-દેવતાઓની થાય છે. હિન્દુઓના ચોવીસ અવતારો અને  
જૈનીઓના ચોવીસ તીર્થંકરોની કલ્પના તથા તેમની સંખ્યાને જોઈને પણ આપણે જૈની-  
ઓની સમન્વયવાદી પ્રવૃત્તિને પરિચય મેળવી શકીએ છીએ.

[જ] ઉપસંહાર—જેને અમે ઉપરની પંક્તિઓમાં સમન્વયવાદ કહ્યો છે, તે મધ્યમ  
માર્ગનું આશ્રયણ મહાવીરે નિષ્પક્ષ પરીક્ષણના નામે કર્યું હતું. ૧૬૬૬નસમુચ્ચયના  
આરંભમાં ‘અપરદહનો’ની તિરસ્કારભરી મનોવૃત્તિની ભલ્લના કરતાં કહેવામાં આવ્યું કે  
બીજાં દહનોએ પુરાણ, મનુસ્મૃતિ, વેદ અને ચિકિત્સાશાસ્ત્રને ‘આગ્રાસિક’ બતાવતાં તેને  
તકથી પર બતાવવામાં આવેલ છે. ૧૬ પરંતુ જૈનમતાવલંબી એ કહેશે કે તકની કસોટી  
પર કલ્પવાથી ભય ખાવો. બાણે એ સિક્ક કરી દે છે કે આપનો પક્ષ નિન્દ્ય છે; નહીં  
તો ‘સાયમાં આચ’ શા માટે? ખરેખર સોનાની પરીક્ષામાં કરવું કેવું? જૈન પરીક્ષણથી  
અચકાતો નથી. પરીક્ષણ પણ નિષ્પક્ષ હોવું જોઈએ. ન તો તેને મહાવીરમાં અનુચિત  
પક્ષપાત છે અને ન કપિલ આદિમાં અનુચિત દેવ; ૧૭ તેને તો યુક્તિસંબંધિત શિક્ષાનોતું  
આશ્રયણ કરવું છે. ‘સ્પાદાદમંબરી’ કારે પણ એ ઘોષિત કર્યું છે કે આદત માર્ગ  
નિષ્પક્ષ છે. ૧૮ નિષ્પક્ષ પરીક્ષણનો આ હિતિઓ કાર્યરૂપમાં તે સમન્વયવાદ યા  
મધ્યમમાર્ગ (Via media) ના રૂપમાં, પલ્લવિત થયો, જેની રૂપરેખાનું અંકન પ્રસ્તુત  
નિમંબને ઉદ્દેશ્ય હતું. x

૧૫. તુ—વર્ણવર્ણનસમુચ્ચય—

જિનેન્દ્રો વેચતા તત્ર રાગદ્વેષવિવર્જિતઃ ।

કૃત્સ્મકર્મક્ષયં કૃત્વા સમ્પ્રાપ્તઃ પરમં પદમ્ ॥

સર્વજ્ઞો જિતરાગાદિદોષલોભ્યપૂજિતઃ ।

યથાસ્થિતાર્થવાદી ચ દેવોઽર્હન્ પરમેશ્વરઃ ॥

—સર્વવર્ણનસંગ્રહ

૧૬. પુરાણ માનવો ધર્મઃ સાક્ષો વૈશ્વિક્ષિત્સિતમ્ ।

જાહ્વાસઙ્ગાનિ ચત્વારિ ન હસ્તવ્યાનિ હેતુભિઃ ॥

હિન્દુ જૈન—

અસ્તિ વક્ષ્યતા કાચિત્ તેનેય ન વિચાર્યતે ।

નિદોષ કાઙ્ગન ચેત્ સ્યાત્ પરીક્ષાયા વિમેતિ કિમ્ ॥

—વર્ણવર્ણનસમુચ્ચય

૧૭. પક્ષપાન્તો ન મે ધીરે ન દ્વેષઃ કપિલાદિષુ ।

યુક્તિમહાચર્નં યસ્ય તસ્ય કાર્યઃ પારમ્પ્રહઃ ॥

૧૮. અપક્ષપાતી સમયસ્તથાર્હતઃ ॥

x આ લેખમાં કેટલાક વિધાનો નવતર, પ્રુથાસો કરવા થોમ તેમજ વિચારવા  
શોભ્ય હોવા કરતાં, જૈન દહનોના સમન્વયવાદ સંબંધી એમાંની માહિતી બાણવા જેવી  
ભાગવાથી આ લેખ અહીં આપ્યો છે. મૂળ લેખકની સામે ‘સર્વદહનોસંગ્રહ’ મંથ  
વિશેષ રૂપમાં રજો કરી એમ લેખ જોતાં આજે છે. આમાંના વિચરણીય વિધાનો સંખ-  
ધર્માં આપણા વિદ્વાનો પ્રમાણપેત લખાણુ લખી મોકલે એવી અપારી વિનંતિ છે.—તંત્રી



[ સમ્પ્રદાયના જીવન પાનાનું અનુસંધાન ]

કાલિઈં વિષ્ણુવર હૃદય અવતાર, કાલિ અકવતિ પશુ બાર ।  
 કાલિઈં ત્રિકું માણી નઈ દેહ, કાલિઈં હૃદયજિ હુચિ છેક ॥ ૧૧ ॥  
 પંચક્રમાણુ શ્રી નીરવિષ્ણુ પાસિ, આણુદિ ક્રીધઈં મન ઉલ્કાસિ ।  
 અંજ ઊજાસક્રમાઈં એ ગમ, મુગધદેસ જિહાં વાણિજગમ ॥ ૧૭ ॥  
 પંચક્રમાણુ ને ક્રિકે પાંપ, નરમતણુઈં છઈં ને નઈં બ્યાપ ।  
 શયપસેણુ માઈં એ કર્મ, પરદેસી નઈ પકલઈં ધર્મ ॥ ૧૮ ॥  
 એકાંતનુ ને લિઈં પશુ, તેક કહુ ક્રિમ કહીઈં ઠણ ।  
 વીયરાય આપ્યા આમાર, યતિ આવકનઈં તેક જિ સાર ॥ ૧૯ ॥  
 દ્રવ્ય શ્વેત કાલ ભાવ ચ્યારિ, લીલા યોહી પંચ પ્રકારિ ।  
 સમકિતનું આલાનુ ભેઈં, આવકનઈં અંજિ યોલિઈં સોઈં ॥ ૨૦ ॥  
 સમવાય પંચે સમકિત લેઈ, એક અંતિ હુઈં સમકિત છેક ।  
 જિનરાઈં યોલિઈં છઈં ઇસિઈં, હુંકુ યોલઈં દિવં તે કિસિઈં ॥ ૨૧ ॥  
 નયરે પોસક સાલ જિહતી, ચિવરાચારી રહિતા યતી ।  
 કંપવૃત્તિ માઈં યોલિઈં ઇમ, નથિ માનઈં તુ નિન્કવિ સીમ ॥ ૨૨ ॥  
 છેકમંથમાઈં છિ વિશેષ, તેકનઈં હઈંઈં આણુ દેવ ।  
 લાભલેહુતુ તું પ્રોછેસિ, નહીં તુ અનંતકાલ ભયેસિ ॥ ૨૩ ॥  
 ચઉનીસી સિકાંતક તણી, અક્ષર ભેઈં નઈં મઈં ભણી ।  
 જિનવચણે મન નિશ્ચલ કરુ, ભવસાયર જિમ લીલા તરુ ॥ ૨૪ ॥  
 ॥ ઇતિ સિકાંત ચઉપઈં સમાપ્ત ॥

॥ સંવત ૧૫૮૫ વર્ષે પોપ સુદિ ૧ થયો લિપિત ॥

આ ચક્રપઈં પૂ. સુ. મ. શ્રી. પુણ્યવિજયજી મહારાજના સંમતકર્મણી એક  
 હસ્તાક્ષિપિત પ્રત ઉપરથી ઉતારીને અહીં આપી છે.

## નવી મહક

- ૧૦) શ્રી ચંદ્રપ્રભુ જીન દેરાસર, સેનકરકર્ડીરાઈ, મુંબઈ.
- ૨૫) પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયમહેન્દ્રસુરિણના સદુપદેશથી લવારની પોળનો  
જીન ઉપાસક, અમદાવાદ
- ૨૫) પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયકસ્તુરસુરિણના ઉપદેશથી જુણાસાવાડા જીન  
સંઘ અમદાવાદ.
- ૧૫) પૂ. આ. મ. વિજયદશનસુરિણના સદુપદેશથી જીનસંઘ, જુણાવાડા.
- ૧૫) પૂ. પં. મ. શ્રી. સંપતવિજયજી મલિના સદુપદેશથી શ્રી અનુઈંદ્રજિરિરાજ  
જીન સંઘ, ઇંદોર ચિટિ
- ૧૧) પૂ. સુ. મ. શ્રી જયંતવિજયજીના સદુપદેશથી જીન સંઘ, જોરાવરનગર.
- ૧૦) પૂ. પં. મ. શ્રી. દેવેન્દ્રપાળજીના સદુપદેશથી જીન સંઘ, યોધાજી.

## दररेके वसाववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना त्रयु विशेषांके

(१) श्री महावीर निर्वाण्य विशेषांक

अथवान महावीरस्वामीना एवम संजंधी अनेक लेजोथी  
समूह अंक : मूल्य छ आना (दवाकअर्थतो जेक आतो वधु).

(२) द्वीपोत्सवी अंक

अथवान महावीरस्वामी पछाना १००० वर्ष पछाना सातसेा वर्षना जैन  
अतिहासने सगता लेजोथी समूह समित्र अंक : मूल्य सवा इपिया.

(३) कर्मांक १०० : विक्रम-विशेषांक

अत्राद् विक्रमादित्य संजंधी ऐतिहासिक किर्त्तिकाज लेजोथी  
समूह २४० पानतो इणहार समित्र अंक : मूल्य दोड इपिया

श्री जैन सत्य प्रकाशना जे विशिष्ट अंके

[१] कर्मांक ४३-जैनदर्शनमां मांसाहार होवाना आक्षेपाना

अथवाअइप लेजोथी समूह अंक : मूल्य आर आना

[२] कर्मांक ४५-क. स. श्री हेमचंद्राचार्यना एवम संजंधी

अनेक लेजोथी समूह अंक : मूल्य त्रयु आना

### कान्ची तथा पाडी हांछले

'श्री जैन सत्य प्रकाश'नी नील, पंचिया, आठमा, दसमा,  
अधिवारमा तथा आठमा वर्षनी कान्ची तथा पाडी हांछले तेवार छे.  
मूल्य दरकुं कान्चीना जे इपिया, पाडीना अढी इपिया.

—सजो—

श्री जैनसत्य सत्यप्रकाशक समिति  
जैनसत्यप्रकाशनी प्राची, बीकानेर, अमरावाट.

अंकक-अथवाअइप जेताकांइकांइ. श्री श्रीशिवजी श्री-डीज प्रेस, सवापिस कोसरोक,  
वे. जे. नं. १ श्री अतिथार्य कार्यालय-अमरावाट. प्रकाशकः-श्रीमन्वाक जोहणदास कोक.  
श्री जैनसत्य सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, अतिथार्यनी प्राची, बीकानेर-११६-अमरावाट.



वर्ष १३ : अंक ४ ]

अमहावाक्य : १५-१-४८

[ क्रमांक १४८

## विषय-दर्शन

- १ भेषक' निख (अभारीधारा)ना संवंधमां पू. मु. म. श्री. विद्याविजयश्रमे  
ज्वालिपर रावणभाना भन्तीने लभेन पत्र. : टाइटल पानु-२
- २ स्वामणकुलकम् : पू. मु. म. श्री. कान्तिविजयजी : ९७
- ३ अगडदत्तचरित्र सम्यन्धी चार अन्य रास : श्री. अजरचंदजी नाहटा : ९९
- ४ भार भावनानुं साहित्य : श्री. हीराबाळ २. कापडिया : १०१
- ५ मुनिराज श्री आशुदेवर्षेनविरचित त्रैलोक्यवाक्य पुत्रुप आमुष्यादि पत्रीक  
स्थानक विचारमर्कित रतवन : पू. मु. म. श्री. रमजिदविजयश्रमे : १११
- ६ दास'निकशिरोमणि आचार्यप्रवर श्री सिद्धसेनदिवारश्रुनी १६मी द्वात्रिंशिकातुं  
अंक अधिक भणी आवेक्षु पत्र : पू. मु. म. श्री. जम्भुविजयश्रमे : ११४
- ७ प्रथोत्तर-प्रयोग : पू. आ. म. श्री. विजयपद्मश्रुति : ११७
- 'निशाखभारत'ना पुरातत्त्वक : टाइटल पानु-३

सवाज्यम-वार्षिके मे इपिया : आ अंकनुं भूत्य-त्रयु आना

## वेगर्स बिल (बिजारी धारा)ना संबंधमां

पृ. ४. म. श्री. विद्याविभवल्लभे व्याख्यार शब्दसमाना भन्तिने लभेत्त पत्र

व्याख्यार शब्दसमाना धारासमाना वेग वेगर्स बिल (बिजारी धारा) रन्तु धवेत्त छे  
 म्मा निव लैन साधुमेना आचाराने जोटी रीते अन्तर न छे ते संबंधमां धरतु  
 छरना मटे विद्यपुरीधी पृ. म. श्री. विद्याविभवल्लभे धारासमाने व्याख्यार शब्दसमाना भन्ति  
 उपर ले पत्र बन्धे छे तेनी नइव आभराधी प्रसिद्ध बत्ता 'अनेतांभर लेन 'अवप दिवना  
 ता. १-१-४८ना अं० उपरधी उद्धृत करीने अर्द्धी' आपवाचां आवे छे. —तं०.

आशीर्वाद । मैंने सुना है कि राजसभा में किसी महाशय ने बाम्बे प्रेसी-  
 डन्सी का अनुकरण करके वेगर्स बिल पेश किया है। इसका उद्देश्य कुछ भी  
 हो; परन्तु उस उद्देश्य से सम्बन्ध नहीं रखनेवाले साधुओं के साथ अन्याय न  
 हो, इसका ध्यान रखना आवश्यक है। मैं जैन साधुओं की तरफ समा का ध्यान  
 आकर्षित करना चाहता हू। संसार के भिक्षावृत्ति करनेवाले सब साधुओं से  
 जैन साधुओं के आचार विचार और यम नियम भिन्न प्रकार के हैं।

( १ ) जैन साधु भिक्षा से ही निर्वाह करते हैं, परन्तु वे अपनी भिक्षा के  
 लिये किसी भी गृहस्थ को या समाज को तकलीफ नहीं देते हैं।

( २ ) जैन साधु स्वयं रसोई नहीं बना सकते हैं; क्योंकि वे न पेसा टका  
 रखते हैं, न पदार्थों का संग्रह रखते हैं और न बिना उबाला पानी और अग्नि  
 आदि का उपयोग ही कर सकते हैं।

( ३ ) उन्हीं गृहस्थों के घरों में वे भिक्षा लेने जाते हैं जो उनके प्रति  
 पूर्ण भद्रा रखते हैं और उनकी भिक्षा के नियमों को अच्छी तरह से जानते हैं।

( ४ ) किसी भी गृहस्थ के यहां से भिक्षा भी उतनी ही लेते हैं. जिससे  
 कि गृहस्थों को किसी प्रकार का संकोच न हो और फिर बनाने की जरूरत न  
 पड़े। सारांश यह है कि एक गृहस्थ के यहां से थोड़ी सी ही भिक्षा लेते हैं।  
 इसी प्रकार और भी अनेक गृहस्थों के यहां से थोड़ी २ भिक्षा लेकर वे अपना  
 उदर-निर्वाह करते हैं। आवश्यकता से अधिक न तो वे ले सकते हैं, न बचाकर  
 ही रख सकते हैं और न उस समय के बाद उसका उपयोग ही कर सकते हैं।  
 यह बात केवल भिक्षा के लिये ही नहीं है किन्तु जल के सम्बन्ध में भी जैन  
 साधुओं का कठोर नियम है। वे उबला हुआ जल भी उतना ही ले सकते हैं,  
 जो दस बारह घण्टे तक उपयोग में आ सके। इस अवधि के बाद यदि जल  
 की आवश्यकता हुई तो फिर दूसरो बार का उबला हुआ जल छेने के लिये  
 गृहस्थ के यहां जाते हैं। कहने का सारांश यह है कि जल का भी तो वे एक  
 दिन का पूरा संग्रह नहीं रख सकते हैं।

[ अनुसंधान-टाइटलना श्रीम पाते ]

॥०० अर्हम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन चैतान्तर मूर्तिपूजक मुनिसम्बन्धन संस्थापित  
श्री जैनवर्ष सत्यप्रकाशक समितिद्वं मासिक मुसपत्र

## श्री जैन सत्य प्रकाश

जेशिंगभाईकी वाडी : घीकांटा रोड : अमदावाद ( गुजरात )

वर्ष १३ ॥ विक्रम सं. २००४ : वीरनि. सं. २४०४ : ई. सं. १९४८ ॥ क्रमांक  
अंक ४ ॥ पृथ ४ : सुदुवार : १५३१ : अनेवाही ॥ १४८

### खामणाकुलकम् ।

संपादकः—पूज्य मुनि महाराज श्रीकांतिविजयजी  
जो कोइ मए जीवो चउगइसंसारभवकडिछंमि ।  
दूहविओ मोहेणं तमहं खामेमि तिविहेणं ॥ १ ॥  
नरएसु य उववओ सत्तसु पुढवीसु नारगो होउं ।  
जो कोइ मए जीवो दूहविओ तं पि खामेमि ॥ २ ॥  
घायणजुअणमाई परोप्परं जं कयाइं दुक्खाइं ।  
कम्मवसएण नरए तं पि य तिविहेण खामेमि ॥ ३ ॥  
निइयपरमाहम्मियरूवेणं बहुविहाइं दुक्खाइं ।  
जीवाणं जणियाइं मूढेणं तं पि खामेमि ॥ ४ ॥  
हा ! हा ! तइया मूढो न याणिमो जं परस्स दुक्खाइं ।  
करवचयछेयणभेयषोहिं केलीए जणियाइं ॥ ५ ॥  
जं किं पि मए तइया कळंकळीभावमागएण कयं ।  
दुक्खं नेरइयाणं तं पि य तिविहेण खामेमि ॥ ६ ॥  
तिरियाणं चिय मज्जे पुढवीमाईसु खारभेएसु ।  
अवरोप्परसत्थेणं विणासिया ते वि खामेमि ॥ ७ ॥  
बेइंदियतेइंदियचउरिंदियमाइणेगजाईसु ।  
जे मक्खिय दुक्खविआ ते वि य तिविहेण खामेमि ॥ ८ ॥  
जळयरमज्जगएणं अणेगमच्छाइरूवधारेणं ।  
आहारहुा जीवा विणासिया ते वि खामेमि ॥ ९ ॥  
छिआ भिआ य मए बहुसो दुदुढेण बहुविहा जीवा ।  
जे जळमज्जगएणं ते वि य तिविहेण खामेमि ॥ १० ॥  
सप्यसरीसवमज्जे वानरमज्जारएणहसरहेसु ।  
जे जीवा बेलविआ दुक्खता ते वि खामेमि ॥ ११ ॥

सइलसीहर्गडयजाईसुं जीवघायजणियासु ।  
 जे उववभेण मए विणासिया ते वि स्वामेमि ॥ १२ ॥  
 ओलावगिद्धकुकुडइंसवगार्इसु सउणजाईसु ।  
 जे कुहवसेण खड्दा किमिमाई ते वि स्वामेमि ॥ १३ ॥  
 मणुएसु वि जे जीवा जिन्मियमोहिण मूढेण ।  
 पारद्विरमंतेणं विणासिया ते वि स्वामेमि ॥ १४ ॥  
 फासगडिण जे चिय परदारार्इसु गच्छमाणेणं ।  
 जे दूमियदूहविया ते वि य स्वामेमि तिविहेणं ॥ १५ ॥  
 चक्खिंदियघाणिंदियसोईदियवसणएण जे जीवा ।  
 दुक्खंमि मए ठविआ ते इं स्वामेमि तिविहेणं ॥ १६ ॥  
 सामित्तं लहिकणं जे बद्धा घाइया य ये जीवा ।  
 सवराहनिरवराहा ते वि य तिविहेण स्वामेमि ॥ १७ ॥  
 अकमिऊणं आणा कारविया जे उ माणसंगेणं ।  
 तामसभावगएणं ते वि य तिविहेण स्वामेमि ॥ १८ ॥  
 अम्मवत्ताणं जं मे दिज्जं दुट्ठेण कस्सइ नरस्स ।  
 रोसेण व लोभेण व तं पि य तिविहेण स्वामेमि ॥ १९ ॥  
 परआवयाए हरिसो पेसुन्नं जं कयं मए इहइं ।  
 मच्छरमावटिणं तं पि य तिविहेण स्वामेमि ॥ २० ॥  
 रुद्धो खुद्दसहावो जाओ जेगासु मिच्छजाईसु ।  
 धम्मो चि सुद्धो सहो क्खेहि वि तत्थ नो विस्सुओ ॥ २१ ॥  
 परलोभनिपिवासो जीवाण सया घायणपसत्तो ।  
 जं जाओ कुहहेऊ जीवाणं तं पि स्वामेमि ॥ २२ ॥  
 आरियखित्तं वि मए खट्टिगवागुरियइम्बजाईसु ।  
 जे वि हया नियसंघा ते वि य तिविहेण स्वामेमि ॥ २३ ॥  
 मिच्छत्तमोहिणं जे वि हया के वि बंदवुद्धीए ।  
 अहिगरणकारणेणं बहाविआ ते वि स्वामेमि ॥ २४ ॥  
 दवदाणपल्लीवणयं काऊयं जे जिया मए इहइं ।  
 सरदेहत्तलायसोसे जे बहिया ते वि स्वामेमि ॥ २५ ॥  
 सुहइल्लिण मए जे जीवा केइ मोगभूमीसु ।  
 अंतरदीवेसुं वा विणासिया ते वि स्वामेमि ॥ २६ ॥  
 देवते वि य पत्ते केळिपसोसेण ओहवुद्धीए ।  
 जे कुहविया सत्ता ते वि य स्वामेमि सव्वे वि ॥ २७ ॥

मवजवर्षणं मञ्जे आसुरमावम्मि वहुमाप्पेणं ।  
 निदयहवणमप्पेणं जे दूमिया ते वि, खामेमि ॥ २८ ॥  
 बंतरूवेण मए केलीकिलमावओ थ जं हुक्खं ।  
 जीवाणं संजणियं तं पि य विविहेण खामेमि ॥ २९ ॥  
 जोइसिएसु गएणं विसयामिसमोइएण मूहेणं ।  
 जो को वि कओ दुहिओ पाणी मे तं पि खामेमि ॥ ३० ॥  
 पररिद्धिमच्छरेणं लोहनिवुडेण मोहवसणेणं ।  
 अमियोगिएण हुक्खं जाण कयं ते वि खामेमि ॥ ३१ ॥  
 इय चउगइमावन्ना जे के वि य पाणिओ मए वहिया ।  
 हुक्खे वा संठविया ते खामेमो अहं सव्वे ॥ ३२ ॥  
 सव्वे खमंतु मज्झं अहं पि तेसिं खमेमि सव्वेसिं ।  
 जं केणइ अबरद्धं वेरं चइऊण मज्झत्या ॥ ३३ ॥  
 न य कोइ मज्झ वेसो सयणी वा एत्थ जीवलोगंमि ।  
 दंसणनाणसहावो एको हं निम्ममो निच्चो ॥ ३४ ॥  
 जिणसिद्धा सरणं मे साहू धम्मो य मंगलं परमं ।  
 जिणनवकारो पवरो कम्मकखयकारणं होउ ॥ ३५ ॥  
 इय खामणा उ एसा चउगइमावन्नायाण जीवाणं ।  
 मावविमुद्धीए महं कम्मकखयकारणं होउ ॥ ३६ ॥

आ 'पुण्यभाष्य' पदव्याख्यान श्री डेभय-नाथार्यं ज्ञानभक्ति-रत्नी (बादीपार्थनाथ  
 अंशरनी) ताडपत्रीय प्रति उरथी उरारीने अर्दी आ'पु' छे.

### अगहदत्तचरित्र सम्बन्धी चार अन्य रास

लेखक—श्रीगुप्त अगरचंदजी नाहटा

“जैन सत्य प्रकाश” के कर्मांक १४३ में प्रो. हीरालाल कापडिया के “बम्मिळ  
 अने अगहदत्तना चरित्रनी सामग्री” शीर्षक लेख में अगहदत्तचरित्र सम्बन्धी गुजराती  
 रचनाओंका उल्लेख जैन गुर्जर कविओ भा. ३ के आधारेसे किया है। उसके सम्बन्ध में  
 यहाँ विशेष ज्ञातन्य प्रकाश में लाया जा रहा है।

१. उल्लिखित सभी रासोंको गुजराती भाषा का बतलाना उचित नहीं है; इसमें से कई  
 राजस्थानी भाषा के भी हैं। जैन गुर्जर कविओ में केवल गुजराती ही नहीं, पर गुजराती, हिन्दी  
 और राजस्थानी तीनों भाषाओंकी जैन रचनाओंका समावेश है, यद्यपि नामकरण गुजराती  
 प्रभाव होने-व संकलनकर्ता के गुजराती होने के कारण ‘गुर्जर कविओ’ रखा दिया है।

२. श्रीगुहदत्त के अगहदत्तप्रबन्ध का समय १६६६ ही है, १६३६ होनेकी आशंका  
 जैन गुर्जर कविओ में की गई वह अविचारित है, क्योंकि रास के आविर्भूत होनेके

अकबर प्रतिबोधक के रूप में स्मरण किया है और अकबर प्रतिबोधका समय सं. १६४९ है, अतः ३६ संभव नहीं, न उस समय जिनसिंहसूरिको आचार्यपद ही मिला था, जिसका प्रकाशित में उल्लेख है।

३. कल्याणसागर का समय अभी शंकेत है। देसाईने उनका अंचलम्राच्छीय कल्याण-सागरसूरि होना अनुमान किया है, पर नोंध में सूरि शब्द न होने से अन्य भी संभव है। प्रति देख के निर्णय करना आवश्यक है।

४. जयसोमको जिनकुशलना शिष्य लिखना भी सही नहीं। वे तो उनकी परम्परा में हुए हैं। जयसोम के विद्वान् ग्रन्थकार शिष्य गुणविनय ही थे, अतः हमारे परामर्श अनुसार ही देसाई ने गुणविनय की कृतियों में इस रचनाको सम्मिलित किया है।

५. आपने जैन गुर्जर कविओका उल्लेख तो समुच्चय रूपमें किया है, पर वास्तवमें आपने उसका तीसरा भाग ही देखा है जैसा कि सलोकाके लेख में हुआ है। इसमें भी जैन गुर्जर कविओ के मा. १-२ का उल्लेख नहीं कर पाये। वे ये है :-

१. सुमतिरचित अगडदत्त रास सं. १६०१ कार्तिक शुक्ला ११ रवि।

२. थानसागर रचित ,, ,, सं. १६८५ आसोज वदि ५ खंभात।

३. शांतिसौभाग्य रचित अगडदत्त ऋषि चौपई सं. १७८७ पाटण।

इनके अतिरिक्त हमारे संग्रहमें एक अन्य अगडदत्त रास की अपूर्ण प्रति है जिसके प्रारंभिक पद्य इस प्रकार हैं:-

“सिद्ध रिद्ध निद्ध दायका महावीर जिणराज।

तास तणा चरणा नमी चरित रच्युं सुखदाय। १।

चरण कमल सतगुरु तणा, प्रणमी वे कर जोड।

अगडदत्त कुमारना, वर्णन करु मद मोडि। २।

६. जैन गुर्जर कविओ मा. २, पृ. ६४० के अनुसार जैन विद्याशाला अहमदाबाद से प्रकाशित शीलोपदेशमाला के पृ. ३८२ में भी अगडदत्तकाचरित्र प्रकाशित हो चुका है।

७. श्रीविनयभक्तिसुन्दरचरणग्रन्थमाला की ओर से संस्कृत में अगडदत्तचरित्र प्रकाशित है, जिसके ३३४ पद्य हैं।

### एक आवश्यक सूचना

फागु, विवाहला, संवाद एवं सिलोको सम्बन्धी साहित्य पर पूर्ण प्रकाश डालनेपर भी नित्य नवीन अनेकों रचनाओंका पता चलता रहता है। कवि-पय नवीन प्राप्त फागु काव्य एवं विवाहलोंका तो परिचय फिर कभी दिया जायगा। इसी प्रकारके संधिकान्ध जैन भाषा साहित्यमें बहुत अधिक मिलते हैं, जिनके सम्बन्धमें मेरा एक महत्वपूर्ण लेख ‘राजस्थानी’ के नवीन अंक (प्रथमांक) में “अपभ्रंश भाषा के संधिकान्ध और उनकी परम्परा” शीर्षक से प्रकाशित हुआ है।



# બાર ભાવનાનું સાહિત્ય

( લેન્-પ્રો. હીરાલાલ શ. કાપડિયા )

જેન દર્શનના અને ખાસ કરીને વાચકવર્ગ ઉમાસ્વાતિએ રચેલા તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૧ અભ્યાસીથી એ વાત બહુથી નથી કે જેન સાહિત્યમાં 'બાર ભાવના' વિષે છૂટું છવાયું થયું હાયાયું છે, અને તે આ ભાવન, એની મહત્તાને અનુરૂપ છે. જેન દર્શન જિવાયનાં દર્શનોમાં આ બાર ભાવનાઓ વિષે કોઈ એક જ રચને ઉલ્લેખ હોય—નિરૂપણ હોય તે તે જોવા બહુવાચાં નથી. આથી આ લેખમાં જેન સાહિત્યનો જ વિચાર કરાય છે. આ સાહિત્યમાં આગ્રમે એની પ્રાચીનતા, ઐતિહ્યતા, ક્રમવાદિને લઈને અમ્મ રમાન બોમવે છે. એ તરફ હાજિપાત કરતાં અને મરજુસમાહિતિમાં બાર ભાવનાનાં નામ અને એનું રચરૂપ નજર પાડ્યું છે. જેમકે એની ૫૭૦મી આશામાં બાર ભાવના એવો ઉલ્લેખ છે. આ ૫૭૨-૭૩માં બાર ભાવનાનાં નામ છે અને આ. ૫૭૪-૬૭૭માં એનું રચરૂપ આલેખાયું છે.<sup>૧</sup> આમ આ એક પરિપુષ્ટમતી સાકેક માયા પાઠયની દષ્ટિએ સ્વેતાંબર સાહિત્યમાં સૌથી પ્રાચીન સાધન છે. અન્નમાં બાર ભાવનાનાં નામ વગેરે મારા જોવામાં આપ્યાં નથી. બાકી 'ઠાણુ'માં ભાવનાને માટે 'અણુપેદા' (સં. અનુપ્રેક્ષા) શબ્દ વપરાયો છે એટલું જ નહિ પણ ઠા. ૪, ઉ. ૧ (સુ. ૨૪૭)માં 'ધમ' ધ્યાનની ચાર અણુપેદાનો તેમજ 'દુકલ' ધ્યાનની ચાર અણુપેદાનો રચરૂ ઉલ્લેખ છે

સુલગઠ (૧,૨,૧,૨)માં બોધિતી દુલ્ભતા વિષે ઉલ્લેખ છે અને ૨,૧,૧૩ (૫ ૭૭)માં 'અન્યત્વ' ભાવનાનું ખીજ જોવાય છે.

ઉત્તરજ્ઞકલ્પણુ (અ. ૧૦, સ્લો. ૧૮)માં ઉત્તમ ધર્મનું શ્રવણ દુલ્ભ છે એમ કહી ધર્મસ્વાખ્યાત-તત્ત્વ-ભાવના વિષે સૂચન છે. આ આગમનું વીસમું અનુક્રમણુ 'અશરણુ' ભાવનાનું લોતક છે. આના તેરમા અનુક્રમણુ ઉપરન્દ્રી નૈમય દ્રસરિએ વિ. સં. ૧૧૨૬માં રચેલી ઘટિ (પવ ૧૮૭ આ)માં અશુચિત્વનો અધિકાર છે.

આ તો આગ્રમેની વાત થઈ એટલે હવે આપણે અનામમિક સાહિત્ય તરફ દષ્ટિવાત કરીશું તે બહુશી કે સ્વેતાંબર તેમજ દિગંબર એમ જીભય સંપ્રદાયને પાન્ય તત્ત્વાર્થ સૂત્ર (અ. ૯, સુ. ૭)માં બાર ભાવનાઓ-અનુપ્રેક્ષાઓ એનાં નામ સાથે મથાવાઈ છે. સ્વેતાંબરને ઉદ્દેશીને તો આ જ અથવા પ્રશમરિતિ (સ્લો. ૧૪૯-૧૫૦) પ્રચીનમાં પ્રાચીન સંસ્કૃત ઉલ્લેખ છે. દિગંબરો પૈકી ઠેટલાકને મતે આ તત્ત્વાર્થસૂત્ર એ જાતનું સાધન છે તેઓ કુન્દકુન્દ આચાર્યને ઈ. સ. ના પ્રારંભમાં થઈ મચેલા માને છે અને તત્ત્વાર્થસૂત્રના કર્તા ઉમાસ્વાતિને ઈ. સ.ના ખીજ સપ્તમાં થઈ મચેલા મણે છે તેમને મતે કુન્દકુન્દે રચેલ આરસ-અણુવેકંખા એ આ જાતનું પ્રાચીનમાં પ્રાચીન સાધન છે. આનાં પછીનાં અન્ય સાધનો બાપાદીક નૈકું તે પૂર્વે ઠાણુ (સુ. ૨૪૭)માંનો પ્રગુત ઉલ્લેખ તેમજ તત્ત્વાર્થસૂત્ર (અ. ૯)નું જાતનું સૂત્ર હું રજૂ કરીશ.

૧ આ ઉપરાંત કોઈ કોઈ માયા બાર, ભાવના પૈકી કોઈકની ઝંખી કરાવે છે. ઠા. ત. ૨૪૨મી માયા 'અશરણુ' ભાવનાની, ૨૪૩મી માયા 'એકત્વ' ભાવનાની, ૩૬૮મી માયા 'અન્યત્વ' ભાવનાની, અને આ. ૩૮૫-૭ 'અશુચિત્વ' ભાવનાની.

“ધમ્મસ્સ ણં જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ અણુપ્પેહાઓ પં૦ તં જહા - ઘ્ણાણુપ્પેહા, અણિચ્છાણુપ્પેહા, અસરણાણુપ્પેહા, સંસારાણુપ્પેહા ”

“ સુક્કસ્સ ણં જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ અણુપ્પેહાઓ પં૦ તં-અર્ગતવત્તિયાણુપ્પેહા, વિપરિણા- માણુપ્પેહા, અસુમાણુપ્પેહા, અવાયાણુપ્પેહા ”

પહેલો ઉદ્દેશ્ય એકત્વ, અનિત્યત્વ, અસરશ્ચત્વ અને સંસારને લગતી ચાર અણુપ્રેક્ષા સંબંધી છે, બ્યારે બીજો અર્ગતવર્જિતતા-અવની પરપરા, વિપરિણામ-વિવિધ પ્રકારનાં પરિણામન, અશુભતા (અશુચિત્વ), અને (આસરરૂપ) અપાયને લગતી ચાર અણુપ્રેક્ષા પરત્વે છે.

બીજી અણુપ્રેક્ષા (ભાવના)નાં નામ:-

તત્ત્વાર્થ સ્વરૂપ' નામે યુજાવતું સૂત્ર બીજી ભાવનાનાં નામ પૂરું પાડે છે.—

“ અનિત્યાશરણસંસારૈકવાન્યકવાણુચિત્વાત્તવર-સંવર-નિર્જેરા-લોક-બોધિનુલ્લેમ-ધર્મ- સ્વાહ્યાતતત્વાનુચિન્તનમનુપ્રેક્ષાઃ ॥ ૧-૭ ॥

અર્થાત (૧) અનિત્ય(તા)નું, (૨) અસરશ્ચ(તા)નું, (૩) સંસારનું, (૪) એકવત્નું, (૫) અન્યત્વનું, (૬) અશુચિત્વનું, (૭) આસરનું, (૮) સંવરનું, (૯) નિર્જેરાનું, (૧૦) લોકનું, (૧૧) બોધિનુલ્લેમ(તા)નું અને (૧૨) ધર્મના રચાખ્યાતરત્વનું અનુભવ તન એમ બીજી અણુપ્રેક્ષા છે-જેનાં ચિત્તનો છે.

આ ભાવનાઓને રૂપરૂપીકરણુ આના ઉપરનું સ્વોપલ્લ ભાષ્ય (૧. ૨૦૬-૨૨૩) પુરું પાડે છે. એની વિશેષ સમગ્રણુ સિદ્ધસેનઅધિકૃત ભાષ્યાનુચારિણી ટીકા પૂરી પાડે છે. તત્ત્વાર્થસ્વરૂપને લગતાં અન્ય સ્વેતામરીપ તેમજ દ્વિતીયરીપ ટીકા, (વવરણુ ઇત્યાદિ પશુ આ ભાવનાઓને વિચર કરનારાં સંરૂપિત સાધનો છે.

ઉચારવાતિએ પ્રશમરતિ સંરૂપિતમાં રચી છે. એમાં ૧૪૬મા અને ૧૫૦મા પદમાં બીજી ભાવનાઓ અણુવાર્ધ છે. આ બે પદો નીચે પ્રમાણે છે.

“ માવચિત્તવ્યમનિત્યત્વમશરણત્વં તથૈકતાડન્યસ્વે ।

અણુચિત્તવં સંસારઃ કર્માલ્લવસંવરવિધિશ્ચ ॥ ૧૪૯ ॥

નિર્જેરણલોકવિસ્તરધર્મસ્વાહ્યાતતત્ત્વચિન્તાશ્ચ ।

બોધેઃ સુદુલ્લેભવં ચ માવના દ્વાદશ વિશુદ્ધાઃ ॥ ૧૫૦ ॥”

આ બે પદોમાં બીજી ભાવનાનો જે ઉદ્દેશ્ય છે તે પૂર્વોક્ત સૂત્રવત ઉદ્દેશ્યથી જે ભાષ્યતમાં જુદા પડે છે: (૧) બીજી ભાવનાનાં નામમાં અને (૨) એના ક્રમમાં. ક્રમમાં જે બેઠ છે તે ક્રમ અલ્લરવની વસ્તુ નથી, કેમકે અમુક જ ક્રમથી ભાવના અણુવાવની બોધિણી

૨ ઉત્તરભાષ્યણુ ( અ. ૨૦ )ને અણુલક્ષ્ણોને સમગ્રણુ દરમણિએ તેમજ કનકવિષયના સિષ્ય મુનિ રામે રચેલી “ અનાયમુનની ઠાલ્લપ ” આ ભાવનાનું સ્વરૂપ પુરું પાડે છે.

૩ આ બે પદો અનુક્રમિતશ્ચયપતાકાની સ્વોપલ્લ ભાષ્યા (દ્વિતીય ખંડ, પૃ. ૨૨૫)માં અવતરણુરૂપે અપાયાં છે.

એક નથી. નામમાં એ ફરક છે તે ઉપરનોદિયો છે, આસવભાવના અને કમીભવ-  
વિધિય ભાવના એ અર્થદ્રષ્ટિએ એક જ છે. આ હકીકત સંવર-ભાવના અને સંવર-  
વિધિય ભાવનાને પણ લાગુ પડે છે. લોકભાવના અને લોકવિસ્તરભાવના પણ વસ્તુતઃ  
એક છે.

પ્રતાપરતિનાં ૧૫૧માથી ૧૧૨મા સુધીનાં પદો બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરે  
છે. એને પણ બૃહદ્દેવગોષ્ઠીય હૃદયભદ્રસૂત્રિએ વિ. સં. ૧૧૮૫માં રચેલી સંસ્કૃત ધૃતિ અને  
અનંતાકવચ પદ્યવ્યૂહ પદ્યારે વિશદ બનાવે છે.

આ તે સ્વેતાંબરીનાં અંતે બાર ભાવનાને અંગેના ઉલ્લેખ સંબંધી પ્રાચીનમાં પ્રાચીન  
પ્રાચીનો વિચાર કરાવે છે. હવે એ જાતના દિગંબર ગ્રન્થ વિષે કેટલીક બાબતો નોંધી લઈએ.

કુન્દકુન્દ એ દિગંબર આચાર્ય છે. ડા ઉપાખ્યે: ધવલજ્વલસારના અંગેષુ ઉપોદ્ધાત  
(પૃ. ૨૨)માં એમના સમય તરીકે ઈસવીસનના પ્રારંભનો ઉલ્લેખ કરે છે. વૃષ્ટિપર્મા આ  
ઉપોદ્ધાત (પૃ. ૪૦)માં એમણે આ આચાર્યની કૃતિ નામે પારસ-અશ્વવેક્યાનો સંલેપ-  
માં પરિચય આપ્યો છે. અહીં કહેવાયા મુજબ આ ૬૧ માયાની નાનકડી કૃતિ છે. એમાં  
નીચે મુજબના કામે બાર ભાવનાઓ વર્ણવાઈ છે: (૧) અનિત્યત્વ, (૨) અશરણત્વ, (૩)  
એકત્વ, (૪) અન્યત્વ, (૫) સંસાર, (૬) લોક, (૭) અશુભિત્વ, (૮) આસવ, (૯) સંવર,  
(૧૦) નિબંધ, (૧૧) ધર્મસ્વરૂપિયાત અને (૧૨) યોધિદુલ્ભતા.

આ સમગ્ર કૃતિ બહુજ સોરસેણી (જૈન કૌરસેની)માં રચાયેલી છે. મૂલાચારના  
આદ્ય પ્રકરણની માથા શાખે આની કેટલીક માથા મળતી આવે છે. પાંચ માથા  
સર્વાર્થસિદ્ધિમાં અવતરણરૂપે અપાયેલી છે.

મૂલાચાર એ પણ બહુજ સોરસેણીમાં રચાયેલો દિગંબર ગ્રન્થ છે. એની કેટલીક  
હાથપોથીમાં એના કર્તા તરીકે કુન્દકુન્દનું નામ છે. વસુનંદિએ આ ગ્રન્થ ઉપર આચાર-  
વૃત્તિ નામની વૃત્તિ રચી છે. એમણે અમિતમતિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, બ્યારે આશાધરે  
એમનો (વસુનંદિનો) ઉલ્લેખ કર્યો છે, એ જોતાં વસુનંદિનો સમય ઈ. સ. ની હઠમીથી  
તેરમી સદીના માળાનો મણાવ વસુનંદિના કથન મુજબ મૂલાચાર એ વહુકેરની કૃતિ છે.  
ત્રિવલ્ક્યાચારના આ કર્તા ઈસવી સનના પ્રારંભમાં થઈ ગયા એમ કેટલાક માને છે.  
એમનો સમય નહીં ન થાય ત્યાં સુધી કુન્દકુન્દને પ્રાચીન સ્ત્રીએ તે પારસ-અશ્વવેક્યા  
એ ભાવનાને અંતે પ્રાચીનમાં પ્રાચીન દિગંબર કૃતિ છે, નહિ તે વહુકેરના મૂલાચારનું  
આદ્ય પ્રકરણ એનું સાધન મણાવ.

શિવાઈ ઉર્ધ્વ-શિવકોટિની કૃતિ નામે ભાવવતી-આચાર્યના પાને મૂલાચારનાની  
સમસમ ૧૫૦ માથાઓ બાર ભાવનાના વિષયને બનતી છે. આ ગ્રન્થ કે ગ્રન્થકારનો  
સમય નિર્ણય નથી. અરજુ-સુભાઈ નામના પદ્યવ્યૂહ શાખે પૌરાણિક હકીકત (Legend)  
અંગે એનું સામ્ય છે. આ સ્વેતાંબરીવ પદ્યવ્યૂહની કિતોરેક માથા ભાવનાના વિષય માટે  
ઉપયોગી છે. આ પદ્યવ્યૂહના રચનાસમયનો ઉલ્લેખ નિર્ણય કરવો બાકી છે.

૪-મું ખંડે મૂળ સહિત ડે. ડા. એ. યુ. સંસ્થા તરફથી ઈ. સ. ૧૯૨૦માં પ્રકાશ  
કાયેલી છે.

લગભગ ઈ. સ. ના આઠમા સૈકામાં ઘર્ષ મયેલા મનાના કૃતિતેષ ઠીકે કુમાર નામના દિમંબર વિદ્વાને આરસ-અભ્યુવેકંખા નામની કૃતિ રચી છે. એમાં ૪૮૯ ગાથા છે. અને એ બારે ભાવનાઓનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ રીતે સ્ખુ કરે છે. આ ગાથાઓ બહુજ સોરસેશ્વીમાં છે.

કેવળ બાર ભાવનાઓને જ અંગે કોઈ પ્રાચીન દિમંર વિદ્વાને સંસ્કૃતમાં કૃતિ રચી હોય તો તે બહુવામાં નથી. બાકી અમિતમતિ, સોમદેવ અને પદ્મનંદિએ પોતપોતાની કૃતિમાં બાર અનુપ્રેક્ષાના વિષયને સ્થાન આપ્યું છે. શુભચન્દ્રે પણ જ્ઞાનાર્ણવમાં આ વિષયને લગતા લગભગ ૧૯૫ પદો રચ્યાં છે. આ શુભચન્દ્રના સમય બાબત શ્રી ગોપાલ-દાસ છવાભાઈ પટેલે યોગશાસ્ત્રના ઉપોદ્ધાત ( પૃ. ૩૯-૪૦ ) માં ચર્ચા કરી છે. વિશ્વશુભધુ બદારકકૃત ' ભકતામરચરિત્ર ' પ્રમાણે શુભચન્દ્ર વૈરાગ્યશતક વગેરેના કરતાં બહુ ઘેર અને માળવાના સુપ્રસિદ્ધ રાજ સોભના સમા ભાઈ યાચ. સોભના વખતનું એક દાનપત્ર મળી આવ્યું છે. એ વિ. સં. ૧૦૭૮માં લખાયેલું છે. આમ શુભચન્દ્રનો સમય અગિયારમી સદીનો પૂર્વાર્ધ ગણાય. પૃ. ૪૦ માં ગોપાલદાસ કહે છે કે, " શુભચન્દ્ર અને હેમચન્દ્ર વચ્ચે બહુ બહુ તો ૭૦ કે ૮૦ વર્ષનો માત્રા રહે. "

વિ. સં. ૧૧૪૫ માં જન્મેલા આ હેમચન્દ્રસરિએ યોગશાસ્ત્ર માને અધ્યાયાધાપ-નિષદ્ધ રચેલ છે. એના ચોથા પ્રકાશનમાંના શ્લો. ૫૫-૧૧૦ બાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ જ સમજાવે છે. વિશ્વેશ્વરમાં એના ઉપરની સ્વોપચ્યૃ વૃત્તિ આ વિષયને વિશેષતઃ વિશદ બનાવે છે. જ્ઞાનાર્ણવના ૨૯ ધી ૪૨ સુધીના સગોમાંથી હેમચન્દ્રસરિએ યોગશાસ્ત્રના પાંચમા પ્રકાશ-થી માંડીને અગિયારમા પ્રકાશ સુધીનો પ્રાણ્યાયામ અને ખ્યાનના વર્ણનવાળો આખો ભાગ ઉતારી લીધો હોય એમ જણાય છે. એનું વિધાન ગોપાલદાસે પૃ. ૩૬માં કર્યું છે. તો એ તરફ ઠું ખાસ કરીને ચેતનાંબર વિદ્વાનોનું સાદર ધ્યુ એવું કું.

અનિત્યતાદિ ભાવનાનું વર્ણન બંને ગ્રન્થોમાં એક જ શબ્દોમાં નથી, પણ એક જ શૈલીમાં છે અને તરત જ ખ્યાન એવે એવા શબ્દસામ્ય થી ઠેર ઠેર ભરપૂર છે, એમ એમણે પૃ. ૩૭-૩૮ માં કહ્યું છે. બાર ભાવનાને લગતી મહત્વની દિમંબર કૃતિઓમાં કોઈ ' અપભ્રંશ ' માં પણ હોય તો નવાઈ નહિ. જવલે જે અપભ્રંશમાં હુશિવંસ-પુરાણુ સ્ખુ' છે તેમાં કોઈ સિંહનંદિએ અનુપ્રેક્ષાને અંશે કોઈ કૃતિ રચવાનો ઉલ્લેખ છે. આ સિંહનંદિ તે કોણ એ બહુતું બાકી રહે છે. વિશેષમાં એમની કૃતિની ભાષા વિષે પણ કોઈ બહુવા મળ્યું નથી. આ કૃતિ આને ઉપલબ્ધ છે કે નહિ એ પણ બહુવામાં નથી.

દિમંબરોનું કાનડી ભાષામાં સાહિત્ય છે. ડા. ત. ઈ. સ. ૧૧૭૧થી ૧૮૩૧ના માળામાં કે એની આસપાસના સમયમાં ઘર્ષ મયેલા આલચન્દ્રે કુ દકુન્દના ત્રણે ગ્રન્થો-પવચણુસાર ઈત્યાદિ ઉપર તેમજ પરમાત્મપ્રકાશ ( પરમસ્વપયાશ ) અને તત્ત્વાણુસર ઉપર કાનડીમાં વૃત્તિ રચી છે. સર્વત્રક ગણિતતિલકના મારા અગ્રેણ ઉપોદ્ધાત ( પૃ. ૧૦ ) માં એ સૂચ્યું છે કે રાજદિસે ( ઈ. સ. ૧૧૨૦ ) ગણિતને અંગે છ ગ્રન્થ કાનડીમાં રચ્યા છે, અને તેમાંના એકનું નામ જૈનગણિતસૂત્રોદ્ધારણુ છે. આ ગ્રન્થની કોઈ કાષ્ઠોથી હોય તો તે મેળવવા કું આને કેટલાયે વર્ષોથી આદુર કું, પણ હજી સુધી તો અને એનો પત્તો પણ મળ્યો નથી.

કાનડી ભાષામાં બાર ભાવનાને અંગે લખાયું છે એમ ડૉ. ઉપાધ્યાયેનું કહેવું છે. એમણે આવી કૃતિનાં નામ આપ્યાં નથી. અન્ય કોઈએ આખાં હોય તો તે બહુવામાં નથી. આ વિષયને લખતી કોઈ કાનડી કૃતિ સ્વેતાંબરને હાથે રચાયેલી હોય તો તે પણ બહુવામાં નથી. સ્વેતાંબરની કાનડીમાં કે તામિલમાં કે એની કોઈ કાષામાં કૃતિઓ હોય તો તેની યાદી પ્રસિદ્ધ થવી શકે.

પ્રાચીન સમયમાં ઘઈ ગયેલા કોઈ સ્વેતાંબર વિદ્વાને બાર ભાવનાને અંગે સ્વતંત્ર કૃતિ પાછવમાં કે સંસ્કૃતમાં રચી હોય એમ બહુવામાં નથી. જૈન મન્થાવલી (પૃ. ૧૮૦)માં હ્રીદયભાવના નામની એક કૃતિ નોંધાયેલી છે. એ સંસ્કૃતમાં છે અને એનું પ્રમાણ ૬૮૭ શ્લોક જેટલું છે એમ અહીં નોંધાયું છે. એના કર્તાના નામનો કે સમયનો ઉલ્લેખ નથી. પાટણના ભંડારમાં એની હાથપોથી છે.

આદિની મહત્તરના ધર્મસુત્ર તરીકે સુવિખ્યાત હરિભદ્રસુરિએ સર્વસુસિદ્ધિ રચી છે. એના ૧૧મા પત્રમાં ભાવનાસિદ્ધિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. જુઓ અનેકાન્તજયપતાકાના ખીબ ભાગનો મારો અંગ્રેજી ઉપોદ્ધાત (પૃ. ૨૬). આ કૃતિની ભાષા વિષે ખબર નથી. વિશેષમાં એમાં બાર ભાવનાઓ વિષે ઉલ્લેખ છે કે મતી ધર્ત્વાક બાર ભાવનાઓ વિષે ઉલ્લેખ છે કે પછી પાંચ મહાવતોન્ત્રી પચ્ચીસ ભાવનાઓ વિષે નિરૂપણ છે કે ધર્મઆનાદિની ભાવનાનું આલેખન છે એ બહુવું બાકી રહે છે, કેમકે આ કૃતિ હજી સુધી ઉપલબ્ધ ઘઈ નથી. કરાળ કાળ એને સ્વાહા કરી ગયો હોય તો ના નહિ. આ સ્થિતિમાં સ્વેતાંબરની બાર ભાવનાને અંગેની સ્વતંત્ર કૃતિ કઈ એ પ્રશ્ન ઊભો રહે છે.

વિ. સં. ૯૬૨માં પૂણું કરાયેલી ઉપખિતભવપ્રપંચાકથા (પ્રસ્તાવ ૪)માં એના કર્તા સિદ્ધર્ષિએ બાર ભાવના વિષે ઉલ્લેખ કર્યો છે. ગુજરાતીમાં શ્રી. મો. શ્રિ. કાપડીયાએ આ હકીકત આના ભાષાંતર (પૃ. ૧૦૬૨-૩)માં રજૂ કરી છે.

મલધારી હેમચન્દ્રસુરિએ પાછવમાં ભવભાવણા ૫૩૧ માથામાં રચી છે, અને એના ઉપર વિ. સં. ૧૧૭૦માં સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ રચી છે. આ સ્મરતીક કૃતિ એ ભાગમાં અધ્યક્ષવેણ કેશરીમહાજ સ્વેતાંબર સંસ્થા તરફથી વિ. સં. ૧૯૬૨માં અને ઇ. સ. ૧૯૩૮માં અનુક્રમે પ્રસિદ્ધ ઘઈ છે. સાલગી અને આહમી માથામાં બાર ભાવનાનાં નામો છે. નીચે સુબળના કમકિયાળી માથાઓમાં આ બારે ભાવના પૈકી એકેનું વિસ્તૃત વર્ણન છે:—

|        |        |
|--------|--------|
| ભાવના  | માથાંક |
| અનિત્ય | ૧૯—૨૫  |
| અસરણ   | ૨૬—૫૪  |

૧ (જનપ્રકાશરિએ એક કૃતિ 'દ્રાવિડ' ભાષામાં રચ્યાનો " પચ્ચનરથ પ્રાચ્ય જૈન ભાસામારીય મન્થાવલો " (પૃ. ૨૬૬) માં ઉલ્લેખ છે. તે આ કૃતિ બહુદી પ્રસિદ્ધ થાય એવી પ્રમથ કરવા એનો છે.

૭ આપદસુચ (પત્ર ૧૭૧), છવાલિગમ (પત્ર ૫), પત્રવણા (પત્ર ૫), વિચારુપકૃતિ ( પત્ર ૫ અને ૪૨૦ ), ઉપખિતભવપ્રપંચાકથા ( પત્ર ૨ ) અને પઉખાલિય (૫૧૬) એમ ૭ કૃતિનો યાદી તરીકે અહીં ઉલ્લેખ કરાયો છે.

|           |                     |
|-----------|---------------------|
| એકલવ      | ૫૫—૬૯               |
| અન્યદેવ   | ૭૭—૮૧               |
| કાવ       | ૮૨—૪૦૩ <sup>૮</sup> |
| અશ્વિનિવ  | ૪૦૪—૪૨૫             |
| લોકસ્વભાવ | ૪૨૬—૪૩૦             |
| આસ્રવ     | ૪૩૧—૪૪૨             |
| સંવર      | ૪૪૩—૪૫૦             |
| નિર્ભર    | ૪૫૧—૪૫૬             |
| સુષ્ટરન   | ૪૫૭—૪૬૩             |
| બોધિ      | ૪૬૪—૫૦૦             |

કાવનાનું કૃત્રિમ પંચમી પદ્યમી ભાષા સુધીમાં દર્શાવાયું છે. સ્વોપદ્ય વૃત્તિમાં કાવનાઓને અર્થેનાં દર્શનો—ચરિત્રાદિ સંસ્કૃતમાં બંધાયેલી અપાયો છે.

“જ્યદેવ મુનિનું કાવના સધિપ્રકરણ” એ નામનો શ્રી. મધુસૂદન મોદીનો લેખ “ભાગ્યરૂપ પ્રાચ્ય વિદ્યા સંશોધન મંદિરના ત્રેમાસિક” (૧૫<sup>મું</sup> ૧૧, અં. ૧)માં છપાયેલો છે. આ લેખમાં સરસ્વતીમાં ‘અપભ્રંશ’ વિષે બિહાપોદ છે. પછી વ્યાકરણવૃદ્ધિએ ચર્ચા છે. ત્યારબાદ હંદ વિષે ઉલ્લેખ છે. આના પછી સીનોરની કાવ્યવૃદ્ધિને આધારે આ ‘અપભ્રંશ’ વૃદ્ધિ સંસ્કૃત છાયા શાધિ અપાયેલી છે. અંતમાં શબ્દક્રમ છે. આ નાની કૃતિમાં એકંદર બાજુ પલો છે. સમગ્ર કૃતિ છ કડવામાં રચાયેલી છે. દરેક કડવામાં દસ દસ પલો છે. છેલ્લા કડવામાં અંતમાં એક વધારે પલ છે. એવી રીતે પહેલા કડવામાં સરસ્વતીમાં પ્રાર્થના-રૂપે એક પલ છે. પાંચમા પદમાં ‘માલવનગિદ્ધુ’ એવો જ પ્રયોગ છે તે ઉપરથી મુજબ અને (વલાસવતીને ઉદ્દેશીને આ દર્શાવે છે એમ શ્રી મોદી કહે છે. મુજબનું અવજ્ઞાન વિ. સં. ૧૦૫૪માં થયું છે. આ તેમજ આ કૃતિની કાવા વિચારતાં શ્રી મોદી આ કૃતિને તેરમી સૌંદર્ય સદીની કૃતિ મને છે.

કર્તાએ અંતમાં કહ્યું છે કે એઓ શિવદેવસરિ (શિવદેવસરિ)ના પ્રથમ શિષ્ય છે. એમનું નામ જ્યદેવ છે. એઓ મુનિ છે. કર્તાએ આ કૃતિને કાવણ્યસાધિ કહી છે. ૧૧માં પદમાં ‘માર કાવના’ એવો ઉલ્લેખ છે. કર્તાએ આ કાવનાઓ અનુક્રમે વર્ણવી નથી.

શ્રી મધુસૂદને પ્રારંભમાં કહ્યું છે કે આધાર (સુખં ૨, ચૂ. ૩)માં માર કાવનાઓ મધ્યાવાર્ધ છે. આમ કહી એમણે નીચે મુજબનાં બે પલો સંસ્કૃત છાયા સહિત આમાં :—

“પદમમખિન્નમસરણં સંસારો યુગ્મ્યા ય બલતં ।

અસુદ્ધં બાસવ સંવરો ય સદ્દ નિઝ્જરા નવમા ॥

૮ ૧૨૩૦૫, તિર્થંગલવ, મુનુષ્યભવ અને દેવભવ વિષે ગા. ૮૨-૧૭૮, ૧૭૯-૨૫૦, ૨૫૧-૩૨૫ અને ૩૨૬-૪૦૩માં વિસ્તૃત બિહાપોદ છે.

૯ આ કૃતિ શ્રીશ્રી પ્રસિદ્ધ કાવ્ય તો કેમ ?

લોગસહાબો મોઠિં ક લુહ્લા ધમ્મસાહજો ઝરહો ।

પયાઈં હુ'તિ બારસ જહકમ્મં માવળીયાઓ ॥ ”

આ અનંધર્મા ૧૦ અભિધાનસુત્તે-દ્ ( ભા. ૫ ) એતાં અણ્યાયુ' કે 'ભાવના' (વપેતી એક બાજતની તેંધ લીધા પછી તેતા મૂળ તરીકે અપાચાર ( સુ. ૨, સુ. ૩ ) નો ઉલ્લેખ છે. એને આ માથાનું મૂળ સમજવાતી મનુસુદને બૂલ કરી છે. આ માથા-ઓના મૂળ (વપે તપાસ કરતાં એ મને નેમિયન્દસુરિકૃત પવથણુસાનુદારમાં ૫૭૨મી અને ૫૭૩મી ગાથા તરીકે મળી આવે છે. એમાં નવમા તે બલે નવમી, લુલ્લહા તે બલે લુલહા, ધમ્મસાહજો ને સ્થાને ધમ્મસલ સાહજો અને વયાઈં ને બલે વયાઝ એમ પાઠબેદ છે. ધમ્મસાહજો એટલે ધર્મના કરનાર, બારમી ભાવના તરીકે બહીં ધર્મનાં કહેનાર અરિહંતનો-તીર્થ કરનો ઉલ્લેખ છે.

પવથણુસાનુદાર ઉપર સિલસેનસુરિએ વિ. સં. ૧૨૪૮ ( કરિ-સાગર-૨વિ ) માં સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ રચી છે. એ ઉરરથા નેમિયન્દસુરિના સમયનો કંઈક ખ્યાલ આવે છે. આ વૃત્તિમાં બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ પલ્લમાં આલેખાયું છે. એ ભાવનાનાં પદોની સંખ્યા અનુક્રમે ૮, ૫, ૯, ૪, ૨, ૬, ૯, ૬, ૫ અને ૧૦ છે. આમ એકંદર ૧૩૫ પદો છે અને શેકરવખાવભાવનાને અંગેનાં પદોની સંખ્યા વિશેષતઃ અધિક છે.

ચોઢ ગા.માં ચૂંધાયેલી નંરતતપથરણુના ઉપર નવાંગીરત્તિધાર અમવદોસુ'એ પાઈપમાં ભાષ (ભા.૫) રચ્યું છે. એમાંની ૮૪મી અને ૮૫મી ગાથા સાથે ઉપયુક્તા એ પદોની લક્ષભર સમાનતા છે. ફક્ત ૮૫મી ગાથાના અંતમાં જહકમ્મં માવળીયાઓ ને બલે અનુપેહાઓ જિણુહિટ્ટા એવો પાઠબેદ છે. આથી એ પ્રથ ઉલ્ભવે છે કે ઉપયુક્તા ગાથાનો મૂળ કર્તા કોણુ છે ?

નવાંગીરત્તિધાર અમવદેવસુરિના શિષ્ય પ્રસન્નચન્દસુરિના ચરણુકમળના એવક અને ઉપાધ્યાય સુમતિના શિષ્ય દેવબલસુરિએ સુવેગર'ગસાહારાહણુસાથે (સુવેગર'ગસાહારાધનસાઅ), વીરચરિથ (વીરચરિત) અને કહ્લારથણુકોસ (કથારત્તકોસ) રચ્યાં છે. વિશેષ-તઃ આ સુરિએ વિ. સં. ૧૧૬૮માં પાસનાહુચરિથ ( પાથ'નાથચરિત ) રચ્યું છે. એના ૫૧માથી ૫૬મા સુધીનાં પત્રમાં બાર ભાવનાનું પાઈપમાં અલ્લમાં વિસ્તારથી સ્વરૂપ આલે-ખાયું છે. ત્યારબાદ ૫૬મા અને ૫૭મા પત્રમાં પલ્લમાં બાર ભાવના પેઠી પ્રત્યેકવું' હળુ દર્શાવાયું છે. એને અંગે એકંદર ચોઢ પદો છે.

સોમપ્રભસુરિએ ૧૧વિ. સં. ૧૨૪૧માં કુબારવાહાપડિયોહ્લુ સુખ્મતયા મરહીમાં રચેલ છે. એના ત્રીજા પત્રવાવ (પ્રસ્તાવ)ના પૃ. ૩૧૧-૩૧૨માં બાર ભાવનાની આહી હપરેઆ પલ્લમાં 'અપભ'લ' (અવહલ) ભાષામાં આલેખાઈ છે.

ઉપાધ્યાય વિનયવિભવે 'અધપુર' નગરમાં વિ. સં. ૧૭૨૧માં સોળ પ્રકાશોમાં શાન્તસુધારણા નામનો મંથ સંસ્કૃતમાં ૨૩૪ પલ્લમાં રચ્યો છે, અને એના ઉપર સુદિ-

૧૦ આમાં ભાવનાઓના નિશ્ચેપ ક્રત્યાદિ બાજતો છે.  
૧૧ આ ૭૭ વર્ષમાં શામિલાદસુરિએ લલ્લનરેસરસસ; (બરત-આહુખલિ-રાહ) રચ્યો છે. ઉપલબ્ધ સુબરતાી સાહિત્યમાં આ કૌમી સાચોન કૃતિ ગણાય છે.

વિભવના ક્રિયાણુ ધંજીરવિભવે સંસ્કૃતમાં વિ. સં. ૧૯૧૮માં ટીકા રચી છે. આ જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફથી વિ. સં. ૧૯૧૬માં ખઠાર પહેલ છે. વિદ્યેયમાં આ મૂળ ગ્રંથ કૈટલોલોદ ગિ. કાપડીઆના મુબરાતી વિવેચન સંદિત બે ભાગમાં આ સભા તરફથી વિ. સં. ૧૯૬૪માં પ્રકાશિત થયેલો છે. આ ગ્રંથના પહેલા બાર પ્રકાશમાં અનિત્યવાદિ બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ અને અંતમાં 'અકાલિદાર' તરીકે બૌદ્ધ સાંકલ્યમાં સુપ્રસિદ્ધ ચેત્રા ઇત્યાદિ બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ આલેખાયું છે. આ ગ્રંથની વિશિષ્ટતા એ છે કે દરેક પ્રકાશના અંતમાં 'જેવાણક' છે. અને એ જ્યદેવકૃત ગીતગોવિન્દનું સ્મરણ તાણું કરે છે. બીજા ભાગના અંતમાં ગ્રંથપરિચય વગેરે અપાયેલ છે. તેમાં પૃ. ૨૧માં સોળે જેવાણકના રામ-રામિધીની નોંધ છે. પૃ. ૧૩માં બાર ભાવનાના વિકાસો દર્શાવાયા છે, જેમકે અકાર-ભાવના અને લોકસ્વરૂપ-ભાવના એ બે બાલ અવલોકન કરાવનારી (objective) છે. અનિત્યતા, અસ્વરૂપતા, એકત્વ, અન્યત્વ અને અશુચિત્વ એ પાંચ ભાવના આંતરગ્રાહી (subjective) છે. બોધિદુર્લભતા અને ધર્મ એ ભાવના સ્વરૂપલક્ષી-સાધનધર્મલક્ષી (instrumental) છે, ન્યારે આસવ, અંવર અને નિર્ગરા એ ત્રણ ભાવનાઓ આત્માની વર્તમાન સ્થિતિને (evolutionary stage of development) સમજાવે છે. આ રીતે જ્ઞેતાં ભાવનાઓ આંતર-લક્ષી અને અવતરલક્ષી છે. બીજા પૃષ્ઠમાં બાર ભાવનાઓના, ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરાવનાર તરીકે ઉલ્લેખ છે. ત્રીજા પૃષ્ઠમાં એનો ધર્મધ્યાનમાં પ્રવેશ કરવાના હેતુ તરીકે નિર્દેશ છે.

જૈન મૂર્તર કવિઓ (ભાગ ૩, ખંડ ૧, પૃ. ૬૧૯)માં વિ. સં. ૧૫૬૫ પહેલાં શેષકે ૬૪ કડીમાં બાર ભાવકા વિષે રચના કરી છે.

લૈ. ગુ. ક. (ભાગ ૩, ખંડ ૧, પૃ. ૬૪૧)માં વિવાધરે રચેલી બાર ભાવનાની કૃતિ વિષે ઉલ્લેખ છે.

સંજ્ઞાયા—ખીમજી બીમસિદ્ધ માણિક તરફથી ઈ. સ. ૧૮૯૨માં જે સંજ્ઞાયામાળા (ભા. ૧) પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તેમાં ૧૨જ્ઞસોમના સિદ્ધ જ્યસોને તેર હાલમાં મુબરાતીમાં રચેલાં "બાર ભાવનાની સંજ્ઞાયા" છે. એનો રચનાસમય નીચે પ્રમાણે કતાંજી નિર્દેશ્યો છે:—

"બોબન નભ કુણુ વરણ શુચિ ચિત તેરણ કુંબવાર"

આમ આ સંજ્ઞાયા વિ. સં. ૧૭૦૩માં ચેત્ર સુદ તેરજી ને મંગળવારે રચાયેલી છે. આ સંજ્ઞાયાપદ્ધત્રક (પૃ. ૯૭-૧૧૪)માં પચ્ચ હપાયેલ છે. લૈ. મૂ. ક. (ખંડ ૩, પૃ. ૧૧૮૨)માં આ કૃતિને બાર ભાવનાવેલિ કહેલી છે. 'સજ્ઞ' એવા નામોલ્લેખવાળી એવી પચ્ચ એક બીજી બાર ભાવનાની સંજ્ઞાયા છે. આ ઉપરથી એના કતાં સૂક્ષ્મજ્ઞ છે એમ કહેવાય છે, પચ્ચ એમના ગચ્ચ, સમય ઇત્યાદિ વિષે કોઈ ઉલ્લેખ નાહવામાં નથી. આ સંજ્ઞાયા હપાયેલી છે.

૧૨ વિ. સં. ૧૭૧૬માં 'તપામ્મળના સોમવિમલસુરિના સિદ્ધ હર્મસોમના સિદ્ધ જ્ઞસોમના સિદ્ધ જ્યસોને ૭ ઠર્મધન્ધ ઉપર બાલાવનોધ રચ્યો છે અને એ પ્રકરણ રેલાકરે (ભા. ૪)માં હપાયો છે. જુઓ લૈ. સા. સં. ઈ. (પૃ. ૧૬૨).



હવે આપણે આધુનિક કમળનો વિચાર કરીશું. સ્વ. 'શાસ્ત્રવિદ્યારત્ન' જૈનાચાર્ય વિશ્વવંશીચરિત્રના વિકાસ વિષે સ્વ. જીવાબાઈ અંગલવિશ્વવંશીચરિત્રના જૈનાચાર્ય પંચમા જીવાબાઈના બાર જાવનાનાં લક્ષણો સંસ્કૃતમાં આપ્યાં છે. આ લઘુ કૃતિને અંગે મેં એ વિસ્તૃત વિવેચનાઓએ આજીવનકાલે કરીને આજીવનકાલે જીવાબાઈનાં ૨૪૦ છે તેમાં પૃ. ૧૦૮૩-૧૦૯૦માં મેં બાર જાવના વિષે ટૂંકાં જીવાબાઈ કર્યો છે.

જૈનાચાર્ય શ્રી. વિશ્વવંશીચરિત્રએ વિ. સં. ૧૯૮૨માં જીવાબાઈનાં ૨૪૦-૨૪૧માં સંસ્કૃતમાં પદ્યમાં ૨૪૦. વિ. સં. ૧૯૮૫માં મેં એ કરીથી અંકગણતરી કરી. આ જીવાબાઈ આજીવનકાલે જીવાબાઈનાં ૨૪૦. ૧૯૩-૩૩૩માં બાર જાવનાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી આલેખાયું છે. સમગ્ર કૃતિનો મેં જીવાબાઈ અનુવાદ કર્યો છે અને સાથે સાથે સ્પષ્ટીકરણ પણ આપ્યું છે. આ જીવાબાઈ આજીવનકાલે પૃ. ૨૧૨-૨૮૪માં બાર જાવનાને અંગેનું મારું જીવાબાઈ લખાયું છે.

જીવાબાઈને જીવાબાઈનાં તેજાર કરેલા ધોગશાસ્ત્ર (પૃ. ૬૨-૧૦૬)માં બાર જાવનાનું સ્વરૂપ આલેખાયું છે. તરવાર્યશાસ્ત્રના પં. સુખલાલજીનાં જીવાબાઈ અને કિન્દી વિવેચનો તે તે જાવનાં આ સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં રજૂ કરે છે.

ન્યાયવિદ્યારત્ન ન્યાયતીર્થ મુનિ શ્રી ન્યાયવિશ્વવંશીચરિત્રએ સંસ્કૃતમાં પદ્યમાં અધ્યાત્મ-તરવાર્યશાસ્ત્ર રચ્યો છે. એના અંગે જીવાબાઈનાં અનુવાદ આપ્યો છે, સાથે સાથે વિવરણ પણ આપ્યું છે. વિશેષમાં મોતીચંદ ઝવેરચંદ મહેતાએ આ કૃતિનો અંગ્રેજી અનુવાદ કર્યો છે અને અંગ્રેજીમાં સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું છે. આ કૃતિના પંચમા પ્રકરણના ૨૨માથી ૩૬મા પદ્યમાં બાર જાવનાનું સ્વરૂપ સંસ્કૃતમાં છે, બપારે પૃ. ૬૬૬-૬૮૩માં એ સ્વરૂપ અંગ્રેજીમાં તેમજ જીવાબાઈમાં છે.

ન્યા. વિ. ન્યા. તી. મુનિ શ્રી ન્યાયવિશ્વવંશીચરિત્રએ અધ્યાત્મ-તરવાર્યશાસ્ત્રના રૂપાંતર તરીકે પાંચમાં અંગ્રેજી-તરવાર્યશાસ્ત્ર એના અંગ્રેજી અનુવાદ સહિત રચ્યો છે. એના પંચમા પ્રકરણ (પ્રકરણ)માં ૨૧માથી ૩૬મા સુધીનાં પદ્યો બાર જાવનાનું સ્વરૂપ પૂરું પાડે છે.

આ પ્રમાણે અહીં મેં બાર જાવનાને અંગે નાની કે મોટી કૃતિ-(પછી એ સ્વતંત્ર હો કે કોઈ અન્યના વિભાગરૂપ હો) નોંધી છે એટલે હવે આ તમામ કૃતિની આજીવનકાલે અહીં સૂચિ આપું છું; એથી કોઈ પણ મોટી કૃતિઓ જીવેરવાની રહી જતી હોય તે તે જીવાબાઈ અને સૂચવવાનું સુગમ થઈ પડે:—

| નામ                     | ભાષા     | કર્તા          | રચનાસમય    |
|-------------------------|----------|----------------|------------|
| અંગ્રેજી-તરવાર્યશાસ્ત્ર | મરાઠી    | ન્યાયવિશ્વવંશી | ઇ. સ. ૧૯૩૮ |
| „ નો અનુવાદ             | અંગ્રેજી | „              | „          |
| અધ્યાત્મ-તરવાર્યશાસ્ત્ર | સંસ્કૃત  | „              | મ. સ. ૧૯૨૦ |
| „ નો અનુવાદ             | જીવાબાઈ  | „              | „          |
| „ „ „                   | અંગ્રેજી | મે. ક. મહેતા   | „          |

|                                 |                          |                          |
|---------------------------------|--------------------------|--------------------------|
| १३ जनास्य मुनिनी शक्याय शुभराती | समयसुन्दरमण्डि           | विक्रमनी १७मी सदी        |
| " " " "                         | राम                      | विक्रमनी १७मी (३) सदी    |
| आर्द्धतद्वर्णनदीपत्र            | श्री. र. कापडिया         | वि. सं. १६८८             |
| उत्तरकण्ठपद्य                   | मधुसुतो                  | वीरसंवत् १७० कर्ता पहेला |
| " नी वृत्ति                     | नेमियन्द्रसूरि           | वि. सं. ११२६             |
| उपमितभयप्रपञ्चाख्या             | सिद्धर्षि                | वि. सं. ६६२              |
| सुं भाषान्तर                    | मो. त्रि कापडीया         | छ. स. १६२४               |
| कुमारपालपद्विभोद                | १४ 'अपभ्रंश' सोमप्रभसूरि | वि. सं. १२४१             |
| " नो अनुवाद                     | शुभराती १५ अज्ञात        | वि. सं. १६८३             |
| जैन तत्त्वप्रदीप                | संस्कृत मंजसविजय         | वि. सं. १६७१             |
| मानाशुर्व                       | संस्कृत शुभसुंद          | वि. नी ११मी सदी          |
| हाथ                             | अक्षमाजडी शुभमंस्वामी    | छ. स. पूर्व ५५७          |
| तत्त्वार्थसूत्र                 | संस्कृत उमास्वामि        | छ. स. नी पहेली सदी       |
| " नी टीका                       | " सिद्धसेनमण्डि          | छ. स. नी आठमी सदी        |
| " सुं भाष्य                     | " उमास्वामि              | छ. स. नी पहेली सदी       |
| " सु विवेचन                     | शुभराती सुभलाल           | छ. स. १६३०               |
| " " " "                         | हिन्दी "                 | वि. सं १६४६              |
| हादस्य भावना                    | संस्कृत अज्ञात           | ?                        |
| हादसानुप्रेक्षा (?)             | ?                        | पुनः कर्ता पहेला         |
| नवतत्त्वपरखु भास                | भरद्वंडी अभयदेवसूरि      | विक्रमनी १२मी सदी        |
| पवपञ्चसुदुवार                   | भरद्वंडी नोमयन्द्रसूरि   | वि. सं १२४८ पहेला        |
| " नी वृत्ति                     | संस्कृत सिद्धसेनसूरि     | वि सं. १२४८              |
| पासनाद्वयसिध                    | भरद्वंडी इवलदसूरि        | वि. सं. ११६८             |
| प्रज्ञाभरति                     | संस्कृत उमास्वामि        | छ. स. नी पहेली सदी       |
| " नी अपव्यूखुं                  | " अज्ञात                 | ?                        |
| " नी टीका                       | " हरिभद्रसूरि            | वि. सं. ११८५             |
| भार भावना                       | शुभराती अज्ञात           | वि. सं. १५६५ पहेला       |
| " " " "                         | " विद्याधर               | विक्रमनी सोणभी सदी       |
| भार भावनानी शक्याय              | " ज्यसोम                 | वि. सं. १७०३             |
| (भार भावनानेकी)                 |                          |                          |
| भार भावनानी शक्याय              | " सकल (अं. १)            | विक्रमनी १८मी (?) सदी    |
| भारत अक्षुवेक्या                | सौरसेणी कतिकेप           | छ. स. नी आठमी सदी        |
| " " " "                         | " कुंरुंरुं              | छ. स. नी पहेली सदी       |

१३ जेमने उदेहीने मो. पाठ वजेरे पद्य छे.

१४ अरजत भास पूरतो आ उदयेम समन्वानो छे.

१५ नाम लक्ष्मणार्थ नथी.

|                          |         |                  |                               |
|--------------------------|---------|------------------|-------------------------------|
| બવતી-આરાધના              | સોરસેણી | શિવાઈ            | ઈ. સ. ૭૬૧ (૧) સદી             |
| બવભાવના                  | સરહંકી  | મલ. હેમચન્દ્રસરિ | વિ. સં. ૧૧૭૦ કે પહેલાં        |
| „ ની વૃત્તિ              | „       | „                | વિ. સ. ૧૧૭૦                   |
| બાવજીવિ                  | અવહં    | બવૈવ             | ઈ. સ.ની ૧૩મી-૧૪મી સદી         |
| બાવનાસિદ્ધિ              | સંસ્કૃત | હરિબદ્રસરિ       | વિ. સ. ૭૫૭-૮૨૭                |
| મરજીસમાઈ                 | અહમઝહી  | અગ્લાત           | ઈ. સ.ની ૧૫મી સદી પૂર્વે       |
| ધુલાધાર                  | સોરસેણી | વટકેર            | ઈ. સ.ની પહેલાં સદી            |
| „ ની વૃત્તિ (આચારવૃત્તિ) | સંસ્કૃત | વસુનંદિ          | ઈ. સ.ની ૧૦મીથી ૧૦મી સદીનો આગળ |
| ચોમજાબ                   | સંસ્કૃત | હેમચન્દ્રસરિ     | વિક્રમની ૧૨મી સદી             |
| „ ની વૃત્તિ              | „       | „                | „                             |
| „ નો અનુવાદ              | ગુજરાતી | જો. ઇ. પટેલ      | ઈ. સ. ૧૯૩૮                    |
| વેરાઅરસમંજરી             | સંસ્કૃત | વિજયભટ્ટકસરિ     | વિ. સં. ૧૬૮૨                  |
| „ નું સ્પષ્ટીકરણ         | ગુજરાતી | ડી. ર. કાપડિયા   | ઈ. સ. ૧૯૩૦                    |
| આન્તસુધારસ               | સંસ્કૃત | વિનયવિજયઅધિ      | વિ. સં. ૧૭૨૧                  |
| „ ની ટીકા                | „       | ગંભીરવિજય        | વિ. સં. ૧૯૯૪                  |
| સુપચ                     | અહમઝહી  | સુધમંરવામી       | ઈ. સ. પૂર્વે ૫૫૭              |

આમ બાર બાવનાઓને અંગેના સાદિયાની શ્રેષ્ઠ પૂરી થાય છે એટલે આ બાવનાઓ વડે અવિશ્રાંતપણે મનને સુવાસિત કરનારી વ્યક્તિ નિર્મમત્વ પ્રાપ્ત કરી સર્વ બાવેમાં સમતાને પામે છે, વિષયોથી વિરક્ત બને છે અને એના કપાયો ક્ષીણ થાય છે તેમજ એના સમ્બન્ધવદ્ય દીપકનો પ્રકાશ આનંદભયક બને છે એમ બાવનાઓનું એ અનુષ્ઠન ફળ ચોગરાસ (પ્ર. ૪, શ્લો. ૨૬-૨૭)માં સ્વવાયેકું છે તે મેળવવા સૌ કોઈ બાવનાઓ થાએ એમ ધ્વજનો હું વિરમું છું.

જાપીપુરા, સુરત, તા. ૧૧-૧૦-૪૮

સુનિરાજ શ્રી આણુંદવર્ધનજી વિરચિત

ત્રેસઠ શલાકાપુરુષઆયુષ્યાકિ બ્રીસ સ્થાનક વિચારમર્મિત સ્તવન

સં-પૂજ્ય સુનિમહારાજ શ્રી રમણવિક્રમજી

ગોચમ બલુહર પથ નમેવિ તિત્યથર ચઉવીસઠ,  
 બાર ચક્કોસર વાસુદેવ નવ પલુયાલીસઠ;  
 અંતર આઈં દેહમાન અવસરપણી કાલંઈ,  
 ત્રીલ્લં સૂક્ષ્મ દ્વસમારઈ તિહાં વિષભ કયા લઈ;  
 ન્યાન વિન્યાન પ્રકાશીઆં એ બરહચક્કોસર શાખ,  
 ધનુષ પાંચસઈ દેહ પુન્વ આઈં ચઉશસી લાખ.  
 લાખકોડિપંચાસ અમર અંતરઈ અચિહંત,  
 અચિત સમર ચક્કોસ મધ્ય અર ચક્કીયા અંત;

- ધનુષચ્ચાર શત સાઠ લખ બહુતરિ પુન્વાઈ,  
 અંતર સાગર ત્રીસ કોડિ લખ સંભવ ધ્યાઈ;  
 ધનુષ ચ્ચારસઈ કેઠ પુણ્ય સાઠિ પૂરવ લક્ષ્મ આય,  
 સાગર અંતરિ કોડિ લખ હસ અભિનંદન રાય. ૨
- રાય ચઉત્ય ધનુષ ત્રિણિ શત સાઠ સુકાયા,  
 પૂરવ લખ પંચાસ આયુ નવ કોડિ સિલાયા;  
 અંતરિ સાગર સુમતિનાથ ધનુષ કાયા ત્રિણ્ય સઈ;  
 વ્યાલીસ લખ પુન્વાયુચ્ચાર નેક કોડી ચહસઈ;  
 પદમપ્રભ ઇણઈ અંતરિ એ ધનુષ ગિસિં પંચાસ,  
 પુન્વાઈ લખ ત્રીસ નવે કોડિ ચહસિ સુપાસ. ૩
- પાસન સારંગ ગિસિં કાય વીસ પુવ્વ લક્ષ્મણાઈ,  
 નવસઈ સાગર અંતરાલિ અંદ્રપ્રભ ગાઈ;  
 દોઠ ધનુષ સય પુવ્વ લક્ષ્મ હસ આયસ અંતર,  
 નેણી કોડિ સાગર સુવિધિ સય ધનુષ જિનેસર;  
 પુન્વાઈ લક્ષ્મ દોઠ જિહાં અચરંતરિ નવ કોડિ,  
 સીતલ સામી નેણી ધનુષ પુવ્વ લક્ષ્મજી જ્ઞેડી. ૪
- જ્ઞેડિ ન અંતર કોડિ એક સાગર સય જીણે,  
 છાસઈ લાખ છવીસ સહસ વત્સર પુણ્ય ધી(ખી)ણે;  
 જિનશ્રેયાંસ ત્રિપિઠ પદમ કેશવ ધનુ અસીઆ,  
 આયુસ માણા વરસ લાખ જિન હરિ ચઉરાસીઆ;  
 ચઉપન સાગર અંતરિ એ વાસુપૂજ્ય જિનરાય,  
 વાસુદેવ દ્વિપિઠ ધીચ ધનુષ સત્તરિ જસ કાય. ૫
- આયર અંતરિ ત્રીસ વિમલ સામી હરિ સયંચ,  
 સાઠિ ધનુષ લખ સાઠિ વરસ આયુ ૧૦૪૪ કચંબૂ;  
 નવ સાગર અંતરિ અનંત પુરિસોત્તમ કેશવ,  
 કેઠ ધનુષ પંચામ તીસ લખ વત્સરિ જે શિવ;  
 અંતર ચિહ્નુ સાગર હૂઆ એ ધર્મનાથ નરસીહ,  
 હરિજિન પણ્ય ચાલીસ ધનુ હશ લખ વત્સર દીહ. ૬
- દીહ ન સાગર ત્રિણિ માઝ પાઈ પદ્મિ જીણા,  
 માહેવ ચક્ષી ધણ્ય બયાલ પણ્ય વરસ લખીણા;  
 ચઉથો સનતકુમાર ચક્રી એકતાલી સારંગ,  
 તિજિ લખ વરસાઈ જેઠ પુન્વંતરિ પારંગ;

- ਸ਼ਾਇਨਾਥ ਜਿਨ ਸੋਲਮੋ ਐ ਯਕੀਸਰ ਖਲੁ ਛੋਠ,  
 ਖਨੁ ਕਮਾਈਲ ਲਕਮਾਯੁ ਗਯ ਆਥ ਪਲੋਯਮ ਛੋਠ. ੭
- ਛੋਠ ਅੰਤਰ ਕੁੰਯੁਨਾਥ ਕਕੀਸਰ ਸੋਠ,  
 ਠਾਯ ਖਨੁਯ ਪਾਂਤੀਲ ਸਦਲ ਪੰਘਾਯੁਕ ਛੋਠ;  
 ਆਯੁ ਵਰਲ ਅੰਤਰਿ ਕਪਦਯ ਪੁਲੁ ਅਥਰਾਸੀ,  
 ਜਿਨ ਕਕੀ ਖਨੁ ਤੀਲ ਆਯੁ ਵਧੰ ਸਦਲੰ ਕਕੀਰਾਸੀ;  
 ਵਰਲ ਠੋਡਿ ਸਦਲਾਯੁ ਮਠਿ ਠਰਿ ਜਿਠੁਮਾਂਡਿ ਕਕੀਕ,  
 ਯੋਅਯੁਤੀਲ ਸਠ ਖਨੁ ਠਰਿ ਨਾਮਿ ਨਰ ਕੁੰਠੀਕ. ੮
- ਪੁੰਡਰੀਕ ਪਾਂਸਠਿ ਸਦਲ ਪਰਮਾਯੁ ਸੰਯੁਕਥ,  
 ਅਠਾਵੀਲ ਖਨੁ ਸੁਯੁਮ ਪ੍ਰਘੰਠ ਕਕੀਸਰ;  
 ਆਠਿ ਸਦਲ ਵਧਾਯੁ ਤਾਸ ਪੁਯੁਦਠ ਕਠੇਥਯ,  
 ਖਨੁਯ ਚੌਵੀਲਠ ਵਧੰ ਸਦਲ ਚਪਲ ਤੇ ਸਿਯ;  
 ਮਠਿਠਨਾਥ ਯੋਅਯੁਤੀਲ ਐ ਠੋਡਿ ਸਦਲ ਵਰਲੇਯੁ,  
 ਖਨੁਯ ਪਲੁਵੀਲਠ ਰਾਯਕੀਯ ਸਦਲ ਪੰਘਾਵਨ ਕੇਯੁ. ੯
- ਕੇਯੁੰਤਰਿ ਥਕੀਪਠ ਲਾਯ ਯੁਨਿਸੁਯਤ ਆਮੀ,  
 ਮਠਾਪਦਮ ਕਕਠਵਠ ਜਿਠ ਖਨੁ ਵੀਲ ਕਠੰ ਮਾਮੀ;  
 ਤੀਲ ਸਦਲ ਵਰਲਾਯੁ ਲਘ ਪਟਵਰਲਾਂ ਮਠਿਠਿ,  
 ਨਾਮ ਨਾਰਾਯਯੁ ਖਨੁਯ ਸੋਲ ਵਧੰ ਯਾਰ ਸਦਲਾਠਿ;  
 ਜਿਨ ਸ਼ੀ ਨਮਿ ਯੋਕਵੀਲਮੋ ਐ ਠੇਥਯ ਸ਼ੀ ਠਰਿਸੇਯੁ,  
 ਖਨੁਯ ਖਨਰ ਵਧੰ ਸਦਲ ਠਯ ਰਾਯ ਕਿਠੁ ਜਿਠੁ ਤੇਯੁ. ੧੦
- ਤੇਯੁੰਤਰਿ ਪੰਘ ਲਾਯਮਾਂਡਿ ਕਯ ਨਾਮਾ ਕਕੀ,  
 ਖਨੁਯ ਮਾਰ ਵਧੰ ਸਦਲ ਤਿਯਿ ਕਯ ਪੁਠਵੀ ਥਕੀ;  
 ਨੇਮਿਨਾਥ ਕੁਯੁਵਸਾਨ ਠਲ ਖਨੁਯ ਪ੍ਰਮਾਯੁ,  
 ਕਠਲਾਠੰ ਜਿਨ ਵਾਸੁਠੇਯ ਆਸੀ ਸਦਲਾਯੁ;  
 ਆਤਕਠੰ ਆਠਾਂਤਰਿ ਐ ਵਰਲਮਾਂਡਿ ਕਠਲਠੁ,  
 ਖਨੁਯ ਸਾਤ ਕਕੀ ਸਯੁਯ ਆਯੁ ਵਰਲ ਕਠੰ ਸਠ. ੧੧
- ਕਠ ਵਰਲਾਠੰ ਪਾਸਯਾਠ ਠਲ ਠਾਯ ਕਕੀਰਠੰ,  
 ਅੰਤਰਿ ਕਕੀਕਠੰ ਵਰਲ ਕਠਿਠਿ ਜਿਨ ਸ਼ੀ ਮਠਾਵੀਰਠੰ,  
 ਕਠੁਦਰਿ ਵਰਲਾਂ ਆਯੁ ਪਾਠਿ ਠਰ ਠਾਯਾ ਸਪਠੇ,  
 ਕਠਮਠ ਕਠੰ ਕਠਕੋਡਿ ਵੀਕੋਠ ਕਠਠੇ;  
 ਠਰਿ ਮਠਿਯਠ ਜਿਨ ਕਕਠਠੰ ਐ ਲੁਯ ਥਯਾ ਕੁਯੁਕਠਿ,  
 ਸ਼ੀ ਆਯੁਕੁਠਕੁਠੰ ਠਮ ਠਕਠੰ ਪੁਰੁਯ ਸਿਯਾਠ ਤਿਯਕਿ. ੧੨

# દાર્શનિકશિરોમણિ આચાર્યપ્રવર શ્રી. સિદ્ધસેનદિવાકરજીની ૧૯મી દ્વાત્રિંશિકાનું એક અધિક મળી આવેલું પદ

લેખક:-૧૯મી સુનિમહારાજ શ્રી. જ્યૈષ્ઠવિજયજી

જમવાન શ્રી. વિવાકરજીની દ્વાત્રિંશિકાઓના સૌ કોષ્ટ અભ્યાસીઓ સારી રીતે જાણે છે કે એ કેટલી બધી અતિમૂઢ અને અતિમહાન છે. એનો અર્થ ઉદ્દેશતા અભ્યાસીઓને અનેક સ્થળે મહાપદનો અનુભવ થાય છે. એ શુદ્ધ કારિકાઓમાં પણ અર્થપરિચ્છાન માટે આ જાતનું કંઈ અનુભવવું પડે તો જ્યાં પાઠોની અશુદ્ધિ હોય ત્યાં આ જાતની પારાવાર મુશ્કેલી અનુભવતી પડે એમાં શું આશ્ચર્ય ? -ચાયાવતારને જાદ કરતાં બીજી દ્વાત્રિંશિકાઓ ઉપર ટીકામંથે પણ રચાયેલા નથી કે જેના આધારે પાઠશુદ્ધિ તથા અર્થપરિચ્છાન સહેલાઈથી કરી શકાય કદાચ કોઈ પૂર્વાચાર્યોએ એ ટીકામંથોની રચના કરી હશે તો પણ અભારે તો એ સર્વથા અગ્રાંત અને અપામ જ છે વળી આવા મૂઢ મંથોમાં પ્રમાણભૂત આધારથી પાઠશુદ્ધિ કરવામાં આવે તો જ સફળતાની અધિક સંભવના રહે છે. નહિતર માત્ર અમુક પ્રકારની વિચારણાના જાળે જ એ પાઠશુદ્ધિ કરવામાં આવે તો પાઠશુદ્ધિ કરવા જતાં આપણા હાથે અશુદ્ધ પાઠોમાં ઉમેરો જ ઘણી વાર થઈ જાય છે આથી આવા મંથોની દસ્તલખિત પ્રતિઓ જ્યાં જ્યાંથી મેળવી શકાય ત્યાં ત્યાંથી શોધી શોધીને મેળવીને તેમથી શુદ્ધ પાઠોને તારથી કાઢવા એ પાઠશુદ્ધિ કરવાનો ઉત્તમ માર્ગ છે.

અમે મયા વર્ષે પુના દના સારે જ્ઞાનગાનના અખંડ ઉપાસક પૂ. સુનિરાજ શ્રી પુષ્પવિજયજી મહાગજ સાને આ હેતુથી એક પત્ર અવરો કે 'સાં પુનામાં ભાંડારકર પ્રાચ્યવિદ્યામંદિર (Bhandarkar Oriental Institute)માં શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરજી પ્રણીત દ્વાત્રિંશિકાઓની એક તાંપત્ર ઉપર લખાયેલી પ્રાચીન પ્રતિ છે. જૈનધર્મ પ્રચારક સભા (જાવનગર) તરફથી પ્રકાશિત મુદ્રિત પ્રતિની તેની સાથે તુલના કરીને તેમથી તમારે પાઠાંતરો લઈ લેવા.' આ પત્ર વાંચી એ પ્રતિ મેળવવા માટે મેં પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ સંસ્થાના અંચાલકો તાંપત્ર ઉપર લખાયેલા મંથોને અસ્થાના મહાન જહાર આપતા નથી એટલે ત્યાં જઈને જ મેં પાઠાંતરો લેવાની શરૂઆત કરી.

પાઠાંતરો લેતાં શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એમ બંને પ્રકારના પાઠાંતરો અને તેમાં મળતા હતા. તેમાં એવા સુંદર અનેક શુદ્ધ પાઠો પણ મને મળવા લાગ્યા કે પ્રથમની સફળતાથી તથા મંથની શુદ્ધિ થવાથી મને ખૂબ આનંદ થતો હતો. પરંતુ જ્યારે ૧૯મી બત્રીશીના પાઠાંતરો લેતો હતો તે સમયે તો મારા આનંદનો પાર જ ન રહ્યો મુદ્રિતમાં નહિ છપાયેલું એક આખું પદ જ અને એમાંથી અધિક મળી આવ્યું. મુદ્રિત ૧૯મી દ્વાત્રિંશિકામાં કુલ ૩૧ પદો છે તેમાં ૧૧મું પદ નીચે પ્રમાણે છપાયેલું છે:-

પરસ્પરસ્પૃહગતિર્માવનાપચયાષ્વનિઃ । બદ્ધસ્પૃહગમદ્વચાદિસ્ત્રેહરોક્ષ્યાતિશાયમાત્ ॥૧૧॥

ભાંડારકર સંસ્થાની તાંપત્રપ્રતિમાં આ સ્થળે બે કારિકાઓ છે, અને તેનો કંઈ નીચે મુજબ છે:-

પરસ્પરસ્પૃહગતિર્માવનાપચયાષ્વનિઃ । સ્પૃહગ્રાહ્યશ્ચુતે સમ્યગર્થમાવોપયોગાત્ ॥૧૧॥

સંઘાત-મેદો-મમતઃ પરિણામાષ્વ સંભવઃ । બદ્ધસ્પૃહગમ(સમ)દ્વચાદિસ્ત્રેહરોક્ષ્યાતિશાયમાત્ ॥૧૨॥

ભાંડારકર સંસ્થાની પ્રતિ શિવાય બીજી દસ્તલખિત પ્રતિમાં આ કારિકા એવામાં

નથી આવતી. તેથી આ એક મહત્વની પ્રાપ્તિ છે. આ કારિગ્રા ઉમેરવાથી દ્વાત્રિચિકાની કારિકાઓની કુરની સખ્યા પણ પરિપૂર્ણ થઈ જાય છે.

પ્રતિ સંપૂર્ણ જ છે; પણ તેમાં પ્રારભની ૨૦ બીજીઓ જ છે. પત્ર ૪૮ છે. અંતમાં-પદોર્ણાઈ ૨x૧૪ ઇય છે. એક દ્વાત્રિચિકાને અંતે હ્રિતિ દ્વેષ્યથ્વેતપટલિજ્ઞસેનાચાર્યસ્ય કૃતિઃ આવેા વિલિષ્ટ અને વિચિત્ર ઉલ્લેખ પણ છે.

કારિકાકર સંસ્થામાં આ તાકપત્રપ્રતિ ઉપરથી જ કામળ ઉપર કરેલી એક પ્રતિલિપિ (અનુક્રમ) પણ છે. જે કે પ્રતિલિપિ કરનાર લેખકે એમાં કેટલેક સ્થળે અગ્રુદ પાઠોનો ઉમેરો કરેલો છે તેા પણ પાઠાતરો લેવા ઇચ્છનારને એ આતિઉપયોગી જ છે. જે કોઈ મહાનુભાવની સ્વયં પાઠાતરો લેવાની પ્રત્ત્યા હોય તેા આ કામળ ઉપર કરેલી પ્રતિલિપિનો ઉપયોગ કરી શકાય તેમ છે. તાકપત્ર ઉપર લખાયેલા મથેા સંસ્થા બહાર નથી મળી શકતા, પણ કામળ ઉપર લખાયેલા મથેા સંસ્થાનાં ધારાધારણ મુબળ મનેતા બહારમામ પણ મળી શકે છે.

### એક પ્રાસંગિક વિચારણા

૧૯મી દ્વાત્રિચિકાની રચનામાં દિવાકરજીએ બચવાન ઉમારવાતિના તરવાર્થસૂત્રને માત્ર ઉપયોગ કર્યો છે. દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણ્યુપાયા. શિવહેતવઃ । આ ૧૯મી દ્વાત્રિચિકાની ૧લી કારિકાનું પૂર્વાર્ધ વાંચતાં જ સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે એમાં સુવચનદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ [ તરવાર્થઃ ૧ । ૧ । ] સૂત્રની સ્પષ્ટ ડાખા છે. આવા બીજાં પણ સ્થળો છે. તે જ રીતે આ કારિકા પણ તરવાર્થસૂત્રને અનુસરીને છે. સંઘાત-મેદો-મયતઃ પરિણામાઞ્ચ સંમયઃ આ અંશ “સંઘાત-મેદેભ્ય ઉત્પચન્તે” [ તરવાર્થઃ ૬ । ૨૬ ] આ સૂત્રને અનુસરીને છે. જે કે મૂલસૂત્રમાં સંઘાત અને મેદ બેનેા જ ઉલ્લેખ છે, તેા પણ બાબમાં સંઘાત, મેદ તથા ઉમય-એ ત્રણેનેા નિર્દેશ છે. આથી અહીં દિવાકરજીએ માબનેા ઉપયોગ કર્યો છે, એમ પણ બધાય છે.

તરવાર્થસૂત્રની બે પાઠપરંપરા ચાલે છે. એક બાબસંમત પાઠપરંપરા છે કે જેને બધા જ સ્વેતાંબરો અનુસરે છે, કેમકે માબને સ્વેતપત્ર-ઉમારવાતિપ્રણીત-જ માને છે. બીજી સર્વાર્થસિદ્ધિસંમત પાઠપરંપરા છે કે જેને બધા જ દિગંબરો અનુસરે છે. કેટલેક સ્થળે જે પાઠભેદની કાલે અર્થભેદ પણ જોડો પડી જાય છે. આ સ્થળે દિગંબરપરંપરામાં મેદ-સંઘાતેઞ્ચ ઉત્પચન્તે એવો સૂત્રપાઠ છે, બ્યારે સ્વેતાંબરપરંપરામાં સંઘાત-મેદેભ્ય ઉત્પચન્તે એવો બાબસંમત સૂત્રપાઠ છે. દિવાકરજી બાબસંમત સૂત્રપાઠને અનુસરી છે એ અહીં સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે.

તેની જ રીતે અજ્ઞસુદ્ધગમ(સમ)જ્ઞયાદિસ્નેહરૌક્ષ્યાતિઘાવનાત્ આ કારિકાંક “જ્ઞયધિકાદિગુણાનાં તુ” તથા “જ્ઞયે સમાધિકો પારિણામિકો” [ તરવાર્થઃ ૫ । ૩૫,૩૬ ] આ સૂત્ર સાથે સંબંધ ધરાવે છે. જ્ઞયધિકાદિગુણાનાં તુ આ સૂત્રનેા દિગંબર અને સ્વેતાંબર પરંપરામાં બિન બિન અર્થ માનવામાં આવે છે. દિગંબરો ‘આદિ’ જ્ઞયનેા ‘અગ્રે’ એવો અર્થ ન કરતાં ‘પ્રકાર’ એવો અર્થ કરે છે. એટલે સર્વાર્થસિદ્ધિ આદિ બધી જ દિગંબરીય બાબ્યાએ પ્રમાણે અજ્ઞ-અગ્રુજ્ઞિનગ્ધ અથવા અજ્ઞ-અગ્રુજ્ઞુદ્ધ પરચાલુનેા તેનાથી ‘દર્શધિક’ એવા અણુવાળા કાલે જ બંધ માનવામાં આવે છે; અધિક અણુરધિક આદિ અણુવાળા કાલે બંધ માનવામાં નથી આવતો. પરંતુ સ્વેતાંબરપરંપરામાં

બાબ્બ અને બાબ્બાનુશારિ વૃત્તિ પ્રમાણે જાણે સ્વપ્નોત્પન્નેરે' એવો સીધો અર્થ જ લેવામાં આવે છે અને તેથી ત્રિગુણવિદ્ય, ચતુર્મુક્તિશિક્ષા, પાવત્ત અને તંત્રગુણવિકાસની સાથે પણ મંથ માનવામાં આવે છે. દુષ્ટાવિસ્તેશ્વરૌકવાલિદાસ્યનાજ્ઞ દિવાકરજ્ઞના વચનથી તેઓ બાબ્બાનુશારિ સ્વેતાંબરપરંપરામાં જ અનુસર્યા છે એ સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે.

૩૬મા સૂત્રમાં દિગંબરપરંપરામાં જ્યેષ્ઠાધિકૌ પારિણામિકૌ એવો સૂત્રપાઠ છે, ૩૭મરે સ્વેતાંબરપરંપરામાં જ્યેષ્ઠ સમાધિકૌ પારિણામિકૌ એવો સૂત્રપાઠ છે. દિગંબર-મત પ્રમાણે દિગુણસ્તિગંધનો દિગુણુક્ષ સાથે તેમજ ત્રિગુણસ્તિગંધનો ત્રિગુણુક્ષ સાથે-એવ જમગુણસ્તિગંધનો જમગુણુક્ષ સાથે બંધ માનવામાં નથી આવતો. પરંતુ બાબ્બાનુશારિ પાઠાનુશારિ સ્વેતાંબરપરંપરામાં એ પ્રકારનો (જમગુણસ્તિગંધનો જમગુણુક્ષ સાથે) મંથ માનવામાં આવે છે. જલ્પસ્વરૂપમ(સમ)-આ વચનથી દિવાકરજ્ઞએ બાબ્બાનુશારિ પરંપરાનો જ સ્વીકાર કર્યો છે એ જોઈ શકાય છે.

દિગંબરપરંપરામાં વિષમાન તરવાર્થવૃત્તિઓમાં પૂજ્યપાઠ નામથી પ્રસિદ્ધ આચાર્ય દેવનાંદિએ રચેલી સર્વાર્થસિદ્ધિ સૌથી પ્રાચીન વૃત્તિ છે. અક્ષયક આદિ બધા જ દિગંબર વૃત્તિકારો આ સર્વાર્થસિદ્ધિમાત્ર સૂત્રપાઠને જ અનુસર્યા છે. દિવાકરજ્ઞ સર્વાર્થસિદ્ધિકાર કરતાં પણ પ્રાચીન છે. (આ જ મંથમાં વિરતારથી જાણુવા માટે જુઓ ભારતીયવિજ્ઞાના સિંધી સ્મારક અંકમાં પ. સુખશાહજીનો લેખ) કારણ કે પૂજ્યપાઠે સર્વાર્થસિદ્ધિમાં દિવાકરજ્ઞની જનોટીમંથી એક કારિકાઈ ઉદ્ધૃત કર્યું છે. તેમજ એ જ પૂજ્યપાઠપ્રણીત જૈનેન્દ્ર આકરણમાં સિદ્ધસેનાચાર્યના નામોસ્તેષ્વર્પૂર્વક દિવાકરજ્ઞના મતનો નિર્દેશ પણ કરવામાં આવ્યો છે.

આ. શ્રી. સદ્દેશવાદિક્ષિમાત્રમણપ્રણીત દ્વાદશારનયચક્રની વૃત્તિમાં ટીકાકર શ્રી સિદ્ધસેનાચાર્યવાલિદાસ્યનામણે યજ્ઞ દ્વાર્યો વાક્યં (વાર્લ ?) વ્યભિચરતિ નામિધાનં તત્ત્વ આત્મ સ્વપ્નનયનું લક્ષણ તથાચાચાર્યેસિદ્ધસેન જાહ આવા નામોસ્તેષ્વર્પૂર્વક ઉદ્ધૃત કર્યું છે. પ્રબીજે જાણે રચેને સિદ્ધસેનાચાર્યના નામે ટીકાકારે ઉદ્ધૃત કરેલા પ્રાખ વચનો દિવાકરજ્ઞનાં જ છે, તેથી આ સિદ્ધસેનાચાર્ય પણ દિવાકરજ્ઞ હોવાનાં જ સંભવ છે. તરવાર્થ-બાબ્બમાં (અર્થવા ૧) નયનિદ્રપણમાં યથાર્થામિધાનં દ્વાજ્ઞ: એવું સ્વપ્નનયનું લક્ષણ આવે છે. જ્ઞાની સાથે સિદ્ધસેનાચાર્યના નામે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવેલા સ્વપ્નનયના લક્ષણને બારીકાઈથી જાણવાની જોતાં શ્રી સિદ્ધસેનાચાર્યના સ્વપ્નનયના લક્ષણનો તરવાર્થ-બાબ્બમત સ્વપ્નનયના લક્ષણની સાથે સંબંધ છે એમ સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે. આથી પણ એ વાતની પુષ્ટિ થાય છે કે-દાહર્ણનિક્ષિરોમણિ આચાર્યપ્રવર શ્રી. સિદ્ધસેનાદિવાકરજ્ઞએ પણ તરવાર્થબાબ્બનો ઉપયોગ કર્યો છે.

નિધાણિ (મહારાષ્ટ્ર), સં. ૨૦૦૪, માચ્છર ૧૬ ૧૦, તા. ૫-૧-૪૮.

x જ્યાં યજ્ઞ દ્વાર્યો વાક્યં ન વ્યભિચરતિ નામિધાનં તત્ત્વ-એ પ્રકારે જ્ઞાન-કરવશી-આ વાક્ય વિવિધધાન છે અને તેમાં સ્વપ્નનયના લક્ષણનું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે એ બસાનર જમગુણ સકામે. તરવાર્થટીકાકર મંથકર્તા શ્રી સિદ્ધસે મણિએ પણ આ વાક્યને તથાચાર્યેવચતે "યજ્ઞ દ્વાર્યો વાક્યં ન વ્યભિચરતિ નામિધાનં તત્ત્વ" એ રીતે જ ઉદ્ધૃત કર્યું છે.



## પ્રશ્નોત્તર-પ્રબોધ

પ્રબોધક:-પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી. વિજયપદ્મસૂરિજી

( મતાંકથી ચાલુ )

૪૪ પ્રશ્ન—અન્ય દર્શનકારોમાંના ટેલકાક ઝેમ માને છે કે શરીરમાં દાખલ થવાના વખતે અને શરીરમાંથી નીકળવાના વખતે આત્મા દેખાતો નથી. માટે અમે માનીએ છીએ કે 'આત્મા નામનો પ્રદાર્થ છે જ નહિ,' ને દેહની હયાતીમાં સંવેદન (ચૈતન્ય) સંભવે છે, અને તે બળીને રાખ થયા પછી ચૈતન્ય જણાતું નથી માટે અમે કહીએ છીએ કે દેહમાંથી ચૈતન્ય પ્રગટ થાય તેથી ચૈતન્ય પદાર્થ છે, ને તે દેહમિત છે. કારણ કે જેમ બીંતમાં ચિત્રમણુ રહે તેમ તે શરીરમાં રહે છે જેમ બીંત (વના ચિત્ર ન રહે, અને તે ઝેઠ બીંત છે.) હીને બીજી બીંતમાં જાય નહિ, એટલે ચિત્ર બીંતમાં જ ઉપજે (ચિત્રાય) ને ત્યાં જ નાશ પામે, વળી જેમ પાણીને પરપોટા પાણીમાં જ ઉત્પન્ન થાય, ને ત્યાં જ નાશ પામે, તેવી રીતે ચૈતન્ય પણ પંચ ભૂતમાંથી પ્રગટે ને ત્યાં જ નાશ પામે, ઝેમ કેમ ન માની શકાય ?

ઉત્તર—આત્મા, અમૂર્ત (અશ્વપી) છે, ને આંતર (કર્મણુ, સૂક્ષ્મ, દ્વિંબ) શરીર પણ જેમ રૂપિ છતાં બહુ જ સૂક્ષ્મ હોવાથી દેખાતું નથી, તો પછી અશ્વપી આત્મા ન દેખાય, એમાં નવાઈ શી ? એ પ્રમાણે જેનો તો શું પણ બીજાએ પણ માને જ છે, એમ પ્રમાણરૂઃ આ શ્લોક ઉપરથી સાબિત થાય છે તે આ પ્રમાણે—

અન્તરા મત્ત્વદેહોડપિ, સૂક્ષ્મવાજોપલક્ષ્યતે ॥

નિષ્કામન્પ્રવિશન્વાડપિ નામાવોડનીક્ષણાદપિ ॥૧॥

અર્થ:-બાંધુપી સંચારી જીવ સંચારમાં રહે, એટલે મોક્ષે ન જાય, ત્યાં સુધી, કર્મણુ શરીર, તેની સાથે જ રહે છે, માટે તે ભવરોહ કહેવાય છે. તે શરીર બહુ જ સૂક્ષ્મ હોવાથી તેની જેમ—તચમાં તેને ધારણ કરનાર આત્મા પણ બારે પૂર્વ સ્થાનમાંથી નીકળે ને નવન સ્થાનમાં દાખલ થાય, ત્યારે દેખાતો નથી, તો પણ—આત્મા નથી ઝેમ તો નથી જ—એટલે આત્મા છે જ. આ પ્રમાણે જે કે કર્મણુ શરીરનાં છતાં પણ આત્મા જતાં કે આવતાં દેખાતો નથી, તો પણ અચુક અચુક ચિહ્નોથી આત્માનો નિહુંય જરૂર કરી શકાય છે.

અહીં જ્યાંતે એ કે-જેણે જીવ વચેરેને પહેલાં જોયેલ નથી, તે માણસ પણ જેમ "એને જીવ વચેરેને વગચાક છે, તે કદરણ વિના પણ વરંવાર હાસ્ય થાયન, દુહન વચેરે ચેષ્ટાઓ કરે છે"—આ ચિહ્નો જોઈને નિહુંય કરે છે કે—આ માણસના શરીરમાં જીવ વચેરે દાખલ થયેલ છે, તેવી રીતે આસોત્ખવાસ વચેરે ચિહ્નો જોઈને આત્માનો પણ નિહુંય કરી શકાય છે. વળી વાદીએ પંચજીવ ધર્મ ચૈતન્યને સાબિત કરવા જે ચિત્રનું દુર્બંધ આપ્યું, તે પણ ચેરવાજીવ છે. કારણ કે—ચિત્ર, અચેતન (બદ) છે, ચાલવાના સ્વભાવ વિનાનું છે. અને આત્મા ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, તથા કર્મોષીન હોવાથી નારકાદિ વિવિધ મતિઓમાં ભસણુ કરનારો છે. આથી સાબિત થયું કે બીંત-ચિત્ર અને આત્મા તદ્વન વિલક્ષણ હોવાથી, ચાલુ પ્રસંગે બીંત-ચિત્રનું દર્શન આવી શકાય જ નહિ. તેથી ચૈતન્ય પંચજીવનો ધર્મ છે, એમ કહેવું ઉચિત નથી. ૪૪.

૪૫ પ્રશ્ન—એક બાબુ કર્મબંધના પ્રસંગે શ્રી તત્ત્વાર્થસુત્રાદિમાં રિધ્યાત્વાદિ પાંચ હેતુઓ જણાવ્યા, ને બીજા બાબુ શ્રી સમ્મતિપ્રકરણના પહેલા કાંડની ૧૬મી ગાથામાં કહ્યું છે કે-યોગનિમિત્તે કર્મ બંધાય છે. તે આ બંને પાઠોનું ખરું રહસ્ય શું સમજવું?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વની મુખ્યતાથી પહેલે ગુણસ્થાને કર્મ બંધાય છે. અને બીજા, ત્રીજા, ચોથા ને પાંચમા ગુણસ્થાનકે, અવિરતની મુખ્યતાથી કર્મ બંધાય છે, તથા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી માંડીને ત્રણમા ગુણસ્થાનક સુધીના ચાર ગુણસ્થાનકે કષાયની મુખ્યતાથી કર્મ બંધાય છે, ને દશમા ગુણસ્થાનકથી માંડીને તેરમા સયોગ ગુણસ્થાન સુધીના ચાર ગુણસ્થાને થતા કર્મબંધમાં યોગની મુખ્યતા છે. જે વખતે જે હેતુની કર્મબંધમાં મુખ્યતા હોય, તે વખતે જાંબવતા બીજા હેતુઓ પણ મોહ્યપચ્ચે રહેલા જ છે. જેમ પહેલા ગુણસ્થાનકે જે કર્મબંધ થાય તેમ મિથ્યાત્વ હેતુની મુખ્યતા, ને બાકાના અવિરતિ, કષાય, યોગની મોહ્યતા સમજવી. આ રીતે આગળ બીજા વગેરે ગુણસ્થાનકોમાં પણ, અવિરત વગેરે હેતુઓમાં પણ, એક હેતુની મુખ્યતા હોય, ત્યારે બીજા જાંબવતા હેતુઓની મોહ્યતા જામજવી. આ મુદ્દાથી શ્રી તત્ત્વાર્થસુત્રાદિમાં ચાર બંધ હેતુઓ જણાવ્યા છે, ને યોગ હંતુ લાંબા સમય સુધી રહે છે. એટલે જેમ ઠેક તેરમા સયોગ ગુણસ્થાનક સુધી યોગ હેતુ કાયમ રહે છે, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાય તેવા નથી. એટલે મિથ્યાત્વ વગેરે ત્રણ હેતુઓ લાંબા કાળ સુધી રહેતા નથી. માટે જ મિથ્ય ત્વાદિ ચાર હેતુઓમાં યોગને છેવટે જણાવ્યો છે એ આથી જામજાય છે. કર્મબંધની જાણે જેવો યોગનો અવિનાશાય જાય છે, તેવો મિથ્યાત્વઃકી ત્રણનો સંબંધ નથી. માટે કર્મબંધમાં મુખ્ય કારણ યોગને માની ને બીજાં, ત્રણ કારણને મોહ્ય સાનાં યોગ નિમિત્તે શુભ અથવા અશુભ કર્મ બંધાય એમ પણ કહી શકાય. આ મુદ્દાથી શ્રીસમ્મતિમાં અને વિરોધાવરણની ૧૯૦૫મી ગાથામાં યોગને કર્મ બંધમાં નિમિત્ત કહ્યું છે. આ રીતે જુદી જુદી અપક્ષાન્ન બંને વચનો ઘટી શકે છે. તેમાં જગદાર પણ અચંદ્ર છે જ નહિ. આરાં આપેક્ષિક વચનો શ્રી જગત્પતિસુત્ર વગેરે ધર્મી સૂત્ર ગ્રંથોદિમાં પણ જણાય છે. શ્રી જગત્પતિસુત્રમાં કહ્યું છે કે જ્યાં સુધી આ જીવ ત્રણ યોગમાંની કંઈ પણ ક્રિયા કરે, ત્યાં સુધી તેને કર્મબંધ ચાલુ રહે છે. કોઈ વખત આબુખ્યનો બંધ થતો હોય ત્યારે આંકે કર્મજમૂલને બાંધે, તે સિવાયના સમયે આબુખ્યનો બંધ જતો નથી માટે સાત કર્મો બંધાય. તેમાં પણ નવમા ગુણસ્થાનક સુધી ખાદર કષાયના નિમિત્તે મોહનીય કર્મ બંધાય, તેથી દશમા ગુણસ્થાન આબુ-મોહ સિવાયનાં છ કર્મો બંધાય ને અગ્રીમારમા બારમા તેરમા ગુણસ્થાનકે એક સાતાવહેનીય જ બંધાય; તે સિવાયનાં કર્મો ન જ બંધાય. ૪૫

૪૬ પ્રશ્ન—પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષો દેવોમાં કયા દેવો કોની અપેક્ષાએ જોઈ શકિવાળા કહેવાય ને કયા દેવો કોની અપેક્ષાએ મહાદિક કહેવાય ?

ઉત્તર—૧ ચંદ્ર, ૨ સૂર્ય, ૩ મંગલ, ૪ નક્ષત્ર, ૫ તારા—આ રીતે પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષો દેવોમાં તારા દેવો કરતાં નક્ષત્રદેવો મહાદિક જામજવા અને નક્ષત્રદેવોથી મહાદેવો મહાદિક સમજવા. મહાદેવોથી સૂર્ય-ઈંદ્રી મહાદિક અને સૂર્ય (દેવો)થી ચંદ્ર-ઈંદ્રી મહાદિક જામજવા. આર્દ્રો મહાદિકપણનો અને અર્ધાર્દ્રકપણનો સંબંધ દેવાબુખ્યની સ્થિતિ સાથે

હોય છે. તેથી સમગ્રય છે કે-અર્થપદિક દેવેતું આયુષ્ય મહાદિક દેવેના આયુષ્યની અવેશ્યાએ અર્થ હોય. માટે જ ચંદ્ર દિ પાંચેમાં ચંદ્રનું સૌથી વધારે આયુષ્ય, હોવાથી સૂર્યદિ આ) જ્યોતિષી કરતાં વધારે મહાદિક ચંદ્રો મહુષ્ય. તેમાંથી સૂર્ય, ચંદ્ર, નક્ષત્ર, તારા ક્રમ-સર ઝોઠી ઝોઠી કલિવાળા કહેવાય કારણ કે ચંદ્રમાતું આયુષ્ય ૧ પશ્યોપમ ને લાખ વર્ષનું, સૂર્યનું આયુષ્ય ૧ પશ્યોપમ ને હજાર વર્ષનું, ચંદ્રનું ૧ પશ્યોપમનું આયુષ્ય, નક્ષત્રનું અર્ધપશ્યોપમનું અને તારાનું આયુષ્ય ૧ પશ્યોપમનું શ્રી જીવાભિનમ, પ્રગાપના-સુત્રાદિમાં જણાવ્યું છે. ૪૬.

૪૭ પ્રશ્ન-ચંદ્રાદિ પાંચેમાં શીધ ગતિ કરનારા કોણુ ? ને ચંદ્ર ગતિ કરનારા કોણુ ?

ઉત્તર-૧ ચંદ્ર, ૨ સૂર્ય ૩ ચંદ્ર, ૪ નક્ષત્ર, ૫ તારા-અહીં જણાવ્યા પ્રમાણે, ક્રમસર ચંદ્રથી સૂર્યની ગતિ ઉતાવળી હોય, તેનાથી ચંદ્ર-નક્ષત્ર-તારાની ક્રમસર ગતિ શીધ હોય છે. કારણ કે એક અહોરાત્રમાં ચંદ્રમાં જેટલું ક્ષેત્ર ચાલે, તેટલું ક્ષેત્ર ચાલતાં સૂર્યને અહોરાત્રથી ઝોઠો વખત લાગે છે, તેનાથી ચંદ્રને, નક્ષત્રને ને તારાને ક્રમસર તેટલું જ ક્ષેત્ર ચાલતાં ઝોઠો વખત લાગે છે. એમ શ્રી જીવાભિનમસુત્ર ટીકાદિમાં જણાવ્યું છે. ૪૭.

૪૮ પ્રશ્ન-જ્યોતિષો દેવાદિનું જન્મ-ચોતુષ્ટ આયુષ્ય કેટલું કેટલું હોય ?

ઉત્તર-(૧) ચંદ્રવિમાનમાં દેવેતું જન્મ-ય આયુષ્ય એક પશ્યોપમને ચોથો ભાગ, ને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક પશ્યોપમ અને એક લાખ વર્ષ પ્રમાણુ જણવું. તેમાં ચંદ્રવિમાનમાં ચંદ્રદેવ, સામાનિક દેવો ને આત્મરક્ષક દેવો વચ્ચે જેપણે છે. તેમાં એવો નિયમ છે કે, ચંદ્ર અને તેના સામાનિક દેવેતું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ જ હોય, ને આત્મરક્ષકાદિ દેવેતું આયુષ્ય જન્મ-ય જ હોય. તથા ચંદ્રવિમાનમાં રહેનારી દેવીઓનું જન્મ-ય આયુષ્ય કૃ પશ્યોપમ. ને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કૃ પશ્યોપમ અને ૫૦૦૦૦ વર્ષો, (૨) સૂર્યવિમાનમાં દેવેતું ૧૦ આં કૃપશ્યોપમ, ૭૦ આં એક પશ્યોપમને ૧૬૦૦૦ વર્ષ; દેવીઓનું ૧૦ આં કૃપશ્યોપમ, ૭૦ આં કૃપશ્યોપમ ને ૫૦૦૦૦ વર્ષ; (૩) મહાવિમાનમાં દેવેતું ૧૦ આં કૃપશ્યો, ૭૦ આં ૧પશ્યોપમ; દેવીઓ-નું ૧૦ આં કૃપશ્યોપમ, ૭૦ આં કૃપશ્યોપમ; (૪) નક્ષત્ર વિમાનમાં દેવેતું ૧૦ આં કૃપશ્યોપમ, ૭૦ આં કૃપશ્યોપમ; દેવીઓનું ૧૦ આં કૃપશ્યોપમ, ૭૦ આં સાધિક કૃપશ્યોપમ. (૫) તારા વિમાનમાં દેવેતું ૧૦ આં કૃપશ્યોપમ, ૭૦ આં કૃપશ્યોપમ; દેવીઓનું ૧૦ આં કૃપશ્યોપમ, ૭૦ આં સાધિક કૃપશ્યોપમ ૪૮.

૪૯ પ્રશ્ન-ચંદ્રાદિ પાંચેમાં કયા કયા વધારે ને કયા કયા ઝોઠા હોય ?

ઉત્તર-મહાદિક તથુ કરતાં ચંદ્ર સૂર્યો ઝોઠા હોય. ને મહો મહિ વિચારીએ તો સૂર્ય અને ચંદ્રો સરખી સંખ્યામાં હોય, કારણકે દરેક દ્વીપાદિમાં સરખી સંખ્યાએ જ ચંદ્ર જણાય છે. જેમ જન્મદ્વીપમાં જે સૂર્ય, જે ચંદ્રમાં, જવણુ સમુદ્રમાં ૪ સૂર્ય ને ૪ ચંદ્રમાં વચેર. નક્ષત્રો સંખ્યાતયુષ્ઠા જણવા, કારણ કે દરેક ચંદ્રાદિના પરિવારમાં ૨૮-૨૮ નક્ષત્રો હોય છે. તેથી મહો સંખ્યાતયુષ્ઠા જણવા. કારણ કે નક્ષત્ર કરતાં સાધિક તથુ યુષ્ઠા મહો, દરેક ચંદ્રાદિના પરિવારમાં જણાવ્યા છે. તેનાથી તારા સંખ્યાતયુષ્ઠા જણવા. કારણ કે દરેક સૂર્યોદિના પરિવારમાં ધણી કેઠાઠાઠી પ્રમાણુ તારા હોય છે. તારા કરતાં મહો,

નક્ષત્રો, ચંદ્ર, સૂર્ય ક્રમશઃ ઓઝા ઓઝા જાણવા. ઝોન શ્રી જીવાજીવનમ, પ્રતાપનાસુત  
ઈતિ વગેરેમાં જણાવ્યું છે. ૪૯.

૫૦-પ્રશ્ન—શ્રીજીવાજીવનમસૂતના રચનાર કોણ ?

ઉત્તર—પ્રભુ શ્રી મહાવીરેવના પ્રસિધ્ધ ચૌદ પૂર્વધર જન્મવંતે શ્રીજીવાજીવનમ-  
સૂત બનાવ્યું છે, એમ “શ્રીમરિક્ષ્ણપ્રણિપ્ત્યજ્ઞુર્વેદ્યાપૂર્વધરવિરચતે” ઇત્યાદિ વાક્યથી  
જાણવા છે. ૫૦.

૫૧ પ્રશ્ન—શ્રીજીવાજીવનમસૂત ક્યા અંગનું ઉપાંગસૂત છે ?

ઉત્તર—ત્રીજા અંગ તરિકે સુપ્રસિદ્ધ શ્રી રથાનાંજસૂતનું ઉપાંગ આ શ્રીજીવાજીવન-  
મસૂત છે. ૫૧.

૫૨ પ્રશ્ન—અંગ અને ઉપાંગમાં ફેર શો ?

ઉત્તર—અંગ સૂત્રોમાં જણાવેલી પદાર્થતત્ત્વની ટૂંક ધીનાનો વિસ્તાર ઉપાંગ સૂત્રોમાં  
કર્યો છે. ઝોટલે જેમાં અંગની ધીના વિસ્તારથી જણાવી હોય તે ઉપાંગ કહેવાય. શરૂઆતમાં  
અંગ અને ઉપાંગની જેવો જુદાકલના દોષ છે, તેવી જ અંગ સૂત્રોની અને ઉપાંગ સૂત્રોની  
સંકલના થઈ શકે છે. અંગ ૧૨ છે તે જ પ્રમાણે ઉપાંગ પણ ૧૨ છે. બારમું અંગ  
દાંડિતારાદ વિચ્છેદ પામ્યું છે. ૫૨.

૫૩ પ્રશ્ન—શ્રી આચારાંગસૂતના મૂલ નિયુક્તિ વગેરેનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—મૂલ સૂતના રચનાર શ્રી સુધર્મારવામી ગણધર. સૂતનું પ્રમાણ—૨૫૨૫  
શ્લોક. આમાં હંદમાં નિયુક્તિના બનાવનાર શ્રી જ્ઞાનપ્રકાશ સ્વામી. નિયુક્તિનું શ્લોક  
પ્રમાણ—૪૫૦, ગાથા—૩૬૨. ચૂલ્કિનું પ્રમાણ ૮૩૦૦ શ્લોક, ટીકાકાર શ્રી  
શીલાકાચાર્ય, તેમજ શ્રી ૬૩૦માં ૧૨૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા ગણાવી. તે પહેલાં શ્રી  
અંબકાંતિએ અંગ સૂત્રોની ટીકા બનાવી હતી. તેમાં શીલાકાચાર્યે  
જણાવેલા—‘શાસ્ત્રપરિણાવિવરણમતિવહુમહાનં’ પ્રત્યાહિ વાક્યો પ્રમાણજી ૧ છે.  
કાલ દોષથી તે વિચ્છેદ પામતાં શ્રી અભયદેવસુરિએ નવ અંગોની ટીકા નવી બનાવી તે  
વખતે શ્રી શીલાકાચાર્યકૃત આચારાંગટીકા અને સૂતકર્તામટીકા હયાત હતી તેથી તેમજ  
નવી ટીકા ન બનાવી ૫૩.

૫૪ પ્રશ્ન—શ્રી સૂતકર્તામ નામના ધીજ્ઞ અંગની નિયુક્તિ વગેરેનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—૧ મૂલ સૂતનું શ્લોકપ્રમાણ ૨૧૦૦, ૨ નિયુક્તિના બનાવનાર શ્રી જ્ઞાન  
બાહુરવામી, ૩ નિયુક્તિનું શ્લોકપ્રમાણ ૨૬૫, ગાથા ૨૦૮ ૪ ચૂલ્કિ—૧૦૦૦૦ શ્લોક  
પ્રમાણ, ૫ શ્રી શીલાકાચાર્યે બનાવેલો ટીકાનું પ્રમાણ ૧૨૮૫૦ શ્લોક ૫૪.

૫૫ પ્રશ્ન—શ્રી રથાનાંજસૂતના મૂલસૂત ટીકા આનિતું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—મૂલ સૂતનું પ્રમાણ ૩૬૦૦, પૂજ્યશ્રી અભયદેવસુરિ મહારાજે વિં  
શં. ૧૨૨૦માં ૧૪૨૫૦ શ્લોકપ્રમાણ બનાવી છે, તે હાલ વિજ્ઞાન છે. ૫૫.

૫૬ પ્રશ્ન—શ્રી સમયાંગસૂતના મૂલસૂત, ટીકા વગેરેનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—૧ મૂલ સૂતનું પ્રમાણ ૧૬૬૭, ૨ શ્રી અભયદેવસુરિ મહારાજે વિં  
૧૧૨૦ માં ૩૫૭૪ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી. ૫૬.

(૬) જૈન સાધુ વસ્તુતઃ મિષ્ટુક નથી હૈ; ક્યોંકિ વે રાત ઢિન જ્ઞાન ધ્યાન મેં જ્ઞમે રહને કે અતિરિક્ત સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિ ઓર જનકલ્યાણ કે નિમિત્ત ઉપ-  
દેશ ઢેને કે કાર્ય મેં અપને આપકો સંલગ્ન રલ્લતે હૈં ।

(૬) જૈન સાધુ ઘોડો, તમ્બાકુ, પાન, માંમ, માંજા, ચરસ આદિ સમસ્ત વ્યસનોં સે સર્વથા રહિત રહતે હૈં । નાટક, સિનેમા આદિ કો તો વાત હી ઢૂર હૈ ।

(૭) જૈન સાધુ હમેશા હી પેદલ ધ્રમણ કરતે હૈં । તાંગા, ઘોડા, સાઈકલ, ઝટ, મોટર, રેલ આદિ કિસી મી સવારી કા ઉપયોગ નહીં કરતે હૈં ।

(૮) અપને ઉપયોગ કે લિયે માત્ર મર્યાદિત વસ્તુ રલ્લતે હૈં ઓર યહાં તક કિ ઘાતુ કે પાત્ર મી કામ મેં નહીં લાતે હૈં । કાઠ કે પાત્ર કા હી ઉપયોગ કરતે હૈં ।

(૯) પૈસા ઓરં સ્ત્રી ઢોનોં સે ઢૂર રહતે હૈં । અપની સમી માતા યા ઇક ઢિન કી લડકી ક્યોં ન હો, વે ઝસકા સ્પર્શ મી નહીં કર સકતે હૈં । ઇસકે અતિરિક્ત વે વનસ્પતિ ઓર ફલ ફૂલ કા સ્પર્શ નહીં કર સકતે હૈં ।

(૧૦) મિસા લાને કે લિયે જો ધર નિયમ વને હૈં, ઝનકા કઠોરતા સે પાલન કરના જૈન સાધુઓં કે લિયે અનિવાર્ય હૈ ।

ઇસ પ્રકાર કે ત્યાગી, સંયમી ઓર લોકોપકારી સાધુઓં કો મિષ્ટુઓં મેં સમાવેશ કરકે ઝન પર વેગલે બિલ લાગુ કરના અનુચિત ઓર અન્યાયવૂર્ણ હોમા । ઇસલિયે યેરા અનુરોધ હૈ કિ સમા યદિ ઇસ બિલ કો પાસ કરના હી ઝાહતી હૈ, તો જૈન સાધુઓં પર બિલ લાગુ ન હો સકે, ઇસા સુઘાર કરકે યહ બિલ પાસ કિયા જાવે ।

## “વિશાલભારત”ને પુરાતત્ત્વાંક

કલકત્તાથી પ્રસિદ્ધ યતા ‘વિશાલભારત’ માસિકે ઝેક પુરાતત્ત્વ-અંક પ્રમટ કરવાનું નકકી કયું છે. આ અંકના ઝેક અપાઠક પૂ. મુ. મ. શ્રી. ડાંતિલામરલ છે. આ અંકમાં જૈન વિદ્વાનો તરફથી જૈન પુરાતત્ત્વ સંબંધી લેખો આપવામાં આવે ઝે જરૂરી અને ધર્મહનીય છે. ઝેટલે પૂજ્ય ધુનિવરો તેમજ બીજા જૈન વિદ્વાનોને વિનંતી છે કે તેઓ પોતાના લેખો તા. ૧૫-૨-૪૮ ધહેલાં નીચેના સરનામે જરૂર મોકલી આપે

પૂ. મુ. મ. શ્રી ડાંતિલામરલ

C/o વિશાલભારત, કલકત્તા

૧૨૦ | ૨ અપર સરનામે રોક, કલકત્તા

## हरिके वसाववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना त्रय विशेषांक

### (१) श्री महावीर, निर्वाण विशेषांक

कमवान महावीरस्वामीना छवन सजधी अनेक लेखोथी  
समृद्ध अंक : मूल्य छ आना (टपालपर्यन्त) अंक आना त्रय

### (२) दीपोत्सवी. अंक

कमवान महावीरस्वामी पछीना १००० वर्ष पछीना सातसा वर्षना जैन  
प्रतिदासने लगना लेखोथी समृद्ध सचित्र अंक मूल्य सवा इपिया

### (३) कुमांक १०० : विक्रम-विशेषांक

सम्राट विक्रमादित्य सजधी ऐतिहासिक किमकिम लेखोथी  
समृद्ध २४० पानातो हणहार सचित्र अंक. मूल्य दैह इपियेक

श्री जैन सत्य प्रकाशना जे विशिष्ट अंक

[१] कुमांक ४३-जैनदर्शनना मासाहार होवाना आक्षेपाना  
जवावइप लेखोथी समृद्ध अंक : मूल्य चार आना

[२] कुमांक ४५-क. स. श्री हेमचंद्राचार्यना छवन सजधी  
अनेक लेखोथी समृद्ध अंक : मूल्य त्रय आना

### काथी तथा पाडी इच्छेला

'श्री जैन सत्य प्रकाश'नी मंगल, पंचमा, आशु, इशमा,  
अगिहारसा तथा गारमा १९नी काथी तथा पाडी इच्छेला तैवार छ.  
मूल्य इशकुं शम्मीना जे इपिया, पाडीना अही इपिया.

—सज्जा—

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक, समिति  
जोशमवाठनी वाडी, धीरवाडा, अमदावाद.

मुद्रक:-मदनलाल अद्वैतसिंह इशार. श्री श्रीविश्व श्रीर्दीग प्रेस, सलापोस कोसरोड  
पो. नो. नं. ६ श्री श्रीमतीमार्ग कार्यालय-अमदावाद. प्रकाशक:-श्रीमनलाल जोशमवाठ  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, श्रीमतीमार्गनी वाडी धीरवाडा शहर-अमदावाद.



वर्ष १३ : अंक ५ ]

अमहावाह : १५-२-४८

[ अंक १४६

### विषय-दर्शन

- |  |               |
|--|---------------|
| १ बारह मावनाके साहित्य के बारेमें विशेष ज्ञातव्य : श्री अमरचंदजी नाइटा : दाउदवा पानु-२ |               |
| २ सारसमुचयकलकम् पू. सु. म. श्री. कातिविजयजी  | : १२१         |
| ३ कुलन सभयना आसी विपिभां देववाह अग्रसिद्ध जैन लेखी : C                                 | : १२४         |
| ४ 'अधुनि'दु'ना इष्टातनु पयसिायन : प्रो. दीरावाह २. मयविया                              | : १३१         |
| ५ मयवा-म'हन-मिन-रतवन : पू. सु. म. श्री. खानविजयजी                                      | : १३१         |
| ६ प्रसोतर-प्रमोषः पू. आ. म. श्री. विजयपयसविष्ट   | : १३६         |
| ७ अक्षरक श्री विजयसिद्धसुविप्रवृष्टि सवेनी साधु मयवा पङ्क                              |               |
| : पू. सु. म. श्री. देवविजयजी   | : १४२         |
| 'अक्षर सभयनां साहित्य' शीर्षक लेखनी सुधारी   | : १४४         |
| लेखी महे आश'मयु : नवी मय   | दाउदवा पानु-३ |

सवाण/म-वार्षिक ले इपिया : आ अंकनु' भूदय-त्रलु आना

## बारह भावनाके साहित्यके बारेमें विशेष ज्ञातव्य

लेखक-श्रीयुत अग्रचन्द्रजी नाहटा

'श्री जैन सत्य प्रकाश' के गत-१४८वें अंकमें श्री. हीराबाल र. कापडियाका 'बार भावनाओं साहित्य' शीर्षक लेख प्रकाशित हुआ है। कापडियाजीका विविध विषय एवं प्रकारके जैन साहित्य पर प्रकाश डालनेका प्रयत्न बहुत ही सुन्दर है। अन्य विद्वान् ग्रुणियों एवं विद्वानोंको भी इस ओर ध्यान देना चाहिए। ऐसे लेखोंसे हमें हमारे विविध साहित्यके विकास एवं विशालताका परिचय मिलता है। समय समय पर मैं कतिपय लेखोंके सम्बन्धमें विशेष ज्ञातव्य इसी पत्रमें प्रकाशित करता रहा हूँ और करते रहनेकी भावना है।

मानवजीवनमें सद्बिचारोंकी बहुत ही उपयोगिता है। भावनाका भी उसीमें समावेश होता है। हमारा मन बड़ा ही चंचल है; प्रतिसमय वह कभी अच्छा कभी बुरा विचार करता ही रहता है। बुरे विचारोंको हटानेके लिये अच्छे विचारोंका बल बढ़ाना बहुत ही आवश्यक है। जैन महापुरुषोंने इसीके लिये कई प्रकारकी भावनाओंका निर्देश किया है। जैन धर्म निवृत्तिप्रधान धर्म है, अतः जिन विचारोंसे हमारी देहासक्ति, धन कुटुम्ब परिवारकी ममता घटे उसके लिये बारह भावनाओंको साधनके रूपमें उपस्थित की है और इनका सम्बन्ध निर्भरातत्त्वके साथ जोड़ा गया है। अर्थात् इनसे बहिर्मुखी वृत्ति हट कर हम अन्तर्मुखी बनते हैं और आत्मनिष्ठ होते ही हमारे अधुम विचार एवं पूर्वसंचित कर्मसे हमारा निपटारा होता है।

बारह भावनाका साहित्य बहुत विशाल है। कापडियाजीने जो सूची उपस्थित की है उतना ही साहित्य और भी मिल सकता है। मेरी जानकारीमें भी अनेक ऐसे ग्रन्थ आये हैं जिनमें बारह भावनाओंका विवरण है। पर अभी वह मेरे सामने नहीं है अतः विशेष विचारणा भविष्यमें की जायगी। यहां तो दो-चार बातों पर ही प्रकाश डाला जा रहा है।

१. दि. आचार्य कुन्दकुन्दका समय कई विद्वान् प्रथम शताब्दी मानते हैं, पर वह सही नहीं प्रतीत होता। उनके रचित ग्रन्थों पर गंभीरतासे विचार करने पर तीसरी शताब्दीके पहलेका संभव नहीं है। इसके सम्बन्धमें मैंने अपने "आ. कुन्दकुन्दके समयनिर्णयकी उपेक्षिता दिशा" शीर्षक लेखमें विद्वानोंका ध्यान आकर्षित किया है, जो 'जैन सन्देश' व. १, अं. ४०में प्रकाशित है।

२ जयदेवकी भावनासंधि हमारे संग्रहकी सं. १४९३में लिखित प्रतिमें भी है।

३ बारह भावनाके रचयिता सकलधुनि निश्चित रूपसे तपागच्छीय हीर-विजयमूरिशिष्य सकलचन्द्र ही हैं। उनकी अन्य रचनाओंमें भी यही नाम



॥ॐ अहंम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिमूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितितुं मासिक मुखपत्र

## श्री जैन सत्य प्रकाश

चेरिंगभाईकी बाडी : धोकांटा रोड : अमदाबाद (गुजरात)

वर्ष १३ ॥ वि.सं. सं. १००४ : वीरनि. सं. २४०४ : ई. सं. १९४८ ॥ क्रमांक  
वर्षक ५ ॥ भा. सं. शु. सं. ५ : श्रवितार : १५०१ दे.सु.सं. १४९

### सारसमुच्चयकुलकम् ।

संपादकः—पूज्य मुनि महाराज श्रीकांतविजयजी

नरनरवद्देवाणं जं सोकलं सन्वद्भुचमं लोए ।

तं धम्मेण विदप्यइ तम्हा धम्मं सया कुणइ ॥ १ ॥

उच्छन्ना किं च जरा न्हा रोगा य किं मयं मरणं ।

ठइयं च नरयदारं जेण जणो कुणइ न य धम्मं ॥ २ ॥

जाणइ जणो मरिज्जइ पेच्छइ कोओ मरंतयं अन्नं ।

न य कोइ जए अमरो कह तह वि अणायरो धम्मे ? ॥ ३ ॥

जो धम्मं कुणइ नरो पूइज्जइ सामिउ च लोएण ।

दासो पेसो च जहा परिभूओ अत्यतल्लिच्छो ॥ ४ ॥

इय जाणिऊण एयं वीसंसह अत्तणो पयत्तेण ।

जो धम्मओ चुको सो चुको सन्वसुक्खाणं ॥ ५ ॥

धम्मं करेइ तुरियं धम्मेण य हुंति सन्वसुक्खाइं ।

सो अभयपयाजेणं पंचेन्द्रियनिग्गहेणं च ॥ ६ ॥

मा कोरच पाणिबहो मा जंपह मूढ जल्लियवयणाइं ।

मा हरह परघणाइं मा परदारं मइं कुणइ ॥ ७ ॥

धम्मो अत्तो कामो अन्ने जे एवमाइया भावा ।

हरइ हरंतो जीयं अमयं दितो नरो देइ ॥ ८ ॥

न य किंवि इहं कोए जीयाइतो जिवाण दइययरं ।

तो अमयपययाजो न य अन्नं उच्चमं दाणं ॥ ९ ॥

सो दाया सो तवसी सो य सुही पंडिओ य सो चेव ।  
 जो सच्चसुक्खवीयं जीवदयं कुणइ खंति च ॥ १० ॥  
 किं पट्टिएण सुएण व वक्खाणिएण काइं किर तेण ।  
 जत्थ न नज्जइ एयं परस्स पीडा न कायच्चा ॥ ११ ॥  
 जो पहरइ जीवाणं पहरइ सो अत्तणो सरीरंमि ।  
 अप्पाण वेरिओ सो दुक्खसहस्साण आमागी ॥ १२ ॥  
 जं काणा खुज्जा वामणा य तह चेव रूवपरिहीणा ।  
 उप्पज्जंति अहन्ना भोगेहिं विवज्जिया पुरिसा ॥ १३ ॥  
 इय जं पाविंति य दुहसयाइं जणहिययसोगजणयाइं ।  
 तं जीवदयाए विणा पावाण वियंमियं एयं ॥ १४ ॥  
 जं नाम किंचि दुक्खं नारयतिरियाण तह य मणुयाणं ।  
 तं सच्चं पावेणं तम्हा पावं विवज्जेह ॥ १५ ॥  
 सयणे घणे य तह परियणे य जो कुणइ सासया बुद्धी ।  
 अणुधावंति कुट्टेणं रोगा य जरा य मच्चू य ॥ १६ ॥  
 नरए जिय ! दुस्सहवेयणाउ पत्ताउ जाओ पइं मूढ ! ।  
 जइ ताओ सरसि इन्दि भत्तं पि न रुच्चए तुज्ज ॥ १७ ॥  
 अच्छंतु ताव निरया जं दुक्खं गम्भवासमज्जंमि ।  
 पत्तं तु वेयणिज्जं त संपइ तुज्ज वीसरियं ॥ १८ ॥  
 ममिऊण भवग्गहणे दुक्खाणि य पाविऊण विविहाइं ।  
 लब्भइ माणुसजम्मं अणेगभवकोडिदुल्लंभं ॥ १९ ॥  
 तत्थ वि य केइ गम्भे मरंति बालत्तणंमि तारुभे ।  
 अब्भे पुण अंधलया जावज्जीवं दुहं तैसि ॥ २० ॥  
 अब्भे पुण कोटियया खयवाहीसहियपंगुभूया य ।  
 दारिद्रेणऽभिभूया परकम्मकरा नरा बहवे ॥ २१ ॥  
 ते चेव जोणिलक्खा ममियच्चा पुण वि जीव ! संसारे ।  
 लहिऊण माणुसत्तं जं कुणसि न उज्जमं धम्मो ॥ २२ ॥  
 इय जाव न चुकसि परिसस्स खणभंगुरस्स देहस्स ।  
 जीवदयाउवउत्तो ता कुण जिणदेसियं धम्मं ॥ २३ ॥  
 कम्मं दुक्खसरूवं दुक्खाणुहवं च दुक्खहेउं च ।  
 कम्मायत्तो जीवो न सुक्खछेसं पि पाउणइ ॥ २४ ॥

जह वा एसो देहो वाहीहिं अहिद्धिओ दुहं लहइ ।  
 तह कम्मवाहिघत्थो जीवो वि मवे दुहं लहइ ॥ २५ ॥  
 जायंति अपच्छाओ वाहिओ जहा अपच्छनिरयस्स ।  
 संभवइ कम्मबुद्धी तह पावा पच्छनिरयस्स ॥ २६ ॥  
 आइगरुओ कम्मरिऊ कयावयारो य नियसरीरत्थो ।  
 एस उविकिस्वज्जंतो वाहि च्च विणासए अप्पं ॥ २७ ॥  
 मा कुणह गयनिमोलं कम्मविघायंमि किं न उज्जमह ।  
 लव्वधूण मणुयजम्मं मा हारह अलियमोहहया ॥ २८ ॥  
 अच्चंतविक्खज्जासियमइणो परमत्थदुक्खरूवेसु ।  
 संसारसुहलवेसुं मा कुणह खणं पि पडिबंधं ॥ २९ ॥  
 किं सुमिणदिट्ठपरमत्थसुभवत्थुस्स करहु पडिबंधं ।  
 सच्चं पि खणियमेयं विहडिस्सइ पेच्छमाणण ॥ ३० ॥  
 संतंमि जिणुदिहे कम्मकलयकाएणे उवायंमि ।  
 अप्पायसंमि न किं तदिट्ठमया समुज्जेह ॥ ३१ ॥  
 जह रोगी कोइ नरो अइदुसहवाहिवेयणादुहिओ ।  
 तदुहुहनिच्चिन्नमणो रोगहरं वेज्जमच्चिसइ ॥ ३२ ॥  
 तो पडिबज्जइ किरियं सुवेज्जमणियं विवज्जइ अपच्छं ।  
 तुच्छन्नपच्छमोई ईसी सुवसंतवाहिदुहो ॥ ३३ ॥  
 ववगयरोगायंको संपत्ताऽऽरोगसोक्खसंतुट्ठो ।  
 बहु मन्नेइ सुवेज्जं अहिणं देइ वेज्जकिरियं च ॥ ३४ ॥  
 तहु कम्मवाहिगहिओ जम्मणमरणाउइभवहुदुक्खो ।  
 तपो निच्चिन्नमणो परमगुरुं तयणु अभिसइ ॥ ३५ ॥  
 छदंमि गुरुंमि तओ तच्चयणविसेसकयअणुट्ठमाणो ।  
 पडिबज्जइ पच्चज्जं पमायपरिवज्जणविसुद्धं ॥ ३६ ॥  
 नाणाविहतवनिरओ सुविसुद्धासारभिक्खमोई य ।  
 सच्चत्थ अप्पडिबद्धो सयणाइसु सुक्खामोहो ॥ ३७ ॥  
 एमाइ गुरुवइहं अणुट्ठमाणो विसुद्धसुमिणिकिरियं ।  
 सुच्चइ नीसंदिद्धं चिरसंचियकम्मवाहीहिं ॥ ३८ ॥

५. 'आरभ्युच्ययुक्तम्' पाठसुना 'जेतवसनीना ताडपनीम अं०३२ती (३१० नं. ३  
 ५. १२५ वी १२८) प्रति उपरको उत्तरीने अही' अणु' ७.

## કુશન સમયના પ્રાચીનલિપિમાં કેટલાક અપ્રસિદ્ધ જૈન લેખો

[ 'જૈન ડોન્કરન્સ હેરલ્ડ' માસિકના સન ૧૯૧૧ના ઓગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર માસના અંકમાં હપાયેલ નીચેના લેખો ઇતિહાસ અંગે ઉપયોગી સમજાવે કરીને અહીં આપવામાં આવ્યા છે. ધ્રુ. યા. વિ. ]

મથુરાના જૈન સ્તૂપ અને તેમાંથી ઉપલબ્ધ મૂર્તિઓ ઉપરના લેખોએ જૈન ધર્મની પ્રાચીનતાના અભિપ્રાયને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના મનમાં અત્યંત મજબૂત કર્યો છે. મથુરાના સ્તૂપમાંથી જાણી આવેલા લેખો જૈન ધર્મને ઈ. સ. પૂર્વેના ષષ્ટ શતક સુધી લઈ જાય છે; જે ઐતિહાસિક પ્રમાણોની સામાન્ય ન્યૂનતા જોતાં ઉપેક્ષા કરવા લાયક નથી. ઇન્ડો-સ્કાંધર્થીઅન રાજ્યો કનિષ્ક, હવિષ્ક, વલિષ્ક અને વાલ્મીકિના સમયમાં જૈન ધર્મના બહોળા પ્રચારના સાક્ષિ તરીકે આપણને તે સમયના ઘણા લેખો પ્રાપ્ત થયા છે, અને તે ઘણાંપર મથુરાના અને તેની નજીકના પ્રદેશના છે. મી. સ્મીથના જૈન સ્તૂપ અને મથુરાની એન્ટી-ક્રીસ્ટીઅન આપેલા લેખો ઉપરાંત ખીજા અન્ય અમત્યના લેખો એપીગ્રાફીઆ ઇન્ડીકાના ૧૯૦૦ના જાનેવારીના અંકમાં આર ડી. મેનરલએ બહાર પાડ્યા છે. તે લેખો તે સમયની લિપિ, ભાષા, શિલ્પ, ધર્માનુસાર અને અણ તથા શાખાઓના સંબંધમાં આપણને જણાવવા જોઈ માહિતી આપે છે. આ મૂર્તિઓ તેમજ લકનોના સંમહસ્થાનમાંથી મળી આવી હતી.

### કુશન સંવત્ ૯ ના લેખવાળી જૈન મૂર્તિ.

આ મૂર્તિના ઉપલબ્ધ સ્થાન સંબંધી કંઈ જાણાયું નથી. લકનોના સંમહસ્થાનના જૈન વિભાગમાં આ મૂર્તિ મુકેલી છે. અને તેની મૂર્તિ વિગેરે ઉપરથી મથુરાની શિલ્પકળાની કૃતિ લાગે છે. આ મૂર્તિનું શીર્ષ પંકિત થયેલું છે. કાયોત્સન મુદ્રામાં જોઈ રહેલી આ મૂર્તિના દક્ષિણ પક્ષમાં બે પ્રકારે ફક્ત બેડીને જોવા છે અને વામપાશ્વે એક જોઈ રહેલી છે. આ મૂર્તિ ઉપરના લેખ અપભ્રંશ સંસ્કૃત ભાષામાં તથા કુશન સમયની ઉપર ઈન્ડુસ્તાનમાં વપરાતી લિપિમાં લખાયેલા છે.

સિદ્ધં સં ૧ હે ૩ વિ ૧૦ પ્રહ મિત્રસ્ય ઘિતુ શીવ શિરિસ્ય વઘુ વ્રકહલસ્ય

કોટ્ટિયાતો ગણાતો આર્યતરિકસ્ય કુટ્ટમ્બિનિયે

ઠાનિયાતો કુલાતો વૈરાતો શાસ્ત્રાતો નિલ્લર્તના ગહપલ્લયે દત્તિ

ટિપ્પણી—૯ મા વર્ષના હેમન્તના તૃતીય માસમાં ૧૦ મે દિવસે કૌટ્ટિયજી સ્થાપીય કુલ અને વજ્ર સાખાના આર્ય તરિકની આગ્રાથી એકઠાલી ઓ, શિવ શિરીની મુનવહુ મહ મિત્રની પુત્રી મહવવાની આપેલી ( કરાવેલી ). ઉપર્યુક્ત લેખની ત્રણ અક્ષરમાન પંક્તિઓ છે. પ્રથમ પંક્તિ ગાદિની ધાર ઉપર અને ખીજી પંક્તિઓ પણ ( વિગ્રહિત પણ ઉપર મુકેલી માઠી ઉપર મૂર્તિ જોઈ રહેલી છે ) ઉપર કોતરેલી છે. પાંચમી અક્ષરમાં બે પંક્તિવાળો લેખ છે.

આર્ય અથ—

મસ્મન્શિશિનિ

**આર્ય સમયની સ્તોત્રિકા.**

મી. આર. ડી. બેનરજી આ મૂર્તિને દિગંબર સંપ્રદાયની કહે છે. પણ કોટિમણ અને વજ્ર શાખા આપણા આત્માયમાં છે; તેથી આ મૂર્તિ સ્વેતાંબર આત્માયની છે એવું સ્પષ્ટ છે. કોટિમણ, સ્થાનિયકુલ અને વજ્ર શાખાના આર્ય તરિકની આઠાથી એકઠ્ઠાની સ્ત્રી, શિવશિરિની પુત્રવધૂ અને મહાશિવની પુત્રી મહાપદ્માએ ઉપરનો મૂર્તિ કરાવી હતી. આ મૂર્તિ કુશન સમયની છે. કુશન સમય ઉપર આગળ ઉપર બોલીશું.

**કુશન સમયના ૧૨મા વર્ષની જૈન મૂર્તિ ઉપરનો લેખ.**

આ મૂર્તિ પ્થાન કુદામાં છે અને એક હસ્ત ખંડિત થયેલો છે. આ મૂર્તિની માઠીની બન્ને બાજુએ બે સિંહ રહેલા છે અને તેઓની મખમલ એક રીલીક (ચોડું) ઉપર ઉપસી આવેલું કોતરકામ છે. મખમલ એક ચતુષ્વ કોણાકૃતિ સ્તંભ ઉપર ચક્ર કોરેલું છે. અને તેની બન્ને બાજુએ એક એક પુરુષ બેઠેલો છે. સ્તંભની દક્ષિણ બાજુએ અકુસુમ હસ્તવાળી પાંચ પાંચ આંખોની બે હાર ઉભેલી છે; અને તેવીજ રીતે વામપાખને પુરુષોની હાર ઉભેલી છે. આ મૂર્તિના ઉપલબ્ધિ સ્થાન સંબંધી કંઈ નિશ્ચિત નથી, પરંતુ ૧૮૯૨ ના એપ્રિલ માસના લકનો મ્યુઝીઅમના રીપોર્ટમાં રાજકલખંડમાં રામનગરમાં પુરાણા જૈન મંદિરની સૂત્રિકામાં બેઠી કાઢેલી કુશન સંવત ૧૦ વાળી મૂર્તિ ૩૦ કુંહરે નિર્દેશેલા છે તે આ હોય એવું સંભવિત છે.

સં. ૧૦૨ વ ૪ વિ ૧૦ ઇતસ્ય પુર્વાયાં કોઢિયાતો ગણતો વમ્નદાસિયાતો કુલ્લતો ઉષ્વેન-

ગરિતો શાસ્તાતો ગણિસ્ય આર્ય પુશિલસ્ય શિશિનિ દતિગ્રાતિ.....તિહરિ નન્દિસ્ય મનિનિયે નિવ

તેના સાવિકાનાં વદ્ધકનિનં જિનદાસિ રુદ્ર દેવ વાતાગાલા રુદ્રદેવસા જિના રુદ્ર.....ગહમિત્ર.....

કુમારશિરિ વમદદાસિ હસ્તિસેના પ્રહશિરિ રુદ્રવતા જયદાસિ મિત્રશિરિ

સ. ૧૨ વર્ષના ચતુર્થ માસ ૧૦ એ દિવસે કોટિમણ સ્થાનિકાસીય કુલ અને હસ્તનગરી શાખાના આર્ય પુશિલની ક્ષિપ્ત.

હતિલા.....હરિ નન્દની ભાજિનીની આઠાથી સુતાર આવક અને આવિકાઓ જિન-દાસી રુદ્રદેવા, હાતા, માલા (મામ) ની.

રુદ્રદેવશમ્ભી, રુદ્ર.....મહાશિવ.....કુમારશિરિ વમદાસી ( વામદાસી ), હસ્તિ-સેના, મહાશિરિ ( મહાશી ), રુદ્રદેવા, જયદાસી, મિત્રશિરિ.....(મમ્મ ભરાબ્ધુ.

આ લેખમાં કોટિમણ, સ્થાનિકાસીય કુલ અને હસ્તનગરી શાખાના આર્ય પુશિલની ક્ષિપ્તની આઠાથી સુતાર આવિકાઓએ નિમ્મ ભરાબ્ધુ.

**કુશન સંવત ૪૮ની કાસની સંભવનાથની મૂર્તિ.**

સમનોના સમ્રાજ્યાનમાં આ મૂર્તિ બેવામાં બાવી હતી. સમનાથ, ત્રિજિનાથ,

પાશ્વનાથ, મહાવીરસ્વામિ વગેરેની મૂર્તિઓ મથુરાના પ્રદેશમાંથી એક કરતાં વધુ જાંખ્યામાં જડી આવી છે. પરંતુ સંભવનાથની આ એક જ મૂર્તિ જડી આવી છે. રાજાકીર્તીચંદ્ર સમયની મૂર્તિઓના સંબંધમાં ખાસ નોંધણીઓ છે, કે તેમનીઓ ઉપર લાંબા સમયથી નથી. તેથી જો કોઈમાં આખું હોય તો જ અમુક મૂર્તિ અમુક સમયવાનની છે, એ જડી કલાપ. અન્યથા તેના નિર્ણય કરવો અશક્ય છે. ચિત્રોચ્ચિત્ર મૂર્તિઓ કરવાની પ્રવૃત્તિ ધર્મ અર્થ કુશાલ સમય પછી થઈ હોય એવું બાસે છે.

આબર સૂચી કુશાલ સમયની જો મૂર્તિઓ મળી આવી છે તે સર્વથા લાંબા વિર-  
હિત જ છે. ચિત્ર સમેત જૂનામાં જૂની મૂર્તિ મી. રિશ્ચને મળી આવી એ જ છે. લેખ  
વિનાની તે મૂર્તિ છે, પરંતુ તેની રચના વગેરે ઉપરથી તે ચતુર્થ અથવા પંચમ શતકની  
હોય એવું ધરાય છે. આ મૂર્તિને હસ્ત અને મસ્તક ખંડિત છે; મૂર્તિ ખ્યાન મુદામાં છે.  
અને બંને જાણ્યું છે સિદ્ધાંતી ઉત્તરભાગ માટે ઉપર ત્રિરત્નની છે. મધ્યમાં ત્રિરત્નનું ચિત્ર  
છે. આ ત્રિરત્નના ચિત્રની નીચે બે નાનાં ચક્રો આવેલાં છે. અને બંને જાણ્યું એ એક  
હસ્તમાં ધુબ અને એક હસ્તમાં ચક્ર, એમ જો અને ધુબ કોણે છે.

લેખ નીચે પ્રમાણે છે.

મહારાજસ્ય હુવન્કસ્ય સંવચરે ૪૦૮ વ. ૨ દિ ૧૦૭ ઇ તસ્યપુવાયં કોદ્ધિયે  
( ગણે ) જમવા

સીયે કુલે પશ્ચ નગરિયે શાસ્ત્રાયે ધુજવલસ્ય શિશિનિયે ધુજશિરિયે નિ  
વતના

બુચુકસ્ય વધુયે શવત્રન ( ? ) પોત્રિયે યશાયે દન સંભવસ્ય પ્રોતિમાપ્ર  
તિસ્તાપિતા

મહારાજ હુવન્કના ૪૮ વર્ષે વર્ષે ઋતુના પીળા માસમાં ૧૭ મે દિવસે ( ઉપર કહેલે  
દિવસે ) શવત્રનની પૌત્રી અને ધુબકની વધુ મહાએ કોદ્ધિયત્તુ જાલકસીય કુલ અને વજ  
નગરી જાખ્યાની મુજવલની સિધ્ધા ધુજશિરિની આગાથી સંભવનાથની મૂર્તિને બેસાડી.  
કોદ્ધિયત્તુ, જાલકસીય કુલ અને વજ નગરી જાખ્યાની ધુજશિરિએ આ પ્રતિમા મહા  
પામે સંભવનાથની બેસાડાવી.

કુશાલ સંવત ૫૮ની મૂર્તિ ઉપરનો લેખ.

સિદ્ધં નમ સર ( સ ) તમ મહારાજસ્ય હુવન્કસ્ય સંવસરે અષ્ટપનવસ્ય મસ ૩  
દિવસ રણત

સ્વામ્ પુર્વાયાં પે ( ? ) ગણે આર્યં ચૈટિયે કુલે હરિત

માલકધિયાતો શા.....વાચકસ્ય હમિનાદિસ્ય શિશોગન.....  
નગરેજો દનમ્ ।

શ્રી, નમસ્કાર; સરસતમ મહારાજ દુરિયકના ૫૮ મા વર્ષે ઉન્હાગાના ૩ માહર્ષા  
શ્રીને દિવસે ( ૭૧૨ કહેલા દિવસે ) .....મજુ વ્યાર્થ એટિપકુષ અને હરિમાલકષ ( હરિત-  
માલકષિ ) કાખાના વાચક હમિનદી (ભમનનંદ ?) ના સિખના..... નામસેન ( ? ) તું કાન.

અ. ૭૧ની મથુરાની લેખ મૂર્તિ.

આ મૂર્તિની ઉપલબ્ધિ ડો. કુહરે ૧૮૬૦-૬૧ના ચેતાના ૧૮૬૦-૬૧ના Annual  
Progress Report માં જણાવી હતી. આ મૂર્તિની જાંઘા અને કમર જ વિલખાન છે.  
મૂર્તિની પાહળના સમચોરસ સ્તંભાકાર મામ ઉપર લેખ છે. તે જોઈ ઉકેલવાને તથા  
સમજવાને મુશ્કેલ છે. તેા પછુ તેના કેટલોક મામ ઉકલી રહે જોવા છે.

સમ ૭૦૧ ન ૧ વિ ૧૦૫

પતયે પુત્રયે હ

ટિય ( ? ) મુનશિ મિતા ( ? ) યે ( ? )

મિનિરવ મુષોતિ ધિતુ

હેમદેવસ્ય.....

૭૧ મા વર્ષે વર્ષોના પ્રથમ માસમાં ૧૫ મે દિવસે ( ઉપર કહેલા દિવસે ) હેમ-  
દેવનો ..... (મિનિરવની બેનની છોડીની છોડી..... મુનશિમિતાની . ....

૭૧ની સાલની ચામુખ પ્રતિમા.

આ ચામુખ પ્રતિમાનો નિર્દેશ ૧૮૬૧-૬૨ ના Progress Report માં ડો.  
કુહરે કરેલો છે. આ મૂર્તિની માડીની ચારે બાજુ પર લેખ છે. દરેક બાજુએ માસ રીલીફ  
છે. મધ્યમાં એક સ્તંભ ઉપર ચક્ર અને ઉભય બાજુ તથુ તથુ હસ્ત જોડી ઉભેલા બકતો  
આવેલા છે. દરેક બાજુએ લેખની બાજુએ લીટીઓ છે, જે થોડી ધણી વિચિત્ર છે.

સં. ૭૦૪ પ્ર. ૧ દિ. ૫ અય વરણતો ગણતો

કુહાસો વજનકરિતો શાલાતો અયરીરકાતો

.....નખનસ્ય વાચકસ્ય શિશિનિયે અર્થ

ગહલ્લાયે પળ તિવારિયે શિશિનિયે અર્થ વાસિયે

દેવસ્ય કુદ્મિચનયે ધરલ્લાયે દતિ

.....સશુયે

૭૪ ની સાલમાં ઉન્હાગાના પ્રથમ માહર્ષા પાંચમે દિવસે.....દેવની ૫૮ની ૫૨-

વચ્ચનું, વારણચક્ર-કુષ્ઠ વજ્ર નમરીશાખા અને આશક (અભોગ)તી નવન.....વાચકની  
.....શિખા.....મહાવચની આશાથી, દાન

### સંવત ૮૦ની મથુરાની મૂર્તિ

સિદ્ધં મહરજસ્ય વાસુદેવસ્ય સં ૮૦ હમવ ૧ દિ ૧૦૨ ઇતસ્ય શુષ્પાં સાવકો  
સંચિત્તઃસંઘનાવિસ ( ? ) વધુચે વલસ્ય

મહાગજ વાસુદેવના રાજ્યમાં ૮૦ વર્ષે હેમનંતાના પ્રથમ માસમાં ૧૨ મે દિવસે આવક  
.....શ.....ની પુત્રી બલની.....સંઘનન્દિની વધૂ... ..

શ. ૯૯ની સાલના લેખવાળું મથુરાશ્વં આસ-રીલીકું

( શેઠું ઉપર ઉપસી આવેલું કોતરકામ )

ખીજા રેતીના પત્થર ઉપર કોતરેલા આસ-રીલીકુંના કકમાના ઉચ્ચ પ્રાંતે એક  
લેખ કોતરેલો છે. આ આસ રીલીકુંના બે ચોરસ આકારના ભાગો છે. ઉંચેના ચોરસ  
ભાગ સારી ઠાકતમાં છે. અને તેના ઉપર સ્તૂપનો આકાર છે. સ્તૂપની આસપાસ બે  
બિનની મૂર્તિઓ છે. એક મૂર્તિ પર છત્ર છે અને બીજી કણ્ઠાવાળી છે એટલે પાશ્વ-  
નાચની. નીચેના ભાગમાં એક કરત બચે અને બીજો હાથ જંધા ઉપર મુકેલો એમ  
એક સો ઉમેશી છે તેની વામપાશ્વે એક અર્ધ નમ પુરુષની આકૃતિ છે. કમર ઉપર જ  
માત્ર વજ્ર છે. પુરુષની વામ પાશ્વે બે જાની નાની આકૃતિઓ છે અને તેઓની  
પાછળ પ્રજ્વાલ કરીને એક વૃક્ષવળે ઉમેલા નાગની આકૃતિ છે.

સિદ્ધં સં ૧૦૯ પ્રિ. ૨ દિ ૧૦૬ કોંટિયાતો ગણતોઠનોવાતો વૈરાતો  
શાસ્ત્રાતો આર્યસુર

શિશિનિ ધમશિરિયે નિવર્તના...મહદત્તસ્ય ધિતા ધનહથિ

A ધનથ શ્રેષ્ઠિ વિજા B કળ શ્રમણ

શિલ્ક ૯૦૬૨૧૦ મીઠમ પ્રકુના ૧૬તીય માસમાં ૧૬મે દિવસે કોંટિયામથુની રજાનીય કુલની  
વજ્ર શાખાની આર્સુરની.....શિખા ધમ શિરની આશાથી મહ દતની પુત્રી.....  
ધનહથિ.

A ધનથ શ્રેષ્ઠી વિજા (વલ્લા) B કૃષ્ણ શ્રમણ

આ લેખમાં પશ્ચ કોટિમથુના, રજાનીય કુલના અને વજ્ર શાખાના આર્સુરની  
૧૬ખ્યા ધમ શિરની ઉપરેશથી મહદતની પુત્રીએ બિશ્મ બરાબું છે.

અન્ય લેખ.

ગોશ્વલસ્યધિતા મિત્રાયે દાનમ્

જોશાલની પુત્રી મિત્રાનુ દાન



( અમોષ ) કૃત્ત્યમાયત્રિ કોશ્ચિયે.....

.....પ્રતિષ્ઠાપિત મહર્તાપૂજાયે

કોટિ.....અમોષ કૃતની બાબતે અહંતની મૂળ વાસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. ઉપરના લેખો કુલન સમયના છે. કુલન રાજાએ કનિષ્ક, દુવિષ્ક, વરિષ્ક અને વાસુદેવ પ્રાણક છે. કનિષ્ક શુદ્ધ ધર્મનો એક મહાન રાજા હતો. તેણે શુદ્ધ ધર્મ ફેલાવવા વાસ્તે અનેક ઉપાયો યોજ્યા હતા. આ ગાળના સમયના સંબંધમાં પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં ઘણા મતભેદ છે. મુખ્ય ત્રણ કલ્પનાઓ છે અને તેના વિભાગ કરતાં ૧૧ થવા જાય છે. એ સંબંધમાં અત્યંત સંપૂર્ણ ઉત્તરવું ઉચિત નથી. અસામન ડો. ફ્લીટના કથન પ્રમાણે કનિષ્ક વિક્રમ સંવતનો ઉત્પાદક છે. આના પ્રમાણે કનિષ્કનો સમય ઈ. સ. પૂર્વ ૫૧ થાય. મી. સ્પીચના મત પ્રમાણે કનિષ્કનો સમય ઈ. સ. ૧૨૫ પછીથી છે. મી. દેવદત્ત ભાંડારકરના મત પ્રમાણે કુલન સમયના લેખોના સાબમર્થી એ સ્વતઃ મૂકી ફિવાર્માં આપ્યા છે. આ મત પ્રમાણે કનિષ્કનો સમય ઈ. સ. ૨૦૯ની પછી થાય. મી. આર. ડી. મેનરજીએ ઇતર કલ્પનાઓનું પ્રમાણપુસ્તક અપાયાધ્યં જતાવીને કનિષ્ક શક સંવતનો ઉત્પાદક હતો એ સાબીત કરી આપ્યું છે. આ ઉપરથી કનિષ્ક ઈ. સ. ૭૮ ના અરજામાં થયેા હતો તે માનવું ઉચિત લાગે છે.

મી. મેનરજીની માન્યતા પ્રમાણે કનિષ્ક, દુવિષ્ક અને વાસુદેવનો સમય નીચે પ્રમાણે છે.

ઈ. સ. ૭૮ કેદશાષ્ટમીસા શ્રીમનું મૃત્યુ, કનિષ્કનું રાજ્યારોહણ અને કુલન સંવત્ની સ્થાપના.

ઈ. સ. ૬૧ દુવિષ્કને રાજ્યની સમાપ્ત થયે છે અને કનિષ્ક ત્રીજ તરફ બળવાને મેજાકવાને જાય છે.

ઈ. સ. ૧૨૪ કનિષ્કનું મૃત્યુ અને વાસુદેવનું રાજ્યારોહણ

ઈ. સ. ૧૪૦ દુવિષ્કનું મૃત્યુ અને વાસુદેવનું રાજ્યારોહણ.

હ આ વર્ષની મૂર્તિની સાબ આ પ્રમાણે ઈ. સ. ૮૭ થયે તેવી રીતે ખીછ મૂર્તિઓના લેખના સંબંધમાં જણવું.

મૂર્તિઓના લેખો જોતાં સ્પષ્ટ માણ્ય પડે છે કે તેની બાબા સંસ્કૃત અથવા તેા પાલી નથી, પરંતુ અપભ્રંશ સંસ્કૃત છે. તેના ઉદ્દારણ તરીકે પ્રથમ લેખના શિવચિરિય્ય લખ્યું, કુટુમ્બિચિયે, હાલિ, વચ્ચે પચીપ્ત છે. મણુરાનું શિલ્પ બાલ રીલીશથી બરપૂર છે તે જણીપ છે. સિદ્ધો, ત્રિરત્નક, બહાનલિ : પુસ્થો અને સી બકતોની આકૃતિઓ વિશેષ જણાય છે. સાંકળના સંબંધમાં ઉપર કહ્યું તેમ અત્યાર સુધી ઉપલબ્ધ સ્કાલ્પથીઅન સમયની મૂર્તિઓને વિશેષ સાંકળ હોતું નથી. મૂર્તિઓ ઘણે જાગે આમાંનોના ઉપરેસથી સીઓએ મેજાકેલી છે. એક લેખમાં જુતારો અને તેમની સીઓએ મૂર્તિ કરાખ્યાનું કહે-

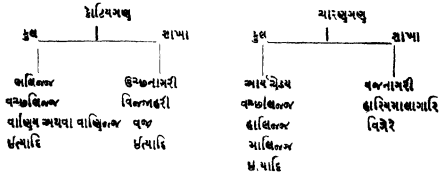
વાર્ષા આબુ' છે. આઝોની ઝોળખાણ વારતે તેમના પિતા, સ્વામિ અને સાક્ષુ વિગેરેનાં નામો આપેલાં છે.

મી. આર. ડી. બેનરજી પ્રથમ મૂર્તિના સંબંધમાં કહે છે કે તે દિગમ્બર મૂર્તિ છે પરંતુ આ સંબંધ નથી. કારણ કે ઉપર જણાવેલા લેખોમાં તે મૂર્તિઓ દિગમ્બર સંપ્રદાયની હોય એવું માનવાને કશી પશુ આધાર નથી. તે લેખો રપટ્ટ બતાવે છે કે મૂર્તિઓ સ્વેતાન્તર સ પ્રદાયની છે. લેખોનું પૃથકરણ કરતાં આપણને માલુમ પડે છે કે આ મૂર્તિઓ જેમના ઉપરેકાથી કરાવવામાં આવી છે તે આર્ષાઓ ને આચાર્યો કુખ્પત્તને કરીને કોટિમણ, સ્થાનીયકુલ અને વેર શાખાના છે.

|             |          |               |            |               |
|-------------|----------|---------------|------------|---------------|
| કુલન સંવત ૯ |          | ૧૨            | ૪૮         |               |
| કોટિમણ      | આર્ષતરિક | કોટિમણ        | આર્ષ       | કોટિમણ        |
| સ્થાનિયકુળ  |          | બહાદરાસીય કુલ | પુસ્તિલાય  | બહાદરાસીય કુલ |
| વેરશાખા     |          | ઉચ્ચે નગરી    | શિખા દનિકા | વજ નાગરી      |
|             |          | શાખા          |            | શાખા          |
|             |          |               |            | કુખવલીની      |
|             |          |               |            | શિખા          |
|             |          |               |            | કુખ શરી.      |

|           |         |           |            |
|-----------|---------|-----------|------------|
| ૪૮        | ૭૪      | ૯૯        |            |
| આર્ષ ચોટય | વાચક    | વાંજુમણ   | કોટિમણ     |
| કુલ       | બગનનંદિ | ... - કુલ | કોટિમણ     |
| ઉરિતમાલકય | શિખ     | વજ નાગરી  | કોટિમણ     |
| શાખા      | નામસેન  | શાખા      | વેર શાખા   |
|           |         | મહવલા     | આર્ષ સુરની |
|           |         |           | શિખા       |
|           |         |           | ધર્મશી     |

આ ગણ, શાખાઓ અને કુલોને કસ્પમૂવતની સ્થવિરાગલી સાથે સરખાવતાં તે બરાબર મળતા આવે છે. કસ્પમૂવતમાં આપેલા ગણો આં શાખા કુલો નીચે પ્રમાણે છે.



એક સ્થાને વાચક શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. સાધુઓનાં નામ આમજ આર્ષ અને આર્ષાઓનાં નામ પાછળ શ્રી લગાડવામાં આવેલા છે જે કસ્પમૂવતમાં આપેલા સાધુઓનાં નામોનું બરાબર તાદસ્થ છે; હલહરજી તરી, આર્ષતરિક આમશુર, અને શિખશી. કુલન સમયમાં મધુશ અને તેના સંનિબધ પ્રદેશ ઝીન ધર્મથી અંકિત હતા અને સ્વેતાન્તર સ પ્રદાયના આચાર્યોના ઉપરેકાનું એ ઉત્તમ રજ હતું તે કલમની આવસ્થામાં જણાતી નથી.

# ‘મધુમિન્દુ’ના દર્શનતનું પર્યાલોચન

(શ્રી. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

જેન સાહિત્યમાં મધુમિન્દુનું દર્શન આવે છે એ વાત સુપ્રસિદ્ધ છે, પણ જે વિષે ક્યાં ક્યાં ઉલ્લેખ છે, તેણે આ દર્શન પ્રથમ રજૂ કર્યું છે. પ્રત્યાહિ જાગતો બહુ થોડી બાંધિત જાણતી હોય એમ લાગે છે એટલે મુખ્યત્વે એમને અનુલક્ષીને આ લેખ હું લખવા પ્રેરાયો છું.

સુશાંતની પેસાઈ (પેસાન્ગી) ભાષામાં રચાયેલી અને આને અનુલબ્ધ એવી જિલ્લકહી (જુલ્લકથા)ના પ્રાચીનતમ રૂપાંતર તરીકે આધુનિક સાક્ષરો દ્વારા ઓળખાવાતી અને મોઢામાં મોઢી વિકસની છઠ્ઠી હદીમાં સંપ્રદાસનાંશુ વાચકને હાથે લઈ કરાયેલી ‘વસુદેવ-હિંદીની કહાણી (કથોત્પત્તિ)ના લખકમ પ્રારંભમાં આઠમા પૃષ્ઠમાં મઢમાં મધુમિન્દુનું દર્શન અને એનો ઉપનય નજર પડે છે. આ કૃતિ “જર્મલ મરહદી”માં રચાયેલી છે અને એના એક ખંડના એ અક્ષ હપાવા છે, જ્યારે ધર્મસેનનાંશુકૃત બીજા ખંડ ને સુમારે ૧૭,૦૦૦ શ્લોક જેવડો છે તે અપ્રસિદ્ધ છે. હાલમાં પહેલા ખંડનો મુદ્રાતી અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થયો છે. એટલે મધુમિન્દુના દર્શનનાંશિનો પરિચય આ પ્રાચીન ગ્રન્થમાંથી મેળવવાનું કામ પાછં બાવા ન જાણનારને માટે સુમમ બન્યું છે. તેમ જતાં આના એતિકાસક પર્યાલોચન માટે એનો સારાશ હું અહીં આપુ છું જેથી એમાં કંઈ વધારા આગળ ઉપર થઈ છે કે કેમ તે વિષે ઝંઢાપોહ થઈ શકે.

દર્શન અને એનો ઉપનય—[વચનસુખના નિરપણાએ] મધુમિન્દુનું દર્શન વસુદેવહિંદીમાં નીચે પ્રમાણે અપાયું છે:—

એક પુરુષ હતો તે અનેક દેશોમાં અને નગરોમાં ફરતો હતો. એક વેળા એ એક સાથે સાથે એક જ જગ્યામાં પેઠા. ચોરોએ એ જાણને લાંટી લાંધા. એનાથી છૂટા પડેલો અને મેગાકળો બનેલો એ પુરુષ આમ તેમ જમતો હતો. એવામાં મહોનમત જ જમી હાથીએ એના ઉપર કુમલો કર્યો. એણે નાસવા માંડ્યું. એવામાં તૃણ અને દર્ભ વડે ઠંકાયેલા પુરાણા કૃપા તરફ એની નજર પડી. એ કૃપાને કઠિ એક વઢું મોહું ઝાંઢ હવું. એની વઢવાઈએ કૃપામાં લટકતી હતી. જયનો માર્યો એ પુરુષ વડવાઈ પકડીને કૃપામાં લટકી પડ્યો. એણે નીચે જોયું તે એને માલમ પડ્યું કે અહીં તે મોહું પહોણું કરીને એને જણી જળા માંખતો હોય તેવા એક મોટા અજ્ઞર છે. વઢમાં ચારે જાણુએ એકેક ભયંકર જાપ ડંખ મારવા તલથી રજા હતા. એક કાળો ઉંદર અને એક ધોળો ઉંદર વઢવાઈને ઉપરથી (લાંત વડે) કાપતા હતા. પેલો હાથી ત્યાં અસવી પહોંચ્યો અને એ સૂંઢથી એ પુરુષના કેશાંતને અડક્યો. એ વડ ઉપર મોટા ધેરાવાવાળો એક મધપૂડો હતો. પેલા હાથીએ એ કાંડને ખૂબ હલાવ્યું એટલે પવનને લયને કેટલાક મધનાં ટીપાં (મધુમિન્દુઓ) પેલા પુરુષના મુખમાં પડ્યાં. એ રસભેર એને આટવા લાગ્યો. મધપૂડામાંથી જીંઢેલી મધમાખો એને કરડવા માટે ચારે તરફથી એને ધેરી વળી.

જંજીકમારે આ પ્રમાણે પ્રબવને કહ્યું અને પૂછ્યું કે આવી દશામાં રહેલા એ પુરુષને શું શું છે? પ્રબવે જવાબ આપ્યો કે મધનાં ટીપાં આટવા મળ્યાં એ સુખ; જાકી બીજું

૧ જિનપ્રબસુરિએ સિદ્ધાન્તાચરતવમાં આ કૃતિને આ નામથી ઉલ્લેખ કર્યો છે.

બધું' તો દુઃખ. જન્મુકુમારે કહ્યું કે જાત્રી વાત. પછી એમણે એનો ઉપસંહાર કર્યો તે જાત્રીકરણ દ્વારા કું અહીં રજૂ કરું છું:—

વેળા પુરુષ=જાત્રી જીવ.

જન્મલ=જન્મ, જરા, રોમ અને મરણથી બાધત સંસાર.

જન્મલી હાથી=મૃત્યુ.

કૃવો=વૈવભવ અને મનુષ્યભવ એમ બે જાતના ભવ.

અભગર=નરકમતિ અને તિથંઅમતિ એમ બે જાતની મતિ.

ચાર સાપ=કુર્મંતિમાં લઈ જનારા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ ચાર કષાયો.

વડવાઈ=જીવનકાળ માને આયુષ્યની દોરી.

કાળા અને ધોળા ઉંદર=અધારિયું અને અજવાળિયું એમ બે પખવાદિમાં.

ઉંદરના ઠાંત=રાત અને દિવસ.

ઝાડ=કર્મબંધનાં કારણરૂપ અવિરતિ અને મિથ્યાત્વ.

મધ=ઈન્દ્રિયોના સખદ, રસ, રસ, રૂપ અને મધ એ વિષયો.

મધમાખીઓ=શરીરમાં ઉત્પન્ન થતા રોગો.

જન્મુકુમારે આ પ્રમાણે ઉપસંહાર કરી એ વાત રૂપ કરી કે મધનાં ટીપાં ચાખવાથી જે સુખ મળે છે તે તો સુખની કદાચ જ છે. એમણે પ્રભવને પૂછ્યું કે કોઈ મગનચારી એ પુરુષને કહે કે મારો હાથ પકડ, તને અહીંથી જાદાર કાઢું તો એ પુરુષ હા પાડે ખરા ? પ્રભવે કહ્યું કે એ દુઃખમાંથી છૂટવા કેમ ન કર્યું ? જન્મુકુમારે કહ્યું કે જ્ઞાનને લઈને કદાચ એ ના પાડે, કેમકે એને મધનાં ટીપાં ચાટવામાં રસ છે. એટલે એ એમ કહે કે મને આ ટીપાંના આસ્વાદ લઈ લેવા દે, પછી મને જાદાર કાઢજો. પણ એને સંતોષ કરાવી શક ? એનો વડવાઈરૂપ આધાર કષાય જતાં એ અજ્ઞાનનાં રોગોમાં જરૂર પડે.

આમ જન્મુકુમાર અને પ્રભવસ્વામીના સંવાદના એક અંત તરીકે આ દર્શાવેલ અહીં રજૂ કરાયું છે અને એ દ્વારા પ્રભવસ્વામીએ જે વિષયસુખની તારીફ કરી હતી તેનો રદિયો અપાયો છે.

એમ જણાય છે કે આ વસુદેવહિંદીની હકીકતને સામે રાખી આ પ્રસંગ કલિ-કાલસવંચ હૈમચંદ્રસરિએ ધરિશિષ્ટપર્વ (અ. ૨) માં જન્મુ અને પ્રભવના સંવાદરૂપે રજૂ કર્યો છે. ૧૯૦મા પલ્લમાં કહ્યું છે કે વિષયસેવનનું સુખ એ સરસવ કરતાં પણ ઝોલું છે, અને દુઃખ ધણું છે. દા ત. મધુવિંકુના દર્શાવેલ પુરુષ. આમ કહી આ જ દર્શાવેલ સ્ત્રો. ૧૯૧-૨૧૪ માં અપાયું છે ત્યારબાદ સ્ત્રો. ૨૧૫-૨૧૮ માં એની ભાવના અર્થાત્ ઉપનયનું સ્પષ્ટીકરણ છે આમ ધરિશિષ્ટપર્વમાં ઉપયુક્ત જ્ઞાણ મરહદીમાં અપાયેલી હકીકત સરસવમાં અપાઈ છે.

યાકિની મહત્તરાના ધર્મસુત તરફે સુવિખ્યાત હરિભદ્રસરિએ સમરાધ્યક્ષ્યઅધિયનના બીજા ભવના લખભાગ અંતમાં ૨ વિષય સેવનનું સુખ કઈં નથી, પણ દુઃખ ધણું છે, એ સિદ્ધ કરવા માટે એક નાથ (જન્મ્યાત) અર્થાત્ ઉદાહરણ પલ્લમાં રજૂ કર્યું છે. એ ઉદા-

હરજી તે અસ્તુત મધુનિન્દુનું દર્શાવે છે. આમાં પુરુષ મમત્થી બદ્ધ થઈ બ્રહ્મવીમાં જાય છે એમ કહી બ્રહ્મવીનું વર્ણન ગણમાં કરાયું છે. એવી રીતે હાથીનું પણ ગણમાં અને વિશેષમાં જાગી દિશામાંથી આવતી રાક્ષસીનું પણ ગણમાં વર્ણન કરાયું છે. વસુદેવશ્ચિંદી કે પરિશિષ્ટપર્વમાં રાક્ષસીનો ઉલ્લેખ નથી. એટલી જાણી જા વિચિત્રતા છે. વડના વૃક્ષની સમીપ આવી પહોંચતા શું બને છે, એ હકીકત પણમાં રજૂ કરાઈ છે. અહીં વસુદેવશ્ચિંદી વગેરેની માફક એક અભગરનો ઉલ્લેખ છે. પુરુષને અંગે બધી જાગત કહ્યા પછી ઉપસંહાર-ઉપનય પણમાં અપાયો છે. રાક્ષસીથી ભરા (૫૨૫જી)નો નિર્દેશ કરાવ્યો છે. આમ મધુનિન્દુનું દર્શાવે પણમાં પૂરું પાઠનાર તરીકે આ સૌથી પ્રાચીન પાઠપ્ર સાધન છે, એમ જણાય છે.

બ્રહ્મનસૂત્રએ સમરાષ્ટ્રમ્ચચરિય ઉપરથી સમરાદિત્યસંક્ષેપ નામનો મંથ, વિ. સં. ૧૩૨૪ (વારિષિ-પક્ષ-મક્ષ)માં સંસ્કૃતમાં રચ્યો છે. HIL. (Vol. II, p. 522n). આ રચનાવર્ષ તરીકે ઈ. સ. ૧૨૧૪નો ઉલ્લેખ છે તે વિચારણીય છે, આ કૃતિમાં ખીજા ભવમાં મધુનિન્દુનું દર્શાવે ઉપનય સાથે છે. આ મંથ ડૉ. શાકોપીએ સંપાદિત કર્યો છે અને તે જૈન ધર્મ પ્રસારક કબા તરફથી છપાયો છે. આત્માનંદ સભા તરફથી પણ એ પ્રકાશિત થયો છે અને એમાં શ્લો. ૩૨૧-૩૩૮માં મધુનિન્દુનું દર્શાવે અપાયું છે. અને શ્લો. ૩૩૯-૩૪૪માં ઉપનય છે.<sup>૩</sup>

ઉત્તમવિભવના દિવ્ય પદ્માવજ્યે સમરાષ્ટ્રમ્ચચરિયને આધારે ગુજરાતી પણમાં સમરાદિત્યકેવળાનો રાસ રચ્યો છે. વિ. સં. ૧૮૭૯ માં પૂર્ણ કરેલા એના જ ખીજા ખંડની સાતમો હાજમાં આ દર્શાવે તેમ જ એનો ઉપસંહાર છે.

દિગંબર આચાર્ય હૃરિયેએ સકસંવત્ ૮૫૩ (ઈ. સ. ૯૩૧-૩૨) માં વદવાજ્યમાં સંસ્કૃતમાં બૃહ્લકથાકોશ રચ્યો છે. એમાં સંજારના બંધ સુખને જહ્ન માનનાર ત્રિવક્રમનું કથાનક હરમાં કથાકરૂપે અપાયું છે. આ કથાનક તે મધુનિન્દુના દર્શાવરૂપ છે. એમાં હાથીને જહ્ને “વાધનો” ઉલ્લેખ છે. લાક જરાકા પાડતો કૂવામાં પડેલા પુરુષની સમીપ આવે છે, અને પમના નય વડે એને રપશે છે, પણ એને પકડી લઈ તેમ ન હોવાથી એ કરના સ્તંબને પમ વડે હલાવે છે. એ સ્તંબ ઉપરના મધપૂડામાંથી મધનું એક મધુર નિન્દુ પડે છે, અને એનો આસ્વાદ પેલા પુરુષ લે છે. ઉંદરો મૂળને કાપે છે, અને અભગરે એ માજ્યજના બે પમ પકડયા છે, અને ચારે દિશામાં રાતી આખવાળા ભવાનક સાપ છે તેમ છતાં પેલો પુરુષ મધના ટીપાના આસ્વાદના સુખને દિવ્ય માને છે. આમ કથાનક આપી એનો ઉપનય સમજવતાં વાક એટલે મૃત્યુ ધક્કાદિ હકીકત કહેવાઈ છે.

જ્યારામે માથા હંદમાં હર્મધરીક્ષા રચી હતી. એને ‘પદ્મિયા’ હંદમાં હૃરિયેએ વિ. સં. ૧૦૪૪માં ‘અપભ્રંશ’ ભાષામાં ગૂંથી. આ હર્મધરોહિણીમાં તેમ જ વિ. સં. ૧૦૭૦માં અમિતગતિએ સંસ્કૃતમાં રચેલી હર્મધરીક્ષામાં મધુનિન્દુનું દર્શાવે છે. એમ ડૉ. ઉપાખ્યેએ બૃહ્લકથાકોશના દિવ્યજી (પૃ. ૩૮૮) માં સચખ્યું છે.

૩ ડૉ. શાકોપીની આર્યાજ પ્રમાણે શ્લો. ૩૨૦-૩૩૭ અને શ્લો. ૩૩૮-૩૪૩ છે.

૪ સમ્રાજ રાજ કિનેન્દ્રમુરિના રાજ્યમાં વિ. સં. ૧૮૧૨માં વસંત પંચમીએ પૂર્ણ કરાયો છે.

સી. કમળાનેન આત્મચંદ તરથી ઈ. સ. ૧૯૨૫માં પ્રસિદ્ધ કરાવેલી શ્રી સંસ્કૃત-વ્યાજ્ઞા (૫. ૪૪૪-૪૪૬) માં મધુનિદુઆની સંસ્કૃતિય છે. એની આત્મ પંક્તિ નીચે મુજબ છે:—

“ ચંદ્રપ્રભેદ મુનીશ્વર જલપે, અમળ સુખ ધમ માગીવે ”

આ ઉપરથી આના કતો કોઈ ચંદ્રપ્રભેદ નામના મુનિ છે એમ સમજી શકાય છે. આ સંસ્કૃતિમાં જે અભ્યર્ચનો અને પેલા પુરુષને કુઃખમયી છેલાવવા આવનાર તરીકે વિમાનમાં આવેલા વિલાધરનો ઉલ્લેખ છે. આનો ઉપનય સમગ્રવર્તાં જે અભ્યર્ચથી વિષે અને નરક (અતિ)નો, વિલાધરથી સહશ્ચરુ (સદ્શ્ચરુ) નો અને વિમાનથી ધર્મનો નિર્દેશ કરાયો છે.

પ્રો. ચિન્નિસ્તે A History of Indian Literature (Vol. II, p. 5-23) માં મધુનિદુના દર્શાવે ‘the parable of the man in the well’ તરીકે જોળ્યાવ્યાં છે. આમ કરવા પૂર્વે એમણે કહ્યું છે કે પુષ્કળ કથાઓ, દર્શનો (parables) અને પરી-વાર્તાઓ ને સમશાસ્ત્રચરિયમાં અપાર્થ છે તેમાંના પશ્ચા વિષયે ભારતીય કથાત્મક સાહિત્યમાં જેવાય છે અને કેટલાક દુનિયાભરના (universal) સાહિત્યમાં જેવાય છે. HIL (Vol. II, p. 417) માં આ દર્શાવેનો ઉલ્લેખ છે. વિશેષમાં આ પુસ્તકના પરઠમા પૃષ્ઠમાં આ દર્શાવે માટે Vol. I, p. 408 નોવાની ભલામણ કરાઈ છે: આ પૃષ્ઠ ઉપર મહાભારત (શ્રી-પૃષ્ઠ, અં. ૫-૬) માં સુઠ ત્રિદુર ધૃતરાષ્ટ્ર રાગને કૃવામાંના ચાકુચને સમૃદ્ધ દર્શાવે કહી ઉપનય સમગ્રવે છે એવો ઉલ્લેખ કરી એ સમમ હકીકત એમણે અંગ્રેજીમાં આપી છે. એ આપણે અહીં (વચારીશુ);—

એક મોટું માઠ અરપય છે. એમાં એક કુર્મન વન છે. એમાં સિંહ, વાઘ, હાથી વગેરે ભયંકર, કુર અને માંસાહારી પ્રાણીઓ વસે છે. એક બ્રાહ્મણ આ વનમાં જુલો પડે છે અને આ વનની વિષમતા જોઈને અભરાઈ જાય છે. એમાંથી બહાર નીકળવા એ હાર્દિ મારે છે તો એને જણાય છે કે એ વનની ચારે બાજુ જળો હતી અને એક ભવાનક કો જે હાથ વડે એને બાહીને રહેલી હતી. વિશેષમાં પર્વતના જેવા જીવા અને પાંચ પાંચ માલાવાળા નામે પશુ આ વનની ચારે તરફ હતા. વળી આકાશને અડકે એવડાં જીવાં હાથ હતાં. આ વનની વચમાં ઘાસથી છવાયેલો અને મૂક વેલો વડે વીંટળાયેલો એવો એક કૂવો હતો. પેલો બ્રાહ્મણ આમાં પડ્યો. એણે એ વેલની શાખાઓની જાળિને પકડી રાખી. જેમ કીંટાએ વજનેલું ફણ નીચે લટકે છે તેમ ધમ ઉપર અને માથું નીચે એમ એ લટક્યો.

એવામાં એને જીવે ઉપદવ થયો. એણે એ કૂવામાં મહાપરાક્રમી મહાનામ એવો. અધૂરામાં પુરું કૂવાના હાંકણા આમળ એક કાળો જ મોઢાવાળો અને બાર પમવાળો હાથી આવવો દીકો. એ કૂવાને હાંકી હતા હાકની કાળીઓમાં મધ તેવાર કરતી અનેક જાતની ગિદામણી મધમાખીઓ હતી.

મધ કારામધ ટપકવા લાગ્યું. એટલે પેલા બ્રાહ્મણે તો એ ખૂમ આસક્તિથી પીવા માંડ્યું. આટલાં વર્ષાં સંકટમાં હોવા છતાં એ તો મધ પાછળ લટકે જાયો અને પેતાની વિકટ પરિસ્થિતિથી એને જરા પશુ ખેદ ઉત્પન્ન થયો નહિ.

આ વાણુ જે ઝાંઝને વગળીને આ બાલકલ્ય લટકતો હતો તે ઝાંઝને કાળા અને પીળા ઊંદરો કાતરવા લાગ્યા. આમ જાત જાતના બધાં અપાવેલો બાલકલ્ય તેા મધનો રવજા-લેવ આ જ લીન રહ્યો

ધુનરાષ્ટ્રે વિદુરની પાસે આ વાત સાંભળી એણે એને પૂછ્યું કે પેલા બાલકલ્યને આમાં આનંદ કેમ પડે છે? વિદુરે કહ્યું કે આ તેા મોક્ષને જાણનારાએ કહેલું ઉપાખ્યાન છે. જે અરણ્ય છે એ મોટો સંજાર છે; દુનંમ વન તે મદન સંજાર છે. વ્યાથો એ વ્યાધિઓ છે; મહાકામ ક્ષી એ રૂપ અને વધુનો નાશ કરનારી બંધા (પદપથ) છે; કૂવો તે કરીર-ધારી છબેનો દેહ છે; એને તળિયે જે મહાનામ વસે છે તે કાળ છે કે જે સર્વ દેહધારી છબેનો પ્રાણને હરે છે. જે વેલોમાં એ અપકારો હતો તે છવનની આજ્ઞા છે. કૃષાન્ધ દાંડણુ આગળ આવેલો પેલો જ મોઢાવાલો અને બાર પખવાળો હાથી તે જ ઝનુઓ અને બાર મહિનાવાળો અવસર (વર્ષ) છે; પેલા ઊંદરો તે રાત અને દિવલ છે; મધ-માખીઓ તે કામ છે, મધની ધારા તે કામના રસ છે ૫

આ ઉપાખ્યાનને અંગે વિન્ટનિ'લ્સ કહે છે કે આ સાથે બારતીય મધલ્ય કામ્ય છે. આનું મૂળ યૌદ્ધ છે એમ કહેવાયું છે, પણ જોતાંના અને બારતના જન્ય સાહુ-સંપ્રદાયોના છવનના ખ્યાલ સાથે આ ઉપાખ્યાન જેટલું અનુરૂપ છે તેના કરતાં કંઈ એ યૌદ્ધ દષ્ટિ સાથે વધારે અનુરૂપ નથી. તેમ જતાં આ કથાનકનો જે પશ્ચિમમાં અંજાર થયો તેમાં આ ઉપાખ્યાનના યૌદ્ધ રૂપાંતરો (version) કારણ રૂપ છે, કેમકે ‘મગ્લોમ અને બેઅસફ (Barlaam and Joasaph) અને ‘કલીલક વ દિમ્લક’ જેવાં લોકપ્રિય પુસ્તકોની મારફતે સહિત્યનું જે વહેણ પશ્ચિમ તરફ વહ્યું તે વહેણની સાથે એમણે પશ્ચિમના સાહિત્યમાં પ્રવેશ કર્યો. પાછળથી એણે આનરરાષ્ટ્રીય ગ્રંથપ ધારણ કર્યું. પણ જર્મનીમાં એ રી-ટ (Rückert) ના સુંદર કાવ્ય “નામે Es war ein Mann in Syrer-land” દ્વારા કૌથી વિશેષ પરિચિત થયું. આ કાવ્યનું નિકટતી મૂળ ‘જેથાલેદ-ડીન

૫ આ સમય ઉપનય જડા અખ્યાયમાં અપાવેલો છે

૧ આ કથાના સંબંધમાં બેન્જમિન ઇ. સિમથે અંપાદિત કરેલી The Century Cyclopaedia of Names ( Vol. I, p. 121 ) જેતા જણાય છે કે આ રંગદર્શી કથા (romance) છે. એમ સંભવિત લાગે છે કે રેમારકથાના સેન્ટ જોન કે જેઓ આફ્રિકા સેકમાં સિરિયાના પાદરી હતા તેમણે આ કથા લખી છે. ઈ. સ. ની ૧૩મી સદીમાં એનું લેટિનમાં અપાંતર થયું છે. આ કથામાં જલોમના સાહસોનું વર્ણન છે. આ કથાના બનાવોનું મૂળ બારતીય હોય એમ મોટે ભાગે કાગે છે. શૈક્ષણિકમંત્રી “ મગ્ન્ટ એફ વેનિક્ક ” નામના નાટકમાં જે મગ્ન્ટા (casket) ની પચંદમીની વાત આવે છે તે બાબ આ કથાને આભારી છે.

૭ મહામ્મદ હસન સુસેરીએ અંપાદિત આ કૃતિ (૫ ૭૧) માં જુલું એકાનના કથન સુબળ “ કરટક-દમનક ” નામની અંરૂપ કથાના અનુવાદોની નોંધ છે. જેમકે આ અંરૂપ કથાના દિવેટો બાષામાં અને ઇ. સ. ૧૯૦૦માં પહેલવીમાં અનુવાદ થયા છે. આ પહેલવી અનુવાદ ઉપરથી ઇ. સ. ૧૯૦૦માં અરબી અનુવાદ (કલીલક વ દિમ્લક) થયો છે. એના ઉપરથી ધારણી, દિલ્હી વગેરે દેશ બાષામાં અનુવાદ થયા છે આ પ્રમાણેની ચાકિતી મને શ્રી. હમ્મીએ પૂરી પાડી છે. એ બદલ હું એમને આભારી છું.

કૃષી " નામનું કારસી કાળ છે, અર્નસ્ટ કુહને (Kuhn) જનનભરના તમામ સાદિઓની દ્વારા આ પરંપરા અ-સાપ્રદાયિક ડચનો પ્રચાર શોધી કાઢ્યો છે કે, જે કયાએ આકલ્પના, કૈનેના, બોલીના, મુસ્લિમોના, ખ્રિસ્તિઓના અને મહુદીઓના યોધ (edification) માટે સરખી રીતે ઉપયોગી બની છે.

અસન-પરંપરા — સમરપત્તિચરિત્રમાં મહુખિંદુના દર્શાતની પેઠે સંસારની અસારતા સૂચવવા માટે એક દર્શાત આપાયું છે. જેમ કે એક રાગએ આપને દેહકો ગળી જતો જોયો, એ આપને કુરરી ન મળતો હતો, અને એને વળી અજમર મળતો હતો આમ એક ખીજને મળવાની ક્રિયા થતી હતી. અને તેમાં પશુ એક ખીજથી મળાર્તા ઉતરેાવર એ ક્રિયાને વેગ મળતો જતો હતો. આ દર્શાત આની પૂર્વેની કોઈ કૃતિમાં છે કે કેમ તેની તપાસ કરવી જાકી રહે છે.

આમ આપન અને સમય અનુસાર મહુખિંદુના દર્શાતનું પ્રયાલોચન પશુ કરાય છે. જે કોઈ પોઠ અને પ્રામલ્યુક કૃતિ એ દર્શાતને અંજે નોંધવાની રહી ગઈ હોય તો તે સૂચવવા તજ્યોને આશર વિચારિ છે.

જોષીપુરા, મુરત, તા. ૧૬-૧-૪૮.

સં. ૧૭૭૮માં શ્રીનરસિંહદાસવિરચિત

મગસીમંડન જિન-સ્તવન

સં૦—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી (ત્રિપુટી)

(દુહા)

મગસીમંડન વિનતું, મુલ્લિ પરમેસર પાસ ।  
 સુચસપતિ આનંદ અધિક, આપો વહિત અઃસ ॥ ૧ ॥  
 ત્રિભુવનકાર તરણ, સાચો સમરથ દેવ ।  
 અહનિસી સદા, સારથ મુરનશ જ્ઞે ॥ ૨ ॥  
 તુજ સમરણ અંકટ ટલઈ, જાજઈ જાવઈ ભુખ ।  
 રોજ મટે રોગી તણ, નારાઈ દાલિદ્ર દુરિ ॥ ૩ ॥  
 ઘાટ ઘાટ અંકટ વિઠટ, અંજ વાધ ભુઈ ઠામ ।  
 ભુવ પ્રેત વિતર તણ, ટલઈ તુઈ લીધઈ નામ ॥ ૪ ॥  
 જિર કિનર જલ યલ વિષમ, અગ્નિ જલ અસરાલ ।  
 વિષધર નઠિમ ઉત્તરઈ, તુજ સમરણ તતકાલ ॥ ૫ ॥  
 પરચા પુરઈ લોકના, આવઈ અંધ અનેક ।  
 પૂજા કરેા મન જાવસું, ચિત્ત ધરિ અધિક વિવેક ॥ ૬ ॥  
 અંડન કેશર ઘસી કરી, અરચઈ જિનવર અંજ ।  
 કુસુમમાલ પ્રેમલ અધિક, મહિરાવઈ મનરંગ ॥ ૭ ॥

૮ આને અંગ્રેજીમાં osprey કહે છે. HIL ( Vol. II, p 513n ) માં આને Sea-eagle કહ્યું છે. ગુજરાતમાં આ પશુ એને " ટિટોટી " કહીએ છીએ.



દારંતર દાદા તણ્ણ આ, વાવર્ષ મધુર મુદંગ ।  
 ઢોલ દદામા દુમબડિ, હોરિ નાદ મુચંગ ॥ ૮ ॥  
 જિન મંદિરથિ જિમણ્ણ, દેવરીયાં છત્રીશ ।  
 તિહા પૂજા પ્રભુની કર્ષ, નરનારી જગીશ ॥ ૯ ॥  
 પ્રભુના મંદિર આગલે, ચોમુખ દેવલ એક ।  
 વીતશગ વંધા તીહાં, આનંદ અધિક વિવેક ॥ ૧૦ ॥  
 વલિ ચોમુખને આગલે, રાયણુ કુખ ઉદાર ।  
 તિહાં પગલાં પરમેસ તણ્ણ, ભોટા હરખ અપાર ॥ ૧૧ ॥  
 રાયણુતલ લશુ દેહરી, છાં શ્રી જિનવર પાસ ।  
 નીલકંઠ નિરપાદુવર્ષ, આનંદ અધિક ઉલ્લાસ ॥ ૧૨ ॥  
 જિન મંદિરથિ જિમણ્ણ, ત્રિહુ દેવરીયાં ઠામ ।  
 મહાકુદ્ર મહિમા નીલો, સોમેસર ઈણુ નામ ॥ ૧૩ ॥  
 સુદિર મંદિર પ્રભુ તણ્ણ, સોહિ અતિ અભિરામ ।  
 ઝાલર સંખ શખ્દ જ તણ્ણ, નાટિક ઠામોઠામ ॥ ૧૪ ॥  
 કેઈક ગાવર્ષ મધુર ધુનિ, કેઈ બબવર્ષ વીણુ ।  
 કેઈ કર ભોડી રથા, ઊભા તલાલીણુ ॥ ૧૫ ॥  
 અતિ ઉચ્છવ આઠે પહર, દેખા પ્રભુ હરખાર ।  
 ચંદ ચકોર તણ્ણી પરષ, હરખર્ષ હીયા મગાર ॥ ૧૬ ॥  
 મેલર્ષ મગસી નાથનર્ષ, મલીયા છે વૃંદ લોક ।  
 વસ્ત્ર પાત ઉવધ ધણા પ્રમુખ, લાધર્ષ સગલા લોક ॥ ૧૭ ॥  
 કે માતા કે ઉમતા, ઉલગણા અસવાર ।  
 ચતુર પુરુષ ચોડી ફિરર્ષ, કર્ષ હુસ્વાર ॥ ૧૮ ॥  
 ઈણુ પરિ મગસિ નાથનર્ષ, મહિમા અતિ વિસ્તાર ।  
 હુ કહિ ન સકુ માનવા, એ કોઈ અવકાત ॥ ૧૯ ॥  
 સાંવલિયા આહિજ તણ્ણી, ગતિ અતિ અલખ અપાર ।  
 જ્ઞાન વિના સમજે, કવણુ, સદામ શુંગાર ॥ ૨૦ ॥  
 વામાસુત હુ તાહરી, કરુ નીરંતર સેવ ।  
 કરુણાનિધી કૃપાલ છે, તે ભાત કહે સું હેવ ॥ ૨૧ ॥

( ઢાલ-ચુંદ મહાર રાગ )

મગસી મંડણુ સુખકારી, તોરા હરસન કી બલીહારી, હો દાદા હરસણુ દે;  
 તોરૈ પાચ નમ્મં રે બહુ પ્રાણિ, શુણુ ગાવર્ષ ઈન્દ્ર ઈન્દ્રાણિ, હો દાદા ॥૧૧  
 મવેતામ્બર.....હિ વિવહારિ હો દાદા;  
 પૂજર્ષ આવક સમકિત ધારિ, પૂજર્ષ અનેક પ્રકાર હો દાદા ॥ ૨ ॥  
 કેઈ આવિકા સુકલિણી, પુરુષ દયા અધિક પ્રવાણી હો દાદા;  
 કેઈ વિમ્મ વેહ ધ્વનિકા તોરા, હરસણુ કી બલીહારિ હો દાદા ॥ ૩ ॥

કેઈ યોગિ જંગમ સંન્યાસિ, બ્રહ્મચારિ કેઈ વનવાસિ હો દાદા;  
 કેઈ વિલખઈ વન વનરાગિ, કેઈ પડિત પવન અભ્યાસિ હો દાદા ॥ ૪ ॥  
 સેવત ચરણ સદા સુખકારિ, ઈમ પૂજઈ અનેક પ્રકારિ હો દાદા;  
 કેઈ અનંત પ્રેમ અણુગારિ, સારિ સેવા અનંત દુહારિ હો દાદા ॥ ૫ ॥  
 કેઈ ગરહી શુભવતિ ગોરિ, કેઈ તુરણિ મયમલ માતિ હો દાદા;  
 કેઈ અચલ નારિ ચુડાલિ, વેણીસર શોભત કાલિ હો દાદા ॥ ૬ ॥  
 કેઈ પ્રભુશુભ નમણુ નિહાલિ, રંગઈ રાતિ હરખઈ વાલિ હો દાદા;  
 કેઈ નાચઈ નવ[લ] રૂપાણી, ઘુંઘટપટ દૂરઈ ટાલી હો દાદા ॥ ૭ ॥  
 કેઈ રૂપઈ રજ સમાનિ, મારુધરની મૃગાનયણી હો દાદા;  
 કેઈ નવજીવન મહાપાતિ, મગસિમંઠણુ શુભ માતિ હો દાદા ॥ ૮ ॥  
 કેઈ મયમલ મહાપંતિ આવઈ, તોરા ચલણુ નમંતિ હો દાદા;  
 કેઈ માલવ દક્ષિણુ દેસે, શુભરાતિણુ નવ નવ વેસે હો દાદા ॥ ૯ ॥  
 કેઈ આવહતા અનુઆલી પુજઈ, રામપુરાની રતનાલિ હો દાદા;  
 કેઈ હિંદુ તુરક હજારી આવઈ, તો પ્રભુ બંત્ર તુમારિ હો દાદા ॥ ૧૦ ॥  
 ધન દિન હો પ્રભુ મારો, મઈ દરસણુ પાયો પ્રભુ તોરો હો દાદા;  
 હવઈ યાત સફલ હુ મોરિ, ભવ ભવ દેને સેવા તારી હો દાદા ॥ ૧૧ ॥

### કલ્પસ

ઈહ પાસ સમિ સુગતિગમિ, દેસ માલવમંઠણે;  
 મગસીય ગામઈ અચલ ઠામઈ, પાપ તાપ વિહંડણે;  
 સંવત સતર અઠોતર વરસઈ, પેસ વદિ તેરસ દિનઈ,  
 નરસિંહદાસ ઈમ ઉલસઈ પ્રભુ, લેટિય દુહ ખિઈ ઘણુઈ ॥ ૧૨ ॥  
 ॥ ઇતિ શ્રી શ્રી મગસિમંઠણુ જિનસ્તવનં, શ્રી પાર્શ્વનાથસ્તવન સંપૂર્ણ ॥  
 પંડિત શ્રી શ્રીકેશરવિમલગણિ તત્તશિષ્ય મુનિ રામવિમલ લખી, તત્કૃતાત  
 સંવત ૧૭૨૬ વર્ષે જ્યેષ્ઠ વદી ૨ દિને શુભાં ભવતુ કલ્યાણમસ્તુ શ્રેયઃ ॥ ૩ ॥  
 શ્રી શ્રી શ્રી ॥ ૩ ॥ ૩ ॥ ૩ ॥ શ્રી શ્રી

યાદ્યં પુસ્તકં ઠગ્ટં તાદ્યં લિખ્યતે મમા ।

તદા શુદ્ધમશુદ્ધં વા મમ દોષો ન હીયતે ॥ ૧ ॥ શ્રી ॥

[નોંધ—આ સ્તવન શ્રી ચારત્રવિનય જ્ઞાનમંદિરની એક કર્તાલખિત પ્રતિભાષી જીવારીને  
 આપ્યું છે. સ્તવનના કલકર્તા બહુવ્યા પ્રભાણે આ સ્તવન સ. ૧૭૭૮ની સાલમાં  
 પોષ વદી ૧૩ ના દિવસે નરસિંહદાસ નામના કવિએ જન્યાવું છે. બ્યારે સ્તવનની  
 સંસ્કૃત પુષ્પકાર્મા સં. ૧૭૨૧નો ઉલ્લેખ કરેલ છે. આવા બે જુદા જુદા સંવતોની  
 સંજતિ થી કોઈ સંકેત એમ લાગે છે કે સંવત ૧૭૨૧ની સાલમાં રચાયેલ કોઈ કૃતિના  
 આધારે પ્રસ્તુત સ્તવન રચ્યું હોય. આ સત્યમાં ખીણ કોઈ સંજતિ વિદ્વાનોને ધ્યે  
 તે તે જણાવવા વિનંતિ છે. સં૦ ]

## પ્રશ્નોત્તર-પ્રબોધ

પ્રયોજક:- પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી. વિજયપદ્મસુરિજી

( ગતાર્થી ચાલુ )

૫૭ પ્રશ્ન—શ્રી ભગવતીસૂત્રનાં શતક, ચૃષ્ટિ વગેરેનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—૧ સર્વાનુયોગમય પંચમંગ શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં ૪૧ શતક છે. ખીબા પ્રશોના અમુક ભાગનું નામ નેમ અખપન, પ્રકાશ, સર્ગ, પ્રતિપાત વગેરે બજ્યાબું છે તેમ અહીં આ સૂત્રના ૪૧ શતક એટલે વિભાગ બજ્યાવા. તે દરેકમાં અમુક પ્રમાણમાં લુદી લુદી ભાગના પ્રશો વગેરે ખીના બજ્યાવી છે. ૨ મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૧૫૭૫૨ શ્લોક છે. ૩ ચૃષ્ટિ ૩૧૧૪ શ્લોકપ્રમાણ છે. ૪ અવચૂરિની નકલ, પાટલુના કાંઠારમાં છે. તેનું પ્રમાણ બજ્યાબું નથી. ૫ ટીકા બે છે, એક શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજને બનાવેલી, તેનું પ્રમાણ ૧૮૬૧૬ શ્લોક છે. પાટલુમાં ૧૦ સં ૧૧૨૮ માં ટીકા બનાવી છે. ખીજી શ્રીકાનશૈખરસૂરિ મહારાજને લખી ટીકા, અઠાલ ૬૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ, બનાવી છે. બંને ટીકા શ્રી આમરોહ્ય સમિતિ વગેરે તરફથી છપાઈ છે. લુદા લુદા પ્રસંગે ચારે અનુયોગની ખીના બજ્યાવેલી હોવાથી આ ભગવતી સૂત્ર સર્વાનુયોગમય કહેવાય છે. ૫૭

૫૮ પ્રશ્ન—શ્રીગ્રાતાધર્મકથામ વગેરે ૬ અંગસૂત્રના મૂલસૂત્ર વગેરેનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—૬ શ્રીગ્રાતાધર્મકથામના મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૫૪૦૦ શ્લોક છે. તેની ઉપર શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજને વિં ૬૦ ૧૧૨૦ માં ૩૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી છે. ૭ શ્રી ઉપાસક દક્ષામિસૂત્ર-મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૮૧૨ શ્લોક, ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજ. ૮ શ્રી અનકૂદક્ષામિસૂત્ર-મૂળ સૂત્રનું પ્રમાણ ૮૯૬, ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજ. ૯ શ્રી અનુત્તરોપપાતક દક્ષામિ-મૂલ શ્લોક ૧૯૨, ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજ. શ્રી ઉપાસકદક્ષામિત્રણ સૂત્રોની ટીકાનું પ્રમાણ ૧૩૦૦ શ્લોક. ૧૦ શ્રી પ્રમખાકરણસૂત્ર-મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૧૨૫૬ શ્લોક, આ સૂત્રની ૪૬૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજને બનાવી છે. ૧૧ શ્રી વિપાકસૂત્ર-મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૧૨૧૬ શ્લોક, આ સૂત્રની ૬૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજને બનાવી છે. આ રીતે શ્રી આચાર્યનાદિ મૂલ સૂત્રોનું પ્રમાણ ૩૧૩૩૬ શ્લોક, અને અગ્રીચારે અંગની ટીકાઓનું પ્રમાણ ૭૪૭૬૦ શ્લોક બજ્યાબું છે એમ યુદ્ધદિપનિકામાં કહ્યું છે. ૫૮

૫૯ પ્રશ્ન—શ્રી ઔપપાતકાદિ ૧૨ ઉપાંગોના મૂલ સૂત્રોનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—૧. ઔપપાતક સૂત્ર-મૂલ ૧૧૧૭ શ્લોક, શ્રી અભયદેવસૂરિજીની ૩૧૨૫ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા. ૨ શ્રી રાજપ્રશોય સૂત્ર-મૂલ પ્રમાણ ૨૦૩૬ ને ૨૧૨૦ શ્લોક. શ્રી મહાપતિરિ મહારાજને બનાવેલી ૩૭૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા. ૩ શ્રીજીવાલિમમસૂત્ર-આ સૂત્રની ઉપર શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજને નાની ટીકા બનાવી હતી, તે છપાઈ નથી. તેના આધારે શ્રી મહાપતિરિ મહારાજને ટીકા બનાવી છે, જેમ “આહ જ મૂલટીકાકાર.” ઇત્યાદિ વચનથી બજ્યાય છે. ૧૫૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ચૃષ્ટિના આધારે શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજને ૧૧૬૨ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી, તે તેના આધારે શ્રી મહાપતિરિ મહારાજને ટીકા બનાવી છે. તેનું પ્રમાણ ૧૪૦૦૦ શ્લોક છે. આ શ્રી જીવાલિમમ નામના ત્રીણ ઉપાંગના મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૪૭૦૦ શ્લોક છે. શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજને બનાવેલી મૂલ ટીકાનું ખીજું

નામ 'પ્રદેશવૃત્તિ' છે. સૂત્રમાં બધાંતા કહિને પદોના વિવરણને પ્રદેશવૃત્તિ નામથી ઓળખાવાય છે. ૪ શ્રી પ્રદાપનાસૂત્ર-આ સૂત્રનાં છત્રીય પદો છે. અહીં ઉમાસ્વાતિ વાચકના શિષ્ય શ્રી શ્વ.આચાર્ય મહારાજને ૩૬ વિભાગ પાડીને દરેક વિભાગને ૫૬ નામ આપીને ઓળખાવ્યા છે. તે દરેકમાં જીવસ્થાન વગેરેની બીના ૨૫૯ બજાવી છે. મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૭૭૮૯ શ્લોક છે. શ્રી હરિભદ્રસૂત્રિકૃત લઘુ દ્વિત ૩૭૨૮ શ્લોકપ્રમાણ બજાવી છે. તેના આધારે, શ્રી મલ્લવગિરિ મહારાજને ૧૬૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ મોટી ટીકા બનાવી. શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજને આ સૂત્રના ત્રીજા પદની ૧૩૩ આધાપ્રમાણ સંમ્બંધી બનાવી છે. તેની ૪૩૦ શ્લોકપ્રમાણ અવચૂરિ હપાઇ છે. ૫ શ્રી ચંદ્રપ્રગટિસૂત્ર-મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૨૦૫૪ શ્લોક, શ્રી મલ્લવગિરિકૃત ટીકાનું પ્રમાણ ૯૫૦૦ શ્લોક. ૬ શ્રી સૂર્યપ્રગટિસૂત્ર-મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૨૨૯૬ શ્લોક, શ્રી મલ્લવગિરિકૃત ટીકાનું પ્રમાણ ૯૦૦૦ શ્લોક. ૭ શ્રી બૃહદોપપ્રગટિસૂત્ર-મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૪૪૫૪ શ્લોક, ચૂલ્કિનું પ્રમાણ ૧૮૭૯ શ્લોક, શ્રી મલ્લવગિરિકૃત ટીકાનું પ્રમાણ ૯૫૦૦ શ્લોક. ૮ થી ૧૨ પાંચ નિરયાવલિકા-૧ કરિપાઠ, ૨ કટવાવત સિકા, ૩ પુષ્પિકા, ૪ પ્રુપ્પચુલિકા. ૫ વલ્લિદલા-આ પાંચ ઉપગિઃ-નિરયાવલિકા નામથી ઓળખાય છે. પાંચે ઉપગોની ટીકા શ્રી મંદસૂરિએ વિં સં ૧૨૨૮ વર્ષે ૧૧૦૯ શ્લોકપ્રમાણ બનાવી, તે હપાઇ છે. આ રીતે નાર ઉપાંગનો ટૂંક પરિચય છે. ૫૯

ઉત્તર-૧ આ હેલ મંથનું બીજું નામ, 'આચારપ્રકલ્પ' છે. તેના ૨૦ ઉદ્દેશ છે. મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૮૧૨ (૯૫૦) છે. ૨ બૃહદ્ બાબનું પ્રમાણ ૧૨૦૦૦ શ્લોક છે. ૩ લઘુ બાબનું પ્રમાણ ૭૦૦૦ શ્લોક છે. ૪ મૂલ સૂત્ર, ચૂલ્કિ અને બાબ્ય (ત્રણેનું) પ્રમાણ ૨૮૦૦૦ શ્લોક છે. ૫. નિશીથ સૂત્રના વીશમાં ઉદ્દેશની ટીકા વિં સં ૧૧૭૭ માં શ્રી પાર્શ્વદેવમણિએ અને શ્રીચંદ્રસૂરિએ બનાવી છે. તે દરેકનું પ્રમાણ બૃહદ્દિપ્પનિકામાં ૧૧૦૦-૧૧૦૦ શ્લોક બજાવ્યા છે, ને કહ્યું છે કે શ્રી પાર્શ્વદેવમણિકૃત ટીકા ઉપ-લભ્ય નથી. ૬૦

૬૧ પ્રશ્ન-બૃહદ્કલ્પસૂત્રનાં ચૂલ્કિ વગેરેનું પ્રમાણ શું ?  
 ઉત્તર-૧ કલ્પવિશેષ ચૂલ્કિનું પ્રમાણ ૩૧૦૦૦ શ્લોક, ૨ કલ્પચૂલ્કિનું પ્રમાણ ૧૨૭૦૦ શ્લોક, ૩ મૂલ સૂત્ર અને બાબને અનુસરીને શ્રી મલ્લવગિરિ મહારાજને ૪૬૦૦ શ્લોકપ્રમાણ બનાવી હતી. બાકીની ટીકા વિં સં ૧૩૩૨માં તપા સ્વેમકીર્તિસૂરિએ પૂરી કરી. સંપૂર્ણ ટીકાનું પ્રમાણ ૪૨૦૦૦ શ્લોક. ૬૧.

૬૨ પ્રશ્ન-શ્રી વ્યવહારસૂત્રનાં ઉદ્દેશ વગેરેનું પ્રમાણ શું ?  
 ઉત્તર-૧ શ્રી વ્યવહારસૂત્રના ૧૦ ઉદ્દેશ છે. પ્રમાણ ૭૭૪. ૨ બાબનું પ્રમાણ ૬૪૦૦ શ્લોક. ૩ ચૂલ્કિનું પ્રમાણ ૧૨૦૦૦ શ્લોક. ૪ સૂત્ર અને બાબને અનુસારે શ્રી મલ્લવગિરિ મહારાજને બનાવેલી ટીકાનું પ્રમાણ ૩૩૬૨૫, ૩૪૬૨૫ શ્લોક છે. ૬૨.

૬૩ પ્રશ્ન-શ્રી દલાપ્રત્યક્ષની નિશ્ચિત આદિનું પ્રમાણ શું ?  
 ઉત્તર-૧. આ સૂત્રનાં દસ અબ્ધનો છે. મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૨૧૦૬, ૨૨૨૫ શ્લોક. ૨. ચૂલ્કિનું પ્રમાણ ૪૩૨૧ શ્લોક. આ સૂત્રના આદિમાં અબ્ધવનનું નામ પશુ-પશુકલ્પ સૂત્ર છે, કારણ કે દર વર્ષે પશુવધા મહાપર્વમાં તે વંચાય છે. મૂલસૂત્રનું પ્રમાણ

૧૮૧૬ સ્લોક છે, મટે બ 'બરસા સુત' નામથી પણ આ પશુપણાક્રમસૂત્ર સુપ્રસિદ્ધ છે. આની નિશ્ચયિતની માથા ૬૮, તે ચૂલ્કિ ૭૦૦ સ્લોકપ્રમાણ છે. શ્રી વિનયવંદસુરિએ બનાવેલ 'ક્રમનિરુક્તાટિપ્પનકંઠ' પ્રમાણ ૧૫૮ સ્લોક, અને શ્રી પુશ્પીચંદ બનાવેલ દિપ્પનકંઠ પ્રમાણ ૬૪૦ સ્લોક છે. આ પશુપણાક્રમસૂત્રની ઉપર બહુ ધુનિવરોએ ટીકાઓ બનાવી છે. તેમાં શ્રી ધર્મશાસ્ત્ર ઉપાધ્યાયે 'ક્રમકિરણાવલી' ટીકા બનાવી છે. શ્રી વિનયવિશ્વકોપાધ્યાયે સુબોધિતા ટીકા બનાવી છે. તે દર મધુપણામાં વંચાય છે. ક્રમકૌમુદી, ક્રમવદીપિકા, ક્રમપ્રદીપિકા, ક્રમક્રમણ્યા, સદેહવિષ્ણુઓપદિ વગેરે ટીકાઓ પણ હાજર છે. શ્રી બિનપ્રભસુરિ મહારાજે ૧૩૬૪ની સાલમાં સદેહવિષ્ણુઓપદિ બનાવી એમ બૃહદ્દિપ્પનિકાદિમાં જણાવ્યું છે ૬૩.

૬૪ પ્રશ્ન—શ્રી મહાનિશ્ચય સૂત્ર પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—લઘુ વાચનાનુસારે ૪૫૦૦ સ્લોક, મધ્યમ વાચનાનુસારે ૪૨૦૦ સ્લોક અને મોટી વાચનાનુસારે ૪૫૪૪ સ્લોકપ્રમાણ જણવું. ૬૪.

૬૫ પ્રશ્ન—શ્રી પંચક્રમસૂત્રના ભાષ્યાદિનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—૧ મૂલ સૂત્રનું પ્રમાણ ૧૧૩૩ સ્લોક, ૨ શ્રી સંપદાસંગીયુક્ત બાબ્ય મઃથા ૨૫૭૪, ૩૦૩૫. ૩. ચૂલ્કિનું પ્રમાણ. ૩૦૦૦, ૩૧૩૬ સ્લોક. ૬૫.

૬૬ પ્રશ્ન—શ્રી જીવક્રમસૂત્રના ભાષ્યાદિનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—૧. શ્રી બિનભદ્રમણિ દ્વામાત્રમંજુકૃત માથા ૧૦૫. ૨. ભાબ્ય ૩૧૨૫ (નથી) ૩ સિદ્ધસેન મહારાજે ૧૦૦૦ સ્લોકપ્રમાણ સંસ્કૃત ચૂલ્કિ બનાવી છે. ૪ ચૂલ્કિટિપ્પનક-ચૂલ્કિની ઉપર કંઈન પદોની ઉપર ટિપ્પણ બનાવ્યું છે. ૫. શ્રી તિલકસુરિ મહારાજે વિ. સં. ૧૨૨૪માં ૧૮૦૦ સ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી છે. ૬. જીવક્રમસૂત્રનું વિવરણ, તે સંક્ષિપ્ત મર્મનિઃ ૨૫ છે. તેનું ૫૪૩ સ્લોકપ્રમાણ છે. ૭. શ્રી હજીવક્રમની ૩૦ માથા છે. તેની ૧૧૫ સ્લોકપ્રમાણ ટીકા છે. ૮. યતિજીવક્રમની શ્રી સાધુરત્નસુરિએ ૭૦૦૦ સ્લોકપ્રમાણ ટીકા રચી છે. ૯ શ્રી હજીવક્રમની શ્રી સોમપ્રભસુરિએ ૨૬૦૦ સ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી, તે હાલ મળતી નથી. જીવક્રમબાબ્ય હાજરું છે. ૬૬

૬૭ પ્રશ્ન—૬૯૯ ૫૫માની મૂલ માથા ટીકા વગેરેનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—૧. આતુરપ્રત્યાખ્યાનની માથા ૮૪, સ્લોક ૧૩૪, અંશલચરણના જીવન-તુંમસુરિએ ટીકા બનાવી. ૨. મહાપ્રત્યાખ્યાન ૧૪૩. ૩. દેવેન્દ્રતત્ત ૨૦૩. ૪. તંદુલ-વૈચારિક સટીક, હાજરું છે. ૫. સંસ્કારક્રમપ્રશ્નિકે અં ૧૨૧. ૬. ભક્તપરિણ ૧૭૧. ૭. આરાધનાપત્રાકા ૧૦૭૮૧માં શ્રી વીરભદ્રાચાર્યકૃતા, હૃદય. ૮. મણિવિલા માથા-૮૧. ૯. અંગવિલા ૬૦ અખ્યાવવાળી-૬૦૦૦. ૧૦ મહાસરણ માથા ૬૪. અર્ચિકા શ્રી જીવનનું સંસ્કૃત ૮૦૦ સ્લોકપ્રમાણ ટીકા. ૧૧ હોપશાસ્ત્ર પ્રવૃત્તિ માથા ૨૨૩, સ્લોક ૨૮૦, ૧૨ જ્યોતિષકરંક-મૂલનું પ્રમાણ ૧૮૫૦ સ્લોક, શ્રી મહાપરિવિકૃત ટીકાનું પ્રમાણ ૫૦૦૦ સ્લોક. ૧૩ મરણ સમાધિ, માથા ૬૫૬. ૧૪ તીર્થોદ્યોગ મા. ૧૨૭૩. ૧૫ સિદ્ધપ્રમાણ મૂલ સૂત્ર-૧૨૦, ઘટિ ૮૫૦. ૧૬ નિરયવિમલિત-૨૦૦, (નથી). ૧૭ ચંદ્રવેલક ૧૭૪. ૧૮ અજીવક્રમ માથા-૪૪. ૧૯ ચમ્પાશાસ્ત્ર સટીક, સુદિત, મૂલ માથા ૧૩૮. ૨૦ વીરસ્તવ માથા-૪૩. બહોળી બીજા પ્રજ્ઞ પદનાની બીજા જણાવી છે. ૬૭ (સુધુ)

# બંદારક શ્રીવિજયસિંહસૂરિપ્રણીત સવેગી સાધુ-મર્યાદા-પટ્ટક

અંક-૧૦-૫૦૫ યુનિવર્સિટી ઓફ ઈસ્ટર્નવિજ્ઞાન (ત્રિપુટી)

બંદારક શ્રી જગન્નંદસૂરિ, બંદારક શ્રી સોમસુંદરસૂરિ, બંદારક શ્રી યુનનન્દસૂરિ ।  
બંદારક શ્રી આચાર્યદેવિમલસૂરિ, બંદારક શ્રી હીરવિજયસૂરિ, બંદારક શ્રી વિજયદેવસૂરિ તત્  
પ્રકાશકાર આચાર્ય શ્રી વિજયસિંહસૂરિપ્રણીત મર્યાદા પદ્ધતિસારેણ આચાર્ય શ્રી  
વિજયસિંહસૂરિપ્રણીત ૧ જ્ઞપાનુસારેણ ગીતાર્થે: સંબંધમોક્ષનાં સંવિગ્રહવિનાં શુદ્ધ  
મારગપદ્ધતિ મધ્યસ્થાનાં સ્વવિહિત આચાર પાલના; (પાલનાથ) મૃગદા (મર્યાદા) પદ્ધતિ  
લખ્યતે અંવત ૧૭૧૧ વરષે માધ જિત (૧૩) ત્રયોદશી ગુરુ પુષ્ટે ॥

- ૧-જર્ ગીતાર્થની નિશ્ચયે જ સર્વે કોણે વિકાર કરવો ।
- ૨-ગીતાર્થને પૂછ્યા વિના કાસિ પ્રશ્નપણા ન કરવી ।
- ૩-યથાશક્તિ નિત્ય બજાવવો, બજાવવાનો, લિપવાનો, લિપાવવાનો, અર્થ ધારવાનો  
કહેવાનો ઉભય કરવો. યાનાચારમાં છંત શક્તિ જોપવવી નહિ ।
- ૪-જોગ વજા વિના કોમ સૂત સિદ્ધાંત ન વાંચવો ।
- ૫-તથા દિન પ્રતે મુક્તે બંધે ૨૫૦૦ મજ્જવી જોષ્ટ, જમ-૫ પદે ઉબ્ધકાલે  
૩૦૦, વર્ષાકાલે ૫૦૦, શીતકાલે ૮૦૦ મજ્જવું ।
- ૬-તથા દિન પ્રતિં છતિ શક્તિષ્ઠ જોમવાઇઈ દેહરે દેવ જુહારવા ।
- ૭-તથા દિન પ્રતે ચોઈ ૮ ત્રિકાલ દેવ વાંદવા, જમ-૫ પદે ૧ વાર ।
- ૮-તથા વહારવા જતાં તથા ઠંડીલે જતાં વાટે સર્વથા કુણે ન જોભવુ, કંઠાપિ  
જોભવાનું કારણ હોય તો એક પાસા ઉભા રહીને જોભવું ।
- ૯-તથા પ્રતિદિન યથાપમાઈ યુનિને વાંદવા ।
- ૧૦-તથા વસ્તિ મધ્યે અધ્યપુંજવું ન હોવું ।
- ૧૧-તથા ઉશાહે મુખે જોભવુ નહિં તથા ક્રિયા કરતાં ને આહાર કરતાં  
જોભવું નહીં ।
- ૧૨-તથા વાંધિયાને આઠાજીને ધરે આહાર લેવો, પણ જિહાં દૂમંછા ઉપજે તિહાં  
સર્વથા ન જવું ને આહાર પણ ન લેવો ।
- ૧૩-તથા એકલા જોચરી ન કરી, સર્વથા કાર્પ વિના ।
- ૧૪-તથા ખીજ પાણીને લાભે કુંઠાને ધોવણુ જરવાણી ન વહોરવુ ।
- ૧૫-તથા એપણાશુદ્ધિ યથાશક્તિ કરવી તિહાં અસમજસપણું ન કરવું ।
- ૧૬-તથા સિક્કી ઉપરિ પ્રસુખ પુંજ પડીલેહી લેવાં મુક્યાં, ઉપરરણુ પાત્ર  
ઉભય ઠંક પદ્ધિલેહવાં ।
- ૧૭-વર્ષાકાલે વસતો ત્રિવ વાર પૂજવી, કંજલ મુકવી ।
- ૧૮-અવિધિઈ વહેરી આહાર પરકવાય તો ખીજ દિને આંજિલ કોળે, ધણી  
અજ્ઞપણાવાંજિ વરુ પરકવાય તો (૧૧) પ્રચાર દિન લખે ૧૮ જોચરી પદ્ધિમરી ।
- ૧૯-તથા તળેયા ઉપરતે પત્ર કુણે ન ધોવા !
- ૨૦- તથા વર્ષ પ્રતે (૨) જો શોણી જમણાઈ કરવી, પારવિનાં આશીપધિ ધોવાને  
કારણે કંજ સંખાઈ નીવી ૨, જોભપદે નીવી ૧ ।

૨૧—જે વાતેં કાનાદિકનો નિવેધ પરનેં થાઈ, પરનેં અપ્રીતિ ઉપને, નામ લેઈ પરની નિદા થાઈ, તે વચન સર્વથા ન બોલવું ।

૨૨—તથા વંકાને દેષાજ્ઞા વિનાં આહાર ન લેવો ।

૨૩—તથા સભ્યતર પૂછીને વહોરવાને કાળે જાવું ।

૨૪—તથા એકથી જો સાથે આભાષ ન કરવો ।

૨૫—તથા વચ્ચ પાત્ર આથેં પાછેં ન બાંધી મુંકવો, વાટે સુષે નીરવહેં, જે ઠંક પકલેહ્યુએ પલિમંથન થાયે તેજ રાખવું ।

૨૬— તથા જનગણિકની કોષ સાધુ સાધી (જે) સાડું ઉપમરણ મુકી જ્ય તો માસ ૨ મધ્યે ચિંતા કરવી, પછેં ચિંતા ન થાઈ જેસાડુમુ (૧) ।

૨૭—તથા મદરથને ઘેર પુસ્તક સીવીનેં ન મુકવું, યાનાદિકની વૃદ્ધિને અર્થે રાખવું પશ્ચિ મુકાઈ ન રાખવું ।

૨૮—તથા કારણ વિના માડીનું બાજન ન રાખવું ।

૨૯—તથા દિવસમાં ૨ ધડી પહેલો, જે ધડી પાછલો આહારપાણી આથીને સાચવવી, વિશેષ કાંચેં પાણી મૂય ઉદિત અસ્તવેલા જોવી ।

૩૦—તથા અટખાદિના કારણ વિનાં મારમાતીત કાલાતીત વારિ વિના ન રાખવું ।

૩૧—તથા વધતું ખરડું સાટિઈ કુંચે કામને ન દેવું, યુરવાદિક કારણેં આપે તો મોકલું ।

૩૨—તથા અનાચરણ વસ્તુ ન વહોરવી—જિતકાલ વિનાં પહુર પલેલાં દ્રાવ, આદા બેઠા પછી રાતી ધાંક કાંચુ વિનાં અણુ જોઈ ન વહોરવી અને પસખારીનાં સેલડી સર્પથા ન વોડરવી ।

૩૩—તથા દિન પ્રતેં જતી સકિત મારગાદિકના કારણ વિનાં એકાચ્યુદિ તપ સાચવવાં ।

૩૪—તથા માસ મધ્યે અધિક સાચથેં ઉપવાસ પહોંચાડવા, પાંચ પરવી વીમથોં ન લેવી, કારણ વિના ।

૩૫—તથા નીવી મધ્યે તિથિ નીવી આતરે લેવા ઉપરાંત નહીં ।

૩૬—તથા દિન પ્રત્યેં કોષ અભિમદ રાખવો ।

૩૭—તથા કાલ સંગ્રાઈ અભિમનો તપ કરવો ।

૩૮—ઐમાસી સંવત્સરીના છુ અકુમ થયાસકિત ઈ કરવા ।

૩૯—દિન પ્રત્યેં જતિ સકિત ઈ કહિસમ ભોમસ્થ ૧૫ તથા ૨૦નો કરવો ।

૪૦—ધ્યાપયોયેં બાલ ચિશ્નાદિકનું વૈભવચ્ચ કરવું, જતિ સકિત જોપવવી નહીં ।

૪૧—તથા દજ વિધ સમાચારી વિશેષેં પાલવી ।

૪૨—તથા માસ કાલાદિક નિયમ સાચવવા ।

૪૩—તથા ગીતારથના કલા વિના કોષએ પોતાની ઈચ્છાઈ એકલો વિકાર ન કરવો, ને જે વિકાર કરે તેમું આહાર વિવહાર ન કરવો ।

૪૪—તથા તપમજની સમાચાર ઉપરાંત પંચગી પરી, તથા વીતરામની પૂજા

પ્રતિમા ઉપરે જોઈને અવિશ્વાસ જાણીઈ જોઈની પોટી પરપણા હે.૯ તેકમું સર્વથા વિવહાર ન કરવો ।

૪૫—તથા જો યોલ ઉપરાંત સધલા જો ન પાલે તેહને પાવચિન રેવું, સર્વથા નિશ્ચ કોલ તો તેસ્કું વિહાર ન કરવો, જો યોલ સર્વમાં ક્ષેત્રાદિક કારણ જાણી વિશેષ મીતાર્થની સંમીતિ. છ વારે જે જ્યણા પરવે ત્રી તે વારીને સર્વસાઓકતા ઉત્કર્મ અપવાદ રીતિ પ્રમાણ કરવી, પણ તે આચા વિના કુંજે કોની મુંઠે લેધને નવી કષ્ટના ન કરવી, જો યોલ સર્વ સદુ કોઇ સંવેગીઈ સદુહવા, પાલવા ।

॥ ઇતિ સુવિકિતસાધુમર્યાદાપદ્ધતઃ સંપૂર્ણ ॥ અં. ૧૬૨૫ના આશ્વિન શુદ્ધ ૮ દસકત મોહી જોઈતાદાજ મનોહરદાજ । સુનિ અમરવિજયજીનાં પાનાં પ્રમાણે ઉતાર્યું છે ઉંઝા મધ્યે ॥

તપમજ્જમાં નીચે મુજબ મર્યાદાપદ્ધતો મળે છે.

૧—મજ્જમાર ૫૫૦નો

૨—આ. શ્રી વિજયદાનસુરિકૃત ૧૧ યોલ (પદ્માવલી)

૩—આ. સોમસુંદરસુરિકૃત અવિચ સાધુ યોગ્ય નિયમ કુલક ગા—૪૭

૪—આ. સુનિસુંદરસુરિકૃત અખ્યાતમકષ્પદુમ

૫—આ. આનન્દવિમલસુરિકૃત સાધુમર્યાદાપદ્ધત (જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્રમાંક ૧૫),

૧—આ. વિજયદાનસુરિકૃત સાન યોલ

૭—૮—જમહસુર આ. શ્રી વિજયહોરસુરિકૃત સાધુમર્યાદાપદ્ધત (જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્રમાંક ૧૪) આરયોલ (ક્રમાંક ૧૪)

૬—આ. શ્રી વિજયસિંહસુરિકૃત સંવેગીસાધુમર્યાદાપદ્ધત (જૈન સત્ય પ્રકાશ )

૧૦—બહારક શ્રીસુમાસુરિપ્રસાદીકૃત વર્તમર્યાદાપદ્ધત (જૈન સત્ય પ્રકાશ, ક્રમાંક ૧૮)



## ‘આર ભાવનાનું સાહિત્ય’ લેખમાં સુધારો

મયા અંકમાં—ક્રમાંક ૧૪૮માં—પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયાનો ‘આર ભાવનાનું સાહિત્ય’ નામનો જે લેખ હપાયો છે તેમાં નીચે મુજબ સુધારો કરવો.

| પૃષ્ઠ | પંક્તિ | અચુક | શુક  |
|-------|--------|------|------|
| ૧૦૬   | ૩      | ૭૭   | ૭૦   |
| ૧૧૧   | ૧૭     | ૧૬૬૪ | ૧૬૬૬ |

૫. ૧૧૧ની ૧૭મી લીંટી પછી નીચેની એક પંક્તિ ઉમેરવી—‘સાંતસુધારસનો જનુવાક, મુજરાતી, પ્રો. વિ. કાપડીયા, વિ. અં. ૧૫૬૪’



टाइटिलना नीला पानाभी आह ]

मिळता हे । अतः इनका समय भी सं. १६४० के लगभग निश्चित है । ' जैन गुर्जर कवियों ' भाग १-३ में जो उल्लेख है ही ।

४ जैन गुर्जर कवियों भा. ३ से आपने २ रचनाओंका निर्देश किया है, पर उसी भागके पृ. ९७४, १२४८ में दो अन्य मौलिक रचनाओंका और उल्लेख है । मलीमांति अन्वेषण नहीं करनेके कारण उनको आपने छोड़ दिया है । उनमें पहली राजस्थानी और दूसरी हिन्दी भाषाकी है । दोनोंके रचयिता खरतर गच्छीय प्रसिद्ध विद्वान हैं । उन दोनोंका परिचय नीचे दिया जाता है —

(१) भावनासंधि—'जैन गुर्जर कवियों' भा. १, पृ. ४९३ में भी इसका विवरण दिया गया है । खरतर गच्छीय प्रमोदमाणिक्य शिष्य उ. जयसोमने इसकी रचना की है । अपने समय में यह बहुत प्रसिद्ध रही है । हमारे संग्रहमें भी इसकी १०-१२ प्रतियां होंगी । अन्यत्र पचासों प्रतिमें हमारे अवलोकनमें आई हैं । कई वर्ष पूर्व प्रकाशित एक ग्रन्थमें यह छप भी चुकी है । सं. १६४६ में बीकानेरमें श्रीजिनचन्द्रसूरिजीके समय इसकी रचना हुई है । 'जैन गुर्जर कवियों' भा. १ में सं. १६७६ दिया था, पर प्रशस्तिमें जिनचन्द्रसूरिजीके राज्यका स्पष्ट निर्देश होनेसे भा. ३ में हमने संशोधन करवा दिया है । इसकी पद्यसंख्या ७३ और भाषा राजस्थानी है ।

(२) २. लक्ष्मीवल्लभके ' भावनाविलास ' की प्रति हमारे संग्रहमें है । ५२ हिन्दी पद्योंमें सं. १७२७ पोष वदि १० की इसकी रचना हुई है ।

### लेखो माटे आमन्त्रण

मिळवट ( आसाम ) थी भाई अगरचंदजी नाहटा लखी जणावे छे के—  
मथुराना ब्रज साहित्य मंडल तरफथी श्री कन्हैयालाल पोद्दारना सन्मान माटे ' पोद्दारं अभिनन्दन ग्रन्थ ' प्रकाशित करवानी योजना करी छे । एना राजस्थान विभागना सम्पादकोर्मा मारु पण नाम छे । जैन मुनिबरो तेमज विद्वानोने विनती छे के राजस्थानमां जैन धर्म, राजस्थानी जैन साहित्य, राजस्थाननां कलापूर्ण जैन मंदिरो तेमज राजस्थानी भाषा, साहित्य, इतिहास, पुरातत्त्व, कला अने संस्कृति बगैरे विषयना लेखो अबवा तो मथुरा अने ब्रज-मंडलना जैन सम्बन्ध विषयक लेखो नीचेना ठेकाये मोकळीने आमारी करे—

श्रीयुत नरोचमदासजी स्वामी M. A., c/o इंगर कोलेज, बीकानेर

११वीं भदई

२५] पू. पं. म. श्री. रामविजयलाला बहुपदेवथी तपस्व्य लेन अंश, आ-ताकुड

२५] पू. अ. म. श्री. सुशुक्तिविजयलाला बहुपदेवथी श्री. आराम-अमल आनम नि. ६३२

१५] पू. पं. म. श्री. शारदाविजयलाला बहुपदेवथी देवभरणी मेरी, पाठीताका.

## दररेके वसाववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना त्रयु विशेषांके

### (१) श्री महावीर निर्वाण विशेषांक

अमवान महावीरस्वामीना एवन संघंधी अनेक लेजोथी  
समूह अंक : मूल्य ७ आना (दयालपत्रेनो अंक आना वधु)

### (२) हीयोत्सवी अंक

अमवान महावीरस्वामी पछीना १००० वर्ष पछीना सातसो वर्षना जैन  
इतिहासने सगता लेजोथी समूह समित्र अंक : मूल्य सवा इपिया.

### (३) कर्मांक १०० : विक्रम-विशेषांक

सम्राट् विक्रमादित्य संघंधी ऐतिहासिक विजविल लेजोथी  
समूह २४० पानिना हणदार समित्र अंक : मूल्य दोह इपिया.

श्री जैन सत्य प्रकाशना ये विशिष्ट अंके

### [१] कर्मांक ४३-जैनदर्शनमां भांसादार डोवाना आक्षेपिना

जवावइप लेजोथी समूह अंक : मूल्य चार आना

### [२] कर्मांक ४५-क. स. श्री हेमचंद्राचार्यना एवन संघंधी

अनेक लेजोथी समूह अंक : मूल्य त्रयु आना

### काथी तथा पाकी इांके

श्री जैन सत्य प्रकाश'नी जीण, पांचमा, आठमा, दसमा,  
अगिबारमा तथा बारमा वर्षनी काथी तथा पाकी इांके तैवार ७.  
मूल्य दरकुं काथीना ये इपिया, पाकीना अढी इपिया.

—सणे—

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति  
नेरिगजगर्भनी वाडी, बीकानेर, अमरावाड.

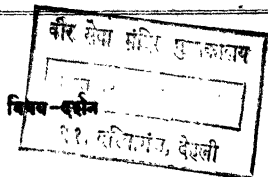
मुद्रकः-मदनगार्भ जोटागार्भ देसाई. श्री श्रीविश्व प्री-टीम प्रेस, सवापोस कोसरोड,  
पो. पो. नं. ३ श्री अक्षितगार्भ कार्यालय-अमरावाड. प्रकाशकः-श्रीभगवास जोटागार्भ देसाई.  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, नेरिगजगर्भनी वाडी, बीकानेर शहर-अमरावाड.



वर्ष १३ : अंक ६ ]

अभिलाषा : १५-३-४८

[ अंक १५०



- १ जैनधर्मसु साभा-य शास : श्री. जेठवन्दास दीपवन्दास जोशी १५५
- २ प्राध्याप्यालयककककक : ए. सु. म. श्री. रमणिकविजयजी १५५
- ३ श्री सनेतशिपर तीर्थना हाजिया ५ आ. म. श्री. चिन्मयपदासशिख १५५
- ४ श्रीविश्ववर्णविद्यया शास : श्री संवरजकजी वाडवा १५५

सनातन-वार्षिक ले श्रिया : अ. अंकनुं सत्य-जथ आना।

# જૈનધર્મનું સામાન્ય જ્ઞાન

( ડૉ. એ. મોહનલાલ ટીપ્પરદ શિક્ષક )

જનકાચ એટલે સહેરામાં એક સ્વર્ગ વધુ અને ધણુખરા નાનાં માથામાં પણ ધર્મિક જ્ઞાન આપતી પેટલાંબા ચાલતી હોય છે. અભ્યાસ કરાવવાની પદ્ધતિ ભણે એક-ધારી નથી હોતી, છતાં ધણુખરે સ્વયં જો તે બોધાપા આપેલ છે કે અભ્યાસક્રમમાં સાપ્તાહિક સમ, બે પ્રતિક્રમણ, પંચ પ્રતિક્રમણ અને પછી પ્રકરણો તથા કર્મક્રમ; પ્રકરણોમાં શ્રવણમાર, નવતરત, કંઠક અને ઘણુ સંધરણોની સુખના હોય છે. આ બધા અભ્યાસ અર્થ સહિત કરાવવામાં આવતો હોય એવાં સ્થાનો બહુ જોવાં છે. ધણુ ખર તે મૂળ સુતની ગોખણુપટ્ટી જ વધુ દિગ્ગેચર થાય છે. આવહારિક શિક્ષણ આપતી સુખાઓ માટે અહીં કાણુનાર માટે એકધારી પાઠની પદ્ધતિ નથી હોતી, કારણ કે સમય યોગ્ય હોય છે અને હાજરી અનિયમિત હોય છે.

હવે કોઈ કોઈ એ વાત સ્વીકારે છે કે અભ્યાસ અર્થ સહિત કરાવવો જરૂરી છે, છતાં એને અમલી બનાવવામાં કેટલીક મુશ્કેલીઓ અને અમરડે છે કે એનો લાભ આપી શકાયો નથી. એકધારા પાઠપુસ્તકો માટે પણ વિચારણાઓ થાય છે, છતાં કોઈ નિશ્ચિત કાર્યક્રમ હાથ ધરાવ્યો નથી. જિતી પ્રજામાં ધર્મિક જ્ઞાન સુદારણ હોય એ માટે જે મત નથી, પણ એ આપવાના માગોમાં યુટે યુટે ભૂલી મીત જેવું છે.

પંચ પ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત શીખાવ તે પદિક્રમણ વિધિમાં અપૂર્વ આનંદ આવે છે. છતાં એ અર્થ માટે જે ભતનો વિદ્યાર્થીમણુ જોઈએ તે હોતો નથી. બહુ નાની વયનાં બાલકોને એમાંનાં સૂત્રોનો જાત સમજવો મુશ્કેલ પડે તેવો પણ છે. શ્રવણમાર અને નવતરત અર્થ સહિત શીખાવ છે અને એ રીત આરંભ છે, કેમકે જૈન દર્શનમાં પ્રવેશવા કાર એ કૃત્રી સમાન છે. પણ એ શીખ્યા પછી આમજ અપ્યવન માણુ નથી રહેતું તેા મેગવેલ જ્ઞાન ભૂલી જતાં વિલંબ નથી થતો. આ જ્ઞાન આપતી સંસ્થ યોની પરીક્ષા તથા રીતે લેવાતી જોવાય છે.

૧. જૈન સ્વે. ઠાન્દરનજ સ્થાપિત એન્ડુઇશન બોર્ડ મારફતે એક જરખા પ્રમુખત્રો-દારા નિયત કરાવેલ ધોરણુપર

૨. રાજનગર ધર્મિક પરીક્ષા લેતા બોર્ડ તરફથી, ધણુખરુ એન્ડુઇશન બોર્ડની પદ્ધતિએ, પણ માત્ર અમદાવાદમાં જ

૩. મહેસાણા જૈન ભેષકર મંડળ મારફત જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં મોહલાલા પરીક્ષકો દ્વારા, ધણુ ખરુ ધોમિકે પ્રકોથી.

ઉ રની રીતો વચ્ચેથી પચાર થનાર વિદ્યાર્થીમણુ એક દિગ્ગે એ જોઈએ તો ક્રીક ક્રીક પ્રમાણમાં ધર્મિક જ્ઞાન મેળવી રહેલ જણાય; પણ કેટલીક વાર જૈનધર્મ અંગથી સામાન્ય જ્ઞાનથી પણ વચિત હોય છે. કેટલાક પ્રસંગમાં ભવવા પણ મળવા નહીં જોવી હજા જોવાય છે. એ સ્થિતિ સુધરે તે માટે અહીં કંઈક પ્રવાસ હાથ ધર્યો છે.

૧. દરેક જૈનધર્મી વિદ્યાર્થીએ બહુજુ જોઈએ કે પોતે શી જિન ભવવતનો અનુયાયી છે.

॥ॐ मईय ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन चैतान्वर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित  
श्री जैनवर्ष सत्यमकाशक समितित्तुं मासिक मुखपत्र

## श्री जैन सत्य प्रकाश

चेरिंगमार्ईकी वाडी : घीकांटा रोड : अमदावाद् ( गुजरात )

|         |   |           |
|---------|---|-----------|
| वर्ष १३ | ॥ वि०अ स. २००४ : बी०नि. स. २००४ : डी. स. १९४८ | ॥ क्रमांक |
| अंक ६   | ॥ शोभण शुद्धि ५ : शोभवार : १५श्री भाव         | ॥ १५०     |

### ॥ प्रत्याख्यानकुलकम् ॥

संपादकः—पू. मुनिमहाराज श्री रमणिकविजयजी  
काऊण नमुकारं, सिद्धाणं अङ्कम्ममुक्काणं ।  
भविअजणबोहणत्थं, पगरणमिणमो निसामेह ॥ १ ॥  
राईभोअणविरई, दुविहं विविहेण चउविहेणावि ।  
नवकारसहिअमाई, पच्चक्खाणं विहेऊणं ॥ २ ॥  
दिवसस्स जो मुहुत्तं, वज्जेज्जा चउत्विहं पि आहारं ।  
अवसेसं भुंजंतो, मासेण चउत्थयं होइ ॥ ३ ॥  
सो तस्स फल्लगुणेणं, कंचण-मणि-रयणभूसिअसररीरो ।  
दसवाससहस्साइं, दिव्वं देवत्तणं लहइ ॥ ४ ॥  
अइ पुण जिणवयणं सुणेइ, सहहमाणो करेइ तं चेव ।  
सो पळिओवमकोडी, निरुवसग्गे वसइ सग्गे ॥ ५ ॥  
न य पणमइ सो पुरिसो, रायाणं देवयं च अरिहमाणो ।  
तिहुअणनमिअं जो नमइ, पच्चक्खइ जो नमुकारं ॥ ६ ॥  
भवसयकोडीदुलईं, जर-भरणाटिएण जं जिणक्ख्खाणं ।  
आराहइ अ अविगं, पच्चक्खइ जो नमुकारं ॥ ७ ॥  
पोरसि छह चउत्थे ( ? ) काउं कम्मं स्ववति जं सुणिणो ।  
तं न हु नारयजीवा, वाससयसहस्सकोटीहिं ॥ ८ ॥  
अंगुट्ट-मुट्टियमुहं, निरुचं पाछेइ तह इमं सम्मं ।  
तस्स गुणनिवहरंजिअ, जाया परिअयणकज्जेण ॥ ९ ॥  
मअइ तेण वरेअं, निरुचं कंता करेइ संकेअं ।  
संकेअपचक्खाणं, वयंति एअं समासेणं ॥ १० ॥

जे निश्चयप्यमत्ता, गंठी बंधति गंठिसहिअस्स ।  
 सम्भापवग्गसुक्खं, तेहिं निबद्धं सर्गठम्मि ॥ ११ ॥  
 मणिकण नमुक्कारं, निरुवं विम्हरणवज्जिअं धम्मा ।  
 पालंति गंठिसहिअं गंठी सह कम्मगंठीहिं ॥ १२ ॥  
 मंसासी मज्जरओ, एकेण वि वैव गंठिसहिएणं ।  
 सो वि इह तंतुवाओ, सुसाहुवाया सुरो जाओ ॥ १३ ॥  
 इअ चित्तिअ सुअम्भासं, अम्भासं सिवपुरस्स जइ महसि ।  
 अणसणसरिसं पुञ्जं, वयंति एअस्स समयन्नु ॥ १४ ॥  
 अट्टविहकम्मगंठी, भवसयवद्धा थिरीकया बहुसो ।  
 मिदइ सो अचिरेणं, पच्चक्खइ जो इमं गंठी ॥ १५ ॥  
 माणिक मुत्ति अ मरगय, वइरं च — — करयले बद्धं ।  
 अवहरिऊण न सका, गंठीए फलं सुसुद्धाए ॥ १६ ॥  
 जो पोरिसिं च पुरिसो, पच्चक्खइ सच्चकालमज्जत्थो ।  
 अरिहंत-चक्खवद्धी-बन्नेनाणं च वासुदेवाणं ।  
 एएसिं पि कुलेसुं, उप्पज्जइ सो सयं पुञ्जो ॥ १८ ॥  
 पुरिमदहं पच्चक्खइ, रूवसिणी महिलिआ व पुरिसो वा ।  
 सो अवरम्मि भवम्मि अ, देवत्तणमुत्तमं लहइ ॥ १९ ॥  
 तत्तो वि चुओ संतो, उवज्जइ घाडकम्मकम्माई ।  
 मणुअभवम्मि अ पामइ, रयणनिहिं बहुविहं पुरिसो ॥ २० ॥  
 एगद्धाणम्मि ठिओ, बहुविहरयणाण सामिओ होइ ।  
 देवत्तणम्मि ईदो, मणुअमवे होइ महयारी ॥ २१ ॥  
 अपरमिअं सो पावइ, सारीरबलं मणुअलोगम्मि ।  
 एगासणगस्स फलं, जिणवरवीरेण निहिट्टं ॥ २२ ॥  
 तेएण अहिअतैऊ, न वि सक्को जोअणं व्व जोएणं ।  
 उच्चक्खणयवन्नो, आयंबिल कारओ पुरिसो ॥ २३ ॥  
 जो उववासं पुरिसो, अवसं कारेइ जिणवरमएणं ।  
 बप्पुत्तिपुद्धिधुणिअं, सो निहणइ पुताणयं कम्मं ॥ २४ ॥  
 अट्टविहंपि अ गंठी, बारसमेएण तवविहाजेणं ।  
 छिज्जइ निखिलं जम्हा, तम्हा उवावासमिच्छंति ॥ २५ ॥  
 ॥ इति प्रत्याख्यानकुलकम् ॥

अथ अनाम्यान्कस्य यथावशात्तानां शांतभूतिं श्री हंसविक्रमप्रभु महाशयना अंशुनी  
 आश्रीन प्रति १५२३ी ३तारिने अहो आशु ३.

# શ્રી સમેતશિખર તીર્થનાં ઢાળિયાં

[ શ્રી હરકેર શેઠાણી ને શેઠ ઉમાલાલએ ઠાઢેલ સંઘનું વર્ણન ]

પ્રેષક:—શેઠ પનાલાલ ઉમાલાલ

સંપાદક:—પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપદ્મસુરિશ્ચ

[ કાલ્પવૃક્ષ—અમલવાદના જ્ઞેનાના ગોરવભર્યા ઇતિહાસને મારે ઉપશોભી જોવી આ આખી કૃતિ અહીં આપવામાં આવી છે. —ત્રી ]

હલ્કા

- શ્રી સંજેશ્વર પાય નમો, નમો પદ્માવતી માય;  
 સંઘતણા શુભ આવતાં, ઢેઢે હરખ ન માય. ૧
- ઉપમારી મારા શુર, વીરવિજય પંચાસ;  
 તેહ તણા સુપસાયથી, રચના કરું થઈ ઢાસ. ૨
- કણ કણ શુર સુજ સાંભરે, તન મન ધન થઈ રંગ;  
 એક ચિતે થઈ સાંભળો, ઢેઢ ન કરશો ભંગ. ૩
- મોહ તિમિર લેહન ભણી, શુર હીપક સમ ધાર;  
 ભવ જળથી પડતા થકા, મહોટો શુર આધાર. ૪
- શ્રુતવિદ્યાઢાયક શુર, પચ્ચુવધાર ન યાય;  
 ઢેઢાઢેઢી ભવે કરી, કરીએ વિવિધ ઉપાય. ૫
- મેં તો બાળકોડા કરી, હાંસી ન કરશો ઢેઢ;  
 બૂલ પડે તો શેઠજે, સમકિત નિરમગ ઢેઢાય. ૬
- નામ સખાવત જેહનું, હીમતમાં સિરઢાર;  
 લક્ષ્મીનો લાહવો લીએ, ધન ખરચે એક ધાર. ૭

ઢાળ પહેલી. (બીઢી પ્રભાતે પ્રશુ નખીએ—એ ઢેશી)

- સમેતશિખર ભવી તુમે સેવો, ત્રિભુવન તીરથ નહિ જોવો;  
 મહુજ જનમનો એ મેવો, —સમેત ૧
- મોહ ગયા પ્રભુ જોલે કામ, જખીએ તેહ તણા નામ;  
 યાએ મનવંછિત કામ, —સમેત ૨
- શુર નંદન વન વીસશમ, મધુવન મંદિર છે ધામ;  
 શિવમહુ જોલણ આરામ, —સમેત ૩
- જખૂદીપ ઢાહિણુ ભરતે, પૂરવ ઢેશે અહુસરતે;  
 સમેતશિખર તીરથ વરતે, —સમેત ૪
- અણતાદિકે ઢસ ઝીવ ભવે, વિમળાદિકે નવ શિખર પાવે;  
 પાસ પ્રભુ જોમ વીસ યાવે, —સમેત ૫
- શંખનમર શુભર ઢેશે, આવક લોક ભલા વેશે;  
 કૃષ્ણલિ ભાખ્યા છુટા ઢેશે, —સમેત ૬

- ખુલાલ નાહાલ કુલે લેટો, ગંભીર સાહેરનો પેટો;  
 કેશરીસિંહ તણો બેટો, —સમેત૦ ૭  
 વઠ જોશવાળ કુલે આયો, સુરજખંડ તણો બાયો;  
 હઠીસિંહ કેસરી ગવરાયો, —સમેત૦ ૮  
 તેની ઉભય છે નાર, તેહમાં હરકોર શુભાંઠાર;  
 જમમાં કીર્તિ વિસ્તાર, —સમેત૦ ૯  
 ઉમાભાઈ સોવનમય કાયા, સગી બહેન તણા બયા;  
 તપ કરી પરભવથી આયા, —સમેત૦ ૧૦  
 શેઠની અનુમતિને નિરખી, ખેળે લીધા છે મન હરખી;  
 સંતોષ સમતા શુભ પરખી, —સમેત૦ ૧૧  
 આદીએ શોભે ઉમાભાઈ, ધન્દ જ્યંતસું હુકરાઈ;  
 પુરણ પુન્યે સુકમાઈ, —સમેત૦ ૧૨  
 સમેતશિખર લેટણ કાળે, મહારાણી વીકટોરીઆ રાળે;  
 જિનશાસન ઉત્તત છાળે, —સમેત૦ ૧૩  
 ઠાન પુરયે છે વડભાગી, વિજયની સુરત એ બાગી;  
 અદ્ય ભવના સોભાગી, —સમેત૦ ૧૪  
 શુરે વીરજી દેશના દેતા, સમેતશિખરના શુભ કહેતા;  
 સુખ થકી અમરીત ઝરતા, —સમેત૦ ૧૫  
 દેશના કુલ્લી થયા છે રાગી, કુમતિ દૂર ગઈ ભાગી;  
 સમકીતની લેશ્યા બાગી, —સમેત૦ ૧૬  
 કરવી બાત્રા શિખર તણી, શેઠાણી મન હોંશ ઘણી;  
 અશુરનાં વચનો સુણી, —સમેત૦ ૧૬  
 અંસાર માંહે ઘણા રાતા, ખાએ પીએ શ્રીર મહમાતા;  
 પરભવ પામે અચાતા, —સમેત૦ ૧૮  
 દેવ શુરને નિત નમતા, ધન ખરચી બાત્રા કરતા;  
 ધન ધન તે નરની માતા, —સમેત૦ ૧૯  
 વીરતણ્ શાસન પામે, ખાવો પીએ ન કરો ખામે;  
 આશો શિવ વહુના નામે, —સમેત૦ ૨૦  
 હરખમાં વરસ ઘણા વીતાં, શેઠાણી ઉમાભાઈને કહેતાં;  
 એથી શિવશંકરને તેહતા, —સમેત૦ ૨૧  
 માણેકઅંદ મોલીઅંદ શુભવાન, શેઠજી આગે પરધાન;  
 હુકમ આલે પામે બહુ માન, —સમેત૦ ૨૨



તેહથી શેઠાણી એમને કહેતા, લે પણ હુકમ સીરે ધરતા;  
 રબ માગી પૂઠેથી ભલતા, —સમીત૦ ૨૩  
 જોગણીસ વીસાને વરસે, કારતક વહ બીજને દિવસે;  
 મહુરત લીધું મન વિકસે, —સમીત૦ ૨૪  
 કંકાતરી લખી દેશે દેશે, કલકતા વળી જ્યપુરસે;  
 સોરઠ કમ્ભ સુખઈ વાસે, —સમીત૦ ૨૫  
 શુકરવારે મહુરત લીધા, બાહેર જઈ ઠેરા કીધા;  
 વીરવચન પસાએ સીધા, —સમીત૦ ૨૬

ઢાળ બીજી (સાંભળ રે તું સજની મેરી, રજની ક્યાં રખી આવીશ રે—એ દેથી.)  
 દિત શિખામણ ઉમાબાઈને, શેઠાણી એણી પેરે જોલે છરે;  
 મધુર વચણે સહુસુ જોલે, બાણે અમીયને તોલે. તો જસ લહીએ છરે. ૧  
 આબ્યાં ગયા ને આદર લીજે, લીજે તાસ સલામી છરે;  
 સભા મારગ મુનિવર દેખી, બીડી કીજે પરણુમો —તો જસ૦ ૨  
 સાધરમીક ને સર્ગાવહાલાં, સાથે લોજન કીજે છરે;  
 સંઘ ભગતી પરભાતે ઊડી, શુર સુખ ધર્મ મુણીજે —તો જસ૦ ૩  
 જિનવર પૂજા ને નિત જોગણવ, કરજો નવ નવ ભાતે છરે;  
 સંઘ તણી ઠકુરાઈ વિલસો, લોજન ન કરો રાતે —તો જસ૦ ૪  
 મોકળે હાથે ધન વાવરજો, સંઘ સકળ સાચવજો છરે;  
 પૂરવ સંઘ સંભારી ચિત્તમાં, અમાની મન કરજો —તો જસ૦ ૫  
 એ શિખામણ હૃદય ધરીને, સંઘનું તિલક કરાવે છરે,  
 શાન્તિનાથ પ્રભુ ધર્મ છુનેશ્વર, રથમાંહે પધરાવે —તો જસ૦ ૬  
 શેઠાણી ઉમાબાઈ બે કર જોડી, પ્રભુને શીથ નમાવે છરે;  
 પ્રભુ શુણ સ્તુતિ અફલુત કરીને, રામ રામ વિકસાવે —તો જસ૦ ૭  
 પરધાન વહુ રથ પૂઠે આલે, રામણુ હીવો કર શોલે છરે;  
 આજુવણુ જરો સાડી ધરીને, નરનારી ભેઈ થોલે —તો જસ૦ ૮  
 શેઠાણીજી ધુરે આલે, પાછળ શોલે નારી છરે;  
 પ્રભુ શુણ ગાતી (બણે) અમરી ભમરી, રાસ રમે લટકાળી—તો જસ૦ ૯  
 હવે વરથોડાની સામથી, ત્રીજી હાલે કહીમું છરે;  
 ઠીશુભવીર પસાએ સેવક, આબ્યા મસ્તક વહીમું—તો જસ૦ ૧૦

ઢાળ ત્રીજી (રંજ રસીલા સાંભળો રે એ—દેથી)

રંજ રસીલા સાંભળો રે, વરથોડાનો ઠાઠ સહુણુ;  
 કનક રજવ ધાતું મળી રે, રથ લહીએ જહુ ધાટ. સહુણુ. રંજ૦ ૧

- પુત્રીઓ નાટક કરે છે, જોતાં અનિમેષ દેવ, સલુણા;  
 બે બાલુ ચામર ઢળે છે, ભકિત કરે ઘણી સેવ. સલુણા—૨૦૦ ૨
- રથ સારથી પ્રભુના થયા છે, મહાસુખભાઈ મહાભાગ, સલુણા;  
 બાણે મોહને ઠાકીઓ છે, હંસ વનેથી કાગ. સલુણા—૨૦૦ ૩
- સાબેલા શણગારીઆ છે, બાણે દેવકુમાર, સલુણા;  
 કેઈ હસ્તી શિરે ચઢયા છે, કેઈ તુરંગ ખુખાર. સલુણા—૨૦૦ ૪
- વાભા વાગે વિલાતનાં છે, સરલાહરો ટહુકાર, સલુણા;  
 ભેરી ભુજંગ વાજે ઘણાં છે, તાંસાં ઢોળી સાર. સલુણા—૨૦૦ ૫
- સાજન માંહી શોભતાં છે, શેઠ વળી શાહુકાર, સલુણા;  
 જમન તણા રાગી ઘણા છે, વરઘોડા મોબાર સલુણા—૨૦૦ ૬
- એમ મહોટે મંડાણસું છે, હેતા અહળક દાન, સલુણા,  
 સંઘવી તિલક શોભે ઘણું છે, કરમાં શ્રીકૃણ પાન. સલુણા—૨૦૦ ૭
- વરઘોડો જોવા મળ્યા છે, નર નારીના શેઠ, સલુણા;  
 શ્રાવક મનમાં ચિંતવે છે, જન્મ ગમાયો ફેક. સલુણા—૨૦૦ ૮
- એ સંઘમાંહી પધારશે છે, ધન ધન તે નરનાર, સલુણા;  
 ગયો અવસર મળશે નહિ છે, કહેતાં ના આવે પાર. સલુણા—૨૦૦ ૯
- સમૈતશિખર જે સધાવશે છે, તેહનો ધન અવતાર, સલુણા;  
 કારણ કારજ નીપજે છે, કહે આગમ ગણુધાર. સલુણા—૨૦૦ ૧૦
- એમ કરતાં અનુમોદના છે, વરઘોડો આઠ્યો પુર બહાર, સલુણા;  
 દેરા તંબુ કચેરીઓ છે, ચંદનીઓ ઘણી સાર. સલુણા—૨૦૦ ૧૧
- પ્રભુજી તણે તંબુ શોભતો છે, બાણે સ્વર્ગ વિમાન સલુણા;  
 ખનાત સાટણ બહુ મળી છે, હેખી તજે અભિમાન. સલુણા—૨૦૦ ૧૨
- નવ કલયા કંચન તણા છે, રેશમી આલી દોર, સલુણા;  
 બીલ ઘલટણ ખેરો શીરે છે, પડતી નગરે ઠોર. સલુણા—૨૦૦ ૧૩
- વહ પાંચમ દિન આવિયા છે, અચેર સંઘ જમાય, સલુણા;  
 તારાચંદ સોભામનો છે, દંદાર ચિતથી ધાય. સલુણા—૨૦૦ ૧૪
- પાછલી રાતે ચાલોઆ છે, પેથાપુર સુકામ, સલુણા;  
 સાગીવચ્છલ બહુ ભાવસું છે, શ્રાવકનાં બહુ ધામ. સલુણા—૨૦૦ ૧૫
- જેવંદશાએ જમાડીઓ છે, પ્રભુ વંદીને સધાય, સલુણા;  
 બોડે મામે આવિયા છે, ત્રિભોવનના શુણ ગાય. સલુણા—૨૦૦ ૧૬
- ભખપતિ મળીઆ સંઘમાં છે, તેહનાં સુણાને નામ, સલુણા;  
 શેઠ ભાગુભાઈ ભાવશું છે, અહલક ખરચે દામ. સલુણા—૨૦૦ ૧૭

સમતા રસમાં ઝીલતા રે, સમૈતશિખર એક ધ્યાન, સલુણા;  
 પરિવાર સહુ સાથે લીઓ રે, કોષ નહિ અભિમાન. સલુણા—૨૦ ૧૮  
 સુંદરજી સંઘની આવીઆ રે મોરળી સુંદર ધામ, સલુણા;  
 છવઠયા ઘણી પાલતા રે, પર પોતાને ઠામ. સલુણા—૨૦ ૧૯  
 દિન પરતે પૂલ કરે રે અષ્ટપ્રકારી એક ભક્ત, સલુણા;  
 પૂલ વિના જમવું નહિ રે, શકિતએ ખરથે રિત, સલુણા.—૨૦ ૨૦  
 ઉમાભાઈ રૂપચંદના રે, મગનભાઈ મનરંગ, સલુણા;  
 બાણે ઉગ્યો શરી બીજનો રે, વરધવંતા ઊછંગ. સલુણા—૨૦ ૨૧  
 માતા ધીરજ પાઈને રે, બાહુદ છે પ્રધાન, સલુણા;  
 જેકાર બેન સમતા રસે રે, જ્ઞાન બાણે એક તાન. સલુણા—૨૦ ૨૨  
 મોહનભાઈ રમે રંગજું રે, દેખી આણુંદ થાય, સલુણા;  
 વેળ વધે એમ એ વધે રે, પુણ્યપનોતી બાણે માય સલુણા—૨૦ ૨૩  
 હણુગંધવ ઉમાભાઈના રે, મગનભાઈ છે સાથ, સલુણા;  
 તે આબ્યા પરિવારથી રે, ધન ખરથે બેહુ ઢાય. સલુણા—૨૦ ૨૪  
 નમરચેઠ હેમાભાઈના રે, જિજમખહેન સધાય, સલુણા;  
 ચેઠ હલ્લુભાઈ આવતા રે, ચરયા જ્ઞાનની થાય. સલુણા—૨૦ ૨૫  
 વકીલ માણેકચંદ આવતા રે, ભગવાન સુત કાઠીદાસ, સલુણા;  
 વીસનગરથી ભેગા બળ્યા રે, જેઠાભાઈ ગુણરાય સલુણા.—૨૦ ૨૬  
 કુટંગ સહુ મળી આલતા રે સાસુ વહુ ઘણો રાગ, સલુણા;  
 ખીર નીર સમ પ્રીતડી રે, બાણે ખીલ્યો બાજ. સલુણા.—૨૦ ૨૭  
 જે ઘર ભલ દીન કલેશમાં રે, કમળા ઘણી અકળાય, સલુણા;  
 માથે ઇલાં રહેવું નહી રે; જઈ બેડી શીતજ છાંચ. સલુણા.—૨૦ ૨૮  
 બાપુભાઈ સમતા રસે રે, કુમતિ હર કરાય, સલુણા;  
 વીરચંદ જવેર આબ્યા રે, તપ કરી કરમ જલાય. સલુણા.—૨૦ ૨૯  
 આજળ ભવિ તુમે સાંભળો રે, નામ રહ્યા જે સ્વાર, સલુણા;  
 શ્રીશુભ વીરના દાસને રે, સેવન દુળે મનોહાર સલુણા—૨૦ ૩૦

ઠાળ ચોથી—(વહાલાશની વાઢદી અમે જોતા રે—એ રેથી)

ઉમાભાઈ સમૈતશિખર જિરિ જઈએ રે,  
 વીસ ટુંકની પૂલ કરીએ, ઉમાભાઈ (એ આંકણી)  
 વહ આઠમે ઠાકલે આવે રે, પ્રભુ પૂજને આણુંદ પાવે રે;  
 પછે નીજનગર સધાવે, —ભા. ૧

|                              |                                |    |
|------------------------------|--------------------------------|----|
| જેઠાભાઈ સામૈયુ ઢાવે રે,      | મહાજન સહુ લોલા આવે રે;         |    |
| સંઘ દરિશણુ કરવા બાવે,        | —જિમાં                         | ૨  |
| વીસનગરના સરવે લોક રે,        | મેઢી માલ ચઢી થોક થોક રે;       |    |
| વળી બેઠા અગાસી ગોખ,          | —જિમાં                         | ૩  |
| વરથોડો ધીમે ધીમે આવે રે,     | જન દેખીને આણુંદ પાવેરે;        |    |
| બબરમાં લોક ન આવે રે,         | —જિમાં                         | ૪  |
| પ્રભુ દરિસન કરીને વહીઆ રે,   | ભવોભવનાં પાતકિ ટળીયાં રે;      |    |
| મને અંતરબની મળીયા,           | —જિમાં                         | ૫  |
| સંઘ જમણુ કરી હો સધાવે રે,    | નવમતું હુણુવામા આવે રે;        |    |
| કરે જમણુ કાલીકાસ બાવે,       | —જિમાં                         | ૬  |
| લીલાંથી વડમામ તે આવે રે,     | ઘાસ ઢાણુની ઢ્હાણી ધાવે રે;     |    |
| હવેરી બાઈચંદ અપાવે,          | —જિમાં                         | ૭  |
| એકાદશીએ પાલણુપુર પેઠા રે,    | પદ્મવીઆ પાસજી ક્ષેટયા રે;      |    |
| મારા ભવનાં દુઃખડાં મેટાં,    | —જિમાં                         | ૮  |
| સ્વામીવનજલ પાંચ તે ધાવે રે,  | હવેરી બાઈચંદ કરાવે રે;         |    |
| બધા બેલને ઘાસઢાણુા દેવરાવે,  | —જિમાં                         | ૯  |
| મગનભાઈ તે પરણીને આવ્યા રે,   | વહાયગીરી બહુ લાવ્યા રે;        |    |
| પછી ભૂતડીએ સધાવ્યા,          | —જિમાં                         | ૧૦ |
| થેક દલસુખશાએ કીધો રે,        | સ્વામીવનજલ કરી લકાવેા લીધો રે; |    |
| શુર વચન સુધારસ પીધો,         | —જિમાં                         | ૧૧ |
| હાંતીવાડે પ્રભુજીને નમતા રે, | કંઘ માન માયાને વમતા રે;        |    |
| રૌયાવાડે ગયા મન બમતા,        | —જિમાં                         | ૧૨ |
| પ્રભુ વંદીને આણુંદ પાવે રે,  | છરાવહી ગામ તે આવે રે;          |    |
| પ્રભુ પાસ તણા શુણુ ગાવે,     | —જિમાં                         | ૧૩ |
| આણાદરે ડેરા હીધા રે,         | ચોકી ખેડેરા તે ચોક્કસ કીધા રે; |    |
| દેખી તીરથ કારજ સીધા,         | —જિમાં                         | ૧૪ |
| પ્રભુ દેખી લોચન કરીઆં રે,    | સંસાર સમુદ્રથી તરોઆ રે;        |    |
| દેલવાડામાં સંચરીઆં,          | —જિમાં                         | ૧૫ |
| જાત શુદ્ધિ થેક કરીને રે,     | પીતાંબર કસળી ધરીને રે;         |    |
| સોના રૂપાના કલશા ભરીને,      | —જિમાં                         | ૧૬ |
| પ્રભુજીને પખાલ તે કરતા રે,   | કાલ અનાદિનો મલ હરતા રે;        |    |
| કરી દ્રવ્યપૂજા બાવમાં બહતા,  | —જિમાં                         | ૧૭ |

|                             |                                 |          |
|-----------------------------|---------------------------------|----------|
| ચૈત્યવંદન અપૂરવ યોલે રે,    | સંભલતા સુરનર ઠોલે રે;           |          |
| કંઠ નાભિથી ખહુ ઘોલે,        | —ભિમાં                          | ૧૮       |
| બુધ્ધસ્તુતિ કરીને આવે રે,   | સ્વામીવચ્છલ ભુક્તો કરાવે રે;    |          |
| પછે અચ્છબદ સધાવે,           | —ભિમાં                          | ૧૯       |
| પ્રતિમા ચોતુખની ચારે રે,    | પંચધાતુ લેલી મનોહાર રે;         |          |
| પ્રભુ તેજ તણો નહિ પાર,      | —ભિમાં                          | ૨૦       |
| મૌન જોહાદશી સહુ ભાવે રે,    | પોસહ કરી ધ્યાન ધરાવે રે;        |          |
| ટીપ કરવા સંઘ મેળાવે રે;     | —ભિમાં                          | ૨૧       |
| ધરમજ્ઞાલાએ સરવે આવે રે,     | મમતા મૂઝી સરલ સ્વભાવે રે;       |          |
| મન ઉછરંઝથી બસાવે,           | —ભિમાં                          | ૨૨       |
| જહલ જોગણીજ રૂપેયા ઝાઝા રે,  | જેક જોકની ધરતા મોઝા રે;         |          |
| વંદી વહીઆ આબુગઠ રાબ,        | —ભિમાં                          | ૨૩       |
| જોમ અનુક્રમે આવતા રે,       | શીરાહીમાં ઠીલકાં ઠરતાં રે;      |          |
| ઠેરા ઠેખો કરમ અરંતા,        | —ભિમાં                          | ૨૪       |
| પાંચ વીસામે રાણકપર આવે રે,  | પ્રભુ ઠેખીને આજુંદ પાવે રે;     |          |
| ઠેરા તંબુ કથેરી કરાવે,      | —ભિમાં                          | ૨૫       |
| સ્વામીવચ્છલ ચાર તે કરીઆ રે, | માણુકચંદ મોતીચંદ ઠીલાં બહીઆ રે; |          |
| શુભનીર સેવકને મહીયા,        | ભિમાભાઈ સમીત શિખરજિરિ જઈએ રે;   | ભિમાં ૨૬ |

ઠાલ પાંચમી (પ્રભુ પાશતું મુખકુ જોવા—એ દેશી)

|                          |                            |   |
|--------------------------|----------------------------|---|
| હવે રાણકપુર મનોહાર,      | હહેરો ઉચો ચોતુખ ચાર;       |   |
| મૂલ નાયક રીખવણ દેવ,      | તેહની કરતા નીત નીત સેવ.    | ૧ |
| પ્રભુ રીખબના હરીચન કરીએ, | બવોભવના પાતિક હરીએ         |   |
| હરસણથી હરિસણ ધાએ,        | તે આજુંદ જગત ન માએ—એ આંજણી |   |
| ભિમાભાઈ રનાન કરીને,      | સોના રૂપાના કલયા ભરીને;    |   |
| વહી કરતુરીમાંઠી બરાસ,    | ઠેચરમાંઠી કરી સુવસ.        | ૨ |
| મુખથી ઉમેવે મૂપ,         | પૂજા કરતા સંભવી ભૂપ;       |   |
| ખહુ ભકિતએ પૂજ્યા દેવ,    | દેએ બવોભવ ચરણની સેવ.       | ૩ |
| પૂજા બહુવી લહાવો લીધી,   | શુભ કારણ કારણ સીધી;        |   |
| લોચરા જોરાશી ચાર,        | ચંભા ખણી દોય હભાર.         | ૪ |
| જો સંઘ તણો ઘણો ઠાક,      | ગાડી સરવ મહી શત સાક;       |   |
| સંઘતણું જોક સહસતું માન,  | લજ્જુ જવગંદ છે પરધાન.      | ૫ |
| ઠાકા જેએસંઘ કરે કારભાર,  | અંજાલાલ આંગ્યા છે લહાર;    |   |
| જોટાથી હલકલ ઝાલી,        | રતનવિજય તણુ મુણરાગી.       | ૬ |

- લક્ષ્મીબાઈ નગીનદાસ, વતધારી છે ગુણરાસ;  
 સમતારસ શ્રાવક મલીઆ, સંસાર થયી તે મલીઆ. ૭
- જીનસાક્ષીમાં છે શિવરામ, દેરાસરનું સોપાનું છે કામ;  
 શ્રાવક સમરણ અહનીસ ગણતા, સંઘ સાન્નિધ્ય દેવ કરતા. ૮
- હવે શ્રાવિકા ગુણરાગી, બાઈ સૂરજ છે મહાભાગી;  
 જડાબ ભણી છે દોગ, પ્રકરણ ભણ્યા છે સોગ. ૯
- કપડવણુજના મૂલીબાઈ નામ, મેણા બેઠેન ધરમનું ધામ;  
 સુત્ર અરથ સાંભણવા રસીયા, ગુરૂ ભગતિ કરવા વસીયા. ૧૦
- હવે સાધુ તણો પરિવાર, સંવેગી છે ગુણના ધાર;  
 સૌભાગ્યવિજય પંચાસ, હિમેશવિજય છે પાસ. ૧૧
- બીજા સાધુ ગુણીજન આવે, શાંતિવિમલ સંઘાતે લાવે;  
 માણેક મુનિ છે પથચારી, મહાપંચમ્રતના ધારી. ૧૨
- એમ સાધુ મળ્યા મનોહાર, સંજમનો વહેતા ભાર;  
 ગુરૂશીલ મલી છે સોહ, ઝીલે સમતારસ રંગરોહ. ૧૩
- હવે રાણકપરથી ચલિયા, સાદરી રવામિવચ્છલમાં ભળીયા;  
 બીજે દિન ઘણેરા આવે, બાપુબાઈ તે સંઘ જમાવે, ૧૪
- વલી (વાલી) નગરના શ્રાવક રાગી, સંઘ ભગતિ કરે વડભાગી;  
 નવમંદિર અપુરવ શેલે, સુર અસુર તણા મન થેલે ૧૫
- નાડલાઈ ચિદાચલ નિરખી, ગિરનાર ગેઈ મન હરખી;  
 સહુ તીરથના સીરદાર, સત્રમાંહે કહ્યો વિસ્તાર. ૧૬
- દેરાં તેર તે સ્વર્ગવિમાન, દેખતા તજે અભિમાન;  
 તીહાંથી વરકાણાણ વંદી, ભવ અટવીનું બીજ નિકંદી. ૧૭
- સંઘ આવે પાલી વિસરામ, કરે નોકારસી ગુરૂ ગામ;  
 સંઘ ભગતિ ભણુબાઈ કરતા, સંસાર થયી બહુ ડરતા. ૧૮
- વલી માણેકચંદ બહુ ભગતે, સ્વામીવચ્છલ કરે બહુ જુગતે;  
 સંપૂરણ પંચમી ઠાલ, શ્રોતા ધર મંગલમાલ. ૧૯
- સંધરચના આગળ કહીશું, કુભવીરને ચરણે રહીશું;  
 ગુરૂ મહેર ઘઈ જબ આજ, સેવકના સીધાં કાજ. ૨૦

ઠાલ છુટી—(બારઘ દિન બાર નીકલીઆ ૨—એ રેથી)

સંઘ પાલીથી સધાવે રે; જઈન ધરમ જત્રમાં રૂઢે;  
 સાત મુકામે અજમેર આવે રે—જઈન  
 દેરા તંપુ તીહાં કરીઆ રે, જઈન અજમેરના શ્રાવક મલીયા રે; જઈન ૧

સામૈયુ કરતા ભાવે રે, જઈં કાંઈ ઉઠટ અંચ ન માવે રે; જઈં  
 ઠેઈ ઘોડે મજ રથ ચઢીઆ રે, જઈં કુમતિના મઠ સવી ગઢીઆ રે. જઈં  
 સાજન મલી સહુ ચાલે રે, જઈં નરનારી જીવે નીકારે; જઈં  
 જોમ કરતા જીન ધર આવે રે, જઈં પ્રભુ દરિસણે ઠુંપ શમાવે રે. જઈં  
 સંઘ દરિસન કરીને ઠરીઆ રે, જઈં પછે સામી વચ્છલાં ભાગીઆ રે; જઈં  
 બહુવિધસુ ઠરે પકવાન રે, જઈં સંઘભગતી કરે જોકતાન રે જઈં  
 સંઘવી પણુ સ્વામીભગતી રે, જઈં કરતા તે પળ બહુ જીવતી રે; જઈં  
 હવે સંઘ સકલ સંચરીઓ રે, શ્રી કસનગઠ માણુંદે;  
 પ્રભુ પાસ જીનેશ્વર પૂજા રે, પાપ સઘલા તેહ નિકડે. ૫

કીર્તીથી ચાલા અનુકરમે રે, ગામ નગર પુર નીરખંતા,  
 પામ્યા નરભવ જેમ ધરમે રે, જેપુરમાં જઈં વીસમતા;  
 સામૈયુ પુરથી આવે રે; કરતા જીન તણા રાગી,  
 સહુ સંઘને હરખ ન માવે રે, આબુવણુ ધરે સોભાગી. ૬

જીનવર પ્રતિમા જિન સરખી રે, આગમમાં છે જિનવાણી,  
 કુમતિની સુશલ જુહી રે, આપ મતિ વહી અગ્રાની;  
 હવે દેરાસરમાં આવે રે, ચૈત્યવહન ભાવે કરતા,  
 સુભ કારણુ જોગ મહંતા રે, પુરયતણી પોઠી ભરા. ૭

વીરચંદ જવેર જોસવાલ રે, સ્વામીવચ્છલ કરતા ભાવે,  
 વહી સંઘ ધીજો શ્રીમાલી રે, કરતા આણુંદ બહુ પાવે;  
 ચિદમહેના શુટકા હોતા રે, પરભાતે સહુ પૂજંતા,  
 દુધપાઠને લાડુ જમાટે રે, વખતલા બહુ હરખંતા. ૮

વહી ત્રીજો સંઘ જેપુરનો રે, જમીને સહુ સચરીઆ,  
 સંઘવી પણુ પુરતી ભગતી રે, કરીને પૂઠેથી ચઢીઆ;  
 જોમ ઠામ ઠામ પુર જોતા રે, ભરતપુરે જઈં સધાવે,  
 પ્રભુ વહી પાપ તે ધૂજા રે, રૂપીઆ તિહાં અપાવે. ૯

દોષ સહજનું નામ ધરાવે રે, શાવક જન સહુ સુખ પાવે,  
 દોષાણી ઉમાભાઈ બાણે રે, અવસર ફરી ફરી નહિ આવે,  
 જોમ જાલંતા અનુકરમે રે, પામ્યા આચરા ચહેર વહી,  
 સામૈયુ તિહાં શણુગાયું રે, શાવકટોલી સરવ મલી. ૧૦

પ્રભુ વહી દોહિન વસીયા રે, વહન સરવે મુઠતા,  
 જીવ વહન રાખ્યા સાથે રે, વહી અન્ધ નહી વૂઠતા;

- હવે રેલવેલ કઠી માથે રે, ગાઠી તેરમા સ'ધ મલે,  
સંઘવી સંઘવણુ હોઅ સાથે રે, લેઈને શેઠાણી ચલે. ૧૧
- રેલ ઉતરીઆ પ્રયાગ ગામે:રે, વીસામે કરીને ચલોઆ,  
પાંચ દીવસે કુસલે ખેમે રે, નચરી વણુારસીએ બલોઆ;  
મહા વહ ળીજને દિવસેરે, અંજન શલાકા તિહાં કરતા,  
ખરતર મતવાલે કીધી રે, બિધિ કરાવે મનગમતા. ૧૨
- મણુ મહિર સાથે વંદી રે, ભવભવનાં દુખડાં હરતા,  
હવે તિહાંથી ચાલ્યા આગલ રે, ગંગા નહી ઉતરતા;  
ફરી રેલવેલમાં બેઠા રે, અંધાનગરી આવતા,  
મણુ ખારમા જિનવર હેટયા રે, કરમમેલ સવી ધોવંતા. ૧૩
- તિહાં પાંચ કલ્યાણુક પૂલ રે, આતમક્યાને અનુભવતા,  
ફરી રેલવેલ ચઢી આપ્યા રે, વરધમાન જઈ વીસમતા;  
જિન પૂલ રેલમાં બેઠા રે, રાણીગંજ વીસરામ કરે,  
ચુકામ ળીજે ગિરિ નિરખી રે, ભવ ભવ પાતક દૂર હરે. ૧૪
- હવે સમેતશિખર જઈ હેટયા રે, ઉતરીઆ જઈ મધુવનમાં,  
ચિતામણુ પારસ પૂલ્યા રે, આવી વસ્થા મારા મનમાં;  
મહા વહ તેવસને દિવસે રે, સમેતશિખર જઈ ઉતરીઆ,  
ઠામ ઠામ સામેયા નીરખી રે, હેખી કોણીક નૃપ સાંભરીઆ. ૧૫
- હવે આગલ વાત રસાલ રે, જેહવી ળની તેહવી કહીશું;  
શુભ વીશ્વટે સેવકને રે, હરસનથી હરસન હરશુ. ૧૬

ઠાળ સાતમી (બાલ બાલ જેસી તેરી આખીઆ રે—એ દેશી)

- પાસ રાજને લાવીઆ રે, ઠીલા આહરમાન;  
હસ પણુ સેત ધન રોકડું, ઠીલા ચોઠીના ઠાન—  
જયો જયો પાસ જિજ્ઞંદને—(એ આંકણી) ૧
- ચઢયા શિખર ળીજે દિન રે, હેટયા ત્રિભુવન નાથ,  
કુંચુનાથ વંદી વહી, મલ્યો શિવપુર સાથ. —જયેસં ૨
- નખી મહલા અરનાથલ રે, વહી સુવિધિ જણુંદ;  
ચૈત્યવંદન કરી ભાવશું, પાગ્યા પરમાણુંદ. —જયેા ૩
- સુવિધિ ત્રેયાંસ પદ્મ મણુ રે, હેટયા ભવ દુઃખ બલ્યો;  
હુનિધુવત અરણુ નખી, અંદ્ર મણુ શુશુ ગાલ્યો. —જયેાં ૪



|   |       |    |
|---|-------|----|
| શુભ આનંદ છે ઔદમાના, સુખીઆ શીતલ સુરંગ;       |       |    |
| શીતલ શુભ કરવા ભણી, કરી પ્રભુછનો સંગ.        | —જયો૦ | ૫  |
| શ્રીકંભવ અભિનંદના, રે, અહનિય કહેં બપ;       |       |    |
| જગલાં તેર જિન વંદીઆ, થઈ સમક્ષિત છાપ.        | —જયો૦ | ૬  |
| પાલ પ્રભુ દરબારમાં રે, આળ્યા સહુ મહાં સાથ;  |       |    |
| ભગતિ વશે ભગવાન છે, સુણો ત્રિભુવનનાથ.        | —જયો૦ | ૭  |
| જન્મણી જાણુ પ્રભુ વંદીઆ રે, સુણો અફલુત નામ; |       |    |
| ધરમનાથ શુભતિ વહી, વર્ષા શિવવધૂ ધામ.         | —જયો૦ | ૮  |
| શાન્તિનાથ શાન્તિ કરે રે, શ્રીસુપાસ જિનરાજ;  |       |    |
| વિમલ અલૌત દોચે વંદિયા, સીધા સઘલાં કાજ.      | —જયો૦ | ૯  |
| ચિતામણુ પ્રભુ પાલણુ રે, ચિતા સૂરજહાર;       |       |    |
| મન શુદ્ધે સેવા કરે, ઉતરે ભવપાર.             | —જયો૦ | ૧૦ |
| આટ પ્રકારો પૂજા કરે, ત્રણ શુદ્ધ કરે જોગ;    |       |    |
| મનમોહન જિન પૂજતા, ગયો અનાહનો રોગ.           | —જયો૦ | ૧૧ |
| જલ અંદન કુસુમે વહી રે, ધૂપ દીપ મનોહાર;      |       |    |
| અક્ષત નેવેલ ફલ મહી, કરતા એક ધાર.            | —જયો૦ | ૧૨ |
| પૂજા કરી સુમનસ થયા રે, આળ્યા શ્રીપ્રભુ પાસ; |       |    |
| ચેત્સવંદન કરે ભાવશું, જેહવી યુદ્ધિ પ્રકાશ.  | —જયો૦ | ૧૩ |
| શ્રી શુભવીરના દાસને રે, તુમ ચરણની સેવ;      |       |    |
| માશું છું હું એટલું, સુણો દેવાધિદેવ.        | —જયો૦ | ૧૪ |

(હવે પ્રભુની આગળ ભેટી સંધ ચેત્સવંદન કરે છે)

|  |  |   |
|--|--|---|
| જય જય શ્રી ગિરિરાજ તું, સુજ આંતરભામી;    |  |   |
| અભર અમર અકલંક રૂપ, મહીઓ સુજ સ્વામી.      |  | ૧ |
| ભવ સંસુદ્રમાં ફળતો, ગાઠો સુજ હાથ;        |  |   |
| દયાવંત ત્રિભુવન ધણી, શિવપુરનો સાથ.       |  | ૨ |
| ચેતર વહ ચોથે દિને, પામ્યા દુગ ઉપયોગ;     |  |   |
| સંધ અતુવિંદ સ્થાપીને, તલથો સંસારી લોગ.   |  | ૩ |
| સુભ આરે દશ મહુધરા, સાધુ સોળ હબર;         |  |   |
| ભવ્ય છવ પ્રતિયોધીયા, જૂતલ કરલ વિકાર.     |  | ૪ |
| અવધુ સુઠ આઠમ દિને જી, અલુચણુ કરી એક માસ; |  |   |
| વીર તેમીથે સિવ ગયા, દાસ નથે નિશ્ચિસ.     |  | ૫ |

હાલ આઠમી-(મનમેદનજી જગ તાત-એ દેશી)  
 સુણો સમેતશિખર મહારાજ, મારી વાત વીતી કરું દે,  
 કહેતા નવી આણું લાજ, કર જોડીને ઉભો રહું દે;  
 તૃષ્ણાએ તાણ્યો જગનાથ, હું રજક્યો દે ચારે ત્રિતએ,  
 તરૂણી રસમાં સુખ યોગ, યોગવતા આપ ચલો મતિ દે. ૧  
 ધરમના મારગ ચાર, પરમાતમે સૂત્રે કહ્યાં દે,  
 તુમે અનુપ થયા મહારાજ, મે પૂઠ ઠીધી તેથી દુઃખ સહ્યાં દે;  
 એકેન્દ્રિ આદિક માંહે, કાલ અનતો ગયો દુઃખમાં દે,  
 તિર્થંચ પંચેન્દ્રિય માંહે, કાળ ગયો વળી બુખમાં દે ૨  
 નર પશુઆ બાલક દીન, બુખ્યા રાખી આપે જમ્યો દે,  
 દેશ વેચ્યા બાલક નાર, પરહારાસુ રંગે રમ્યો દે;  
 જીવહિંસા કરી હરખાય, જ્યુકું યોલી માયા લોલવી દે,  
 હાસ્ય રતિ અરતિ બહુ, શોક કપટ કરી ભુદ્ધિ કેલવી દે. ૩  
 બહુતાને કરી અંતરાય, દાન દીયંતાને વારીયો દે,  
 મેના ચોપટને દુઃખ ઠીધ, વિષય વસે જીવ મારીયા દે;  
 સુનિરાજની તિંદા કીધ, બહુસુત આણ્યા મેં ન શિર ધરી દે,  
 પ્રભુ પૂજા અરોચક બાવ, કુટેવ માનતા પૂજા કરી દે. ૪  
 અજ્ઞાનપણે મહારાજ, તુમ આગે મેં કરી છતી દે,  
 કહેવા અવશ્યુજી તુમ પાસ, હું આન્યો દૂર દેશથી દે;  
 નહી આદિ પરવત પહાડ, ટાઠ વહી જૂપ સહી ઘણી દે,  
 પ્રભુ તુમ હાથ છે લાજ, મહેર કરો તારો જગધણી દે. ૫  
 એમ સ્તવના કરી મનરંગ, ઉતારોઆ જઈ મધુવને દે,  
 પ્રભુ પૂજા રચી બહુ બાવ, હાગ રમ્યા સહુ એકમને દે,  
 રાત્રી જગા અહનિથ થાય, પ્રભાવના બહુ ભાતની દે,  
 સ્વામીવન્છલ સાત જમાય, શકિત કરે બહુ ભાતની દે, ૬  
 મધુવનમાં મંદિર જાત, પરમાતમ પરમેસરૂ દે,  
 વહી મંદિર છે અનેક, પાસ પ્રભુના શુભ શુભવરૂ દે;  
 એણે વિષસુ વંદી ગિરિરાજ, આહ્યા જાએ રાણીગજમાં દે,  
 દેલવેલમાં બેઠા જામ, પાએ પીએ કીરે મોજમાં દે. ૭  
 વાંત કરત દૂરથી દીઠ, ગંગા નહી વહે હુંકંઠી દે,  
 સામેરું આન્યું છે આવ, છહીઓ આમલ રૂપે જડી દે;  
 શિખિકા માંહે ભગવંત, આવક ખંધે લેઈ આલતા દે  
 કલકતા માંહે પરવેશ, પ્રભુ હરભારે જઈ બેસતા દે. ૮

ચૈત્યવંદન અપૂરવ ધાય, સ્તવના કરીને આગલ અલ્યા રે;  
 હીન ખીજે બહુ પકવાન્ન, સંઘભકિત બાણુ બહુ કરે રે,  
 પ્રભુ મંદિર પૂજા રચાય, પુષ્પ તણી પોઠી ચહુ ભરે રે. ૯  
 દિન આઠ રહીને તાંહી, પછે સઘાળ્યા જઈ પૈલમાં રે,  
 બાણે વિદ્યાધર મહી બાય, વિમાને બેચી ફીરે રંજમાં રે;  
 વાત કરતાં નલેટી આય, તિહાંથી ઉત્તર કિસે પૈલમાં રે;  
 બાણે સ્વર્ગ તણા સુખ ભોગ, લેવા આળ્યા સુચીંદાવાદમાં રે. ૧૦  
 સ્વામિભાઈ મહી હરખાય, સંઘ ભક્તિ કરતા સહુ રે,  
 કાંઈ કહેતાં નાવે પાર, વિનયનું વૃક્ષ તિહાં ઘણું રે;  
 શુભવીર પસાએ દાસ, સંઘ તણા શુભ કેતા કહું રે,  
 હવે સુણુએ સુચીંદાવાદ, વિનયવંત શ્રાવક ચહુ રે. ૧૧

ઠાલ નવમી—(ગોકુલની ગોવલણી મહી વેચવા ચાલી—એ દેથી)

સુચીંદાવાદ સોહામણું કહું તેહની શોભા,  
 છંડી અપલતા ભક્તમી રહી છે ધિર ચૈલા;  
 ધનવતા વહેવારીઆ વર મંદિર વસીયા,  
 વણુજ કરે હીરા મોતીના રજવાડે રસીઆ. ૧  
 ઉંચા મહેલ આવાસના ઘર સેણી ઉજલીઓ,  
 એજલ પડદે નારીઓ; જલકે વીજલોઓ;  
 કોકિલ કંઠ હરાવતી બાણે દેવકુમરીઓ,  
 પ્રભુ શુભ ગાતી રાગધી રણુજવતી ભમરીઓ. ૨  
 સુખીઆ લોક વસે ધણા ન લહે દિનરાત,  
 જિન પ્રાસાદ પૂજતા ધરમી પરભાત;  
 દેરાસર પણ શોભતા બાણે સ્વર્ગ વિમાન,  
 તેહથી નગરી શોભતી મઠ લંક સમાન. ૩  
 પ્રભુ હરચારે શોભતા સુંદર ચોઘડીઆ,  
 મોહ સુભટ નાઠા તિહાં જલધિમાં પડીઆ;  
 ચૈત્ય ધન કરકે ઘણી ઠંઠ રતન તેા શોભે,  
 શિખર કલશ કંચન તણા ભેતાં સુર નર શોભે. ૪  
 ચાર ચરક વિપદા તણી કોઈ વાત ન બાણે,  
 ધાન સુગાલ ઘણો વલી ગાય ભેંસ ફૂંબાણ;  
 શ્રાવક શુભ હવે ચાંભચો ઠીઠા ન બેણે બેઠવા,  
 શુભી શુભ આતા પીણએ બાણે અમૃત મેવા. ૫

બાબુ પૂરણચંદ્રજી ઘણા ધરમના રાગી,  
 તપ જપ કિરિઆ આદરે સંસારના ત્યાગી;  
 વિનયવંત આવક સહુ ઠકા ઠાન મહંતા,  
 સમતા રસ સહુ ઝીલતા વહી છે ધનવંતા. ૧

મુત પ્રતાપસિંહ બાબુના દોય છે શુભવંતા,  
 સફુર પાસે આદરે બાર વત ધરંતા;  
 સ્વદારા સંતોસીઆ લક્ષ્મીપતિ નામ,  
 ભુખાંધવ છે ધનપતિ જેણે જીત્યો છે કામ. ૭

અજીમગંજ બાબુગંજમાંએ દોએ શેઠ વસંતા,  
 પરનિંદા ફરે તણ ધ્યાન લહેર ઠરંતા;  
 એ આદિ આવક છે ઘણા કહેતા નાવે પાર,  
 આપે ઉતારા સંધને ખાલી કરી ધરબાર. ૮

બાબુ વધામણી સાંભલી ઉઠયા તેણી વેલા,  
 ચિંતે પરણુ પુણ્યથી મનમોહન મેલા;  
 સામૈયુ સજતા તિહાં ઠ્ટોળા સામેલા,  
 નિજ નિજ ધર પરિવારીને સહુ સાબન લેલા. ૯

લક્ષ્મી મુત બેઠા નાલખી ટોપી પહેરી સારી,  
 એંસી સહસ ધન ખરચીકે હીરા જડીઆ છે ભારી;  
 ઉમાભાઈ આઠે ચાલીયા સામૈયા મોઝાર,  
 સંધપતિને બેઈ હરખીઆ બણે ઈંદ્રકમાર. ૧૦

હાથી ઘોડા પાલખી ખાહા આગળ ચાલે,  
 બહુ ઠંકુરાઈ આવતા કોઈ બાબુ મહાલે;  
 એમ અનુક્રમે આવીઆ પાસજી હરબાર,  
 શેમ રોમ વિકસાવતા પાગ્યા ભવને પાર. ૧૧

વહી ત્રણ ફેહરે ભાવસું વંદીને વહીઆ,  
 સ્વામીવચ્છલ વિચારમાં સહુ આવક ભઠીઆ;  
 સંધ ભગતિ કરતા તિહાં બહુવિધ પકવાન,  
 સ્વામીભાઈને ભાવસું આપે શ્રીફલ પાન. ૧૨

બાબેક તિહાં રૂપા તણાં શોભે સોવનથાલ,  
 હોટા મુકયા કંચનતણા એખ્યા ઝાઝામાલ,  
 એણે વિધ સંધની ભાવસુ ભગતિ ઘણી કરતા,  
 વીંચણે કરી પોતે વાયરા નાંખે સહુને શીરતા. ૧૩

અહીં મંદિર કરી શોભતું ત્રીણું મેઘ પરગામ,  
 જગતશેઠ તિહાં વસે ધરે વિપ્લવું ધામ;  
 ત્રીણ પેદી સાંભળ્યા જઈનમાં સીરહાર,  
 અચ્છિત પ્રવ્ય ખરચ્યો તિહાં કહેતાં નારે પાર. ૧૪  
 મંઠલ ભાંધ્યો કસોટીએ શોભે સુંદર રયામ,  
 પ્રાસાદ જોહવો ભેવતાં ઘીટા નહિ કોઈ ઠામ;  
 જગતશેઠ પદવી તણો મલીઓ છે ઇંકાલ,  
 વર્ણ અઠારે માનતા ધણો છે વહી તાપ. ૧૫  
 અસનાર તુરડી ગારડી ધર છે સરકારી,  
 હાથુ બાંધવ પ્રધાન છે બીજા વહી કારભારી;  
 સહુ મહી ચાકર શોખના અંત પાંચતું માન,  
 જોસવાલ વંસે આવીયા શોભે બીને વાન. ૧૬  
 સરલ સભાવ છે શેઠનેા બાણે નહિ એક ધર્મ,  
 સફ્ટુરે રૂઠા એ મતે પામે ધર્મનેા મર્મ;  
 સાધનિંઈની આગલે ધરતા બહુ રામ,  
 મદ ઝરતા ઘેર ઝુરતા સુંદર છે નાગ. ૧૭  
 અંધપતિ લખપતિ ચાલીયા જગતશેઠ ઠરબાર,  
 લક્ષ્મીપતિ આગે જઈ કરી ઊંઠક આર;  
 ઠચેરી બાણે શોખની સૌધર્મા લોક,  
 જગત શેઠ આગળ ધરે સોના મહેાર તે રોક. ૧૮  
 સામકામી પહેરાનણી કરતા બહુ રાગી,  
 શેઠાણીએ નોકારસી કરીને શીખ માગી;  
 આવકને વહી આપતા માકર ને ચાલી,  
 સમતાની સોભત મહી હોખનેા અંગ ઠાલી. ૧૯  
 જેઠાભાઈ ભણુભાઈ વહી જ્ઞાણ આપી ચલીયા,  
 આવક આવિકા આવીને હાઈહા ઘેર મલીયા,  
 એણે વિધમુ તિહાં અંધની ભગતિ કરે ઝાઝી,  
 શ્રી શુભવીરની આવિકા થયા શેઠાણી રાણી. ૨૦

હાલ દશમી (સોના રૂપાનુ માઈ એકસુંદરે લોલ-એ રેશી)

સુર્યાદાભાઈની નીકલ્યા રે લોલ, જઈ રેલવેલ માંદી ભદા રે લોલ,  
 કંકુરાઈ વિદ્યાધરની મહી રે લોલ, અપુરવ બાગા સર્વ ફલી રે લોલ;  
 વાલ કરતાં આવીયા રે લોલ, નખરી વિદ્યાલાએ આવતાં રે લોલ,

- શહેરની પહાર મન આવીઆ રે લોલ, તિહાંથી પાદલ ઓલ ચાલતા રે લોલ. ૧
- હરિસન ચક્ર મંદિર ઘાં રે લોલ, ભવેભવનાં પાતિક ગયાં રે લોલ,  
સામે મુલ્કર્થ આંબ્યા સહુ રે લોલ, પુરની શોભા કેની કહું રે લોલ;  
સ્વામીવચ્છદ ભક્તિ ઘણી રે લોલ, પાનાપુરી વીસામતા રે લોલ,  
બાપુ છે બાર ગામનો ધણી રે લોલ, રજા લેઈને ચાલતા રે લોલ. ૨
- મંદિર વીર પ્રભુજી તણું રે લોલ, બાગ વચ્ચે શોભે ઘણું રે લોલ,  
સહકાર રાગ જામ છે ઘણાં રે લોલ, તરૂં સીનાકુળ અંજીર તણા રે લોલ;  
અંબેલી કેતકી મોગરા રે લોલ, આજીબાજી ઘણી વાડીઓ રે લોલ,  
જાઈ જીવ જામુલ ખરો રે લોલ, ફૂલ ફૂલ કેરી ઝાડીઓ રે લોલ. ૩
- ધરમશાલા સોહામણી રે લોલ, સ્વર્ગ ઘડી મૂલે આણી રે લોલ,  
બનની શોભા કેતી કહું રે લોલ, જાણે નંદનવન મેલહું રે લોલ;  
હરવાજની ખાહરે રે લોલ, જક્ષે ઘણા ચોકી બરે રે લોલ,  
શેઠાણી આદે પુજા કરી રે લોલ, સંસાર શેરી વિસરી રે લોલ. ૪
- નિર્વાણ પગલે વિસરામતા રે લોલ, ધરમાં કમલ ઘણા શોભતા રે લોલ,  
ગુણ સ્તુતિ નિહાં આચરી રે લોલ, પુજે કમલ નિષિએ કરી રે લોલ;  
શેઠાણી જિભાભાષ અંસ્તવે રે લોલ, જેહ સ્તવ્યા સુર દાનવે રે લોલ,  
નાથજી લોકાગ્રે રહ્યા રે લોલ, ભગતિથી મેં હાઈએ પ્રહ્યા રે લોલ. ૫
- શક્તિ અનંતી બાંભલી રે લોલ, ભક્તિથી શક્તિ વેગલી રે લોલ,  
શક્તિ ક્ષાણિક ગે.પમાન છે રે લોલ, ભક્તિ તથે ભગવાન છે રે લોલ;  
ભાવના ભક્તિએ સાકલ્યા રે લોલ, પ્રાસાદથી તે નીકલ્યા રે લોલ,  
પ્રભુ ગુણ આતા આવીયા રે લોલ, પ્રમાતે સહુ ચાલીયા રે લોલ. ૬
- ગુણશીલચૈત્ય આવી વસ્યા રે લોલ, દોષલોભ માન માયા ખસ્યા રે લોલ,  
પગલાં વાંદી સંઘ ચાલીયો રે લોલ, રાજગૃહીમાં આવીયો, રે લોલ;  
પંચ શિખરને પુજતા રે લોલ, કરમ સકલ તીહાં મૂજતા રે લોલ,  
વિપુલગિરિ અહતા તીહાં રે લોલ, કલ્યાણક સુમતના જીહાં રે લોલ;  
ઉદયગિરિએ આવતા રે લોલ, ચૈત્ય વંદન કરી ભવતા રે લોલ,  
રતનગિરિઉપર અહયા રે લોલ, જાણે શિવનગરી જઈ અહયા રે લોલ. ૭
- કનકગિરિ શોભા શી કહું રે લોલ, વૈભવગિરિ અહતા સહુ રે લોલ,  
દર્શન કરી આંબ્યા રંગમાં રે લોલ, કરતા કલ્પોલ ગયા સંઘમાં રે લોલ;  
મનના મનોરથ સર્વિ કલ્યા રે લોલ, પરમાતમ સુજને મહયા રે લોલ,  
તીરથ નમો સંઘ ચાલીયો રે લોલ, ગોખર ગામ ઘઈ આવીઓ રે લોલ. ૮
- ગોતમ સ્વામીને પાંત્રીને. રે લોલ, અર્ધતર સુહ તેરસ ઢીને રે લોલ,  
પાદલીપુર દર્શન કરી રે લોલ, રેલવેલમાં બેઠા ફરી રે લોલ;

ਮੁਖੁ ਖੁਲੁ ਆਤਾ ਵੈਰਮਾਂ ਦੇ ਫੋਲ, ਠਾਠੀ ਆਠਿਆ ਰਠ ਠੇਲਮਾਂ ਦੇ ਫੋਲ,  
 ਸੋਲ ਠੇਲਾਠੁਕ ਠਿਠਾਂ ਠਿਆ ਦੇ ਫੋਲ, ਠਠੀਨ ਠਰਵਾ ਠਿਠਾਂ ਠਿਆ ਦੇ ਫੋਲ. ੬  
 ਠਾਂਦ੍ਰਾਵਤੀ ਨਗਰੀ ਗਠਾ ਦੇ ਫੋਲ, ਠਾਂਦ੍ਰਮੁਖੁ ਠਠਾਂ ਵਾਂਠੀਆ ਦੇ ਫੋਲ,  
 ਠੇਠਾਂਸਨਾਠ ਸਵਾਮੀ ਠੁਲੁ ਗਾਵਤਾਂ ਦੇ ਫੋਲ, ਪਾਠ ਮੁਖੁ ਠਰਿਸਨ ਠਾਵਤਾ ਦੇ ਫੋਲ;  
 ਠਮ ਠਠਿਰ ਠੀਠਾਂ ਵਠੀ ਦੇ ਫੋਲ, ਠਰਿਸਨ ਠਰੇ ਠਠੁ ਠਾਂਠ ਮਠੀ ਦੇ ਫੋਲ,  
 ਠਠੁ ਠਾਂਠ ਠਮ੍ਠਾ ਸੀਠਾਂ ਪੁਰੀ ਦੇ ਫੋਲ, ਠਾਂਗੋਲ ਸੋਪਾਰੀ ਠੁਰੀ ਦੇ ਫੋਲ. ੧੦  
 ਠਠਾਂਠੁ ਠੇਠਾਂਠੀ ਠਾਪਤਾਂ ਦੇ ਫੋਲ, ਠਮਠੁ ਠਰੀਨੇ ਠਠਾਵਤਾਂ ਦੇ ਫੋਲ,  
 ਠੁਰੀ ਠੇਠੇਠ ਠਮੇ ਠਰੇ ਦੇ ਫੋਲ, ਮਾਗ ਵੀਸਮੇ ਠਠੁ ਠਰੇ ਦੇ ਫੋਲ;  
 ਮਾਗਠੀ ਠੇਠਾਂ ਠੇਠਾਂ ਰਾਤਮਾਂ ਦੇ ਫੋਲ, ਠਾਮਰੇ ਠਾਠਿਆ ਠਰਠਾਵਤਾਂ ਦੇ ਫੋਲ,  
 ਸੋਵਠ ਵੀਰਨੇ ਠੇਠੇ ਠਠੇ ਦੇ ਫੋਲ, ਠਾਂਗੋਲਮਾਂ ਮਾਂਗੋਲ ਠਠੇ ਦੇ ਫੋਲ. ੧੧

ਠਾਲ ਅਗਿਯਾਰਮੀ—(ਠਾਲ ਸੁਰੰਗੀਨੇ ਠਾਠੇਠੇ ਦੇ—ਠੇ ਠੇਠੀ)

ਠਾਮਾ ਠਠੇਰਠੀ ਠਾਂਠ੍ਠ੍ਠਾਂ ਦੇ, ਠਾਮੇਠਾਮ ਵੈਸਰਾਮੇ ਠਾਲ,  
 ਪਾਂਠ ਮੁਠਾਮੇ ਠਰੀ ਠਾਵਤਾ ਦੇ, ਠਰਠਰ ਠਾਂਠਿ ਠਾਰਾਮੇ ਠਾਲ. ੧  
 ਮੀਠੀ ਠਾਨਾਨੀ ਠੇਠੀਠੀ ਦੇ, ਠਠ ਵੀਨਾ ਠਰਮ ਠਪਾਵੇ ਠਾਲ—(ਠੇ ਠਾਂਠਠੀ.)  
 ਠਮੇਠਾਠੀ ਠੁਗਠਿ ਠਨੀ ਦੇ, ਠਠਰੀਠ ਵਾਠ ਠੇਠ ਠਰਠਾ ਠਾਲ;  
 ਠਾਂਠ ਠਪਰ ਠਿਠਗ ਠਾਂਠੀਠੀ ਦੇ, ਠੁਰਠਾ ਠਾਠਰ ਠਰਠਾ ਠਾਲ. ਮੀਠੀ ੨  
 ਵੁਠਿਠਾਂਠੁ ਠੁਠਮਾਂ ਦੇ, ਠਾਵਠਮਾਂ ਠਿਠਠਾਰ ਠਾਲ;  
 ਠਾਠਮਾਂਠਿ ਠਠੁ ਠਾਲਠਾ ਦੇ, ਪਾਠਗ ਠਪਠਰਾ ਠੇਠੇ ਨਾਰ. ਮੀਠੀ ੩  
 ਠਠ ਰਠ ਠੇਠਾਂ ਠਾਮਗ ਠਠੇ ਦੇ, ਪਾਗਿਠਾ ਸੁੰਠਰ ਠੇਠੇ ਠਾਲ;  
 ਵਰਠੇਠੇ ਠਾਠ੍ਠੇ ਠਠੇਰਮਾਂ ਦੇ, ਨਰਨਾਰੀ ਠੇਠ ਠੇਠੇ ਠਾਲ. ਮੀਠੀ ੪  
 ਠਠੁਠੇਮ ਠਿਨਠਰ ਠਾਠ੍ਠ੍ਠਾਂ ਦੇ, ਪਾਠ੍ਠਾ ਪਰਮ ਠਾਠਾਂਠ ਠਾਲ;  
 ਪਾਂਠ ਠੀਰਠ ਵਾਂਠਾ ਦੇ, ਮੀਠ ਰਾਠ ਠਠੇ ਮਾਂਠ ਠਾਲ. ਮੀਠੀ ੫  
 ਸਵਾਠੀਵਠਠ ਠਰੇ ਠਾਵਠੀ ਦੇ, ਮੁਖੁਪੁਠ ਮਨ ਰੰਗੇ ਠਾਲ;  
 ਸੁਨੀਮ ਮੇਠੀਠਾ ਠਰਠਮਾਂਦੇ, ਠਾਂਠ ਠਮਾਠੇ ਠਠਰਾਂਗੇ ਠਾਲ. ਮੀਠੀ ੬  
 ਮਠਠਪੁਠਾ ਨੇ ਠੁਠਪਾਠਠੀ ਦੇ, ਠਮੀ ਠਿਠਾਂਠੀ ਠਠਾਵੇ ਠਾਲ;  
 ਠੇਠਾਂਠੀਠੇ ਮਠੀ ਪਾਠਠੁ ਦੇ, ਠੇਠੀਨੇ ਠੁਠ ਪਾਵੇ ਠਾਲ. ਮੀਠੀ ੭  
 ਠਿਠਿਠਾਠ ਠਿਠਾਂ ਠਠੁੰ ਦੇ, ਵਠਠਾਠੇ ਸੁਠਮੁ ਠਾਮ ਠਾਲ;  
 ਠਾਂਠ ਠਮੀਨੇ ਪਠਾਰੀਠੇ ਦੇ, ਨਠਰ ਠਠਠੇਨ ਮੁਠਮ ਠਾਲ. ਮੀਠੀ ੮  
 ਠੇਠਠੁਠੀ ਪੁਠ ਵਠੀ ਦੇ, ਠਾਰਮੇ ਸਵਗੇ ਠਠਾਵੇ ਠਾਲ;  
 ਮਠਾਂਵਿਠੇਠੇ ਸੁਗਠਿ ਵਰੇ ਦੇ, ਠਠੁਰਠਠੁ ਸੁਠੁ ਪਾਵੇ ਠਾਲ. ਮੀਠੀ ੯  
 ਠਮਾਂਠਾਠ ਠੇਠਾਂਠੀਨੇ ਦੇ, ਠਾਠੇ ਠਰਠਠਰਾਠੇ ਠਾਲ;  
 ਪਾਠਾਂ ਮਨੋਰਠ ਵਠੁਕ ਠਠਾ ਦੇ, ਠੇਠ ਸੁਠੇਨੇ ਸੁਠਪਾਠੇ ਠਾਲ. ਮੀਠੀ ੧੦

શુભી શુભ અ.તા તે આલતા રે, કરતા સંઘ સુકામો લાલ;  
 સામેયા સન્મુખ આવતા રે, પામ્યા લોક વિસરામો લાલ. મીઠીં ૧૧  
 ત્રણ વિચારા સંચારમાં રે, દુઃખીયાને દુઃખ વિસરાં લાલ;  
 રાગે દેખે નર રંજસું રે, વિનયવતી નિજ દારા લાલ. મીઠીં ૧૧  
 ધાતુપાઠે પંઠિત ભણે રે, બહુચ્છ કામધેનુ લાલ;  
 વળગે બાલક માતા ગલે રે, રામરોમ વિકલે તન યેનુ લાલ. મીઠીં ૧૨  
 નેત્ર મળે અદ શુભે ભયાં રે, સજ્જન સંત સોહાવે લાલ;  
 જહાઝ કલા ત્રણ ભાવથી રે, ભવ દષ તાપ સમાવે લાલ. મીઠીં ૧૪  
 ગુરુ હીવો ગુરુ દેવતા રે, હિતકારી શ્રતધારી લાલ;  
 શ્રીમુનિચંદ્ર સૂરીશ્વરો રે, મયણાને ઉપગારી લાલ. મીઠીં ૧૫  
 અરિહા દેવ આરથીઆ રે, ત્રણુવનમાં બસ અવાબ લાલ;  
 વીરપ્રભુની સેવા થકી રે, ઝેલુક હોયે જિનરાબ લાલ. મીઠીં ૧૬  
 ધરમ શરણ છે તીરથપતિ રે, બત્રા કરી પુણ્યે પૂરે લાલ;  
 ધાલી ધાકર હહાણું કરી રે, ગુરુ ન રજી શહેર અધુરે લાલ. મીઠીં ૧૭  
 જન્મભુમિ જનની તથા રે, નિકા પાછલે જામે લાલ;  
 પંઠિત ગોખી નવીન પ્રિયા રે, પાંચે હીકે સુખ પામે લાલ. મીઠીં ૧૮  
 સંઘતણી ઠકુરાઈ દેખીને રે, મિથ્યાત્વી સહુ યોલે લાલ;  
 જૈનધરમ સમ કો નહિ રે, જોતા મસ્તક ઠોલે લાલ. મીઠીં ૧૬  
 શેઠાણી હરકોર બાઈને રે, લક્ષ્મી વરી છે બહુ રંજે લાલ;  
 રમજમ કરતી ધરમાં મહાલતી રે, ધન ખરચે બહુ ઊછરજે લાલ. મીઠીં ૨૦  
 દેશોદેશમાં બહુતા રે, ગુર્જર દેશની રાણી લાલ;  
 શ્રાવક સહસ્રલઈ એક આવતી રે, કરવા બત્રા શિખરની બહુ લાલ. મીઠીં ૨૧  
 વરજ ધણાં થયાં પણુ કો નહિ રે, સંઘ લઈ શિખરજી આવે લાલ;  
 પણુ એ મારગ આલતો રે, કયો શેઠાણી સુખ પાવે લાલ. મીઠીં ૨૨  
 એમ અનુક્રમે આવ્યા હુંકંઠે રે, મ્હેમહાવાઠ મેબાર લાલ;  
 શહેરથી સામા શ્રાવક આવ્યા રે, અણુતીનો નહિ પાર લાલ. મીઠીં ૨૩  
 લાડુ જમીને પાછા વસ્યા રે, બાણે બેઠા વિમાને લાલ;  
 વાત કરતાં જઈ ઉતયાં રે, પ્રભુ ગુણુ યોલે એક તાને લાલ. મીઠીં ૨૪  
 શહેરથી સામેયું આવતું રે, રાજનગર શહેર પહાર લાલ;  
 મેધરાબ પણુ પધારિયા રે, મુહુરત જોતાં નહિ વાર લાલ. મીઠીં ૨૫  
 નરનારીઓ જોવા મલી રે, જાણે ખીલયો છે બાગ લાલ;  
 તલ પડવા નહિ ભુમિકા રે, સહુ કર જોડે ધરી બહુ રાજ લાલ. મીઠીં ૨૬  
 એમણવ મેમણવ ઠાઠણું રે, વઠ ચોથે શુકવારે લાલ;  
 માસ જેઠ સોહામણો રે, પરબવના કરતા સાર લાલ. મીઠીં ૨૭



નિજનિજ ઘેર વિસામતા રે, શેઠાણીના શુભ ગાતા લાલ;  
 સહુ જોલે મીઠી વાણીએ રે, સંઘવાને મુખયાતા લાલ. મીઠીં ૨૮  
 મંદમતિ છે ઘણી દાસની રે, બાઠી ન બાણું હું લેશ લાલ;  
 શ્રીશુભવીર પસાચથી રે, મેં ક્યો બાલક વેશ લાલ. મીઠીં ૨૯  
 કલશ

(વીર જિજ્ઞંસ જન્મત ઉપમારી—એ રથી)

- ધન ધન શાસન મહાવીરણનું જેહનો છે ઉપગારણ;  
 ધન ધન બલુધર ગૌતમ સ્વામીને પ્રજા પૂછયા એક ધારણ. —ધન૦ ૧
- તે શાસન રહેશે આ બુગમાં એકવીસ વરસ હનરણ;  
 પાટ સોપી પંચમ ગણુધરને, ગોતમ વયાં શિવનારણ. —ધન૦ ૨
- મુખમાં સ્વામી પાટ જાળુને, અક્ષય પદ વયાં સારણ;  
 હથ વસ્તુ લઈ સાથે જાણ, સિદ્ધ થયા નિરધારણ. —ધન૦ ૩
- તેને પાટે પ્રબલ સ્વામી, ચોદ પૂરવધર સારણ;  
 શ્રુત કેવલી ખટ થયા અનુકંમે, સૂવીભદ્ર છેલા મનોહારણ. —ધન૦ ૪
- અંમ અનુકંમે પરંપરા પટધર, વિજયદેવસૂરિ રાયાણ;  
 નામ દયાદશ જેનું ચાઉં, શુભીજન વુંદ ગવાયાણ. —ધન૦ ૫
- વિજયસિંહસૂરિ ત્રેસઠં પાટે, કુમતિ મતંગજ સિંહોણ;  
 તાસ સીસ સૂરિ પદવી લાયક, લક્ષ્મી લક્ષિત દેહોણ —ધન૦ ૬
- સંઘ અતુવિધ દેશ વિદેશી, મહીઓ તિહાં સંકેતેણ;  
 ત્રિવિધ મહોચ્છવ કરતા દેખી, નિજ સૂરિપદને હેતેણ. — ધન૦ ૭
- પ્રાય સીધિલપણું બહુ દેખી, ચિત્ત વૈરાગે વાસીણ;  
 સૂરિવર આગે વિનય વિરાગે, મનની વાત પ્રજાસીણ. —ધન૦ ૮
- સૂરિ પદવી નવિ લેવી સ્વામી, કરશું ક્રિયા ઉદારણ;  
 કહે સૂરિ આ ગાલી છે તુમ સીર, તુમ વથ મહુ અણુગારણ. —ધન૦ ૯
- ધંમ કહી સ્વર્ગ સધાયા સૂરિવર, સંઘને વાત મુણાવીણ;  
 સત્યવિજય પંચાસની આણા, મુનિમણુમાં વરતાવીણ. —ધન૦ ૧૦
- સંઘની સાથે તેણે નિજ હાથે, વિજયપ્રજાસૂરિ થાપીણ;  
 ગન્ધ નિશાએ ઉમ વિહારી, સંવેગતા શુભ વ્યાપીણ —ધન૦ ૧૧
- રંગીત ચેલ લહી જમ વંદે, ચૈત્ય ખવળએ લક્ષીણ;  
 સૂરિ પાઠક રહે અનુખ ઉભા, વાયક યજ્ઞ તસ પક્ષીણ. —ધન૦ ૧૨
- મુનિ સંવેગી ગુહી નિવેદી, ત્રીએ સંવેગ પાખીણ;  
 શિવમારમ એ ત્રણ કહીએ, ઇહાં સિદ્ધાંત છે સાખીણ —ધન૦ ૧૩
- તેમના લધુભાઈ લાભાનંદણ, તે પણુ ક્રિયા ઉદારણ;  
 કપુર વિજય જમા મુજસવિજય યુધ, શુભવિજયોશુભધારણ —ધન૦ ૧૪

- દેશના અમૃત સરખી જોડની, પીતા ભવિજન હોઠલ; -  
 સેહસ મમે ચૌખલ(પોસહ)સાલામાં, નરનારી પામે અચોકલ — ધન ૧૫
- દેશના સાંભલીને બની પ્રાણી, નત પન્થખાણુ ધર તલ.  
 કુર્માત કઠાચહ છડી નિજપહ, આતમધ્યાને ઠરંતલ. — ધન ૧૬
- તેના લધુ શિષ્ય પંચમકાલે, કુમતિ કુતકં હઠાએલ;  
 રાજદારે વયો જયકમલા, હુંદમતી ભાગા જાએલ. — ધન ૧૭
- વીરવિજય પન્થાસ પ્રભાવીક, જ્ઞાનતણા ભાંડારલ,  
 શ્રીપુન્થ આવી પોસહસાલે, કહે વાચકપહ સ્યો સારલ. — ધન ૧૮
- વીર કહે જોડએ નહિ મહારે, હું નહિ પહવી જોગલ;  
 પરજુલુ જોલે આપ અવગુલુ જોલે, કુમતિના કઠાડે રોગલ. — ધન ૧૯
- જવત અઠાર સતાવીસ વરસે, વિજય દશમી મનોહારલ;  
 જન્મ સ્થિતિ એ વીરની જણો, બ્રાહ્મણુ કુળ અવતારલ. — ધન ૨૦
- બોને કાંટે રાજનગરમાં, રહેવાનું છે ધામલ;  
 પુષ્યઉદયથી ગુરૂલ મદરા, ખભાત પાસે લધુ ગામલ — ધન ૨૧
- અઠાર સંવંછર અડતાલીસમાં, રત્ન આપે ગુરૂ પાંચલ,  
 ગુરૂ સાથે વિચરંતા અહનિથ, ત્રિવિધે જાણે સાચલ — ધન ૨૨
- નથ કદપી વિકાર કરંતા, વરસ મમાં (થયા) મુલ તીસલ;  
 સંધ તણા આગ્રહથી વથોયા, નહી મમતા નહી રોસલ. — ધન ૨૩
- ઓગણીસ આઠ બાહરવા કૃષ્ણે, શુભ ચોથે ....

નોંધ: અહીં ક્ષધાનો ભાગ જે શુક્રમા છપાયો છે તે ત્રિઘાટાઈપવાળી શુક્ર તદ્દન જૂની અને ત્રુટક છે. તેથી ત્રી વૌરવિજય મહારાજના કથા સિંધે આ કૃત બનાવી તે જગ્યાવાર્માં મુશ્કેલી છે. હરોર શેઠાણીની હવેલીવાળા ને શેઠ હડીભાઈ કેશરીસિંગના ભાણેજ ઉમાભાઈના ગિણમાન લધુ પુત્ર શેઠ પન્થાલભાઈએ આ શુક્ર મને આપી હતી. તે મેં વન્ધી સુધારીને આ માસિકમાં છપાવ્યું છે. આ શ્રીકમેત-શખરના ઢગિવામાં કર્તાએ હરોર શેઠાણી અને ઉમાભાઈ અમદાવાદથી સંધ લઈ કથા રસે કથા કરી શ્રી કમેતશખર પહેલાં, ત્માં થી થી બીના જની, ત્યાંથી પાછા વળતા કથા રસે અહાં આવી રાજનગરમાં પ્રવેશ કર્યો તે બધાવવા ઉપરાંત સંધમાં જાણુ, સાંધવી શ્રાવઠાઈ, સમુદાય વાહન વગેરેની બીના પણ જણાવી છે. ભાં ભાં રસનામાં મુકામ કર્યો હોય, ત્યાંના સહન માર્દરાઈની, જાધાર્મિકવાસલ્ય વગેરેની બીના પણ ટૂંકામાં સરજ બધાવી છે. છેવટે મુનિજીવનમાં ઉતારવા જેવી બીના કલશમાં, કર્તાએ, શ્રી સત્યવિજયમણિના નિરૂદ્ધતા, વૈરાગ્યગુણો-ને અંગે બધાવી આ પ્રવેશ કૃત સંપૂર્ણ કરી છે. એ વાત નિ:સંદેહ છે કે આવી કૃતિઓ શ્રી રાજનગરના મારવમાં અપૂર્વ વધારે કરે છે. વાંચકો આ કૃતિને લાભ લઈ શેઠ ઉમાભાઈ, હરોર શેઠાણી વગેરેની સાહક શ્રી જિનયાસનની ઉભતિ કરી, પરમ ઉલ્લાસથી મોક્ષ માગ-ને આરાધી મુનિના અબ્યામાધ સુખ પામે એ જ હાર્દિક આપના.

## भीमविजयगणि रासका सार

लेखक—श्रीयुत भंवरलालजी नाहटा

जैन ऐतिहासिक राससाहित्य अत्यन्त विशाल है, और आए दिन नित्य नये नये ऐतिहासिक रास उपलब्ध होते हैं। कुछ वर्ष पूर्व उनके प्रकाशनका प्रयत्न हुआ पर उसका यथोचित आदर एवं प्रचार होने से वह कार्य आगे नहीं बढ़ सका। वास्तवमें जैन समाजकी इतिहासकी ओर बहुत ही कम अभिरुचि प्रतीत होती है।

इतिहासकी उपयोगिता निर्विवाद है। हमारा जीवन, प्राचीन संस्कृति और इतिहाससे अनुमानित होता रहता है। प्राचीनके आधारसे नवीनताकी सृष्टि होती रहती है प्राचीन गौरव मानवको उन्नत बनानेमें बहुत कुछ भेष्णा देता है। जैन समाजकी वर्तमान स्थिति बहुत ही सोचनीय है, पर वह अपने उज्ज्वल अतीतका आज भी अभिमान कर सकता है।

जैन मुनियोंने समय समय पर राज्याधिकारियों से मिळ कर उन पर प्रभाव डाल कर जैन समाज एवं संघकी विपत्तियोंको दूर किया है, उन्हें अनेक प्रकारकी सुविधाएं शासकोंकी ओरसे मिळती रही है। १८वीं शतीके तपागच्छीय यति भीमविजय भी एक प्रभावशाली व्यक्ति थे जिन्होंने औरंगाबादके नवाब असतरखानको ज्योतिष वैद्यकादिके चमत्कारोंसे प्रभावित किया था, जिसके फलस्वरूप अनेक स्थानोंके जैन उपाश्रयादि जन्त संपत्तिको पुनः जैन संघको अधिकृत करवाया था। इनके शिष्य मुक्तिविजयने भी नवाबसे इसी प्रकारके काम निकाले थे। इस रासकी ३ प्रतिये कलकत्ताके स्वर्गीय बाबू पूरणचन्द्रजी नाहरकी गुलाबकुमारी लायब्रेरीमें संग्रहीत है, जिसके आधारसे रासका संक्षिप्त सार दिया जाता है। इसकी रचना लालचंद्रगणिने १०२ पद्योंमें की है।

### रासका सार

तपागच्छनायक सुप्रसिद्ध जैनाचार्य हीरविजयमूरिजीकी परम्परामें भीमविजयगणि बड़े प्रतापी हुए। ३० सोमविजय, ७० चारित्रविजय, ५० धर्मविजय के शिष्य पंन्यास भीमविजय थे। आप क्रियाशील, विद्वान और प्रभावशाली पुरुष थे। आपने शत्रुंजय, गिरनार, आबू, ऋषभदेव, मगसी, फलौची प्रमुख तीर्थोंकी यात्रा की थी। आप ज्योतिष वैद्यकादिमें निष्णात होनेके साथ साथ शरीरका गठन बड़ा मजबूत और सुंदर था, आपके हृदय पर श्रीशक्त चिह्न अंकित था। श्रीपूज्य श्री विजयरत्नमूरि आपका बड़ा आदर करते और यतियों को शत्रुप्राय के आदेशका अर भी उन्होंने आपको सौंप दिया।

भीमविजयगणि घोरवाह वंशीय जसवंतसाहकी भार्या जसरंगदेवीके पुत्र थे। आपने सं. १७३५में श्रीपूज्यजीकी आज्ञा पा कर दक्षिण देशकी ओर बिहार किया। औरंगाबादमें आपने चातुर्मास किया उस समय वहां बादशाहकी ओर से दीवान असतखान शासक था। एक बार उसका पुत्र जुलफकार बीमार हो गया। चिन्तित होकर लोगोंको किसी सयाने ज्योतिष व आयुर्वेदविद् पण्डित को लानेकी आज्ञा दी। शाही पुरुष मुखपाल लेकर उपाश्रय आये और गुरुश्रीसे नवाबके पास चलनेकी प्रार्थना की। भीमविजय और जितविजय दोनों कार्तिक सुदि १५के दिन नवाबसे मिले। नवाब असतखानने कहा—जुलफकारको नाडी देखकर उपचार कीजिये! भीमविजयजीने उसकी जन्मपत्रिका मंगाकर देखी और मधुर शब्दोंमें कहने लगे—आज दोपहरके पश्चात् ज्वर साफ हो जायगा और जुलफकार आपके साथ बैठ कर खाना खावेगा एवं उसकी स्त्रीके ५ मास का गर्भ है। जब नवाबने खोजेको भेज कर मालूम किया तो पंन्यासजीके कथन पर अत्यन्त विश्वास हो गया। और उनके हस्तकमलका चूम कर बड़ी देर तक वार्त्तालाप किया एवं नवाब से उनकी घनिष्टता हो गई, मान महत्त्व बढ़ा और लोगोंमें बड़ी प्रतिष्ठा हुई।

सं. १७३६में बादशाह औरंगजेब सदलबल अजमेर पर चढ़ कर आया। बादशाहका दीवान कुलकुली और उमराव श्रेष्ठ गाजी असतखान भी साथ था। असतखानने भीमविजयजी गणिको याद किया और कठमोरसे आदरपूर्वक शाही पुरुष भेजकर अपने पास बुलाया। पूर्व उपकारोंको स्मरण कर इनके कथनसे बहुतोंके काम निकलवाये। जब श्रीपूज्य श्री विजयप्रभसूरिने भीमविजय की मशसा सुनी तो उन्होंने अवसर देखकर भीमविजयको पत्र लिखा कि—अजमेर, मेड़ता, सोजत, जयतारण, जोधपूर आदि स्थानोंके उपाश्रय खालसे हो गये थे वे अब तक छूटे नहीं, अतः तुम अवश्य इस पुण्य कार्य कर सुयशके भागी बनो! मेड़ताके संघने भी यही प्रार्थना की तब भीमविजयगणि असतखानके पास गये और उनसे धर्मशालादिके विषयमें वार्त्तालाप किया। नवाब साहबने बादशाहको समझा बुझा कर सब उपाश्रय मुक्त करवाके करमानपत्र जारी करवा दिये, समस्त संघमें हर्ष उत्साह छा गया।

भीमविजयगणिने राणपुर, बरकाणा, आबू, गौडी, संखेश्वर प्रभुत्व तीर्थों को यात्रा की और स्थिरवास करनेके लिए कृष्णगढ जाए, इस चातुर्मासमें



### दररेके वसावणा योग्य

### श्री जैन सत्य प्रकाशना वषु विशेषांके

#### (१) श्री महावीर निर्वाण विशेषांक

अमवान महावीरस्वामीना एवम संभंधी अनेक वेजोधी  
अपुद अंक : मूल्य ७ आना (२पावअर्जने) जेक आना वषु.

#### (२) हीपोत्सवी अंक

अमवान महावीरस्वामी पछाना १००० वर्ष पछाना सातसेा वर्षना जैन  
प्रतिदासने वगता वेजोधी अपुद अमित अंक : मूल्य अण्ड इपिषा.

#### (३) कमांक १०० : विक्रम-विशेषांक

असाद विक्रमादित्य संभंधी जैतिदासिक विमविम वेजोधी  
अपुद २४० पानना एगदर अमित अंक : मूल्य डोड इपिषा.

श्री जैन सत्य प्रकाशना जे विशिष्ट अंके

[१] कमांक ४३-जैनदर्शनना भासादार होवाना आक्षेपाना  
अवाणइप वेजोधी अपुद अंक : मूल्य चार आना.

[२] कमांक ४५-क. स. श्री जैनसंज्ञाचार्यना एवम संभंधी  
अनेक वेजोधी अपुद अंक : मूल्य वषु आना

#### हाची तथा पाडी हाडले

श्री जैन सत्य प्रकाशनी श्रीज, पंचमा, जाभा, इषा,  
अमिपारया तथा चारमा वर्षनी हाची तथा पाडी हाडले तैपार ७.  
एव दररेकु अन्वीना जे इपिषा, पाछाना अन्वी इपिषा.

- अणे -

श्री जैनसत्य प्रकाशनाक अचिति  
अमिपारयानी वाडी, श्रीकांटा, अमवाणद.

अंक-अमनवाण अंकावाण देवाण. श्री वीरविजय श्री-हीम प्रेम, अवाणवाण अंकावाण.  
श्री. श्री. नं. १ श्री अमिपारया अंकावाण-अमवाणद. अंकक-श्रीमनवाण अंकावाण अंक.  
श्री जैनसत्य प्रकाशनाक अचिति अंकावाण. अंकक-अमवाणदनी वाडी, श्रीकांटा शंका-अमवाणद.



**श्रीजिनप्रभसूरिकृतम्  
साधर्मिकवात्सल्यकुलकम् ।**

स०—पूज्य मुनिमहाराज श्रीकान्तिविजयजी

साहम्मियवच्छलं भगामि भविषाण भावणानिउणं ।  
 सम्पईसणसोहिं जह विहियं परमपुरिसेहिं ॥ १ ॥  
 रायाहिरायभरहाइएहिं परमायरेण जह परमं ।  
 संपइनिवपपुहेहिं साहम्मियवच्छलं विहियं ॥ २ ॥  
 साहम्मियवच्छलंमि उज्जया उज्जया य सञ्जाए ।  
 चरणकर्णमि य सहा तित्थस्स पभावणाए य ॥ ३ ॥  
 महाणुभावेण गुणाभरेणं वयरेण पुत्तिं—सुयसाभरेणं ।  
 सुबं सरंतेण जिणुत्तमाणं वच्छलयं तेण कयं तु जम्हा ॥ ४ ॥  
 तम्हा सन्वपयत्तेणं जो नमुक्कारभारओ ।  
 सावओ सो वि दट्टवो जहा परमबंधवो ॥ ५ ॥  
 विवायं कलहं खेव सन्वहा परिवज्जए ।  
 साहम्मिएहिं सदिं तु जओ सुत्ते चियाहियं ॥ ६ ॥  
 जो किर पहरहं साहम्मियमिं कावेण वंमणमणंमि ।  
 आसायणं च सो कुणइ निकिवो लोमनाहाणं ॥ ७ ॥  
 सो अत्थो तं च सामाथं तं विनैणं सउत्तमं ।  
 साहम्मियाण कज्जमिं जं वैत्तेति सुसावथा ॥ ८ ॥  
 अन्नन्देसाण समागयाणं अन्नंजाईए( इ ) समुन्भवाणं ।  
 तिथंकराणं वयणे ठियाणं साहम्मियाणं करणिज्जमेयं ॥ ९ ॥  
 बय्येहिं सयणासणवाहणेहिं तंबोलपाणासणत्वाइमेहिं ।  
 धणेण तन्वसणरक्खणेणं कयं जेहा से भरहाहिवेणं ॥ १० ॥  
 वज्जाउहस्स रामेणं जहा वच्छलयं कयं ।  
 ससत्तिअणुरूपं तु तथा कायन्वयं सया ॥ ११ ॥  
 [ इत आरम्य भाववात्सल्यं आह ]  
 साहम्मियाण वच्छलं एयं अन्नं जिणाहियं ।  
 बम्मट्टाणेसु सीयंतं सन्वभावेण चोवए ॥ १२ ॥

१ 'वात्सल्यम्' इत्यर्थः । २ विनाशयणुत्तमं प्रत्यन्तरे । ३ व्ययं कुर्वन्तीत्यर्थः ।  
 ४ ० जाईसु समु० प्रत्यन्तरे । ५ तु जम्हा भ० प्रत्यन्तरे ।

[ अनुसंधान ६४६६ भाग १ वी ७५२ ]



॥ॐ नमो ॥

कविलिखित भारतवर्षीय जैन भेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितित्तुं मासिक युत्त्वपत्र

## श्री जैन सत्य प्रकाश

जेरिंगमार्ईकी वाडी : घोकांटा रोड : अमदावाद् (गुजरात)

वर्ष १३ ॥ विक्रम सं. २००४ : वीरनि. सं. २४७४ : ई. सं. १९४८ ॥ क्रमांक  
अंक ७-८ ॥ जैन-वेशाभ शुद्धि ७ : क्षनिवार : १५३३ अग्रोव-श्री १५१-५२

### श्री केशरीयाल तीर्थनो विकट प्रश्न

वेपक-पूज्य मुनिमहाराज श्री न्यायविजयल (त्रिपुटी)

आजो जैन समाजमा श्री केशरीयाल तीर्थनो प्रश्न बहुत ज अप्त  
रीते यथोर्थ रह्यो छे. श्री केशरीयाल तीर्थना इतिहासना अणुकारिणी ओ  
वस्तु अलखी नथी के आ तीर्थ न्यारथी स्थपयुं त्यारथी स्वेतांवर  
जैन संघ तेनो पढीवट अने व्यवस्था करतो हतो. 'श्री केशरीयाल', 'श्री केश-  
रीयादादा'-आ नाम ज ओ सूचवे छे के आ तीर्थ स्वेतांवर जैन संघनुं ज  
डोब. स्वेतांवर समाजनी ओ उदारता अने महातुभावता हती अने छे के  
अभारा भक्तिरमा इरेक अकतजरे', उपासके अने सुमुमुक्षो वजर खेदबावे  
तीर्थभक्ति-प्रसुभक्तिनो बाब उठावे छे. परन्तु आ उदारता अने महा-  
तुभावतानो बाबा अमये दुरपयोग कये अने 'हळ' ना विवादो छिड्या. किन्तु  
वास्तविक रीते जेधजे तो आ अथा विवादो पाछणथी ज जिना करावेला छे.

आ हळोनो विवादो तो हल जिना ज छे त्यां उदपुर स्टेटे वचमां पडी  
भक्ति अने व्यवस्थाना अळोना डेडण हट' तृतीय'जभाडी पंढाज्जोने रक्षज्जना  
नामे-पूजनो नामे केरे पाने हळो करी आभा. आपरे स्टेटे तो त्यां सुधी  
हळोना नामे सत्ता जभावी के उदपुरनी युनिवर्सिटीमां आ तीर्थना लाज्जो  
इपिथा उपाडी वेवानुं अडेर क्युं. परन्तु जैन संघना अप्त जिहापोहथी  
अने राजद्वारी परिस्थितिनो पढटाथी आ वस्तुने हांकी देवामां आवी, परन्तु  
पंढाज्जोनी परिस्थितिमां तो अमारे पढेो न ज आव्यो.

आजो अरारे दिन्द आजाड क्युं छे, दिन्दना मानवीज्जोने शुभाभीनां  
-पराधीनतानां अथेनो तोडी नाज्यां छे, तो पळी जेनेने पछु आ तीर्थनी  
पराधीनता के अमरे? अमारा तीर्थनी व्यवस्था अमरे ज करीसुं अमरे स्टेटेने  
के पंढाज्जोने उणल देवानो के सत्ता जभावानो डोह ज हळ नथी. अमारा  
आ हळो-भूलज्जत हळो अमने न सांघे त्यांसुधी ओ अभाषित हळी

ક્રિયાવશા કેવાં પગલાં લેવાં તે માટે શ્રી કેસરીયાળ તીર્થકમિટીએ નીચે પ્રમાણે નીચેના બહાર પાડયું છે:-

૧ ચેત્રી પૂર્ણિમાએ શ્રી કેસરીયાળ દિવસ મનાવવો અને તે દિવસે દરેક ભાઈએ અને બહેનો આવાંબીલ ઉપવાસ આદિ તપશ્ચર્યા કરે.

૨ કાલિરજગમ, બના આદિ દ્વારા શાસનદેવને પ્રાર્થના કરવી કે અમારા આ શુભ કાર્યમાં સહાયતા કરે અને આ નિમિત્તે આમરજ્ઞાંત ઉપવાસ કરનાર શ્રી. જવલ્લ બહેનને આ તપશ્ચર્યામાં બલપ્રદાન કરે.

૩ આ સંબંધી હિન્દના જૈનોની દરેક સ્થળોએ સભાઓ ધાપ અને તેના સમાચાર તાર દ્વારા ઉદેપુર સ્ટેટના પ્રાઈમ મિનિસ્ટરને, મહારાજાને અને તીર્થરક્ષક કમિટીને નીચેને ઠેકાણે અ.પે.-

શ્રી કેસરીયાળ તીર્થકમિટી, ડે. માલદાસરોડ, જૈન ઉપાશ્રમ  
સુ ઉદેપુર ( મેવાડ )

આ સિવાય તીર્થરક્ષા માટે નીચેના જે ઉપાયો પણ યોજાયા છે: (૧) ન્યાં સુધી આપણા અબાધિત હક્કો, કે જેનો સ્વીકાર વિ. સં. ૧૯૩૪માં ઉદેપુર સ્ટેટે કર્યો છે તે હક્કો, પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી કોઈ પણ જૈન બંધુએ આ તીર્થની યાત્રાએ ન જવું. અને (૨) આ તીર્થમાં કોઈ પણ જૈન બંધુએ કોઈ પણ બતની જોલી ન યોલવી અને પંડાઓને પણ કોઈ પણ બતનું પારિતોષિક ન આપવું. અથવા તો તીર્થની આશાતના કરવા પંડાઓને પ્રેરણા મળે એવું કંઈ જ ન કરવું.

આજે આ તીર્થમાં પંડાઓનું સ્વચ્છંદી, જોકેછત્રી રાજ્ય થઈ ગયું છે. જૈન તીર્થમાં જૈન શાસ્ત્ર મુજબ જે વિધિવિધાન થાય તેમાં આ પંડાઓએ સ્વાર્થી બની માત્ર પૈસા કમાવાનો જ ધંધો માંડયો હોય તેમ અનેક ફેરફારો કર્યા છે અને આશાતના પણ થાય છે.

આ અવિધિ અને આશાતના ટાળવા અને પ્રવેતાંત્ર જૈન સંઘના અબાધિત મૂલભૂત હક્કોના રક્ષણ માટે મંગરોવવાસી સુપ્રસિદ્ધ તપસ્વિની જવલ્લબહેને તા. ૧૨-૪-૪૮ના દિવસથી આમરજ્ઞાંત ચોવીદ્વારા ઉપવાસ આદર્યો છે.

આ બહેને પોતાના ઉપવાસ ચક્ર કરતાં પહેલાં ઉદેપુરના મહારાજાજીને જે હૃદયસ્પર્શી પત્ર લખ્યો છે તે પણ વાંચી લેવા જેવો છે, તે બહેન લખે છે કે-

“મારા અંતરાત્માના અવાજથી હું મારા ભાઈ સાથે અત્રે તા. ૪-૪-૪૮ના રોજ આવી, જાહીની આશાતનાઓ, ગેરવ્યવસ્થા અને ગેરવહીવટ દેખી મારા

### જૈનો જાગો !

દરેક જૈનની ક્ષેત્ર છે કે શ્રી કેસરીયાળ તીર્થના સંરક્ષણ માટે પોતાનાથી બતનું કરે. ન્યાં સુધી સમાધાન ન થાય ત્યાં સુધી યાત્રા-ત્યાગ, જોલી ન યોલવી અને પંડાઓને કંઈ જ ન આપવું-આટલું તો જરૂર કરવું !

આત્માને ધણું દુઃખ થયું. તપાસ કરતાં આ બંધાનું કારણ જૈનધર્મના અભણ કાર્યકર્તા અને અમલદારવર્ગ તથા જંડયાઓની અપયુદ્ધી લમણાં થોડાંક વર્ષોથી અવ્યવસ્થા વધી રહેલ છે."

આ સાથે આ બહેને સ્ટેટ પાસે ન્યાય માગતાં જણાવ્યું છે કે-

"આ અવ્યવસ્થા ટાળા દિવસુસ્તાનના સહલ જૈનસંઘને વિશાસ ઉત્પન્ન કરવા (૧) સંવત ૧૯૩૪માં સ્ટેટ તરફથી બહેરાત થયા મુજબ કમિટી ઢલક સંપૂર્ણ વહીવટ વ્યવસ્થા પૂરી સત્તાથી સોંપવામાં આવે ચા તે (૨) આ તીર્થનો વહીવટ જે સમાજ તરફથી સ્ટેટની પાસે આવેલ છે તે સમાજને પાકો સોંપી દેવાય."

તપસ્વીની બહેનની આ માગણી તદ્દન ન્યાયોચિત અને વાજબી છે.

આ બહેને ઉદેપુરના મહારાજાજીને ઉપર્યુકત પત્રનો ઉત્તર તા. ૧૧-૪-૪૮ સુધીમાં આપવા જણાવ્યું હતું અને ત્યાં સુધીમાં જવાબ નહિ આપવામાં આવે તો તા. ૧૨-૪-૪૮ થી ચોવીદાસ ઉપવાસ ઉપર જીતરવાનું જણાવ્યું હતું.

દુઃખની વાત છે કે ઉદેપુરના મહારાજાજીએ આ પત્રનો જવાબ તા ૧૧ મી સુધી ન જ આપ્યો એટલે આ બહેને તીર્થની રક્ષા ખાતર તા. ૧૨-૪-૪૮ થી આમરણાંત ચોવદારા ઉપવાસ શરૂ કર્યા છે.

ગોબ્રાહ્મણ પ્રતિપાલ, સૂર્યવંશી, ચિશોદીયા કુત્તરીપક અને પ્રજાપાલકનું માનવંતું ગિરુદ ધરાવનાર મહારાજાજીએ એક ન્યાયે ચિત્ર પત્રનો જવાબ ન આપી જોમના ગિરુદને શોભાતું કાંઈજ નથી કહ્યું. આવાં તીર્થોની રક્ષા કરતાં આવાં અનેક બલિદાનો જૈન સંઘને આપવાં પડશે અને જૈન સંઘ બલિદાનો આપશે જ, કિન્તુ આ માનવંતાં ગિરુદો ધરાવનાર મહારાજાજીને તો આ બલિદાનોથી કલંકનો ટીકો જ લાગશે એ યાદ રાખવાની જરૂર છે. મહારાજાજીને હાથે ન્યાયનું ખૂન થાય-ન્યાયનું અપમાન થાય અને એક નિર્દોષ તપસ્વીની બહેનનું ન્યાયની રક્ષા કરતાં, ન્યાયનો આદર અને ગૌરવ જાળવતાં, મૃત્યુ યાચ એમાં ઉદેપુર સ્ટેટની કે મહારાજાજીની લગારે શોભા નથી.

મહારાજાજીને અને ઉદેપુર સ્ટેટની કાઉન્સીલને અમે સવેળા ચેતવણી આપીએ છીએ કે તમે જોમ ન સમજશો કે કાન બહેરા કરવાથી કે આવી શેર તપસ્વીયાં પ્રતિ ઉપેક્ષા કરવાથી તમારી સલામતી છે. કિન્તુ ન્યાયના ખૂનની અને આ તપસ્વીની બહેનના જીવનને લગારે આંચ આવી તો તેની

### આપણી ફરજ

હિન્દના દરેક ગામના જૈન સંઘો ઠંવાવ કરે કે, શ્રી કેસરીયાલ તીર્થના રક્ષણ માટે સમય આવ્યે અનશન કરશું-બલિદાન આપીશું. આ માટે સ્વયંસેવક મંડલ તૈયાર કરે અને આમડે ગામડે પ્રચાર માટે પોતાના સભ્યો મોકલે.

બધી જુમ્મદારી તમારી જણાશે અને જોનાં વિપરીત કદુ ફૂલો તમારે જ જોગવવાં પડશે એ ન જૂલશે.

શ્રેવાડ પ્રાંતીય જૈન પ્રવેતાંબર મહાસભાએ પણ સવેળા બંધત થઈ નીચેના મહત્વના અને ઉપયોગી ઠરાવો કર્યા છે:-

૧-સંવત ૧૯૩૪ પ્રમાણે વહીવટ મુખત કરવો.

૨-સંતોષકારક સમાધાન ન થાય ત્યાં સુધી કોઈએ વાતોએ ન જવું, તેમ જ કોઈ પણ પ્રકારની બોલી ન બોલવી.

૩-કમિટીને જતા સુખત કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી પ્રચાર અને વિરોધનું આરંભન આણુ રાખવું.

૪-મુનિરાજોએ તેમજ શ્રીસંધોએ તીર્થયાત્રાનો બહિષ્કાર પોષારવો.

૫-તત્કાલ નિર્જય માટે જરૂરી તમામ પગલાં બરવાં.

જવલ બહેનના ઉપવાસ ચાલુ છે જૈન સમાજ જાગૃત થયો છે. ભારતીય સ્વયંસેવક પરિષદના સેવાભાત્રી મહાનુભાવો પણ શ્રી કેસરીચાણુ ગયા હતા. તેઓ પ્રચાર અને જાગૃતિ માટે તનતોડ પ્રયત્ન કરી રહેલ છે મુનિરાજ શ્રી ધર્મજાગરણ મહારાજ આદિ મુનિ મહાત્માઓ પણ પ્રયત્ન કરી રહેલ છે. કિન્તુ આખા દિન્દના જૈન સંઘનું પ્રતિનિધિત્વ કરતી આપણી શેઠ આણુંદણુ કથાણુની પેઠી, તથા શ્વેતાંબર જૈન કોન્ફરન્સ, એસોસીએશન એન્ડ ઈન્ડિયા, ઇન્ડિયન જૈન સોસાયટી વગેરે વગેરે અનેક સંસ્થાઓ હજી કેમ મીન છે તે સમજાતું નથી. આપણી પેઠીએ લગભરે પ્રમાદ કે ઉપેક્ષાભાવ રાખ્યા સિવાય સમાજની જાગૃતિના આ મહાપરમાં નેતૃત્વ લઈ આગળ આવવાની જરૂર છે જૈન સંઘને સવેળા યોગ્ય દોરવણી આપી તીર્થરક્ષા માટે, તીર્થના ન્યાયી હક્કોના સંરક્ષણ માટે, જાગૃત થવાની જરૂર છે.

દિન્દના સકલ જૈન સંઘે એકત્રપણે જાગૃત થઈ તીર્થસંરક્ષણના હક્ક માટે કટીબદ્ધ થવાની જરૂર છે. આજે આઝાદીના આ યુગમાં લગભર ઉપેક્ષા, લગભર અહંભાવ આપણા પતનનું કારણ બની જશે અને આપણા સ્વમાન અને ગૌરવના નાશને નોતરશે. આમાંથી બચવું હોય તો બધાએ અહં અને મમ છોડી સવેળા જાગૃત થઈ એકત્રપણે-સંઘકલપણે કાર્ય કરવાની જરૂર છે.

પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજાદિ પણ સવેળા જાગૃત થઈ આ વિકટ પ્રશ્ન

### પૂજ્ય શ્રમણસંઘને

આય બધા આ પ્રશ્નને સવેળા ઉપાડી લઈ જૈન સંઘને જાગૃત કરો. સંઘ, સંઘનું, એક્ય અને પ્રેમથી એકત્રભાવે આ તીર્થના રક્ષણ માટે સંઘને જાગૃત કરશો, યોગ્ય પ્રચાર કરશો અને સમસ્ત સંઘ તીર્થ માટે બલિદાન આપવા તૈયાર થાય તેવો ઉપદેશ અને પ્રેરણા આપશો.

માટે શીસંઘને બહુત રાખે અને કાલકર્તાઓમાં પ્રાણ કૂંકે, જીવન જગાવે એ જરૂરી છે.

હવે એ પ્રશ્ન સ્વાભાવિક ઊઠ્યો કે વિ. સં. ૧૯૩૪માં કઈ કમિટી નીમાણ હતી. આ પ્રશ્નના જવાબ માટે ઉદેપુર સ્ટેટનું નીચેનું બહેરનામું વાંચી લેવું જરૂરી છે:-

“ નકલ હુકમ રાજે શ્રી મહકમા સ્વાસ નં. ૩૭૬૨

....વાસ્તે અઠાકા બન્દોબસ્તકે एक कमेटी मुकर्रर की जावे और प्रेसीडेन्ट सेलकान्तानतार बदनी सभामें लिखी जावे के इस कमेटीकी रायसुं नेक बन्दोबस्त को तजवीज कर रिपोर्ट करे और कमेटीमें मेम्बर चार मुकर्रर किये जावे । कोठारी छगनलालजी, सेठजी जोहारमलजी चानणमलजी चतुर, जोरावरमल मुनिम, ठाकरदासजी ज्ञानमलजी इन चार ही मेम्बरोंके नाम लिखी जावे ह के यहां का अच्छा और नेक बन्दाबस्त होवे जोरी राय देणो चाहिये ।

સંવત્ ૧૯૩૪ માગસર વીંદી ૯ તા. ૨૯ નવમ્બર ૧૮૭૭ इस्वी और सेठजी चम्पालालजीके नाम लिखि जावे की यह काम राजके हस्तेमें निकाला गया है सो ऊठा का काममें दखल नही करोगा और जो कामकाज, कूंचिया वगारा था हस्ते होवे सो सेलकान्ततार बदनी सभामें भेज देवोगा मती मजकूर । ”

આ ફરમાન એક વસ્તુ બહુ જ સ્પષ્ટ કરે છે કે જે ચાર નામ સૂચવાયાં છે તે ચારે એ સવાલ જૈન પ્રવેતાંબર છે. બીજું જે શેઠ અમ્પાલાલજી પાસેથી સ્ટેટ કુંબીઓ મળાવે છે તે શેઠ પણ પ્રવેતાંબર જૈન છે, એટલે આમાંથી હું અનુમાન તારવું છું કે સં. ૧૯૩૪ના આ ફરમાન પહેલાં પ્રવેતાંબર જૈન સઘ વ્યવસ્થા કરતો અને વહીવટ ચલાવતો હતો. પરંતુ પંડાઓની સત્તામણીથી યાત્રિકોને હેરાનગતી થતી હશે, જેથી સ્ટેટે ચાર જૈન સફ્ટહરથોની કમિટી નીમી અને પોત પણ અંદર દબલગીરી શરૂ કરી દીધી આ દખલગીરીની સામાન્ય પહેલ તો વિ. સં. ૧૯૧૬થી જ થઈ છે. આ પહેલાં તો પ્રવેતાંબર જૈન સંઘ તદ્દન સ્વતંત્ર રીતે વહીવટ કરતો હતો. જૂઓ સ. ૧૯૩૪ માં પછી ૬

### આપણી સંસ્થાઓને

હરેક જૈન સંસ્થાઓ અને ખાસ કરીને શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેલીના પ્રતિનિધિઓએ, બહુ મોડું થાય તે પહેલાં જ, હિન્દના જૈન સંઘનું સમ્મેલન મેળવી, આવેલાં આગાહીમાં જૈનસંઘનું મહત્ત્વ, ખોરવ અને સ્વમાન જળવાય, તીર્થરક્ષા, સંઘસંગઠન થાય, સાહિત્યનો પ્રચાર થાય અને જૈન સંઘનો ઉદ્ધાર થાય તે માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

તા. ૨૭-૧-૧૮૭૮ ના સ્ટેટ હુકમ નં. ૧૬૯૧ની નીચેની પંક્તિ.

“ ઠાકુરજીકે (ઋષભદેવજી) મન્દારકી કૂંચી ઉદયપુરકે નગરસેઠકે પાસ રહતી ઓર મન્દારકા મુંહ વન્દ થા.”.....”

એટલે કે ૧૬૩૪ સુધી તેા સ્ટેટની થોડી દખલ થવાની શરૂઆત છતાં શ્રી કેશરીયાજીના બંડારની ચાવીઓ તેા ઉદયપુરના નગરસેઠ પાસે જ રહેતી હતી.

વિ. સં. ૧૯૧૧માં પણ શાબ્યને આ તીર્થમાં ઉખલ કરવાનું કારણ મળ્યું હોય તેા તે એટલું જ કે તીર્થમાં અવ્યવસ્થા, અધેર અને આવકના વહીવટનો અભાવ. પરન્તુ વ્યવસ્થા તેા શ્વેતાંબર જીન સંઘની જ હતી. વાંચો તેા શબ્દો.

“ જોકે ગાંવ ધુલેવ હલકે મેવાડમં મન્દિર શ્રી ઋષભદેવજી મહારાજ કા હૈ વહાંકા દ્વન્તજામ નિહાયત સ્વરાવ દેસ કર વહાંકે કદિમ રિવાજ ઓર ધર્મકે માફિક સંવત્ ૧૯૧૬મં મહારાગાજી શ્રીસરૂપસિંહજીને સ્વાસ સ્વાલ હસ વાતકા કરકે ઠાકુરજીકે સેવા ભાવકે સાથ અન્થો તરહ હો ઓર જાત્રિયોકી કિસી તરહકી શિકાયત ન રહે । મન્દિરકી અમદનો નેક કામમં સ્વર્વ હો ઉસમં કિસી તરહકા ગવાન ગફલત્ત ન હોને પાવે ચંદ કલમં મુકરીર કર ચાલે વાઘ દીકી જિસસે સવ લોગ સુરા હો ।

૧૬૧૬માં શ્રી કેશરીયાજી તીર્થમાં પ્રાચીન આધ્યા આવતા રીતરિવાજ સુબજ અને ધર્મજનુસાર વ્યવસ્થા, વિધિવિધાન અને વહીવટ વગેરે ચાલે તથા યાત્રિકોને તકલીફ ન પડે અને શ્રી ઋષભદેવજીના બંડારની ગરામર વ્યવસ્થા થાય તેટલા ખાતર મહારાજા સ્વરૂપસિંહજીએ થોડી કલમો બનાવી આપી અને બંધારણ ધડી આપ્યું. સાથે તેમણે થોડા નવા રિવાજ પણ દાખલ કર્યા. પરન્તુ આનો આશય તેા સેવાભાવ અને યાત્રિકોને રાખવા પૂરતો જ છે.

સુઝ વાચકો આમાંથી સાફ વસ્તુ સમજી શકશે કે ૧૬૧૧માં સ્ટેટની દખલ તેા નહોતી જ. હવે આ સેવાભાવ ૧૬૩૪માં ઘટે છે અને સ્ટેટની દખલ શરૂ થતી હોય તેમ લાગે છે, માટે જ મેં ઉપર અનુમાન વાંચ્યું છે.

૧૬૩૪માં સ્ટેટ કમીટી નીમી નગરસેઠ પાસેથી ચાવીઓ મળી લીધી આનો પણ વિરોધ ઊઠયો હતો. પરન્તુ સ્ટેટ પંડાઓ ઉપર દોષારોપણ કરી

### નવયુવકોને

આજના યુગમાં તમારાં ઉત્સાહ, જ્ઞેમ અને શક્તિના સદુપયોગ માટે આ તીર્થસ્થાના કામમાં લાગી જાઓ.

પોતાનો અચાવ જ કયો છે. એટલે આજે તો આપણે જે માગણી કરી છે તે તો ફક્ત એટલી જ છે કે ઉદેપુર સ્ટેટે જૂના રિવાજ સુલભ જેમ સ્વેતાંબર કમિટીને વહીવટ સોંપ્યો છે તેમ આજે વહીવટ-વ્યવસ્થા સ્વેતાંબર કમિટીને સોંપો. એટલે અત્યારની આપણી માંગણી તદ્દન ન્યાયોચિત અને વાજબી જ છે. સ્વેતાંબર સંઘની ઉપયુક્ત માંગણીનો અર્થ એટલો જ છે કે-સ્ટેટ પોતાનું વચન ખરાબર પાળે, એમના ઉચ્ચ કુલ અને વંશના ગૌરવને જાળવે એવી રીતે વચન પાળે.

સ્ટેટને વચન પળાવવા ખાતર જ નૈનસંઘને યાત્રાત્યાગ કરવો પડે, બિાહી બંધ કરવી પડે અને આમરણાંત ઉપવાસ કરવા પડે એમાં નથી સ્ટેટની શોભા કે નથી મહારાણાણીની શોભા.

શેઠ આ. ક.ની પેઠી પણ આ ક્ષરમાનો વાંચી વિચારી એવું આંદોલન જમાડે, નૈનસંઘ એવા પ્રબલ આંદોલનનાં પૂર જમાડે કે સ્ટેટને પોતાનું બાહર કંઠેલું વચન પાળવાની ક્ષરજ પડે.

ઉદયપુરના મહારાણાણી પણ પોતાની ક્ષરજ ખરાબર સમજે. આ એકવીસમી સદી છે, આજે દિનક આજક છે, રાજ્યોના એકમ બની રહ્યા છે, તો વધો જૂનો જેમની સાથે આપને સંબંધ છે, જે નૈન સંઘના પૂર્વજોએ આપના પૂર્વજો અને રાજ્ય માટે તનુ મન અને ધન ન્યોજાવર કયો છે તે સંઘને, તમે તમારા પૂર્વજનું વચન પાળી ન્યાય આપો ! બસ, આથી વધારે અમારે આપને કંઈ જ કહેવાનું નથી.

એ વીરના સુપુત્રો ! આ તીર્થના આપણા હક્કોના રક્ષણ માટે બગલો ! અત્યારે જગારે પ્રમાદ, ઉપેક્ષાભાવ કે અહંભાવને સ્થાન ન આપયો ! આજે આપણી શક્તિ માત્ર ધનસંચય પાછળ જ લાગી રહી છે, પણ આઝાદીના આ યુગમાં એકલા ધનસંચયની મહત્તા આપણને બારે પડી જશે.

જો સ્વમાનથી ગૌરવ જળવાવું નથી, આપણા હક્કોનું સંરક્ષણ અર્થ શકતું નથી તો એ ધનસંચય કયા જ ઠામનો નથી. ધર્મના રક્ષણ ખાતર, તીર્થના સંરક્ષણ ખાતર અને સંઘના ગૌરવ ખાતર આપણે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરનાં શીખવું જોઈએ, તો જ આપણે હક્કો માંગી શકીશું અને તેનું રક્ષણ પણ કરી શકીશું.

જૂનાઝઠની આરઝી હકુમતના પ્રસંગમાંથી કંઈક શીખવો અને તીર્થરક્ષા માટે બધા સવેળા બનવત અર્થ કરીબદ્ધ થવો. એ શુભેચ્છા સાથે જ જવલબહોનના ઉપવાસને સફળતા પ્રાપ્ત થાઓ એ મહેચ્છા સાથે વિરતું હું. ઠું શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

**धिरापद्मगच्छीय ज्ञानमंडारयें उपलब्ध  
विवाहलो, संधि, भास, धवलसंज्ञक साहित्य ।**

**अन्वेषक—पूज्य आचार्यमहाराज श्री. विजययतीन्द्रसूरिजी  
( डव्वानम्बर १२-१४ )**

- १ श्रीशान्तिनाथविवाहलो पत्र २५, कर्ता श्री आनन्दप्रमोद, धिरापदे श्रेष्ठिनाकरलिखापित ।
- २ श्रीसुपार्श्वनाथविवाहलो पत्र २०, सं. १६३२में श्रीविनयदेवसूरिरचित, सं. १६४३ में लिखित ।
- ३ श्रीशान्तिनाथ विवाहलो पत्र २८, आनन्दविमलसूरि-सौमसौभाग्यसूरिशिष्य प्रानदप्रमोद ।
- ४ श्रीवासुपूष्यधवल पत्र १०, सं. १६४३ मागसि वदि १२ धिरपुरमें लिखित ।
- ५ श्रीनेमिनाथधवल पत्र २५, सं. १६३० चेतसुदि १० श्रीविनयसूरिरचित ।
- ६ श्रीरुषभदेवधवल पत्र २२, सेवकरचित ।
- ७ श्रीसुबाहुरिषिसंधि पत्र ७, श्रीजिनहंससूरिशिष्य पुण्यसारोपाध्यायरचित, सं. १६७४ ।
- ८ भाससंधि पत्र ३, श्रीदेवसूरिशिष्य जयदेवकृत ।
- ९ मृगावतिभास पत्र ३ ।
- १० थावचक्रकुमारभास पत्र २८, बडगच्छ पिण्डलशाखीय श्रीविमलप्रभसूरिशिष्य.....सं. १६५५ कार्तिकसुदि ८ धिरपुरनगरे ।
- ११ ललितंगभास पत्र ४ ।
- १२ भवियकुटुंबभासरास पत्र ४, सं. १७८३ वैशाख वदि १४ लिखित ।
- १३ चोवीस तीर्थकरभास पत्र ७, सेवकरचित, शाह चुप्पललिखित ।
- १४ सुदर्शनभास पत्र २, सेवकरचित ।
- १५ चंद्रबाहुजिनभास पत्र ५ ।
- १६ पृथ्वीचन्द्रगुणसागररिषिवेली पत्र २ ।
- १७ चतुर्गतिवेली पत्र ५ ।
- १८ धन्यविलासभास पत्र २२, सं. १६८५ कटुकगच्छीय शाहजी कन्याणरचित, सचित्र ।

**मु० धराव ( न्यु. डीसा ) ता. ६-३-४८**



# દસવેયાલિયની ઉત્પત્તિ

( લે. પ્રો. હીરાલાલ ૨, કાપડીયા, એમ. એ. )

[ ૧ ]

દસવેયાલિય એ અદ્ભુતમાહીમાં રચાયેલી એક પ્રાચીન અને વિશ્વકનીય લૈન કૃત છે. એ 'આગમ' અણુપ છે. વિશેષમાં એનો 'સૂક્ષ્મ' તરીકે 'પણુ નિર્દેશ' કરાય છે. આ આગમની રચના કાચે ક્યા કાચેગોમાં થઈ એ બાબત અનેક અન્ધોમાં વિચારમાં છે. એ પૈકી કું તો અહીં મુખ્યત્વે ચાર જ કૃતિઓને ઉદ્દેશીને આ હકીકત વિચારીશ : ( ૧ ) ભદ્રપાદુસ્વામીએ રચેલી દસવેયાલિયની નિબંધિતિ, ( ૨ ) પ્રસિદ્ધ પ્રમાણે જ્ઞાનદાકર્મણ્ય મહત્તરે આ આગમ ઉપર રચેલી સુદિણ, ( ૩ ) આ આગમ તેમજ એની નિબંધિતિના ઉપર હુરિભદ્રસુરિએ રચેલી સંસ્કૃત ટીકા અને ( ૪ ) હેમચન્દ્રસુરિએ રચેલું પરિશિષ્ટપર્વ.

આ નિબંધિતિના રચનાર તે વીરશંવલ ૧૭૦ ( ઇ. સ. પૂર્વે ૨ ૩૫૭ )માં રચેલું શંકરેલા ભદ્રપાદુસ્વામી છે કે શકશંવલ ૪૨૭ ( ઇ. સ. ૫૦૫ )માં પંચસિદ્ધાન્તિકા રચનારા વરાહમિહિરના સહોદર અને નૈમિત્તિક આચાર્ય ભદ્રપાદુસ્વામી છે એ જટિલ પ્રશ્ન આપણે બાજુ ઉપર રાખીએ તોપણ આ નિબંધિતિ ઉપસુંકત ચારે જ્ઞાપનોમાં-આ ઉત્પત્તિ સંબંધમાં પ્રકાશ પાઠનારાં તમામ ઉપલબ્ધ જ્ઞાપનોમાં-પ્રાચીનમાં પ્રાચીન છે.

મહાવીરસ્વામી પછી માત્ર ૬૮ વર્ષે આ જ્ઞાની દુનિયા ત્યજી જનારા શમ્ભવસુરિએ દસવેયાલિય નામનું આ લૈન સામ્ય રચ્યું છે-વિવિધ પુત્ર ( પૂર્વ )માંથી ૨ નિર્ણયજી કરી એની સંકલના કરી છે. મહાવીરસ્વામીના સિધ્ધ-પાંચમા અણુધર સુધર્મસ્વામીને જ્ઞાનસ્વામી નામના સિધ્ધ હતા. એ અંતિમ કેવલિને પ્રભવસ્વામી નામે સિધ્ધ હતા. શમ્ભવસુરિ એમના સિધ્ધ થાય. એમને કાચે દસવેયાલિયની રચના થઈ છે. આ બાબત સૌથી પ્રથમ કેઈ કૃતિમાં નોંધાઈ હોય તો તે નિબંધિતિ છે. જો એ પહેલા જ ભદ્રપાદુસ્વામીની કૃતિ હોય તો આ ઉત્પત્તિ વિશેની નોંધ મોડામાંમોડી ૭૨ વર્ષે લખાયેલી અણુપ; અર્થે એ જો ખીજા ભદ્રપાદુસ્વામીની કૃતિ હોય તો લગભગ ૬૩૪ વર્ષે નોંધ થઈ છે એમ કહેવાય. આમ ૮૬૨ વર્ષનો માળો પડે.

[ ૨ ]

દસવેયાલિયની નિબંધિતિની ઓદ્ભવીથી અદારમી માથા આ આગમની ઉત્પત્તિ વિશેની હકીકત પૂરી પાડે છે. એટલે કું અહીં એનો અનુવાદ આપું છું :

જ્ઞાનની પ્રતિમાના દર્શનથી પ્રતિબોધ પામેલા, યજ્ઞધર, અણુગ (અનક)ના પિતા અને દસમલિયના નિર્ણયક જેન્જી ભવ (શમ્ભવ)ને કું વ-દન કરું છું (આ. ૧૪). અણુગને ઉદ્દેશીને

૧ જોઓ મહાવીરસ્વામીનું નિવૌણ ઇ. સ. પૂર્વે ૪૭૭માં થયાનું માને છે તેમને મતે લગભગ ઇ. સ. ૩૨૨ અણુપ, નહિ કે ઇ. સ. ૩૫૭.

૨ ન્યાયશંકરમાં કહ્યું છે કે 'સૂદ્ધ ઉચ્ચરણ શ્યામમિકો ઘાતુ:'

૩ બારમી માથા પણ ઉપયોગી છે. એમાં કહ્યું છે કે સામાયિકા અનુક્રમથી વર્ણન કરીને, પૌરુષી પૂરી થતાં સંજ્ઞાભવે ખરેખર દસવેયાલિયનું નિર્ણયજી કહ્યું.

૪ અનુવચર (ઉત્તમ) જ્ઞાન, દર્શન છત્યાદિષ્ટ ધર્મના અણુને ધારણ કરે તે 'અણુધર' એમ આનો અર્થ હારીભદ્રીય ટીકા (પન ૧૦ અ)માં અપાયો છે.

સેનજીભવે દસ અનજયણુ (અપયવન)નું નિર્ધારણ કર્યું. એમણે એ અનજયણો વિદાલે અર્થાત્ અપરાધે સ્થાપિત કર્યાં એથી એનું નામ 'દસકાલિય' છે (આ. ૧૫). 'આયપવાય' પુવ્વમાંથી ધમ્મપન્નસિત્તુ, 'કમ્મપવાય' પુવ્વમાંથી (અવેપણા, મહલેપણા અને કાસેપણા એમ) તણ પ્રકારની પિંડેપણાનું, અને 'સચ્ચપવાય' પુવ્વમાંથી વક્કસુદિત્તું (નિર્ધારણ કરાવું, આપીનાં અનજયણોનું નિર્ધારણ ('પચ્ચપવાય' નામના) નવમા પુવ્વના ત્રીજા વત્થુ (વસ્તુ)માંથી થયું (આ. ૧૬-૧૭). જીને પણ આદેશ (મંતવ્ય) છે કે આર અમરપમ્મિપિડગ (અણિ-પિટક)માંથી આ (દસવેવાલિય)નું નિર્ધારણ ખરેખર મણ્વમના ઉપર અનુમત્ત કરવા માટે કરાવું છે (આ. ૧૮).

## [ ૩ ]

ઉત્પત્તિને અગેની ઉપરુક્ત સક્ષિત્ત નોંધનો વિસ્તાર આ આગમની સુલ્લિખમાં મળે છે. એના રચનાર એ જિનદાસમણિ જ હોય તો શક્યંવત્ ૫૯૮ (ઈ. સ. ૬૭૬)માં રચાયેલી (અને આરમોદ્ધારક આનંદસામરસુ'રના મને લખાયેલી) નંદીસુલ્લિખના એઓ કર્તા થાય છે. આ દિસામે આ સુલ્લિખમાંની દ્વંદ્વકૃત દસવેવાલિયની ઉત્પત્તિ ખાદ લખમગ એક હજાર વર્ષે અપાયેલી ગણાય. આ કમીકલ પાઠ્યમાં ૦ ઈસુ મરહકોમાં રચાયેલી આ સુલ્લિખ (પત્ર ૬-૦)માં અપાયેલી છે. એનો પણ અનુવાદ હું અહીં આપું છું :

એક વેગા મધ્મ રાત્રિએ પ્રભવરસમીને તિચાર વ્હલગ્યો કે, કોણ મારો મણ્વધર થશે? એમણે પોતાના મણુ ઉપર અને સંધ ઉપર એમ બંધાં બાણુ ઉપયોગ મૂક્યો, પણ માર્ઘ પૌચ્ચુદ્ધેદ નહિ કરનારો જણાયો. નહિ. એટલે એમણે શુદ્ધરથોનો તિચાર કર્યો. ઉપયોગ મૂકતાં એમણે ગાલગ્રહમાં સેનજીભવને યદુ કગવો જોયો. એ ઉપરથી 'સજ્જુદ' નામરે આપીને એક સધાટકને (એ મુનિને) એમણે કહ્યું : તમે યદુવાડ ( યદુપાટક )માં જાઓ અને ભિક્ષા માટે ધર્મલાભ આપો. જાં તમને ભિક્ષા આપવાની ના પડાય તો તમે કહેજો કે અહો ક્ષુદ્ર, તત્ત્વ જણુવામાં નથી (કુઝળની વાત છે કે આ પરમ તત્ત્વ જણુતો નથી). એ મુનિએ મયા અને એમને ભિક્ષાની ના પાડવામાં આપી. તેમણે કહ્યું : અહો ક્ષુદ્ર, તત્ત્વ જણુવામાં નથી. મે વખતે જારણા આમળ ઊમેલા પેલા સેનજીભવે આ વાક્ય સાંભળ્યું, એ ઉપરથી એને વિચાર આવ્યો કે આ ઉપશાંત તપસ્વીએ અસત્ય બોલ્યું નહિ એ અધ્યાપક (ઉપાધ્યાય) પાસે ગયો અને એણે એને પૂછ્યું કે તત્ત્વ શું છે? તેણે કહ્યું : વેદો. એ ઉપરથી એણે તરવાર બહાર કાઢી અને કહ્યું કે જો તમે મને તત્ત્વ કહેશો નહિ તો હું તમારું મરતક કાપી નાંખીશ. અધ્યાપકે (ઉપાધ્યાયે) તિચાર્યું : મારો સમય પૂરો થયો છે. વેદાયમાં કહ્યું છે કે મરતક કપાવાની વાત આવે તો તત્ત્વ કહેવું. આથી કયે હું જો તત્ત્વ છે તે કહું. આમ વિચારી એ બોલ્યો : આ યદુરત્ત (યપ)ની નીચે રત્તની પ્રતિમા છે. એ અગ્નિદંતની (અર્થાત્ જૈન તીર્થંકરની) કહેવાય છે. આરિહંતનો ધર્મ એ 'તત્ત્વ' છે (સાર છે). એ સંભળી સેનજીભવ એને પડે પડ્યો અને યદુવાડનો ઉપસ્કર (સામગ્રી) એને જ આપી દીધે. પછી પેલા એ મુનિએને શોધતો શોધતો એ આચાર્ય (પ્રમસ્વામી) પાસે પહોંચ્યો.

આચાર્યને વન્દન કરી એણે મુનિઓને કહ્યું કે મને ધર્મ કહો. આચાર્યે ઉપયોગ મૂક્યો તો જલ્પાયું કે એ એ જ છે. એ ઉપરથી આચાર્યે એને ધર્મ કહ્યો. એ આજણે દીક્ષા લીધી અને એઓ ચૌદપૂર્વે (શ્રુતકેવલી) બન્યા.

એમણે દીક્ષા લીધી ત્યારે એમની પાત્રી મર્જાવતી હતી. એ ઉપરથી એ સમયે એ સ્ત્રીનાં સર્ગવહાલાં આક્રન્દ કરવા લાગ્યાં કે મરુત્યુ સ્ત્રીના પતિએ પ્રવળ્યા લીધી છે અને એ સ્ત્રી તો પુત્ર વિનાની છે. એ સ્વજનોએ એની સ્ત્રીને પૂછ્યું કે તારા ઉદરમાં કંઈ છે ? તેણે કહ્યું : મચ્છાપ (કંઈક) જળાય છે. સમય થતાં એણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. પાર દિવસ પૂર્ણ થતાં સર્ગવહાલાંએ, માતાને પૂછતાં માતાએ 'મચ્છમ' એમ કહ્યું હતું તે ઉપરથી એ બાળકનું નામ 'મચ્છમ' પાડ્યું.

મચ્છમ આઠ વર્ષના થયો ત્યારે તેણે પોતાની માતાને પૂછ્યું કે મારો પિતા કયાં છે ? તેણે કહ્યું : તારા પિતાએ તો પ્રવળ્યા (દીક્ષા) લીધાં છે એ ઉપરથી એ બાળક નાસ્ત્રીને પિતા પાસે જવા ઉપડ્યો.

એ સમયે આચાર્ય (પ્રભવરાત્રી) અંધમાં વિચરતા હતા. પેલો બાળક 'અંધ' થયો. ઉક્ત્ત્વાશ્મિએ મયેજા એ આચાર્યે ને બાળકને જોયો. બાળકે એમને વન્દન કયું. એને જોતાં આચાર્યને એના ઉપર હોતો ઉત્પન્ન યત્ન અને બાળકને પણ એમ જ થયું. આચાર્યે એ બાળકને પૂછ્યું કે તું કયાંથી આવે છે ? બાળકે કહ્યું : નામગૃહથી. આચાર્યે પૂછ્યું કે નામગૃહમાં તું કોનો પુત્ર કે પૌત્ર છે ? એણે કહ્યું કે સ્ત્રીજન્મ ભવ નામના આજણ છે એમને કું પુત્ર છું. એમણે તો અરબર પ્રવળ્યા લીધી છે. આચાર્યે પૂછ્યું કે તું શા માટે આવ્યો છે. (ઉત્તર મળ્યો કે) મારે પ્રવળ્યા લેવી છે. એ બાળકે પૂછ્યું કે ભવનાત્ ! તમે મારા પિતાને જાણખા છો ? આચાર્યે કહ્યું કે હા હું ગયું છું બાળકે પૂછ્યું કે એઓ કયાં છે ? આચાર્યે કહ્યું : એ મારા મિત્ર છે, એક શરીર રૂપ છે. (અર્થાત્ એમને જોને તું શરીરથી પણ એક જ જાણ). તું મારી પાસે પ્રવળ્યા લે. બાળકે કહ્યું કે એમ કરું છું.

આચાર્ય પ્રતિભય (ઉપાધય)માં આવી વિચારે છે કે આજે સચિતનો લાભ થયો. એ બાળકે દીક્ષા લીધી. પછી આચાર્યે ઉપયોગ મૂક્યો કે એ કેટલો રખત છવશે ? હ મહિના છવશે એમ જણાતાં આચાર્યને વિચાર આવ્યો કે આતું આણવ્ય અરપ છે તો શું કરવું ? ચૌદપૂર્વી કોઈ કારણ મળતાં નિર્ધરણ કરે છે. અને અપશ્ચિમ દસપૂર્વી તો અવસ્ય જ નિર્ધરણ કરે છે. મારે આ કારણ આવી પડ્યું છે એટલે હું પણ નિર્ધરણ કરીશ. એ ઉપરથી એમણે નિર્ધરણ કરવા માંડ્યું વિહાર-દિવસ થોડો બાકી હતો ત્યારે નિર્ધરણ થયું; એથી આને 'દસવેવાલિય' કહે છે.

૧ સંસ્કૃતમાં 'મનાહ્' થાય.

૭ દિશાએ જવાની જગ્યા. આ અર્થ આચાર્યના આચાર સાથે કેવી રીતે સંગત થાય એમ વિચારી કાયાકારે જવામાં 'વિહારશ્મિ' એવો નિર્દેશ કયો હોય એમ જણાય છે.

૮ જેના પછી કોઈ નથી તે અર્થાત્ અંતિમ.

[ ૪ ]

ઉપર્યુકત સુવિધાના રચનારના પછી થયેલા હરિભદ્રસરિએ આ બંધુવિધાના લગભગ સબંધે સબંધમાં આ ઉત્પત્તિની વ્યાખ્યા કરી છે અને એની સંસ્કૃત હાયા હારિભદ્રીય ટીકાના સંપાદક મહાશયે આપી છે. અહીં જે વચનાર તદ્દવત જેવાય છે તે બંધુ નોંધીક : ધૂપની નીચે અર્થ રાનની જે અરિહંતની પ્રતિમા છે તેનું પ્રસ્થાવન કરાય છે. આમ અહીં પ્રસ્થાવનની વાત છે. ખીણું 'અરણ્ય'ને ગદ્યે 'મહાયા' છે, એકે અર્થ તો એનો પશુ, 'કર્ષક' એમ બંધુ છે.

[ ૫ ]

વિ. સં. ૧૧૪૫ની કાર્તિકો પૂર્ણિમાએ જન્મેલા અને વિ. સં. ૧૨૨૬માં સ્વર્ગે સંચરેલા 'કલિકાલસર્વગ' હેમચન્દ્રસરિએ પરિસંપ્રદાય ( સર્ગ ૫, શ્લો. ૨-૮૬ ) માં હસવેશાલિયની ઉત્પત્તિ સંસ્કૃતમાં વર્ણવી છે. એમાંથી નીચેની વિશેષતાઓ નોંધું છું :

'વત્સ' કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો, આસન્નબળ્ય વ્યાજાયુ કાચ બળ છે ( શ્લો. ૭ ). શ્લો. ૧૨-૧૪માં યગપાટકનું વર્ણન છે. શ્લો. ૨૦માં એ વાત છે કે ઉપાધ્યાયે કહ્યું કે સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનારા વેદો 'તત્ત્વ' છે અને વેદ કરતાં ખીણું કાર્ષક તત્ત્વ નથી એમ તત્ત્વના જાણકારો કહે છે. શ્લો. ૨૮-૩૨માં એ કહીકત છે કે આ ધૂપની નીચે અરિહંતની ( તીર્થંકરની ) પ્રતિમા રખાઈ છે. અહીં જ રાખીને એ સુપ્ત રીતે પૂજાય છે અને એ પ્રતિમાના પ્રભાવથી અમારું યગાર્ક કાર્ય નિર્વાહને થાય છે. મહા-તપસ્વી, સિદ્ધપુત્ર અને પરમ આહંત નારદ, આહંતી ( તીર્થંકરની ) પ્રતિમા ન હોય તો યગનો અવસ્થ નાશ કરે છે. આમ કહીને ધૂપને ઉપાડી ત્યાં રહેલી રાનની તીર્થંકરની પ્રતિમા ઉપાધ્યાયે એને બતાવી અને એણે કહ્યું કે જે તીર્થંકર દેવની આ પ્રતિમા છે તે 'તત્ત્વ' છે, એમણે કહેલો ધર્મ છે અને યગ ઇત્યાદિ વિહંબના છે. શ્લો. ૬૬માં કાચ-ચિન્તાશ્ચ અદીત્ વિદ્યા જવા મારે પ્રભવસ્વામી ચંપાનગરીના પરિસરમાં ગયા એમ કહ્યું છે. શ્લો. ૭૮માં એ વાત છે કે પ્રભવસ્વામી કહે છે કે તારા પિતામાં અને આ કુતારા કાકામાં કશી ભેદ નથી.

અહીં જે નારદની વાત અપાઈ છે તે જ્ઞાના આધારે હરી એ જાણવું જાકી રહે છે, તો એ ઉપર અપ્રમાણ પ્રકાશ પાડવા બહુશુભોને મારી વિગતિ છે.

ક ધુવ્વત્તિ એવો જે પાઠ હપાયો છે તે 'ધુવ્વત્તિ' હોવો જોઈએ એમ માની મેં આ અર્થ કર્યો છે, કેમકે ધુવ્વ ધાવવો અર્થ ધાવવું, પ્રસ્થાવન ( પમાણ ) કરવું એમ થાય છે. હાયામાં ધુવ્વત્તિ એવો જે ઉલ્લેખ છે તે તો ધુવ્વત્તિ પાઠ હોત તો સમુચિત ગણાત. વિશેષમાં એવો પાઠ માનતાં પણ પ્રતિમાને અચળ-નિત્ય કહેવામાં કર્ષક હોવું સહાયો હોય એમ જણાવું નથી એટલે અર્થદષ્ટિએ એ અસંભવ ગણાય એટલે મેં અન્ય પાઠ કહ્યો છે.

[ ૬ ]

બી. ગેરપાલકાસ છવ્વ.ભાઈ પટેલે “ સમીક્ષાબનો ઉપદેશ [શ્રી હરેકાલકાલકમ્પુત્ર] ” નું સંપાદન કર્યું છે. આના ઉપોદ્ધાત ( પૃ. ૩ ) માં સૂચવાયું છે કે “ હારિભદ્રસુરિની કથામાં ભ્યાં ક્રેટલુક સંદિગ્ધ તેમજ અણુકથ રહી જાય છે, ત્યાં હેમાચાર્યની કથા રખટ વવરણુ આપે છે. એટલે અહીં તો તે બંને કથાઓ મળીને થતી એક કથા જ આપીશું. ” આ ઉપરથી એ વાત રપ૪ થાય છે કે ઉપોદ્ધાતના લેખકે હસવેયાલિયની યુક્તિ જોઈ હોય એમ લાગતું નથી, જોકે એ ઈ. સ. ૧૯૩૩માં પ્રસિદ્ધ થઈ છે, જ્યારે ઉપયુક્ત સંપાદન તો ઈ. સ. ૧૯૩૯માં-૭ વર્ષ પાઠ પ્રકાશિત થયું છે.

૫. ૫ માં ઉપયુક્ત ઉલ્લેખના અંતને ઉદ્દેશીને એવું ટિપ્પણ છે કે “ મૂળ કથાનો આ ભાગ સમજતો નથી. હારિભદ્રસુરિની કથામાં એ ભાગ આ પ્રમાણે છે : ‘ આ મઝ-રાંભની નીચે...’ હેમાચાર્યે આ ભાગને તસ્તાર્યો છે... પરમ અહંત એવો નારદ વિષ્ણુ સ કરી નાખે છે. ”

આ ટિપ્પણનો હવે પછીનો ભાગ વિચારું તે પૂર્વે એ કહીશકે મને તો પરિશિષ્ટ-પર્વમાં આપેલી કથા કે હારિભદ્રીય ટીકામાંની કથામાં કશું સંદિગ્ધ જણાતું નથી. વિશેષમાં આ ટિપ્પણમાં નારદને ‘ અહંત ’ એટલે અહંત યાને જ્ઞાનના અનુષાધી કહેવાને બદલે તેમને જ ‘ અહંત ’ યાને ‘ તીર્થંકર ’ ગણ્યા છે એ તો દેખીતી બૂધ છે. નાયા-હુમ્મકહામાં દ્રીપદીના અધિકારમાં નારદ સર્વવરતિથી રહીત હોવાને લીધે તો દ્રીપદી એનું સન્માન કરતી નથી એવી વાત છે એટલે જો આ જાતના આ નારદ પશુ હોય તો એ ડાઈ જોન સાધુ ગણાય નહિ તો જોનાના દેવરૂપ તીર્થંકર તો ક્યાંથી ગણાય ? વિશેષમાં અરિહંતના અર્થમાં અહીં જો ‘ અહંત ’ શબ્દ વપરાયો છે તે શું ભાવન છે ?

“ વિષ્ણુ કરી નાખે છે. ” એવા ઉલ્લેખ પાઠ નવોન કંડિકાણે નીચે મુજબ આ ટિપ્પણ લખાવાયું છે:—

“ આ જવ.ભથી શું સૂચવાય છે તે સમજી શકાતું નથી. યજોમાં સ્તંભ નીચે મહાવીરની પ્રતિમા રાખવામાં આવતી હતી તેવો આલ્લખ્યોમાં તો ક્યાંય ઉલ્લેખ મળતો નથી. શતપથ બ્રાહ્મણ, કાત્યાયન શ્રોતસુત્ર આદિ ગ્રંથોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે યજ્ઞક્રિયાની શરૂઆતમાં ‘ મહાવીર ’ નામનું યાત્ર વિશિષ્ટ વિધિ પ્રમાણે તૈયાર કરવામાં આવે છે તથા તેને વિષ્ણુ તથા સૂર્યના પ્રતીક તરીકે પૂજવામાં આવે છે. તે પાત્રનો જ અમાન નામને કારણે અહીં જૂલભયો ઉલ્લેખ થયો હોય તેવી કલ્પના જાય છે બાકી તો, કથાનો આ ભાગ તુટક અથવા તો સંદિગ્ધ છે, એમ માનવું જોઈએ. અહંતની પ્રતિમા યજ્ઞ નીચે રાખવાથી જ બીજવ અહંત એ હિંસક યજ્ઞની રક્ષા કરે કે તેને અનુમતિ આપે એ કેવી વિચિત્ર કલ્પના છે ! ”

આ ઉપરથી નીચેના પ્રશ્નો સુઝે છે ?

(૧) જૈન સાહિત્યમાં જે કોઈ વૈદિક હકીકત અપાઈ હોય તેનો ઉલ્લેખ આજણુદિ સાહિત્યમાં શું હોયો જ નોંધ્યો? વેદો કે તમામ આજણુ સંપૂર્ણતયા આજે ઉપલબ્ધ છે ખરા ?

(૨) યજ્ઞમાં સ્તંભની નીચે મહાવીરની પ્રતિમા રખાની એવું તો ઉપયુક્ત એક સાધનમાં કશું નથી. સર્વત્ર જિનની પ્રતિમા એવો<sup>૧૦</sup> બાધિભારે ઉલ્લેખ છે. પબ્જોક્ષવજ્ઞા કૃષ્ય (કૃષ્યસુત્ર)ની ટેટલોક ટીકામાં શાંતિનાથની પ્રતિમાનો આ પ્રમાણે ઉપયોગ થયાનો ઉલ્લેખ છે. આ પરિસ્થિતિમાં મહાવીરની પ્રતિમા એમ કહેવા માટે શું પ્રમાણુ છે ?

(૩) જૈનના અમરશ્ય યુનિવર્સો—મહાવીરસ્વામીના અભિધારે ગજુધરો વેદાદિમાં પારંગત આજણુો દતા. તો વૈદિક વિધિ વગેરેથી, એમના પ્રખર આજણુ સંતાનીયો, અપરિચિત દતા એમ માનવું યુક્તિયુક્ત છે? શુ હરિભદ્રસુરિનો વૈદિક અભ્યાસ લેખાણુ હશે કે તેમણે ઉપયુક્ત વિધાન ક્યું? શું યુધિસુ જેવા સાધનોનો ઉપયોગ કરતી વેગા તેમણે હશે વિચારે જ નહિ કયો હશે? શું હેમચન્દ્રસુરિએ પબ્જ કૃષ્ય વિચાર્યું નહિ ?

(૪) ટેટલોક વિધિવિધાનનો અર્થિત હેતુ ઇત્યાદિ ગુપ રખાય છે તે: આણુ કૃષ્ય જિનપ્રતિમા રાખવાના સંબંધમાં ન જ હૈઈ શક ?

(૫) નારદને ‘અહંત’ રાને અરિહંત માનવાની જૂલ અહી ફરીથી થઈ છે એ વાત ખાણુ ઉપર રાખીએ તોપબ્જ કોઈ જિનનો મહત્ત જિનના પ્રતિમણુ પૂજન વગેરે થણું જોઈને અનુચિત આચરણુનો હરએક વિરોધ ન કરતાં એ આખત આખતો આમણુ કરવાં પ્રેરત એ શું અસંભવિત છે ?

હિંદુ મંદિરોનો યુક્ષમાનોને હાયે નાશ થતો અટકાવવા માટે એની મરજ્જદના જેવો જાસ આપવાની મે:જના ઘડાવાણું અને એમ થવાથી એ મંદિરોણું હુસવમાનોને હાયે ખંડન ન થયાની જે વાત છે તેમાં શું કશુંયે તથ્ય નથી ?

કથામાં જે જે પ્રસંગ વર્ણવાય તેને તેને નિયમ તરીકે જ ગણુવો એવો નિયમ કોઈ રજીવે જૈન સાહિત્યમાં—પ્રામાણિક અન્યમાં નથી. અમુક જૈન અમુક રીતે વર્તે એટલે શું તેમ કરવાની એ જિનાયા છે એમ માનણું જ્ઞિત છે ?

ઉપોદ્ધાતના વિદ્ નુ લેખક મહાશય આ પ્રજો વિચારી એના સપ્રમાણુ ઉતર આપવા કૃપા કરશે તો હું એમનો આભારી થઈશ એટલો નિર્દેશ કરતો હું વિરમું છું.

ગોપીપુરા, સુરત, તા. ૧૫-૪-૪૮

૧૦ જુઓ વિનપવિજ્ઞપશ્ચિએ વિ સં. ૧૬૬૬માં રચેલી સુબોધિકા (પત્ર ૧૬૧અ) અને ઉપાખ્યાય સમયસુન્દરે વિ. સં. ૧૬૮૪-૫ માં રચેલો કંદપલતા (પત્ર ૨૧૮ આ). કંદપકિરણાવહીમાં કે સંહિહાવધોધિમાં શાંતનાથણું નામ નથી તો કંદપલતામાં આવો ઉલ્લેખ રાને આધારે છે તે જાણુવુ માફી રહે છે.

## જૈનધર્મનું સામાન્ય જ્ઞાન

લેખક—શ્રીકૃત મોહનલાલ દીપચંદ શ્યાક્સી

( જર્તાકથી ચાલુ )

૧૬. જ્વૃહીપર્ના વચલા ભાગે મેડુ પર્વત આવેલો છે. એની નજીકમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્ર, પૂર્વ પશ્ચિમ બન્નેશ મોટા ભાગોમાં વિસ્તરેલું છે. દક્ષિણ છેડે ભરત અને ઉત્તર છેડે ચૈરવત નામે ક્ષેત્રો છે. આ રીતે ભરત, મહાવિદેહ અને ચૈરવત ૩૫ ત્રણ કર્મ જૂમિઓ છે.

૧૭. કર્મજૂમિઓ એટલે જ્યાં માનવની વસ્તી પોતાનો નિર્વાહ અસિ, ખસી કે કૃષી દ્વારા કરતી હોય.

૧૮ એ ત્રણ પ્રકારની કર્મજૂમિઓના અંતરાળે આઠેક પર્વત અને વચમાં આઠેક ક્ષેત્ર એ રીતે બે ક્ષેત્રો ભરત-મહાવિદેહના ખાળામાં અને બે ક્ષેત્રો મહાવિદેહ ને ચૈરવતના ખાળામાં આવેલાં છે. એ ચાર ક્ષેત્રોમાં યુગલોઆની વસતી છે. તેઓ નિર્વાહ માટે માનવની મારફત ખેતી આદિ સાધન નથી વાપરતા, પણ કેવળ દસ પ્રકારનાં કમ્પરુક્ષ ઉપર આધાર રાખે છે.

૧૯. જ્વૃહીપ જેવી-ઉપર દક્ષીણી તેવી-જોહવલ્યુનાળા ધાતકી ખંડ અને પુષ્કરવર દીપ નામના બે દીપો છે. પણ વિસ્તારમાં પ્રથમનો ખંડ ચાર ત્રણો અને પાછળનો દીપ સે.ળ ગણો છે. આ ઉભયમાં માનવ તેમજ યુગલોઆની વસ્તી છે. પ્રમાણ બમણું છે અર્થાત એ દરેકમાં છ કર્મ જૂમિઓ અને આઠ યુગલિક ક્ષેત્રો, જ્વૃહીપમાં બે નામો છે એ નામનાં, આવેલાં છે. પુષ્કરવર દીપનો અર્ધ ભાગ માનુષોત્તર નામા પર્વતથી રોકાયેલ છે.

૨૦. આ રીતે ત્રણ દીપો હોવા છતાં, પર્વતે રોકેલ અર્ધો ભાગ બાદ કરી, માફાનો પ્રદેશ અઢી દીપ તરીકે ઓગખાય છે. માનવ વસ્તીની હંદસી મર્યાદા મનુષોત્તર પર્વત પર્વતની છે. પર્વત પર કે એનાથી આગળ માનવ વસતી નથી. અખ્યાપક દીપ-સમુદ્રો છે છતાં મનુષ્યનોક તે અઢી દીપના પ્રદેશને જ કહેવાય છે.

૨૧. નંદીશ્વર નામા આઠમો દીપ છે ત્યાં ચોમુખજી યુક્ત બાવન જિનાલિયો જુહા જુહા પર્વત પર આવેલાં છે. દરેકમાં ઋષભ, અંદાનન, વારિયણ્ણે અને વધમાન એ નામવાળા અરિહત જિનો છે. એ નામો શાશ્વત એટલા સારુ કહેવાય છે કે દરેક ચોવીથીમાં અને મહાવિદેહમાં વિચરતા તીર્થપતિઓમાં એ નામના જિનો હોય છે જ. જમવંતના કન્યાશુક પ્રજાએ આ દીપ દેવો માટે મહોત્સવનું ધામ છે

૨૨. મનુષ્યલોકના નીચેના પ્રદેશમાં શરૂઆતમાં જનનપતિ-અંતર નામા દેવોના વાજગૃહો છે. એની નીચે રત્નપ્રભા આદિ સાત નરકજૂમિઓ આવેલી છે.

૨૪. મનુષ્યલોકના ઉપલા પ્રદેશમાં પ્રથમ જ્યોતિષક દેવોના વિમાનો અને એથી

આમજ નાર દેવ લોકવાસ્તી દેવોની વિમાન એણીઓ, પછી નવ ગ્રેવેષક અને અનુષ્ઠ વિમાનવાહી દેવોનાં વિમાનો છે.

૨૪. સર્વથી જીમી ભૂમિને સિદ્ધિશિલા તરીકે ઓળખાય છે. કર્મથી કામથી છૂટા થનાર આત્માઓ ત્યાં રહે છે. અર્થાત્ પરમાત્માઓનું એ વાસસ્થાન છે; સુક્રિયાપુરી એનું બીજું નામ. ગોણે જવું એટલે ત્યાં જવું.

૨૫. જૈનધર્મની નભે નરક, માનવલોક અને સ્વર્ગ ૩૫ ત્રણ લોકોની વાત ઉપર મુજબ છે; પ્રથમમાં દુઃખ જ વિશેષ છે, બીજામાં દુઃખમુખ મિશ્રણ રૂપે છે અને ત્રીજામાં યાને સ્વર્ગમાં સુખનું પ્રમાણ અતિધણું છે.

૨૬. જૈનધર્મ એ ત્રણે લોકમાં રહેનારા જીવોને આઠ પ્રકારનાં કર્મોથી ઘેરાયેલ માને છે. ન્યાં સુધી એ કર્મો છે, ત્યાં સુધી આધિ, બાધિ અને ઉપાધિ છે જ. જોયી સાચું એવું આત્મિક સુખ નથી. ન્યાં આત્મા કર્મના પાશમાં પરતંત્ર હોય ત્યાં સાચી સ્વતંત્રતા ન જ હોય.

૨૭. આત્માનું પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય તે કેવળ સિદ્ધિશિલા પર વસનારા મુક્ત આત્માઓ જ હોય છે. કર્મોથી છૂટકારા મેળવી એ સ્થાને પહોંચવું એ દરેક જૈનધર્મી આત્માનું ખસેય હોયું જોઈએ.

૨૮. આઠ કર્મો તે ૧ જ્ઞાનવરણ્ય, ૨ દર્શનાવરણ્ય, ૩ વેદનીય, ૫ આયુ, ૬ નામ, ૭ ગોત્ર અને ૮ અંતરાવ. એ વર્ષા જગરા આટીધુટીવાળાં છે.

૨૯. કર્મોને બંધનથી ઉખેડી નાંખવા સાનુ તીર્થ'કર થનાર આત્માની દોરવણી જ ઉપયોગી છે. કેમકે તેઓ જાતે તરેલા છે તેથી અન્યને તારવા સમર્થ છે.

૩૦. આપણા આ જાતના યાને દિ દુસ્તાનમાં આ અવસર્પિણી કાળમાં એવા ચોવીસ તીર્થ'કર થયેલા છે. એમાંના છેલ્લા તે શ્રોમહાવીરસ્વામી.

૩૧. ઋષભ, અન્વિત, સંભવ, અભિનંદન, સુમતિ, પદપ્રભુ, સુપાર્થ, ચંદ્રપ્રભુ, સુવિધિ, શીતળ, શ્રેયાંસ, વાસુપૂજ્ય સ્વામી, વિમળ, અનંત, ધર્મ, શાંતિનાથ, કૃત્યુ, અર, મલ્લિક, કુનિસુમત, નમિનાથ, અરિષ્ટનેમિ, પાર્શ્વનાથ અને મહાવીરસ્વામી ૩૫ ચોવીસ નામો અનુક્રમે ચોવીસ તીર્થ'કરનાં છે. 'લોમરસ'સૂત્રમાં અને મોટી શાંતિમાં આ નામો આપે છે.

૩૨ પહેલા ઋષભદેવ યાને આદિનાથ, સોળમાં શાંતિનાથ, બાવીસમાં શ્રી અરિષ્ટનેમિ યાને નેમનાથ, ત્રેવીસમાં પાર્શ્વનાથ તથા ચોવીસમાં શ્રી. મહાવીરસ્વામી વધુ જાણીતા છે.

૩૩ કાઠિયાવાડમાં આવેલ શ્રી શત્રુંજય તીર્થ' અને ઉદેપુર નજીકનું શ્રી કેશરીપાણી તીર્થ' એ પ્રથમ તીર્થ'પતિ ઋષભદેવનાં સ્મૃતિસ્મરક ધામ છે. જૂનામઠ નજીકનું 'મિરનાર એ બાવીસમાં નેમિનાથનું, પૂર્વમાં આવેલ સમ્રેતલિખર એ પાર્શ્વનાથનું તેમજ પાવાપુરી એ મહાવીર પ્રભુનું સ્મરણ કરાવણું ધામ છે. આજુ ઉપર સ્થાપના પ્રથમ તેમજ બાવીસમાં જિવની છે. અષ્ટાપદ તીર્થ' આ કાળમાં અસ્ત છે.

૩૪. આત્મકલ્યાણમાં પ્રભુચર્ચિતિ અને પ્રભુકથિત આગમ ઉપકારી છે.

૩૫. ધર્મશાસ્ત્રોમાં પિસ્તાળીસ આગમ મુખ્ય ગણાય છે.



# માર્ગદર્શક કાણુ ?

લેખક:—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી હુરખંડવિજયજી

( ૧ )

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મહાવપ્ર વિજયમાં પૃથ્વીપ્રતિષ્ઠાન નામે એક નાનું પણ રમણીય મામ હતું. તે મામ ઉપર શત્રુમહાન ગભનું સાસન ચાલતું હતું. જ્યન્તી રાજધાનીનું શહેર હતું. મામેલી નયસર પૃથ્વીપ્રતિષ્ઠાનનો કારભાર સંભાળતો હતો. એ નાના મામમાંની આવક બહુ વિશાળ ન હતી. મામથી બહુ દૂર નહિ અને બહુ નજીક નહિ એવી રીતે વિશાળ વન જાણ્યું હતું. વન મહાકામ વૃક્ષોથી સમૃદ્ધ હતું નાના એવા મામનું નામ પૃથ્વીપ્રતિષ્ઠાન એ આ વનને લઈને સાર્થક હતું. એ મહાવનમાં સામ, સેવન, સીસમ, આગ્ના, લોભકા, અશોષ, જ્વંજુ, મહુકા વગેરે વિશાળ વૃક્ષો ઘતાં હતાં. નવસાર મામનો કારભાર કરી જાણતો એટલું જ નહિ, પણ વનગવરવાનો પણ તેને પૂરો જાણવ હતો. કહ્યું ઝાઝ ટેટલાં વર્ષે પાકક ભાવ, જુદાં જુદાં વૃક્ષોનાં જુદાં જુદાં કાષ્ટ છા કા ઉપયોગમાં આવે, કયા કયા વૃક્ષને ઠેવું પોપણ આપું હોય તો તે વધારે સુ-દર અને વિશ્વેષ જીવજવાણું અને ધર્વાદિ વનવૃક્ષવિવેચક જ્ઞાન નવસારને ધક્કું જ સારું હતું.

તેણે વનમાં વૃક્ષોના જુદા જુદા વિભાગ કરી રાખ્યા હતા. જુદાં જુદાં વૃક્ષો ઉપર અનુક્રમે અંક અંકિત કર્યા હતા. કયું વૃક્ષ ક્યારે વાળ્યું, તેનું પ્રથમ ઉદન ક્યારે થયું, પુનઃ ઉદન ક્યારે કરવું તેની વિગતવાર યાદી તેની પાસે હતી.

આ વન ઉપર હજારો માણસોની આજીવિકા હતી. આ વનનાં કાષ્ટો દૂર દૂરના પ્રદેશમાં જતાં અને પંકાતાં. મેંદામાં મૂલ્યે બ્યવહારીઓએ અહીંથી કાઢને લઈ જતા. આ સર્વમાં નવસારની પ્રામાણિકતા ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પામી હતી.

વનના નિયમ વિરુદ્ધ કાઈ પણ વૃક્ષ ધનલોભને કારણે છેલાતું નહિ. વનમાં કામ કરવા આવનાર કર્મકારોને કોઈ પણ રીતે દુભવવામાં આવતાં નહિ. મજૂરોને મહેનતના પ્રમાણમાં પૂરી મજૂરી આપવામાં આવતી. કામ પણ માનવ શરીરને હામ હોય તેટલું જ હોવાતું. કામ આમે ત્યાં સુધી નવસારનો વાસ પણ મહાવનમાં રહેતો. તે શ્રી મીઠી નબરથી મજૂરો પરિચયનું કુઃખ જૂલી જતાં.

એ મહાવનમાં એક નિયત રથયે તખ્તોએ અને રાવડી તખાતી, ને તેમાં સર્વે રહેતા. મજૂરોને રહેવા માટે સર્વ પ્રકારની સમવક આપાતી. જ્યારે કામ ચાલતું હોય ત્યારે વનમાં એક મામ વસતું હોય એવો દેખાવ થઈ જતો. વનનાં વિકરાળ પ્રાણીઓથી ભયવા એ કી-પહેરા વગેરે સર્વ ત્યાં રહેતાં.

વનની જે જીવજ વાતી તે સર્વ પાઈએ પાઈના દિલ્હાન સાથે સુખમહાન રાજ્યને પહેંચી જતી. રાજ્ય સુખમહાન પણ નવસારને એવું વચ્ચતર આપતો કે કોઈને પણ જનીતિ કરવાનો પ્રસન્ન જીવો થતો નહિ.

એ વનમાં ડેટલાંચેક વૃક્ષો એવાં અનામત રાજવામાં આવતા કે રાજ્યને કાંઈ વખત ઓગળીવું કાઠનું પ્રયોજન હોય તો દરકત ન આવે. કામધેનુ માયની માથે ભારે જોઈએ ત્યારે ત્યાંથી કાઠ મેળવી શકાતાં.

( ૨ )

રાજ્ય સુનુમદનનો રાજ્યવિસ્તાર દિવસે દિવસે વધતો જતો હતો. સુનુમદન રાજ્યના અધી આજીબાજીના ડેટલાયે રાજ્યએ રાજ્યને વણ થયા હતા અને ડેટલાયને રાજ્યએ વણ કર્યો હતા.

રાજ્યના વિસ્તારની સાથે રાજ્યવાની જબન્ટી નમરીને વિસ્તાર પણ વધતો હતો. રાજ્યસભાનો વિશાળ પ્રાસાદ હવે સંકેચિત જણાવતો હતો. રાજ્યને અનુરૂપ નવી રાજ્યસભાનું નિર્માણ અર્નવાવું હતું.

એકલા રાજ્યને નવીન રાજ્યસભાના નિર્માણ માટે મંત્રી વગેરેને આદેશ કર્યો, ક્ષિષ્ટિઓને યોલાવ્યા, મીઠાંમીઠાં હાનર થયા. સલાટો સસ્તો—ઓળંગે સજવા લાગ્યા. નકસાઓ તૈયાર થઈ ગયા.

સંમુદ્ગર્તે રજ્જુસભાનું ખાત થયું. આ સર્વ તૈયારીમાં રૂકત એક જ આશી હતી; તે એ કે પ્રાસાદને પૂરું પડે તેટલું કાઠ ન હતું.

પ્રતિજ્ઞાનપુરથી કાઠ કપાવાનો અને તેની રાખેતા મુજબ વ્યવસ્થા કરવાનો હિસાબ થોડા જ માસ ઉપર આવી ગયો હતો, એટલે બીજા સારા કાઠ માટે ખારવાર વરસની રાહ જોવી પડે તેમ હતું.

આમ તો કાઠને કાંઈ ડોળ ન હતો, અને બીજાથી પણ મળી શકે તેમ હતું, છતાં પોતાનું કવૌતમ કાઠ મૂકી બીજાને વિશેષ મૂલ્ય આપી મન પ્રસન્ન ન થાય એવું કાઠ લેવા કાંઈને ડુચિ થતી ન હતી.

મંત્રીએ પોતાની આ મૂંઝવણ રાજ્યને કહી. રાજ્ય ખરેખર રાજ્ય હતો, તેણે તરત જ એક આદેશપત્ર લખાવી સહીસિક્કા સાથે નયસાર ઉપર મોકલી આપ્યો. તેમાં વગર સંકેચે જોગી જાતનું પૂરતા પ્રમાણમાં કાઠ મોકલવા જણાવ્યું હતું. કાઠ શા માટે જોઈએ છે તે પણ તેમાં લખ્યું હતું.

આદેશપત્ર લઈને શીઘ્ર કાસદ રવાના થયો અને જોનજોતમાં પ્રતિજ્ઞાનપુર પહોંચી ગયો. ત્યાં પહોંચી તેણે આદેશપત્ર નયસારને આપ્યો.

આદેશપત્ર વાંચતાની સાથે સ્વામીજીકા નયસારને આનંદ જીપજ્યો, ને પ્રત્યુત્તરમાં પ્રયોદ પૂર્વક વહેલી તકે મંગાવેલ જાતવાર કાપેા મોકલવા લખી આપ્યું.

આનતાસ્વાગના સાથે કાસદને વોળાવી તરત જ તેણે વનમાં જવાની તૈયારી કરી.

( ૩ )

ગીબ્ધ ઝગટ હતી, દિવસ ચડતો હતો, તાપ સખત પડતો હતો, તે સમયે આમરશક નયસાર મહાવનમાં પોતાના જુઓ સાથે એક શાંતગ વૃક્ષની છાયામાં વિશ્રામાં લઈ રહ્યો હતો.

રાજ્યના આદેશ અનુસાર કાપની વ્યવસ્થા થઈ મઈ હતી. માથા ઉપરથી ભાર ઊતર્યો હોય તેમ કહેવું વાતો-વિવાદની મીઠી યોજ મણી રહ્યા હતા. યોજનની તૈયારીને

કર્ષક વાર હતી, જંગલમાં આવેલો ઉદયો દિવસ હતો. વળતી જવારે પડાવ ઉપાડી લેવાનો હતો.

તે સમયે નવસારના મનમાં એક સુંદર વિચાર પ્રકટયો, કે આવા બીજા વનમાં કોઈ સાધુસન્ત-અધિયુનિ કે અતિથિ આવી મળવા હોય, તેમને ભોજન આપીને ભોજન થાય તો તે, માનમાં પોતાને ઘેર દાન આપીને ભોજન કરવા કરતાં કમજીવું મહત્વનું મણાવ.

ઉચ્ચ આત્મઓના અભિલાષ કદી પશુ અરણ નથી હોતા, કારણ કે એ અભિલાષ પાછળ પૂરો પ્રયત્ન અને તહેવારી હોય છે. નવસારે પોતાનો આ પવિત્ર વિચાર પોતાના સાથીઓને બહુઓ. એ સાંભળી જઈ ખુશી થયા અને જુદા જુદા રસ્તા ઉપર જુદા જુદા માણસોને તપાસ કરવા મોકલ્યા આપા.

નવસાર પોતે પશુ માણસને વિશ્વાસ-ભરાસે ભેસી ન રહ્યો; એક રસ્તે કેટલેક દૂર જઈ ચારે તરફ નજર ફેરવવા લાગ્યો. વનમાં ત્રિશેષ રહેવાને કારણે તેની નજરમાં દૂરદૂર ભેવાની કહિત આવી હતી. એટલે તેની સદમ દષ્ટિએ દૂરદૂર સહેલે વચ્ચે અભ્યાસિત અને આડે માર્ગે ચડી ગયેલ આફનિઓ ઝડપી લીધી.

આકમર્ગે ઉતાવળે પગે નવસાર શીઘ્ર ત્યાં પહોંચ્યો. સાક્ષાત્ ધર્મશૂત્રમા મુનિવરોને પ્રવાસના પરિભ્રમથી ખિન્ન જોવા. નવસારે તેમને હાથ જોડી પૂછ્યું :

“આપ અહીં આ બાજુ કઈ તરફ પધારો છો ? આ મર્ગે કોઈ અભીષ્ટ નગર કે માત્રસ્થળ નથી. દૂંદૂર જંગલમાં આ રસ્તો જાય છે. આગળ કિંસક પશુઓનો પૂરો ભય છે. મને લાગે છે કે આપ માર્ગ બૂલ્યા છો.”

“મહાનુભાવ ! તમારું કથન સર્વથા સત્ય છે. અમે માર્ગ જુદો વિમાર્ગે ચડી મયા છીએ. આ વનની વિશદતા દેશ (વહેશમાં વિખ્યાત છે. મારે જ અસહાય કેઈ આ વનનો પાર પામી શકાતું નથી. અમે આ વનને પીતાવવા-પાર પામવા એક સાર્થની સાથે નીકળ્યા છો. મત દિવસની વાત છે. વન અવવાનું છે, વનમાં નિર્દોષ આહારાદિનો યોગ સુલભ ન બને, એમ વિચારી અમે બન્ને આહાર માટે જો.ચરી લેવા વનની નજીક આવેલા માનમાં જવા હતા; પાછા ર્થો ત્યાં તો સાર્થ પ્રયાણ કરી આગળ નીકળી ગયો હતો. પચ્ચાના નિશાનને અનુસાર અમે કેટલેક દૂર જાયતી પાછળ પાછળ જવા, પશુ છેવટે વાવડેળથી પચ્ચાં પશુ ન બહુવાં અને આને માર્ગ શોધતાં અહીં આવી આશા છીએ.”

મુનિવરોની સ્થ વાત સાંભળીને નવસાર આવેશ પૂર્વક બોલી શિક્ષો : ‘હેવો નરાધમ, પાપી, સ્વાર્થી સાર્થવાહ ! યદી વાર વધુ રોકાવામાં એ સાર્થવાહનું શું સુદાર્થ બવાનું હતું કે આપને એકલા મુનિને એ ચાલતો થયો ? શું તેને ખબર ન હતી કે વન કેવું વિષમ છે ? સાથે આવેલ મુનિઓ આ વનમાં પ્રાણુનિક આપત્તમાં આવી પડે તો તેની બચાવકારી કોની ? કોને વિશ્વાસે—કોને આધારે મુનિઓ સાથે ચાલ્યા હતા ? સંભવિત મુનિકૃત્યાના ભાવદોષે કૃપિત સાર્થવાહ નરક ઇલાય પીને કયાં જશે ?’ નવસારને ક્રાંત પાડતા મુનિવરો બોલ્યા : ‘મહાનુભાવ ! એમ જોમ ન બનો. એ એક વેપારી જુલે, પશુ

અમે ઝોની સાથે હતો. અમારી પશુ ફરજ હતી કે અમારે બંધને ઝોનેને રોકાવું ન પડે; જેમ અને તેમ જલદી વનમાંથી નીકળાય એ લક્ષ્ય એમનું હોય તેમાં અમારે વિચલન કરવો કોઈ રીતે ઉચિત ન હતો. કર્મવશ કષ્ટ આવે છે—આ વનમાં એવા કોઈ કષ્ટ અમને આવી શકત તો તેમાં કર્મજીવનનો સાબળ મળત. સારું થયું, તમે આવી મળ્યા અને અંધને ચેતવ્યા.’

પછી નવસારે કહ્યું. “પૂજ્યો! આપ મારી સાથે પધારો. આ વનમાં નજીકમાં જ મારી ઠાણી છે. આજ મારા ભાગ્યનો ઉદય છે, કે મારી અભિલાષાને અનુસાર આપનો સુયોગ મને મળે છે. વનનાં કાષ્ટ કેપાવવાનું અનિચ્છનીય કાર્ય મારે કરાવવું પડે છે. તેમાં આને કોઈ મહાત્મા પુરુષ અહીં આવી મળે તો તેમને ભોજન કરાવી કોઈક સુગત ઉપાધ્યું” એવો વિચાર મને થયો ને તેની તપાસમાં ફરતાં આપનાં દર્શન મને સાંપડ્યાં.

આપ મારી સાથે પધારો. નમતે પહોરે હું આપને સાર્થ સાથે ટૂંકે રસ્તે પહોંચાડી દઉં. સાર્થ કંઈ તરફ જાય છે તેની અને પૂજ્યું માંહિતી છે. આ વનના નાના મોટા દરેક માથેથી હું જારી રીતે પરિચિત છું.

\*

\*

\*

ખાઈ-પી, આરામ કરી નવસારે તૈયારી કરી અને મુનિએ પશુ સંપ્રમાધાર કરીને સાકું આપી આવશ્યક સ્વાધ્યાયાદિ કરી તૈયાર થયા.

ઠેકી રસ્તે ઊંચે ઊંચે નવસાર તેમને બંધ જતો હતો. થોડું ધણું ચાલ્યા ન ચાલ્યા ત્યાં તો સાર્થની ઊંડતી ધૂળ દેખાવા લાગી. લગભગ સાર્થની નિકટ આવી પહોંચ્યા બાદ નવસારે કાષ જોડી પાછા વળવાની અનુમતિ મુનિએ પાસે માંગી.

પાછા ફરતા નવસારને મુનિએએ કહ્યું: “મહાનુભાવ! આ માર્ગે જતાવી, સાર્થે ભેળા કરી તમે આને ખરેખર મહત્વ પુરુષ ઉપાધ્યું” છે. છતાં તમને એક સત્ય હકીકત કહેવી અમને ઉચિત લાગે છે, તે એ છે કે, તમે એક મોટા જન્મકર્મમાં માર્ગ જૂલ્યા ધણી વખતથી ભગ્યા કરો છો.”

“પૂજ્ય! એ શું? તમે કયા જન્મકર્મની તે કયા માર્ગની વાત કરો છો?” નવસારે પૂછ્યું.

“મહાનુભાવ! આ સંસાર એ અતિશય ભયંકર જન્મલ છે. ધર્મ એ એક જ તેમાં સારો માર્ગ છે. રામ દેવને છત્રનાર અરિહંત એ દેવ, માયા મમતાના ત્યાગ એ યુગ, અને જિનવર નાપિત કર્તવ્ય એ ધર્મ. આ એક જ સંસાર અટવીને પેલે પાર પહોંચવાનો માર્ગ છે. એ માર્ગે નહિ ચડેલા આ અટવીમાં અટવાવા કરે છે. તમે એ માર્ગે ચડો ને સુખી બનો એટલું જ અમારું તમને કહેવું છે.” મુનિએએ સમય પરથી કહ્યું. હજીકમાં નવસારે મિથ્યાત્વની ગાંઠ તોડી અને સમ્યક્ત્વ સ્વીકાર્યું. મુનિએ સાર્થ સાથે મવા અને નવસાર પોતાને રથાને આવ્યો. સાચા માર્ગદર્શક ઠાણું! નવસાર કે મુનિવરો?

આ નવસારનો છવ એ જ ભગવાન શ્રીમહાવીરસ્વામીનો આત્મક.

અમદાવાદ, પાંજરાપોળ, શાનશાળા.

સં. ૨૦૦૪, શ્રા. વ. ૩

## પ્રશ્નોત્તર-પ્રબોધ

રચયિતા—પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રીવલ્લભપદ્મસૂરિજી

( ક્રમાંક ૧૩૯થી શરૂ : ક્રમાંક ૧૪૯થી શરૂ : આ અંતે પૂર્ણ )

૬૮ પ્રશ્ન—ચાર મૂળસૂત્રોના મૂળસૂત્રાદિનુ પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર — ૧ આવસ્થકસૂત્ર, ૨ હલવેકાલિકમૂત્ર, ૩ ઉત્તરાધવપન સૂત્ર, અને ૪ ઓધનિયુક્તિ ( પિડનિયુક્તિ ) આ ચાર મૂળસૂત્રો કહેવાય છે. તેમાં આવસ્થક સૂત્રની કુલ બીના આ પ્રમાણે બાબતી: સામયિક, ચતુર્વિંશતિ સ્તવ, વંદનક, પ્રતિક્રમણ, કાર્યોત્સર્ગ, પ્રત્યાખ્યાન—આ છ આવસ્થકોની બીના અહીં જણાવી છે ( ૧૦૦ ). ૨ થી. ભદ્રપાદુત્તરામોકૃત નિયુક્તિ, ૨૫૫૦ ( માથા ), ૩૧૦૦ શ્લોકપ્રમાણ છે. ૩ આવસ્થક ચૂલ્કિ ૧૬૬૦૦ માથા અને ૧૮૪૭૪ શ્લોકપ્રમાણ છે. ૪ આવસ્થકસૂત્રની હારિભદ્રીય ટીકાનું પ્રમાણ ૨૨૦૦૦ શ્લોક છે. આ ટીકાનાં કહીને પહેલેને અગ્રે શ્રીમલ્લપાર હેમચંદ્રસૂરિજીએ ૪૬૪૦ શ્લોકપ્રમાણ દ્વિપણ બનાવ્યું છે. ૫ શ્રીમલ્લપારિ મહારાજે, ૧૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી, તેના ત્રણ ભાગ થી આગમોદયસમિતિએ છપાવ્યા છે. છેવટનો ભાગ અમુદ્રિત છે. ૬ શ્રીતિલકસૂરિકૃત લઘુ ટીકાનું પ્રમાણ ૧૨૩૨૫ શ્લોક છે અને તેની રચના વિં સં ૧૨૬૬માં થઈ છે. ૭ આવસ્થકની અરચૂરનાં પત્ર ૨૨૬ છે. ૮ શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજે ૮૪૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ આવસ્થક ટીકા બનાવી હતી. અને તત્કાલે પોતે જ તેમાંથી ટૂંકી કરીને ૨૨૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી એમ મુદ્રિત મોટી ટીકાની દ્વિપણીમાં જણાવ્યું છે. ૯ આનેભિસાધુએ વિં સં ૧૧૨૮માં સાધુપ્રાતકમણ્ડિ પરવધ આવસ્થક સૂત્રની ટીકા બનાવી. ૧૦ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિજીએ ચૈત્યવંદન બાબ, ગુરુવંદન બાબ, અને પ્રત્યાખ્યાન બાબ—આ ત્રણ બાબની રચના જુદા જુદાએ તે દરેકની ૬૩, ૪૧, ૪૮ માથાએ જણાવી. ૧૧ શ્રીધમ ધોષકરિજીએ ચૈત્યવંદના બાબની ઉપર ૮૫૦૦ શ્લોકપ્રમાણ, સાંધાચાર નામવાળી, ટીકા બનાવી. ૧૨ ખરતરમચ્છીય શ્રીતરુણમળસૂરિએ બાલગૌતમીય નામની ચૈત્યવંદનાવર્ણિ. વિ. સ. ૧૩૩૧માં ૭૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ બનાવી. ૧૩ માથાપદ ચૈત્યવંદનાવિચારમાં ચૈત્યવંદના સૂત્રની બાબમાં કરી છે. ૧૪ શ્રીકાલિસૂરિ મહારાજે પ્રાકૃત હરર માલકપ્રમાણ ચૈત્યવંદના મહાબાબ બનાવ્યું, તેમાં ચૈત્યવંદનાનાં સૂત્રોની બાબમાં કરી છે ૧૫ ચૈત્યવંદના બાબની બીજી ટીકા છે, પણ તેના કરતાં નામ જણાવ્યું નથી. ૧૬ ચૈત્યવંદનાવિ વર્ણિ કુલપ્રદીપ નામની છે તેનું પ્રમાણ ૨૪૫૮ શ્લોક છે. ૧૭ શ્રી તિલકસૂરિમહારાજે ચૈત્યવંદના-વંદનક-પ્રત્યાખ્યાન આવસ્થકની ટીકા ૫૫૦ શ્લોકપ્રમાણ બનાવી. ૧૮ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિજીએ ચૈત્યવંદનાવિ સૂત્રોની બાબમાં ૨૭૨૦ શ્લોકપ્રમાણ કરી. ૧૯ શ્રીઅક્ષયકહેવસૂરિએ ચૈત્યવંદનાવિ સૂત્ર-સાધુ-આદ્યપ્રતિક્રમણસૂત્રપદપર્ણવમંજરી નામની ટીકા બનાવી. ૨૦ છપૌપાથથી, ચૈત્યવંદના-સૂત્ર વદનકાલિ. ૨૧ શ્રીયશોદેવસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૭૪માં ૧-૪ર્ધપાથિકોસૂત્રની ૧૫૦ શ્લોક પ્રમાણ ચૂલ્કિ ૨-ચૈત્યવંદનાસૂત્રની ૮૪૦ શ્લોકપ્રમાણ ચૂલ્કિ અને ૩-વંદનકસૂત્રની ૭૨૭ શ્લોકપ્રમાણ ચૂલ્કિ બનાવી. ૨૨ ચૈત્યવંદનાસૂત્રની હારિભદ્રીય-લલિતવિરતરા ટીકાનું પ્રમાણ ૧૨૭૦ શ્લોક છે. ૨૩ વાર્દેવસૂરિના ગુરુ શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિએ ૧૮૦૦ શ્લોકપ્રમાણ લલિત-વિસ્તારાદિધનકની રચના કરી. ૨૪ શ્રીપાશ્વલુનિએ ૬૫૬ વર્ષે ચૈત્ય-સાધુવંદન-પ્રાવક્રમ્તિકમણ સૂત્રવર્ણિ ૨૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ બનાવી છે. ૨૫ સાધુપ્રતિક્રમણસૂત્ર ૧૩૦ શ્લોકપ્રમાણ છે.

૨૬ શ્રીજનદેવસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૮૩માં ૨૬૭ માથાપ્રમાણ, આઠ સામાયક-પ્રતિકમણુ-સૂત્ર વ્યાખ્યાપ્રકરણુ બનાવ્યું, તેનું પ્રમાણ ૩૬૫ શ્લોક છે. ૨૭ શ્રીતિલકસૂરિએ આઠ-પ્રતિકમણુસૂત્રની ૩૦૦ શ્લોકપ્રમાણ નાની ટીકા બનાવી, તથા સાધુપ્રતિકમણુસૂત્રની ૨૬૬ શ્લોકપ્રમાણ વૃત્તિ પણ બનાવી ૨૮ શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ ચૈત્યવંદનાસૂત્રની ૪૮૨ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી. ૨૯ આવસ્થકજુદદર્શાતમાની પણ સાધુપ્રતિકમણુસૂત્રની વૃત્તિ છે. ૩૦ શ્રીજનપ્રભસૂરિએ ૧૩૬૪ની સાલમાં સાધુપ્રતિકમણુસૂત્રની વૃત્તિ રચી. ૩૧ વિજયસિંહસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૮૩માં આવકપ્રતિકમણુસૂત્રની ચૂંચું ૪૫૬૦ શ્લોકપ્રમાણ બનાવી તથા શ્રી ચંદ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૨૨૨માં ૧૯૫૦ શ્લોકપ્રમાણ વૃત્તિ રચી. ૩૨ શ્રીશૈલદેવસૂરિએ પ્રત્યાખ્યાનસ્વરૂપ મંથ પ્રાકૃતમાં ૩૬૦ પ્રમાણુપાઠો બનાવ્યો. ૩૩ પ્રત્યાખ્યાનવૃત્તિનું પ્રમાણ ૫૫૦ શ્લોક છે. ૩૪ શ્રીમતિસાગરે વિ. સં. ૧૧૬૮માં પ્રાકૃત ૨૫૦ માથામય પંચપરમેષ્ઠિવિવરણુ બનાવ્યું. આ રીતે આવસ્થકની નિયુક્તિ આદિની ખીના જણાવી.

૨-ઠવે દહવૈકાલિકની નિયુક્તિ આદિની ખીના જણાવું છું. ૧ શ્રી. ભદ્રમાહુ-સ્વામિનૃત નિયુક્તિની માથા ૪૪૫, તે અન્યત્ર ૪૫૨ છે. ૨ ચૂંચુંનું પ્રમાણ ૭૦૦૦ શ્લોક, અન્યત્ર ૭૯૭૦ શ્લોક કલા છે ૩ હરિભદ્રસૂરિનૃત મોટી ટીકાનું પ્રમાણ ૭૫૫૦ શ્લોક છે. ૪ શ્રીતિલકસૂરિનૃત નેમિચરિત્ર યુક્ત વૃત્તિનું પ્રમાણ ૭૦૦૦ શ્લોક છે. ૫ શ્રીસુમાત-સૂરિએ નાની મોટી ટીકામાંથી ઉદ્ધરીને ૨૬૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા રચી છે.

૩-ઠવે શ્રીઉત્તરાખ્યવનસૂત્રની નિયુક્તિ આદિની ખીના આ પ્રમાણે જણાવી:-  
૧ અખ્યવન, ૩૬ શ્લોક ૨૦૦૦. ૨ નિયુક્તિ ભદ્રમ.દુસ્વામિનૃત, માથા-૬૦૭, શ્લોક ૭૦૦. ૩ એવાલક્ય મહાવરના સિધ્ધે ૫૬૦૦, શ્લોક અન્યત્ર ૫૮૫૦ પ્રમાણ ચૂંચું રચી. ૪ શ્રીનેમિચદ્રસૂરિએ (પૂર્વ નામ દેવેન્દ્રમણિ) વિ. સં. ૧૧૨૬માં ૧૪૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી. ૫ વાદવૈતાલ શ્રીશાંતસૂરિએ, ૧૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ સૂત્રમિત્ર મોટી ટીકા બનાવી, તેમાં પ્રાકૃત ભાગ વધારે હોવાથી તે પાઠ્ય ટીકા અથવા પાઠ્યટીકાના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

૪-ઠવે એ.ધનિયુક્તિ સંબંધી ખીના નીચે મુજબ જણાવી: ૧ મોધનિયુક્તિ-મૂલ માથા-૧૧૬૪. ૨ ચૂંચું ઉપલબ્ધ નથી. ૩ ભાષ્ય ૩૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ, લખ્ય નથી. ૪ શ્રીદોષ્યાચાર્યે ૬૮૨૫ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી, તે હાપાઈ છે. ૫ શ્રી મહાવમિરીવા વૃત્તિ: સૂત્રમિત્રા ૮૮૫૦, અલખ્ય છે. વિઠનિયુક્તિસૂત્ર-૬૦૮ માથાઓ, વૃત્તિનું પ્રમાણ ૪૦૦૦ શ્લોક, મળતી નથી. હરિભદ્રસૂરિએ આ વિઠનિયુક્તિની ૧૩૫૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી, તે અધુરી હતી, તે દેવાચાર્યના સિધ્ધ શ્રીવીરાચાર્યે ૧૭૫૦ શ્લોકમાં પૂરી કરી. સંપૂર્ણ ટીકાનું પ્રમાણ ૩૧૦૦ શ્લોક, શ્રીમહાવમિરિનૃત સૂત્રામથ ટીકાનું પ્રમાણ ૭૫૦૦ શ્લોક. આ રીતે ચાર મૂલ સૂત્રોની ખીના ઠુંકમાં જણાવી. ૬૮

૬૯ પ્રશ્ન-શોનંડીસૂત્રની ચૂંચું વગરેનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર-૧ ચૂંચું ૭૩૩ વર્ષે બનાવી, તે અંભાતના ભંડારમાં જ છે. ૨ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ-

કૃત લઘુવૃત્તિ ૨૩૦૦ શ્લોકપ્રમાણ છે, તે શ્રી ઋષભદેવજી કેસરીમજાની પેઠી તરફથી છપાઈ છે, તેમાં ચૂલ્કિ પૃષ્ઠ ૭૫૫ છે. ૩ ચૂલ્કિ અને લઘુ વૃત્તિના આધારે શ્રીમલ્લપતિરિજીએ, ૭૭૩૨ શ્લોકપ્રમાણ મોટી ટીકા બનાવી. ૪ ચૂલ્કિના આધારે લઘુ વૃત્તિની રચના કરી, તેના કાઠન પદોની ઉપર શ્રીમદ્વેદસૂરિજીએ ૩૩૦૦ શ્લોકપ્રમાણ દ્વાપનકની રચના કરી. શ્રીદેવવાચકચિત્રિએ ૭૦૦ શ્લોકપ્રમાણ મૂલ નંદીસૂત્ર, શાનપ્રવાહ પૂર્વમાંથી લલરીને બનાવ્યું. પાંચ શાનની સ્પષ્ટ બીના બલ્લવાનું અપૂર્વ કાલન આ સૂત્ર છે. ૧૬

૭૦ પ્રશ્ન—શ્રીમનુષેાહાસસૂત્રની ચૂલ્કિ આદિનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—૧ શ્રી જિનદાસ મહારે ૨૨૩૫ શ્લોકપ્રમાણ ચૂલ્કિ રચી. ૨ લઘુવૃત્તિ નથી. ૩ મલ્લપતિ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિ મહારાજે ચૂલ્કિના આધારે ૫૮૦૦ શ્લોકપ્રમાણ મોટી ટીકા બનાવી, તે સ્પષ્ટ છે. ચૂલ્કિ રતલામ શ્રી ઋષભદેવજી કેસરીમજાની પેઠી તરફથી છપાઈ છે. શ્રી આચાર્યમાદ સત્રમંજૂપાની કૃતિ જેવા શ્રીનંદીસૂત્ર અને અનુષોમહાર સૂત્ર છે, ૬.૨૪ કે નિયુક્તિમાં બધાવેલ નયનિષેપાત્રી યથાર્થ બીના બલ્લવાનું કાલન અનુષોમહાર સૂત્ર છે. ૭૦

૭૧ પ્રશ્ન—શ્રી વિશેષવસ્તુકસૂત્રના મૂલ અંકાદિનું પ્રમાણ શું ?

ઉત્તર—૧ શ્રીજિનભદ્રજી ક્ષમાશ્રમણે 'કરમિ ભતે' નામના સામાજિક સૂત્રના વિવરણ રૂપે ૪૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ આ મહાભાષ્યની રચના કરી. ૨ મલ્લપતિ મહારાજે ૬૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી હતી, જે હાલ મળી શકતો નથી. ૩ શ્રી મોટયાચાર્ય મહારાજે, પ્રાયે ૧૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ ટીકા બનાવી તે છપાઈ છે. ૪ મલ્લપતિ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિજી મોટી ટીકા, જેનું પ્રમાણ ૨૮૦૦૦ શ્લોક છે તે, છપાઈ છે. ૧૪૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણવાળી એક પ્રાચીન ટીકા પાટણના અંકારમાં છે. ૭૧.

૭૨ પ્રશ્ન—૬ અઠ્ઠાઈઓમાં બે અઠ્ઠાઈ સાથેતી કહેવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—૧ કાર્તિક ચૈત્રાશાની, ૨ ફાગણ ચૈત્રાશાની, ૩ અષાઢ ચૈત્રાશાની તથા ૪ પર્વોધરાજ શ્રી પદ્મપદ્મા પર્વની અઠ્ઠાઈ અસાથેતી કહેવાય છે, તે ૫ સેવની તથા ૬ આસોની અઠ્ઠાઈ સાથેતી કહેવાય છે અહીં સદ્અતર્થ બધાવેલી ૪ અઠ્ઠાઈઓની ફરેક ચોનીશીના પહેલા અને છેલ્લા તૈર્થકરના સાક્ષનમાં જ જરૂર આરાધના થાય, પણ વચલા બાવીસ તૈર્થકરોના સાક્ષનમાં તે ચાર અઠ્ઠાઈની આરાધના થ.પ જ, એવો નિયમ નથી. આ કારણથી તે ચાર અઠ્ઠાઈઓ અસાથેતી કહેવાય છે. તે બાકીની બે અઠ્ઠાઈની આરાધના તથા કાળના તમામ તૈર્થકરોના સાક્ષનમાં જરૂર થાય જ છે, તેથી તે બે અઠ્ઠાઈ સાથેતી કહેવાય છે. ૬૪ છે કે-

તિકાલ્લિયજિણતિયે, દુષ્કંઠં અદુહ્યાણ નિયમેગં ॥

આરાહણા તલ્લો દો, વુત્તાઓ સાસયા સમપ ॥ ૧ ॥

પદમંતિમજિણતિયે નિયયા સેસા ન સેસજિણતિયે ॥

વુત્તા અસાસયાઓ જિણિંદસમયમ્મિ ણિહોસે ॥ ૨ ॥

૭૩ પ્રશ્ન—પ્રદેશોદયમાં અને રસોદયમાં ફેર શો ?

ઉત્તર—મિથાત્વાદિ કેતુઓથી અધિક કર્મોદ્ધં સ્વ સ્વરૂપે બોમવડું એટલે જેવા

જેવા સ્વભાવશુભું કર્મ બાંધ્યુ હોય, તેવા સ્વભાવે ભોજવવું, તે સોદાય અથવા વિપા-  
ક્રોધ, ને ઉદ્ધવવતી પીછા અભિજ પ્રકૃતિમાં સંક્રમીને એટલે તે સ્વરૂપ થઈને પર પ્રકૃતિરૂપે  
ભોજવવું તે પ્રદેશોદય કહેવાય. આનું પીછું નામ સ્તિશુભસંક્રમ કહેલ છે, એમ શ્રી  
ધંવશંકર, કર્મપ્રકૃતિ ટીકા, સતરિસુધિલુ વગેરેમાં જણાવ્યું છે. ૭૩

૭૪ પ્રશ્ન—શ્રી વર્ધમાન તપની સંપૂર્ણ આરાધના કરનાર શ્રી. ચંદ્રોવશીનું  
આયુષ્ય કેટલું હતું ?

ઉત્તર—તેમનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય ૧૫૫ વર્ષ પ્રમાણ હતું. તેની સંકલના આ રીતે  
જાણ્યું—૧૨ વર્ષકુમારપણ્યામાં, ૧૦૦ વર્ષ રાજ્યપાલનમાં, ૮ વર્ષ હ્રસ્વસ્વપણ્યામાં, ૭૫  
વર્ષ કેવલોપણ્યામાં વ્યતીત થયા, એમ તેમના ચરિત્રાદિમાં જણાવ્યું છે. ૭૪.

૭૫ પ્રશ્ન—સિદ્ધરાજ જ્વલિસિદ્ધે પરમાર્કત કુમારપાલ રાજને જહુ જ હેરાન કર્યા,  
તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—કુમારપાલ રાજના શુભે પૂર્વભવમાં એક સાર્થવાહને લૂંટ્યો હતો, ને તેની  
અર્કવંતી ઓનો ધાત કર્યો હતો, તે પાપકર્મના ઉદયથી કુમારપાલ રાજને સિદ્ધરાજે જહુ જ  
હેરાન કર્યો હતો. સાર્થવાહ મરીને સિદ્ધરાજ નામે રાજ થયો. કુમારપાલ રાજ પૂર્વભવમાં  
મેવાહના રાજના પુત્ર હતા. યશોભદ્રચરિત્રી દેશના સાંભળી ધર્મી બન્યા. તે આઠરશેઠને ધેર  
નેહારી કરતા હતા. શેઠની સંમતિથી જૈનધર્મ આરાધી, પાંચકોઠીના અઠાર કૂલોથી  
જિનપૂજ કરી અઠાર દેશના અધિપતિ કુમારપાલ નામે રાજ થયા. તેની ઉપરના  
પૂર્વભવના દેવને લઈને સિદ્ધરાજે કુમારપાલને હેરાન કર્યો હતો. આઠરશેઠ મરીને ઉદ્ધવનમત્રો  
થયા તથા યશોભદ્રચરિ કાલધર્મ પામી શ્રી હેમચંદ્રચરિ થયા, એમ શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ વગેરે  
મ થોમાં જણાવ્યું છે. ૭૫.

### ॥ પ્રશસ્તિ: ॥

બળલાગાસનહક્લિલ્પમિષ્ટ વરિસેહ વિક્રમે સુહૃદ ॥

વહસાહે સિયપક્ષે આર્દેસરવારણાદિયહે ॥ ૧ ॥

ગુણિજગટાણપસિદ્ધે જહુજરીરાયનચરમઝ્ઝમ્મિ ॥

તવગચ્છાયરિયમહો વયારિ ગુરુનેમિસૂરીણં ॥ ૨ ॥

પડમેણાયરિપણં પિયંકરપ્પેમસમણવટ્ટણં ॥

પણહુત્તરપ્પવોહો રહ્મો મન્વપ્પવોહયરો ॥ ૩ ॥

॥ સમાપ્તઃ શ્રીવિજયપદ્મસૂરિપ્રણીતઃ શ્રીપ્રશ્નોત્તરપ્રબોધઃ ॥

॥ રચના—સં૦—૨૦૦૩—વૈશાખ સુવ ૩ ॥ રચનાસ્થલ—અમદાવાદ ॥

### તીર્થાધિરાજની ઠરમુકિત

પાઠીતાણ્ણારાજ્ય તરહથી શ્રી ઇત્રુંજય (ઝરિસાજની યાત્રાનિમિત્તે  
જૈનધર્મ પાસેથી વાર્ષિક સાઠ હજાર રૂપિયા લેવામાં આવતા હતા તે  
હવેથી ન લેવાની જાહેરાત સૌરાષ્ટ્ર સરકાર તરહથી કરવામાં આવી છે.



सारणा बरणा चैव चोयणा पडिचोयणा ।  
 सावण्याविं कायन्वा सावयार्ण हियहुया ॥ १३ ॥  
 कस्तमो (उ) वा परो मा वा बिसैं बा परियस्तमो (उ) ।  
 भासियन्वा हिया भासा सपक्कमुणकारिया ॥ १४ ॥

अओ सो सावएण वत्तव्वो—

कन्धं पोसहसाळए नेवा दिट्ठो जिणाळए ।  
 साहूणं पायमूलंमि केण कज्जेण बैक्खिसमो ॥ १५ ॥  
 तओ य कहिए कज्जे जइ पमायवसं गओ ।  
 वत्तव्वो सो जहाजोमं धम्मियं चोयणं इमं ॥ १६ ॥  
 दुळ्ळं माणुसं जम्मं धम्मो सव्वन्नुदेसिओ ।  
 साहुसाहम्मियाणं च सामग्गी पुण दुळ्ळा ॥ १७ ॥  
 चळं जीवं धणं धन्नं बंधुमित्तसामागमो ।  
 खणेण दुक्कए वाही ता पमाओ न जुत्तओ ॥ १८ ॥  
 न तं चोरा बिल्लंपति न तं भग्गो विणासए ।  
 न तं जूपण हारेइ जं धम्मंमि पमत्तओ ॥ १९ ॥  
 किण्हसप्पं करणेणं विसं पुंटेहिं धुंटेए ।  
 महानिहिं पमुत्तुणं कायस्संडं स गिण्हइ ॥ २० ॥  
 छेदे जिणिदधम्मंमि सव्वकहाणकारए ।  
 वियाणंतो भवं धोरे जो पमावं न सुंणए ॥ २१ ॥  
 ता सोम ! तं वियाणंतो मग्गं सव्वन्नुदेसिवं ।  
 पमायं जं न मेहेहिसि तं सोएसि भवन्ने ॥ २२ ॥  
 एवविहाहिं वग्गूहिं चोएयन्वो सुसावव्वो ।  
 भाववच्छल्लवं एयं कायवं तु दिणे दिणे ॥ २३ ॥  
 हव दव्वमावमेयं काउं साहम्मियाण वच्छल्लं ।  
 सव्वन्नुभणियमेयं जिणपहमणहं ल्हइ जोवो ॥ २४ ॥

आ 'साधु' अंकवात्सल्यकृतसक' पाठसु भेतरवाचीना पाठाना तावपनीय अंसारनी  
 ( ६१० नं० १ पृ. २१७ थी २२० ) प्रति उपधी उत्तरीने लकी 'साधु' छे.

१ नेव दि० प्रत्यन्तरे । २ अक्खि मे प्रत्यन्तरे । ३ छहुए प्रत्यन्तरे । ४ सम्मत्तं  
 वि० प्रत्यन्तरे । ५ छहुसि प्रत्यन्तरे ।

## दरैके वसववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना तथ्य विशेषांके

### (१) श्री महावीर निर्वाण्य विशेषांक

जन्मान महावीरस्वामीना एवम संजंषी जनेक लेपोथी  
समूह अंक : मूढ्य छ आना (टपावजमनेना अंक आना वधु).

### (२) द्वीपोत्सवी अंक

जन्मान महावीरस्वामी पछीना १००० वर्ष पछीना सातसो वर्षना जैन  
अतिहासने जगता लेपोथी समूह समित्त अंक : मूढ्य सवा इपिथा.

### (३) कर्मांक १०० : विक्रम-विशेषांक

जन्माट्ट विक्रमादित्य संजंषी अतिहासिक विनाविन लेपोथी  
समूह २४० पानती इणहार समित्त अंक : मूढ्य टोट इपिथा.

श्री जैन सत्य प्रकाशना जे विशिष्ट अंके

[१] कर्मांक ४३-जैनदर्शनमां भासाहार होवाना आक्षेपोना  
जवाजइप लेपोथी समूह अंक : मूढ्य चार आना

[२] कर्मांक ४५-क. स. श्री डेमयंकाआर्थना एवम संजंषी  
जनेक लेपोथी समूह अंक : मूढ्य तथ्य आना

काथी तथा पाकी इच्छी

श्री जैन सत्य प्रकाशनी त्रीज, पांचमा, ज्वाभा, इरमा,  
जनिवारमा तथा नारमा वर्षनी काथी तथा पाकी इच्छी तैयार छ.  
पल्य इरेकुं जन्मीना जे इपिथा, पाकीना अक्की इपिथा.

— कथी —

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति  
केसिंजवाठनी वाडी, बीकंदा, अमरावाट

मुद्रकः-मननकाठ अटावाठ देसाठ. श्री वीरविजय प्रिन्टींग प्रेस, सवापोस कोसरोड.  
पो. पो. नं. ६ श्री अतिमार्ग कार्यालय-अमरावाट. प्रकाशकः-जीमनवाठ जोडणदास साठ  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, केसिंजवाठनी वाडी, बीकंदा रोड-अमरावाट.



वर्ष १३ : अंक ६ ] अमदावाद : ता. १५-६-४८ [ कर्मिक : १५४

### विषय-दर्शन

- १ वाचक श्री ज्ञानरत्नविरचित अमेरीवास-निष्ठापोषण-सातिव्रत-प्रतिष्ठा-स्तवन  
: पू. सु. म. श्री. ज्ञानरत्नविरचित : अमदावाद १५-२
- २ साधनिकवाससत्यकुलकके फलके बारेमें स्पष्टीकरण : श्री. अमरचंदजी नाहटा : ,,
- ३ 'भारतवाचनानु' साहित्य' विशेष कर्षक विशेष : पू. सु. म. श्री. रामचंद्रविरचित : १६३
- ४ उत्तर ज्ञानजगतां प्राचीन सभ्यतानो आवाह : पू. सु. म. श्री. ज्ञानविरचित : १६१
- ५ दशाश्रुतस्कन्ध सूत्रको एक अज्ञात टीकाके खोजकी आवश्यकता :  
श्री. अमरचंदजी नाहटा : १९९
- ६ श्री विजयपतीन्द्रसूरिकप्रकाशित 'सूचीका संशोधन' : श्री. अमरचंदजी नाहटा : २००
- ७ विष्णुसिद्ध कोकासनी कर्षकी ज्ञानोचना : श्री. वीरशंकर. क. आपटिया : २०१
- ८ जिनपर श्री. वीरशंकरविरचित गुरु दशकिकर्षक अज्ञानसंवादा स्तवन  
: पू. सु. म. श्री. विष्णुपदसूरिक : २०६
- ९ भारतीय जिनसंवादा पर जोर इष्टि : श्री. प. ज्ञानाशंकर-वेदवर्धक शाह : २१५
- १० सभ्यताना प्रकार ने ज्ञानप्रसार : श्री. वीरशंकर. क. आपटिया : अमदावाद १५-३

सवाणम-वार्षिक जे इपिया : आ अंकनु' भूत्य-त्रय आना

## वाचकश्री उदयरत्नविरचित

अवेरीवाड-निशापोष-शांतिजिन-प्रतिष्ठा-स्तवन (वि. सं. १७७६)

सं-पुन्य शुनिमहाराज श्री जयंतविक्रम

(हरषी जय यसे यधना-ओ रथी)

स्वस्ति श्री गुल्दर मंडलि लखना साहीयाल, भंगलिक श्रीपुरमांडी जयजय लखना;

स्वस्ति हुओ श्री संघने ल० सा०, श्री शांतिनाथ पसाय जय० (१)

जय जय अवेरीवाडमां ल० सा०, निशापोषीमांडे निधान जय०;

प्रगटथो पुन्यप्रतापथी ल० सा० वधायो सेवकता वान जय० (२)

पडनगरी पाठे वही ल० सा०, हो ओवछव मांडयो आज जय०;

लवजलमां लसतां वही ल० सा०, हो प्रलुपह पत्रि (आज) जय० (३)

सत्तरसे ओगछासीमे ल० सा०, मळाशुद्धि तेरथ दिन जय०;

छ घडी दिन यठते वही ल० सा०, मनोहर भीन लजन जय० (४)

अमृत ओधडीमे हुम्य अडे ल० सा०, शुध पुप सौभाग्य योग्य जय०;

होलेव हरषे प्रलु थापतां ल० सा०, सुभना वाध्या संयोग जय० (५)

भंगलिक वानां वाजते ल० सा०, सख सख सखुदाय जय०;

सत्तर लेह स्नातसु ल० सा०, तपत मेठा जिनराय जय० (६)

दानरत्नसरिराज्यमां ल० सा०, करतां लुधुं उद्धार जय०;

वाचक उदयरत्न वडे ल० सा०, वरयो जयजयकार जय० (८)

आ स्तवन वि. सं. १८१४मां वपासेष ओइ गुटक मां भणी अलुं छे. ओना वपनारनुं नाम मोहनरत्न छे आ गुटो अमदवाह राजमहेतारी पोपना सेड पुषमंडोअ पाठशुवाणा श्री. निरधरनाथ हेमय इने वायवा आपेस. तेमांभी मे' जिनयुष्मगाय (ओवक) मोहनधर निरधरनाथ पासे कितरातीने आ स्तवन अडी प्रमट कथुं छे

## साधर्मिकवास्तव्यकुलकके कर्ताके बारेमें एक स्पष्टीकरण

लेखक—श्रीयुत अजरचन्दजी नाहटा

‘श्री जैन सत्य प्रकाश’के क्रमांक १५१-१५२ में प्रकाशित जिनप्रमसूरिका साधर्मिक-वास्तव्यकुलक वास्तवमें अभयदेवसुरिवाला साधर्मावास्तव्यकुलक ही है। केवल २-३ गाथाओं एवं कुछ पंक्तियोंमें रद्दो बदल किया गया है। अभयदेवसुरिवाला कुलक सार्ध हमने ‘जैन धर्म प्रकाश’ वर्ष ६२, अं. ६में प्रकाशित किया था। विशेष जानके लिये उससे मिलान करनेकी सूचना की जाती है।

॥ॐ नमो ॥

ः अखिल भारतवर्षीय जैन चेतान्वर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित  
भी जैनवर्ष सत्यप्रकाशक समितितुं मासिक मुखपत्र

# श्री जैन सत्य प्रकाश

चेरिंगमार्की वाडी : धीकांटा रोड : अमदावाद ( गुजरात )

|         |                 |                  |             |         |
|---------|-----------------|------------------|-------------|---------|
| वर्ष १३ | वि.स.स. २००४ :  | वीरनि. स. २१०४ : | छं. स. १६४८ | क्रमांक |
| वर्ष ९  | ने.स. शु.दि ६ : | मं.प.प.वार :     | १५००        | १५३     |

## ‘आर भावनानु’ साहित्य’ विशेष कंठक विशेष

लेखक:—पूज्य मुनि महाराजभो रश्मिकविक्रमल

આર્ષ હીરાલાલ કાપડિયાએ “જૈન સત્ય પ્રકાશ” વર્ષ ૧૩, અંક ૪ માં “આર ભાવનાનું સાહિત્ય” એ શીર્ષક હેઠળ લેખ લખ્યો છે તેમાં તેમણે “આર ભાવનાની” ધર્મીપરી કૃતિઓની પ્રાચીનથી માંડીને આધુનિક કૃતિઓ સુધીની માહિતી આપી છે, કર્તા તેમાં એક જૈનાચાર્યની કૃતિની માહિતી આપવાની રહી અર્થ છે. આનું કારણ અને એમ જણાય છે કે તેમણે આ કૃતિ જોઈ નહિ હોય અમર જોઈ હોય તો ખ્યાન બહાર રહી અર્થ છે—હશે. એ કૃતિ સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય શ્રીમાનુ વિજ્ઞાનંદસરીશ્વરજીની છે. સરિ મહારાજે “આર ભાવનાની સમગ્રાય” નામે કૃતિની રચના કરી છે. તે તેઓની પ્રસિદ્ધ શ્રદ્ધેથી આત્માનંદ સ્તવનારથીમાં હપાયેલી છે. તેમજ છૂટી છૂટી હપાયેલી બહાર પડી છે. જોની નોંધ આર્ષ કાપડિયા લેશે.

કાપડિયાના લેખ પર આર્ષ અમરચંદ નાહટાએ “આર ભાવનાને સાહિત્યને બારેને’ વિશેષ જ્ઞાતવ્ય” એ મહાજાવાળો લેખ ‘જૈન સત્ય પ્રકાશ’ વર્ષ ૧૩ અંક ૫માં લખ્યો છે. પરંતુ એ લેખ વાંચતાં એમાંથી વિશેષ જ્ઞાતવ્ય જેવું કંઈ જણાતું નથી અને કેટલુંક અપ્રસ્તુત પણ લખ્યું છે, જેમકે ‘કુંડકુંડાચાર્યના સમયની ચર્ચા’ અને ‘સકલચંદ’ નિશ્ચિત રૂપસે’ તપાસજીય હીરવજ્ઞસરિ સિખ્મ હી ઢે.” આ વાત આર્ષ પાછળી વાત સુપ્રસિદ્ધ છે, જેટલે તેની કંઈ આવસ્થકતા નહોતી અને ખીજી થોડી માહિતી આપી છે તે જૈન ગુર્જર કવિઓમાં આપેલી છે તે છે. પણ કાપડિયાએ આપેલી નોંધ વાંચતા નાહટાજીની નોંધમાં વિશેષ જ્ઞાતવ્ય તરીકે ખાસ કંઈ જણાતું નથી. ફક્ત વિશેષમાં કહીએ તો શ્રી લક્ષ્મીવલ્લભકૃત ભાવનાવિલાસનો ઉલ્લેખ છે જેટલું જ છે.

લેખનું શીર્ષક જોતાં વાચકને એમ થાય કે આર્ષ કંઈ ખાસ નવીન શકિતી અભ્યર્થે, પણ અમર આપો લેખ જોતાં કેવળ એક જ લક્ષ્મીવલ્લભકૃત ભાવના વિલાસની નવીન નોંધ જોવા મળે છે. આથી મારી પાસે જે કંઈ ‘આર ભાવના’ના સંબંધી સાહિત્ય છે, તેની નોંધ આર્ષ અપ્રસ્તુત નહિ જણાય.

આ સાહિત્ય સામગ્રી અને વડોદરામાં પ્રવર્તક મહારાજ શ્રીમંતિવિજ્ઞાન મહારાજને

અંકાર અને શીઠંસવિભવજી મહારાજનો અંકાર છે, તેમાંથી મલો આવી છે. આવી રીતે શીઠળ જોન અંકારમાં તપાસ કરવામાં આવે તેા રિશ્તિમ્મ સાહિત્ય આગમી મળી આવે જેથી શારી મદા છે.

શીઠંસવિભવજી મહારાજના અંકારમાં ૧૫ આ કૈઠમાં લખાયેલો નં. ૮૯૭ વાળો પ્રત છે, તેમાં આવના પ્રકરણ છે. આ પ્રકરણ તે બાર આવનાની રચના છે, કતો તરીકે નાખનો ક્ષેત્રેખ નથી. પણ આ પ્રકરણ ૧૩૩ આખાનું છે. તેની આદિ અને અન્તની આંખા આ પ્રમાણે છે.

આદિ:—

|   |       |
|---|-------|
| તિથ્યયે ભગવતે અણંતપરક્રમે અમિચનાળી ।          |       |
| ક્ષિન્ને સુગઈ નાહ ( ? ) ગપ સિદ્ધપદ્મપપસપ વંદે | ॥ ૧ ॥ |
| વંદામિ મહાભાગં મહામુર્ણિ મહાયતં મહાવીરં ।     |       |
| અમર-નર-રાયમહિયં તિથ્યપરમિમસ્ત તિથ્યસ્ત        | ॥ ૨ ॥ |
| ઇક્કારસ વિ ગણહેરે પવાયપ પવચળસ્ત વંદામિ ।      |       |
| સલ્વં ગણહરવંસં વાયગવંસં પયચળં ચ               | ॥ ૩ ॥ |
| પદમં અણિચ્ચભાવં અસરણયં ઇગયં ચ અન્નત્તં ।      |       |
| સંસારમસુભયં ત્વિચ ત્વિવિહ્નં લોગસ્સહાવં ચ     | ॥ ૪ ॥ |
| કમ્મસ્ત આસવં સંવરં ચ નિઝ્જરણમુત્તમે ય ગુણે ।  |       |
| જિણસાસણમિ વોહિ સુદુલ્હં ચિંતપ મહમં            | ॥ ૫ ॥ |

અન્ત:—

|  |       |
|--|-------|
| વાસ વિ આવળાઓ ઇયા સંક્ષેવડ સમ્મત્તાઓ ।      |       |
| માણેમાણો જીવો જાડ સમુવેદ વેરમં             | ॥ ૭ ॥ |
| માણિજ્ઞ ભાવળાઓ પાલિજ્ઞ વયાઈ રચણસરિસાઈ ।    |       |
| પહિપુત્તપાવક્સસમગો અચરા સિદ્ધિ પિ પાવિહિસિ | ॥ ૮ ॥ |
| વોહિદુલ્હમયાપ મિગુજસપુત્તય અદગકુમરો ।      |       |
| વૂલ્હામાયા ય તહા આહરણા હુંતિ ઇમાઈ          | ॥ ૯ ॥ |
| દુવાલ્સમી વોધિદુલ્હ ભાવળા સમત્તા ॥         |       |
| ઇવંગણ્હા ૧૩૩ ॥                             |       |

આ પ્રકરણ પુરૂં મયા પછી આ જ પ્રક્રિયા અન્યેવકૃત આવનાઓ વિ એવિલીકે.

પ્રવર્તકજી મહારાજના અંકારમાંથી જુદી જુદી કૃતિઓ પાંચ મળી છે. તે આ પ્રમાણે—

(૧) આવના કુલક (૨) બાર આવના ચતુષ્પદી (૩) કાલક આવના ચતુષ્પાદ (૪) બાર આવના (૫) આવનાઓ.

આ પાંચે કૃતિઓને પદિક્ષણ અનુક્રમે જોઈએ.<sup>૧૧</sup>  
 પ્રથમ ભાવના કુલક:—તેના કર્તા તરીકે કોઈનું નામ નથી તેમાં કુલ માયા ૨૪ છે.  
 આ કૃતિ જોતાં ૧૬મી સદીના પૂર્વાર્કની હોય એમ જણાય છે.

બીજી કૃતિ બાર ભાવના અતુપદી(ચોપાઈ):—આમાં કર્તાનું નામ નથી. કુલ માયા ૬૬ છે. આ કૃતિ સોળમી સદીના પૂર્વાર્કમાં રચાયેલી હોય અને ૧૫મી સદીના ઉત્તરાર્કમાં રચાયેલી હોવી જોઈએ. એનું કારણ એ છે કે આની એક પ્રતિ પાટલુના અંકમાં છે, ને તેની લખ્યા અંત ૧૫૬૫ની છે. આ પ્રતિની નોંધ રા. ૨૧. બાઈ મોહનલાલ દેસાઈએ ચોતાના જ્ઞેન ગુપ્તર કવિએ લખ્યું ૩ ખંડ ૧ પૃ. ૬૧૬માં લેખેલી છે. બાઈ કાવડિયા પોતાના લેખમાં જ્યાં ‘ભાવના’ શબ્દથી આની નોંધ કરે છે. તે અહીં ‘અતુપદી’ શબ્દ સાથે આની નોંધ કરું છું એ થોડી વશવતા છે.

ભાવના અતુપદીનો આદિ ભાગ આ પ્રમાણે છે—

કહૃદ બાગમસૂત્ર અનંદ અરથ, જાણહૂ પૂરબઅંગ સમરથ ॥  
 જવ જાણહૂ અનિત્ય સંસાર, તવ તે ભાષહૂ ભાવના વાર ॥ ૧ ॥  
 પહિલો અનિત્યતા ભાવના, વિવિધ રંગ જોહવા આમના ॥  
 તિત્યાં રૂપ જીવ ચિહુંગતિ કરહૂ, થોડા કાલમાંહિ વર્ણ ફિરહૂ ॥ ૨ ॥  
 જિસો વસ્તુ દોસહૂ પ્રમાતિ, તે વિળટી વણી દોસહૂ રાતિ ॥  
 વિહું પહેરે અનેરી ધાહૂ, સમય સમય પર્યાય પલટાહૂ ॥ ૩ ॥  
 પહિલું બાલપણહૂ નિશ્ચંત, જવ યૌવન તવ અતિ બલવંત ॥  
 ધર્મ અર્થ કામ ત્રિન્હહૂ કરહૂ, ઉન્મત હુંતુ જગમાંહિ ફિરહૂ ॥ ૪ ॥  
 તેહજ વૃષાવસ્તા અયું, જરા રાક્ષસી આવી પ્રહિહૂ ॥  
 ક્રોધિહૂ બોલહૂ ચાલહૂ કષ્ટિ, દાંત પડહૂ હીંગી હુહૂ દષ્ટિ ॥ ૫ ॥  
 તેનો અન્ત ભાગ—  
 જાણહૂ આયતળઝ આધાર, જીવરાસિ સ્વામિહૂ તીંગી વાર ॥  
 પહિલું નમસ્કરહૂ અરિહુંત, નમું સદા હિવ સિદ્ધ અનંત ॥ ૧૫ ॥  
 આચાર્ય ઉવજ્ઞાહૂ કરી, નમું સાધુ શુભમત્તિ મનિ ધરી ॥  
 ૫ વારહૂ ભાવના જે મળહૂ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ અંગણિ તેહ તળહૂ ॥ ૧૬ ॥  
 ॥ હૃતિ શ્રી વાર ભાવના અતુપદી સમાપ્ત ॥

ત્રીજી કૃતિ કાલક ભાવના રંગાખ્યાલ:—આમાં કર્તા તરીકે કોઈનું નામ નથી, તેમ જ્યાં અંત નથી, છતાં આમાં અનિલિપી જોતાં આ ૧૮મી સદીની રચના હોવી જોઈએ તેની આદિ ને અન્ત માયા આ પ્રમાણે છે:

આદિ:—

સર્વલક્ષ્ય પ્રણમિ અરિહુંત, સમરીય સાધુ સર્વા ગુણવંત ॥  
 શ્રી સિદ્ધાંત શ્રુતધર રાજ, બુદ્ધિ તળઝ ચિળિ કરિહૂ પસાજ ॥ ૧ ॥

અધિર એક અઘારણ સંસારી, અકલ અન્યતા અશુભિ વિચારિ ॥  
 આશ્વ સંબર નહિ નિર્બરી, ધર્મલોકિ બોધિ સુસ્કરી ॥ ૪૨ ॥  
 એ વારહ આવના માવોહ, જેમ ચિહુંગતિ માંહિ નાવોહ ॥  
 જુ આવહ વારહ આવના, તુ નાવહ મમતા આસના ॥ ૪૩ ॥

અન્ત:-

બોધિ વીજ હમ દુર્લભ જાણિ, ચિંતામણિ પાહિ અધિક વસ્તાણિ ॥  
 છહિંડ ધર્મ હિવ આલિ મ હારિ, મનસિ ડં મમતા મૂલિ નિવારિ ॥૭॥  
 જિમજિમ આવહ આવના, ધર્મ સુકલ વહુ ધ્યાન ॥  
 અજર અમરનહં અસ્વય પદ પામહ પંચમ ઠાળ ॥ ૮ ॥  
 રૂંણહં આવહ કેવલ લહી અવનિ હલાતીપુત્ર ॥  
 વંશઅપ્ર ઉપરિ અહચ્યાં, આલિડ આવ ચારિત્ર ॥ ૯ ॥  
 ગંગાજલિ શ્રી અન્નિકા પુત્રહં પામિડ ગ્યાન ॥  
 શુભ આવહં મુગતિ રાયા, તિણિ આવહં પ્રધાન ॥ ૧૦ ॥  
 ઋષભાદિક અરિહંત નહં, વંદન કરું પ્રણામ ॥  
 સ્વામી તમ્હનહં વીનવું, મુક્ત વિડ શિવપુર ઠામ ॥ ૧૧ ॥

॥ હિતિ શ્રી વાર આવના સ્વાધ્યાય સમાપ્ત ॥

ઓથી કૃતિ હાલકાનુપેક્ષા નામની છે તેમાં કતાના નામનો ઉક્તેષ અન્તમાં કથી છે. હિતિ દ્વાવશાનુપેક્ષા ધાલુકૃત સમાપ્ત આથી આના કર્તા કષ્ટે આલુ નામના છે. આનો રચના ૧૮મા સકાની અભ્યાય છે.

પાંચમી આવના આશ્વ-આના કર્તા દેવઅપ્રકાશ છે. રચના કે અભ્યા સંવત નથી. અન્તમાં આ પ્રમાણે છે:-

બોધી આવનાં એહવી જાણી માલુ મવિયણ પ્રાણી ॥  
 નરય તિરિયના દુલ ન પામહ, એહવી જિનવર વાણી રે ॥  
 સમકિત પામી જે નરનારી, સંકાથી નવિ ડોલહ ॥  
 દેવ સેવ તે નરની સારહ, દેવજય-સીસ હમ વોલહ રે ॥

॥ હિતિ બોધિઆવના માયા ॥ ૧૨ ॥ હિતિ સંપૂર્ણ ॥

આની આષા ને શિધી ભેતા આની રચના સતરમા સૈકાની અભ્યાય છે. આથી પાસે જે કષ્ટે ઉપલબ્ધ સાહિત્ય વાર આવના સંબંધી છે તેની દૂંકે નેધિ અભ્યાયી છે. આવી રીતે જે વિદ્વાન વર્ગ પ્રાચીન અંકારમાં તપાસ કરે તે પશ્ચિ સાહિત્ય ને નિરકષ્ટ સાહિત્ય મથી આવશે એમ માનું માનું છે. આ સાહિત્ય એકદલ અલ્પ પ્રકારમાં આવે તેકલુ સાડું એમ ધ્યાનવે કૃ વિરમું કૃ.



# ઉત્તર બંગાળમાં પ્રાચીન સભ્યતાનો આભાસ

( બંગાળીમાં મૂળ લેખક—શ્રી. ક્ષિતીરામચંદ્ર સરકાર M. A., B. L. )

અનુવાદક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી. જ્ઞાનવિજયભટ્ટ ( ત્રિપુટી )

ઉત્તર બંગાળમાં અથવા વરેન્દ્રી-મંડલમાં પ્રાચીન સભ્યતા તથા પુરાણીનિર્ના પ્રમાણે એટલી અધિક સંખ્યામાં પ્રાપ્ત થયાં છે કે જેથી આ મંડલ (બુ-પ્રદેશ) આધુનિક બંગાળની પ્રાચીન સભ્યતાના એક સર્વપ્રધાન તીર્થરૂપે ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠોમાં ઉલ્લિખિત થશે.

વરેન્દ્ર-કાવિ સંખ્યાકના નદીએ “ રામચરિત કાવ્ય ” માં પોતાની બ-મજુમિ વરેન્દ્ર-મંડલને વસુધાશિરો વરેન્દ્રીમંડલચૂલામણિકુલસ્થાનં અથવા પૃથ્વીના શિરોભાગ યાને શ્રેષ્ઠ સ્થાન તરીકે વર્ણવેલ છે. આ વિભાગની વિસ્તૃત આલોચનામાં અપ્યમિતો રંગાક્ષરોતોયોનર્ચ્યપ્રવાહપુણ્યતમાં અપુનર્ભવાશ્ચર્યમહાતીર્થવિકલુષો જ્વલામન્ત મંચાકરોતોયા તથા અપુનર્ભવા વિ-ધોત કહી તેણે આ પ્રદેશને પ્રુષ્પતમ અને મહાતીર્થ તરીકે ઓળખાવ્યું છે. મોટી સંખ્યા અર્થાત આજની પચાનદીના કાંઠાના બંને વિભાગોથી કરોતોયા નદીની રેતી સુધી વરેન્દ્રમંડલ પથરાયેલ છે. વરેન્દ્રપ્રદેશના રહેવાસીઓમાં ‘વારેન્દ્ર સમાજ’ આજ પણ વિખ્યાત છે. બંગાળની કેટલીક પ્રાચીન સભ્યતાના અવશેષો વિશાળ બુપ્રદેશની મટીમાં આજ પણ છુપાયેલ મોજૂદ છે.

વરેન્દ્ર અનુક-ધાન સમિતિ સરકારી પ્રતનત્વ વિભાગ અને આ દેશના અધિવાસી-ઓના પ્રયત્નથી વરેન્દ્ર જૂમના પ્રાચીન સભ્યતાસુચક અનેક ભારત્યં શિષ્યો પ્રાપ્ત થયાં છે જે બિનન બિનન સંમહાલયમાં સુરક્ષિત છે.

ધર્મપ્રાણુના બે ભારતનું વૈશિષ્ટ્ય છે, ઇત્યાદિ તથા કારતના ખોદકામ અને સ્થાપત્ય શિલ્પકલાની રચનાનો અહીં આભાર બ થયો છે. ભગવાનની ઉપાસના માટે દેવ-મૂર્તિની જરૂરીઆત તથા તેના સંરક્ષણ માટે દેવાલય કે મંદિર બનાવવાની જરૂરિયાત લગભગ કોઈ પ્રાચીન અહીં અનુભવાય છે. વરેન્દ્રની સભ્યતા તથા કર્ણજુના ઇતિહાસમાં પણ આ સંબંધો ઠોઠ બનતો વ્યતિક્રમ નથી.

બંગાળમાં નદીઓ ધણી છે અને પથ્થરનો અભાવ છે તેથી અહીં પુરાતત્ત્વનાં રમરણી સ્થાપ્તી રહે એ દુર્લભ વસ્તુ છે, અને આ કારણે સ્થાપત્યનાં નિદર્શનો અહીં અલ્પ પ્રમણુમાં ઉપલબ્ધ થાય છે. છતાંય વરેન્દ્ર પ્રદેશનો “ સોમપુર વિહાર ” જેને ત્યાંની પ્રજા “ ઝોમપુર ” ના નામથી ઓળખે છે ત્યાં એક પહાડ જેવી સ્તૂપની આકૃતિ છે. તેનો દેખાવ પહાડ જેવો હોવાથી તેનું અસલ નામ બદલાઈ “ પહાડપુર ” નામ પડ્યું છે. યાને ભોટો તે સ્તૂપને “ પહાડપુર ” નામથી બ સંબોધે છે.

વરેન્દ્ર-મંડલના ઇતિહાસમાં “ પહાડપુરસ્તૂપ ” નો જ્ઞાત સર્વપ્રધાન ઉલ્લેખ થોભ છે. સદ્ગત આચાર્ય અશ્વપકુમાર ઝેનેય સી. આઇ. ઇ. મહોદયે ઇ. સ. ૧૯૧૭માં પહાડપુરમાંથી મળેલ એક સ્તંભાક્ષમાં ખોદેલ લિપિનો પાઠોદ્ધાર કર્યો. આ સ્તૂપના ખોદાણની આવશ્યકતા સબંધે સરકારી પુરાતત્ત્વ વિભાગના નેતામજુને લખી બજાણુ અને કોઈ પહેલા તેની હાંધ આ તરફ ખેંચી.

શ્રી હસમલખર્ભ નામની એક વ્યક્તિએ રત્નમયો દ્રવ્યાદેનાને અર્થાત્ ધર્મ, શુદ્ધ અને સંધ—તથા રત્નોની તુષ્ટિ માટે આ સ્તંભ આપવા સમર્થો શિલાલેખ કાનરાબ્યો છે. સ્તૂપને ખોદતાં એક મુખ્ય-યુગ્મ (૧૫૬ યુખ્તાબ્દે) તાત્રકાસન પશુ મહ્યુ' છે, જેમાં એક શાલાશુ કંપતીએ જૈન-નિમ-ચોના પૂજા પાઠ તથા ખર્ચ અલાયના માટે ભૂમિ-દાન કર્યાનો ઉલ્લેખ વાંચી શકાય છે. પઠાડપુરના મન્દિરની અસલી દીવાલો ક્યારે કોણે-ક્યા ધર્મ-વાળાએ ચણી તે સ્પષ્ટીતો આખરી નિર્ણય કરવાને ધણી સમય વ્યતીત થયો. અને તે આખરી નિર્ણય ન થાય ત્યાંસુધી આ સ્તૂપમાં જે જે ભાગ ભાગ નિકાનીઓ ભેવાયા આવે છે તે જૈન, બૌદ્ધ તથા હિન્દુના દેવ-દેવીઓની મૂર્તિ વગેરે દરેક ધર્મનાં સ્મૃતિ ચિહ્નો દાંડ્યોચર થાય છે. આ પ્રદેશમાં જૈનધર્મનાં સ્મૃતિચિહ્નો અમ્બ પ્રમાણમાં જ ઉપલબ્ધ થયાં છે.

પઠાડપુરમાં જેમ ઉપર-લિખિત સામાન્ય જૈન-નિકાનીઓ મળી છે તેમ વરેન્દ્ર ભૂમિમાંથી તીર્થંદર શાંતનાથની તથા મ્હરભનાથની મૂર્તિઓ પણ મળી આવેલ છે. આ લિખાય હુએ-શાંતિ સૂચવેલ આ પ્રદેશમાં જૈનધર્મની 'ગો'ડૂ વદણીયા' શાખા હતી. એટલે આ સમર્થો કંઈ વિરોધ માંડીતાં મળે શકતી નથી. ઈ. સ. ની સાતમી સદીમાં ચીની મુસાફર હુએન-શાન ભ્રમર પો'ડૂવર્ધનમાં આવ્યો ત્યારે અહીંના ધણી સધારાગૃહમાં અનેક બૌદ્ધ સાધુઓ હતા. એક સધારાગૃહમાં તે ૭૦૦ બૌદ્ધ-સાધુઓ હતા, એમ તેઓ જણાવે છે. પો'ડૂવર્ધનમાં આજસુધી પઠાડપુર સ્તૂપ જેવું 'ખીજી' મોઢું મોટું મન્દિર મળી શકતું નથી.

મૂળ મન્દિરની ચારે તરફની દીવાલમાં અનેક કોટડીઓ દેખાય છે એટલે હુએ-શાંતિ ૭૦૦ મહાવાન બૌદ્ધ સાધુઓનાં જે સધારાગૃહ માટે લખ્યું છે તેનો નિર્ણય જરૂરપણા ખોદાણુ પછી સ્થિર કરી શકાય. નાશ-દા તથા શુદ્ધગયાથી પ્રાપ્ત થયેલ શિલાલેખોના આધારે પઠાડપુર વિહારના પ્રભાવનો અને મગધ સઃથેના ધર્મી સમર્થનો આઠો ખ્યાલ આપી શકે છે.

શુદ્ધગયાની એક બૌદ્ધ પ્રતિમાની નીચે ધ્રોણામલાટકઃ મહારમહાયાનયાચિનઃ ઓમત્સોમપુરમહાવિહારીયચિનયધિત્ સ્થવિરવીર્યેન્દ્રમદ્રહ્ય એ મુખ્ય લીંટીઓ ખોદેલ છે, જેમાં સોમપુરના મહાવાન વિહારના સ્થવિર વિનય-પદકવિંત વીરેન્દ્રમદ-યાચિનના ધાનનો ઉલ્લેખ છે.

નાશ-દાની એક શિલાલિપિમાં સોમપુર વિહારના શુદ્ધ પતિ 'વિપુલસ્તી મિત્ર'નું નામ સ્પષ્ટવેલ છે. કાલ મૂળ સ્તૂપની પાસે 'જલપીરની બિટા' ખોદા પછી નાશ-દાના શિલાલેખમાં શકોવેલ ઈ. સ. ની દસમી-અભિયારની સદીના તારા મન્દિરની વાત સાચી પઠવેનો સંભવ છે. એ તિબેટી અન્યકારોએ સોમપુરમાં બૌદ્ધ મન્દિર હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

બૌદ્ધ ધર્મનાં ઇતિહાસકાર થાય તારનાથે લખ્યું છે કે...અન્યમાં અહીં પાલકમદ દેવપાલે કરેલ સોમપુરી વિહારનો ઉલ્લેખ છે. સ્તૂપના ખોદાણુમાં પણ બાટીઓની મુદ્રાઓ મળી છે. આ ઉપરથી અહીં પઠાડપુરમાં સોમપુર-વિહાર બૌદ્ધોને હોવાનો અધિક સંભવ છે.

सूत्र मन्दिरनी पासे जेक नातु मन्दिर मण्युं छे। आथी आ मदेखनी निभोज्य पकड़िनेो म्पाख आवे छे। सुकमयाना मन्दिरना खेकमा पयु आतुं व नातुं मन्दिर मण्युं कहेवाय छे। खंअव छे ते कालमा नकथा इपे के आदर्श इपे प्रथम आतुं मन्दिर करवानी सिध्प-पकड़त दरी। अत्यारनी आ मदेखनी दोला-मंय पकड़त जावा व प्रहारनुं अनुकरण्य छे।

आ रतुप भेखा मजी ने प्राप्त यथुं छे। तेथी आ मन्दिरनी रचना-रथापत्तना आइरीी भवदोपना अस्त्रिक परोगद्वरना मन्दिरना रथापत्तमा उतारेला होय जेभ अनुमान थाय छे। विशेष शोधभोज पछी वरेन्द्र भूमिना प्रतिहासमा अविष्यनी सायी शोध-भोजिना परिष्कारे नवानवां अन्वयण प्रकरणे ओमेशरी; जेभ आखा रहे छे।

(भारतवर्ष, वर्ष २१, अंक २, अंक ३; हाण्ड्य, १९४०, पृ. ३६६-४०१)

## दशाश्रुतस्कन्ध सूत्रकी एक अज्ञात टीकाके खोजकी आवश्यकता

### लेखक—श्रीयुत अगरबन्दजी नाइदा

प्राचीन ४५ जैन आगमोंके ६ छेद सूत्रोंमें दशाश्रुतस्कन्ध भी एक महत्वपूर्ण रचना है, जिसकी रचना आचार्य भद्रबाहुस्वामीने की थी। वर्तमानमें सबसे अधिक प्रसिद्ध कल्पसूत्र इसीके ८ वें अध्यायनका विस्तृत रूप माना जाता है। इस पर निर्युक्ति एवं चूर्णिके अतिरिक्त १७ वीं शताब्दिसे प्राचीन कोई टीका अद्यावधि ज्ञात नहीं है। १७ वीं शताब्दिकी भी केवल एक ही टीका, जो पार्श्वचन्द्रसुरि शिष्य ब्रह्मश्रुति कृत है, अभी तक ज्ञात है; अन्य कोई भी टीका भंडारोंमें उपलब्ध नहीं है। पर जैसलमेरके जैन भण्डारोंका अबलोकन करते समय एक फुटकर पत्रमें महोपाध्याय गुणविजयरचित दशाश्रुतस्कन्ध टीकाका उल्लेख देखनेमें आया, फिर भी खोज एवं प्रयत्न करने पर भी इसकी प्रति कहीं जाननेमें नहीं आई, अतः अन्वेषणीय है।

स्थानकबासी सम्प्रदायके उपाध्याय ( अब आचार्य ) आत्मारामजीका अनूदित दशाश्रुतस्कन्ध अभी कुछ मास पूर्व मेरे पढ़नेमें आया तो उसमें इस सूत्रको मतिकीर्तिरचित टीका की प्रति उन्हें उपलब्ध हुई है और उसका उल्लेख एवं उद्धरण+ उन्होंने अपने अनुवादमें कई जगह दिया है, अतः इसकी प्रति कहां है ?—इसके सम्बन्धमें उन्हें पूछने पर आपने संतोषजनक उत्तर नहीं दिया। मेरी रायमें यह टीका गुणविजयरचित ही होनी चाहिए। मतिकीर्ति गुणबिनयके विद्वान् शिष्य थे, उनका टीका-निर्माणमें सहायक आदिके रूपमें प्रशस्तिके उल्लेख होना संभव है। या जैसलमेरके उक्त पत्रके लेखकने प्रशस्तिके भावको

ठीक न समझकर मतिकीर्ति के बदले उसके गुरु गुणविनयरचित होनेका उल्लेख कर दिया हो। पर इसका निर्णय तो प्रतिकी प्राप्ति होने पर ही संभव है। अतः समस्त विद्वानों से इस ग्रन्थकी प्रतिकी खोज करनेका सादर अनुरोध है।

### श्रीविजययतीन्द्रसूरिप्रकाशित सूचीका संशोधन

लेखक—श्रीयुत अगरचन्द्रजी नाइट

‘श्री जैन सत्य प्रकाश’ के क्रमांक १५१-५२में पृ. आ. श्रीविजययतीन्द्रसूरिजीने धिरापद्रगच्छीय ज्ञानमण्डारके विवाहलो आदिकी सूची प्रकाशित की है, पर उसमें कतिपय मूलें रह गई हैं, जिनका संशोधन यहां दिया जाता है—

१. नं. १, ३ दोनों शांतिनाथ विवाहले यथासंभव एक ही है। नं. ३ के आगे आपने आनन्दविमलसूरि—सोमसौभाग्यसूरि शिष्य प्रानदप्रमोद लिखा है वहां ‘सोमसौभाग्य’ के स्थान पर ‘सौभाग्यहर्षसूरि’ व ‘शिष्य’ के स्थान पर ‘समयमें’ एवं नाम ‘आनन्दप्रमोद’ होना चाहिए। शिष्य तो वे हर्षप्रमोदके थे। देखो जैन गुर्जर कविओ, भा. ३, पृ. ६०३।

२ नं. ४ वासुपूज्यधवलके रचयिता विशेष संभव विनयदेवसूरि ही है।

३ नं. ५ नेमिनाथधवलके कर्ता विनयदेवसूरि छपा है यहां भी विनयदेवसूरि ही चाहिए। ग्रन्थ नामके आगे संवत् दिया है वह लेखनका प्रतीत होना है। जैन गुर्जर कविओ भा० ३, पृ. ६०६ के अनुसार इसकी सं. १६१४में लिखित प्रति उपलब्ध है।

४ सुबाहुसंधिके रचयिताका नाम पुण्यसार नहीं पुण्यसागर है, एवं उसका रचनासमय १६७४ नहीं १६०४ है। ‘चडोतर’ से अपने ७४ समझ लिया, पर वह ४का घोटक है। जिनमाणिक्यसूरिके आदेशसे इसकी रचना हुई, उनका समय भी सं. १५८२से १६१२का है।

५ नं. ९ से १७का आदि, अन्त प्रकाशित होना आवश्यक है। उनमें नं १० आदिका संभवतः जैन गुर्जर कविओमें उल्लेख नहीं हुआ अतः अज्ञात है।

धिरापद्र गच्छ एक प्राचीन गच्छ है। उसके भंडारमें उस गच्छकी पट्टावली आदि ऐतिहासिक सामग्री हो या उस गच्छके या अन्य अन्यत्र अप्राप्य ग्रन्थ जो हों उन्हें भी प्रकाशमें लाना चाहिए।

कडवामतका भंडार भी इसी धिरापद्रमें महत्वपूर्ण है। उनके बहुतसे ग्रन्थोंका उल्लेख मुझे कडवागच्छ पट्टावलीमें मिला पर वे अन्य कहीं उपलब्ध नहीं है, अतः उस गच्छके भंडारका भी निरीक्षण आवश्यक है।

# શિક્ષણિક કોક્ષાસની કથાનો આલોચના

( લે. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ. )

[ ૧ ]

એકાદેક મહિના ઉપર ડૉ. જમદીજયન્દ્ર કૃષિ દિન્દીમાં તેવાર કરેલ " દો હજાર વર્ષ પુરાની કહાનિયાં " નામનું પુસ્તક મારા એવામાં આવ્યું. એમાં પૃ. ૭૬-૮૦ માં 'કોક્ષાસ નદી' એ નામથી શિક્ષણિક કોક્ષાસની ને કથા અર્પાઈ છે તે વાચતાં વસુ-દેવહિંદીમાં આ કોક્ષાસની કથા આવે છે એ વાત યાદ આવી, અને વસુદેવહિંદીનું ભાષાંતર ને મારી સામે હતું તેને મેં ઉપોદ્દેશત એવો. એમાં સંતુલનારોં આવૃત્તકથ-સુદિષ્ટ ( પૂર્વ ભાગ, પત્ર ૫૪૦-૫૪૧ )નો ઉલ્લેખ ન હતો. ઉપરુક્ત દિન્દી પુસ્તકમાં 'પ્રાસ્તાવિક' એવું તેા તેમાં વસુદેવહિંદી ( પૃ. ૧૧-૧૪ )નો ઉલ્લેખ ન હતો. વિરોધમાં આ બંને કૃતિઓમાં ને કોક્ષાસની કથા અર્પાઈ છે તે ને રચનારો પૂર્ણ માટે છે. આવી આ બંનેની આલોચના કરવાનો અને વિચાર થવો, અને મેં આ કાર્ય આરંભ્યું.

[ ૨ ]

આપણું ભારતીય સાહિત્ય વિવિધતા અને વિપ્રુથતા માટે વિખ્યાત છે. એક કથા-સાહિત્ય અભવ છે. કદલીએ કથાઓની જન્મભૂમિ ભારતદેશ છે એ વાત વિદ્વાનોથી અભણી નથી. વળી કદલીએ કથાઓ આ દેશમાંથી અન્ય મર્ધ દેશમાં વિષે પણ મે મત નથી. કથા-સાહિત્ય ને ભારતમાં રચાયું છે તેમાં લોક-સાહિત્યનાં સંરક્ષણ અને સંવર્ધન પાત્રય ( પ્રાકૃત ) કૃતિઓ દ્વારા નેટલાં થયાં છે એટલાં સંસ્કૃત કૃતિઓ દ્વારા થયાં હોય એમ જણાવું નથી. મહર્ષિ યુદ્ધના પૂર્વ જન્મની પદ્મતાઓના વર્ણનરૂપ જાતક-કથાઓ પાશ્ચિમાં રચાયેલી છે. એમાંનાં કેટલાંક રસમે 'કાવ્યો' વગેરેના રત્નો પદ અંકિત છે. ૧

લોક-કથાના મહાસામરમાંથી જૈન, બૌદ્ધ અને વૈદિક એ ત્રણે મોક્ષાભલાપી કથા-કારોએ પોતપોતાનાં મંતવ્યોને આકર્ષક રીતે સચોટપણે રજૂ કરવા માટે વધેષ્ટ કામગીરી લીધી છે. નાયાયકેમકહી નામનું કૈતોનું જટકું અંગ અને તેમાંની (૧) ધન્ય અને વિજય મોરની કથા, (૨) મોખાના પતિ દાક્ષાવાળી વાતા અને (૩) માકંદીપુત્રની કથા આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. શિક્ષણિક કોક્ષાસની કથા એ પણ એક લોક-કથા છે. એ ઉપર સચળા મુજબ મોહામાં મોહી વિક્રમની જહી સદીમાં સંલક્ષ્યમણિ વાલકની કૃતિ વસુ-દેવહિંદીમાં અને કેટલાક વિદ્વાનોના મત મુજબ જિનદાસમણિએ રચેલી રચાવૃત્તકથ-

૧ ઈ. સ. પૂર્વેની પાંચમી સદીથી ત્રીસમી ઈ. સ. ની બીજી સદી સુધીમાં ત્રણ જાતક-કથાઓ રચાયેલી અને એમાંની અનેક કહાનીઓ મહાભારત અને રામાયણમાં વિકસિત સ્વરૂપમાં પ્રાપ્ત થઈ હોવાનો ઉલ્લેખ ઉપરુક્ત દિન્દી પુસ્તકના પ્રાસ્તાવિક ( પૃ. ૧૩ ) માં કરાયો છે. સાક્ષે સાથે બદલત આનંદ મોક્ષમણિવતી, જાતક ( પ્રથમ ખંડ ) થી શુભિકા ( પૃ. ૨૪-૨૭ )ની આદી નોંધ લેવાઈ છે.

૨ આ આવૃત્તકથની એક દીકા છે. એ કાપડકાઅની દષ્ટિએ ઉપરુક્તી હોવા ઉપરાંત કથા-સાહિત્ય માટે ઉપયોગી છે. એ અને આમને ઉપરની બીજી દીકાઓમાં ભારતીય પ્રાચીન કથા-સાહિત્યનાં અનેક ઉલ્લેખ ૨૧૧ વિજ્ઞાન છે. એમાંનાં કેટલાંક અન્ય જન્મમાં નથી એમ પ્રો. વિન્ડર્નિસે A History of Indian Literature ( Vol. II, p. 487 )માં કહ્યું છે.

સુવિજ્ઞાન-જાણી મરહદીમાં રચાયેલી એ પ્રાચીન કૃતિઓમાં જ્ઞેવાય છે આવસ્થા-  
 સુવિજ્ઞાન વસુદેવહૃદી વિષે ઉલ્લેખ છે. એ જોતાં આ એ કૃતિઓમાં વસુદેવહૃદી  
 વધારે પ્રાચીન ગણાય. આમ સિદ્ધપાલ ઠાકાસની કથા માટે આવધારે તો પ્રાચીનમાં  
 પ્રાચીન જૈન કૃતિ તરીકે હું વસુદેવહૃદીને ઝોળાવાવવા લક્ષ્યાઈ છું, કેમકે એની પૂર્વેની  
 કોઈ જૈન કૃતિમાં આ કથા હોય એમ જાણાતું નથી. ઉપલબ્ધ વૈદિક અને બૌદ્ધ સાહિત્ય-  
 માં ઝોળામાં ઝોળા પંદરસે વર્ષ જેટલી કોઈ પ્રાચીન કૃતિમાં આ કથા છે કે કેમ તે  
 વિચારવું બાકી રહે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં હું આ કથાના મૂળ તરીકે યુજાઈયે પેચાઈ  
 ( પેચાન્ડી ) બાપમાં રહેલી બિહલકલા ( બુહલકલા )ની સંભાવના કરું છું.

[ ૩ ]

વસુદેવહૃદીમાં ઠાકાસની કથા નીચે સુબ્ધ અપાયેલી છે:—

‘તાત્રલિપિત’ નામે નગરીમાં ત્રિપુદમન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ત્રિવ-  
 મતી નામની રાણી હતી અને ધનપતિ નામનો મહાધનિક સાર્થવાહ બાળમિત્ર હતો. આ  
 નગરીમાં ધનદ નામનો કૌટામ ( સુતાર ) રહેતો હતો. એને એક પુત્ર થયો. હરિદ્રતાને લઈને  
 એનાં માતપિતા મરણ પામ્યાં એટલે એ ધનપતિ સાર્થવાહને ત્યાં બીજાવા લાગ્યો.  
 આઠઠણ્યા પાસે બેસીને એ કંચરની કુશકી ( કુંદકુશ ) ખાતો હતો. એ ઉપરથી એણે  
 નામ ‘ઠાકાસ’ પડ્યું.

ધનપતિ સાર્થવાહને ધનવસુ નામે પુત્ર હતો. ‘યવન’ દેશમાં જવા માટે એણે વહાણ  
 તૈયાર થતાં એણે પોતાના પિતાને વિનંતિ કરી કે ઠાકાસને મારી સાથે મોકલો. એની  
 વિનંતિ સ્વીકારાઈ અને વહાણ બીપટી ધારેલા બંદરે આવી પહોંચ્યું.

આ તરફ પેલો ઠાકાસ ‘યવન’ દેશના સાર્થવાહો અને વહાણવટીઓના એક સુતાર  
 જે પડોશમાં જ રહેતો હતો તેને ઘેર બેસી વખત પસાર કરતો હતો. આ સુતાર પોતાના  
 પુત્રને અનેક પ્રકારનાં કામ સિખવવા ખુબ મહેનત કરતો પણ તેઓ ધીમતા નહિ.  
 ઠાકાસે એ પુત્રને ‘આમ કરો, આમ થાય’ ઈત્યાદિ કહ્યું. એથી અચળો પામેલા પેલા  
 સુતાર એને કહ્યું કે તું મારી (વલા ધીમ. ઠાકાસે હા પાડી અને દૂંઠ સમયમાં એ દરેક  
 ભલત્ર કાપકર્મ—(સુતારીકામ) ધીમી ગયો. પોતાનાં આ યુગની રજા લઈ એ વહાણમાં  
 બેસી ‘તાત્રલિપિત’ પાછો ફર્યો

એ વખતે આ નગરમાં કુશળ પડ્યો હતો. ઠાકાસે યુવરાજ માટે તેમજ રાજ્યને  
 પોતાની કળાની જ્ઞાણ કરાવવા માટે (લાકડાનાં) બે કળતર બનાવ્યાં. એ રાજ બીટીને  
 અમાસીમાં સહવેલો રાજની કલમસાલિ (કંચર) લઈને પાછા ફરતા. રમેવાળાએ રાજ્યને  
 વાત કહી. રાજ્યએ પ્રવંતોને તપાસ કરવા કહ્યું. પ્રવંતોએ બધી માહિતી મેળવી રાજ્યને  
 કહ્યું કે ઠાકાસનાં બે વાત્રિક કળતરો કંચર લઈ જાય છે. રાજ્યએ ઠાકાસને બોલાવી  
 પૂછ્યું તો એણે એ વાત કહી કરી. રાજ રાજ થયો અને એણે એનો સત્કાર કર્યો.

રાજ્યએ ઠાકાસને કહ્યું કે હું અને તું ઇચ્છિત દેશમાં જઈ સહીએ તે માટે આકલ-  
 માગી વન તૈયાર કર. ઠાકાસે તેમ કહ્યું અને એના ઉપર બેસીને એ અને રાજ્ય ઇચ્છિત

૩ આઠી પટ્ટીસ આખું દેશમાંના ‘વંચ’ દેશની આ રાજધાની છે. તામલિ  
 મોરિમપુત આ નગરનો રહેવાસી હતો. જુઓ વિચાઈપણ્ણિ ( સ. ૩, ઉ. ૧ ).

કેસમાં વારંવાર જવા લાગ્યા. એ જોઇને રાજની પુત્રરાણીએ રાજને વિનંત કરી કે દેશાંતર ભેગા અને તમારી સાથે લઇ જાઓ. રાજએ કોઠાસને બોલાવીને કહ્યું કે મહારેવી આપણી સાથે આવશે. કોઠાસે કહ્યું: આ યત્રમાં ત્રીજા માણસને બેસાડવું યોગ્ય નથી, કેમકે આ વાહન બેને જ ભાર ઝાંઘી શકે તેમ છે. સ્વચ્છંદ શુદ્ધિવાળી રાણીને વારવા કત્તા તેણે ખૂબ આમલ કર્યા એટલે એ અણુધ રાજ એની સાથે યંત્ર ઉપર બેઠો. કોઠાસે કહ્યું: તમને પશ્ચાત્તઃપ થશે, તમે જરૂર પડી જશો. રાજએ ગણકાયું નહિ એટલે કોઠાસ યંત્ર ઉપર બેઠો. એણે તંત્રીઓ (દારીઓ) ખેંચી અને એ યંત્રપાલિકા (યાત્રિક ખીલી-ચાંપ) દાખવાથી ઉઠાવું હતું તે દાખી. જ્યાં આકાશમાં ઊડ્યાં. ધણું ઘેબળો વટાવી જ્યાં ત્યાં તે અત્યંત કારને સહને દારીઓ તૂટી ગઈ, યંત્ર જમડી ગયું, ચાંપ પડી ગઈ અને ધીરે ધીરે એ વાહન જમીન પર ઝીતવું. કોઠાસે રાજને કહ્યું કે તમે અહીં ઘેડીક વાર બેસો, હું ૪૦ તોલસલિ'નગરમાં ગઈને યત્ર સાધવાનું સાધન લઈ આવું. રાજએ હા પાડી અને કોઠાસ ગયો.

આ નગરના એક સુતારને ઘેર જઈ કોઠાસે વાસી (વાંસી) માગી. સુતારે બલ્લુનું કે આ ઘેઈ શિશુપીનો પુત્ર છે. એણે કહ્યું કે રાજનો રથ મારે જલદી તૈયાર કરો આપવાનો છે એટલે હું વાંસી આપી શકું તેમ નથી કોઠાસે કહ્યું કે લાવો, હું રથ તૈયાર કરી આવું સુતારે વાસી આપી એટલે એ સઢને એણે જ્વેતજ્વેનામાં બે ચક્ર ઘેબળાં (રથ તૈયાર કર્યો). સુતારને અચંબો થયો અને તેને આ કોઠાસ હેલો જોઇએ એવ લાગ્યું ધડીક ઊભા રહ્યો, હું ધરમાંથી ખીંચ વાંસી લઈ આવું છું, એ તમે લઈ જાઓ, એમ કહી એ સુતાર ગયો.

આમ કહી એ સુતાર (એ 'તોલસલિ'નગરના) કાકળખ રાજ પાસે ગયો અને એણે એને બધી વાત કહી. રાજએ કોઠાસને બોલાવી એને સત્કાર કર્યો. રાજએ એ કથાથી આજ્ઞો છે પ્રત્યાદિ એને પૂછ્યું. એણે બધું કહ્યું. કાકળખે રાજુદમન રાજ અને એની રાણીને તેમની મંજાવી રાજને દેવ કરી એની રાણીને અતઃપુરમાં દાખલ કરે.

કાકળખે કોઠાસને કહ્યું કે તું કુમારોને તારી વિદ્યા શીખવ. કોઠાસે કહ્યું કે એમને આવું શું કામ છે? રાજએ બળજબરી કરી એટલે કોઠાસ વિદ્યા શિખવવા લાગ્યો. એણે બે યાત્રિક ઘેડા બનાવ્યા અને આકાશમયન શારે તૈયાર કર્યો. એ બંધી ગયો એવામાં રાજના બે પુત્રો એ ઘેડાઓ ઉપર બેઠા. એ યંત્રોને દખાવતાં એઓ ઊડ્યા. કોઠાસ જાજ્ઞો ત્યારે તેણે માણસોને પૂછપરછ કરી તો આ વાત જણાઈ. એણે કહ્યું: ખોટું થયું. જાને પુત્રો નાશ પામશે; કેમકે આ યંત્રોને પાછા વાળવાની કળની એમને ખબર નથી. રાજને ખબર પડી એટલે એણે કોઠાસને બોલાવીને પૂછવું કે કુમારો ક્યાં ગયા? કોઠાસે જવાબ આપ્યો કે તેઓ ઘેડા લઈને ગયા છે. આથી ગુસ્સે થયેલા રાજએ કોઠાસને મારી નાખવાનો હુકમ કર્યો.

એક કુમારે એને આ વાત કહી. આ સંભળી કોઠાસે ચક્ર-યંત્ર તૈયાર કર્યું. એણે કુમારોને કહ્યું કે તમે બધા આ ઉપર બેસો. જ્યારે હું ઠંબ વગાડું ત્યારે તમે બધા એડી

૪ તોલસલિ રાજ આ નગરમાંની જનની મચતકારો મુખેનું રક્ષણ કરતા હતા. હથીસીકથી અહીં આવી મહાવીરસ્વામી મોલસિ ગયા. ફરીયાં એ તોલસિ આજ્ઞા. અહીં એમને ખૂબ કલ્યાણ કરાઈ. જુઓ વલ્લહાર (ઉ. ૬)નું બાક (૫૪ ૧૨૫ તેમજ ૨૬૦)

સાથે વચલી ખીલી (કળ) ઉપર પ્રહાર કરવો, નથી આ વાહન આકાશમાં ઊડશે. કુમારને હા પાડી જોને એજો ચક્રવર્તન ઉપર બેઠા. આ તરફ કોઠાકાસને વધ મંદિ લઈ બંધાઈ જાવ્યો. કોણુ મરતી વેળા કાંપ વમાડવો એટલે કલા પ્રમાણે કુમારને પેલી વચલી કળ ઉપર પ્રહાર કરો. એટલે એમથી શુભા નીકળી અને એ વડે પેલા કુમારો વીંધાઈ ગયા. આ બાંધુ કોઠાકાસનો વધ થયો. રાજાએ પૂછ્યું કે કુમારો ક્યાં ગયા? સેવકોએ કહ્યું કે ચક્રવર્તનમાં શળાઓથી એ વીંધાઈ ગયા. રાજા કાઠવણુ જોલ્યો : અરેરે, યોડું કાઠવણુ. એને ધણો શોક થયો અને એ વિલાપ કરતો મરણુ પામ્યો.

[ ૪ ]

આવસ્થા-સુલિલુમાં આ કથા નીચે પ્રમાણે છે —

પેસોપારક (સોપારક)માં એક રથકાર કાને સુતાર હતો. એની દાસીને બાકાકુથી એક પુત્ર થયો. એ દાસીએટકે ગુપ્ત રીતે રહેવાં લાગ્યો. હું છવીસ નહિ એમ વિચારી એ (રથકાર) પોતાના પુત્રને સિખવવા લાગ્યો, પણ તેમની છુદ્ધિ મંડ હોવાથી તેઓ કંઈ શીખવા નહિ પણ પેલા દાસ (ચેટે) બધું મહણુ કર્યું. પેલી રથકાર મરણુ પામ્યો. (એ નમરના) રાજાએ દાસ (ચેટ) ને આખું ધરઆપી દીધુ. એ દાસ (ચેટ) રવામી બન્યો.<sup>૭</sup>

આ તરફ પાદલિપુત્રમાં નિતશ્ચુ રાજા હતો, અને ઉબ્બમિનીમાં એક જૈન રાજા હતો. આ (રાજા)ને ચાર સેવક હતા: (૧) એક રસોઈઓ હતો જે રાંધવાં. ( એ એવી રસોઈ બનાવતો કે જે જમવાથી રાજાને) જમતાં વેંત ખાધેણું પચી જવુ અથવા ખીજો, ત્રીજો કે ચોથો થામે ( એટલે કે રાજાની ઇચ્છા હોય ત્યારે એ પચી જાય એવી એ રસોઈ કરતો). ( જે રાજાની ઇચ્છા એમ હોય કે અમુક વખત સુધી) જૂપ ન થાએ ( તો એ તેવી રસોઈ પણ બનાવતો ). (૨) ખીજો તેલ ચોળનાર હતો. એ <કુદપ નેટણું તેલ (ઘરીરમાં)

૫ કોઠાકુમાં આ દારપાકાને આવેણું હતું. એ વેપારનું મથક હતું. અબ્બ મંડ્ર, અબ્બ સશુલ અને વધરસેન સોપારકમાં આવ્યા હતા. સુપારક તે કાણુ છત્રકાઈ સોપારા છે એમ જ્ઞાપ છે.

આચાર્યપ્રદીપ (પન ૩૧ અ)માં આનો 'સોમલ' તરીકે ઉલ્લેખ છે. મુદિત પ્રતમાં હર્દાહરણ, કોકાસો સોપારક એમ જે છપાયુ છે તેથી આ રથકારનું નામ 'કોઠાક' હોવાની આનંત થાય છે. એમ જણાય છે કે કોકાસો પછી ઠંડ જોઈએ-જોઈ વામ્ય પૂણું થયું થયે. વિશેષમાં આ પત્રમાં મુદ્રણુ દોષો છે. અંમણાણ ને બદલે અંમણેણ, સાવગા ને બદલે સેવગા, અને કણ્વતિ ને બદલે કણ્વલિ, શિરિચરો ને બદલે સિરિ-ચરચરો એવો કોઈ પાઠ અને જોછલિને બદલે પેંછલિ પાઠ જોઈએ એમ અર્થ વિચારતાં જણાય છે. આ રથગો માટે અન્ય હાથપોથી જોઈ ચોકાકાં નિષુધં વર્ણ સંકે.

૬ આનું જ નામ 'કોઠાકા' રખાયું એમ અન્ય ગ્રન્થો જોતાં જણાય છે.

૭ આ કંઠિકામનો તેજ્જ 'કાઠવણુ' થણું' ત્યાં સુધીનો અધિભર ઉપસુંગા કિન્દી પુસ્તકમાં અપાવેલ નથી. એની વિશેષ સમજણુ માટે જુઓ આચાર્યપ્રદીપ (પત્ર ૩૨ અ-૩૩ અ).

૮ એક જાતનું માપ. સાર્ય જૂનરાતી જોડણીકોશમાં કુદપ અને કુદપ એમ બંને શબ્દ આપી એ બંનેનો અર્થ 'ખાર મૂઠી અથવા સોળ તોલાનું માપ' એમ અપાવે છે.



ધાલી દેતો અને એ બધું એ પાછું બહાર કાઢે. (૪) ત્રાંજો કયા રચનાર હતો. રાજને ખાલે, ત્રાંજો કે ચોથે પાસે (બપોરે જાગતું હોય ત્યારે) જાગી કહે તેવી કે જીવ્યા કરતું હોય તો તે પ્રકારની (એ કયા રચતો). અને (૫) ચોથો બંધારી હતો. એ એવો બંધાર બનાવતો કે જેની અંદર ચપા પછી કંઈ દેખાય નહિ. આંમ આ ચારના યુક્તો હતા.

(એક વેળા) જિતસત્તુ રાજએ પેલા (જીન રાજ) ના નગરને ધેરો ધાલ્યો. એ જીન (રાજાએ) વિચાર્યું: મનુષ્યો મરાવવાથી અને શેા લાભ ? (એમ વિચારી) એણે ભોજનનું પ્રયાંખ્યાન (પચ્ચાંખાણું) કયું, એટલે કે ભોજન ન લેવાનો નિયમ લીધો. એ મરીને રચે' અર્થે નગરજનોએ એ નગર જિતસત્તુને આપી દીધું. એણે પેલા ચાર સેવકોને બોલાવી પૂછ્યું: તમે શું કામ કરો છો (અર્થાત તમારી પાસે કંઈ ક્ષ કળા છે ?). રસોઈખાએ (પોતાને જે આવાણું હતું તે) કહ્યું. બંધારીએ રાજને બંધારમાં ઢાખલ કર્યો. પછુ એણે કંઈ દીકું નહિ (એટલે) ખીજા દારૂથી (પ્રવેશ કરાવી બંધાર) બતાવ્યે. કયાપાસે (પોતાની કળા) કહા. તેલ ચોળનારે (જાને પહે તેલ ચોળ) એક પચમંથી બધું તેલ બહાર કાઢ્યું, પછુ ખીજામાંથી કાઢ્યું નહિ અને મરા જેવા ખીજે કાઈ આધાક હોય તો કાઢે એમ કહ્યું.

ચારે બધે (આગળ ઉપર) દીક્ષા લીધો. પેલો જિતસત્તુ રાજ તેલ વડે કાઢ્યો અને એ કાલે પડી ગયો. એનું (એથી) 'કાકવણુ' (કાકવણું, કામઠાના રંગનો) એનું નામ પડ્યું. પહેલાં એનું નામ 'જિતસત્તુ' હતું તે હવે 'કાકવણું' થયું.

આ તરફ સોપારકમાં દુઃખળ પડ્યો. કૈાક્કાસ ઉજ્જવિની અર્થે. રાજને પોતે આખ્યો છે તેની જાણ કરના એણે (નાનિક) ક્યૂતરો દારા રાજના અધિકારી (એક જાતના સુત્રધો ચોખા) હરવા માંકપા. કૈાકારીએ (રાજને) કહ્યું. તપાલ કરતાં કૈાક્કાસ નજરે પડ્યો. એને (રાજ પાસે) લાવવામાં આખ્યો. રાજએ એને ઓળખ્યો અને એના અરજીપોષણની વ્યવસ્થા કરી.<sup>૯</sup>

કૈાક્કાસે (રાજના કહેવાથી) ગુરુ (પંત્ર) બનાવ્યું. રાજ રાણી અને આ કૈાક્કાસ સાથે (અગમમાં) વિહરવા લાખ્યો. જે કાઈ રાજ એને નમતો નહિ તેને એ કહેતો કે હું આકાશમાંથી આવીને તમને મારીશ. (ખીજાના આમાં) બધા (રાજાઓ) વસ થયા

કાકવણુંની રાણીને બીજી શક્તીઓ એ (ગુરુવંત્રમાં) જતી લારે પૂજતી (કે જામને બેલાશી ?) (રાણીએ કાદ ન દીધી એટલે) એકે આ ગુરુ (પંત્ર) જતું હતું ત્યારે એની પાછા હરવાની એક ખીલી લાઇ લીધી.<sup>૧૦</sup> ગુરુ (પંત્ર) ગયું (ભિયું). પાછા હરવાનો

૯ આચારપ્રદીપ (પત્ર ૩૩ આ)માં કહ્યું છે કે કૈાક્કાસે લાકઠાનાં સેંકડો પ્રોઠ ક્યૂતરો બનાવી રાજના કૈાકારીમાં તે જાતની ખીલી વચેરેના પ્રયોગવડે મોકલવા માંકપા. તે પછુ જાણે જાવતાં હોય તેમ તે જ કહ્યેલાં જઈ પોતાની ચાલવડે કહ્યો અણી પોતાનું ઉદર બરી પાછાં આવતાં. એ કહ્યો વડે-ચોખાના કાણુવડે કૈાક્કાસ પોતાના કુટુંબનો નિર્વીઠ કરેતો.

૧૦ આચારપ્રદીપ (પત્ર ૪૦ અ)માં બરી ખીલીને ખાલે ખીજ એના જેવી બનાવરાવી એ ચોઈવી દેવાઈ એરી કહીલું છે.

(વચ્ચાર ૧૧ સયો ત્યારે ખબર પડી કે પેલી ખીલી નથી.) (આખરે ગુરુદયંત્ર) કલિમ (પહેલું) અને બનીનથી શોરેકે દૂર એની પાંખ બાગી અને એ ત્યાં પહોંચું.

(રાગરાણીને ત્યાં શુદ્ધી) કોઠાસ એ નગરમાં ગયો. ત્યાંના રથકાર રથ બનાવતો હતો. એણે એક ચક્ર બનાવ્યું, એકનું 'મધુ' વધ્યું; કંઈ કંઈ બાકો (!) હતું.

પછી કોઠાસે જોબરો મામાં. રથકારે કહ્યું: આ તો રાજનાં હોવાથી બહાર કઢાતાં નથી, એટલે ઘેરથી આણી આપુ છું. (એમ કહી) એ ગયો. (આ તરફ) કોઠાસે એવું ચક્ર બનાવ્યું કે જોનું રખામ તો (ઉપર) જમ, કાંઈ સાથે અથવાપ તો એ પાછું ફર અને પાછળ મોઢું રહે તેમ રાખે તો પશુ પકે નહી. (આમ ચક્ર બનાવીને કોઠાસ એને તપાસતો હતો એવામાં) એ રથકાર આભેડ અને એણે જોયું તો એ તૈયાર થઈ ગયું હતું. પહોંચું કાઢી એ (ત્યાંથી) ગયો. અને એણે રાજને કહ્યું કે કોઠાસ આભેડ છે કે જેના બળને લઈને સર્વે રાજનો વચ કરાયા છે. (રાજના કહેવાથી) કોઠાસને પકડવામાં આવ્યો. એને માર મારી ભારે એણે કહી દીધું (કે કાઠવણું અને એની રાણી અમુક જન્મ્યાં છે). એ ઉપરથી આ રાજએ એ કાઠવણું અને એની દેવીને પકડ્યાં અને એમને ભોજન આપવાની ના પાડી. નગરબનોએ અપવરાની બીકે કાકપિંડ પ્રવર્તાવ્યા (જેથી એ દારા કેદ પકાયાંમાં રાગરાણીને આહાર મળે).

કોઠાસને (રાજએ) કહ્યું: મારા પુત્રને માટે (ચારે બાજુ) સાત માગનો મહેલ બનાવો અને વચમાં મારે માટે બનાવ જેથી હું 'બધા રાજએને લાવો શકું' કોઠાસે તેમ કહ્યું.

કોઠાસે શકુનકમંત્ર રચી કાઠવણુંના પુત્રને (એ દારા) લેખ મોકલ્યો કે તમે જાવો, એટલામાં હું આને મારી નાખું છું. તમારા પિતાને અને મને છોડાવશો. દિવસ નહી કરાવો.

એ દિવસે રાજ પુત્ર સંક્રિત મહેલમાં પેઠો. (કોઠાસે) ખીલી ઉપર પ્રહાર કર્યો એટલે એ (મહેલ) સપુટ થઈ ગયો (અર્થાત્ ખીલાઈ ગયો). રાજ અને એનો પુત્ર અરણ્ય પાયા. કાઠવણુંના પુત્રે એ નગર લઈ લીધું. અને પોતાના પિતાને તેમજ કોઠાસને મુક્ત કર્યાં. અન્ય (બનો) નું કહેવું છે કે કોઠાસને નિર્વેદ થતાં એણે આપઘાત કર્યો હતો.

[ ૫ ]

આમ આ બે કૃતિઓમાં જે હકીકતો અપાઈ છે તે હવે આપણે સામસામી રાખીને વિચિન્તા નોંધીશું:

૧૧ આચાર્યપ્રહીય ( પત્ર ૪૦ અ ) પ્રમાણે હકીકત એ છે કે રાજને પોતે લીધેલું કિન્નત વાહ આવાં એણે કોઠાસને કેટલા ચોજન દૂર પ્રયાણ કર્યું છે એ પૂછ્યું. જેના ઉપરમાં ૨૦૦ ચોજન એમ સાંભળી રાજએ ગુરુદયંત્ર પાછું વાળ, પાછું વાળ એમ કહ્યું, અને ક્ષતના ભંગ માટે પોતે પશ્ચાત્તાપ કરવા સાંકળ્યો.

## અસુદેવકથા

## આવસ્થા સુકિય

- |   |   |
|---|---|
| (૧) કોઠાસનો પિતા ધનક સુતાર                                      | (૧) કોઠાસનો પિતા, આઠાણ અને માતા એક સુતારની ઠાસી.                        |
| (૨) માળપણમાં માતાપિતાનું મરણ                                    | (૨) • ( અહીં કશી ઉલ્લેખ નથી )   |
| (૩) 'કોઠાસ' નામ પડવાનું કારણ                                    | (૩) •   |
| (૪) કોઠાસનું 'વવન' દેશમાં ગમન અને ત્યાંના સુતાર પાસેથી કથામહત્વ | (૪) પેતાની માતાના શોક-સુતાર પાસેથી કથામહત્વ અને રાજ દ્વારા સન્માન       |
| (૫) માતૃશ્રુતિ તામ્રલિપિમાં કુશળ                                | (૫) માતૃશ્રુતિ સોપારકમાં કુશળ   |
| (૬) •   | (૬) ભ્રતશ્રુતિનો દુર્લાભ-કાકવણું તરીકે પ્રસિદ્ધ, રાજના ચાર સેવકની આધારી |
| (૭) આઠાસમાંથી ત્રંચ ત્રંચમાં દોરીની કરામત                       | (૭) ત્રુહ્યંત્ર   |
| (૮) કોઠાસ અને રાજનો નિરંતર ગમન-વિહાર                            | (૮) કોઠાસ, રાજ અને પટરાણીનો નિરંતર ગમનવિહાર                             |
| (૯) પટરાણીની કંઠને લીધે આપત્તિ                                  | (૯) શોકચના કારસ્તાનથી આપત્તિ  |
| (૧૦) કોઠાસે અન્ય રાજનો તૈયાર કરેલો રથ                           | (૧૦) કોઠાસે તૈયાર કરેલું અદ્ભુત ચક્ર                                    |
| (૧૧) •  | (૧૧) ભોળાને નિષેધ અને કાકવણું પ્રવર્તન                                  |
| (૧૨) એ યાત્રિક ધોઠાની રચના અને એ કુમારોનું બિહવું               | (૧૨) રાજકુંવર માટે મહેલની સ્થાપના                                       |
| (૧૩) ચક્રવંત્રની રચના અને એ દ્વારા અન્ય કુમારોનો નાશ            | (૧૩) •  |
| (૧૪) •  | (૧૪) કુકુવંત્રની રચના અને એ દ્વારા કાકવણુંના પુત્રને કહેલો              |
| (૧૫) •  | (૧૫) મહેલનું અપુટમાં કુપાંતર અને કુતુ રાજ અને એના પુત્રનો નાશ           |
| (૧૬) કોઠાસનો વધ   | (૧૬) કોઠાસની સુકિત અથવા એનો આપધાત                                       |

[ ૬ ]

આમ આ અને કૃતિઓમાં અપાયેલી કશીકોટામાં વિસિષ્ટ પ્રકારની કેટલીક બિનતા ઉ. એથી કેટલાક પ્રશ્ન છે.

(૧) આવાવરસય-સુવિજ્ઞાનાં વસુદેવહિંદી વિષેના ઉલ્લેખ પ્રાચીનથી છે. (૨) એમાં ને વસુદેવહિંદીનો ઉલ્લેખ છે તે આને ઉપલબ્ધ થતા મંથરી ભિન્ન છે કે કેમ? (૩) વસુદેવહિંદી : પ્રમાણે કથા આવાવરસય-સુવિજ્ઞાનાં નથી તેનું શું કારણ? (૪) આવાવરસય-સુવિજ્ઞાનાં ને આપઘાતની વાત છે તે કથા મંથને આધારે છે? (૫) આચારપ્રદીપ આવાવરસય-સુવિજ્ઞને અનુસરે છે તો શું આ પરંપરા વસુદેવહિંદીના કાર્તિને પ્રાપ્ત થયેલી પરંપરા કરતાં વધારે વિશ્વાસપાત્ર છે?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તર હાલ તુરત મોકુફ રાખી એ વાત હું નોંધું છું કે,

આવાવરસય-સુવિજ્ઞાનાં ને સુબોધા કથા અપાર્શ છે લગભગ તે બ સબ્દમાં હુરિભદ્ર-સુરિએ આવાવરસય ઉપરની એમની ટીકા ( પત્ર ૪૦૯ અ-૪૧૦ આ ) માં આપી છે. એના સંપાદક મહાશયે એની સંસ્કૃત છાયા આપી છે. મહાપત્રિચરિત્રિએ પણ પ્રાયઃ આમ જ કહ્યું છે એમ એમની આવાવરસય ઉપરની વૃત્તિ એનાં જણાય છે.

હસવેયાલિચની સુવિજ્ઞ ( પત્ર ૧૦૩ ) માં કહ્યું છે કે શિષ્ય વડે પૈસા કમાઈ શકાય છે. એ ભાષ્યમાં કૌણ્દસ ઉદાહરણરૂપ છે. અને એ ઉદાહરણ આવાવરસય પ્રમાણે છે. અહીં આવાવરસયથી આવાવરસયની સુવિજ્ઞ અભિપ્રેત છે.

[ ૭ ]

આ તો પાર્શ્વ સાધનો આપણે નોંધ્યાં. હવે કૌણ્દસની કથા સંસ્કૃતમાં પણ ને કૃતિ-ઓમાં જણાય છે તે પૈકી એના હું અહીં ઉલ્લેખ કરું છું.

(૧) આચારપ્રદીપ ( પત્ર ૩૦ આ-૪૬ બ ) માં યુષ્મતયા ગણમાં આ કથા છે. એમાં હરુચ, લંકા પગેરેનું વર્ણન છે, ચક્રવર્તીના નવ નિધિ અને એનાં ચૈદ રતોનું સ્વરૂપ ક્રમભવ.યું છે અને કૌણ્દસના પૂર્વ ભવની દર્શીત છે. અહીં ને આ કથા અપાર્શ છે તે દર્શનાચારને અંગે છે અને એમાં કાકજ્ઞ (કાકરજ્ઞ)ના તિગ્લતનો પણ ઉલ્લેખ છે.

(૨) વિજયસકુમીસુરિએ જિ. સં. ૧૮૪૩માં ક્રિષ્ણદેવપ્રાસાદ નામનો ગ્રન્થ સંસ્કૃતમાં રચ્યો છે. એના ચોથા સ્તંભમાં ૫૯મા વ્યાખ્યાનમાં 'કારક' ગુણને અંગે કાકજ્ઞ ને કૌણ્દસની કથા અપાર્શ છે.

[ ૮ ]

વસુદેવહિંદીમાં સ્વબ્દ શુદ્ધિનું કેવું ભવંર પરિણામ આવે છે, એ દર્શાવવા અને આવાવરસય-સુવિજ્ઞાનાં સિદ્ધપદ્ધત જણાવવા અપાયેલી કૌણ્દસની કથાની આલોચના આમ અહીં પૂર્ણ થાય છે. એટલે હવે આપણા મોદવવંતા કથા-સાહિત્યનો તુલનાત્મક અને ઐતિહાસિક દષ્ટિએ અભ્યાસ કરવાની વૃત્તિ વિદ્વાનોમાં વિશેષતઃ જન્મે એમ ઈચ્છી વિરક્તું તે પૂર્વે એક મિત્રને કહેલી વાત નોંધું: (વમાન (Aeroplane) બહુ ઊંચે જતાં એની પાંખ વળી જતી. એ ખામી દૂર કરવામાં આ કૌણ્દસની કથા કાસ ભાગી-લાકમનો ઉપયોગ કરવાનું સમ્યું એમ એક વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાપયિકમાં તે વાંચ્યું છે. પણ આનું નામ થાદ નથી.

શ્રીપીપુરા, સુરેષ્. તા. ૨૩-૫-૪૮

# કવિવર શ્રીવીરવિજયભલવિરચિત શેઠ હકીસિંહકૃત અંજનશલાક-સ્તવન

પ્રેષક:—શેઠ મુરે-દ્રભાઈ આરાભાઈ

અંપાદક:—પૂજ્ય આચાર્ય મહાશય શ્રી વિજયપદમસરિણ  
(હાજ. પહેલી : વિવેકી વિમલાચલ વસીરે-એ દેથી)

- વિનય વિવેક શોકતણા, ગુજર દેશે આમ ધણાં;  
ભવિક ભક્તિ કરે લેલા, તારણ તીરથના ચેલા. ગુણી ૧
- શુભી શુભવંતના આવો, જિમ મુખ અંપદ નિત પાવો. ગુણી ૨
- સિદ્ધગિરિ સંઘ સહાયા રે, ગાવત જિન શુભ ગિરનારે;  
ધરમી લોટે જગતધણી, પુણ્યભરે નિજ પાપ હણી. ગુણી ૩
- ઝવલ નેમીસર ડોય રાજ, રાજ્યે સંઘ સહુ તાજ;  
મુનિવર મુખ અમૃત જરતા, વિકસી આવકવૃક્ષ લતા. ગુણી ૪
- રાજનગર અમહાવાદે, એક શત જિનવર પ્રાસાદે;  
સોહમ ધયાન ઇદ્ર સહી, દક્ષિણ ઉત્તર ભાગ લહી. ગુણી ૫
- કંચનગિરિ દો અય સીધા, હરિ ઉભરે વહેંચી લીધા;  
સોહમ શત એક ધહાં ઠાવે, ઉપમ સાશયની પાવે. ગુણી ૬
- તિથેં શત ચૈત્ય શુક્ત છાજે, કંપની આહાદુરને રાજ્યે;  
નંદનવન લીલા લાલ, સરસ મુકોમલ વનરાણ. ગુણી ૭
- મુરવડે સ્વર્ગ થકી અવિધા, રાયણ ને સહકાર થયા;  
રૂપ વસંત ઝટુ ધરતી, થઈ કોપલ ટહુકા કરતી. ગુણી ૮
- થાકી ગંગા ગગને વહેતી, સાબરમતી રૂપે રહેતી;  
હરીપુર હારે હરિ ચલતા, નંદીસર જઈ તથ કરતા. ગુણી ૯
- નગરશેઠ હેમાભાઈ થયા, પ્રેમાભાઈ પુણ્ય જ્યંત જયા;  
બીજ હકીસિંહ કેશરી નંદા, તપે વમુધાયે રવિ અંદા. ગુણી ૧૦
- વક ઓસવાલની નાતિ શિરે, વિશ્વમાંહે બહુ કીર્તિ વરેં;  
ઉપમા કલપતરૂની ધરે, લીન દુઃખીના દુઃખ હરે. ગુણી ૧૧
- હકીસિંહ સંઘવી થઈ મુમના, સિદ્ધાચલ ગિરનાર તણા;  
આહામીવતસલ યાત્રા બહુલી, આપ કમાણી કરે સહલી. ગુણી ૧૨
- અમૃત ક્રીષ જિનાલયની, મસલત ચૈકની સાથે બની;  
હકીસિંહ હાથવડે હોંશ થણી, શ્રી મુજ વીર વચન મુણી. ગુણી ૧૩

(હાલ બીજી : અભાજ ૨ નું અભાજી ગોરી-એ દેથી)

રાજનગર ઉત્તર દરવાજે, વાજે મંચલ તુરણ રે;  
અંવત ઓભણીસ સંધકે માથવ, ઉજ્જવલ પક્ષ સન્દરે.

- શેઠની વાઢી પ્રભુમ દક્ષિણ, ભાગ હઠીસિંહ ઠેરો હરે; મનને૦ ૨  
કઠલી અથોક કુસુમ શુવ ચંપક, તરૂવર ઠેરો ઘેરો.  
તે અંહે વર સુહૃત્ લખને, ખાતલું સુહૃત્ કીધું હરે; મનને૦ ૩  
શિલ્પી કઠીયા પ્રાકાશ્ય હોકને, વંછિત ધન તિહાં લીધું.  
કેશ પ્રમાણે કોટ કરાવે, ધુરભાં ને કરવાળા હરે; મનને૦ ૪  
ટોપીવાલા મારફી ચૌકી, કરતા શબ્દ અવાળા.  
પઠિમા બહુલી ભાગ પ્રમાણે, ઘઠતા શિલ્પી સારા હરે; મનને૦ ૫  
વહી મંદિરની રચના રૂઢી, વાસ્તુકે શાસ્ત્ર વિચારા.  
જિમ જિમ દેવલ પઠિમા સુંદર, વધતી વધતી ઘાવે હરે; મનને૦ ૬  
તિમ તિમ શેઠ હઠીસિંહ હોવે, ચિત્તમે આનંદ પાવે.  
બણુ હઠીભાઈ પિંઠ કમાઈ, લખખી તે મુજ હોવે હરે; મનને૦ ૭  
પ્રાવરમે ધરમે જગ કીર્તિ, પરભવ સંબલ સાથે.  
શેઠ સુતા રૂકિમણી હરકુઆર, હઠીસિંહની દોય નારી હરે; મનને૦ ૮  
કામદેવ રહી વહન છુપાવી, વિણે રમણી દોય હારી.  
ધરવટ કુલવટ ધર્મને મારગ, હરકુંવર અધિકારી હરે; મનને૦ ૯  
ઝીત રતી ને ચઠ ઇન્દાણી, પલુ સરસતી જગ પ્યારી.  
એ વર રમણી રમણીક મંદિર, ભેતાં નેતર વિકસે હરે; મનને૦ ૧૦  
કરે અંગલો એક નંદનવનમાં, સુર પ્રાસાદ સરીસે.  
વરચાંતર હઠીસિંહ નિકાલે, ચેત્યાહિક સવિશેષ હરે; મનને૦ ૧૧  
બુલ ચૂલ યંકા પઠી મનમે, તવ ધર પોહોતા કલેશે.  
નંદીસર ભાવન વિનાશ્ય, ઘીઠે ઇંદા સુહૃદ ઘાવે હરે; મનને૦ ૧૨  
ઝોમણીક એક (સં. ૧૯૦૧) શ્રાવણ સુદી પંચમી ચિતિ સ્વર્ગ સિધાવે.  
અણુ હરકુંઆરને હેત ધરીને, ઈણી પદે શીલા દામે હરે; મનને૦ ૧૩  
મામ મયા તે સુતા બળે, ઈણી પદે હોક જ ભાંખે.  
તેણે તુમે શેઠ હેમાભાઈ ઠેરી, આણુ ચિત્તમાં ધરભે હરે; મનને૦ ૧૪  
ધન ખરચી જશ કીર્તિ વરભે, કાંરિદને દૂર કરભે.  
ચૈત્ય પૂજી કરી સુરને પૂછી, અંજનચલાકા કરભે હરે; મનને૦ ૧૫  
તુમ આધવ મૈમાભાઈ ઠેરી, યુદ્ધે બહોં ચિત્ત ધરભે.  
હરકુંઆર ચિર ભાર ઠંબીને, બાંધવ ચિત્ત ધરી બોલે હરે; મનને૦ ૧૬  
પુત્ર સમ્મનચંદ છે ચિરંજીવી, શ્રી શુભ વીર તે બોલે.

( હાજી ત્રીજી : વખલાતથ વેળે વધાવો-એ દેશી )

- હરકુંભર તે જ્યવંતા, હાન ધરમેં સહા ઉલ્લસંતાં  
વૈભવ અંગલે કામ ચલંતા, મન મોહ્યો ધન ખરવંતા રે;  
શુભવંતી સતી મુકુમાલી, જિનશાહન ઉષોતકારી રે. (એ આંકણી) ૧
- પાનાચંદ અરૂપચંદ નંદ, ઉમાભાઈ ચીતલચંદ;  
હરીભાર્ગના ભાણેજ યાવે, માખી વચણે કુકમ ચલાવે રે. શુભ૦ ૨
- જલ મલ વ્યાપાર કરતાં, હાનાઈ શુણે વિકસંતાં;  
વ્યાપાર જિનાલય સાથે, પલુ દોરી હેમાભાઈ હાથે રે. શુભ૦ ૩
- ભાવન જિનાલય હહેરૂં, ચાર માલ શિખર ત્રણ હેરૂં;  
સુંદર પડીમાઓ કરાવી, શેઠે પલુ બહુલી ભરાવી રે. શુભ૦ ૪
- હોઠે ઘર ઘર ભંજ ભરાવ્યા, અંબનશિલાકાએ ભાવ્યા;  
પ્રભુ શિવવહુ વરવા આવ્યા, બહુ બનિવાસે મુકાંબા રે. શુભ૦ ૫
- ઝોગણીયસેં ત્રીને (સં. ૧૯૦૩) વરસે, માહા વઠિ પંચમીને કિવસે;  
અંબનશિલાકા કેરૂં, લીધું મુહૂત શેઠે બલેરૂં રે. શુભ૦ ૬
- કંકાતરી દેશે દેશે લખી, આહરમાન વિશેષે;  
કમ્હ સોરઠ દેશ હાહાર માલવ, મરૂધર ને મેવાઈ રે. શુભ૦ ૭
- દેશ દક્ષિણ પૂરવ વાસી, સંઘમેલો મલ્યો મુવિવાસી;  
માણસ સવા લાખ મલાવે, સંઘવતસલ લોખન ભાવે રે. શુભ૦ ૮
- રઘો મંઠપ દેવવિમાન, જન બેઠા કરે ગીત ગાન;  
જહી મંઠપ જિન ઉપવેશે, પીઠિકા ઝેકશે પાંત્રીશે રે. શુભ૦ ૯
- પ્રભુ શ્યામા વિધિ અનુસાર, પ્રતિમા સવિ ચાર હબાર;  
નવ ટ્રેવેચક બેઠા દેવા, પાઠિકાચે કરે સહુ સેવા રે. શુભ૦ ૧૦
- માલ ઉભવલી છઠં વિચારી, જલ ભરવા ચલે નરનારી;  
વરચોઠાની રચના ચારી, શુભ વીર વચન હુશીચારી રે. શુભ૦ ૧૧

( હાજી ચોથી : દેશી-વિવાહવાની તથા મારો સસરા આવ્યો સાસુ મુતા )

( મારો નાઓ માઠી બયો વીર, મેં મહાનમ ચાહીયો-એ દેશી )

- જલબંધ સામગ્રી સજી કરી, ચઢે નિજ ધરથી વરચોઠે;  
વિમલ જલ લાવે છે, લાવે લાવે મગન કુમાર વિમલ૦  
નવરાતવા ધર્મ જિજ્ઞાસ, પ્રભુ પખરાવે છે. (એ આંકણી)
- સાવનવરનાં વ્યવહારીયા, વર વેશ ધરી રથ બેઠે. વિમલ૦ ૨

|  |           |
|--|-----------|
| સંજીવ્યાં ધણાં શશુગારીયાં, બાણે દેવકુંવર ભવતાર;    | વિમલ ૦    |
| આથે ગીત જાલી શુભવંતીયો, વર તોરણ ધર ધર બાર.         | વિમલ ૨    |
| આઠ મંગલધર આગળ ચાલે, બોલે બાબક મંગળ માલ;            | વિમલ ૦    |
| ચલે હલશ ભરી જલ ભરીયો, થાય પથે વલી છ'ટકાવ.          | વિમલ ૦ ૩  |
| ઉચ્ચી કરી રે ધન વેળવંતીઓ, ચાર ટબકીઓના ઝનાવ;        | વિમલ ૦    |
| મેઢી માહલે જુઓ મહિલા ચડી, બોયા જેવો જન્યો રે ઝનાવ. | વિમલ ૦ ૪  |
| ચેઠ પુત્ર મયાભાઈ જલ ચઢયા, અંબાડી રૂપાની બાચ;       | વિમલ ૦    |
| વાળે વાણત્ર વિલાસનાં, જાલી પડી રે નગારાની ધુણ.     | વિમલ ૦ ૫  |
| ટહુટે શરણાઈ ટહુટાં, ચલે જાલાધરા જલધાર;             | વિમલ ૦    |
| જલ જણીકું નીચાન તે જગજગે, મારડી પુરકી અસવાર.       | વિમલ ૦ ૬  |
| આઠ છત્રધરા આમરધરા, ફૂટે ઇંદ્રવજ સંગમ;              | વિમલ ૦    |
| અલબેલી જાહેલી સાચમાં, રામણુડીવો ઉજમ બેન હાથ.       | વિમલ ૦ ૭  |
| ભેરી જુંગળ વીણા વાજતી, વાણત્ર વિચિત્ર પ્રકાર;      | વિમલ ૦    |
| બહુ ધૂપ ઘટા ઝગને ચલે, નવ નવ વેશે નરનાર.            | વિમલ ૦ ૮  |
| ચેઠ સાબન ફૂટે સચચ્યાં, આધુ સાધવી કેરા સાચ;         | વિમલ ૦    |
| આમર હલતાં શિર પાલખી, માંહે બેઠા જગતના નાથ.         | વિમલ ૦ ૯  |
| કરબેઠી સહુ કરે વંદના, પ્રજા રહેજો હર્ષયઠા પાસ;     | વિમલ ૦    |
| દેવ દેવી જુવે ઝગને રહી, તલ પઠવા નહીં અવકાશ.        | વિમલ ૦ ૧૦ |
| હાથી ચોડા ને પાલખી, ચોઠવેહેલ્યોનો નહીં પાર.        | વિમલ ૦    |
| ચેઠના આગમાં જઈ ઉતર્યા, દેવ નોતરિયા તેણી વાર.       | વિમલ ૦ ૧૧ |
| તસ આપે અનુપમ બાકલા, બણે મંત્ર આગમ ઉષદેહ;           | વિમલ ૦    |
| ભંડારી વીરચંદ વિધિ સાચવે, નવી જૂલ પઠે લવ લેશ.      | વિમલ ૦ ૧૨ |
| જલ કુંભ ભરી શીફલ ઠવી, શિર ધરિયા સોહાસણ નાર;        | વિમલ ૦    |
| વરચોટા ઉતરિયા જિનધરે, હંડીસિંહની વાડી મજાર.        | વિમલ ૦ ૧૩ |
| રાતિભગરણ પૂજ પ્રભાવના, કુંભશાપના ધરતિ વિવેક;       | વિમલ ૦    |
| શુભ વીર પ્રજૂને શાસને, હરકુંવર ધરે બહુ ટેક.        | વિમલ ૦ ૧૪ |

( હાલ પાંચમી : ૬' તો મોડી છ' પુમારા રૂપને રે લો—જે દેશી.)

જૂજન નંદાવર્તાનાં રે લો, શહ તીફમાલની શાપના રે લો;  
લેડયા દેવ મંત્રે કરી રે લો, બલિહાન કિસિ વિહિયોં અન્ની રે લો. ૧



ચોથે દિને ખેત્રપાલને રે લો, શાસનની રખપાલને રે લો;  
 ચોસઠ ઇંદ્રો નોતયા રે લો, ખાહિર ભૂતબલિ બાકુલા રે લો. ૨  
 પૂજી કબી સિદ્ધચક્રને રે લો, વીથ ધાનક પચમે' દિને' રે લો;  
 ઇંદ્ર ઇંદ્રાણી રૂપે' બને રે લો, પૂજાવિધિ છઠે દિને' રે લો. ૩  
 અ્યવનકસ્યાણુકે સાચવે રે લો, અરમથકી ગર્ભે' હવે રે લો;  
 ચોઠ મુપન શત્રી સમે રે લો, મુપનપાઠક રૂલ ઉચ્ચરે રે લો. ૪  
 બનમ્યા પ્રભુની વધામણી રે લો, હરકુંવર શેઠાણી દીધે ઘણી રે લો;  
 છપન દિવ કુમરી નમે રે લો, શત્રી ઉત્તરવ દિન સાતમે મુણી રે લો. ૫  
 ઠેલી ઘરે નવરાવતી રે લો, માતશું ઘરે' પધરાવતી રે લો;  
 વજ્ર ભુપણુ ઠવી ગાવતી રે લો, રાસ હીડા રમી ભાવતી રે લો. ૬  
 આઠ ઇંદ્રાણીઓ આવતી રે લો, હાથે' સોવન કંઠાવતી રે લો;  
 પઠિમા સકલ મૂલ નાથશું રે લો, તિલક કરે નિજ હાથશું રે લો. ૭  
 ઇંદ્ર ચોસઠ આવી મલે રે લો, વરથોઠે સુકુટ શિરે ઘરે રે લો;  
 ચારટ રથ હય વારણાં રે લો, પાલખીયે' ખેડા ઘણા રે લો. ૮  
 વરથોડા મારગ સચ્ચર્યો રે લો, મંઠપમાં જઈ ઉતર્યો રે લો;  
 મેરૂ સિંહાસન ઉજાવલે રે લો, નાથ નમણુ જંગાજલે' રે લો. ૯  
 પૂજી ઠંબા માતા ઘરે' રે લો, વૃદ્ધિ સોવન ફૂલે કરે' રે લો;  
 ઇંદ્રે જયા ઘર ઠાઠમે' રે લો, શનાત્ર અહાર દિન આઠમે' રે લો. ૧૦  
 ધર્મનાથ નિશાલના રે લો, ઉત્તરવ વરથોડા ઘણાં રે લો;  
 લોગ લોગ વય પાવતા રે લો, શ્રી મુજ વીર પરણાવતા રે લો. ૧૧

( હાલ છઠી : હવે વિવાહ સામગ્રી મેલી ર—એ દેલી. )

પ્રભુ વિવાહનો વરથોડો રે, જલો વર કન્યાનો જોડો રે;  
 જલ યાત્રા પરે' સહુ સાથે રે, રામણુ દીવો ઉજમ ગ્રેન હાથે રે જ્યવંતાલ. ૧  
 શેઠે' સાબન સહુ નોતરીયા રે, નિજ ખાગવને ઉતરિયા રે;  
 ચોરી પુખી ઉજલી વહુ જાન્વાં રે, વર કન્યા તિહાં પરણાવ્યાં રે જ્યવંતાલ. ૨  
 ડોસ પકો ધવલ ઘવરાવ્યાં રે, પછી મંઠપ ઘર પધરાવ્યાં રે;  
 સાન્ન્યભારનો ઉત્તરવ દીધો રે, પછી વરચી જ્ઞાન તે દીધો રે જ્યવંતાલ. ૩  
 નવમે' વરથોડો ચાર રે, પ્રભુ ધરતા મંગલ ચાર રે;  
 બિજ કેશર લેપ મુમંધ રે, નાથ હાથે' કંઠણુ ખાંધે રે જ્યવંતાલ. ૪

સુર મંત્ર પવિત્ર સુમંથી રે, મીઠલ ને સુરઠાશિંગી રે;  
 પીઠિયા પૂષ હીપક શેષી રે, બલી બાકુલા કુલને પાણી રે જ્યવંતાળ. ૫  
 કુસુંબી વસ ઝોઠાડી રે, ચૈલવંદન વસ ઉવાડી રે;  
 ઉચ શાસે' મંત્ર ઉચારે રે, હથમે' પંચમી શીત વારે રે જ્યવંતાળ. ૬  
 [ધર લગન નવાંધ તે બલીયે' રે, કરે અંજન સોવન શલીયે' રે;  
 પલ પાંચ ધડી ચોઠ વેલા રે, જ્યોતિ પ્રગટી ભકજમાલા રે જ્યવંતાળ. ૭  
 બહુ કૃત્તવ ઠાઠ વિશેષે રે, અગ્નિઆરયો' મંદિર બેસે રે;  
 કથ્યાણુ પાંચ પ્રસિદ્ધો રે, હરકુંબરે જગ જસ લીધા રે જ્યવંતાળ. ૮  
 શ્રી શાંતિઆગરસૂરિ રાયા રે, આઠે ચઉ ગણપતિ આયા રે;  
 વલી સાત સયા અણુઆર રે, પહેરામણીયો વિસ્તાર રે જ્યવંતાળ. ૯  
 ખરબ્યા રૂપિયા કાખ આઠ રે, સજ્જન કરતાં ગુણુપાઠ રે;  
 પણુ દુર્જન દોષ ઉપાઠે રે, તે તો પયમાં પ્રરા ઠાઠે રે જ્યવંતાળ. ૧૦  
 આંબલીના કાતરો ખાટો રે, વિષ જારીયો વીંછી ઠાટો રે,  
 મ્યાન પૂજને દુર્જન રસના રે, ચાર વાંકા વિધાતા ઘટના રે જ્યવંતાળ. ૧૧  
 હથ પૂરવધર વધરસ્વામી રે, વાર એકવીસ પડિમા વિસામી રે;  
 દેવે' ભવકથા હરી લીધા રે, પૂરવી યધને શુ કીધા રે જ્યવંતાળ. ૧૨  
 જિનવાણી અમૃત તોલે રે, પાખંડી અવણુણુ ઓલે રે;  
 ચાર બહતો ઢેખી ચંદે રે, કરપી ઠાતાને નંદે રે જ્યવંતાળ ૧૩  
 ધરે' કામ કહી ન ઉઠાઠે રે, નંદે તસ જેઠ જમાઠે રે;  
 માંદી પહી નારી રાંક રે, ધરે કંચુકે હરણ વાંક રે જ્યવંતાળ. ૧૪  
 હોંચ બહુ ને ન મહે નાણું રે, કરકકણું ને ધોડું કાણું રે;  
 દુર્જન વાતો કહું કેવી રે, કરે કર્ષણી કષ્ટે ભેતી રે જ્યવંતાળ. ૧૫  
 કષ્ટે કરી દ્રવ્ય કમાવે રે, જિન આરમ ખેત્રે વાવે રે;  
 જે સજ્જન તસ શુણુ આવે ર, શોલે સુખ તંબોલ આવે રે જ્યવંતાળ. ૧૬  
 ખ્યાજ લસણુ ખેતર દુરગંધી રે, ભય કેતકી વાડી સુમંધી રે;  
 સુરથી વાસે' રહે તાબ રે, શુભ વીરવિજય મહારાબ રે જ્યવંતાળ. ૧૭  
 ધ ધતિ મોહકોસિદ્ધે કરલી અંજનશિલાકંઠ' વીરવિજયકૃત સ્તવન' અ'પૂર્ણ'મ'મ

# ભારતીય ચિત્રકળા પર એક દષ્ટિ

દ્વિ-દીર્ઘા મૂળ લેખક:—શ્રીકૃત અખિલચોપ

અનુવાદક:—શ્રીકૃત પં. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ, દહેમાર.

જૈન મંથેની લઘુ ચિત્રોની (મિનીયેચર) ચિત્રકળામાં અંબ, પ્રત્યંબ ઊભરેલાં અને અણ્ણીદાર દેખાડવામાં આવ્યાં છે. જૈન ચિત્રકારોએ મુખને અંકિત કરવામાં ખાસ દક્ષ-ચરણે બતાવી છે.

ચિત્રનવાસણના ફેરોને છોડીને આપણને જૈન ચિત્રકળાનું વિરાટ રૂપ જોવા મળતું નથી. ચિત્રનવાસણ ફેરો જૈનોના બંધનાવેલ છે; એમાં પશુ પૂરતો કાદેલ છે. જૈન ચિત્રકળા લઘુ ચિત્રોની ચિત્રકળા છે. આ તેરમી સતાબ્દિથી શરૂ થાય છે. સૌથી જૂનો તાલપત્રનો અંબ ઇ. સ. ૧૨૩૭ નો છે, ૧ પરંતુ જે અંબમાં સૌથી સુંદર મિનીયેચર ચિત્રકળા છે, તે ૫૬૨મી સતાબ્દિનો છે. આ હસ્તલિપિઓ આબજાલ અપ્રાપ્ય છે.

બૌદ્ધ કળાકારોની કલાત્મક કૌશલ્યના અધિકતર ધાર્મિક વસ્તુઓના ચિત્રણમાં જ પ્રગટ થઈ છે, છતાં એ તે કૌશલ્યના વ્યાપક હતી, અને તેની અંદર વિવિધ રૂપો ચિત્રિત કરવામાં આવતાં હતાં. પરંતુ જૈન કળાકારોનાં ચિત્રોમાં ફેરળ આધ્યાત્મિક ચિત્રો જ મળે છે. એ અગિયારમી સદીની નેપાલની બૌદ્ધ હસ્તલિપિઓ અને ૧૫મી સદીની પાલ્લુમની હસ્તલિપિઓ તેમજ જૈન મિનીયેચર હસ્તલિપિઓની તુલના કરવામાં આવે તો આ બધાની ચિત્રકળાનું અંતર ૨૫૬ થઈ જાય છે. બૌદ્ધ ચિત્ર લિપિઓની ચિત્રકળા આ બધાથી ઘણું અગ્રી અધિક સુંદર છે. તે કાર્ક કળા, શીલિ અથવા પદ્મતિથી બંધાયેલી નથી. તે પોતાના સમયની ચિત્રકળાનું એક અદ્ભુત સંતુલન અને સમન્વય છે. બિજા બિન રંગોને એકી સાથે મેળવી તેમાં નિશ્ચિત પ્રભાવ યેદા કરવો એ બૌદ્ધ ચિત્રકળાની વિશેષતા છે. બૌદ્ધ ચિત્રકળા ભાવનાત્મક કૌશલ્યના યેદા કરે છે, પરંતુ જૈન ચિત્રકળા તેથી તદ્દન વિપરીત છે.

હરિશ્ચાતનાં જૈન લઘુ (મિનીયેચર) ચિત્રો બનાવવાની એના ટેકનીકનો સંબંધ છે, તે બૌદ્ધ અનેરું જ છે. મંથેના પૃષ્ઠ પર લઘુ ચિત્રો માટે જોટલી જમાં મૂકવામાં આવતી, તેમાં પહેલાં સ્વર્ણરંગનો લેપ કરવામાં આવતો અને સોનાનાં પાંદડાં ચોટાડવામાં આવતાં. એ પછી ઘેરા અનુલુ રંગથી ચિત્રોમાં રંગ ભરવામાં આવતો. એ પછુ સંભવિત અણ્ણાય છે કે જૈન ચિત્રકાર પહેલાં રંગે બનાવી લેતા હતા. પહેલાં સ્વર્ણમ કિનારોની એક મોટી ફરેખા એવી લેવામાં આવતી હતી, પછી અંબ, પાંચણ, કાન અને આંગળિઓ આદિ બનાવી લેવામાં આવતી હતી. પરિણામ એ આવતું કે ચિત્રોમાં મુખ, વજ, કૂલ અને સળવટની ઝીંજે એવી માલમ પડતી કે જાણે તે સુવંશુની બનાવેલી હોય. મોટી મોટી બહાર નીકળેલી આંગળે અને ઊભરાયેલા અંબ, પ્રત્યંબ આરંભિક જૈન લઘુ ચિત્રોની કળાની

૧ એકા સંશોધન મુદ્દમ:—જૂનામાં જૂની તાલપત્રની અચિત્ર પ્રતિ પાટલુના સમયની પાલ્લના કાંડારમાં છે. તે સં. ૧૨૫૭ (ઈ. સ ૧૨૦૦)માં ભણ્યમાં લખાયેલી ચિત્રોના અંકિત ની પ્રતિ છે.

(વૈશ્વતાઓ કે અને આ જ વિશ્વતાઓએ તેને અસ્વાભાવિક બનાવી દીધી છે. પ્રારંભિક જૈન કળામાં સૌથી મૂલ્યવાન વસ્તુ છે ચિત્રોની ચારે બાજુની સજવડ.

જૈન ચિત્રકળાના સંબંધમાં જે મહાભો પ્રાપ્ત થઈ શક્યો છે તેથી આપણે ત્રણ પ્રકારની ચિત્રપદ્ધતિ જોઈ શકીએ છીએ:

- (૧) સૌથી પ્રારંભિક પદ્ધતિ ૧૩મીથી લઈને ૧૬મી શતાબ્દિ સુધી પ્રચલિત હતી, અને આ જૈન કળામાં સૌથી પ્રાચીન પદ્ધતિ કહેવાય છે.
- (૨) જૈન ચિત્રકળાની બીજી પદ્ધતિ ૧૬મી સદીના મધ્યમાંથી ૧૭મી સદી સુધીની છે, બ્યારે જૈન ચિત્રકળા મોગલ ચિત્રકળાના સંબંધમાં આવી.
- (૩) જૈન ચિત્રકળાની ત્રીજી પદ્ધતિ તે છે કે બ્યારે ૧૭મી શતાબ્દિના અંતમાં જૈન ચિત્રકળા રાજપૂત ચિત્રકળાથી પ્રભાવિત થઈ અને ૧૮મી શદીમાં રાજપૂત ચિત્રકળાના અવનતિ કાળમાં પૂરેપૂરી રીતે તેમાં ભળી ગઈ.

આ ત્રણે કાળની પદ્ધતિમાં જે સૌમાં સુખ્ય અંતર જોવાય છે, તે સુખ્યના ચિત્રકળામાં છે. આપણે સુખ્યને કેવલ અકથો ભાગ જ ચિતરાયેલો જોઈ શકીએ છીએ. પછી મોગલકાળમાં આપણે સુડોલ અંગ, પ્રત્યંજનું ચિત્રણ જોઈ શકીએ છીએ. બ્યારે રાજપૂત-કળાનો પ્રભાવ શરૂ થયો ત્યારે બીઓનો ગોળ ચહેરો ચિત્રિત કરવામાં આવતો અને પુરુષોને મૂંઝા તથા કાઠી બનવા લાગી. ૧૫મી શતાબ્દિમાં નાનાં ચિત્રોમાં લાલ અને સોનેરી રંગોના રચાને મુંદર લીલો રંગ અને સોનેરી રંગ વાપરવામાં આવ્યો. પછી અતમાં ખેડોળમાં ખેડોળ લાલ પીળા રંગ વપરવા લાગ્યા અને સે'નું' બિસ્કુલ કાઠી નાખવામાં આવ્યું. જૈન લઘુ ચિત્રોની રેખાઓ લચ્ચકતી બનાવવામાં આવતી, તેથી એ રેખાઓ ખરાબ રીતે અંકાતી. એને જોતાં માલૂમ પડે કે કોઈ અધુરણ કાચોએ આ રેખાઓ બેચી છે. લગભગ મધી હસ્તલિપિઓમાં આ લઘુ ચિત્રો જોવા મળે છે. કઠી કઠી આ બિસ્કુલ એકબીજાની નકલ માલૂમ પડે છે. એમાં સારા નરસાનું અંતર કલાકારનું પોતાનું અક્રિતમત કોષ્ટક છે. ૧૫મી શતાબ્દિની હસ્તલિપિઓની જૈન લઘુ ચિત્રોની કળા એ સચવની બીજી ચિત્ર-ગાથી ધણી ધારીથી ફેર છે. હસ્તલિપિઓના લઘુ ચિત્રોની વૃક્ષનામાં જૈન પુસ્તકોના કવર પર જે ચિત્રકળાએ રહેલી હતી તેમાં ખાસ બહુચતા મળે છે. કઠી કઠી તે કિશકોનીમાં થોડા મણા ફેરફાર કરીને આ પુસ્તકોના કવર પર જોવા મળે છે. આ કવર ચિત્રોમાં મૈલિસ્તાની અપેક્ષા ટેકનીક અને સજવડને વધુ મહત્વ આપવામાં આવે છે, આમાં છવનના વાસ્તવિક દર્શકોનું ચિત્રણ કરવામાં આવતું. આ ગંધાયે વસ્ત્રો સમકાલીન છવનથી જોવામાં આવતાં. આના પ્રદર્શનમાં એક પ્રતિભા રહેતી. સુરુચિના કારણે પણ આ ચિત્રો બહુ જ હુંદર ફેર છે. અગરે આજ સુધી જે કંઈ જ્ઞાન થઈ શક્યું છે તેથી એ કહેવું અત્યંત કઠણ છે કે જૈન ચિત્રકળાનો પ્રાકૃતિક કાથી થયો. ૧૫મી શતાબ્દિ અને એ પછી સુધી જે જૈન ચિત્રકળા આપણને ધાર્મિક પુસ્તકોમાં મળે છે, તે સાધારણ બનતાની જ ઉત્તમ ચિત્રકળાનું રૂપ છે. બનતાની જ કળાને વિશ્વેષ રૂપ આપીને એક ખાસ સ્થાનમાં કાળવામાં આવી છે. એ જ કારણ છે કે જૈન ચિત્રકળામાં બીપુરુષોના આહરંચકાર

રૂઢિથી જઠાણેલા છે. જૈન ચિત્રકળાને સ્વતંત્ર રૂપે સ્વયં વિશાલ ન ચર્ચ સકાય, જતાં તે પોતાના જમણની વાસ્તવિકતાના કારણે જ આપણે તેને જૈન ચિત્રકળા કહીએ છીએ. એથી વિપરીત જો ચિત્રકળાને સિલ્હિસ્ટિક અને ઔદીક ચિત્રકળા કહેવામાં આવે છે તે વાસ્તવમાં જૈન ચિત્રકળા છે જ નહિ, અને ધાર્મિક ચિત્રકળાની તુલનામાં તેને ઔદીક ચિત્રકળા કહીએ અથવા ગુજરાતી ચિત્રકળા કહીએ-મને તે નામે પોઠારીએ-પણ વાસ્તવમાં એ જનતાની જ ચિત્રકળા છે. આ ગૂજરાતની પ્રાચીણ ચિત્રકળા છે અને એ સંબંધમાં શ્રી એન. સી. મહેતાએ વિસ્તારથી સુંદર ઠંચ પૂર્વક લખ્યું છે.

બીજા, જૈન, અને હિન્દુ: આ ત્રણે ચિત્રકળાએ ધાર્મિક વિષયોમાં જ પોતાનું મૌલિક રૂપ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

-(વિદ્યવાણી; જનપ્રચારી ૧૯૪૨ ના અંક ત્રીજા અંકસિા)

## ચપળતાના પ્રકાર ને ઉપપ્રકાર

(લે. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

ઉત્તરજયપણ એ જૈનોના પવિત્ર, પ્રામાણિક અને પ્રાચીન આચન તરીકે સુવિખ્યાત છે. એના અગિયારમા અઞ્જયણમાં જલ્કુશુની પૂજનો અધિકાર છે. એમાં સુવિનીત કોને મણવો તેને અંગે પંદર આચનોના ફલેન છે. તેમાંથી એક તે 'ચપળતાને અભાવ' છે આ ચપળતાના સંબંધમાં આ અગમની વિ. સં. ૧૧૨૬માં નેમિચન્દ્રસુત્રિએ રચેલી વૃત્તિ (પત્ર ૧૬૮ અ-આ) જોતાં, એમાં ચપળતાના ચાર પ્રકારો અને એમાંના એકના ઉપપ્રકારો નજરે પડે છે. એની કુ અહીં સક્ષિપ્ત નોંધ લઈ છું

ચાર પ્રકાર-ચતિ, સ્થાન, ભાષા અને ભાવ આધીને ચપળતા ચાર પ્રકારની છે ઠાઈ જલ્કદી જલ્કદી ચાલતું હોય તે એ 'ચતિ-ચપળતા' છે.

જો એક રક્ષણરૂઢીને પણ હાથ વગેરે હલાવ્યા કરે તે 'સ્થાન-ચપળતા' છે.

મોલવ: સંબંધી ચપળતા તે 'ભાષા-ચપળતા' છે. એના (૧) અસત્-પ્રલાપ, (૨) અસભ્ય-પ્રલાપ (૩) અસમીક્ષ્ય-પ્રલાપ અને (૪) અદેશકાલ-પ્રલાપ એમ ચાર ઉપપ્રકાર છે. અછતી (અવિલમ્બન) વખતે ત્રિપે મોલવું તે 'અસત્-પ્રલાપ' છે સંબંધતાને ન જાણે તેમ મોલવું તે 'અસભ્ય-પ્રલાપ' છે. પૂર્વોપર વિચાર કરી વિના જ્ઞેશ આવે તેમ મોલવું તે 'અસમીક્ષ્ય-પ્રલાપ' છે. ઠાઈ પૂરું થયા પછી આ જ્ઞેશ દેસમાં કે જ્ઞે વખતે કરાયું હોત તેા સારું થાત એમ જો મોલવું તે 'અદેશકાલ-પ્રલાપ' છે.

સુત કે અર્થ પૂર્ણ થયા પૂર્વે જો અન્ય મહણ કરે તે 'ભાવ-ચપળતા' છે. ઝાપીપુરા, સુરેત, તા. ૧૭-૧-૪૮

**दररेके वसाववा योग्य**

श्री जैन सत्य प्रकाशना वष्य विशेषांके

(१) महावीर निर्वाण विशेषांक

अथवान महावीरस्वामीना छवन संघषी अनेके सेजोथी  
समुक अंक : मूल्य छ आना (दवाबपर्यंतो जेक आतो वध).

(२) द्विपोत्सवी अंक

अथवान महावीरस्वामी पछीना १००० वर्ष पछीना सातमो वर्षना जैन  
धर्मदासने अगता सेजोथी समुक समित अंक : मूल्य अवा इपिथो.

(३) कर्मांक १०० : विक्रम-विशेषांक

अभाद् विक्रमादित्य संघषी ऐतिहासिक विमलविमल सेजोथी  
समुक २४० पानतो दणदार समित अंक : मूल्य द्वाद इपिथो.

श्री जैन सत्य प्रकाशना जे विशिष्ट अंको

[१] कर्मांक ४३-जैनधर्मना संसाधार डोवाना आशेपोना  
अथवाइप सेजोथी समुक अंक : मूल्य चार आना

[२] कर्मांक ४५-क. स. श्री डेवअंदाव्यायना छवन संघषी  
अनेके सेजोथी समुक अंक : मूल्य त्रखु आना

**काथी तथा पाकी हाडलो**

श्री जैन सत्य प्रकाशनी गील, पामरा, जाडमा, इडमा,  
अमिपारमा तथा नारमा वर्षनी काथी तथा पाकी हाडलो तेषार  
मूल्य दरकुं काथीना जे इपिथो, पाकीना अढी इपिथो.

-सजो-

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति  
केडिअलासनी वाडी, वीकांडा, अमरावती

पुस्तक:-मनसाध जेतासाध हेसाध. श्री पीरविलय श्री-टीग प्रेस, अलापोस सेवरीस,  
पो. मो. नं. १ श्री अजिअमर्ज कापोलय-अमरावती. प्रकाशक:-श्रीमनसाध जेतासाध साक  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति कापोलय, केडिअलासनी वाडी, वीकांडा रोड-अमरावती.



૧૫ ૧૭ : અંક ૧૦ ] અમદાવાદ : તા. ૧૫-૭-૪૮ [ ક્રમાંક : ૧૫૪

### વિષય-દર્શન

- |   |                 |
|---|-----------------|
| વિસ્થિતિ  | : ટાઈટલ પાનું-૨ |
| ૧. ધર્મોદ્ધાર નાજુની સમસ્યા : સંપાદકીય  | : ૨૧૭           |
| ૨. મુંઝવે સરકારે ધર્મોદ્ધાર પબ્લિક ટ્રસ્ટોની તપાસ અર્થે નીમિત્તે શ્રી. ટેન્ડુલકર કમીશન સમક્ષ તા. ૨૨-૪-૪૮ ના રોજ શ્રી. કસ્તુરભાઈ લાલભાઈએ આપેલી જગ્યાની | : ૧૬            |
| ૩. ટેન્ડુલકર કમીટીની કામચિત્ર અંગે જૈન સંધિના ઇરાવો   | : ૨૩૭           |
| (૧) અમદાવાદના જૈન સંધિ કરેલા ઇરાવો.   |                 |
| (૨) મુંબઈના જૈનોની ભંદેર સભાના ઇરાવો.   |                 |
| (૩) ભાવનગરના જૈનોએ કરેલા ઇરાવો.   |                 |
| (૪) વૃન્દાવદના જૈનોએ કરેલા ઇરાવો.   |                 |
| (૫) આગોદના જૈનોએ કરેલા ઇરાવો.   |                 |
| (૬) મહેસાણાના જૈનોએ કરેલા ઇરાવો.  |                 |

સવાળમ-વાર્ષિક બે રૂપિયા : આ અંકનું મૂલ્ય-૩૫ આના

# વિ શ મિ

છાપકામ અને કાગળની દિવસે દિવસે વધતી જતી કારમી મોંઘવારીના સમયમાં પણ “ જૈન સત્ય પ્રકાશ ” માસિક ત્રાહકોને માત્ર જે રૂપિયા જેટલા નજીવા લવાજમમાં અને પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ આદિ મુનિવરોને વગર લવાજમે આપવાનું અમે ચાલુ રાખ્યું છે, અને ભવિષ્યમાં પણ એ મુજબ જ અમે એ ચાલુ રાખવા માગીએ છીએ. આ રીતે માસિક અમે આપી શક્યા છીએ એનું મુખ્ય કારણ શ્રીસંઘ તરફથી અમને સમયે સમયે મળતી રહેલી ઉદાર મદદ છે; આવી મદદ ન મળે તો આ રીતે માસિક આપી શકાય જ નહીં.

અત્યારે છેલ્લે છેલ્લે વધેલી મોંઘવારીના કારણે અમારે થોડીક નાણાંભીડ ભોગવવી પડે છે; અને તેથી સમસ્ત શ્રીસંઘ સમક્ષ અમે અમારી એ વાત રજુ કરીએ છીએ, અને આશા રાખીએ છીએ કે અત્યાર સુધીની જેમ આ વખતે પણ શ્રી સંઘ અમારી માંગણી જરૂર પૂરી કરશે.

ચાતુર્માસના ધાર્મિક પર્વોના દિવસો આવે છે. તે વખતે આ માસિકને અને સમિતિને દરેક પ્રસંગે યાદ રાખવા અમે દરેક ગામના જૈન સંઘને તેમજ તે તે ગામમાં ખિરાજતા મુનિવરોને વિનંતિ કરીએ છીએ



॥ॐ नमो ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन शैलाम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिद्वारा मासिक मुखपत्र

## श्री जैन सत्य प्रकाश

जेरिंगभारुकी वाडी : धीकांटा रोड : अमदाबाद (गुजरात)

वर्ष १३ ॥ विक्रम सं. २००४ : वीरनि. सं. २४७४ : ई. सं. १९४८ ॥ क्रमांक  
अंक १० ॥ अथाठ शुद्धि १० : शुद्धवार : १५मी जुलाई १५४

### धर्मादा नाश्यांनी समस्या

[ सभासदीय ]

आजकाल धर्मादा नाश्यां अजे ठेर ठेर जजेवो विहापोड मितान्वनक यथ पड्यो छे; अने ते ते धर्मादा नाश्यांना संरक्षणे अने व्यवस्थापकाने बाधे ते ते नाश्यांनी सुरक्षितता जणवी राखवानुं अने भूज भाग भूमीने अक्वणे भाजे' डोरवाध जता ज्वनताना मानकने स्थिर राखवानुं कारे ज्वानवदारीअयुं' काम आवी पड्युं छे.

धर्मादा नाश्यानी उत्पत्ति मानवीनी समर्पणनी उभदा वृत्तिमथी यथ छे जेटथी वात जे आपल्या आबर्मा राप्तीजे तो धर्मादा नाश्यां अजेनी—जेनी व्यवस्था छे उपयोग अक्ववा तो भासिडी वजेरे अजे—विशेष आधाडूटमां पडवापणुं रहेतुं ज नथी. ते ते निमित्तने अनु-बक्षीने समर्पणुं करेला द्रव्यने उपयोग करवानो तेमज तेनुं योग्य संरक्षणुं करवानो भाजे' जेटवो सुनिश्चित करी राखेवो छे के जे भाटे वधु अघामधुर्मा पड्यानी जरे जेनी यती ज नथी.

अंभव छे आभा जेनेतर सभ्यतेयां कर्षक कडेवापणुं के सुधारवापणुं होय; पणुं जेन बाधे तो आ नाश्यांजे अजे जेवा आकरा नियमे धर्मशा मुज्य स्वेच्छाजे ज स्वीकारी बीधा छे के जेनी शुद्धाशुद्धि भाटे संकाकरवापणुं रहेतुं ज नथी, अने आनुं मुज्य करणुं जे छे के आपल्या दीर्घद्रष्टिवाजा आप्त पुरेयेजे आ धर्मादा नाश्यांनी आक्वयाक नेतिगतानी अने धार्मिकतान्त्री जेवी मज्यून वाड यथी दीधी छे के सेकडे वर्षी वीती जवा कर्ता धार्मिक नाश्यांनी शुद्धिनी मुख्यवस्था अविच्छिन्नपक्षे आज जगी जणवाध रही छे. आपल्या देवमंदिरा अने आपल्या यीज' धर्मस्थानां आज पणुं उज्यां, अक्षय अर्थां तेमज भनने शक्ति आपे जेवा जणवाध रखां होय तो तेनुं मुज्य करणुं आपल्या सामकरीजे आपणुंने पणे पणे अजणवेदी आ द्रव्यशुद्धि ज छे.

ते ते आतांभा जेगां यथेवां के यतां आ धर्मादा नाश्यांना वपरासना जेजनी मयोदा सेकडे वर्षी जेन संभना ज्वनमां जेटवी जधी २५४ रीते अहित यथेवी छे के जे भाटे साभाना

આધારો શોધવા પડે એવી સ્થિતિમાં જીવવા પામતી નથી. આપણે રાજ-બ-રાજનો કષ્ટોક્ષણનો બ્યવહાર આપણને ૨૫૫૮ મામતું નિશ્ચિત દર્શન કરાવતો હોય ત્યાં યાગ-કુચકામાં પડવાને બ્યવકાશ કર્યા રહે! ધાર્મિક નાણાં અંગે આવી સુનિશ્ચિત દષ્ટિ જૈન સંધના રાજિદા બ્યવહારમાં વણાઇ મળે છે તેનું મૂળ આપણાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં રાપાયેલું છે.

આમ જતાં આજે એવા કેટલાક પ્રસંગો આવી પડે છે કે જ્યારે આપણી આવી સુદઢ અને સુનિશ્ચિત માન્યતાને પણ, એ ડમચમી ન જન એટલા ખાતર, આપણે યુસ્ત-પણે જાળવી રાખવા પ્રાણપૂર્ણ પ્રયત્ન કરવો પડે છે.

મુંબઇ ધલાકાર્ના ધાર્મિક ટ્રસ્ટોની તપાસ માટે મુંબઇ સરકારે ન્યાયમૂર્તિ ટેન્કુલ-કરના અધ્યક્ષપણા નીચે સાત સદ્ગુહરથોની એક તપાસ કમીટી નીમી હતી, અને આ કમિટીએ જુદી જુદી કિન્દુ તેમજ જૈન આગેવાન વ્યક્તિઓની જુખાની લખર્ન પોતાનું કામ પૂરું કરીને પોતાને ઘયેલ અનુભવના પ્રકાશમાં પોતાની બલામણોને અહેવાલ સરકાર સમક્ષ પેસ કરી દીધો છે.

આ સમિતિ સમક્ષ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના પ્રમુખ અને ઢેઢના આગેવાન ઉદ્યોગપતિ શેઠ શ્રી. કરતુરભાઇ લાલભાઇએ જૈન સંધનું દ્રષ્ટિબિન્દુ રજુ કરતી જે જુખાની આપી છે તેને ઢેરેરથી ખૂન જ આવકાર લખ્યો છે; અને અમલવાદ મુંબઇના તેમજ ખીજા જૈન સંધોએ આ જુખાનીને જૈન સંધના પ્રતિનિધિરૂપે સીકાર કરવાનો ઢરાવ કરીને એ જુખાની ઉપર જૈન સંધની માન્યતાની મહેર લાખી મારી દીધી છે. શેઠ શ્રી. કરતુરભાઇએ જે મક્કમતા અને ૨૫૫૮ના પૂર્વક જૈન સંધનું દ્રષ્ટિબિન્દુ રજુ કહ્યું છે તે જુદલ અમે તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ. એમણે આપેલી જુખાની જૈન સંધની મહ્યવાન સંપતિરૂપ છે એમ અમને લાગે છે; અને તેથી એ આખી અંગ્રેજ જુખાનીનો શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ તૈયાર કરાવેલ યુજરાતી અનુવાદ આ અંકમાં પ્રમટ કરીએ છીએ. આ જુખાનીના યુજરાતી અનુવાદની નક્કલ પૂરી પાઢવા ઘાટે અમે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીનો આભાર માનીએ છીએ.

મુંબઇ સરકારને અમે એટલું જ કહેવા માગીએ છીએ કે ધર્મોદા નાણાંના સંરક્ષણ માટે ટ્રસ્ટી ધારો અને ધર્મોદા ટ્રસ્ટ રજીસ્ટ્રેશન ધારો—આ બે ધારાનો જો જરાબર અમલ કરવામાં આવે તો આ માટે ખીજા કોઈ પણ નવા ધારાની જરૂર જ એલી થતી નથી. મહત્વનો કલ્યાલ ધારો ધરાવનો નહીં પણ ધારાનો યોગ્ય રીતે અમલ કરવાનો છે એ તરફ અમે કોનું ખ્યાન ઢોરીએ છીએ, અને મિનજરૂરી નવા નવા ધારાઓ ધરાવતી માથાકૂટમાંથી ઊમરી જવાનું લખયીએ છીએ.

શેઠ શ્રી. કરતુરભાઇએ પોતાની જુખાની આપીને જૈન સંધની વાત યોગ્ય રીતે રજુ કરી છે એટલા પૂરતું આપણે એક કામ પાર પાણું મણવ. પણ ખરેખર્ કામ તો ટેન્કુલકર કમિતિની બલામણોનો અહેવાલ જહાર પડે તે વખતે કરવાનું છે એ રખે આપણે જુલીએ. તે વખતે પણ આપણે જાત્રત રહીએ અને આપણા સંધને યોગ્ય ઢોરવણી આપી આપણા ધર્મોદા નાણાંનું જતન કરીએ !

અસ્તુ !

મુખઈ સરકારે ધર્મઠા પઞ્જિક ટ્રસ્ટોની તપાસ અર્થે નીમેલા  
શ્રી ટેન્ડુલકર કમીશન સમક્ષ તા. ૨૨-૪-૪૮ ના રોજ

શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈએ આપેલી જુઘાની

પ્રશ્નકાર : કમીશન પ્રશ્ન ૨-કુલકર.

- પ્ર. ૨ : આપ શેઠ આણંદજી કસ્તાણુજીની પેઢીના મુખ્ય ટ્રસ્ટી હો ?
- ક. લા : હા.
- પ્ર. ૨ : તમારા અંધારણુ પરથી અમને માલુમ પડે છે કે જુઘા જુઘા સ્થળના જાંધો પ્રતિનિધિઓ જૂટે છે, અને આ પ્રતિનિધિઓ મેનેજીંગ કમીટીની જૂટણી કરે છે.
- ક. લા : પદ્ધતિ એવી છે કે જુઘા જુઘા સ્થળના જાંધો પોતાના પ્રતિનિધિઓ જૂટે છે. જેઓ જરૂર મુજબ વરસમાં એક કે એ વાર મળે છે. મેનેજીંગ ટ્રસ્ટીઓનું મંડળ અમદાવાદનું જ હોય છે અને જ્યારે તેમાંથી કોઈની જગ્યા ખાલી પડે છે ત્યારે બાકીના ટ્રસ્ટીઓ પોતાની અંદરથી ખાલી પડેલી જગ્યાની પુરવણી કરે છે અને જુઘાં જુઘાં સ્થળોએથી યુટાઈલા ૧૦૮ પ્રતિનિધિઓની તે સંબંધમાં અનુમતિ મેળવવામાં આવે છે.
- પ્ર. ૨ : સંધમાં કોને કોનો સમાવેશ થાય છે ?
- ક. લા : જોનો જે રીતે સંધ સંબંધે અર્થ સમજે છે તે રીતે સંધમાં જાણુ, જાંધી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચાર વર્ગનો સમાવેશ થાય છે, પણ સાધારણુ રીતે અમુક સ્થળે રહેતા જોનો એટલે સધ એમ સમજવામાં આવે છે.
- પ્ર. ૨ : આણંદજી કસ્તાણુજીની પેઢી પાસે આજે કેટલી મૂડી હતી ?
- ક. લા : લગભગ ૧૦ લાખ રૂપિયા.
- પ્ર. ૨ : ધાર્મિક નિમિત્ત સિવાય આ નાણામાંથી કોઈ સામાજિક હેતુ માટે કશી પણ રકમ વાપરવામાં આવે છે ખરી ?
- ક. લા : ના.
- પ્ર. ૨ : આ પેઢી તેમજ અન્ય જોન સંસ્થાઓ તરફથી મળેલા જવાબો ઉપરથી મને માલુમ પડે છે કે દેવદભ્ય સામાજિક ઉપયોગ માટે વાપરી ન શકાય, એવી જોનધર્મની જાણ છે.
- ક. લા : હા જ એમ જ છે.
- પ્ર. ૨ : આવો જાણીય ઉદ્યોગ ક્યાં છે તે મને કહી શકશો ? કોઈ આમતોમાં આવો ઉદ્યોગ છે ખરો ?
- ક. લા : આવી આમતમાં કું એક અસ્પષ્ટ માવક કું. પણ આ આમતમાં જે સાધુઓ પ્રમાણસૂત મણાય છે અને દેવદભ્યના ઉપયોગ સંબંધે જાણીય ઉદ્યોગો રખી કરી શકે એમ છે એવા સાધુઓ પાસેથી આને લગતા પ્રમાણો કું મેળવી આપી શકીશ.
- પ્ર. ૨ : આપ આવા પ્રમાણ મેળવી આપી શકશો તો કું જુઘુ રાજી થઈશ. મને આવા પ્રમાણની ખાસ જાણ છે, કારણ કે જોનોના ધાર્મિક ખાતાના નાણાં સામાજિક કાર્યોમાં વાપરી ન જ શકાય એમ માનવાને કહું જ કારણ નથી, એવી જાણરી ધરિ

- જીવ્યાનીઓ આવી છે. દેવદભ્યનો આનો ઉપયોગ વ્યાજથી છે કે નહિ એ ખાખતમાં અમારે છેવટના નિર્ણય પર આવવું જોઈએ. આ સંબંધમાં નિર્ણય લેતાં અમારે પૂરી સંભાળ લેવી જ રહી.
- ક. શા : સમાજના અમુક વર્ગના વિચારો સંભળીને આપ ઠોરવાઈ નહિ જાઓ એ ખાખતની મને ખાતરી છે.
- ખ. ટે : દેવદભ્યનો સામાજિક કાર્યો માટે લેશ માત્ર ઉપયોગ થઈ ન શકે એમ આપ કહેવા માંગો છો, એમ હું સમજું છું.
- ક. શા : ભરોબર એમ જ.
- ખ. ટે : આશ્ચર્યજનક કથાઓની પેઢીનાં નાણાં ખાનગી પેઢીઓમાં રોકવામાં આવે છે ?
- ક. શા : છેલ્લાં પચાસ-સાઠ વર્ષથી કાંઈ પણ ખાનગી પેઢીમાં રોકવામાં આવ્યા નથી.
- ખ. ટે : બીજી જૈન ચેરીટીઓ સંબંધમાં આમ હોય એમ હમનરીએ માલુમ પડતું નથી.
- ક. શા : મને લાગે છે કે આપને મળેલી માહિતી મોટાં ટ્રસ્ટો પુરતી બંધાયેલી નથી, તેઓ કાં તો રથાવર મિલકતોમાં અથવા તો વ્યાજ મળે એવા સરકારી કાર્યાલયોમાં નાણાં રોકે છે, ખાનગી પેઢીમાં પૈસા રોકના હોય એવાં કેટલાં ટ્રસ્ટો છે તેની મને ખબર નથી.
- ખ. ટે : કેટલીક જૈન ચેરીટીઓના વ્યવસ્થાપકો તરફથી મળેલા જવાબો આપના સંભાષણ સાથે મળતા થતા નથી. થયું પેઢીઓએ કમ્પ્લેટ કર્યું છે કે તેઓએ પોતાની ઇસ્તકમાં નાણાં ખાનગી પેઢીઓમાં રોકેલાં છે અને તેના બચાવમાં તેઓ જીજીવે છે કે-તેમને વ્યાજના આકારમાં તેવા રોકાણનો સારો જલ્લો મળે છે, જે ટ્રસ્ટના ખર્ચોને પહોંચી વળવા માટે જરૂરનો હોય છે. અને ખાનગી પેઢીઓમાં આવી રીતે નાણાં રોકવાનું જોખમ જલ્લુ થોડું હોય છે અને તે સામે જે જલ્લો મળે છે, એ જોતાં એટલું જોખમ જોડવું એ તેમને યોગ્ય લાગે છે. જો આપ કહેા છો તેમ આ મુજબની ચાલુ રીતરસમ ન હોય તો તે સંભળીને મને આનંદ થાય છે.
- ક. શા : હું નમ્રપણે રજી કરું છું કે જૈન ચેરીટીઓની કુલ રકમ કેટલી છે અને ખાનગી પેઢીઓમાં આમાંનો કેટલો ભાગ રોકવામાં આવે છે, તેની આપ સરખામણી કરશો તો મને ખાતરી છે કે માત્ર કહેવું આપને બરાબર જાણ્યું માલમ પડશે.
- ખ. ટે : આપને એક દાખલો આપું : મુખર્ષમાં શ્રી વીર જૈન કાર્યાલયક પંડિતશાળા નામની એક સંસ્થા છે તેની રૂ. ૭૦૦૦૦ ની મૂઢીમાંથી રૂ. ૫૭૦૦૦ જેટલાં મોટી રકમ ખાનગી પેઢીમાં રોકવામાં આવેલ છે.
- ક. શા : મને લાગે છે કે આ સંબંધમાં યોગ્ય નિર્ણય ઉપર આવવા માટે જૈન ચેરીટીઓની કુલ રકમ કેટલી થાય છે તે આપે નક્કી કરવું જોઈએ અને આમાંના કેટલા ટકા ખાનગી પેઢીમાં રોકાયેલા છે, તેની તારવણી કરવી જોઈએ.
- ખ. ટે : આપની વાત બરોબર છે, અને આને લગતી હકાકતો સરકારી ઇસ્તરમાંથી એકઠી કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ અને તે ઉપરથી કાવ્ય થું છે તે માલુમ પડશે, પણ ખાનગી પેઢીમાં પૈસાં રોકવા એ ઇચ્છવા યોગ્ય પદ્ધતિ નથી એમ તો આપ માનો છો ને ?

- ક. શા. એ ચોક્કસ અનિચ્છનીય પદ્ધતિ છે.
- ખ. ટે. હવે એક બીજા પ્રકારના રોકાણનો વિચાર કરીએ કે જે માત્ર જૈન ચેરીટીઓમાં જ ભેવામાં આવે છે. આ રોકાણ સેના ચાંદીને લખવું છે. આ પ્રકારનું નાણાં રોકાણ આપને યોગ્ય લાગે છે ?
- ક. શા. અને લાગે છે કે આનું રોકાણ ધમ્મિકવા યોગ્ય છે. સંભવ છે કે બીજી કમીટી માફક તમારી કમીટી એમ સુચવે કે દૂરટના હડો સરકારી કામગિયામાં જ રોકવા જોઈએ. પહેલા વિશ્વવિદ્યાલય દરમિયાન આપણે બધા જાણીએ છીએ તે રીતે સાડા ત્રણ ટકાની સેા રૂપિયાની સેનાનો ભાવ ૪૭ ટકા ઊંચી ગયો હતો અને પછા ભાવમાં વેચાણો હતો. ગવર્મેન્ટ સીક્યુરીટીમાં જે લાખોની સંખ્યામાં આનું નાણું રોકાયેલું હતું તેને કેટલી ખોટ આવી હતી તે આપ સહજ જાણી શકશો. બધું નાણું એક જ ઠેકાણે રોકવું એ ડહાપણ બધું નથી. આ રીતે સરકારી કામગિયાની ગમે તેટલી સહાય રિયાત હોય, તે પણ તેમાં બધું નાણું રોકવું તે ડહાપણ બધું નથી. જર્મની અને ફ્રાન્સમાં શુ બન્યું, એ પણ આપણે જાણીએ છીએ, તેથી દૂરટહડોનો અમુક ભાગ સેના ચાંદીમાં રોકવામાં આવે એ જરૂર ડહાપણબધું છે. વિશેષમાં અમે જે કાર્ષ સેના ચાંદીમાં રોકાણ કરીએ છીએ, તે કાર્ષ કદના હેતુથી કરતા નથી. અમેએ કરેલી સેના ચાંદીની ખરાંદીનો મોટો ભાગ કાર્ષ મોટી ફિંચત આપીને ખરીદાયો નથી. બ્યારે ચાંદીનો ભાવ ૪૦ થી ૫૦ ની આસપાસનો હતો અને સેનું ૨૫ થી ૩૦ ની આસપાસનું હતું ત્યારે જ આવી ખરીદી કરવામાં આવી હતી. તેથી જે ટ્રસ્ટીઓએ પેતાની હસ્તકનાં નાણાં સેના ચાંદીમાં રોક્યા હોય તે તે સંબંધમાં તેમને કાર્ષ પણ પ્રકારનો ફાવ દેવો યોગ્ય નથી એમ અને લાગે છે. તેમણે ધરોબર જ કહ્યું છે એમ મારે કહેવું જોઈએ.
- ખ. ટે. અને એડવોકેટ જનરલે હજી હમણાં જ જણાવ્યું હતું કે પંદર દિવસ પહેલાં તેમની સમક્ષ રજી કરવામાં આવેલી એક યોજના (Scheme) માં આજના ભાવે સેનું ખરીદવાની સામગ્રી કરવામાં આવી હતી. બ્યારે સેના ચાંદીના ભાવ બહુ નીચા હતા ત્યારે આવાં રોકાણ કરવામાં આવતાં હતાં એમ નથી. આજના ભાવે ભારેમાં પણ તેઓ આવાં રોકાણ કરવા મંજૂ છે. એક બીજી બાબત એ છે કે સેના ચાંદીમાંથી કાર્ષ નિષ્પન્ન તો થવું જ નથી.
- ક. શા. એ હું કચ્છ કરું છું.
- ખ. ટે. તો પછી ટ્રસ્ટીઓમાંથી બાબની રીતે પણ કાર્ષક દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થવું જોઈએ, એ જરૂરી નથી ?
- ક. શા. નાણાંમાંથી બાબ ઉત્પન્ન થવું જોઈએ એ જરાબર છે, પણ એથી વધારે અચ્છની બાબત તો મૂડીની સહીસહામતીને લખતી છે. નાનું સરખું બાબ કમાવા જતાં પણ આપણી મૂડીને ધસારો ન લાગે, એ આપણે ખાસ જોવું જોઈએ.
- ખ. ટે. મૂડીનો હેતુ શું છે ? જે એમાંથી કાર્ષ પેદા ન થાય તો અમારી પાસે આટલી મૂડી છે એટલા સંતોષ ખાતર જ આપણે મૂડી ભેગી કરવી એમ ?
- ક. શા. અમારી પાસેનાં નાણાંની અમને કાર્ષ રીતની જરૂરીયાત છે, તે હું આપને

જનમનું કોઈ પણ ચોક્કસ હેતુ માટે જાણુએ રાખી મૂકેલાં નાણાં નકામા પડી રહ્યાં છે એમ આપને લાગતું હશે, પણ એ ખરાબર નથી. આપને એક દાખલો આપું. આજુ પૂર્વત ઉપર અમારાં અમૂલ્ય મંદિરો છે. મંદિરો ૧૦૪૧ ની સાલમાં બંધાયાં હતાં. આ અમારો ૯૦૦ વર્ષનો વારસો છે. એના સમારકામ પાછળ અમે આજ સુધીમાં બહુ નાણું ખર્ચ્યું નથી. પણ હવે એવો વખત આવ્યો છે કે તેના જીર્ણોદ્ધાર પાછળ અમારે એક બહુ મોટી રકમ ખર્ચવી જોઈએ. હમણાં જ મુગધથી અમે કેટલાક જાણીતા શિષ્યપણીઓને ત્યાં લઈ ગયા હતા અને પ્રસ્તુત જીર્ણોદ્ધારનો બાવીસ લાખ રૂપીઆ ખર્ચ આવશે એવો તેમણે અડસઠો કાઠો આપ્યો હતો. આ કોષ્ટ એવી નાની સૂતી રકમ નથી કે જે મુંબઈ, અમદાવાદ કે કોઈ પણ અન્ય સ્થળેથી એકાએક પેદા કરી શકાય. અમારી પાસેના દૂરદે દેડોમાંથી જ આની સંગવહ ઉતારવી જોઈએ અને દર વર્ષે આવા હેતુ માટે જો અમે અમુક રકમ અલગ કાઠો હોય તો એ ઉપરથી એમ કહી નહિ શકાય કે આ મૂલ્ય કેવળ નકામી પડી રહી છે. આજુનાં મંદિરો પૂરવું જુ એમ કહેવાને તૈયાર છું કે શિલ્પના વિષયમાં દુનિયામાં તેનો કોઈ જોડો નથી, અને તેથી જ અમારાથી જને તે રીતે આ ખજાનને જળજી રાખવો તે અમારો ધર્મ ધર્મ પડે છે. ૯૦૦ વર્ષ પહેલાં જે પથ્થર વાપરવામાં આવ્યો હતો એ જ પથ્થર અમારે વાપરવો રહ્યો અને જે રીતની કોતરણી કરવામા આવી હતી એ જ રીતની કોતરણી આજે જ્યાં જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં નવી કરવાની રહી અને મૂળનો ઉદ્ધાર આજેકુલ જળવાઈ રહે એ અમારે જોવું રહ્યું. એ દિવસોમા દનીઆના એક આના કે અરધા આનામાં કહીઓ મળતો હતો. પણ આજે તે કરતા વીસ કે ત્રીસ ગણા દામ કહીઆને આપવા પડે છે સુતાર સખંધમાં પણ એ જ રીતિત પ્રવર્તે છે. આ બધી દેખીકરો ખ્યાનમા લેતા જૈન મંદિરનાં નાણાં નકામા પડી રહે છે, એમ કહવું ચોખ્ખું નથી.

પ્ર. ૭ : મંદિરના જીર્ણોદ્ધાર માટે જીવડ કરવામાં આવેલાં નાણાં તે હેતુ માટે વપરાય છે ખરા કે ?

ક. લા : હા જી. હું એક નહિ પણ સંકેદો દેરાસરાના દાખલા દાખી સહુ તેમ છું કે જેમણે પોતાનાં નાણાંને જીર્ણોદ્ધારના કાર્યોમા ઉપયોગ કર્યો છે.

પ્ર. ૮ : ડી મતી મંદિરો જાવખમાં ઉત્તમ હાલતમાં રાખવા માટે ધસારા ફંડ કે અનામત ફંડ રાખવું વધારે સારું મજાબ કે નહિ ? તમારી પાસે રૂ. ૮૦૦૦૦૦૦ તું ફંડ હોવાના સખખ તમે જીર્ણોદ્ધારના કામમાં રૂ. ૨૨૦૦૦૦૦ સુધીની રકમ વાપરી સહો તે જીવડ વાત છે, પરંતુ ૨ કરોડ રૂપયાતુ ફંડ જીજી કરીને તે રકમનું રોકાણ કરી તેના વ્યાજમાંથી પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવો તે વધારે સારું મજાબ કે નહિ ?

ક. લા : સાહેબ, હું ખાસ કરીને શિષ્યપણમાં ખાસ રસ ધરાવું છું. મેં ઠિકું ધર્મનાં લખાંખમાં મંદિરો જોયાં છે. અને તે જને હું નમ્રતાપૂર્વક કમીટી સમક્ષ રજી કરું છું કે જૈન દેરાસરોમાં જોવામાં આવતી શિષ્ય સર્વાઈ અને કારીમરી કોઈ પણ ઠિકું મંદિરમાં દર્શિતોચર થતી નથી. ધાર્મિક દર્શિનિદુ જાણુએ રાખીને પણ કમીટીએ આ અગત્યની જાણુને ધરવું ખ્યાન આપવું થતે છે. જૈન મંદિરોની શિષ્ય સર્વાઈવું વર્ણન કરવા જેમ્મુ તો પણ તેનો

સમીટ ખ્યાલ આપી સકારી નહીં. એટલા માટે કમીટીને હું એકાદ બે સ્થળોની મુલાકાત લેવાને વિનંતિ કરું છું. અમુલ્ય સિદ્ધ સમૃદ્ધિની ભળવણી માન્યતામાં મને તેટલી દલીલો કરવા કરતાં ઉપરોક્ત મુલાકાત જ તે માન્યતાની વધારે ખાતરી કરી આપશે. પાશ્ચિમી પ્રગતી માટે ડીમીટીય વમાનવાની આવી માન્યતામાં અમેને આદત જ નથી. ઇટાલીમાં આવેલ પીઝાના ઇળતા દાવર સંબંધી આપણે પુસ્તકમાં વાંચીએ છીએ. પરંતુ અમદાવાદમાં આવેલ મીનારો કે જેના ઉપર ઊભા રહેવાથી તે ખરેખર ધ્રુવનો ઘોંઘાળું માલમ પડે છે તેવી આપણે અભિપ્રાય છીએ. આનું કારણ એ છે કે, આપણને દેશ વમાનવાની આદત નથી જોન મંદિરોની સિદ્ધ-સમૃદ્ધિનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવા કરતાં કમીટીને ત્રણ દિવસનો સમય ફાળવ પાડીને આણનાં મંદિરો તથા રાજ્યકુપરનાં મંદિરોની મુલાકાતે આવવા હું વિનંતિ કરીશ. કમીટીની તે મુલાકાતો તેમને જોન મંદિરો શું છે તેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આપશે. આવતા ૧-૮ મહિનામાં હું એક પુસ્તક પત્રકાર પાઠવા ધારું છું, જે આખા હિંદુસ્તાનના જોન મંદિરો, જોન ધર્મશાળાઓ તથા જોનોની વસ્તી સંબંધી ખ્યાલ આપશે. કામળનો આવશ્યક ભથ્થો મળી રહેતાં તરત જ તે પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં આવશે. આ દેશની જૂની સિદ્ધપદ્ધતિના અભ્યાસીને તે પુસ્તક ધણ જ રસપ્રદ થઈ પડશે. ફરીથી એક વખત હું કમીટીને મેં ઉપર જણાવેલ બે સ્થળોની મુલાકાત લેવા બારપૂર્વક વિનંતિ કરું છું અને તે મુજબ કરવામાં આવશે તો કમીટીએ જોન મંદિરોને સ્પર્શ ન કરવો તે વધારે જાણું છે તેવી દલીલ કરવાની મારે જરૂર નહીં રહે.

- પ્ર. ટ. : આપને એવો બધ રાખવાની જરૂર નથી. જરૂરિયાત વિના જોન મંદિરો સંબંધી અમે કશો પણ કાષ્ટો કરવા મંગતા નથી. કોઈ પણ સંજોગમાં મંદિરોની જરૂરિયાતો વણપૂરાવથી રહે એમ ઇચ્છતા નથી. મંદિરનાં નાણાં બ્યાજથી કામો માટે વપરાવાં ન જોઈએ, એવું પણ અમે સૂચવવા માંગતા નથી. કમીટી સામે એક જ મુદ્દો છે, અને તે એ છે કે—મંદિરની બધો જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા બાદ એ વધારાનું નાણું રહે તો એ નાણાંનો ઉપયોગ સામાજિક કામો માટે કરવો જોઈ એ કે નહિ ?
- ક. લા. : હું એ દર્શિબનુ ત્રણમર સમજી શકું છું, પણ હું નમ્રભાવે રજી કરું છું કે જ્યાં સુધી કમીટી એક થા બે મંદિરોની મુલાકાત નહિ લે, ત્યાં સુધી જોન મંદિરોની જરૂરિયાતો કેટલી છે તેનો કમીટીને પૂરો ખ્યાલ આવી શકશે નહિ.
- પ્ર. ટ. : જોન મંદિરની સુરક્ષાને લતતી બ્યાજથી જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા બાદ જોન મંદિરો પાસે વધારાનું નાણું રહે છે કે નહિ એ પ્રશ્ન સાથે અમારે સીધી નિષ્પત્ત છે.
- ક. લા. : હું આજળ વધીને કહું છું કે જોન મંદિરોના જરૂરી સમારકામ માટે પણ અમારી પાસે પૂરતા પેસા નથી.
- પ્ર. ટ. : ઠીક, તો પછી વધારાનાં નાણાંનો પ્રશ્ન ઉપરિષ્ઠ થતો નથી. ધાર્મિક સમાવતોના બ્યાજથી થતા અર્થમાં અમે આડે આવવા માંગતા નથી. પરંતુ એ શબ્દ નાણું હોય તો તે નાણું પ્રગતીય ઉપયોગમાં વધારે જારી રીતે વ્યય કરી શકાય કે કેમ તે જણવાની અમારી મુશકે છે. ત્યારબાદ હું એમ પણ જણાવવા માગું છું કે એક દેરાસરનું કમ બીજા દેરાસરના ઉપયોગમાં વાપરી શકાય કે નહીં ?

- ક. લા. પૂર્વે ઉપર જણાવ્યા મુજબ ઉપયોગ કરનામાં આવેલો છે.
- પ્ર. ટે. આ અંગે ભેદભેદી માહિતી તમે પૂરી પાડી શકશો ?
- ક. લા. હા જી.
- પ્ર. ટે. : સોલાપુર્ના એક સદ્ગુણીય કે જે અખિલ હિંદ જૈન એસોસિએશનની મેનેજીંગ કમીટીના સભ્ય છે, તેમજ જૈન સાહિત્ય સેવા મંડળના પ્રમુખ છે, તેમણે કમીટી સમક્ષની તેમની જીવનનીમાં સુચનું છે કે પ્રતિમાણના આમજ ઘીના દીવા કરવાનું બંધ કરવું જોઈએ. આ આખતમાં તમારો શો અભિપ્રાય છે ?
- ક. લા. આ સુચનનો હું વિરોધ કરું છું કારણ કે તે પૂજનનું મહત્વનું અંગ છે. એકદર ખર્ચને ખ્યાનમાં લેતા ઘીના દીવા અંગે થતું ખર્ચ એટલું બહુ ઓછું છે કે જે ખ્યાનમાં ન લઈ શકાય. જે વાર્ષિક દસ લાખ રૂપિયા જેટલી રકમ આ અંગે ખર્ચાતી હોય અને કદાચ કમીટીએ આવી મોટી રકમનો વ્યર્થ વ્યય બંધ કરવા સુચન કરેલ હોય તો તે સમજી શકાય તેમ છે. મારા મંતવ્ય પ્રમાણે કુલ ખર્ચના દિશાએ આ ખર્ચ તદ્દન નહીં ગણાય અને તે તેથી કરીને બંધ કરી દેવો જોઈએ નહિ. [વિશેષમાં મારા માનવા પ્રમાણે ઘીના દીવાએ બધા જ મંદિરોમાં પ્રમટાવવામાં આવતા નથી. પરંતુ ફક્ત બહુ મોટા મંદિરોમાં જ પ્રમટાવાય છે.
- પ્ર. ટે. : તમારા મંતવ્ય પ્રમાણે આ ખર્ચ બંધ નહીં જ નહીં ગણાય.
- ક. લા. જરૂર. તે નહિ જેવું નાનું ગણાય.
- પ્ર. ટે. તમારા ચોપડામાં ખર્ચ અલગ બતાવવામાં આવે છે ?
- ક. લા. આ આખતમાં અમે કરી ખર્ચ કરતા નથી. મંદિરના કાકતો તરફથી તે ધણી અંશે પુરું પાડવામાં આવે છે. વખતો વખત જે આગળથી દર્શનાર્થે આવે છે તેઓ આ અંગે નાણાં આપતા જાય છે. ખરી રીતે અમે આસરે બે લા.૫૫ રૂપિયાની જેમવાઈ કરીએ છીએ, બપોરે અમારું વાર્ષિક ખર્ચ ૮ થી ૯ લાખ રૂપિયા થાય છે. આ ખર્ચને છી રીતે પહોંચી વળવામાં આવે છે કે યાત્રાળુઓ યાત્રા કરીને અમારે નીચે જિતરે છે, આસરે અમે તેમને કંઈક ભાતું આપીએ છીએ. યાત્રાળુઓ સવારે વહેલા પાંચ વાગે પર્વત ઉપર ચઢવાનું શરૂ કરે છે, અને સગભમ મધ્યાહને તેઓ નીચે જિતરી જાય છે તે વખતે અમે તેમને પુરું જમણુ આપતાં નથી, પરંતુ તેઓને ફક્ત થોડી મીઠાઈ અને સેવ આપીએ છીએ. આ અંગે અમે ધણી જુલ રકમ ખર્ચ કરીએ છીએ. અને આકળીને ખર્ચ યાત્રાળુઓ તરફથી મળી રહે છે.
- પ્ર. ટે. : હું નથી માનતો કે યાત્રાળુઓને જમાડવામાં કોઈ જાતનો વધો હોય.
- ક. લા. જમવાનો ખર્ચ આદરણી જેમ જેમ છે તે અર્થમાં નથી. જાહનોજન જેવી વસ્તુ જૈન જાતમાં નથી. અમારા ઉપવાસ ધણી કઠક પ્રકારના હોય છે. અત્યારના દિવસો અમારા ઓળખના દિવસો છે. તેમાં ઘી, માખણ, ફળફળાદિ કે તેવું બીજું કંઈ જ અમે લેતા નથી. પાણીમાં ખારેઈ અનાજ અમે લઈ શકીએ છીએ. મારા પત્ની આવા પ્રકારનું વ્રત આદરે છે, અને તે નવ દિવસ સુધી ચાલે છે. આવા વ્રતને આયાંબલ કહેવામાં આવે છે. આ અંગે અલગ મૂકવામાં આવેલ રકમો પૂરેપૂરી ખર્ચાઈ જતી નથી. કારણ કે ધણી ઓછા માણસો આવું જીવ તપ આચરે છે.



- ખ. ટે. : ધણા માણસો આર્થિક વ્રત અંગે જ્ઞાન કરતા હશે અને તમારા કહેવા પ્રમાણે ધણા જોહા માણસો આપું ઉમ તપ કરે છે. તે આ યાગતર્મા જાલ્લ પડેલ રકમનું શું થાય છે ? આપું દ્રવ્ય તે દેવદ્રવ્ય તરીકે ગણાય કે ?
- ક. લા. : સાહેબ, મને કહેવા દો કે અમારી પાસે એવું વધારાનું નાણું છે જ નહીં, કે જેનો ઉપયોગ ન થઈ શકે. અમારી જરૂરિયાત એટલી બધી વિલાસ છે કે જે બમીટી આંકડા અને હાકીકા તપાસશે તો બમીટી પણ જે નિર્ણય ઉપર હું આવેલ છું તે નિર્ણય ઉપર આવશે. અમારે વધુ નાણાની જરૂર છે. અમારે ધણી વખત ઉપરાણું પણ કરવા પડે છે.
- ખ. ટે. : આ ઉપરથી તમારું સમજવું એમ થાય છે કે તમારી પાસે તમારી જરૂરિયાતોને પહોંચી વળાય તેટલું બડોળ નથી.
- ક. લા. : હા.
- ખ. ટે. : જેની જરૂરિયાત સંતોષ થયેલ છે તેવા ધર્મોદા દરરોજના સંચાલક સામે કાપડેસર પમલાં લેવાય તર્મા તમને કંઈ વાંધા નહી હોય.
- ક. લા. : જરૂર, મને તેમાં કંઈ વાંધા નથી ખરી રીતે ડેટલાંક વધે અગાઉ જ્યારે મુંબઈ સરકાર પબ્લિક ટ્રસ્ટ રજિસ્ટ્રેશન ાલિ બાવી ત્યારે મેં તેને સંમતી આપી હતી. શ્દીચુસ્ત વિભાગ તરફથી વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. અને તે બીલને ટોકા આપવામાં મારી ઉપર સખત ટીકાઓ પણ કરવામાં આવી હતી. મેં તેમને જણાવ્યું હતું કે બીલના લાભો તરફ હું આંખમીઆમણું કરી શકું નહીં.
- ખ. ટે. : જોન દરરોજ યાગતર્મા વર્ષ આખરે કંઈ પણ જાલ્લ દ્રવ્ય રહે છે કે કેમ ?
- ક. લા. : ધણું કરીને નહીં.
- ખ. ટે. : ઉદાહરણ તરીકે હીસીંગના દેરાસરનું સરવૈકું લો, તેમાં રૂ. ૪૦૦૦ જણાવેલ છે, સદરૂક રકમ ખરું જાલ્લ નાણું નથી ? આ રકમનો શું ઉપયોગ થાય છે ?
- ક. લા. : સમય આવે તે નાણાનો ઉપયોગ થશે. તે મંદિર એક પ્રસિદ્ધ મંદિર છે અને સિંપકાબના પ્રથેમાં તેનો ઉલ્લેખ પણ તમને મળી આવશે. લોડ મંદિરની તથા બીજા વાઈસરોય સાહેબો જેઓ અમદાવાદની મુલાકાતે આવ્યા હતા, તેઓ આ દેરાસરની મુલાકાત લેવાનું જુલ્યા નથી.
- ખ. ટે. : આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે ભવિષ્યની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા જાલ્લ નાણું સામગ્રી રાખવામાં આવે છે. આજુબહુ કમ્પાલની પેટી પણ તે જ સિદ્ધાંતોનું અનુસરણ કરે છે કે કેમ ?
- ક. લા. : જરૂર તેમજ છે. મારા કહેવાનો સત્ય એ છે કે અમુક વખત સુધી ન વપરાતું હોય તેવું ફંક હશે ખરું, પણ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયે તેનો અવરજ ઉપયોગ થશે. અમે કંઈ એકઠું કરવાના શોખ ખાતર જ નાણું એકઠું કરતા નથી. અમારે અમારો અમુલ્ય ખજાનો નાશ અખર છણું થાય તે રકામે સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે. અમારા પૂર્વજોએ અમેને સોંપેલા અમુલ્ય ખજાનાનું જતન કરવા અમે હરબથી ખંધાયેલા છીએ. હબર હબર પૂજનાં ત્રણ પુસ્તકો જે હું પ્રગટ કરવા ધારું છું, તેમાં મેં અમારા તમામ મંદિરો તથા તેમાં રહેલ સિંપકાબનો સમાવેશ કરેલ છે. બાથી વિશેષ મારે

- કર્ષ કરેવાનું નથી. પરંતુ કમીટીને મેં અગ્રાહિ જણાવેલ મેં સ્વેચ્છાથી મુલાકાત લેવાની ફરિયા વિનંતી કરું છું. શેલાપુરની જુમ્મા મસ્જિદની મરામત અંગે જોષ્ટતા દ્રબની સરખામણી તાજ મહાલની મરામત અંગે જોષ્ટતા વિપુલ દ્રબ સામે કરી શકાય નહીં. એક બાજુ જુમ્મા મસ્જિદની મરામત પાછળ ૨-૩ લાખ રૂપિયા બજાઈ રહે ત્યારે બીજી બાજુ તેટલી જ રકમ તાજમહાલની મરામત અંગે ધણી ઝોછી થઈ પડે.
- ખ. ડ. : તમેએ કહ્યું કે એક જ ટાપલીમાં બધાં છંદાં કરવા કરતાં સોનામાં નાણાં રોકાણ કરવું તે એક સારી નીતિ છે. સમય જતાં એ નિર્વિવાદ છે કે સોના-ચાંદી મોઢા પ્રમાણમાં એકઠાં થાય અને જ્યારે જાવ જાવ્યા ચઢે ત્યારે તે જથ્થા વેચવાને સાધારણ રીતે મન લલચાય.
- ક. લા. : આ સંબંધમાં મારી સૂચના કમીટીને એ હોઈ શકે કે સમગ્ર હાડોળના ૨૦ થી ૨૫ ટકા સોના ચાંદીમાં રોકવાની મજબૂરી હોવી જોઈએ. સોના ચાંદીની ખરીદી અંગે તમે નિર્બંધીય ઠાપી શકો, પરંતુ તેનો સંપૂર્ણ અટકાવ ન કરી શકાય.
- મિ. પંડ્યા સ. : તમેએ જણાવેલ છે કે ટ્રસ્ટની ખાલી પડેલ જગ્યાએ ચાલુ ટ્રસ્ટીઓ ખીજા ટ્રસ્ટીઓની નિમણૂક કરે છે, આ બાબતમાં ટ્રસ્ટીની પસંદગી કાણુ કરે છે ?
- ક. લા. : જો ટ્રસ્ટીઓ ચાલુ હોય તેઓ.
- સ. : કોઈ પણ સભ્યની કદી નિમણૂક કરવામાં આવી હોય તેવો કોઈ દાખલો છે ?
- ક. લા. : ના.
- સ. : આર્થિક સહરતા બાજુએ રાખીને ખીજા કોઈ સામાજિક કાર્યકરની નિમણૂક કરવામાં કદી આવેલ છે ?
- ક. લા. : ના.
- સ. : હું એમ માની લઉં છું કે ટ્રસ્ટની પસંદગી કલમ દર મુજબ કરવામાં આવે છે.
- ક. લા. : એકજ તે મુજબ જ.
- સ. : તાજાના મંડળો તરફથી નિમણૂક કરવામાં નહિ આવતી હોય કદાચ ચાલુ ટ્રસ્ટી-ઓમાંથી જ નિમણૂક કરી શકાતી હશે.
- ક. લા. : હા તેમજ છે.
- સ. : જૈન કેમનો કોઈ પણ સભ્ય આજુ'ણુ કમ્યાણુજના દિસામના ચોપડા તપાસી શકે છે ?
- ક. લા. : હા.
- સ. : તે પ્રમાણે કરવા કેવામાં આવે છે ?
- ક. લા. : હા.
- સ. : આજુ'ણુ કમ્યાણુજના હસ્તક જેનો વહીવટ ચાલતો હોય તેવાં દેરાસરો ઉપર પેઢીની કેવા પ્રકારની દેખરેખ છે ?
- ક. લા. : અમે નીચે પ્રમાણે કરીએ છીએ. સમગ્ર વહીવટ ધણા જ અવરિષ્ઠ ધીરજી ચલાવવાની અમારી મુરાદ છે. અમારી દેખરેખ નીચે ચાલતાં દેરાસરો જુઠી જુઠી જગ્યાએ આવેલ છે. નવું વરસ શરૂ થાય તે પહેલાં દરેક દેરાસરના ખર્ચનો અંદાજ (બજેટ) નક્કી કરવામાં આવે છે. દરેક દેરાસરનો મુખ્ય ધારૂન પોતાના દેરાસર અંગે અંદાજ પત્રક તૈયાર કરે છે અને તેમાંથી આવતા વર્ષમાં તેટલી રકમ અમુક બાબતમાં

ખર્ચવા ધારે છે તેનો ઉલ્લેખ કરે છે. ધર્મસાળા ભવેના અંદાજ પત્રકમાં ધર્મસાળા ભવે તેમજ વાસણ ખરીદ અંગે તેટલો ખર્ચ કરવો જરૂરી છે, તેનો તેમાં ઉલ્લેખ કરે છે. વજેરે વ. આવા અંદાજ પત્રક અમદાવાદમાં નવ ટ્રસ્ટીઓની કમીટી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે. આ નવ ટ્રસ્ટીઓ ૨૬ ૩ સભ્યની પેઠા કમીટી નીમે છે, જે કમીટી અંદાજપત્રકની એકેએક વિગત ઝીણવટથી તપાસે છે, અને જે બાબત તેમને બ્યાજખી ન જણાતી હોય તે અંદાજપત્રકમાંથી કાઢી નાંખે છે. ત્યારબાદ તે અંદાજપત્રક મંજૂર કરવામાં આવે છે અને હેડ કલાકને મંજૂર થયેલ અંદાજપત્રક મુજબ ખર્ચ કરવાની પરવાનગી મળે છે. અંદાજપત્રકમાં મંજૂર થયેલ ખર્ચવાની રકમ ઉપરાંત એક પાંચત્રુ પચ્ચ ખર્ચ હેડ કલાક કરી શકતો નથી. વહીવટદાર ટ્રસ્ટીઓ પેટી કોર્ટ પચ્ચ જે ટ્રસ્ટીઓ પોતાની મુન્શરીથી રૂ. ૧૦૦ ઉપરાંતની રકમ ખર્ચ કરીશકતા નથી. ખર્ચની રકમ રૂ. ૧૦૦ ઉપર જવા સંભવ હોય તો તે માટે તેમણે આખી કમીટીની મંજૂરી મેળવવી પડે છે.

જા. : ધારો કે કોર્ટ દેરાસર તમારી મંજૂર કરવામાં આવેલ ખર્ચ ઉપરાંત વિશેષ રકમ ખર્ચે તો તેનું પરિણામ શું આવે ?

ક. લા. : તે હેડ કલાકને ખર્ચ કરવામાં આવે.

જા. : ખર્ચ કરવાને તમેને સત્તા છે

ક. લા. : અલગત ! એટલું જ નહીં પણ માણદંડ કરવાયુજની પેઠી એક દેખતી સંરચા છે, તે એવી સંરચા નથી કે જે વરસમા એક જ વખત મળીને ફક્ત હિસાબ મંજૂર કરે.

જા. : હું જે જાણવા માચું છું, તે હકુમતનું અનુલક્ષીને છે.

ક. લા. : હું તે સમજતું છું અમો મદિનામા જે વખત મળીએ છીએ. તમે જોશો કે છેલ્લા ૨૦, ૩૦ કે જેટલા વ.સના તમારે જરૂર હોય તેટલા વર્ષથી મીટીંગોના હેવાલોની ચોપડીઓ રાખવામાં આવે છે. મીટીંગ યુજની અંદર દરેક નિર્ણયો લખી લેવામાં આવે છે. અમુક ખર્ચ મંજૂર કરવામાં આવે કે તરત જ તે તે દેરાસરના અધિકારીઓને તે બાબતની જાણ કરવામાં આવે છે. અંદાજ પત્રકમાં ખર્ચની રકમો મંજૂર કરવામાં આવ્યા છતાં વર્ષ દરમ્યાન કોર્ટ અણધાર્યાં સંચોગો ઊભા થાય તેવી બાબતમાં કોર્ટ પચ્ચ જતની મંજૂરી ના હોય તો તે બાબતની ખર્ચ હેડ કલાક ટ્રસ્ટીઓને અગાઉથી આપે છે. તે વસ્તુ કમીટી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે. કમીટી તે માન્ય રાખે કે ના પણ રાખે. અને એ મુજબની કમીટીને નિર્ણય તે દેરાસરના અધિકારીઓને જાણવામાં આવે છે.

જા. : તમેને ખર્ચ કરની સત્તા છે.

ક. લા. : જરૂર છે જ.

જા. : તમારા જવાબમાં તમેને ખર્ચ કરની અંગે કાયદેસર રીતે હક છે ? હું દિલગીર છું કે મેં તમારું જવાબ વાંચેલ નથી, અને તેથી કરીને જ આ જવાબ પૂછું છું.

ક. લા. : તેઓ અમારા નોકરો છે. અને તેમને અમે જાણ કરી છીએ છીએ.

મ. ટે. : જોન સમાજમાં સમાન હેતુ ધરાવતી કમીટી ચેરિટીઓ હોવી જોઈએ. એ નથી ચેરિટીઓ એકેએક કાયદે મળીને પોતાનો વહીવટ ચલાવે એમ આપ કહો. ખરા કે નહીં ? આખા તરીકે અમદાવાદની સિદ્ધાંતસભાઓ ભેા. કમીટી જોન સંરચાઓ પોત-

- ખોતાની રીતે ડેજવણીનો પ્રચાર કરવા માટે જુદી જુદી રીતે કામ કરે છે. તે સંબંધી પરસ્પર સહકાર સાધીને કામ કરે એ વિચાર આપને સમત છે કે નહિ ?
- ક. લા. : ચોક્કસ સિદ્ધાંતો નક્કી કરીને સર્વ સામાન્ય કાર્ય પ્રકૃતિ નક્કી કરવામાં આવે એ કું ભરર ધ્વજ્ઞું. પણ આ બધી સંસ્થાઓ સાથે મળીને કામ કરે તેની કું ચોક્કસ-પણે વિરુદ્ધ છું.
- પ્ર. ટે. : આપ યું કહેવા માગો છો તે કું સમજી શકતો નથી.
- ક. લા. : મારું કહેવું એમ છે કે પોતપોતાની સંસ્થાનો વહીવટ ચલાવવા માટે બધી સંસ્થાના કાર્યવાહકો એક સંમેલનના આધારમાં એકત્ર થાય અને ચોક્કસ સિદ્ધાંતો તારવી માટે, તો તે કું ભરર પસંદ કરું. પણ બધી સંસ્થાઓનો એકમાં સમાવેશ કરવામાં આવે એવું જો સૂચવવામાં આવતું હોત તો કું તેની તલન વિરુદ્ધ છું.
- પ્ર. ટે. : બધી સંસ્થાઓનો એકમાં સમાવેશ કરવામાં આવે એમ કું કહેવા માંગતો નથી. એટલા માટે તો મેં સહકાર સભ્ય વાપર્યો હતો.
- ક. લા. : હા છ. એ તો ઘણું ધ્વજ્ઞવવા યોગ્ય છે.
- પ્ર. ટે. : દેવદભ્ય સંબંધમાં મારે પૂછવાનું છે કે તેનો ઉપયોગ ધાર્મિક શિક્ષણ આપવા પાછળ જો કરવામાં આવે તો તેથી પણ તમારી કામ નાપ્રુથ્ય થશે ?
- ક. લા. : જરૂર જ
- પ્ર. ટે. : દેવદભ્યને એ બ્યાબધી ઉપયોગ ન મળ્યાય ?
- ક. લા. : બિલકુલ નહિ. આ પ્રશ્નને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી જૈન ધર્મનું મંતવ્ય બીજા ધર્મો કરતાં બહુ જુદું છે. જૈન ધર્મના ધારણે ચેત્ય અને મૂર્તિ સૌથી પહેલાં આવે છે. અને તે જ્ઞાનથી તલન જુદાં જ છે. જ્ઞાનખાતુ પછો આવે છે અને ત્યારપછો સાકુ-સાપ્તી અને શ્રાવક-શ્રાવકાનું ખાતુ આવે છે. ચેત્ય અને મૂર્તિ માટે નિર્માણ થયેલાં નાણા જ્ઞાન પાછળ ખર્ચાં શકતા નથી અને જ્ઞાનનો અથ બ્યાબની રકુલ કે કેલેબ્ધમાં જે શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે નથી.
- પ્ર. ટે. : જ્ઞાન એટલે ધાર્મિક સાહિત્યનું શિક્ષણ એમ તમે કહેવા માગો છો ને ?
- ક. લા. : હા છ.
- પ્ર. ટે. : આ દેવદભ્યનો ઉપયોગ ડેજવણી અને એવી અન્ય સામાજિક પ્રકૃતિ પાછળ કરવાની હીલચાલ જૈનોમાં ઉલ્લી પેટાં દરમ્યાન ચાલી રહી છે ખરી ?
- ક. લા. : એવી કોઈ અગત્યની હીલચાલ ચાલી નથી. માર એમ કહેવાનું છે કે પાંચ હજાર માણસો જો આ વિચારના હોય તો તેની વિરુદ્ધમાં પચાસ હજાર માણસો મળી આવશે. આ બાબત ઉપર તમે કહો તે સરત કરવા કું તૈયાર છું.
- પ્ર. ટે. : આજે તો સાસુરાં રિયાંત મુશ્ત હોય અને પ્રુતવધૂ નવા જમાનાની હોઈ શકે છે.
- ક. લા. : એ ઠીક છે. પ્રુતવધૂને જે કવલ હોય તે કાલે કર. તેને કોઈ અટકાવશે નહીં. પણ જો મારા પિતા ચોક્કસ હેતુ માટે અમુક રકમ અને આપી મવા હોય, તો મારી પત્ની કે પ્રુતવધૂને કાલે તેમ તે રકમનો ઉપયોગ કરવાની કું રમ આપી નહીં શકું. તે નવા જમાનાના છે અથવા તો પોતે બહુ મોટું કામ કરી રહેલ છે એમ તે માને છે એટલા ખાતર તે નાણાંનો તેને અન્ય કામો ઉપયોગ કરવા નહિ હશે. કોઈ પણ કાર્ય

કરવા માટે ઠોઠ ખીજની મિલકત ઝૂંટવી ભેવી ન જોઈએ. પણ તેણે પોતે જ તે માટે બરૂંદી કામ વેઠા કરવું જોઈએ.

જા : તમને ધારાજીના કામકાજ સંબંધી ઠીકઠીક અનુભવ છે.

ક. લા. : ના સાહેબ, કું માત્ર ત્રણ વરસ જ ત્યાં હતો.

જા : કું. ધારું કું કે મારા સવાલનો જવાબ આપવાને પૂરતું છે. કમીટી સમક્ષ બે સુચનાઓ આવેલ છે જે સુબળ એક બવસ્થાપક સંસ્થા બિબી કરવી કે જે સરકાર તરફથી ધર્મોદા સંસ્થાઓ ઉપર દેખરેખ રાખે. એક સુચના એ છે કે બધી ધર્મોદા સંસ્થાઓ પાસેથી અમુક રકમ ઉધરાવવી, અને તેનું ફંડ ભિખું કરવું. એ ફંડમાથી વહીવટ અંગે ખર્ચ નીભાવવો. બીજી સુચના એવી છે કે તેને તેવી રીતે જીવું ફંડ કરવું નહીં. દર વર્ષે ધારાજીના સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવતા બજેટમાં તેનો સમાવેશ કરવો. અને જે મુશ્કેલી લાગે છે તે આ છે. કું તે બાબતવા માયું છું કે તે મુશ્કેલી સુધારી છે કે કેમ? ધારો કે ધર્મોદા ટ્રસ્ટોના વહીવટ માટેના ખર્ચની બાબત બજેટમાં હોય તો અને બીક લાગે છે કે તે કદાચ પક્ષીય નાતિઓનો ભોગ થાય અને પરિણામે આખી નીતિ બિંધી વળી જાય અને રિચર બની શકે નહીં. તમને એમ લાગે છે કે મારી આ બીકમાં કંઈ વળુદ છે.

ક. લા. : હા. કું બરૂંદ તેને સરકારી વહીવટનો ભોગ ન બનાવું. કું ટ્રસ્ટ ફંડો ઉપર ચોડા કર નાખી વહીવટ ચલાવું. આ બાબતમાં કું રજૂ કરું છું અને તમારી કમીટી તે બાબત વિચાર કરે કે હેલ્લા પાંચ વરસના આકાશમાં તમારી પાસે છે. અમુક રકમ ખર્ચ પણ થઈ ચૂકેલ છે. તેનું શું સાડું અથવા ખરાબ પરિણામ આગળ તે નક્કી કરવું જોઈએ. બહાર બનતાનું ઠોઠ પણ જાતના ખાસ લાભ થાય નહીં અને ટ્રસ્ટ ફંડો ઉપર ભોળને વધે તેવા વહાવટી કરવાઓ બિબી કરવાના ઠોઠ અર્થે નથી. હલ્લા પાંચ વર્ષે દરમિયાન સરકાર તરફથી નિયુક્ત કચેલા વહીવટદારાને છાગવું છે કે તેઓ તેમના અંકુશથી વરગુસ્તિયાત સુધારી શક્યા છે કે કેમ ત બાબતો લેવું જોઈએ. બનવા બને છે કે મારી નાણા સિવાય કશું હોય અને ખીજની તેવા ન પણ હોય. જે અંકુશ હોય તો સારી વાત છે. પરંતુ તેને અંગે થતું ખર્ચ ટ્રસ્ટ ફંડો ઉપર અંકુશ રાખવા માટે બરૂંદ હોય તેના કરતા પ્રમાણ બહારતું ન હોવું જોઈએ.

જા : સરકારી વહાવટી મલેઓના ન કરવાઓનો તમને બહોળો અનુભવ છે. કમીટીને એક એવું પણ સૂચન કરવામાં આગ્યું છે કે આક સેરીટાનો કમીશર તથા ડેપ્યુટી કમીશર તથા ખીજ આસીસ્ટન્ટ કમીશરો નીમવા જોઈએ. બીજી સુચના એમ પણ કરવામાં આવી છે કે એક બાકિતના હાથમાં સર્વ સત્તાની લગામ સોંપવા કરતા કાયદાનો અનુભવ ધરાવનારા તથા જે લોકોએ સાથેસાથે ઉચ્ચ અધિકારીઓ તરફ કામ કર્યું હોય, તેના એક કમીશરતું બોડ બનાવવું, જેના ઉચ અધિકાર બાબતેલા તથા કાયદાનો બહોળો અનુભવ ધરાવતા હોય તેવા બાકિતઓના તેમજ સાક્ષુ વગર્યાથી એક બે બાકિતઓનો તેમજ એક બે સારા બાકિત સાથાબાજ કર્ણકર્તાઓનો અને એક બે આગ્રહાર મુશ્કેલીનો સમાવેશ કરવા. તેઓ બધા એકજ સર્કિલ સમથોભાવત સેરીટીકનાક નિમ ત્રણ અંગે હાથો આજીઆય બાકિત. આમાંથી તમે કું પસંદ કરો !

ક. લા. : આવા દુરોમાં સરકારની કોઈ મોટા પાયા ઉપરની દબલગીરીની કું ચોક્કસપણે વિરુદ્ધ છું. અચૂક સ્વાર્થી માણસો દુરોનો પોતાના સ્વાર્થની ખાતર કુરુપયોગ ન કરે એટલા પૂરતી દબલગીરી આવકારવાને કું તૈયાર છું. મદ્રાસની સરકારે કમીસર નીચેલ છે અને બીજું પણ કેટલુંક કચું છે, તેથી મુંબઈ સરકારે પણ એ જ ધારણે ચાલવું જોઈએ એ મારી દાંડીએ ખોટી રીત છે. એક બીજી પણ સચવા આપની કમીટી સમક્ષ કું રજૂ કરવા મંચી છું અને તે એ છે કે અમને જોનોને હિંદુઓથી તદ્દન અલગ રાખવા જોઈએ, કારણ કે અમારા સિદ્ધાંતો અને હેતુઓ હિંદુઓથી તદ્દન જુદા છે. દેહના વધારે વિશાળ હિતો લક્ષ્યમાં લઈને જોનોના અલગ પ્રતિનિધિત્વ અને એટલા માટે અમે હીલચાલ કરી નથી એ કમનસીબોની વાત છે. તેથી જ આજે અમારા ઉપર ભ્યાં ભ્યાં દુમલા ઘઈ રહ્યા છે. ભ્યારે પણ કોઈ આવે છે ત્યારે અમને હિંદુઓ સાથે બેજગી દેવામાં આવે છે. અમારો ધર્મ, અમારા આચાર, અમારા વિચાર હિંદુઓના રીતરવાજાથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. કું એમ નથી કહેવા માગતો કે સામાજિક દાંડીએ અમારે અને હિંદુ વચ્ચે ભેદ છે, સિવાય કે કેટલાક હિંદુઓ માંસાહારી હોય છે, ભ્યારે જોનો ખિલકુલ માંસાહારી હોતા નથી, પણ એ સિવાય ધાર્મિક રીતરિવાજ પૂરતા હિંદુ અને જૈન ધર્મ તદ્દન અલગ છે. તમેજી અજબ બીજી ચેરીટીઓને બાળુએ રાખી છે. પારસી પંચાયતોને અને તેના દુરોને તમેજી બાકાત રાખ્યા છે, કારણ કે એ લોકો જાદુ સંક્રિતકાળી છે, લાગવજ ધરાવ છે અને સરકાર તેને અડવા માગતી નથી. ભ્યારે ભ્યારે કોઈ પણ કાપડો કરવાનો હોય છે ત્યારે અમને હિંદુઓ સાથે બેજગી દેવામાં આવે છે તે અમા જોનોને ભારે અન્યાયકર્તા છે.

પ્ર. ૨. : આપ એમ કહેવા માગો છો કે જોનો હિંદુઓથી એક અલગ કોમ છે ?

ક. લા. : લગભગ એમ જ.

પ્ર. ૨. : તેમની સાથે અ જ રીતે વર્તીવ કરનામાં આવ એમ તમે કહ્યો છો ?

ક. લા. : ભ્યાનુકૂળી ધર્મને લાને વળએ છે ત્યાં સુધી એ પ્રમાણે જ થવું જોઈએ. અલબત્ત, અમેજી કોઈ સ્વતંત્ર પ્રતિનિધિત્વની માગણી કરી નથી.

પ્ર. ૨. : ધર્મની વાત બાળુએ રાખીએ તો પણ ચેરીટીઓ વિષે શું ? જોનોને હિંદુ ચેરીટીઓના લાભથી મુક્ત કરવામાં આવે એમ આપ કહ્યો છો ?

ક. લા. : નહિ સાહેબ, જાહેર ચેરીટીઓ પૂરતા તેમને ખર્ચને એક મણે તો મને વાંધો નથી. પણ જો એમ હોય તો પારસી અને મુસ્લિમ ચેરીટીઓને આપ અલગ કેમ રાખો છો ? તે કું જમણ સકતો નથી.

પ્ર. ૨. : હિંદુઓ અને પારસીઓ અથવા મુસ્લિમોનો વચ્ચે જેટલો તફાવત છે તેટલો તફાવત હિંદુઓ અને જોનો વચ્ચે છે એમ આપ ધારો છો ?

ક. લા. : એટલો જ નહિ જ. એમ છતાં પણ જોનો અને હિંદુઓ વચ્ચે થણો મોટો તફાવત છે.

પ્ર. ૨. : તો પત્રી જોનોને હિંદુ ચેરીટીઓને લાભ મળવો ન જોઈએ એમ આપ કહ્યો છો ?

ક. લા. : આપ કું કહેવા માગો છો તે કું જમણ સકતો નથી.

પ્ર. ૨. : કમીટીની દરેક બેઠક ઉરખાન કું એમ માનીને આવવો હવો કે જોનો હિંદુ સમા-

બનો એક અમૂલ્ય વિકાસ છે. તેથી આરે હમણાં જે કહ્યું એથી અને કારે વિસ્મય થયું છે. કૈનો હિંદુ ઠામનો અમૂલ્ય-વિકાસ નથી, એવો કૈનોનો કાવો છે, એમ આપનું કહેવું હું સમજું છું.

ક. શા. : સામાજિક રીતરિવાજ પૂરતાં કૈનો હિંદુઓના અમૂલ્ય છે, પણ ધાર્મિક દ્રષ્ટી અને ચેરીટીઓને કાચે વળગે છે ત્યાં સુધી હું આરપૂર્વક ફરીને જણાવું છું કે કૈનો હિંદુઓથી તદ્દન અલગ છે.

પ્ર. ટે. : કૈન ધર્મ જુદો છે એ તો સ્વીકૃત છે.

ક. શા. : નહિ સાહેબ, એ સ્વીકારવામાં આવ્યું નથી. ધારો કે ધાર્મિક કમીસરો હોવા જોઈએ, એમ તમારી કમીટી નક્કી કરે તો હિંદુઓના અન્ય વિકાસો માફક કૈનોને તે બાબત ઘાતુ પાઠવામાં આવશે. કૈનોના રીતરિવાજ શું છે તેનો ખરા અર્થ અન્ય વિકાસોના લોહોને હોવાનો જરા પણ સંભવ નથી. આ મારો કુદો છે.

પ્ર. ટે. : મેં આપને કહ્યું તેમ ધર્મના રીતરિવાજોને ઘાતુ પડે એવું અમે કશું કરવા માગતા નથી.

ક. શા. : મારે એટલું જ જોઈએ છે.

પ્ર. ટે. : ધર્મના જવા રીતરિવાજોને પહોંચી વળવામાં આવે, ત્યાર બાદ જે કાંઈ વધારાનું નાણું રહે તેનો જ અમારે વિચાર કરવાનો છે. ધર્મ એ તદ્દન જુદો મુદ્દો છે. તે અમારા કમીટીના ક્ષેત્રની બહારની વાત છે.

સ૦ : એમ છતાં એકલો કમીસર જોઈએ કે એકાં તે બાબતનો આપનો જવાબ મારે જોઈએ છે.

ક. શા. : મુખર્ષિ ધારાસભાએ આ કાયદો ધાર્યો છે. અને તેનો અમલ પાંચ સાત વરસથી કેવો ચાલે છે તેનો અભ્યાસ તમે કરો. તેના ઉપર આધાર રાખે એવું સૂચન કરું છું. પરિણામ જે સતોષકારક ન હોય તો જ કાંઈ પરિવર્તન લેવાની આવશ્યકતા છે. પરિણામ જે સતોષકારક હોય તો દ્રષ્ટી ઉપર બિનજરૂરી બોલો પડે તેવાં ગમે તે સરકારી તત્ત્વને હું વખોડી કાઢું છું.

સ૦ : એક સૂચુ માટે ધારી ભો કે પરિણામ અસતોષકારક છે ?

ક. શા. : તો જે વખતે જે પ્રકો ઉપસ્થિત થાય તે માટે જ તે ધર્મોના બહેર પ્રતિનિધિઓની મદદથી તે કરવા માટે એક અમલદારની નિમણૂક કરવી. તે બની શકે તેટલું શાકું હોવું જોઈએ.

મી. ચ. શાહ : આ તપાસનો હેતુ જુદા જુદા દ્રષ્ટી અને ચેરીટીઓના વહીવટોની દેખરેખ અને નિયંત્રણના ઉપાયો સૂચવવા એ છે. ધાર્મિક દ્રષ્ટીનો આપણે પહેલો વિચાર કરીએ. આજુકાલ કમ્પાયુટરને બાદ કરતાં કૈનોની બીજી ધાર્મિક ચેરીટીઓનો પણ વહીવટ એટલો સારો રીતે ચાલે છે કે સરકારના કોઈ પણ નિયંત્રણની તેમને જરૂર નથી એમ આપ કહેવા માગો છો ને ?

ક. શા. : આનો જવાબ મેં આગળ આપી દીધેલ છે. તમે જણાવો છો તેવા દેખરેખ અને નિયંત્રણની જરૂર તો છે જ. એ ચેરીટીઓનો વહીવટ સારો ચાલતો હોય તો પણ તેના ઉપર કંઈક અંકુશ તો જોઈએ જ.

- મી. ચ. શાહ : તો પછી જૈન ચેરોટીઓ ઉપર દેખરેખ રહી શકે એવા કાયદા સામે આપને વાંધા નથી. પ્રથમ તો આ નિર્ધારણ કેવું અને કેટલું હોવું જોઈએ, તેનો છે. કાખલા તરીકે પૂરવાર થયેલા ગેરવહીવટના કિસ્સામાં કમીશરને જૂતા ટ્રસ્ટીઓને કાઢી મૂકવાની અને નવા ટ્રસ્ટીઓ નીમવાની સગા હોવી જોઈએ એ આપને સંમત છે ?
- ક. લા. : બરે. પૂરવાર થયેલા ગેરવહીવટમાં આમ કરવા સામે મને કોઈ વાંધા નથી.
- મી. ચ. શાહ : આજુદજી કમ્પાચુજીની પેઢીનો કાખલો લખ્યો. આપ તેનું વાર્ષિક બજેટ તૈયાર કરતા હશે. આ બજેટો ચેરોટી કમીશર સમક્ષ રજૂ થાય, અને તેની મંજૂરી મળ્યે જ તેનો અમલ થઈ શકે એવા પ્રયત્નને આપ સંમતી આપો ?
- ક. લા. : ના સાહેબ. એ જાતની દખલગીરી હું પસંદ કરતો નથી. હું એમ કહેવા માગું છું કે જ્યાં સુધી જુદા જુદા ટ્રસ્ટો, જૈનોના હોય કે હિંદુઓના હોય, સારી રીતે ચાલતા હોય ત્યાં સુધી સરકાર તરફથી તેમાં કોઈ પથ જાતની દખલગીરી હોવી ન જોઈએ.
- મી. ચ. શાહ : ધારો કે અમુક ચોક્કસ હેતુ માટે આ વીસ લાખ રૂપિયા ખર્ચ કરવા માગે છે અને ચેરોટી કમીશર માને કે ખોટો ખર્ચ છે અને એવો ખર્ચ થવો ન જ જોઈએ એમ કહે, તો એવા સંજોગમાં ચેરોટી કમીશરનું નિર્ધારણ હોવું જોઈએ એમ આપ પસંદ કરો કે ટ્રસ્ટીઓને જ આ જાખતમાં છેવટની સત્તા હોવી જોઈએ એમ આપ કહો છો ?
- ક. લા. : બરે. આ જાખતમાં ટ્રસ્ટીઓને જ પૂરી સત્તા હોવી જોઈએ. ટ્રસ્ટીઓના કામ-કાજમાં ઝોલામાં ઝોલા દખલગીરી હોવી જોઈએ. બ્યારે ગેરવહીવટ પૂરવાર થાય, ત્યારે જ સરકારે માથું મારવું જોઈએ. નહિ તો કોઈ પણ મંદિરના અધિકાર સાથે અથવા તો ધાર્મિક કિર્કાકાંડ સાથે કયા પ્રકારની ધાર્મિક લામણી જોડાયેલી છે તેનો કમીશરને ખતો ખ્યાલ હોવો સંભવ નથી. અને તેથી તેના દ્વારા અન્યાય થવાનું જોખમ રહે છે.
- મી. ચ. શાહ : આજુદજી કમ્પાચુજીની પેઢીનો કાખલો જાણ્યો એ રાખ્યો. ધારો કે મુંબઈના કોઈ પણ મંદિરના ટ્રસ્ટીઓ કોઈ નવું મંદિર બાંધવા માટે અથવા તો કોઈ જૂના મંદિરનો અધિકાર કરવા માટે પાંચ લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ કરવા માગે છે. આ જાખતમાં તેમનો નિર્ણય છેવટનો મણાવો જોઈએ કે કેમ ?
- ક. લા. : અધિકારની જાખતમાં તેમનો નિર્ણય છેવટનો મણાવો જોઈએ. નવું મંદિર બાંધવા સંબંધમાં તેમને કોઈ બંધન મૂકા તો તેની સામે મને કોઈ પણ વાંધા નથી.
- મી. ચ. શાહ : આપ અધિકારનો અપવાદ શું મારે કરો છો ?
- ક. લા. : આ બધું અગત્યનો સુદો છે. અને જે મંદિરોની સંભાળ લેવાની છે, તે એકલા મોટા અને જન્ય હોય છે કે બ્યારે સૂચવેલ દખલગીરીથી કોઈ પણ અર્થ સરસી નહિ. પાંચસો રૂપિયાના પમારશાર કમીશરને આ જાખતનો ખ્યાલ પથ શી રીતે આવવાનો છે ? હું કોઈ પણ અધિકારમાં પચીસ લાખ રૂપિયા ખર્ચવા માગું છું, એમ જો તે જાણશે તો આ જાણી તેનું હલક ચાલતું ન થાય થઈ બરે કે કેમ તેની અને ખબર નથી. તેથી આ જાખત ટ્રસ્ટીઓના અભિપ્રાય ઉપર સર્વાંશી હોવી જોઈએ. અને સરકારની કોઈ પણ પ્રકારની દખલગીરી હોવી ન જોઈએ.



- મી. ચ. શાહ : પાંચ લાખનો કરવા ધારેલો ખર્ચ કેવળ દુબ્ધ પછુ હેઈ શકે છે.
- ક. લા. : આપ એમ કેમ કહી શકો ?
- મી. ચ. શાહ : તો પછી આ સંબંધમાં કોઈ એક ચોક્કસ સરકારી વ્યવસ્થા હોય તે વધારે ધ્યાનથી વૈચાર્ય નથી ?
- ક. લા. કોમની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં આ તો સીધી દખલગીરી અણ્યા, અને તેનો તો વિરોધ જ કરવો જોઈએ.
- મી. ચ. શાહ : ટ્રસ્ટીની નિમજીલ કે ફેગલલી એ દખલગીરી કહેવાય નહિ ?
- ક. લા. : કોઈ પણ નાણાયક ટ્રસ્ટને દૂર કરીને તમે જાહેર ટ્રસ્ટીનું લક્ષ્ય ખુરૂ રક્ષણ કરવા માગતા હો તો એ રીતે સરકારનો જે અધિકાર છે એ જ કાર્ય તમે કરી શકા છો. પણ હું અમુક રકમ જીલ્લોદાર માટે ખરચવા માગું છું. તેની સરકાર પાસેથી મારે મળૂં મેળવવો જોઈએ. એમ જમારે તમે સૂચવો છો, ત્યારે મારા ધર્મના આચાર વ્યવહારમાં તમે એ કસપણે દખલગીરી કરી શકા છો એમ જ મારે કહેવું રહ્યું.
- મી. ચ. શાહ : એક બીજો દાખલો લખ્યો. દરેક મંદિરમાં કરવામાં આવતા ખર્ચો એ પ્રકાર નાં હોય છે નિત્ય અને નૈનિતિક. દરેક મોટા મંદિરના વહીવટકારીઓએ ચાલુ દૈનિક ખર્ચમાં તેમને કેટલી રકમ જોઈશે, અને વાર્ષિક જીલ્લોવા પાછળ કેટલી રકમો જોઈશે, તેનું બજેટ કમીશ્નર પાસે રજૂ કરવું જોઈએ કે કેમ ? એ સંબંધમાં આપ શું ધારો છો ?
- ક. લા. : બીલકુલ નહિ.
- મી. ચ. શાહ : ધારો કે ટ્રસ્ટીઓ મોટી મોટી રકમો ખરચે જાય છે, અને તે કેવળ નાણાંની દુબ્ધ છે, આવા કિસ્સામાં સરકાર તરફથી કોઈ પણ પ્રકારના નિયંત્રણને આપ સહમત ન કરો ?
- ક. લા. : હું બીજા ધર્મ વિષે કશું પણ કહેવા માગતો નથી. એમણે શું કરવું કે એમના વિષે તમારે શું કરવું તે તેમણે અને તમારે વિચારવાનું છે. હું તો અહીંયાં જોનોનો જ પક્ષ રજૂ કરવા આવ્યો છું, અને જૈન ધર્મ કેમ ચાલે છે તે હું જામણું છું.
- મી. ચ. શાહ : જૈન ટ્રસ્ટો બહુ સારી રીતે ચાલે છે, તે હું જાણું છું.
- ક. લા. : સાહેબ એ હું જાણતો નથી, પણ હું આજ્ઞા રાખું છું કે જૈન ટ્રસ્ટો સારી રીતે ચાલતાં હશે.
- મી. ચ. શાહ : જો આખી કામ માટે એક નિયમ કરવામાં આવે તો જૈનોને તેમાંથી બાકાત રાખવામાં આવે તેમ આપ ધ્યાનમાં છો ?
- ક. લા. : આ બાબત વિષે મેં ખૂબ બાર ઘટને કહ્યું છે, કારણ કે જૈનોના ખાલો અને રીતરિવાજો કેવળ જાન પ્રકારના છે. ટ્રસ્ટીની જ્યાં જ્યાં જોરબવસ્થા થતી હોય, ત્યાં તેના ઉપર જરૂર નિયંત્રણ મુકાવું જોઈએ. પણ ધાર્મિક રીતરિવાજના સંબંધમાં ટ્રસ્ટીઓ ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનું નિયંત્રણ હોવું ન જોઈએ.
- મી. ચ. શાહ : જો નકામી બાબતો ઉપર પેલા ખર્ચવામાં આવના હોય તો તે જોરબવસ્થા ન અણ્યા ?

ક. શા. : નકાશું શૈને મળ્યું, તેને લગતો આપ અને એક દાખલો આપશો ? જોને નકાશું કહો છો તે શું તે અને સમજાવશો ? કોઈ પણ બાબતને નકાશી કે કામની માની લેવા માટે કોઈક ધારણ તો જોઈશો જ. આજુ'દહ કમ્પાઈલની પેટીના વહીવટ તરફ નજર કરે. તે પેટી કેટલાંયે મંદિરો સહાય છે, અને તેણું વાર્ષિક બજેટ રૂપિયા ત્રણ લાખ લગભગનું હોય છે, તે બજેટની વિગતમાંથી નકામી લેખી કાઢાય એવી એક પણ બાબત અને બતાવો.

મી. મ. શાહ : મારો આ પ્રશ્ન સામાન્યતઃ છે. આજુ'દહ કમ્પાઈલની પેટીને ઉદ્દેશીને નથી.

ક. શા. : એ સબ્જમાં મેં બધાવી દીધું છે, કે હું તો અહીંયાં જોના તરફથી રજુઆત કરવા આવ્યો છું.

ધારપુર : વિગતો નહીં કરવાનું કામ ટૂંકમાં હરતક રહેવું જોઈએ, પણ વિગતો નહીં કર્યા બાદ તેના અમલમાં કોઈ ભૂલ કે ભંગ થતો હોય, તો સરકાર દખલગીરી કરે તેમાં આપને વધી નથી એ પ્રકારની મારી સમજાવવા બરાબર છે ?

ક. શા. : જો કેઈ પણ પ્રકારની ગેરબંધન આલતી હોય, તો સરકાર બંધ દખલગીરી કરે.

ધારપુર : ધારો કે રોજની પાછળ કેટલા મધ્ય તેલ વાપરવું, તે બાબત બજેટમાં નહીં કરવામાં આવી છે, અને લગતી વિગતો ટૂંકમાં જો નહીં કરી હોય, પણ વિગતના અમલમાં ગેરબંધન આલુમ પડે તો સરકાર વચ્ચે પડે કે નહીં ?

ક. શા. : નહિ સાહેબ. તેના અમલમાં એવી દખલગીરી થવી ન જોઈએ. જો કોઈ પણ પ્રકારની ઉત્પાત થતી હોય, અથવા તે કોઈ વ્યક્તિ તેમાંથી અંગત લાભ ઉઠાવતી હોય, તો સરકાર જરૂર વચ્ચે પડે, પણ વિગતના આલુ અમલમાં કોઈ પણ પ્રકારની દખલગીરી હોવી ન જોઈએ.

સ૦ : ધારો કે તમેએ દેવ ઉપર ૧૦ શેર દૂધ ચઢાવવાનું નહીં કર્યું છે, અને ધારી લો કે દૂધ તેમને ચઢાવવાનું નથી. તો આ બાબતમાં સરકારને દરમ્યાનગીરી કરવા દેશો ?

ક. શા. : ના સાહેબ. આ તે સાવ નહીં બાબત છે, અને તે એક એવું બાબત છે, કે જોમાં જો સરકાર આવી બાબતમાં દરમ્યાનગીરી કરવાનું સર કરે તો કુનિયામાં હરેક જગ્યાએ સરકાર અગ્રિય બની જાય.

સ૦ : વિગતમાં નહિ ઊતરતાં ધારો કે મંજૂર કરેલી રૂબ જો અલ કરવામાં નહિ આવે તો તે કરાવવા માટે સરકારને દરમ્યાનગીરી કરવા હો કે કેમ ?

ક. શા. : ઝીણી બાબતમાં નહિ જ. નાણાંની ઉત્પાત કે કેવળ દુરુપયોગ થઈ રહી હોય એવા અંગેમાં જ. દાખલા તરીકે જોનામાં શિક્ષા આપવાનો કોઈ રીતરિવાજ નથી. હવે ધારો કે આજુ'દહ કમ્પાઈલ રૂ. ૩૦૦૦૦ જેવી મોટી રકમ આપતી કાલથી શિક્ષા આપવા પાછળ ખરચવા માટે છે. એ અંગેમાં સરકાર જરૂર વચ્ચે પડી શકે છે. અને કહી શકે આ તમારી સપાની બહારની વાત છે, એટલે આ અંગે નહિ થવા દઈએ. અંગેમાં સરકારી દખલગીરી જોનામાં એ હી હોવી જોઈએ.

સ૦ : ઉત્પાત કે દુરુપયોગ શિવાય બીજી કોઈ પણ બાબતમાં સરકારી દખલગીરી ન હોવી જોઈએ એવું મારું કહેવું ખરું છે ?

ક. શા. : તે ખરું છે.

જા. : અંદાજપત્રમાં મંજૂર કરવામાં આવેલી રકમ જો તેને ખર્ચો નહિ તો તે એક દુરુપયોગ લેખામ. મોટી અમર નાની બાબતના ભેદભાવ વગર તે એક પ્રકારનો દુરુપયોગ છે.

ક. શા. : મને એક વસ્તુ કહેવા દો કે, જેવડે સરકારી તંત્ર ટૂંકી મંજૂરી કરતાં વધારે કાર્ય કુશળ ન હોઈ શકે તમારા મંત્રણ પ્રમાણે સરકારી તંત્ર વધારે સક્રિયતાથી અને દેવી સક્રિય ધરાવનારા જોતું જાનેણું હોય છે. જેવડે ટૂંકીઓની બંધાવટની તો રહેલી જ છે. અને તેમ છતાં તમેજી બહુજીવું તે મુજબનું કાર્ય જાને તો તમારા કમીસરો ત્યાં છે.

જા. : કમીસર આવી બાબતોમાં તેને સત્તા પ્રાપ્ત થયા સિવાય યી રીતે વચ્ચે પડી શકે ? સરકારી દબજગીરીને તદ્દન વિરૂદ્ધ હોવાનું તમે બહુજીવો છો.

ક. શા. : ઉચાપત અમર નાણાંના દુરુપયોગ અંગે સરકારની દરમ્યાનગીરી જો કરવામાં આવે તો તે મને માન્ય છે. પરંતુ નજીવી બાબતોમાં સરકારી દબજગીરી મને માન્ય નથી.

જા. : અંતર્યામીના દિસામ તપાસણી અંગે શું છે ? સરકાર નસુકત તપાસણીશો પાસે દિસામ તપાસરાવવા તમે સંમત છો.

ક. શા. : ના દિસામ તપાસવાનું કામ અમારા ઝોડીટકાં મારફત થવું જોઈએ. મનમંદે ઝોડીટરના રોજાણુ અંગે અમારે રૂ. ૫૦૦ ના બદલે રૂ. ૫૦૦૦ નો ખર્ચ વહોરવો પડે. આખી દુનિયામાં એ પુરવાર થયેલ છે કે સરકારી તંત્ર વધુ ખર્ચાળ હોય છે. જેવડે ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટસ પણ સરકારી એકાઉન્ટન્ટસ છે. અને તમે તેમ સૂચવી શકો છો કે બહુ દિસામી કામ સરકારે મંજૂર કરેલાં એકાઉન્ટન્ટસ મારફત તપાસરાવવું જોઈએ. સરકારે મંજૂર કરેલા એકાઉન્ટન્ટસ ધણી બંધાવટો વ્યકિતઓ છે અને તે લોકો કંપનીઓના કરોડો રૂપિયાના દિસામો તપાસે છે. આ તો ધણી જ નાની રકમ છે. તમારી કમીસરીએ સંતોષ રાખવો જોઈએ કે ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટસની મારફત દિસામની તપાસ થાય તો તે વધુ આવકારદાયક છે.

જા. : કમીસરીને એવી સૂચના કરવામાં આવેલ છે કે ઝોડીટરો પણ જાતજાતના હોય છે. અને ટૂંકીઓ પણ જાતજાતના હોય છે.

ક. શા. : ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટસ સામે પગલાં લેવાનો સરકારને અંતર્યામી અધિકાર છે. તેમની નબળાઈની કમળે સરકારી ઝોડીટરનો યોગે ટૂંકીઓ પણ ઉપર શાકવો તે વ્યાજબી ગણાશે નહિ.

### પ્રશ્નકાર : ચીમનલાલ ચક્રવર્તી શાહ

ચી. ચ. શાહ : એવી કારિવાદ કરવામાં આવે છે કે હિંદુઓને બામુ પડતા કામદાઓ જોનેને વિના કારણુ બામુ પાકવામાં આવે છે. આ અંબધમાં અને ખાસ કરીતે દેવલખ અંબધમાં જે કાર્ક સામીય ઉદ્યેગો હોય તે અમને બંધાવવા કૃપા કરશો.

ક. શા. : હા જી, પ્રયત્ન કરીશ.

ચી. ચ. શાહ : ધારા કે એમ માની લાકાં કે દેવલખને મદિર અને મુર્તિ સિવાયના કાર્ક પણ કમીસરી ઉપયોગ થવો ન જોઈએ એમ કૌન લાઓ કહે છે, એમ છતાં પણ એવા ધાર્મિક ઉદ્યેગો બાબુએ રાખીને કામદાથી એવી મોઠવણુ કરવામાં આવે કે જે કાર્ક

વધારાના નાણાં હોય, તે સામાજિક કાર્યોમાં વાપરવાં જોઈએ, તે એ વૈભવ નહિ મળ્યાય ? હરિજનો સંબંધમાં પણ ધાર્મિક પ્રતિબંધોની ઉપેક્ષા કરીને જ કામદારી તમને મંદિર પ્રવેશનો હક આપવામાં આવ્યો છે એ આપ જાણો છો ?

ક. શા. : સાહેબ, મારા અંત અભિપ્રાય તરીકે હું એમ રજૂ કરવાની રજા લઉં છું કે દેશના સમગ્ર દિશાની ખાતર હિંદુ અને જ્ઞાન સરકૂતી જેવાં છે તે જ સ્વરૂપે આપણે તેને જળવધવી જોઈએ અને એની સાથે આપણે કોઈ પણ જાતની રમત કરવી ન જોઈએ. તમે કહો છો તેનું પરિણામ તો જે ધાર્મિક ખ્યાલો અને માન્યતાઓ અમને છેલાં જે હજાર વર્ષથી વારસામાં મળ્યા છે તેની સાથે ખેલ ખેલવા જેવું આવે. અને એક વખત એ રીતનો વર્તીવ સર કરવામાં આવે તો પછી એનો છેડો હાંપી આવે તે કોઈ કહી શકે તેમ નથી. હું આ જાણતી મહત્તમપણે વિરુદ્ધ છું.

મી. ચ. શાહ : દરેક સુધારા સાથે સહઆતમાં તો વિરોધ હોય છે જ.

ક. શા. : આ જાણતને સુધારો કહેવો એ જરોખર નથી, એમ મને લાગે છે. દરેક ચોક્કસ હેતુ માટે જીભા કરવામાં આવે છે અને તેની પાછળ ચોક્કસ ભાવના અને લામણી હોય છે. એ ભાવ અને લામણી ઉપર તમે એક વખત હાથે તેમ પ્રહાર કરવા માંકશો, તે પછી ચેરીટીઓ માટે હંક મેળવવાનું મુશ્કેલ બની જશે.

મી. ચ. શાહ : મદ્રાસ જાણ્યુ આવેલા તીરપતિના મંદિરના વધારાના નાણાંમાંથી પાંચ મોટી શિક્ષણ સંસ્થાઓ આવે આવી રહી છે અને તે સંસ્થાઓમાં હિંદુ ન હોય તેમને પણ દાખલ કરવામાં આવે છે અને તેમ કરવાથી હિંદુ સરકૂત કે ધર્મને કોઈ પણ પ્રકારનો ધક્કો લાગ્યો નથી. જેનો આથી કોઈ અલગ પ્રકારના હોય એમ હું માનતો નથી.

ક. શા. તીરપતિ મંદિર વિષે મને કશી ખબર નથી.

મી. ચ. શાહ : ચેરા ટેમ્પલ દરેકમાં કેટલાક કેવળ ધાર્મિક હોય છે અને કેટલાક સામાજિક હોય છે. ધાર્મિક દરેક સાથે ચોક્કસ પ્રકારની ભાવના અને લામણી જોડાયેલા હોય છે એ હું કબૂલ કરું છું, પણ જેને આવી લામણી કે ભાવના સાથે કરી સંબંધ નથી એવા શૈક્ષણિક વૈદ્યાય જમવા તો અન્ય પ્રકારની સરથાએને લગતા દરેક સંબંધમાં ચેરીટી કમીશરને વધારે સત્તા હોવી જોઈએ એમ આપ ધ્વનિઠા ખરા કે નહીં ? અથવા દરેક સંબંધમાં જાન્ટેટ રજૂ કરવાની ફરજ પાડતી તેમજ આણુ હિંસાળ પર દેખારેખ રાખવાની સત્તા ચેરીટી કમીશરને હોવી જોઈએ એમાં આપ અંત યાઓ છો કે નહીં ?

ક. શા. : સરકાર અને સરકારી તંત્રની હું તો ઝોલામાં ઝોળી દખલગીરી પસંદ કરું. વધારે દખલગીરી દાખલ કરીને તમે લોકોને વધારે અને વધારે પગલા બનાવશો અને એ રીતે તમારા સાથે દેશની ચોક્કસ કુસેવા થવાની.

મી. ચ. શાહ : પણ લોકો અથવા દરેકોએ પર જ કેવળ આવાર રાખીને માલવાના તો બંધકર પરિણામે આવ્યાં છે.

ક. શા. : તે તો આંકડાઓ અને દાખલાઓથી ધુરવાર મનું જોઈએ.

ત્યારબાદ કમીટીના પ્રમુખે અને લગતા કોઈમાં જે સંખ્યાનંધ કેસો કામ છે તે તરફ શેક કરવાનું આન જોઈયું હતું.

શ્રી. ચ. શાહ:—વધુ મોટા વેપારીઓના ચોપડાઓમાં શુભ ખાતું એ નામનું ખાતું હોવ છે. આ ખાતામાં દહાવેલી રકમના વહીવટ ઉપર કોઈ પણ ખાતું નિર્ધારણ હોવું આપ ઇચ્છે તે બરાબર ?

ક. શા. : જેવા તમે એમ કરવા લાગશો કે તુરત જ એ ખાતાઓ અદસ્ત થઈ જશે. આપે ઝોજામાં ઝોજી દબામીરીના ધોરણે જ આ બધી બાબતોનો વિચાર કરવો જોઈએ.

ત્યારબાદ શ્રી. કરતુભાઈએ આખી કમિટીને આશુ પર્વત તેમજ રાણકપુરની સુલાકાત લેવાની દરીને વિનંતિ કરતાં જણાવ્યું હતું કે “એ પ્રવાસ ત્રણ દિવસમાં પૂરા કરી શકીએ. એમ કરવાથી આપ જાતે આ મંદિરોનો વહીવટ કેમ ચાલે છે તે જોઈ શકશો અને તેને સારી રીતિમાં રાખવા માટે નાણાંની કેટલી જરૂર છે તેનો પણ આપ આશુ લઈ શકશો. કોઈ પણ જાતનો નિર્ણય લેવાયા પહેલાં કમિટીએ આ સ્થળો જેવાં જોઈએ એમ કું ધારું છું અને જે એમ કરવામાં આવશે, તે જ વિચારો કું ધરાવું છું” એ જ વિચારો પર આપની કમિટી વળશે એવી અને ખાતરી છે.

કમિટીના પ્રમુખે આ નિર્ધારણ બદલ શેઠ કરતુભાઈનો ઉપકાર માન્યો અને જુગાનીતું કામ પૂરું થયું.

ટેન્ડુલકર કમિટીની કામગીરી અંગે—

## જૈન સંઘોના ઠરાવો

[ ટેન્ડુલકર કમિટીએ જુદા જુદા સદગૃહસ્થોની જુગાની લઈને ધર્મોદા નાણાં અંગે સુખ્ય સરકારને બહામણો રૂપે જે અહેવાલ તૈયાર કર્યો છે તે સંબંધમાં જૈન સંઘના દર્શનિકુ અંગે જુદા જુદા મામોના જૈન સંઘોએ જે ઠરાવો પસાર કર્યા છે તે મળી શક્યા છે તેટલા અહીં રજૂ કરીએ છીએ. —તંત્રા ]

અમદાવાદના જૈન શ્રીસંઘે સર્વાનુમતે પસાર કરેલા ઠરાવો

વિ. સં. ૨૦૦૪ ના નેહ વડ પહેલી નેમ તા. ૩૦-૬-૪૮ ને જુલવારે સવારે ક્ષા વાગે અમદાવાદના જૈનોના કક્ષ સંઘની સભા સંધપતિ નમરશેઠ શ્રી વિમળભાઈ મયાભાઈના પ્રમુખશાને, શ્રી નમરશેઠના વડે મળી હતી. આ સભામાં સર્વાનુમતે નીચેના ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા:—

પહેલો ઠરાવ : પ્રમુખશાનેથી નીચે જુલજનો રજૂ કરાયો હતો:—“ હિન્દુ તેમજ જૈન ધાર્મિક તથા સામાજિક કે સંસ્થાવતી દરેક અને હકોના વહીવટ અંગે તપાસ કરવા અને યોગ્ય બહામણો કરવા માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ટેન્ડુલકરના અધ્યક્ષપદે સુખ્ય સરકારે જે કમિટી નીમી છે તેમની વાસે પહેલી શેઠ શ્રી કરતુભાઈની જુગાની ઉપર પૂરતો વિચાર કરી, તે કમિટી જૈન ધાર્મિક કરો કે સંસ્થાવતી હકોનો ઉપાયોમ જે નિર્ધારે

અપ્પાવતો કરવામાં આવી હોય તેની મર્યાદા બહાર ધાર્મિક અને નૈતિક રીતિએ ન થઈ શકતો હોવાથી, તેમાં સરકારી દરમિયાનગીરી કરવાની જગ્યાએ કંઈ નહિ, એથી અમદાવાદના જૈનોના સહજ સંબંધી મળેલી આ સભા આજ્ઞા રાખે છે. અને ના. મુખ્ય સરકારને પણ પ્રબળ ધાર્મિક સ્વતંત્રતા અપાધિત રાખવા અને તેમાં હસ્તક્ષેપ નહિ કરવા આ સભા આમલક પૂર્વક વિનંતિ કરે છે.”

બીજો ઠરાવ : શેઠ શ્રી જમુભાઈ મુનીલાલ સુતરીઆએ રજૂ કરતાં તેને શેઠ શ્રી કેશવલાલ લક્ષ્મણાઈએ અને શ્રીયુત ચન્દ્રકાન્ત વઢાણે ટેકા આપ્યો. તે ઠરાવ નીચે મુજબ છે:—“ જૈનો અને હિન્દુઓના કેલોક સામાજિક રીતરિવાજોમાં સમાનતા હોવાથી અને ધાર્મિક હક્કો, સરક્ષણના પ્રશ્નોની વિચારણાના પ્રશ્નોને પણ અમે જૈનોને હિન્દુઓના જે ભેગા મણી લેવામાં આવે છે. અમે જૈનો અને હિન્દુઓના ધાર્મિક સિદ્ધાન્તો અને માન્યતાઓમાં ધક્કું અંતર છે. આ સ્થિતિમાં અમેને હિન્દુઓના ભેગા મણવાથી જૈન સંસ્કૃતિ અને હક્કોનું ધક્કું નુકસાન થયું છે. એથી અમદાવાદના જૈનોના સહજ સંબંધી આ સભા ધાર્મિક અને તેવા પ્રકારની વ્યાખ્યાઓમાં જૈનોને હિન્દુઓના ભેગા ન મણવા, ના. સરકાર સમક્ષ નમત્તા પૂર્વક માગણી કરે છે.”

ત્રીજો ઠરાવ: શેઠ શ્રી જકુભાઈ મણિલાલે રજૂ કર્યો હતો અને તેને શ્રીયુત ચીમનલાલ કેશવલાલ કઠીઆએ ટેકા આપ્યો હતો. તે ઠરાવ નીચે મુજબનો છે:—“અમમણ્ય જૈન માન્યવાન અને શ્રીમાનું શેઠ શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના પ્રમુખ શેઠ શ્રી કરપુરભાઈ લાલભાઈએ શ્રી ટેન્ડુલકર કમિટી સમક્ષ પોતાની જુગાનીમાં પાવત્ર દેવદ્રવ્યના રક્ષણ માટે તથા વહીવટ વગેરે વાનંતોમાં જૈન સિદ્ધાન્ત અનુસાર જે દર્શિ/મન્દુઓ સ્પષ્ટ રીતિએ રજૂ કર્યો છે, તેને શ્રીસંબંધી આ સભા અનુમોદન આપવા સાથે અન્ય સથળોના માસલોને શેઠ શ્રી કરપુરભાઈની જુગાનીને અનુમોદન આપવા જગ્યાએ કરે છે અને શેઠ શ્રી કરપુરભાઈને હાર્દિક અભિનંદન આપે છે. તદુપરાન્ત કમિટી સમક્ષ બીજા જે જે ગૃહસ્થોએ જૈન સિદ્ધાન્ત અનુસાર જે જે વિચારો દર્શાવ્યા છે, તે માટે તેઓને અભિનંદન આપે છે.”

આ પછી ચોથો ઠરાવ આજની સભાએ કરેલા સહજાથે ઠરાવોની નકલો ધરતી સ્થળોએ મોકલી આપવાની અખક્ષ શ્રી સહપતિને જાણામણુ કરનારો અને પાંચમો ઠરાવ અખક્ષશ્રીને આજાર માનવા સંબંધીનો પસાર થયો હતો.

### મુખ્યમાં જૈનોની જાહેર સભામાં પસાર થયેલા ઠરાવો

મુખ્ય સરકારે ઝાંન. બરડીજ ટેન્ડુલકરના પ્રમુખસ્થાને હિન્દુઓના ધાર્મિક ઠરાવો અને અપ્પાવતોની વ્યવસ્થાદની તપાસ માટે નિમેલી કમિટીએ અખત્યાર કરેલી વલણ અને પદતિ અંગે વિરોધ દર્શાવવા અને ધાર્મિક ઠરાવો અને કોંડોના ઉદ્દેશાનુસાર ચતા વહીવટમાં હસ્તક્ષેપ ન કરવા આમલક કરવા માટે મુખ્યના જૈનોની એક જાહેર સભા રાંચવાર તા. ૨૭ જુન ૧૯૪૮ ના રોજ સંધ્યાના ૨૫. ટા. ૧૦ ( ૬૭ ) વાગે જુલેશર ઉપર આવેલા શ્રી લાલમુખ્ય જૈન ઉપાસવમાં શ્રીમાન શેઠ અણ્ણલાલ કાલોદાસના પ્રમુખ-

સ્થાને નીચેના મુદ્દરોની સહીથી જોવાવવામાં આવી હતી. શેઠ માણેકલાલ યુનીલાલ, કાંતલાલ ઇશ્વરલાલ, ચૌપટલાલ ધારણીલાલ, નમોનદાસ કરમચંદ, ભાઈચંદ નમોનભાઈ ઝવેરી, દેવજી ટાકરથી મુલજી રતિલાલ કાંતદાસ, જીવતલાલ પ્રતાપશી, ધીરજીલાલ જીવાભાઈ, મુલચંદ મુલાખીદાસ, રમણલાલ ઠક્કુભાઈ, ચંદકાંત જીભચી, આઉચંદ જોષાભજી, ચંદુલાલ ખુસાભચંદ, વાડીલાલ જોડાલાલ શાહ, જીવજીલાલ લક્ષુભાઈ, રવજીભાઈ સોજીપાળ, મેધજીભાઈ સોજીપાળ, દામજીભાઈ જોડાભાઈ, મગનલાલ મુલચંદ શાહ, ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ, જેતરલાલ હરિચંદ કેશવલાલ વલ્ચેચંદ, ભાણુજી ધરચી સાપરીઆ, કાંતલાલ મગનલાલ શાહ, એવાસપ્રજાદ જૈન, પુનમચંદ ધંસીલાલ, હરજોવિંદદાસ જીવરાજ, જમનાદાસ મોનજી, પ્રેમચંદ જોષાજી, નરોત્તમદાસ જોડાભાઈ, જોહારમલ મોતીલાલ, કેશવલાલ મોહનલાલ અંધવી, ચીમનલાલ નેમચંદ શ્રોફ, ચીનુભાઈ લાલભાઈ શેઠ, મોહનલાલ તારાચંદ શાહ, હકીરચંદ કેશરીચંદ શ્રોફ, મગનલાલ લાલજી, મણીલાલ મોહનલાલ હેમચંદ, કિવલાલ નરપતલાલ, કાલોદાસ હરજીવન, કાંતલાલ નાનાલાલ, અમૃતલાલ કાલીદાસ દોશી, ડામોદરદાસ કરમનદાસ, પ્રેમજી નામનદાસ, લક્ષુભાઈ કંચચંદ, કાધીભાઈ મલાલચંદ અને લક્ષ્મીચંદ મુલાખચંદ ઝવેરી.

આ સભામાં જૈન ભાઈ-મહેનોની ધણી મોટી સંખ્યામાં હાજરી હતી. સરખાતમાં શ્રી મગનલાલ મૂળચંદ શાહે શ્રી ટેન્ડુલકર સમિતીની નિમજી કનો હવેલ વગેરે બધાબધું હતું અને એ વાત ઉપર ખાર મૂક્યો હતો કે—“આપણું દેવદંભનાં નાણાંનું કોઈ બીજી રીતે ઉપયોગ કરવાનું કહેવામાં આવે તે સામે આપણો અખત વધી છે. એ સિદ્ધાન્ત અંગે જીવતાજીમાં પ્રબંધી કાઉન્સિલ સુધી ડાહ્યા લાગ્યા છે અને માનનીય ધારાસભી ડો. એમ. આર. જયકરે પણ એ અંગે અભિપ્રાય આપ્યો છે કે—ટરોનાં નાણાં કેવી રીતે ખર્ચવાં તેમાં હરતક્ષેપ કરવાનો સરકારને જરાયે હક્ક નથી.” વગેરે.

પહેલો ઠરાવ: આ પછી શ્રી કાંતલાલ મગનલાલ શાહે એવો ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો કે—“હિન્દુ તેમજ જૈન ધાર્મિક અને સામાજિક સખાવતી હડોના વહીવટ અંગે તપાસ કરવા અને ચોખ્ખો બહામણો કરવા માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી ટેન્ડુલકરના અધ્યક્ષપદે મુજબ સરકારે જે કમિટી નીમી છે તે કમિટી મલકુર તપાસના પરિણામે પોતાની બહામણોમાં જે નિમિત્તે સખાવતો કરવામાં આવી હોય તે તેની મનોકામાં ફેરફાર કરવા અને તે બીજી રીતે ખર્ચવા એવી કોઈ પણ બહામણ કરે તો તે તરફ મુજબના જૈનોની આ બહેર સજા પોતાનો અખત અણુરમે અને વિરોધ બહેર કરે છે.”

આ ઠરાવને શ્રી મનસુખલાલ હીરાલાલ લાલને અને શ્રી મોતીચંદ ત્રિવરલાલ કાપ-દિવાળે ટેકો આપ્યા બાદ માત્ર એક વિરુદ્ધ મતે ઠરાવ પસાર થયો હતો.

બીજો ઠરાવ: પહેલો ઠરાવ પસાર થયા પછી શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપશીએ એવો બીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો કે—“ટેન્ડુલકર કમિટી સમક્ષ જે જીવતાંએ રજૂ થયે તેમાં શેઠ શ્રી આણંદજી જ્યાણજીની પેટીના પ્રમુખ અને નણીયાં જૈન ઉલોચપતિ શેઠ હરજીભાઈ લાલભાઈએ જૈન સિદ્ધાન્તાનુસાર જીવતાંમાં જે હર્ષિલિ-દુઝો રજૂ કર્યાં છે, તેને આ સજા અનુમોદન આપે છે. તેઓશ્રીની જીવતાંની પરથી તેમનામાં કહેલો ધર્મ

સુલે. સમજાવે. પ્રત્યેકી. અનુપમ લીલી કાવચ-તરી આવે છે. એટલું જ નહીં પણ સમાજને તે માર્ગદર્શન કરે છે. તે માટે આ સભા તેઓથીને દાર્શિક અભિનંદન આપે છે. તદુપરાંત, બીજા જે સુલેશોએ પોતાની જુગાનીમાં જૈન શિક્ષાતાના પ્રાતપાદન માટે જે જે વિચારો રજૂ કર્યા છે, તે માટે તેઓને પણ અભિનંદન આપે છે."

આ ઠરાવને શ્રી શિવલાલ નરપતલાલ મણીવાર તથા શ્રી. સુરચંદ પી. બઢામીએ ટેકા આપ્યા બાદ ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

ત્રીજો ઠરાવ-આ પછી શેઠ રમણલાલ દલસુખભાઈએ ત્રીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો કે- "જેનોની આ જાહેર સભા ઉપરોક્ત ઠરાવો અંગે ઘટતી સર્વ કાર્યવાહી કરવા નીચેની સમિતિ પોતાની સંખ્યામાં વધારો કરવાની સત્તા સાથે નિયુક્ત કરે છે. શેઠ અમૃતલાલ કાળીદાસ (ચરનેન) તથા શેઠ કાંતિલાલ ધરધરલાલ, શેઠ અમૃતલાલ કાળીદાસ દોસી, શેઠ રવજીભાઈ સોજાવાલ, શેઠ મેવજીભાઈ સોજાવાલ, શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ, શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપજી, શેઠ નરોત્તમ જેઠાભાઈ, શેઠ મગનલાલ મૂળચંદ શાહ, શેઠ રમણલાલ દલસુખભાઈ, શેઠ સુરચંદ પી. બઢામી, શેઠ સાંનિલાલ એમ. શાહ શેઠ મોતીચંદ મા. કાપડીયા, શેઠ બાઈચંદ ન. ઝવેરી (સભ્યો) તથા શેઠ દામજીભાઈ જઠાભાઈ જે. પી. અને શેઠ ચીનુભાઈ લાલભાઈ સોલીશીટર (મ'ગેઓ)"

ઉપરનો ઠરાવ, શ્રી મણિલાલ મોહનલાલના અને શ્રી ભાઈચંદ નગીનભાઈના ટેકા પછી સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો. બાદ પ્રમુખશ્રીના પ્રાસંગિક વિવેચન તથા આભાર બાદ સભા વિસર્જન થઈ હતી.

ભાવનગરના જૈનોએ પસાર કરેલ ઠરાવ-શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાએ આ પ્રશ્નની વિચારણા કરી ઠરાવ કર્યો છે તેનો સાર એ છે કે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના પ્રમુખ મીયુત કરપુરભાઈ લાલભાઈએ ટેન્ડુલકર કમીટી સમક્ષ દેવદ્રવ્ય આદિ બાપતર્ક પોતાના જે ધાર્મિક વિચારો દર્શાવ્યા છે એને આ સભા અનુમોદન આપે છે. અને શેઠ મોતીચંદ મિરધરલાલ કાપડીયા, જૈન. સ્વે. ડા. ના સેક્રેટરી શેઠ દામજી જેઠાભાઈ, શ્રી મોહનલાલ ભવવાનદાસ ઝવેરી વગેરેએ ધાર્મિક દ્રવ્યના રક્ષણ માટે જે જુગાની આપી છે તેને આ સભા આવકારે છે.

જીનાગઢના જૈનોએ પસાર કરેલ ઠરાવ-તા. ૨૮-૬-૧૯૪૮ સોમવારે શ્રી જૈન ધર્મ આરોધક સમાજની સામાન્ય સભા મળતાં નીચેનો ઠરાવ કરવામાં આવેલ.

"હાલમાં મુંબઈ સરકારે ધર્મદા પબ્લિક ટ્રસ્ટોની તપાસ અર્થે નીમેશ બી ટેન્ડુલકર કમીટી સમક્ષ શેઠમી કરપુરભાઈ લાલભાઈએ આપેલી જુગાનીને પોતાની અનુમતિ હોવાનું આ સભા સહર્ષ જાહેર કરે છે અને પ્રસ્તુત જુગાની આપરા બદલ શેઠમી કરપુરભાઈ લાલભાઈને આ સભા અંતરના અભિનંદન પાઠવે છે."

આમોદના જૈનોએ પસાર કરેલ ઠરાવ-શ્રી જૈન મુવક મંડળના આમને પૂજ્ય સુબુદ્ધિવિજય ગઢારોજના પ્રમુખપણા નીચે પંચની ધર્મસાળા પર તા. ૪-૭-૪૮ ને રવિ-



વારે સવારના ૬-૩૦ વાગે આગેક સહય જેન સંધની મથેલી ભલેર સખામે નીચેની મતભવના દરાવે સરીલુલે પચાર ક્યાં છે. શી ડેકુલકર કમીટી સમજ શેક કસ્તુરભાઈ ની જુગાની મુલ્ય ધાર્મિક દરેકા કે સખાવતી રૂઠેને ઉપયોગ ને નિમિત્તે સખાવતે કરવામાં આવી હેમ તેની મર્યાદા બહાર ધાર્મિક અને નૈતિક રીતિએ ન થઇ શકતો હોવાથી તેમાં સરકારી દરમીયાનગરી કરવાની જાણાયલુ કરતે નહીં જેવી આગેદના સહય સંધની મથેલી આ સભા આજા રાખે છે અને મુગ્ધ સરકારને પણ પ્રત્નની ધાર્મિક સ્વતંત્રતાને અપાધિત રાખવા અને તેમાં હસ્તક્ષેપ નહિ કરવા આ સભા આગેદપૂર્વક વિનવિ કરે છે.

જેનો અને હિંદુઓના ડેકુલકર સામાજિક રીતરિવાજોમાં સખાવતા હોવાથી ધાર્મિક હકો અને સંરક્ષણના પ્રયોગની વિચારણાના પ્રકારે પણ જનેને હિંદુ ભેગા મથી ભેવામાં આવે છે અને હિંદુઓના ધાર્મિક સિદ્ધાંતો અને માન્યતાઓમાં ધલું અંતર છે. આ રિથતિમાં હિંદુઓ ભેગા મથવામાં જેન સંકૃતિ અને હકોને ધલું લુકલાન થયું છે, જેથી આગેદના જોનોની સહય સંધની આ સભા ધાર્મિક અને તેવા પ્રકારની માન્યતામાં જોનેને હિંદુઓ ભેગા ન મથવા સરકાર સમજ નમતાપૂર્વક આગણી કરે છે.

શેક શી કસ્તુરભાઈ જાણનાકમે શી ડેકુલકર કમીટી સમજ પોતાની જુગાનીમાં પવિત દેવદભના રક્ષણ માટે તથા વહીવટ વચેરે માન્યતામાં જેન સિદ્ધાંત અનુસાર ને ડાપ્લિંગુઓ રપ્ષ્ટ રીતે રખૂ કર્યાં છે તેને શી સંધની આ સભા અનુમોદન આપે છે.

મથેજાણના જોનેએ પચાર કવેલ કમ્પ-એક વ. ૧૧ ઈનવારે મુનિ મહારાજશી દર્શનવજ્જલ-વિપુટી) ના અખક્ષપણા નીચે મુનિશી રવિશામરજી મહારાજની બખન્તી ઉખવવા માટે સભા મળ્યાં તે અંગે પ્રાથમિક વિવેચનો કરવાનાં આખ્યા માઈ પ્રમુખશીએ ડેકુલકર કમિટી, ધાર્મિક ખતાઓ અને કમિટીની અવિખમાં ધાર્મિક ખાતાઓમાં દખલ કરવાની આવના વચેરે માન્યતા ઉપર વિવેચન કહું હતું. ત્યારમાઠ નીચેના દરાવે કરવામાં આખ્યા હતા.

(૧) આખ્યા શીસંધની સભા, સરકાર ડેકુલકર કમિટીદારા અખારા ધાર્મિક ખાતાઓમાં વિના કારણે દખલ કરવાનો ને પ્રખલ કરે છે તેનો સખત વિરોધ કરે છે. અને પ્રખતંત્રવાદી સરકારના આ કાર્યને સખત રીતે વખોટી કાઠે છે.

(૨) શેક શી કસ્તુરભાઈ જાણનાકમે કમિટી સમજ ને જુગાની આપી જેન સંધના સંરક્ષણ માટે ને જ્ઞીયો પૂર્વક બખાળ આપી છે, તેને અખિલંદન આપે છે.



## इसके वसूलाववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना तथा विशेषांक

### (१) श्री महावीर निर्वाण विशेषांक

अथवा महावीरस्वामीना एवम संजंभी अनेक लेखोवा  
समुच्च अंक : मुख्य छ आना (टपालमार्गने) जेक आने वरु

### (२) हीपोत्सवी अंक

अथवा महावीरस्वामी पछीना १००० वर्ष पछीना सातसो वर्षना जैन  
ऐतिहासिक सतता लेखोवा समुच्च अंक : मुख्य छ आना इपिथा.

### (३) कर्मांक १०० : विक्रम-विशेषांक

अथवा विक्रमादित्य संजंभी ऐतिहासिक विमलिन लेखोवा  
समुच्च २४० पानना इणदार अंक : मुख्य छ आना इपिथा.

श्री जैन सत्य प्रकाशना ये विशिष्ट अंक

[१] कर्मांक ४३-जैनदर्शनमा आसादार होवाना आशेपोना  
अथवा इप लेखोवा समुच्च अंक : मुख्य छ आना

[२] कर्मांक ४५-म. स श्री हेमचंद्राचार्यना एवम संजंभी  
अनेक लेखोवा समुच्च अंक : मुख्य छ आना

### काव्य तथा पाठो इपिथा

श्री जैन सत्य प्रकाशना नीज, पत्रमा, आठमा, एकमा,  
अभिचारमा तथा नारमा वर्षनी काव्य तथा पाठो इपिथा तैयार छ.  
मुख्य इपिथा सभोना ये इपिथा, पाठोना अठो इपिथा.

-सभो-

श्री जैन सत्य प्रकाशना कार्यालय  
नेपालगञ्जनी बाडी, धरमपुरा, अमरावती

मुद्रकः-मदनमोहन जोशीकार्यलय, श्री श्रीरविशंकर प्रो-टीन प्रेस, अलापोरा कोकराड,  
पो. मो. नं. १ श्री अजितमोहन कार्यालय-अमरावती, प्रकाशकः-श्रीमदनमोहन जोशीकार्यलय  
श्री जैन सत्य प्रकाशना कार्यालय, नेपालगञ्जनी बाडी, धरमपुरा, अमरावती.



વર્ષ ૧૩ : અંક ૧૧ ] અમદાવાદ : વા. ૧૫-૮-૪૮ [ ક્રમાંક : ૧૫૧

## વિષય-દર્શન

વિસ્તાર

: ૮૪૮૫ પાનું-૨

- ૧ કવિવર શ્રીલાલજીભવ મહારાજીત આભોવજીમિત  
શ્રીસીમંધરજીન વિનંતિ પાને આભોવજી લાલ : યુ. યુ. મ. શ્રી. રમણીકાવિજી : ૨૪૧
- ૨ આગમના પાલાવભોષ : પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા : ૨૫૧
- ૩ મહાકાવ શ્રી પરમાર્કત ધનપાલરમિત આલકાવિધપ્રકરણ  
: યુ. યુ. મ. શ્રી. કુરુધરવિજી : ૨૫૭
- ૪ આત્મદર્શનને અભિલાષ : શ્રી. લીલાનેન હરીશંકર : ૮૪૮૫ પાનું-૩

શ્રી ચતુર્થશ્લોક મહાપર્વના આરાધન પ્રસંગે શ્રી સંઘની આ સમિતિ અને આ માસિકને મદદ કરવાની અતુલિધિ શ્રી સંઘને વિનંતિ છે.

જાવાજમ-સર્વિકે જે રૂપિયા : આ અંકનું મૂલ્ય-મધ્ય આના

## વિ જ્ઞ સિ

આપકામ અને કાગળની દિવસે દિવસે વધેલી જતી કારત્રી મોંઘવારીના સમયમાં પણ “જૈન સત્ય પ્રકાશ” માસિક ગ્રાહકોને માત્ર બે રૂપિયા જેટલા નહવા લવા-જમમાં અને પૂન્ય આચાર્ય મહારાજ આદિ મુનિવરોને વગર લવજમને આપવાનું અમે ચાલુ રાખ્યું છે, અને ભવિષ્યમાં પણ એ સુખ્યજ અમે એ ચાલુ રાખવા માગીએ છીએ આ રીતે માસિક અમે આપી શક્યા છીએ એનું મુખ્ય કારણ શ્રીસંઘ તરફથી અમને સમયે સમયે મળતી રહેલી ઉદાર મદદ છે; આવી મદદ ન મળે તો આ રીતે માસિક આપી શકાય જ નહીં.

અત્યારે છેલ્લે છેલ્લે વધેલી મોંઘવારીના કારણે અમારે થોડીક નાણાંલીડ ભોગવવી પડે છે; અને તેથી સમસ્ત શ્રીસંઘ સમક્ષ અમે અમારી એ વાત રજુ કરીએ છીએ, અને આશા રાખીએ છીએ કે અત્યાર સુધીની જેમ આ વખતે પણ શ્રી સંઘ અમારી માંગણી જરૂર પૂરી કરશે.

ચતુર્માસના ધાર્મિક પર્વોના દિવસો આવે છે. તે વખતે આ માસિકને અને સમિતિને દરેક પ્રસંગે યાદ રાખવા અમે દરેક ગામના જૈન સંઘને તેમજ તે તે ગામમાં ચિરાજતા મુનિવરોને વિનંતિ કરીએ છીએ.

॥ॐ अर्हम् ॥

અસિલ્લ ભારતવર્ષીય જૈન ચેતામ્બર મુર્તિપૂજક મુનિસમ્મેલન સંસ્થાપિત  
શ્રી જૈનધર્મ સત્યમકાશ્ચક સમિતિનું યાસિક મુલ્યપત્ર

# શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

લેશિંગમાઈકી વાઢી : ધોલાંડા રોડ : અમદાવાદ (ગુજરાત)

|         |  |         |
|---------|--|---------|
| વર્ષ ૧૩ | વિક્રમ સં. ૨૦૦૪ : વીરનિ. સં. ૧૪૭૪ : ઈ. સ. ૧૯૪૮ | ક્રમાંક |
| બંક ૧૧  | આવણુ શુદ્ધિ ૧૧ : સવિવાર : ૧૫મી એપ્રિલ ૧૯૪૮     | ૧૫૫     |

કવિવર શ્રીલાલણ્યસમય મહારાજકૃત

## આલોચણુમર્મિત શ્રીસીમંધરજિનવિનંતિ

યાને

### આલોચણુ ભાસ

સંપાદક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રીરમણિકવિજયજી

નામ—કવિવર શ્રી લાલણ્યસમયજી ને કૃતિ અહીં આપવામાં આવી છે, એ કૃતિનું નામ 'આલોચણુ ભાસ' છે. પરંતુ મેં જે પ્રતો એક જ કરી છે, તે દરેકમાં એનાં જુદાં જુદાં નામો મળે છે. એટલે આ કૃતિનું 'ખરું' નામ શું? તેનો વિચાર કરવો પડે. નામો આ પ્રમાણે મળે છે: ૧ સીમંધર સ્વાખ્યાય, ૨ સીમંધર વિનંતિ સ્તવન. ૩ સીમંધર વિનંતિ. ૪ આલોચણુ, ૫ આલોચણુ ભાસ, ૬ આલોચણુ સીમંધર સ્તવન. ૭૧-મુજ્જર-કવિઓ બા. ૧માં દેસાઈ મોહનલાલે કવિવરની કૃતિઓની નોંધ આપી છે, તેમાં આને 'આલોચણુ વિનંતિ' તરીકે જણાવી છે. અને શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજ સંપાદિત ઐતિહાસિક-રાસ-સંમહમાં આ કૃતિની નોંધ 'આલોચણુ વિનંતિ' તરીકે કરી છે. આ બધાં નામો મળવા છતાં કૃતિના વિષયના ઔચિત્યનો વિચાર કરી મેં 'આલુ' નામ 'આલોચણુ મર્મિત શ્રી સીમંધર જિન વિનંતિ યાને આલોચણુ ભાસ' રાખ્યું છે.

પ્રતિપરિચય—આ કૃતિના સંપાદનમાં મેં ૭ પ્રતોનો ઉપયોગ કર્યો છે. તે ૧૩૧ ત્રણ પ્રતો પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રી કલિવિજયજી મહારાજના વડેદારના ભંડારની છે, એક પ્રત અમદાવાદ વીરના ઉપાધ્યયના જ્ઞાનભંડારની છે, એક પ્રત પૂજ્યપાદ શ્રી મુક્તિવિજયજી મહારાજ (મુલસંદેહ મહારાજ)નો ભંડાર છાણીની અને એક પ્રત મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના ભંડારની છે.

આ ૭ પ્રતિઓ પૈકી બે પ્રતિમાં લખ્યાજીવતનો ઉલ્લેખ છે. આ બે પ્રતિઓમાંની એક શ્રી પ્રવર્તકજી મહારાજની ત્રણ પ્રતિઓ પૈકી એક છે. અને બીજી પ્રતિ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના ભંડારમાંથી. શ્રી પ્રવર્તકજી મહારાજની પ્રતિમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે—હર્ષવ્દ ૧૬૭૩ વર્ષે શ્રી. કલ્ક પટનાર્થ લેખિતમિવં પસનનવાવે વ. હર્ષવૃદ્ધિ-મગ્નિમિ: શ્રીરસ્તુ બીજી પ્રતિમાં હર્ષ ૧૬૭૭ વર્ષે વૈશાખ વદિ મઠમી વિક્તે કિલ્લિલ.

બાકીની જે પ્રતિજ્ઞા છે તે પછી વીરના ભંડારની પ્રતિજ્ઞા બાધા અને ક્ષિપિ ભોતી એમ કાચે છે કે એ પ્રતિ સોળમા સેકાના અંતમાં અમર સ્વરમા સૈકાની સરખાતમાં લખાયેલી હોવી જોઈએ. જે પ્રતિ શ્રી મુક્તિવિભવજી મહારાજના ભંડારની છે તેની ક્ષિપિ ભોતી સ્વરમા સેકાના ઉત્તરાર્ધમાં લખાયેલી હશે. અને ખીજી જે પ્રતિજ્ઞા ૧૮મા સેકાના ઉત્તરાર્ધમાં અમર ૧૬મા સૈકાની સરખાતમાં લખાયેલી હોય એમ તેની ક્ષિપિ અને બાધા ઉપરથી અનુમાન થાય છે. જે પ્રતિ સં. ૧૫૭૩માં લખાયેલી છે, તે પ્રતિ આ કૃતિના રચનાસંવત પછી ૧૧મે વર્ષે લખાયેલી છે. કારણુ કૃતિની રચનાસંવત ૧૫૬૨ની છે. આ પ્રતિને મુખ્ય રાખીને મેં પ્રસ્તુત કૃતિનું સંપાદન કર્યું છે.

બાધાપ્રમાણ, પાસંતર—છવે પ્રતોમાં માથાએતું પ્રમાણુ જોખાવતા રૂપે મળે છે. સં. ૧૫૭૩ વાળી પ્રતિમાં, વીરના ઉપાસ્યવાળી પ્રતિમાં, શ્રી સૂલ્યસંજી મહારાજના ભંડારની પ્રતિમાં, અને મુનિ શ્રી પુસ્પવિભવજી મહારાજના સંમહવાળી પ્રતિમાં ૪૭ માથાએ છે. ત્યારે પ્રવર્તકજી મહારાજના ભંડારની જે પ્રતોમાં અનુક્રમે ૫૪ અને ૧૬ માથાએ છે. પ્રસ્તુત સંપાદનમાં મેં સંવત ૧૫૭૩ વર્ષે લખાયેલી પ્રતને મુખ્ય રાખેલ હોઈ તેમજ ખીજી અનેક પ્રતિજ્ઞામાં ૪૭ માથાએ મળતી હોઈ અહીં ૪૭ માથાએને મૌલિક તરીકે રાખી છે, અને અર્વાચીન પ્રતિજ્ઞામાં મળતી વધારાની માથાએને ક્ષેપક તરીકે મણીને એ ક્ષેપક માથાએ જુદી આપી છે. આ ક્ષેપક માથાએ પછળથી ઉમેરાઈ છે, એ આપણને ૨૫૯૫જી બહુાય છે.

કવિવરે ચંદરવા સંબંધી માથાએ રચતાં આઠ પ્રકારના ચંદરવાનું વર્ણન કર્યું છે. ન્યાં ચંદરવા સંબંધી જે વિદાન શાસ્ત્રકારે કર્યું છે, ત્યાં દસ પ્રકારના ચંદરવાનું વર્ણન મળ્યું છે. તે આ પ્રમાણુ છે—

ચંદ્રોદયદશકમ્—જલસ્થાનોપરિ ૧, સ્વષ્ટનસ્થાનોપરિ ૨, પ્રેલ્લનસ્થાનોપરિ ૩, સુલ્લકોપરિ ૪, ઘાન્યરક્ષણસ્થાનોપરિ ૫, વૃદ્ધિમથનસ્થાનોપરિ ૬, મોજનસ્થાનોપરિ ૭, શયનસ્થાનોપરિ ૮, જિનાલયે ૯, ઉપાસ્યે ૧૦.

ઉદેશા જે ચંદરવા કે જે ગિનાલય અને ઉપાસ્યને લગતા છે, તે સાર્વાત્રિક ન હોવાને કારણે કવિવરે જતા કરેલ હોઈ, ચંદરવાની અમુક પરંપરાને સાચવી રાખવા પાછળથી કોઈ વિદાને નથી માથા બનાવીને ઉમેરેલા કાચે છે કે જે પ્રાચીન પ્રતિજ્ઞામાં નથી. છતાં એ નવીન માથા બનાવનારના ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખી અને પશુ આ માથાને મૂળ કૃતિમાં [ ] આવા કાટખૂણુ કોણકમાં આપી છે.

આમજ આલતાં કવિશ્રી અપકાપની વિરાજનાને પ્રકાશ હોઈ માન મણી મળવાના મળણાની વિચારણા અને આલોચનાને ઉલ્લેખ કરી વિરમે છે, ત્યારે પાછળના કોઈ વિદાને શાસ્ત્રમાં નેધાયેલા કાત પ્રકારના મલ્લ્યાની વિમતને સૂચવતી જે માથાએ ઉમેરેલી છે, જે માથાએને અમે પ્રસ્તુત કૃતિને અંતે આપી છે.

આ રીતે આ કૃતિમાં ખીજી પશુ કેટલીક માથાએ ઉમેરાયેલી છે એ બધી ક્ષેપક માથાએને અમે કૃતિને અંતે જોડી કાચે આપેલી છે.

આ કૃતિમાં મયેલા ઉમેરા જેવાં જે ઉમેરા કવિવરની ખીજી એક કૃતિ “શ્રી અદીપર વિનંતી” છે તેમાં પશુ મયેલા છે. એ વિનંતીની મૂળ માથાએ ૪૭ છે તેમાં ઉમેરા થતાં અંબ ૫૫ સુધી પહોંચી ગઈ છે.

અસ્તુત રચનામાં માત્ર આશાઓમાં વધારા થયો છે એટલું જ નહિ પણ કેટલીય જગ્યાએ પંચોની ઊલટાચલકી અને ફેરબાલી પણ સર્ક ગઈ છે તેમજ પાંચોદેા પણ ધણા સર્ક થયા છે.

બાપા—જે કે અસ્તુત વિનવિનતી ઉત્તરોત્તર થયેલી નહોતાં બાપાનું ૨૫ ધર્મું જ વિકૃત થયેલું છે, તેમ છતાં, અંક અને અંકકારના જમાનાની ગૂંજરાતી બાપાનો નિશ્ચય કરવા માટે અંકકારના સ્વકરતે લખાયેલી પ્રતિ ભજર અંકચરયા-સમપના અતિ નજીકના સમપમાં લખાયેલી પ્રતિ મુખ્ય આધાર તરીકે મહુવી જોઈએ. એ વસ્તુને લક્ષમાં રાખી, જે એકત્ર કરેલી પ્રતિઓ પૈકી અંકની પ્રાચીનતમ મહુવી સકાય તેવી સંવત ૧૫૭૩માં લખાયેલી પ્રતિનો આ અંકપાઠન અને પ્રકાશનમાં ઉપયોગ કર્યો છે, જેને કવિવર શ્રી લાવણ્યસમપની અથવા એમના જમાનાની બાપાના નમૂના તરીકે આપણે સ્વીકારી શકીએ.

આમ કરવા જતાં કેટલીક વાર એમ પણ જન્યું છે કે કેટલેક ઠેકાણે ખીજી પ્રતિના આધારે અમુક પદો વગેરે ફેરફાર કરવા જેવા લાગવા છતાં મૌલિક બાપાનું ૨૫ વિકૃત સર્ક જવાના કાયથી એ વિચારને પડનો મૂકવામાં આવ્યો છે.

વીરના ઉપાસ્રપની પ્રતિ અંકકાર મહી માત્ર પચાસેક વર્ષ જાદ લખાયેલી હોય તેવી લાગે છે. તેમ છતાં તેમાં પદો વગેરેના ફેરફાર ઉપગત બાપાના સ્વરૂપમાં પણ ઘણો પબદો આવી ગયો છે; તે જ પ્રતિઓ એક કે બે સેકાં ભજર તેથી અધિક સમપ વાંતવા પાદ લખાઈ હોય તેના બાપાસ્વહ તી વિરૂપિ માટે આપણે વધારે કશું જ વિચારવાનું કે કહેવાનું રહેતું જ નથી. જે એકત્ર કરેલી પ્રતિઓમાં ઉત્તરોત્તર બાપાના સ્વરૂપમાં કેવો પબદો આવ્યો છે, તેનો ખ્યાલ આવે તે મટે કેટલાંક ઉદાહરણો આ નીચે આપવામાં આવે છે:—

|                                      |                                       |  |
|--------------------------------------|---------------------------------------|--|
| સં. ૧૫૭૩ વાલી પ્રતિ                  | વીર. ઉ. પ્રતિ                         | ખીજી પ્રતિઓ  |
| ભમિઉ                                 | ભિમિઉ                                 | ભમુ, ભમ્પો, ભમ્પો  |
| ભવઉસનઉ                               | ભવઉસનં                                | ભવઉસનૌ, ભવઉસનો   |
| મઈ                                   | મિ                                    | મે   |
| દુ                                   | દુ                                    | તો, તી   |
| પ્રામીઉં                             | પ્રામિઉં                              | પ્રામીયો   |
| ઝોલખિઆ                               | ઝોલખ્યાં                              | ઝોલખ્યા, ઉલખ્યા  |
| ધસિઆં                                | ધર્યાં                                | અર્યાં   |
| ચઉથુ                                 | ચુથુ                                  | ચઉચઉ, ચોથો   |
| અંઝેરચુઈ                             | અંઝેરચુઈ                              | અંઝેરકષ, અંઝેરણે, અંઝેરકે  |
| રમિઉ                                 | રમુ                                   | રમ્પું, રમ્પો  |
| વહુકરાવીઆ                            | વહુકરાવીઆ                             | વોહુકરાવીયાં, વોહુકરાવીયાં   |
| સર્ક દુ ઉલવી રે કાધા<br>કેતલા પાપ દુ | } મેં દુ ઉલવ્યા રે કહ<br>કેતલા પાપ દુ | } મિ તો ઉલવ્યા રે ક્યાં કેતલા<br>પાપ તો: મે તો વોલ્યાં રે<br>કાધા કેતલા પાપ તો |

આવા ખીજા ઘણા ફેરફારો છે, જે અને ઘણી આખ્યા નથી, અને આપવાની જરૂરત પણ નથી. કૌપર આપવામાં આવેલાં આર્થદર્શક પરિવર્તનો ઉપરથી ઉત્તરોત્તર બાપામાં કેવું પરિવર્તન થયું છે તેનો ખ્યાલ આપણને આવી શો ડે.

સ્વચ્છતાનાનું—આ વિનંતિ કવિવરે સંવત ૧૫૬૨માં વામજ્ઞ ગામમાં બિરાજ્ઞ-માન શ્રી આદિશ્વર ભગવાનના સાબિધ્યમાં રહીને કરી છે. વામજ્ઞ ગામ ઉત્તર ગુજરાતમાં વડોદરા રાજ્ય-મહેસાણા પ્રાંતના કલોલ તાલુકામાં આવેલું છે. વામજ્ઞ ગામ કલોલ ગામથી ચાર માઈલ અને સેરિસા તીર્થની નજીકમાં આવેલું છે. અત્યારે ત્યાં જૈન વસ્તી કે તે વખતનું દેરાજર આદિ કંઈ નથી. પરંતુ કવિશ્રીએ ક્યારે આ કૃતિનું નિર્માણ કર્યું ત્યારે જરૂર એની બાહ્યબાહ્યી હશે. થોડાં વરસો પહેલાં ત્યાં જમીનમાંથી કેટલીક પ્રતિમા મળી આવી છે, એ એનું પ્રતીક છે. આ ગામ સેરિસાની નજીક હોઈ તેના જીર્ણોદ્ધાર કરતી વખતે અહીંયાં પણ એક દેરાજર બંધાવીને નવેસરથી ભગવાનની એ પ્રતિમાને બિરાજ્ઞમાન કરવામાં આવી છે. એટલે અત્યારે સેરિસા તીર્થની જેમ વામજ્ઞ ગામ પણ યાત્રાના ધામ તરીકે પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું છે.

ઉદ્દેશ અને આરંભ—પ્રસ્તુત સીમંધરભિનવિગ્રહિમાં કવિવરે અંત્ય સમયની આરાધના અને આલોચનાના સ્વરૂપથી અજ્ઞાણ બાલુક ધર્મોમા મનુષ્યે જીવનના અત્ય સમયે ઈર્ષ રીતે આરાધના અને પાપની તેમજ અતિચારો-દોષોની આલોચના તથા શુદ્ધિ કરવી એ વસ્તુ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ઉપાધ્યાયજી શ્રી સમયસુંદરમણીએ પદ્માવતી આરાધનામાં, અને ઉપાધ્યાયજી વિનયવિજયજી મહારાજે પુણ્યપ્રકાશ સ્તવનમાં આ જ પ્રકારની વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરેલી છે. તેમ છતાં જેમ આ બે કૃતિઓ અને એને મળતી બીજી કૃતિઓમાં આરાધના, આલોચના, શુદ્ધિ આદિનું સ્વરૂપ પ્રારંભે વર્ણવાયેલું નેવામાં આવે છે, તેમ કવિશ્રીએ પોતાની આ વિગ્રહિમાં પણ આરાધના આદિનું સ્વરૂપ એક જુદા જ પ્રકારે અથવા પ્રકારાંતરે કરેલું છે, જે અતિરોચક અને લાભપ્રદાન શૈલીમાં કરેલું છે. આજ્ઞા રાખવામાં આવે છે કે—દરેક વિગ્રહ વાચક કૃતિમાંથી સાદિયને આસ્વાદ લેવા ઉપરાંત કવિવરના મુખ્ય આશયને આચારમાં લાવવા સવિશેષ પ્રયત્નશીલ અને.

ઉપસંહાર—અમદાવાદમાં બહીની બારીએ પડિન શ્રી વીરવિજયજી મહારાજને ઉપાધ્યય છે, જે હાલ 'વીરને ઉપાધ્યય' એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં પંચાસજી શ્રી કીર્તિ-મુનિજી મહારાજ બિરાજ્ઞમાન હતા. તેમને મળવા માટે મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી ગયા હતા. તે વખતે મુનિશ્રીએ પંચાસજીને ત્યાંનો બંડાર જોવાની ઇચ્છા દર્શાવી. એટલે પંચાસજીએ કહ્યું તમે તિરતે ક્યારે આવો ત્યારે બતાવું. (કારણ કે આ બંડારની વ્યવસ્થા પંચાસજીના હસ્તક થયેલી છે.) થોડા વખત પછી મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી અને હું બંડાર જોવા માટે ગયા. ત્યાં મુનિશ્રી બંડારમાંથી અમુક પ્રતિમા જોવા માટે દાબડા બંધાર કંઠાવીને જોતા હતા. તે વખતે હું એક દાબડાની પ્રતિમા બંધાર કાઢતો હતો, તેમાં એક પ્રતિ ઉપર 'આલોચણ' એમ નામ લખેલું હતું, તે પ્રતિ ખોલીને મેં જોઈ તો કવિવરની કૃતિ જાણાઈ. તેથી મને થયું કે આ કૃતિની ગ્રેસ કોપી કરીને જૈન-સત્ય-પ્રકાશ માસિકને મોકલી આપું. આ વિચારથી પ્રતિ લાભમાં, ગ્રેસ કોપી તૈયાર કરીને મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને મેં કહ્યું આમાં અશુદ્ધિઓ છે. અને એ માથમાં ઉત્તરાઈ પદ નથી, એટલે માથાએ મલતી નથી. ત્યારે તેમણે કહ્યું કે કિષિને દોષ છે, અને લલિયાનો દોષ છે. એટલે માથાનાં પદો લખવાં જૂલી ગયા છે. માટે ખીજી પ્રતિ મેળવીને શુદ્ધ કરી પછી માસિકને મોકલી આપજો. આપણે જે કામ કર્યું તે શુદ્ધ અને ચોક્કસાઈ પૂર્વક કર્યું માટે ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી. આથી ખીજી પ્રતિ મેળવવા માટે મેં જૈન-



શુભર-કવિએ ભામ પ્રથમ જોયો. તેમાં કાષ્ઠથી દેસાઈએ આ કૃતિની નીચે 'વિ-ધ-સુ ભંડાર' લખેલું છે, તેથી અને થયું કે કાષ્ઠથી દેસાઈને આ કૃતિ ત્યાં જોવા મળી છે. બીજે જોવામાં આવી નહિ હોય. વિ-ધ-સુ નો ભંડાર આમાં હોઈ આ કાવ્ય અંગે બીજી પ્રતિ મેળવવાની ઇતેભરીથી મેં એક પત્ર શિવપુરી મુનિરાજ બી વિદ્યાવિભવજી મહારાજને લખ્યો. તેઓ તરફથી જવાબ આવ્યો કે હાલમાં ત્યાંથી મળ્યાં શકે તેમ નથી. આથી પ્રેસ કોપી એમ ને એમ રાખી મૂકી. એટલામાં અમારું વડોદરાનું ચોખાસું નક્કી થયું, અને અમે વિદાર કરીને વડોદરા આવ્યા. વડોદરાના શ્રી આત્મરામ-દાન-મંદિરમાં પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી શ્રી કાંતવિભવજી મહારાજનો ભંડાર અને પૂજ્યપાદ શુરદેવ શર્તાચરિત્ર શ્રી હંસવિભવજી મહારાજનો ભંડાર છે. શ્રી પ્રવર્તકજી મહારાજના ભંડારમાં હસ્ત-લિખિત લગભગ શુભરાતી ભાષાની ચાર હજાર પ્રતિઓ છે. તેનું શીરષ્ટ જોતાં તેમાંથી આ કૃતિની ત્રણ પ્રતિઓ મળી આવી. એ પ્રતિઓ પૈકી એક પ્રતિ જાવત ૧૫૭૭ની લખેલી હોઈ અને ખૂબ આનંદ મયો. એ પછી મેં આ પ્રતિ પરથી બીજી નવી પ્રેસ કોપી તૈયાર કરીને બીજી પ્રતો સાથે સરખાવોને કવિવર ભાવસ્પસમયની આ કૃતિનું સપાદન કર્યું છે.

આ કાવ્યની પ્રેરણા કરનાર અને ઉત્સાહ આપનાર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિભવજી મહારાજનો, અને વોરના ઉપાશ્રયના ભંડારની પ્રતિ પં-પાસજી શ્રી કાંતિમુનિજી મહારાજ દ્વારા મલા છે તેથી એમનો આભાર માનીને વિરમું છું. —શંપાદક.

આજ અનંતા ભવતણાં, કીર્ધાં અતિવ્રણાં રે ૧મઠ એહજિ ટેવ તુઃ  
 પાપ આલોઈં આપણાં, મુલ્લિ સમરથ રે સીમંધર દેવ તુ. ૧  
 છોડિ સીમંધર સામીઆ, ઠાંઈ વીનતી રે કરું ૨જે કર જોડિ તુઃ  
 જોડિ નહિ કહિતાં ખસ્ત, ૩ભમિઉ ભવતણી રે કરું કેતલી કોઈં તુ. ૨ છોડિ  
 છોડિ સીમંધર શ્વામીઆ, આલોચણુ રે જોલું ૪જે કર જોડિ તુઃ  
 છોડિ કૃપા કરી માહરી, મોરાં ઠમંનાં રે જહું બંધન ૫મોડિ તુ. ૩ છોડિ  
 સામી! ભમિઅ ભમિઅ ભવ જિજ્ઞાનઉ; સામી! હું ભમિઉ રે ગતિ અ્યારિ મઝારિ તુઃ  
 અજીઈઈ રાજ ૧મઈ કરસીઆં, સુખ તરસીઆં રે દુખ ૭એતલુ સાર તુ. ૪ છોડિ  
 મિઆમતિ મનિ આણુતુ, નવિ જણુતુ રે ઠાંઈ ધરમ વિચાર તુઃ  
 સહશુર લેટિ ભલી હૂઈ, એતુ પ્રામીઈ રે જિનશાસન સાર તુ. ૫ છોડિ  
 સામી! આઠઈ આતર આહરું, ખરું સમકિત રે ધરું ધમંનઈ ધ્યાન તુઃ  
 શત્રુ ન કો મનિ માહરઈ, જનિજીવડા રે મોરઈ મિત્ર સમાન તુ. ૬ છોડિ  
 સામી! સુધા વ્રત નવિ સાધીયાં, શ્રાવકતણાં રે જે જોલીઆં બાર તુઃ  
 ૧૦કંઈ ન મુલ ન ટાલીયાં, ૧૧વટાલીઆ રે આજ અંમ અપાર તુ. ૭ છોડિ

૧ મુકં કાં. ૩. પુ. ૧ ૨ ગ્રહં કાં. ૧ ૩ ભમિઉ ભવતણી રે ગતિ કેતલી કોડિ તુ. કાં. ૧ ૪ ગ્રહિં કાં. ૧ ૫ જોડિ તુ. કાં. ૧ સુ. ૧ ૬ મિં કાં. ૨ વી. ૧ ૭ એતલુ કાં. ૨ ૮ મિં કાં. ૪ વી. ૧ ૯ સુધાં કાં. ૩. વી. સુ. ૧ ૧૦ કંઈ અ નવિં કાં. ૩. પુ. વી. સુ. ૧ ૧૧ વટાલિઆં, કાં. ૩. પુ. ૧

आभी ! देव न शुक्रु नवि ज्वालभिन्ना, १२ नवि भाषीठि रे इयाधर्मनठि भाव तुः  
 वशी विकर्म कीयां धर्मां, १३ भसिन्नां आपल्यां रे कहुं डेटला भर्म तु. ८ छोडि  
 आभी ! करखणु जेत् सूडावीयां, भज्यावीया रे धरुा कृम तलाव तुः  
 १४ द्रुं ह्योडियां सोसावीयां, भिज्जि नावीठि रे इयाधर्मनठि भाव तु. ९ छोडि  
 आभी ! १५ मधं निसिखोवन करी, नवि परद्विठि रे वली अजुगल नीर तु।  
 वीर पभाळियां ते लुधसिठि, १६ भसिठि नावीठि रे इयाधर्मनठि वीर तु. १० छोडि  
 आभी ! देभतां इव लभाडीयां, जिळडीयां रे १७ पर नयरनी सीम तुः  
 द्विधलां थाप १८ परांवीया, १९ भसिन्नां संवीयां रे कहुं द्विजसि धीम तु. ११ छोडि  
 पदिलठि पाणीकारुध, नवि भांपीठि रे गीवडि भंठणु ठाध तु।  
 वीवठि नधं रेपी पीसणुध, २० अड्यु अंद्रुठि रे वली वूकलधं भाधि तु. १२ छोडि  
 खोवनि अलठि कति पांयसु, छठठि अंद्रुठि रे २१ वली छसिनधं ठामि तुः  
 सातसु वली अ संजेरखुध (?), धंसिठि आठसु रे सूया सेव वपाण्णि तु. १३ छोडि  
 [ तुमी ते देहासर जलो, हसमठि अंद्रुठि रे साभाधक ठामि तु।  
 एवदयानि धारिणे, खेडवा अंद्रुआ रे नवि द्विधला आभि ! तु छोडि ]  
 आभी ! मधं कणु अणुसोत्रिया इदिया, २२ धंयुधं भंठणु रे नवि जेधंआ नंत तुः  
 सारवणे एव सारवआ, धंयुधं धंयुधि रे इदिया एव अनंत तु. १४ छोडि  
 आभी ! नीर गली न बाणीठि, नवि आणीठि रे गळखुं धरि सार तुः  
 पार नदि पातिग तणुठि, धणुं गीलीठि रे सुणुि याअवियर तु. १५ छोडि  
 २३ तालु नधं अंयुल वीसनठि, पडुलपणुि रे वली आंगल वीस तुः  
 सोधं गळखुं मिधरुं करी, जल नवि जलिठि रे जव जगतधं द्विसि तु. १६ छोडि  
 आभी ! पाकर वाकल मेलीयां, मधं तु वेलीयां रे भांजला तोय तुः  
 सोधं अंभाइ ठलठध, २४ तीळं अदगति रे डिम इदयी कोध तु. १७ छोडि  
 आभी ! धणुं अयाणुधं अलज्यु, धंयुधं एवठधं रे द्विधां अक्ष जवक्ष तुः  
 वाप अठरासी हुं भमिठि, डवधं भनि धरी रे तुं परतडिभ तु. १८ छोडि  
 निजुंणि ज्ञान विरापीयां, नवि साधीया रे सड्युइ तणुा मेळ तु।  
 विधि करी देव न पूणुया, नवि धालीया रे भरा धर्मं निटोल तु. १९ छोडि

१२ नवि आवीठि रे क्षणु धर्मनु भावतु० कं. उ. सु. पु. । १३ भसिन्नां कं. १, असे-  
 ढामणुा रे असां डेटला नाम० कं. १ । १४ द्रुं नदी नीर सोसावीयां० वी. । १५ भि निसि-  
 खोवन रसि कर्मां० वी. कं. उ. पु. । १६ द्विसु इयातु रे हव नवीठि वीर तु० कं. १ ।  
 १७ पु२० कं. उ. वी. सु. पु. । १८ परांजियां० कं. उ. पु. । १९ असां प्रणुां रे  
 धर्मं कोलसिधं कीम तु० कं. १ । २० अड्युठि अंद्रुठि रे वूकलां अभि नंधाव तु० कं.  
 उ. सु. वी. पु. । २१ अनजसिनधं ठामि तु० वी. सु. । २२ वली भांयुं रे नवि  
 जेधंय धान तो० कं. १ । २३ बांयुं० कं. १ । २४ तेषुधं० कं. उ. पु. वी. ।

साभी । कुतिल देभी करिमा, परथासनि रे हुं तो बोळविळ भूर तु;  
 दूर छांडि जावरि वसिळ, नवि पागीळ रे प्रभु पुन्य अंभूर तु. २० छोडि  
 माया मांडि मित्रसिळ, २५ मधं तु यंत्रसिळ रे पीठ्यां लव अनंत तु;  
 २९ बार धळू अति पीठीळ, कोधि कसिळ रे गंधल तुरंग तु. २१ छोडि  
 साभी ! आलक माधं विछेःछीयां, वली वाछु रे नवि मेळीया माधं तु;  
 पसूयां पराखि जांधीया, अपराधीया रे विषु धाळीया धाळ तु. २२ छोडि  
 साभी ! शैस करियां हुं तळि रखि अठिळ, मधं वाछी छधं रे कथिआरणी धार तु;  
 वार न लागी वेगलधं, मधं तु क्रीधलां रे गडु कर्म अपार तु २३ छोडि  
 साभी ! २० पंअधरिया धधं पारधी, हनुया हनुवला रे वली वागडू लव तु;  
 पांवरि पोपट पोपीयां, सद्धि सृजळला रे शतला रीव तु. २४ छोडि  
 साभी ! सात व्यसन मधं पोपीयां, देव ! दोषीया रे धुरि धरमनां काम तु;  
 काम क्रीधां कामीतयां, २८ देव ! हनुगति रे प्रभु पडगला शशि तु. २५ छोडि  
 साभी ! जूअ रमिळ जधं जूवटधं, मधं तु दारिळ रे वली अरुणंडार तु,  
 २६ वेरयाधरि वासि वसिळ, ३० पिणु नाविळ रे ह्याधमंनळ भाव तु. २६ छोडि  
 साभी ! दौल लगधं परधन लीळ, ३१ मधं तु क्रीधलळ रे विरथंपणुमोस तु;  
 जेस जेअु दुडळि धळुळ, विषु दोषीयां रे वली क्रीधलळ दोष तु २७ छोडि  
 मान धळुं मनि आणुतु, नवि मानीयां रे शुभु माय नधं भाप तु;  
 देव नधं हरसखि धीवतु, नवि क्रीवतु रे ठोळं धरमठंपाय तु. २८ छोडि  
 साभी ! भस्तकि हांकेसा वाळिया, वीसधं विआ रे भसा मांडखु लीध तु;  
 जूअ लवानेनि हूदवी, तीळुधं भवि भवि रे मज लागीछधं सीध तु. २९ छोडि  
 साभी ! नाम मकाती हुं यमुं, गंधळळि मांडवी रे जेधं नजर तलाट तु;  
 वाट न वाळी धर्मनी, ३२ जेवा लणी रे मोटा मंदिर हाट तु. ३० छोडि  
 साभी ! जेठवलां नितु आकरां, करवीयां रे पसू पीठीयां गाल तु;  
 सांठसे मांडं ( मांस ? ) त्रोठावीया, भरावीया रे गंधळळ थधं विकराल तु. ३१ छोडि  
 साभी ! विषुज क्रीया मधं विधतयां, मधं तु वदुरीयां रे मधु भाभयु भीळ तु;  
 वाधुरीनी वठिहरावीया, तीळुधं ठेतला रे भव हुं यमु हीळ तु. ३२ छोडि  
 साभी ! धस लणी धाजु धळुं, क्रीधां परतुनां रे ललां लेव ससेल तु;  
 पाप कुटंज मधं पोसीयां, वृत्त अवगखि रे मधं तु आदरिळं तेळ तु. ३३ छोडि

२५ मधं तां यंत्रसिळ रे पीठ्या लवना अंभं तु. कं. ३. पी. अ. ५. । २६ बार धळुधं धळु पीठियां. मं. ३, बार धळुधं आरोपीयां ० पी. । २७ पंअ धरीअ पराधीयां ० कं. १ । २८ कविस्थां धळु रे लीजधं लागलां नाम तु ० कं. ३. अ. पी. । २९ वेरयाधरि कं. १ । ३० अ. अ. नाविळ रे मनि विनय विधातु तु ० कं. २ पी. । ३१ क्रीधलां पातक रे विर थापिणु मोस तु ० कं. ३. पी. अ. । ३२ मंअवीया रे मोटा ० कं. ३. अ. ।

ठोडि जमि दूडां लव्यां, मधं तु उलवी रे प्रीषां डेटकां पाप तु;  
 आप वभाष्ठी धिठ ललक, लेवा लष्ठी रे घडियां नव नवां भाप तु. ३४ छोडि  
 साभी ! साटभं लांय लीधी बष्ठी, ललां सांलली रे लरी कुडी छधं साभि तु;  
 लेभ लभिठ कुठळ बजुठं, ३३ देव ! दोपीआ रे विजु दीधलळ दोस तु. ३५ छोडि  
 साभी ! भंटे आरंल करवीआ, पयावीआ रे वली नयरि नीमाळ तु;  
 ३४ परजट पसूअ मरावीआ, लव डारीठ रे देव ! लधंअठलधं हाबि तु. ३६ छोडि  
 साभी ! वनभांदि रिचि संतापीआ, प्रलु शेडी अछधं अरैवर तष्ठी पावि तु;  
 डाल भोडि तइअर तष्ठी, बष्ठी नगरनी रे मधं तु दीधीछधं गालि तु. ३७ छोडि  
 साभी ! काम अंजाल करवीआं, लल आठलां रे दंताल विशाल तु;  
 दोलिधं दोळ पठावीआं, ३५ भि पुष्यनी रे प्रलु मधं करा हाबि तु. ३८ छोडि  
 साभी ! वृक्ष विशेष कपावीआ, धम भांतसिठं रे जोडःवी छधं भाबि तु;  
 बींज्जे वाय वीलवीआ, धम पुष्यनी रे प्रलु मधं करी हाबि तु. ३९ छोडि  
 साभी ! लडुडपष्ठी हाडू करी, मधं गालीठं रे गाल अकांठ तु;  
 ३९ रळ तजुधं रसि महेहयां, मधं आलीठ रे दीवाबि ल हंडं तु. ४० छोडि  
 सातधं शेत्र न सायव्यां, ३७ अेतु निरभलां रे नवि दीधलां दान तु;  
 सील न पाव्यां साबिलां, तप नवि तपिठे रे नाविठं सूधलुं ग्यान तु. ४१ छोडि  
 साभी ! ३८ शोरी नधं आडी करी, नवि सीपीठ रे हांछं संततठं भाग तु;  
 राज न आविठं धर्मंनुं, सेनुंअ लष्ठी रे नवि प्रीधला पाग तु. ४२ छोडि  
 पांजे धंद्री सोलविठ, हुं तु दोलविठ रे संसार भजारि तु;  
 भंडिर भाया लळि पडिठं, त्रिलुवनपती ! रे मूंदनधं पार उतारि तु. ४३ छोडि  
 आलोअबु डेती कडूं, मळ लागं छधं रे जिन ! धर्म अनंत तु;  
 ३९ कडेतां पार न प्राभीधं, तुं तु लजपति । रे लजुधं लयवंत तु. ४४ छोडि  
 संवत पनर आचडधं, आदीसर रे अलवेसर साभि तु;  
 वाअळ भांदि वीनवठं, सीमंधर रे देव हरिसजु हाभि तु. ४५ छोडि  
 अभिअ ठरिठ आबुंठ भरिठ, आल मळ करिठ रे पोतधं सुकृतलंकार तु;  
 ४० लवलयआअर उतरिठ, अिति लाधठ रे जिजु सुगति हातार तु. ४६ छोडि

उडु हवि इर्मति रे प्रलु पडतला राभ तु० कं. ३. वी. प्र. । ३४ परजट पसूअ  
 सभरावीआं, लव डारीआ रे द्विवधं थयु अनाळ तु० कं. ३. वी. प्र. । ३५ करी  
 धातुनी रे भि तु वातडी आध तु० कं. ३. वी. । ३६ रंडं लजुधं कं. १. वी. ।  
 डेठ नवि सीपीठ रे कांछ सत्यतु भाग तु० कं. २ । ३७ अेतु० कं. ३ । ३८ कडेतां  
 अनंत न प्राभीधं कं. वी. । ४० लवलयार सुभि उतरिठं कं. २. वी. ।

साम्नी । नाभिर्द्धुं निरभल ययुं, मल भव गयुं रे पातम तखुर्द्धुं क्वरि तु  
 मुनि लावद्यससमधं लखुर्द्धुं, निद्रु वादिभिर्द्धुं रे प्रभु आद्युंइपूरी तु. ४७ छेदि

॥ श्री स्त्रीमन्धर स्वाध्याय ॥

॥ शुभ भवतु श्री संधस्य ॥

दोपक गाथाया

गाथा १७ पछी—

[अं. ३ मुज्ज]

गदधुं सात जिनवर कडिवां, पहिलुं गलधुं रे भेडां नलतखुं लखि तो,  
 भीणु भारा नलतखुं, आछुतखुं रे वली श्रीणुं आणी तो. छे०  
 यडिधुं धी, तेल पांयमुं, लडु गलधुं रे छानितुं आभप्रभाधु तो,  
 सातमुं आटा यालधुं डेडुं, जेहवां नयधुं रे नवि पाडीअ सांभि तो; छे०

गाथा १८ पछी—

[अं. १ मुज्ज]

छांणु सवारै भैलीयां, जे तो थापीयां रे वली जेअ वीयाल तो;  
 वली वली कभं क्रीधां धधुं, तिजे डूं पीठयो रे प्रभु पाय पेयाल तो; छेदि.

गाथा ३० पछी—

[अं. १ मुज्ज]

डोटवाल नीत आकवां, करान्यां रे पसू पाडा जाल तो;  
 सांठसेलुं मांस तोडावीया, धयां ध्यान रुद्र अपार तो. छेदि.

गाथा ३० पछी—

[अं. २ मुज्ज]

विखुज कर्वां जडू आइला, रसकस तखुं रे कर्वां कथुं वेवार तो;  
 लाण कसुंअडुं मडूअडां, निम इअडां रे वली औपध सार तो.  
 योएतखुं सगति, वली पुडरी रे सजल तेहनी वस्तु तो;  
 सजल करी तस आपीठं, जेहवां प्रभु रे कर्वां डोडि प्रपंअ तो.

गाथा ४० पछी—

[अं. १ मुज्ज]

कुंला गर्भ जलावीआ, जलावीया रे वली आरनी शुंअ तो;  
 धांजनां आवी धर्मनी, प्रभु जे क्रीया रे वली थापना पूंअ तो

गाथा ४४ पछी—

[अं. १ मुज्ज]

जेम कभं क्रीधां धधुं, ते कडेतां रे नयो आवे पार तो;  
 तुम हरीसखे' डूं आवीयो, स्वामि क्विं रे मुज्जनिं तार तो.  
 आद्युंइलयो अभीअरो, आज मिं कर्वां रे पोते मुकृतकंठार तो;  
 लवसाअरधी उतयो, जे भीत धयो रे मुजती हातार तो.

गाथा ४५ पछी—

[ सं. १ सुवज ]

वार वार तुम्हें बिनतुं, मि तो जेहया रे झीधां कभं अनंत तो;  
 तेखु लभमे लभ साहिया, लेट तुम्हें विन रे जव गया अनंत तो.  
 तुम्हें सेवा विषु लुवडे, किहां सुभ नवि डेभ रे भिषु जेहध डेव तो;  
 कभं योगे हवे तुम भित्या, मनोरथ से इत्या रे दुःख नाठा हरि तो. ५१

गाथा ४६ पछी—

[ सं. १ सुवज ]

हंखुपरि पाप आहोहयां, जे अनुभव्या रे वली लुव अनंत तो;  
 आ जेहजि जिन छोडवे, धस्यां लुखवे रे जिन लुव अनंत तो.

कठिन शिपटो

|                |                           |       |               |                       |         |
|----------------|---------------------------|-------|---------------|-----------------------|---------|
| जोडि           | जोड, लुख, भागी            | भा. २ | वाकस          | वेठजानुं पाष्ठी ( ? ) | गा. १७  |
| जोडि           | जांगी नाभतुं, जोडी नाभतुं | ३     | बांभला        | भारास पडतुं पाष्ठी    | १७      |
| भवजसनठि        | भवभवसभ, भवथीकंटाणेसे      | ४     | तीहं          | त्या                  | १७      |
| युधिहं         | जोडे                      | ४     | अलव्यु        | अभिलापवाणे            | १८      |
| सुधा           | शुद्ध                     | ७     | परतडिभ        | प्रत्यक्ष             | १८      |
| धंसिजां        | जावां                     | ८     | निटाख         | नळी                   | १८      |
| करसखु जेन      | वावेसुं क्षेन             | ९     | कुतिग         | कौतुक                 | २०      |
| दूअ            | दूप-दूवे                  | ९     | जधल           | जेष, जणइ              | २१      |
| भिषु           | क्षु मात्र                | ९     | विछाडीजां     | जुदांपाडयां           | २२      |
| जुधसिठि        | नदीभा                     | १०    | भाध           | भाता                  | २२      |
| जोगडीजां       | उज्ज्वल कयां              | ११    | पराधि         | पराधे, जपरजस्तीथी     | २२      |
| परिंजिया ( ? ) |                           | ११    | धाठि          | धात, प्रहार           | २२      |
| पाष्ठीहारडध    | पाष्ठीयारा छपर            | १२    | हुं तठि       | हुं तो                | २३      |
| भंखु हाध       | भाडवाने स्थाने            | १२    | पभधरिजा       | पंथी                  | २४      |
| पीसखुध         | पीसवानी जग्याजे           | १२    | सम्भडा        | सुभे, सुभे, जेकणतने   | पोपट २४ |
| युद्धध         | युद्धा छपर                | १२    | बंपधि         | बांपधु                | २७      |
| सासिनधंकांमि   | छाशवसेववानीजग्याजे        | १३    | जेस           | अपलाप, छनकार          | २७      |
| जजेरखुध ( ? )  |                           | १३    | जेठवलां ( ? ) |                       | ३१      |
| सुआ सेज        | सयनस्थान                  | १३    | जुषनी         | अपलाप, पयावी पाडवी    | ३४      |
| अखुसोक्रिया    | अखुसोप्या                 | १४    | साटठि         | साटि, जडभाभां         | ३५      |
| जंत            | जंतु, लुव                 | १४    | हंभजडध        | हंभभां                | ३६      |
| सारवखु         | सारवथी                    | १४    | भंतिसिठि      | भंतथी                 | ३६      |
| सारविजा        | साह कयां                  | १४    | सहृदपखुध      | नानपखुभां             | ३६      |
| पहुधपधि        | पहोलाधभां                 | १६    | अभं           | नधि काठवा जोग्य       | ४०      |
| जिखरुं करी     | जेरुं करी                 | १६    | रकतखुध        | सयनीना, यडसना         | ४०      |
| दीधि           | दिवसभां                   | १६    | पाम           | पमसां, याम            | ४२      |
| पाबर           | परसाहनुं पाष्ठी           | १७    | रोखविठि       | रभधथी                 | ४३      |

# આગમોના બાહ્યવર્તમાન

( ડૉ. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ. )

**જન્ય**—જન્ય સમયની બાહ્યવર્તમાન છે. એક સમયે જે ભાષા જન્ય બન્યાથી હોય તે કાલાન્તરે જન્ય બન્યા છે. જૈન આગમો સંસ્કૃત ભાષા કરતાં સરળ અને સુગમ એવી અદ્ભુતભાષી ભાષામાં રચાય છે. આ ભાષાનો અભ્યાસ થતો અથવા અને સંસ્કૃત તરફનો પ્રસાર વધતો અથવા ત્યારે આ આગમ ઉપર અર્ધજી મરહડો ( જૈન મહારાષ્ટ્રી )માં વિવરણો ન રચાતાં સંસ્કૃત વૃત્તિઓ રચાવા માંડી. વખત જતાં સંસ્કૃતનું જ્ઞાન પરિમિત બન્યું એટલે જુજરાતી ભાષામાં આગમો સમજાવવાનું કાર્ય હાથ ધરાવ્યું. આમ જુજરાતી બાહ્યવર્તમાનો જન્ય થયો.

**અર્થ**—બાહ્યવર્તમાન એટલે માળકારે—સંસ્કૃત જેવી પ્રૌઢ ભાષાથી અપરિમિત બનેલો પ્રચલિત લોકભાષા દ્વારા કરવાતું જ્ઞાન. આને ' ટપ્પો ' પણ કહે છે. ' ટપ્પો ' એ અર્થમાં ટપ્પો, ટપ્પુ, ટપ્પક, ટપ્પાઈ, સ્તપ્પક, સ્તપ્પુક, સ્તપ્પુકાઈ ઇત્યાદિ શબ્દો વપરાય છે. આની વ્યુત્પત્તિ દર્શાવવાના હેતુથી એ " જુજરાતી " ( સાપ્તાહિક ) ના તા. ૨૭-૭-૪૧ ના અંકમાં " ટપ્પો અને એનાં સર્વાવહારો " એ નામનો લેખ લખ્યો હતો.

**મહત્વ**—બાહ્યવર્તમાન એ ગદ્યત્મક લખાણ છે, અને એથી એક રીતે એનું મહત્વ અધિક છે. જુજરાતી સાહિત્યમાં જેટલા પ્રમાણમાં પદ્યત્મક કૃતિઓ છે તેના દિસાએ ગદ્યત્મક કૃતિઓ ઘણી ઓછી છે. બાહ્યવર્તમાન જુજરાતી ભાષાનું સ્વરૂપ સમજવા માટે પણ ઉપયોગી છે. આમ બાહ્યવર્તમાનું મહત્વ હોવાથી જે જે બિજા બિજા મનોબો ઉપર અને ખાસ કરીને આગમો ઉપર બાહ્યવર્તમાન મળે છે તે સમીક્ષાત્મક પદ્ધતિએ છપાવવા બોધ્યો. આ બાહ્યવર્તમાન સંસ્કૃત અવચૂરિ-અવચૂરિની ગરબ સારે છે. એ મૂળનો અર્થ સમજવામાં સુખમતા કરી આપે છે. આ બાહ્યવર્તમાનો કંઈ લાંબાશય વિવેચન નથી, પણ સંક્ષેપમાં અર્થ રજૂ કરનાર વિશિષ્ટ સાધન છે.

**સૂચિ**—જૈન ગુજર કવિઓ ( ભાગ ૩, અંક ૨, પૃ. ૧૭૯૦-૧૭૯૭ )માં જૈનેશને હાથે રચાયેલા બાહ્યવર્તમાનો—વિવરણાત્મક મહા-કૃતિઓની નોંધ છે. આમાં કેવળ જૈન મનોબોને અંગે જ બાહ્યવર્તમાન નોંધાય છે એમ નથી, પણ ભગવદ્ગીતા જેવી અજૈન કૃતિના બાહ્યવર્તમાન વિષે પણ નોંધ છે. વિશેષમાં આગમો સિવાયની જૈન કૃતિઓને લક્ષ્યમાં બાહ્યવર્તમાનો પણ ઉલ્લેખ છે. પરંતુ અહીં તે કેવળ આગમોના બાહ્યવર્તમાન વિષે જ વિચાર કરવા ઇચ્છુ છું, અને તેમ કરવા માટે સુખમતા ઉપજાવવા કૃતિનો ઉપયોગ કરું છું.

૧ અંતગઢકસા—(અન્તકૃદસા)—આ બાહ્યમાં અંગના ઉપરનો ટપ્પો (સ્તપ્પુ-

૧ "આપણા કવિઓ" (અંક ૧, પૃ. ૨૫૪) માં કહેલું છે કે "પદ્યમાં તે જુજરાતી અભ્યુદયને અભિ આજી સાચવી રાખવાનો પ્રયત્ન હોય છે, ૨જને પ્રૌઢ બનાવવા સાહિત્યકારો ભાષાનાં રૂઢ રૂપો સાચવવાનો પ્રયત્ન હોય છે, અને ગદ્યકારો કે એનું વિશિષ્ટ કાવ્યમય મહા લખાણ હોય તે તેમણે તેનું પ્રૌઢ ગદ્ય સાચવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય છે, પણ આમ સમજૂતી ખાતર લખવામાં આવેલાં ટીકા-કૃતિપણમાં તે માનવસુખમાં અક્ષય થતું સાપારસ્વપ નીકળી આવે તે વધુ સંભવિત છે..."

કાવ્ય) જાવવિજયમણિના શિષ્ય રામવિજયે દ્વીપ બંદરમાં વિ. સં. ૧૭૬૫માં લખ્યો છે, પણ આ ટુખાના કતાંતું નામ જાણવામાં નથી.

૨ અક્ષુઓગદાર (અનુઓગદાર)—આ એક શૃલિયાસુત ઉપર વિક્રમની ૧૬મી સદીમાં-ઈ. સ. ૧૮૧૩-૪ માં એક બાલાવબોધ લખાયો છે. એક વિ. સં. ૧૮૭૮માં લખાયો છે. આ બંને કૃતિ બિન બિન હો કે ન હો, પણ એના કતાંતું નામ જાણવામાં નથી. શોભા ઋષિના શિષ્ય મોહને બાલાં ૨૨યો છે. એ આ આગમ અને હેમચન્દ્ર-સંસ્કૃત વૃત્તિ સહિત ધનપતસિંહ તરફથી છપાવાયો છે.

૩ અક્ષુતરૈવવાઈચિહ્નસા (અનુતરૈવપાતિકદશા)—આ નવમા અંગ ઉપર એક બાલાવબોધ વિ. સં. ૧૭૨૬માં લખાયો છે. એક બાલાવબોધ રત્નવિજયમણિના હાથે વિ. સં. ૧૭૩૧માં, એક કોઈકને હાથે વિ. સં. ૧૮૦૨માં, એક વિ. સં. ૧૮૨૨માં અને એક વિ. સં. ૧૮૪૮માં લખાયેલ છે. આ તમામના કતાં વિષે આપણે અજ્ઞાત છીએ. વિશેષમાં આ બધા બાલાવબોધ બિન બિન કૃતિ છે કે કેમ તે પણ જાણ્યું જાડી રહે છે. આ આગમ અબયદેવમસ્કૃત ટીકા, ઋષિ કૃષ્ણાલાલના સંસ્કૃત અનુવાદ અને અમણે રચેલા બાલાં સહિત ધનપતસિંહ બહાદુર તરફથી છપાવાયાં છે.

૪ આહૈરખચ્ચક્રપાણુ (આતુરપ્રત્યાખ્યાન)—બાલ મુનિએ આ પર્થવજ્ઞ ઉપર વિ. સં. ૧૬૫૫માં બાલાં લખ્યો છે, પણ એના કતાંના નામની ખબર નથી.

૫ આચાર (આચાર)—બૃહતપા નાગેરી તપાગચ્છના સાધુરત્નના શિષ્ય પાર્થ-અન્દ્રે આ પ્રથમ અંગ ઉપર વિક્રમની સોળમી સદીમાં બાલાં ૨૨યો છે. આ બાલાં શીલાંકસંસ્કૃત ટીકા, બિનહંસસુરિની દીપિકા તેમજ મૂળ આચાર સહિત ધનપતસિંહ તરફથી છપાયેલો છે.

૬ આવસ્થય (આવસ્થક) આ મૂલસુતને પઠાવસ્થક પણ કહે છે. એના ઉપર તરુણપ્રબસુરિએ વિ. સં. ૧૪૧૧ (શિશિવેન્દુ)માં બાલાં ૨૨યો છે. વિ. સં. ૧૪૮૫ માં 'ઉપદેશમાલા' નો બાલાં ૨૨યનારા સોમસુન્દરસુરિએ પણ પઠાવસ્થક ઉપર બાલાં ૨૨યો છે. આ આગમ ઉપર હેમચન્દ્રમણિએ વિ. સં. ૧૫૦૧માં, ખરતર ગચ્છના મેરુ-સુન્દરમણિએ તરુણપ્રબસુત બાલાં ના અનુસારે વિ સં. ૧૫૨૫માં, જયદેવસુરિના શિષ્ય મહિમાસાગરે વિક્રમની સોળમી સદીમાં, મુનિપ્રબસુરિના શિષ્ય હૃદયધવલે પણ આ સદીમાં, અને ઉત્તરજ્ઞપણુ ઉપર બાલાં ૨૨યનારા સમરચન્દ્રે આ સદીના અંતમાં અને એની પછીની (સતરમી) સદીના પ્રારંભમાં એકેક બાલાં ૨૨યો છે. વળી વિ. સં. ૧૭૫૧માં દિવાળીના દિવસે અહીં (સુરતમાં) જશવિજયના શિષ્ય જિનવિજયે અને વિ. સં. ૧૭૯૦માં સમયસુન્દરે આ આગમ ઉપર એકેક બાલાં ૨૨યો છે.

વિશેષમાં વિ. સં. ૧૫૧૫માં, વિ. સં. ૧૫૮૩માં, વિ. સં. ૧૫૯૬માં, વિ. સં. ૧૬૦૮માં, વિ. સં. ૧૬૩૦માં, વિ. સં. ૧૭૧૨માં, વિ. સં. ૧૭૫૦માં, વિ. સં. ૧૮૪૬માં અને વિ. સં. ૧૮૮૬માં એકેક અજ્ઞાતકૃત બાલાં લખાયો છે.

૭ ઉત્તરજ્ઞપણુ (ઉત્તરખપન)—જવણુ ઋષિના શિષ્ય મેધરાજ કે જેમણે વિ. સં. ૧૬૬૬માં શાકુ સામાચારી રચી છે તેમણે આ મૂલસુત ઉપર બાલાં ૨૨યો છે. વિક્રમની સોળમી સદીમાં શક્ર મયેલા પાર્થઅન્દ્રસુરિના શિષ્ય સમરચન્દ્રે આ આગમ ઉપર બાલાં ૨૨યો છે. વિ. સં. ૧૬૭૪ અને ૧૬૯૪ના ગાળામાં અબયસુન્દરમણિના શિષ્ય





૧૩ કાશ્યુ (સ્થાન)—એકરાજમણિએ આ ત્રીજા અંગ ઉપર બાલાં ૨૨૦૦ છે. એ મૂલ તેમજ અભયવિરહરિકૃત ટીકા સહિત ધનપતસિદ્ધ તરફથી હપાયો છે. વિશેષમાં વિ. સં. ૧૭૭૦માં (સ્તબક), વિ. સં. ૧૮૦૦માં અને વિ. સં. ૧૮૩૬માં બાલાં હપાયો છે.

૧૪ તંદુલવેયાલિય (તંદુલવેચારિક)—આચાર, જોવવાઈય, મહિસરજી, દક્ષવેયાલિય, પશુકાવામરજી, રાવપસેજીપ અને સૂચક ઉપર બાલાં ૨૨૫૦ અને સાપુરનના શિષ્ય પાર્શ્વચન્દ્રે આ પદ્મપુષ્પ ઉપર પણ બાલાં ૨૨૦૦ છે. વિ. સં. ૧૬૫૩માં એક અગ્રાતકર્તૃક બાલાં હપાયેલ છે.

૧૫ દસવેયાલિય (દસવૈકાલિક)—સાપુરનના શિષ્ય પાર્શ્વચન્દ્રે આ મૂલસુત ઉપર બાલાં ૨૨૦૦ છે. વિક્રમની સત્તરમી સદીમાં ઘટ્ટ ગયેલા સોમવિમલશુરિએ આ આગમ ઉપર તેમજ પળનેશવજીકૃત ઉપર પણ બાલાં ૨૨૦૦ રચેલ છે. ખરતર ગૃહના હપંતિલકમણિના શિષ્ય મહોપાખ્યાય રાજહંસે વિ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં બાલાં ૨૨૦૦ છે. શ્રીપાલ ઋષિએ વિ. સં. ૧૬૬૪માં આ આગમ ઉપર બાલાં ૨૨૦૦ છે. એવી રીતે વિદ્યારત્નગણિના શિષ્ય કનકચન્દ્રગણિએ વિ. સં. ૧૬૬૬માં અને રાજચન્દ્રશુરિએ વિ. સં. ૧૬૮૮માં એકેક બાલાં ૨૨૦૦ છે. વિ. સં. ૧૬૦૭માં, વિ. સં. ૧૬૬૩માં, વિ. સં. ૧૬૭૨માં, વિ. સં. ૧૬૮૫માં, વિ. સં. ૧૭૧૦માં, વિ. સં. ૧૭૧૩માં (સ્તબક), વિ. સં. ૧૭૫૧માં, વિ. સં. ૧૭૫૮માં, વિ. સં. ૧૭૭૧માં, વિ. સં. ૧૭૭૮માં, વિ. સં. ૧૭૯૩માં, વિ. સં. ૧૮૦૭માં, વિ. સં. ૧૮૨૩માં તેમજ વિ. સં. ૧૯૨૬માં અગ્રાતકર્તૃક બાલાવખેલો હપાયો છે.

૧૬ દસાસુચકખંધ (દશાસુતરક-ખ)—કેશવજી ઋષિએ વિ. સં. ૧૭૦૬માં આ ઉપસુત ઉપર બાલાં ૨૨૦૦ છે. વિ. સં. ૧૭૧૪માં તેમજ વિ. સં. ૧૭૧૮માં બાલાં હપાયો છે.

૧૭ નંદી (નંદી)—આ અને ચૂલયાસુત ઉપર વિ. સં. ૧૬૬૪માં, વિ. સં. ૧૬૬૮માં વિ. સં. ૧૭૬૬માં, વિ. સં. ૧૮૦૦માં, વિ. સં. ૧૮૧૮માં તેમજ વિ. સં. ૧૮૫૭માં એકેક અગ્રાતકર્તૃક બાલાં હપાયેલ છે. નંદી ઉપરનો એક બાલાં એ મૂલ આગમ તેમજ મસપતિરિકૃત ટીકા સહિત ધનપતસિદ્ધ તરફથી હપાયેલ છે.

૧૮ નાયાધમ્મકલા (ગાતાધર્મકલા)—વિ. સં. ૧૬૬૬માં દક્ષવેયાલિય ઉપર બાલાં ૨૨૫૦ અને કનકચન્દ્રગણિએ આ હટ્ટા અંગ ઉપર બાલાં ૨૨૦૦ છે. વિક્રમની સત્તરમી સદીમાં ઘટ્ટ ગયેલા વિજયશૈખરે પણ આ અંગ ઉપર બાલાં ૨૨૦૦ છે. વિશેષમાં એકેક અગ્રાતકર્તૃક બાલાં વિ. સં. ૧૬૩૦માં, વિ. સં. ૧૬૫૪માં, વિ. સં. ૧૮૪૬માં, વિ. સં. ૧૮૫૩માં, વિ. સં. ૧૮૫૪માં અને વિ. સં. ૧૯૦૫માં હપાયેલો છે.

૧૯ નિરથાવણી—આ ઉપર વિ. સં. ૧૭૬૪માં, વિ. સં. ૧૭૮૨માં અને વીજમી સદીમાં જિનવિજયે રાદેરમાં એમ એકેક અગ્રાતકર્તૃક બાલાં હપાયેલ છે.

૨૦ પકિઅથસુત (પાક્ષિકસુત)—દીપસાગરના શિષ્ય સુખસાગરે કે જેમણે વિ. સં. ૧૭૬૨માં પળનેશવજીકૃત ઉપર બાલાં ૨૨૦૦ છે એમણે આ આગમ ઉપર વિ. સં. ૧૭૭૩માં બાલાં ૨૨૦૦ છે. વિ. સં. ૧૭૬૧માં સજ્જનવપજીનની સાથે આ આગમ ઉપર જે બાલાં હપાયો છે તે તેમજ વિ. સં. ૧૯૧૨માં હપાયેલો બાલાં એ જને અગ્રાતકર્તૃક છે.

૨૧ પબ્જતારાહણ (પર્વતારાધના)—આ પર્ષવજ્ઞ તરીકે ઓળખાવાતી કૃતિ ઉપર પંદરમી શરીના સોમસુંદરે કે જેમણે પદાવસ્થક ઉપર બાલાં રચ્યો છે તેમણે એક બાલાં રચ્યો છે. વિ. સં. ૧૭૦૮માં સુન્દરકલ્પને હાથે એક અગ્નાતકર્તૃક બાલાં લખાયો છે. સોમસુંદરે પાદપર્મા રચેલ પબ્જતારાહણ-પર્ષવજ્ઞ ઉપર વિ. સં. ૧૮૪૬માં એવો એક બાલાં લખાયો છે.

૨૨ પવજ્ઞવણા (પ્રજ્ઞાપના)—વિનયવિમલના શિષ્ય ધનવિમલે વિષ(૧ શા)ક સોમસુંદરના રાજ્યમાં--અદારમી સદીમાં આ ઉર્વમ ઉપર બાલાં રચ્યો છે. યાનવિભવના શિષ્ય અને જ્ઞાતીવપજ્ઞાતિ ઉપર બાલાં રચનારા જીવવિભવે પશુ આ ઉર્વમ ઉપર બાલાં રચ્યો છે. વિ. સં. ૧૮૧૮માં આ ઉર્વમ ઉપર એક બાલાં લખાયો છે. પર-માણ્ડક પ્રકૃતિએ આ ઉર્વમ ઉપર જે બાલાં રચ્યો છે તે મૂળ તેમજ મહાપતિરિસુંદરકૃત ટીકા સહિત ધનપતસિંહ તરફથી હપાયેલો છે.

૨૩ પવજ્ઞાવાગરણ (પ્રત્ય્યાહરણ)—અનેક આમઓ ઉપર બાલાં રચનારા પાર્શ્વચન્દ્રે આ દસમા અંક ઉપર બાલાં રચ્યો છે. વિ. સં. ૧૬૬૮માં અને જિન-વિભવે વિ. સં. ૧૭૭૦માં આ આમઓ ઉપર એકેક અગ્નાતકર્તૃક બાલાં લખેલ છે.

૨૪ રાઘવસેણુપ્રય (રાઘવપ્રસાય)—આચાર ધૃતવાદિ આમઓ ઉપર બાલાં રચનારા પાર્શ્વચન્દ્રે આ ઉર્વમ ઉપર બાલાં રચ્યો છે. શ્રવણના શિષ્ય મેધરાજે પશુ વિ. સં. ૧૬૭૦માં બાલાં રચ્યો છે. વિ. સં. ૧૭૧૮માં, વિ. સં. ૧૭૮૫માં અને વિ. સં. ૧૭૯૪માં એકેક અગ્નાતકર્તૃક બાલાં લખાયો છે.

૨૫ વંગચૂલિયા (ચૂલિકા)—આના ઉપર વિ. સં. ૧૮૮૨માં એક બાલાં લખાયો છે, પશુ એના કતીવું નામ જાણવામાં નથી.

૨૬ વિદ્યાહુપહણ્ણિ (વ્યાખ્યાપ્રગ્ણિ)—રાજસુન્દરસુંદરના શિષ્ય પદ્મસુન્દર મણિએ આ પાંચમા અંક ઉપર વિ. સં. ૧૭૦૭ને વિ. સં. ૧૭૩૪ની વચ્ચે બાલાં રચ્યો છે. વિ. સં. ૧૭૦૧માં એક બાલાં લખાયો છે તે આની પૂર્વે પ્રાપ્તકે રચ્યો છે. વિ. સં. ૧૮૮૬માં એક અગ્નાતકર્તૃક બાલાં લખાયો છે.

૨૭ વિદ્યાગમ્ય (વિપાકશ્રત)—આ અગિયારમા અંક ઉપર વિ. સં. ૧૬૨૦માં એક અગ્નાતકર્તૃક બાલાં લખાયો છે.

૨૮ સંધ્યાશઘ (સંસ્તારક)—ઉત્તરજ્યેષ્ઠ તેમજ પદાવસ્થક ઉપર બાલાં રચનારા પાર્શ્વચન્દ્રસુંદરે આ પર્ષવજ્ઞ ઉપર બાલાં રચ્યો છે અને એની એક હાથપોથી વિ. સં. ૧૬૩૬માં લખાયેલો છે. આચર્યન્દસુંદરના શિષ્ય હેમરાજે પશુ આ આમઓ ઉપર વિ. સં. ૧૬૭૪માં બાલાં રચ્યો છે.

૨૯ સમવાય—ઉત્તરજ્યેષ્ઠ, ઓવવાક્ય વગેરે ઉપર બાલાં રચનારા મેધરાજે આ ચોથા અંક ઉપર બાલાં રચ્યો છે. વિ. સં. ૧૭૮૧માં આ અંક ઉપર એક અગ્નાતકર્તૃક બાલાં લખાયો છે.

૩૦ સુશગડ (સૂત્રકૃત)—અનેક આમઓ ઉપર બાલાં રચનારા પાર્શ્વચન્દ્રે આ બીજા અંક ઉપર બાલાં રચ્યો છે. જે મૂળ, ધીલાંકસુંદરની ટીકા તેમજ હેમવિમલસુંદરની ટીપિકા હાથે ધનપતસિંહ દ્વારા હપાયેલ છે. આ આમઓના પહેલા સુવકપંચ ઉપર વિ. સં. ૧૬૬૮માં અને વિ. સં. ૧૭૦૭માં એકેક અગ્નાતકર્તૃક બાલાં લખાયો છે.

આ ઉપરથી નીચે મુજબની આખતો તારવી શકાય છે—

(૧) અગિયારે અંગે ઉપર આજ્ઞામાં આજ્ઞા એક બાલાં તો છે, પણ ઉપરથી, ઉપરથી કે પદ્મવૃક્ષો માટે આમ ઉલ્લેખ થઈ શકે તેમ નથી.

(૨) તરુણપ્રભસરિએ વિ. સં. ૨૧૪૧૧માં પદ્મવૃક્ષ ઉપર બાલાં રમ્યાં તે આગમે ઉપરના તમામ બાલાવબોધોમાં સૌથી પ્રાચીન હોય એમ લાગે છે, કેમકે પદ્મવૃક્ષવૃક્ષોપ એવા અન્નાક્ષત્રે લક્ષ્યમાં લઈએ તોપણ એના ઉપર સૌથી પ્રાચીન બાલાં કમલપ્રભસરિના શિષ્ય આસન્ન-દ્રવ્યે વિ. સં. ૧૫૧૭ તો છે.

(૩) અનેક આગમે ઉપરના બાલાવબોધો હજી અપ્રસિદ્ધ દશામાં છે.

(૪) કર્તાનાં નામવાળા બાલાવબોધો સૌથી વધારે કોઈ આગમ ઉપર રચ્યા હોય તો તે આગમ પદ્મવૃક્ષ છે.

(૫) બધા આગમે પૈઠી આવસ્થા, ઉત્તરજગત્પણ અને દક્ષિણવર્ણિય ઉપર સૌથી વધારે પ્રમાણમાં બાલાં રચ્યાં હોય એમ લાગે છે.

(૬) બાલાવબોધ રચનારામાં સૌથી વધારે બાલાં કોણે રચ્યા છે, એ પ્રશ્નનો ઉત્તર વિચારતાં પાર્શ્વ-દ્રવ્યું નામ મોખરે આવે છે. કેમકે એમણે આગમે ઉપર બાલાવબોધો રચેલા છે.

(૭) આગમે ઉપર બાલાવબોધ રચવાનું કાર્ય જે પવિત્રમતી પંદરમી સદીની લખખમ શરૂઆતથી શરૂ થયું તે અઢરમી સદીના અન્ત સુધી તો ચાલુ રહ્યું છે, (કોઈ અગ્રાંતકૃતિ કૃતિ એ પછી પણ રચાઈ હોય તો તે જુદી વાત છે.) આમ હોવાથી મુજબ તો બાલાના રૂપરંગના વિકાસનો ત્રણ સદી જેટલો તો અભાસ કરવાનું કાર્ય આ બાલાવબોધો બજાવે છે.

ગોપીપુરા, સુરત. તા. ૧૧-૬-૪૭.

૧ અત્યાર સુધીમાં મળેલી તમામ મુજબ તો મલકૂતઓમાં વિ. સં. ૧૩૩૦માં આજ્ઞાપદ્મીમાં લખાયેલી આજ્ઞાવબોધો સૌથી પ્રાચીન છે.

૨ વિ. સં. ૧૪૧૧માં વિજયભદ્રે હુસરણ વચ્છણ વચ્છણ રચી છે, એ સૌથી જૂની મુજબ તો લોકકથા ગણાય છે (જુઓ આપણા કવચો ખંડ ૧ નું પૃ. ૨૮૪).

૩ વિ. સં. ૧૫૪૮માં આચાર્ય બનેલા અને વિ. સં. ૧૫૬૮માં સ્વર્ગે સંચરેલા ઉપરવિમલસરિએ પદ્મવૃક્ષવૃક્ષોપ ઉપર બાલાં રચ્યાં છે. વિ. સં. ૧૫૭૮માં એક અગ્રાંત-કૃતિ કૃતિઓ આ અન્નાક્ષ ઉપર લખાયેલા છે.

૪ નવકારમંત્ર ઉપરના મુજબ તો વિવેચનની એક કાલપોથી વિ. સં. ૧૭૫૮માં લખાયેલી છે, પણ નવકારમંત્ર એ પદ્મવૃક્ષવૃક્ષોપ એક અંગ છે.

૫ વિક્રમની સૌમી સદીમાં લખાયેલા મુજબ તો ગણમયેના નમૂના પ્રાચીન મૂળે કાવ્યક્રમકમાં ગાયકવાડ પીવાલ્ય અન્નાક્ષમાં પ્રસિદ્ધ થયા છે. વળી જિનવિજયજીએ સંપાદિત પ્રાચીન ગણસંદર્ભ (પૃ. ૨૦૫-૨૨૨) પણ આ સંબંધમાં જોવો થયે. આ સંદર્ભના પૃ. ૧-૫૬માં તરુણપ્રભે રચેલી ત્રેવીસ વાતોએ જોવાય છે.

૬ મહાનંદે વિ. સં. ૧૮૭૪માં પદ્મવૃક્ષવૃક્ષોપ ઉપર ટૂંકો રચ્યો છે, પણ આ પદ્મવૃક્ષવૃક્ષોપ દસાષ્ટકખંડનો એક ભાગ છે, અખંડ આગમ નથી એટલે એની અહીં ઉચ્ચકા કરાઈ છે.



અર્થ દેવને ખોટું જાણ્યું. તેમણે શૌભનને વાત કરી. સરથ સ્વભાવના શૌભને પિતાના વચનને માન્ય કહ્યું—સ્વીકાર્યું અને તેણે મહેન્દ્રસરિણ પાસે અર્થ સ્વીકાર્યું—દીક્ષા લીધી. રાત્રીમાં જાગવડવળા ધનપાલે આ બનાવથી ક્રોધ કરી, આજીવ્યાજીવના પ્રદેશમાં જૈન મુનિઓના વિકારને બંધ કરાવ્યો.

શૌભન મુનિ છુદ્ધિમાન હતા. તેમણે ઘોડા સમયમાં સારી વિદ્વતા સપાદન કરી. તેમની વિદ્વતાની સાક્ષી તેમણે રચેલી એક જ કૃતિ, જે “શૌભનસ્તુતિ” નામે પ્રસિદ્ધ છે તે, પૂરે છે. માલવદેશમાં વિકાર બંધ થવામાં પોતે નિમિત્ત થયા છે એ વિચાર શૌભન મુનિના હૃદયને ડંખતો હતો. યુરુ મહારાજાની અનુગ્રાહ લઈને પોતે એકદા ધારાનગરીમાં પધાર્યો. આર્ગમાં ધનપાલનો મેળાપ થયો. મુનિઓનો ઉપદાસ કરવાને ટેવાયેલ ધનપાલે આગળ બે ઠાંતવાળા શૌભનમુનિને કહ્યું—“ ગર્દભવન્ત ! ભવન્ત ! નમસ્તે ॥ ”

એવા જ પ્રકારનો અનુચાર આપતા શૌભનમુનિએ પાન ચાવતા-લાલ મોઢાના-ધનપાલને કહ્યું: “ કપિવૃષ્ણાસ્ય ! વયસ્ય ! સુલ્લં તે । ”

ધનપાલને મુનિના યથોચિત ઉત્તર ઉપર બહુમાન ઉપજ્યું, ને પૂછ્યું કે—“ કુઞ્ઞ મલ્લદોયનિવાસ: ? ”

મુનિએ જણાવ્યું—“ યજ્ઞ મલ્લદોયનિવાસ: ! ”

પછી ધનપાલ બહુ માનપૂર્વક શૌભનમુનિને પે તાને ઘેર લઈ ગયો. અતિચિત્કારથી ટેવાયેલ તે ઉચિત સમયે વહોરવા માટે ઘોલાવવા આવ્યો. શૌભનમુનિ પોતે તેને ત્યાં વહોરવા ગયા. ત્રણ દિવસનું દહીં ન લીધું, અભરાઈ ઉપર ખુલ્લા પડેલા મોઢક-લાડવા ન વહોર્યાં. સ્નાનિમાની આજીવ્ય ધનપાલે કહ્યું કે-શું આ દહીંમાં જીવડા પડયા છે ? આ મોઢકમાં-લાડવામાં ઝેર છે ?

હતું પશુ તેમ જ. અલ્પતો નાખીને દહીંમાં રહેલા નાના જન્તુઓને મુનિએ પ્રત્યક્ષ કરી બતાવ્યા, ને મોઢકમાં વિપસંચાર થયો છે, તે પશુ રપટ કરી દર્શાવ્યું.

ધનપાલ આશ્ચર્ય પામ્યો. ત્યારથી તે મુનિની વિશેષ સન્મતિ કરવા લાગ્યો. પોતાના ભાઈ છે એમ રપટ ચતાં તેના પશ્ચાતાપનો પાર ન રહ્યો.

આ પ્રસંગ ધનપાલના જીવન-પરિવર્તનનો ગણાય છે. ધનપાલ તે અત્યાર સુધી અન્વર્થ રીતે ધન-પાલ હતો; તે હવે એક રીતે કહીએ તો ધર્મ-પાલ બન્યો.

શૈવધર્મને તેણે તિલાંજલિ આપી ને આહત ધર્મ સ્વીકાર્યો.

જૈન ધર્મમાં આવ્યા બાદ અગ્નિશુદ્ધ સુવર્ણ જેમ દીપે તેમ તે દીપવા લાગ્યો. તેની એક એક કૃતિ એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. મહાકવિ ધનપાલની અનેક કૃતિઓમાં તેમને વિખ્યાત કરનાર કૃતિઓ તિલકમંજરી અને નકષભપંચાશિક્ષા એ બે છે. તિલકમંજરી એ ગદ્ય કથા, સંસ્કૃતમાં કાદમ્બરી જેવી અને અમુક રીતે કાદમ્બરીથી પણ અદિષાતી કૃતિ છે. નકષભપંચાશિક્ષા એ શ્રીઆદિનાથ પ્રભુની સ્તુતિ છે, પ્રાકૃત ભાષામાં છે. આ કૃતિ માટે કુમારપાલપ્રમથમાં એક ઉલ્લેખ છે કે-શ્રી સિદ્ધાચળની યાત્રા માટે કલિકાલસર્વંશ શ્રી હેમચન્દ્રસરિણ મહારાજ પધાર્યા હતા. જીવદ્યાપ્રતિપાલ પરમાહત

કુમારપાલ સૂપાળ આદિ સાથે હતા. શ્રીઋષભદેવ ભગવંતની સ્તુતિ કરતા શ્રી હૈમચંદ્ર-સૂરિજી મહારાજ ધનપાલકૃત આ ઋષભપંચાલિકા બોલ્યા.

કુમારપાલ મહારાજને પૂછ્યું કે-ભગવંત! આપ કલિકાલકર્તા છે. આપ બીજાંએ બનાવેલી સ્તુતિ શા માટે બોલો છો ? આવ્યાશ્રીએ જવાબ આપ્યો—

આવી ભક્તિનીતરતી સદ્ગુણ ભાવ ભરેલી સ્તુતિ રચવા અને પણ શક્તિમાન નથી.

બુદ્ધ મહારાજનું આત્મ ભક્તિમાન રહિત વચન સાંભળી રાજા વચેરે પણ એ જ સ્તુતિ બોલીને પ્રભુની સ્તવના કરવા શાગ્યા.

ધનપાલની વિદ્વતા માટે ઉપરનો પ્રસંગ યોગ્ય સૌભાગ્યનો નથી.

૧ પાષ્ટ્ય લક્ષ્મી નામમાલા, ૨ શ્રી વીરસ્તુતિ. (પ્રાકૃત) ૩, શ્રી વીરસ્તુતિ (અર્ધ સંસ્કૃત અને અર્ધ પ્રાકૃત) ૪. શૈભનસ્તુતિ-ટુતિ, ૫, સત્યપુરીય મહાવીર ઉત્સાહ છત્પાદિ ધનપાલકૃત કૃતિઓ અત્યારે પણ સારી રીતે ઉપયોગમાં આવે છે. સંસ્કૃત નામમાલા પણ ધનપાલે બનાવેલી હોવી જોઈએ એમ અનેક ઉદ્દેશો ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. અને તેનું નામ 'લાવણવતી નામમાલા' હેતુ જોઈએ, પણ તે ઉપલબ્ધ નથી. 'વ્યુત્પત્તિર્વનપાલેભઃ' એ વાક્ય હૈમચંદ્રસૂરિજી અભિવાનચિન્નામાલિ-ટુતિમા દે છે તે પણ ઉપરની હકીકતનું પોષક છે

x x x

એ જ પરમ શ્રાવક મહાકવિ ધનપાલકૃત—આ 'શ્રાવક વિધિ-પ્રકરણ' છે.

આ પ્રકરણની ભાષા પ્રાકૃત છે. વિષય શ્રાવકની દિનચર્યા છે યોગ્યતા યોગ્યું શ્રાવક કેટલું કરવું જોઈએ તે આ પ્રકરણમાં તેમણે જણવ્યું છે.

પ્રકરણ ફક્ત એવીજ ગાથાનું જ છે. એવીજે માયાએ મધુર અને કંઈ ચઢી જાય એવી છે.

સારી રીતે તેનું સુદષ્ય સવાની ખાસ જરૂર છે તે પ્રકરણ જોઈએ તે પ્રમાણમાં પ્રશિક્ષિત નથી આગ્યું તેમાં પણ તેના સારા સુદષ્ય અને આવર્તન નથી થયાં એ પણ એક સુખ્ય કારણ છે.

૧ શ્રાવકે રહેવું ક્યાં ? ૨ સવારમાં જાગ્યું થઇને શું કરવું ? ૩ ઘર દેરાસરમાં શું કરવું ? ૪ પચ્ચક્રમાણ્ય ક્યારે વિચારવું ? ૫ મોટા-શિષ્યપર્યથી જિનમંદિરમાં ક્યારે જવું અને કેવી રીતે જવું ? ૬ ગુરુમહારાજ પાસે જઈને શું શું કરવું ? ૭ બોજન ક્યારે કરવું ? બોજન કરતાં પહેલાં શું શું કરવું ? ૮ દાન કેને કેને દેવું ? ૯ બોજન એકલા કરવું કે સપરિવાર ? ૧૦ સાંજે બોજન ક્યારે કરવું ? ૧૧ રાત્રે દેરાસરમાં શું કરવું ? ૧૨ રાત્રિના સમયે દિવસના શાએલા પાપોના પ્રતીકર કેવી રીતે કરવો ? ૧૩ વેવાવચ્ચ-સેવા કેની કેની અને કેવા પ્રકારની કરવી ? ૧૪ વિષયવિકારને ચાન્ત કરવા શું શું કરવું ? ૧૫ સખન-વિધિ માટે શું શું વિચારવું ?

એ પ્રમાણે પંદર વિષયોના ખુલાસા ખૂબ હળવી કલને અને અતિસૂચ્ય સંક્ષેપમાં આ પ્રકરણમાં આપ્યા છે. ફક્ત ૧૬ આર્યામાં આ વિષયોનું વિવરણ પૂર્ણ થાય છે. ઉપરની પાંચ માથાએ પ્રકરિત જેવી છે, તેના અર્થ આ પ્રમાણે છે—

(૨૦) આ પ્રમાણે મહાપુરુષોએ જનાવેલી એક શ્રાવક-વિધિમાંથી મહમતિવાળા જે સંલેપથી કહ્યું છે.

(૨૧) આટલું પણ જોને બારે પડે છે તેનો કર્મબાર પણ બારે છે, કારણ કે જનવું પણ કર્મકાર્ય બારે કર્મોંઓને બારે કાને છે.

(૨૨) એ રીતે જે ભયંકર દુઃખરૂપી ઈધણને વાજનારા - દૂર કરનારા - જિનેશ્વર-જામૂહના અરણ્યોમાં પરમભક્તિ કરે છે તે સંસારને તરી જાય છે.

(૨૩) ભક્તિપૂર્વક જિનપૂજા, સાધુ બચવંત-ચુરુ મહારાજની-ઉપાસના-સેવના, ઉત્તર શુશ્રૂષાં શદ્ધા અને અપ્રમાદ હંમેશાં કરવો.

(૨૪) આ કાળમાં પાપરૂપી કચરાથી લેપાયેલ લોકને જિનધર્મના ઉપદેશરૂપ પાણીથી જોઓ ધોવે છે તે ધર્મમાં તત્પર રહે છે. એવા પુરુષો વિરલ છે.

x

x

x

આ પ્રકરણની ૨૨મી માથામાં...તુક્લિંઘણવાલય...એ પ્રમાણે ઘણવાલ-ઘનવાલ નામ સરસ શુક્તિપૂર્વક ગોઠવ્યું છે.

શ્રાવકને અવશ્ય કરવા યોગ્ય—જે ન કરે તો તેનામાં શ્રાવકત્વ ન રહે એવી જ કરણી આ પ્રકરણમાં સૂચવી છે અને ખરેખર એટલું પણ ન કરી શકે તે બારેકર્મો કહેવાય, તેમાં સહજ પણ જીંદગીને અવકાશ નથી.

આ યોગીશ્રી આર્થોઓ મોઢે કરી તેને રાજ સંભારવામાં આવે-તેના અર્થનું કિંતન કરવામાં આવે-તો જીવનમાં ધણું જાણવા મળે, જીવન દુર્મર્મથી પાણું વળે, વિરતિમાર્ગે આગળ વધે.

પાઠશાળામાં અભ્યાસ તરીકે આ પ્રકરણ જાણ ચલાવવા જેવું છે. નાનપણથી જ જાણકને જે આટલું ઈસી જાય તો તેના જીવનમાં તે શ્રાવકધર્મને સારી રીતે વિકસાવી શકે છે.

શ્રાદ્ધવિધિ, શ્રાવક પ્રતિક્રમણસૂત્ર વૃત્તિ, શ્રાદ્ધચુલુવિવરણ, શ્રાદ્ધદિનકુલ, યોગશાસ્ત્ર, વિવેકવિલાસ વગેરે ગ્રંથોમાં શ્રાવકનાં કર્તવ્યોનું વિસ્તારથી વર્ણન આવે છે. તે તે ગ્રંથો સુધી દરેક પહોંચી શકે એવા એ ગ્રંથો નથી. એટલે આ ગ્રંથ અતિ ઉપયોગી છે.

પોતાના જીવનમાં જેણે જન્મેને ધર્મોનું પૂજ્ય સૂક્ષ્મ શુદ્ધિથી અવલોકન કર્યું હતું તેણે જે આ કરણીય-અવશ્ય કરણીય જતાવ્યું છે, તેને મતાનુગતિક માનવાની રમ્પે કોઈ શૂંષ કરે ! શુદ્ધિ અને અનુભવના મિશ્રણ પૂર્વકની મહાથી આ ગ્રંથ રચાયો છે.

આ પ્રકરણ કેવળ વાંચીને આનંદ માનવા માટે નથી, તેને આચરણમાં મૂકવાની જરૂર છે. કર્મબારથી જનવા થવા ઇચ્છનાર શ્રાવકત્વ પુષ્પની ખીડાયેલી પાંખડીઓ આ ગ્રંથના પુષ્પનુમ આવેને ઝીંકીને વિકસાવે અને જીવનમાં સૌરશ દેલાવે.

ખપી મહાનુભાવોના ઉપયોગ માટે આ શ્રાવક-વિધિ-પ્રકરણ મૂજ તેજ જ તેનો મુજશતી અનુવાદ અહીં આપવો ઉચિતધાર્યો છે.



श्री धनपालविरचित श्रावकविधिप्रकरण ( अर्थसाथे )

[ १ ]

जत्थ पुरे जिणमवणं, समयविज्ज साहुसावया जत्थ ॥

तत्थ सया वसियब्बं, पवरजलं इंधणं जत्थ ॥ १ ॥

ने नभरमां जितेश्वर प्रभुत्वं देवाश्चर होष, समय-सिद्धा-तना गलुकार मुनिभक्षा-  
राग्यो अने श्रावका न्यां होष लां हभेक्षां वाक् करेवा. वजी न्यां अष्ट-द्विग-निर्वाह  
पाष्ठी अने ईधण-गणतल्य होष. ( १ )

[ २ ]

पडिबुद्धेण पहाए, नवकारो सावएण सरियब्बो ॥

संभरियव्वाइं तओ, पंचेव अणुच्चयवयाइं ॥ २ ॥

प्रभातमां गृह्यते यद्यने श्रावके नभरक्षर भक्षाभंत्तुं रभरल्य करेवुं, लार पछी पांय  
अनुमत—(१) रथूल प्राश्नातिपातविरमल्य मत, (२) रथूल भृणवाहविरमल्य मत, (३)  
रथूल अदत्तादानविरमल्य मत (४) रथूल मैथुनविरमल्य मत अने (५) रथूल परिग्रहविरमल्य  
मत ये पांय अणुप्रनने सभारवा. (अर्थात् रात्रि प्रतिक्रमल्य करेवुं.) ( २ )

[ ३-४ ]

पक्खालियकरचरणो, कडिल्लवत्थं चएइ सुईभूओ ॥

घरपडिमाउ जिणार्णं, पमज्जए वयणकयकोसो ॥ ३ ॥

कुसुमेहिं पूइऊणं, धूवं उग्गाहिऊण भावेण ॥

विहिणा वंदेइ तओ, पच्चकवाणं तओ सरइ ॥ ४ ॥

( वंदेइ जिणवरिंदे, पच्चकवाणं तओ लहइ ॥ ४ ॥ प.६।न्तर )

दाश-पम घोष्ठने रात्रिमे पहेरेखा कटिवक्क-धे तियाने लाग करे पवित्र यष्टने कुम्भ-  
हास भांधी श्री जितेश्वर भगवाननी घर-प्रतिमाओत्तुं प्रभाळन करे. कुसुमधी पूण करी,  
धूप छिपेपीने भाव पूर्वक विधिवडे जिनवरोने वदे, स्तुति-वैलव-हन करे ने पछी पच-  
हमाश्च से. ( ३-४ )

[ ५ ]

पुणरवि कयसिगारो, धुवक्खयसुरहिकुसुमकयहत्यो ॥

वच्चइ जिणिंदमवणे, परिहरियासेसघरकम्मो ॥ ५ ॥

वणी हरीथी सारां वआशुक्क्यादि शृंगार पहेरो, धूपधाण्ड, अक्षत, सुमंधी गंध,  
संहन, पुष्पादिनी रक्षापी हाथमां यष्टने जिनभवने-शिभरगंधी मोटा मंदिर, धरना सर्व  
कार्यतो लाग करीने, गम. ( ५ )

[ ६ ]

सञ्चालंकारसच्चित्त-वाहणार्हणि सञ्चच्चिवाणि ॥

धुण्णय सीहवारे, पविसइ कयचचारासंगो ॥ ६ ॥

अथ अक्षकार-सञ्चित-वाहन-आदि सर्व विद्वाने सिद्धकारमां—जिनभक्तिना प्रवेक्ष-  
दारमां उतारानि उतारासंभ करीने—येस नाप्पीने देराकरमां प्रवेस करे. ( ६ )

[ ७ ]

जय-जय-जयं मणती, नमेइ तिपयाहिणं करेऊणं ॥

पुणरवि कयमुहकोसो, करेइ पूयं जिणिंदाणं ॥ ७ ॥

“ जय-जय-जय ” अे प्रभाजे भे:बतो तथ् अक्षिष्या इधने नमस्कार करे, वण्ण  
हरीथी सुभक्षस अधीने जिनवरोनी पूण करे. ( ७ )

[ ८ ]

उग्गाहिऊण धूवं, पंचहिं सकत्थएहिं वंदित्ता ॥

वंदेइ सुणवरिदे, पञ्चस्वाणं पुणो सरइ ॥ ८ ॥

धूप छेवपीने पांच नमुत्युषं पूर्वक देववंदन करे. पछी उपासये अर्धने मुनिवरोने  
व दे ने हरीथी पञ्चकपास्य संभारे-ले. ( ८ )

[ ९ ]

पुच्छेइ सुणिवराणं, सुहराइयमाइयं सरीरविहिं ॥

भूमि पमज्जिऊणं, उवविसइ साहुसूलम्मि ॥ ९ ॥

मुनिवरोने सुहराई आदि करीनी सुभसाता पूछे, भूमिनुं प्रमाणन करीने साधु-  
महाराज समक्ष भेस. ( ९ )

[ १० ]

अपुच्चं जिणवयणं, सुणेइ तत्ति करेइ जिणमवणे ॥

पनरसकम्मादाणे, वज्जेइ करेइ घरकम्मं ॥ १० ॥

अपूर्वं जिनवयन-तीर्थ करे अमपंतना उपदेश सांभजे, जिनभक्तिमां अर्धने तसि  
देअरेभ राजे, पनर कर्मादानेना त्याग करीने धरनां कथी करे. ( १० )

[ ११ ]

भोजणकाले पुणरवि, घरपडिमा पइऊण कुसुमेहिं ॥

उग्गाहिऊण धूवं, नेवज्जं ढोयए सव्वं ॥ ११ ॥

भोजन समये हरीथी पर देराकरनी प्रतिभाज्जोने पुष्पथी पूछ धूप छेवपीने अर्ध  
नेवेदने अे ( ११ )

[ १२ ]

तइ साहु-सावयाणं, दुत्थियदुद्धियाण बाळबुइदाणं ॥

मत्तिइ देइदाणं, विहिणा सुंजइ सपरिवारो ॥ १२ ॥

पछी साधु-आपकेने, भरीण दुःभाज्जोने, भाज-दुद्धोने कज्जिथी दान इधने विधिपूर्वक  
परिवार साथे भोजन करे. ( १२ )

[ १३ ]

शुंजइ पुणो बियाले, अहुमभाए दिणस्स नियमेण ॥

नियपरिवारस्स तहा, एस विही इंसए निचं ॥ १३ ॥

पत्नी श्रांते दिवसना आहमा आशमां आशोत् सपोस्त पूर्वे मे प्रदी पहलेवां भोजन करे, अने पोताना परिवारने पण्डु इमेरा आ प्रभाष्ये करवानुं शिष्य आये. (१३)

[ १४ ]

जिणपडिमाण निसाए, धुवं उग्गाहिकण भावेण ॥

पडिबज्जियसमभावी, सज्जायं कुणइ भवमीओ ॥ १४ ॥

रात्रिमे जिनप्रतिमानां इक्षान करी ककितभावे धूप उभेवी सभता भावमां स्थिर मर्ष शंकारथी उद्विज्ज अनी स्वाप्याय करे. (१४)

[ १५ ]

दुपय-चउप्पय-बणचक्क-वत्थु-दिसिमोगगहियपरियाणो ॥

दिणवरिसज्जम्पनियमो, निउणं पइदियहमणुसरइ ॥ १५ ॥

दास, दासी, पशु, धन, धान्य, वस्तु, दिशा, भोजन वजरेतुं परिभाष्य, अर्थात्, स्वीकार, अमुक दिवस माटे-अमुक वर्ष माटे के उभे तयां सुधी जिह्वाणी पर्वतना नियम से, इमेरा कण्ठ पूर्वक अने नियमने संभारे, तेने अशान्त पाणे. (१५)

[ १६ ]

तह साहुसावयणं, दुत्थियदुहियाण बाल्लुइठारणं ॥

पुच्छिं(च्छं)तो य समत्थं, वेयावच्चं कुणइ हिट्ठो ॥ १६ ॥

पत्नी श्रावणनी, दीन-दुःखीनी, आह-वृद्धनी, सुअसाता-कुशल प्रवृत्ति पूछे अने उद्वारथी सेवा-भक्ति करे. (१६)

[ १७ ]

पंचविहविसयसुक्खं, उवशुंजइ परिमिइसु दिवसेसु ॥

तिव्वामिलासविरओ, बंभरओ पंचसु तिहीसु ॥ १७ ॥

पांच प्रकाशना विषयसुअने परिमित वर्षमां-अमुक गच्छनीना दिवसोमां-भोजने, तेषां पण्डु तीव्र अभिवाचन राणे, पांच तिथिमां तो प्रकाशयं पावे (१७)

[ १८ ]

चित्तइ सयणम्मि ठिओ, सुहज्जाणं इत्थमवससुहम्मि ॥

कहवि ममतेण मए, लद्धो जिणदेसिओ घम्मो ॥ १८ ॥

अप्यार्था-पथारीमां स्थिर जेसी शुभ रिवाज्यु करे के आ अत्यल्पवर्षां परिश्रमं करतीं करता मे भद्राचक्षेते आ जिनप्रक्षीत धर्म प्राप्त करी छे. (१८)

[ ૧૯ ]

તા સંસારસમુદ્ધ, તરેમિ જિણધમ્મજાણવત્તેણ ॥

અક્સવયનિન્વાણપુરે, સાસયસુક્કલં લહિસ્સામિ ॥ ૧૯ ॥

તો જિનધર્મરૂપી વહાણ પડે આ સંસારસમુદ્ધને હું પાર પામીશ, અને અક્ષત-  
મેઘપુરોમાં શાશ્વત સુખને મેળવીશ. (૧૯)

[ ૨૦ ]

ઇય પવરગુણઙ્ગહયવિરહ્યાઇ પવરાણ સાવગવિહીણ ॥

સંલ્હેવેણાવિ મણ, વાગરિયં મંદમહ્ણાવિ ॥ ૨૦ ॥

આ પ્રમાણે મંદ શુદ્ધિવાળો હું છું, છતાં મેં શ્રેષ્ઠ ગુણોવાળા મહાપુરુષોએ ખતા-  
વેલી ઉત્તમ શ્રાવક વિધિમાંથી અક્ષિપ્તમાં-દૂંકામાં પણ હું. (૨૦)

[ ૨૧ ]

ણ્યંપિ જસ્સ ગરુઝં, ગરુઝ કમ્માણ સંચયં તસ્સ ॥

લહુઝં ધમ્મકજ્જં, અહગરુઝં ગરુઝકમ્માણં ॥ ૨૧ ॥

આટલું પણ જોને બારે લાગે છે તેનો કર્મસમુદ્ધ પણ બારે છે, કારણ કે હજવું  
પણ ધર્મકર્મ બારે કર્મોએને બારણૂત-અતિ બારે લાગે છે. (૨૧)

[ ૨૨ ]

ઇય દારુણદુક્કિલંધણવાલયજિણચંદવંદચલણેસુ ॥

જોકુણઇ પરમમત્તી (ત્તિ) નિત્થિણ્ણો તેણ સંસારો ॥ ૨૨ ॥

આ પ્રમાણે દારુણ-અર્થકર દુઃખરૂપો-ઈવધુ કાષ્ટને વાળનારા-દૂર કરનારા જિનવર  
અંદ સમુદ્ધના ચરણોમાં પરમજિતને જો કરે તે અંજારનો પાર પામે છે. (૨૨)

[ ૨૩ ]

જિણપૂઆ મ ત્તીણ, મુસાહુજ્જણપજ્જુવાસણાણ ય ॥

ઉત્તરગુણસદ્ધાણ, અપમાઓ હોઇ કાયઞ્ચો ॥ ૨૩ ॥

ભક્તિપૂર્વક જિનવરની પૂજા અને સુશાહુ મહારાજની સેવા ઉત્તર-ઉત્તમ શુભોની  
અહા વજેરેમાં અપ્રમાદ કરવો અર્થી છે. (૨૩)

[ ૨૪ ]

ઈર્ણિં વિરલાપુરિસા, ધમ્મપરા પાવકયવરવિલ્લિચં ॥

જે નિન્વવં(હં)તિ લોઝં, જિણધમ્મુવપ્પસલ્લિલેણ ॥ ૨૪ ॥

આ હાલમાં ધર્મમાં તત્પર અને પાપરૂપી અચાર્યો મહિન-ખરકાએલ લોકને  
ધર્મના ઉપદેશ રૂપી જલથી સાફ કરનારા-ધોનારા પુરુષો કુલંબ છે. (૨૪)

॥ ઇતિ આવકવિધિપ્રકરણમ્ ॥

## આત્મ મહાદર્શનનો અભિલાષ

શ્લોક—શ્રી લોકાયોગેન હૃદીચિન્તન

જન્મમાં જન્મ મહાસુખો કયા છે. તેમનાં વિદ્યમાનરેલાં વચનોનો મહત્ત્વ જ્યાં હૃદયમાં ઉતારીએ તો કેટલો આનંદ થાય. તેની ચરિત્રીયા ઠોણ ભાંધી શકે ? "દર્શનથી જ દર્શન થાય તે આનંદ તો જન્મ ના માથ." આત્મદર્શન ક્યારે થાય, ક્યાં આન, જ્ઞાન, કિયાણી પામ તે સમજવું સક્તું કઠિન છે. આત્મદર્શન એટલે સમ્બન્ધત્વનું જ્ઞાન થવું જિજ્ઞાસુ આત્મા જ્ઞાનથી તેને દ્રવ્ય કરવા ઇચ્છે, વૈરાગ્ય ને ત્યાગની વૃત્તિ કેળવે, રોદ્ધ કમળી-વિવૃત્તિ પામે અને આત્માને નિર્ભંજ કરતાં કરતાં શુદ્ધ ભાવોને પ્રત્યક્ષ કરે. સુદ્ધિ સાથે સહિત કિયાનું આલંબન જો ખરું આલંબન છે. કારણ કે સમ્બન્ધજ્ઞાન સહિત-જે કિયા તે મોક્ષી ચઢવાની નિશ્ચયણી છે. અધઃપરા અને અઠધા જ્ઞાનવાળા નાસ્તિકો કિયાને વખોડે છે, પણ તેમને ક્યાં જ્ઞાન છે કે આ પુરુષશ્લોકિક વસ્તુઓ માલન છે, અને છતાં મનુષ્યદેહે જ મોક્ષ પામી શકાય છે.

જ્ઞાનનું દ્રવ્ય જોવું ઠોણ તો તેની વ્યાખ્યાવિહિતા સુદ્ધ કિયાઈ જ રેખાય. ઉપયોગ એટલે વ્યવહારુતા; વિશુદ્ધ વિચારપણું વર્તન. વર્તનને જ્ઞાનથી શુદ્ધ કરવું જોઈએ. જ્ઞાન વશથીનું જોવું જોઈએ. કુમ્ભતા એટલે કે એજ્યલુપકીપાણું જ્ઞાન વિશેષ લાભ કરવું નહો. શિશુક જ્ઞાત મીઠા સાદ વાજાક વગર આવતું નથી, તેથી સાદિત્યનું પૂજ વાચન-મનન કરવું જોઈએ.

આત્માની ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત કરવા સતત કેટલો પ્રયત્ન જોઈએ ? ત્યાગ-વૈરાગ્યની સાચી ભાવનાથી ઉચ્ચ ઠોડીનું મનન કરી મન કેળવવું જોઈએ. રસજ્ઞતા સહિત વૈરાગ્ય તે જ સત્ય ભાવ છે. સમવાલીપણું, ખમત્તની જોહાસ, વિવેકશુદ્ધિ, સાર-અસારનો વિચાર, કિયાનું સર્વાઈ જ્ઞાન તે આત્મદર્શનની અભિલાષાને પ્રત્યક્ષ કરાવે છે. આત્મા જ્યાં જ્યાં દ્રવિત થતો હોય ત્યાંથી તેને પાછો વાળી માનસિક સંજ્ઞામાં શાખવો તે ચીતરામ ધર્મનાં પચ્ચિયાં છે. ચઢવાનું કમી કમી અને, જન્મ વિચારની શુદ્ધતા તે પછેલાં જ કરવી જોઈએ. કદાચ શરીરભજન શુભ થવું હોય તેથી માનસિક ભજવી જન્મ હૃદ વિચારો, લોહુપતા, અભિલાષાઓ, ધન-સૌખ્યની સંચારિક વાસનાઓ વગેરેને કાળખાં ઢાલી અપુર્વ વીરના ઉલ્લાસથી ઉચ્ચ ઠોડીનું સંવેષ સાધવા સતત બંધન અને પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

મને આત્મદર્શનનો પશ્ચિમ-જ અભિલાષ છે. વિચારથી ઉચ્ચ ભાવનાઓનું મનન કરું છું, છતાં જ આત્મવિચાર પણ ક્યાં કેળવું, ક્યાં પ્રાપ્ત થીત થયા કરે છે. આત્મદર્શનની કૃતિથી મોક્ષ આ કાળખાં છે. તેમાં પહેલ કેળવી સમ્યક જાણું છું, છું તો એકવચનથી છું. મનમાં બંધેલ ભાવનાઓ ત્યાં સમકોમાં સુદૃઢ કરવાનો ત્યાં પ્રાર્થા નહીં કમળ છે.

## दररेके वसाववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना तथ्य विशेषांके

### (१) श्री महावीर निर्वाण्य विशेषांक

अजयान महावीरस्वामीना एवम संभंधी अनेक लेखोथी  
समूह अंक : मूल्य ७ आना (एवाअभयने. अंक आनेो वध)

### (२) द्वीपोत्सवी अंक

अजयान महावीरस्वामी पछीना १००० वर्ष पछीना सातसो वर्षना जैन  
अतिदासने अजता लेखोथी समूह समित अंक : मूल्य अवा इपिथो.

### (३) कर्मांक १०० : विक्रम-विशेषांक

असाद विक्रमादित्य संभंधी अतिदासिः अजनाअन लेखोथी  
समूह २४० पानिना अणकार समित अंक : मूल्य ३१६ इपिथो  
श्री जैन सत्य प्रकाशना ये विशिष्ट अंको

### [१] कर्मांक ४३-जैनदर्शनमां आंसाकार डोवाना आक्षेपिना

अवाअरूप लेखोथी समूह अंक : मूल्य आर आना

### [२] कर्मांक ४५-क. स. श्री डेमवंधाआवायना एवम संभंधी

अनेक लेखोथी समूह अंक : मूल्य त्रय आना

### हाथी तथा पाठी हाथी

श्री जैन सत्य प्रकाशनी नीण, पयमा, आठमा, एकमा,  
अजियारमा तथा आरमा वर्षनी हाथी तथा पाठी हाथीो तेषार ७  
मूल्य दरकु हाथीना ये इपिथो, पाछीना अही इपिथो

-अथी-

श्री जैनधर्म अन्वयप्रकाशक समिति  
अेशिअकाठनी वाडी, धीकांडा, अमदावाड

सूचकः-अमनकाठ अेठाकाठ देकाठ. श्री अीरविजय श्री-नीन प्रेस, असापोक अेकरास.  
पो. अो. नं. १ श्री अतिमार्ग अर्माअय-अमदावाड. सूचकः-श्रीअनकाठ अेठाकाठ अका  
श्री जैनधर्म अन्वयप्रकाशक समिति अर्माअय, अेशिअकाठनी वाडी, धीकांडा २१६-अमदावाड.

72



वर्ष १४ : अंक १२ ] अरुहावाह : ता. १५-६-४८ [ कर्मांक : १५६

**विषय-दर्शन**

- १ भावनाकुलकम् . पू मु म. श्री. कान्तिविजयजी : रामटेक पानु-२
  - २ इतिवत् दीपविक्रमवर्धित श्री कर्मार्यानीयनी ओक अग्रसिद्ध सावणी  
के . : पू. मु. म. श्री. अक्षयसामगळ : २६४
  - ३ कनकदुखमण्डि अने ज्येमनी कृतिओ : श्री. दीरलाल र. शर्माडया : २७३
  - ४ बाण्ड भावना सम्बन्धी विशाल साहित्य : श्री अण्णरखंजजी नाइटा : २८०
- ते-मा वर्षनुं विषय दर्शन  
१५६

**सवाज्जम संजंधी सूच्यना.**

सवाज्जम मावक भाइओनुं सवाज्जम आ अंके पुनुं बाप ले  
ते ओमनुं सवाज्जम पुनुं थनुं होम तेमणे येताना सवाज्जमना मे  
इपिना ओकली आपरा. सवाज्जम नदीं भणे तो आवणे अंके वी.  
पी. थो ओइसव मां आवणे ते स्त्रीकारी क्षेत्रा निर्नात ले वय

**सवाज्जम-वार्षिक मे इपिया : आ अंकेनुं सूच्य-त्रय आना**

## भावनाकुलकम् ।

सम्पादक—पूज्य मुनिमहाराज श्री कान्तिविजयजी

निसाविरामे परिभाषयामि, गेहे पलिते किमहं सुयामि ।

<sup>१</sup>हृत्प्रतमप्राणमुक्त्वास्वयामि, जं धम्मरहिओ <sup>२</sup>दीहे गमामि ॥ १ ॥

इमस्स <sup>३</sup>देहस्स दुहालयस्स, <sup>४</sup>किर जीव लुद्धो ठाणस्सगस्स ।

अञ्जं सरं किं पि <sup>५</sup>अपित्थरस्स, जायारहं कूवि व ददुरस्स ॥ २ ॥

माणस्सजम्मे <sup>६</sup>तुडिलद्वएणं, जिणिदधम्मो न कओ य जेणं ।

तुट्टे गुणे जह धाणुकएणं, <sup>७</sup>हत्थामले वा य अवस्सतेणं ॥ ३ ॥

दुल्ले वि ल्ले माणस्सजम्मे, चिन्तामणीतुल्लजिणिदधम्मे ।

पुबिन्धए किंचि वि दुट्टकम्मे, मुहाणुट्टाणंमि अणायरो मे ॥ ४ ॥

चरणं चरेठं जह नो तरेसि, गिहत्थधम्मं न समाथेरेसि ।

सव्वस्स गमणे अदं न लेसि, पच्छा घणं जीव विसुरएसि ॥ ५ ॥

विमुद्धयं दंसणनाणसारं, न थारियं संजमसीलभारं ।

सहृदत्तणं तं पि हु नामधारं, <sup>८</sup>कहं नु होही भवजलहपारं ॥ ६ ॥

देवो जिणो साहु गुरू पसत्था, तत्ताइं जीवाइनवपयत्था ।

मन्तंति जे <sup>९</sup>केइ नरा कयत्था, अच्छैतु ता पंचमहज्जयत्था ॥ ७ ॥

धना मुणी जे चइऊग गेहं, तत्रेण उग्गेग दमंति देहं ।

न मन्थियं पुत्तकलत्तनेहं, बहुमाणसारं पणमामि ते हं ॥ ८ ॥

मायापियाबंधवसयणविदं, लहु <sup>१०</sup>उच्चियं धरेवाधारदंदं<sup>११</sup> ।

उम्मूलियं मोइणवल्लिकंदं, नमामि तेसि चरणारविदं ॥ ९ ॥

पुत्तिं पि जे <sup>१२</sup>के गिहगुत्तिलाणा, पित्तं थयं गुरुकुलवासलीणा ।

अमुच्चियाऽगिद्ध अदीणवयणा, कालोच्चिया जे पालंति जयणा ॥ १० ॥

समिइममिया तिगुत्तगुत्ता, सग्गायज्जाणेसु सयाऽणुरत्ता ।

<sup>१३</sup>संविग्गचित्ता विकहाथिरत्ता, न मोहपंके मणयं पि खुत्ता ॥ ११ ॥

न मोहया इंदियतकरेहिं, न विदया मयरद्धयसरेहिं ।

न खोभया दुट्टपरोमहेहिं, न गंजिया कोहाइयभडेहिं ॥ १२ ॥

( अनुसंधान २१६२४५५ २०१५ पाने )

१ ०मविकलं प्र० । मुक्त्वा० प्र० । २ दिअहे प्र० । ३ गेहस्स प्र० । ४ किं

जीव लुद्धो सि निहाणगस्स प्र० । ५ ०च्छरस्स प्र० । ६ तडिं प्र०, तुट्टिलद्वएणं प्र० ।

७ हत्थेमल्लवाय प्र० । ८ कह अह होही प्र० । ९ के इहइं कयत्था प्र०, केवि इहं

कयत्था प्र० । १० उच्चियं प्र० । ११ विद प्र० । १२ नो गिइं प्र० । १३ संवेगचित्ता प्र० ।



॥ॐ अर्हम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित  
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिजुं मासिक मुखपत्र

# श्री जैन सत्य प्रकाश

बेसिंगभाईकी बाडी : घोंकांटा रोड : अमदावाद (गुजरात)

|         |   |         |
|---------|---|---------|
| वर्ष १३ | विक्रम सं. २००४ : वीरनि. सं. २४७४ : ई. सं. १९४८ | क्रमांक |
| अंक १२  | ७५६२५ शुद्धि १२ : शुधवार : १५मी सप्टेंम्बर      | १५६     |

कविवर दीपविग्रयलविरचित

## श्री देशरीयातीर्थनी ओंठ अप्रसिद्ध लावणी

संभाषक तथा संपादक--पूज्य मुनिमहाराज श्री. अक्षयसागरल

[ नोंध—आ लावणी वि. सं. १८७५ ना इंगळ्य शुद्धि १३ मंगणवारे उदयपुरना महाराज्या श्री. भीमचिंढना राज्यामां देशरियालुना ओंठ संघर्मा गयेला कवि दीपविग्रयल महाराज्ये जनावेल छे.....आमां यद्यपि वर्तमान ऐतिहासिक दृष्टिये तपासतां आदि-सिंधाने ऐतिहासिक तरतूत प्राप्त नदीं काम, पशु मारुं मानवुं छे हे—आ लावणीमां जे वक्ष्य दिवन्तीज्येना समूह करेल छे, तेने पारमार्थिक दृष्टिये सजसतां तेमांथी कंठं असत्यनुं तरतूत भणीं आवतुं नथी, माटे दिवन्तीज्ये मधीं जे भोटी, ज्येवा असहाय्यने छोडीने तरतूतयेपश्या करनार आदिस्त्रियेने देशरियाल तीर्थनी प्राचीनता तेम जे प्राजापिकता आदि समजवा आ लावणी अद्दु उपयोगी नाउशे.

आ लावणी 'उदयपुरना श्री जैनानंद ज्ञानमंडार' ना हस्तलिखित संग्रहमांथी मत वशाभ भासमां भणीं आवेल छे. —संभाषक ]

टुंके सार—लावणीकार प्रथम आदिनाथ भगवाननी स्तुति करी वर्तमान देशरियाल तीर्थ जे प्रांतमां छे, ते प्रांतनुं प्राचीन नाम 'खड्गदेश' ल्यावी, वर्तमान प्रतिभाळणी ऐतिहासिकता दिवन्तीना आधार ल्यावतां कडे छे हे—आ प्रतिभा आम तो पश्या हाजथी पूजती आवी छे, पशु रावळुने त्यां वंकांमां अगियार बाभ, पंथाळो हजर, पान्थी अने पयाळ (११८५५५०) वर्ष सुधीं पूजथी. आइ रामचंद्रल्ये रावळुने वध करी पछी ज्योप्या पाळा करतां ते प्रतिभाळ पशु साथे बीधां, पशु अथवज्ये जे 'खड्गयिनी'पुरी मां जे प्रतिभाळ रक्षां २ त्यां पछी श्रीपाल मयल्युसुंदरीना लुवनने

१ अर्ही लावणीकारे आदीं मूरत काल अनंतकी आदि माथामां 'अनंत हाल' हल्लेना प्रयोग करीं छे, ते औपचारिक—आर्क्ष्युक्त समजवे. कविने भूज आक्षय धर्ये हाज ल्याववनां छे.

२ लावणीकारे आनुं कंठं करळु ल्याव्युं नथी. नयर ज्योप्या जाते अथविष हादर उज्जेणीं ठहराये ५६ भूमी आ वातने गर्भंत राभी छे.

નવપદારાધના આદિને લગતો આખો પ્રસંગ જાણી લાવણીકારે તેનાથી આ પ્રતિમાછની પ્રાભાવિકતા સિદ્ધ કરી છે. ૩

૫છી ત્યાંથી તે પ્રતિમાછ વર્તમાન દેશરિવાજી તીર્થથી ૨૨ માઈલ દૂર કુંભરપુર રાજ્યપ્રાંતરૂત કુંભરપુરથી ૨૨ માઈલ દૂર ઢાલના ૪ ઝાંઝાનગરમાં પધારી, અને ત્યાં ધર્મા વરસ પૂજવા.

ત્યાર બાદ દિલ્હી ઉપર મુસલમાનોનું નાબય થતાં બાદશાહ ચઢાઈ લઈને વાઝઠ તરફ આવે છે. અને ફેટલોક સુધી લઈવા છતાં તેને જીત મળતી નથી ત્યારે કટાળાને બાદશાહ કાજી મુસ્લામોની સલાહ લઈ પ્રતિમા સામે ઝાવણ કરવા લાગ્યો. ત્યારે પ્રતિમા પોતે જ શસ્ત્રોના ખજૂરખજાટ સાથે ઊભી રહીને બાદશાહી ફોજ સાથે લડવા લાગી. લડતાં લડતાં પ્રતિમાના શરીર ઉપર મોઝારી ધાવ લાગ્યા, બાદશાહની ફોજને ભગાડી, ત્યાંના અધાપ જનકમુદાય અને નાખો ગાડાં વડે પ્રતિમાજી ધુલેવે આવ્યાં, ૫ અને ત્યાં વંશજનલમાં જૂન-ભંમાં પ્રભુની પ્રતિમા રહી. બાદ ત્યાંના વાજિયાની ગાય ચરતી ચરતી તે સ્થાને આવી, અને એની મેળે તેનું દૂધ ત્યાં જરા જવા માંડ્યું. ગાતાળને વાજિયાએ ધમકાવવાથી ઝાવણ અને વાજિયા અનેને નાથનું દૂધ તે વંશજનલમાં જરી જતું જોયું. તે જ રાત્રિએ શેરને વગાનું આવ્યું કે, પ્રભુની પ્રતિમાને બદાર કાઢો અને લાપસીમાં નવ દિવસ રાખો, તે પહેલાં ન કાઢતા. સતારે વાઈ પ્રતિમા કાઢી લાપસીમાં રાખી, પણ છ દિવસ થતાં થતાં તે આ વાતની ગણ્ય થતાં દેશરેશ રેરાયી હમ્મરા યાત્રિકા અનેક જગતની અજ-પાણી વૃદ્ધાની બાધા-આબહીએ લઈ આવ્યા અને તેનેએ ખૂબ આમહ કરી પરાણે જ્ઞાતમે દિને પ્રભુજીને લાપસી બદાર કાઢ્યા, ૬ જેથી પ્રતિમાજી ઉપર જોણાં જીણા ધાનાં ચિહ્નો નહીં જવા પામ્યાં, બાદ અધિક કે રજાત આપી કન્ય દેખાડી દેરાસર બધાવ્યું, અને પ્રતિમા ૫ માંદી ઉતરે વિરાળ્યા અને ૭૫૦૫૫કાર વર્ત્યો. ૭ આ ૫છી લાવણીકારે વિ. સં. ૧૮૬૭માં અનેલી જન પ્રસન્ન-સમગ્ર ઐતિહાસિક જેથી-બાકે સદાચિત્તની ચઢાઈને પ્રસંગ ઉપસ્થિત કરી તેનો આગેહ્ય ચિતાર દર્શાવ્યો છે, અને ભૈરવજીએ તેનો પ્રતિકાર કેવો સમજાવ્યો કરેલ આદિ વર્ણન કરતા વચ્ચે વચ્ચે વીરસનું તથા કુંભથી પીઠિત બહા જનોના પુકારનું કરુણસમયું અદ્ભુત વર્ણન કરેલ છે.

૪ અહીં કવચે જે મથળસુંદરીને મુખે લગના શ્વીળ દિને દેરાસરમાં આદિનાથ ભગવાનની મોતીદામ છદ્દ માં સ્તુતિ કરાવી છે, તેના આવમાંબીયં એવં શરણ પદ-રચનાથી ખરેખર લાવણીકારનું કવિત્વ જણકી ઉઠે છે.

૪ જે પ્રાચીન કાળમાં વટપદ્ર નગર કહેવાતું અને લાગજ દેશની રાજધાની હતી, તેમ જ પરમાઈત કુમારપાલના જીવનપ્રસંગમાં વટપદ્રના વાજિયાનો પ્રસંગ આવે છે તે પણ આ જ સ્થાન જણાવું

૫ આ બધું તેના અધિષ્ઠાયક દેવની માયા જાણવી.

૬ આજે પણ પ્રતિમાજી ઉપર તેવા ચિહ્નો સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ જોતાં જાણાય છે.

૭ આ વાત કિંવદન્તી રૂપે લાવણીકારે સંમહી છે. મેં જાતે પણ ઉદવપુરના અત મહુમ્મીસ દરમિયાન ફેટલાક અગ્રભવી વૃદ્ધાને મુખે પણ આ વાત કંઈક વિચિત્રતા પૂર્વક સાંભળેલી, અને તે જાણુ વિશેષ પ્રચલિત પણ છે.

अति मोतीदाम छंदू भां प्रभुभक्तिभा तन्मय यितथी उद्गारेव भावभक्ति-  
नीना मधुर कण्ठोभां केशरीयानायलीनी सुंदर रसुति करी लावणी पूर्युं करी छे.

आ प्रभाषे आभां प्रतिभानी अतिदक्षिण प्रभाविकता कथंथी लावणीकारे जन-  
ताभां प्रयत्नित किंवदन्तीओने कथंथ करी साहित्यसिद्धिने आ जायत केशीधननी  
दिव्याभां उत्साहित करवाने प्रयास कथी लागे छे.

अति आ विषयना अनुभवी लक्ष्यकारे पासैथी हुं आसा राधुं छुं के अग्रक मतना  
आप्त त्रय्याता वृद्ध पुरुषोनां सुभोपसुभयो उद्वेगती अने याही अ वनी आवी अनेके  
किंवदन्तीओ पक्ष साव अप्रयास्युके के निर्भूष होव अथी मान्यता छोडी तेयो आची  
लावणी उपर विशेष कथं पक्ष पांडुरी, अथवा आने लगतुं अन्य विविष्ट साहित्य प्रयत्न  
करी आ विषयने विशेष रक्ष करी.

वि. सं. २००४, अथाड वद ३, शनिवार

असिद्धधीन — अभद्रावाह.

## लावणी

श्रीमहाभागारिण्यै नमः

(हुद्ग)

आदिकरण आदि जगत् आदिजिणंद विनराज ।

धुलेवनाथ साचो धणी वरुणुं श्री माहाराज ॥ लावणी ॥ १ ॥

काश्यप गोत्र इक्ष्वाकुवंसमें मरुदेवि जननी जायो

नाभिनरेसरवंसउजालण आदि धर्म जस प्रगटायो ॥ २ ॥

चोसटि सुरपती देवी देवता मिल मंदरगिगपर नवराया ।

इसो ऋषभनिधि प्रगट कल्पतरु नरवर मुनि जिन नित ध्यायो ॥ ३ ॥

खड्गदेशमें नगर धुलेवे जास दमामा धुरता है ।

ध्याकी महिमा अपरंपारा कविजन कीरत करता है ॥ ४ ॥

आदौ मूरत काल अनंतकी पूजित सूरनर असुरिदा ।

सुरपति नरपति वंदित पदजुग बलि पूजित सूरज चंदा ॥ ५ ॥

लाख इग्यारे हजार पिचासी वरस पांचसे पचासा ।

इतने वरसां लंकागढमें पूजित रावण गुणरासा ॥ ६ ॥

रामचन्द्र सीता अरु लछमण ए मूरत पूजन छये ।

नयर अयोध्या जाते अधविच सहर उबेणि ठहराये ॥ ७ ॥

प्रजापाल नरपतकी तनया सुंदरि मयणां धर मन कि ।

काय कर्म अरु आपकर्मके भई लडाई मरुनको ॥ ८ ॥

आपकरके उपर नृपने कुछ बरकुं परणइ ।

मयणा चिंते काई न भाई कर्म लिखि सो वणि आई ॥ ९ ॥

इक दिन जिनवदिन गुरुवदिन आइथी जिनमरिरेपे ।

वदिनपूजन करके एकचित ध्यान घरे मनकंदरपे ॥ १० ॥

( अथ ध्यानस्तुति । छन्द-भोतिसामः )

तुंहि अरिहंत तुंहि भगवंत तुंहि जिनराज तुंहि जग संत ।

तुंहि अगनाथ तुंहि प्रतिपाल तुंहि मनमोहन गाजदयाल ॥ १ ॥

तुंहि भवभंजन भावमरुथ तुंहि अरिशंजन रंजनभूप ।

तुंहि अविनाश तुंहि महाराज तुंहि वीतराग तुंहि बडभाग ॥ २ ॥

तुंहि गुणधाम तुंहि विसराम तुंहि नवनिध तुंहि वडनाम ।

तुंहि अधनास तुंहि अविनाश तुंहि हितवंत तुंहि मतिवास ॥ ३ ॥

तुंहि गुणकेवलरूप अनंत तुंहि जगतारन तारन संत ।

तुंहि जगधेय तुंहि जगध्यान तुंहि चिद्रूप तुंहि जगभान ॥ ४ ॥

तुंहि मम मात तुंहि मम तात तुंहि मम भ्रात तुंहि मम छात ।

तुंहि सुखसंपत राखणहार तुंहि दुखदाहग टाउनहार ॥ ५ ॥

( लाघणि )

करुं अरज एक तोपे जिनपति कंत कुछसे नहिं डरते ।

पूर्व करके लिखत लेख जे किसके टारे नहिं टरते ॥ ६ ॥

पिण तुज शासन जगतहेलना जगत ढंटेगे बाजन है ।

आपकर्म अरु जैनधर्मके फल पाए सो लाजत है ॥ ७ ॥

ओ दुख मोये सद्यो न जाय है आदिनाथ जग रखवाला ।

करुणाकरके रोग निवारो गुण काजे जगप्रतिपाला ॥ ८ ॥

आप प्रसन्न होय फल बिजोरो हाथतगो फल तब दीनो ।

मयणा तब उल्लास भई मनचिखो कारज सब भिनो ॥ ९ ॥

नब दिन नमणनिर तनु फरसे कुछरोग सब नासत है ।

कामदेव प्रभु अमर समोबड नृप श्रीपाल सुहावत है ॥ १० ॥

बा फिरत हे प्रभू तिहारि भूतल प्रगट प्रगलहे जस तेरो ।

आसोज चैत्र मासमें महिमा देसदेसमें प्रभू तेरो ॥ ११ ॥

फिर बागददेस बडोद नगरमें जगपर प्रभू करुणा किनी ।

कीतमे बरस कर्णे पूजनमहिमा अविचल भूतल कथ दीनि ॥ १२ ॥

दिखिपर तुरकान भयो जब पातसाह लडवा आयो ।  
 हूत मृत पथरकी मूरत जडामूलसें उतरायो ॥ १३ ॥  
 बहोत दिनां लग किनी लडाईं थाको यौं वाचा बोले ।  
 देव हिंदुको बडो जागतो यौं बोलत फीर फीर डोले ॥ १४ ॥  
 सुणो बात काजो मुल्लां तुम एक वातसें त्रासेगा ।  
 गौमाझणप्रतिपाल कहावे गोवधसे जो नासेगा ॥ १५ ॥  
 गोवध करन ल्यौ जब निजरां देख शके क्यौं प्रतिपाल ।  
 करण जुघ जब भए महाबल शक जडोजड विकराल ॥ १६ ॥

## (बूढो)

महायुध करते लों घाव चोरासी अंग ।  
 करि मेलो लाखां गाडली आये धूलेवे मूरंग ॥ १ ॥

## (लावणी)

गाम धूलेवे वंसजालमें गुपत रहे हे प्रसु धरति ।  
 गाय येके केडे वणीयनकी आई उहां चरति चरति ॥ १ ॥  
 अवे तवां पयधरा सिरपर सांज समे फिर नहिं दूजै ।  
 रिस करे तब गोगलन पर गोपालक थोर थोर धूजे ॥ २ ॥  
 दूजे दिन गोगाल्यो आयो लखौं मेद कखो वगियनपे ।  
 सेठ आय जब निजरे देख्यो चकित भयो हे तनमनमें ॥ ३ ॥  
 मध्य निसामें सुपनो दिनी ऋषभनाथकी मूरत हे ।  
 बाहिर काढे करे लापसी भितर मूरत पूरत हे ॥ ४ ॥  
 नव दिनमें सब धाव मिलासि मत काढो तु भव दिनमें ।  
 कियो शेठने हुकमप्रमाणे आये संघ बहो ल दिनमें ॥ ५ ॥  
 केह अपवासी केई व्रतधारी केई अष्टआणें पाय छेले ।  
 केह लोककु कर बाधा कवां प्रसुको दरिसण भिले ॥ ६ ॥  
 यो सब लोकान तरसे दरिसनकुं कहे लोक मूरत काढो ।  
 लखो लखो महाराजकी मूरत संघ सवे कियो आढो ॥ ७ ॥

जबरदस्तपेँ दिवस सातमें लापसी बाहिर तब किनेँ ।  
 अंस अंस भर वण रडाए संघलोकने दरसन दिनौ ॥ ८ ॥  
 फिर सुपनेमें द्रव्य दिखायो संघ भिले देहरो किनौ ।  
 मध्य बिराजे ऋषभ तखतपर कलियुगमें यौ जस लिनौ ॥ ९ ॥

( दुष्टो )

संवत अठारे सतसठसमें भाउ सदासीवराय ।  
 कीयो धीगागो दुष्टनेँ भाखुं वरण बनाय ॥ १ ॥

( छंद—मोतीदाम )

सदासीवराव चिंते मन एह लटे बहु धाम जमीं पर जेह ।  
 भिलां पतिनाथ धूलेव कहाय तम्बोलख द्रव्य भंडार मुनाय ॥ २ ॥  
 जावां अब लूटण गाम धूलेव गृही सब माल गृही ततखेव ।  
 आयो निज फोज लेई दलगाज तोपां दोय साथ लीए बहु साज ॥ ३ ॥  
 कंभू दोय लार लिए फिरगांग उठां भर साथ लिए कोक बाण ।  
 तब बहु लोक कहे माहागाज नहि इहीं कारज कृत अकाज ॥ ४ ॥  
 ए तो बहु श्राजल देव कहाय रहे गृहीं लाज तिहारि काय ।  
 तवां फिर बोले सदासीव भूप गहुं सब चीज अवां चढ चूंप ॥ ५ ॥  
 इसो कहि आवत दुष्ट करूर कियो निज राणो नाथ हजूर ।  
 राख्यो नहि नाथ तवां निज गण गयो मचकित मन गिल्लण ॥ ६ ॥  
 तवां मन चिंते भंडारि बुल्यथ मीठ व वन बोडे सवे ललचाय ।  
 लेई संघ आय मुकां मम जार कियो तब कुंच लेई सब लार ॥ ७ ॥  
 करे तब गांम पूकार पूकार भंडारि सबे य पूकार पूकार ।  
 करो अब बाहर नाथ दयाल गयो कहां आज गरीवनिवाज ।  
 चढो अब बाहर राखण लज (पंचपदी) ॥ ८ ॥

( दुष्टो )

उण समे कोठ शेटको वाहण तारण कज ।  
 गये हुंते माहाराजकी मेळं गए वहां गाज ॥ १ ॥

सुणो अरज पृथीनाथजी सेहेर धुळेव मजार ।  
 कियो चिगांनो दुष्टने सीघ चलो जन तार ॥ २ ॥  
 आये तुरत माहाराजजी करवा जन संमाल ।  
 दा घोडे दोनुं चढे मेरु अर प्रतिपाल ॥ ३ ॥  
 भिलको रूप आपे कियो दिस दिस फोज हजार ।  
 मार मार चोतरफते भई लडाई त्यार ॥ ४ ॥

( छंद—भुजंगी )

कुकु कूकू कहे कोक बाण सणण सणण तिर तरगफ बाण ।  
 धूबके धूबके वहे नालगोला जिसा कर्कसा जमरा नेण डोला ॥ १ ॥  
 केते अंगपे सखरा घाव लागे केते मारिथि कंपते दूर भागे ।  
 केते दंतपे तरन लेवेव रांक केते थरथरे सेस होवे न राक ॥ २ ॥  
 केते रमुल, ईल्लला, ईल्लला, पुकारे किते दीन हेके ख्दापे संभारे ।  
 किते नाथकुं केसरापू न माने केते नाथकुं जागति जोत जाने ॥ ३ ॥  
 सदासीवपे घाव लागौ अटागे फूनि भाउ जसवंत दोनू संहारे ।  
 बडो कोप जानि सबे भो(पो)ज भाजी हुइ केसरानाथरी जित वाजी ॥ ४ ॥  
 सदासीवपे घ व लागो अटारो फूनि भाउ जमवंत दोनू संहारे ।  
 बडो कोप जानि यह फोज भाजी हुई केसरी नाथरी जित वाजी ॥ ५ ॥

( दुहो )

बाबिध कलियुग जगजना तायी के जिनराज ।  
 दीपविजय कबिराजकुं महिर करो महाराज ॥ १ ॥

( छंद — मोतीदाम )

तुंहि अडरिष तुंहि नबनिघ तुंहि मनवंछत इच्छतसिष ।  
 तुंहि सिरदार तुंहि किरतार तुंहि सरणागत दीनदयाल ॥ २ ॥  
 तुंहि घटकुंभ तुंहि गविधेन तुंहि सुरवृच्छ तुंहि मम सेन ।  
 तुंहि दिक्षणावर्ष दायक देव तुंहि विसराम तुंही बड सेव ॥ ३ ॥  
 तुंहि मम प्राण आधार जरूर तुंहि मम इच्छत दायक नूर ।  
 तुंहि मम भूप तुंहि पातसाह तुंहि मम ऋद्ध भंडारि अगाह ॥ ४ ॥

तुंही मम मंत्र तुंही मम जंत्र तुंही मम सत्य तुंही मम तंत्र ।  
तुंही गच्छनायक तुं श्रोपूज्य तुंही मम पूज्य तुंही जग पूज्य ॥ ५ ॥

(लावणी)

नाथ घूलेबा फिरत सुणकें देसदेसके नृप आवत हें ।  
केसरमें गरगाव रहें हें केसयो नाथ कहावत हें ॥ ६ ॥  
सहेर परगने देसदेसावर फीरे दुहाई नाथकी ।  
हिंदू मूसल वड राणां हाजर परे इच्छा सब मनकी ॥ ७ ॥  
जलवट थलंवट वाटघाटमें रण राउल भय दूर हरे ।  
तनमन प्यानें एक चित समरें अखय स्वजानो अमर भरे ॥ ८ ॥  
धिधिमप २ धपमप २ तालपरबा वजरावत हे  
गगढदौं गगढदौं २ धो धौ नौपतसहि वाजत हें ।  
हिंदुपत पतसाह उदेपूर भिमसिंधके राजनमें  
एह लावणी खूब वणाई सकलसिंधके साजनमें ॥ ९ ॥  
संबत १८७५ के शुभ वरसें फागुण मुदि तेरस दिवसें ।  
मंगलके दिन दीपविजयकुं दरसण फरसण दो उलसें ॥ १० ॥

( कलस )

ऋषभनाथ प्रथीनाथ ऋषभ दुखदालिद्र भंजण  
ऋषभनाथ प्रथीनाथ सवे भूप मनरंजन ।  
ऋषभनाथ प्रथीनाथ समयो वाहर धायें  
ऋषभनाथ प्रथीनाथ मंगला नाम गवाहें ॥ ११ ॥  
दीपधिजे कविराज कहें खलक मूलक हाजर रहे ।  
कलियुग साचो देव तुं सुर नर सवि फिरत कहे ॥ १२ ॥

इति श्री ऋषभदेवजीरी लावणी संपूर्णम् ।

संबत १९१३ वर्षे मिति आसोज वदि ७ दिने दक्षिणदेसे गाम येवळा मध्ये ।  
साधुजी महाराज श्री १०८ श्री श्री हेमसागरजी तत् शिष्य श्री १०६ श्री कल्पचंदजी  
तत् शिष्य नंदलाल पठनार्थम् । लिखितं दवे अमरचंद पल्लिवल ।



# કનકકુશલગણિ અને એમની કૃતિઓ

(ભે. પ્રા. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

“ ભક્તભર-કન્યાશુભન્દર-નમિશ્યુરોત્તમપત્ર ” નામનું પુસ્તક ડે. લા. ડી. પુ. સંસ્થા તરફથી ઈ. સ. ૧૯૩૨માં પ્રસિદ્ધ થયું છે. એની સંસ્કૃત ભૂમિકા ( પ. ૨૯-૩૦ ) માં મેં કનકકુશલગણિનો આછો પરિચય તેમ જ એમની સોળ કૃતિ વિષે સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે. ૧૯૩૩માં જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ થયો છે. એની ૮૭૦મી અને ૮૯૧મી કંડિકામાં કનકકુશલ અને એમની કૃતિઓ વિશે સક્ષિપ્તમાં નોંધ લેવાઈ છે. આ અરજામાં “આત્માનંદ પ્રકાશ”ના વિ. સં. ૧૯૮૮ના માગદારના અંકમાં “ સૌભાગ્યપંચમીકથા ” નામના લેખમાં આ ગણિ અને એમની કૃતિઓ વિષે થોડાંક ઉલ્લેખ છે. આ લેખ ‘ વસ્તુપાલનું વિદ્યામંડળ અને ધીમ લેખો ’ નામના લેખ-સંગ્રહમાં ૧૧મા લેખ તરીકે આ વર્ષે છપાયો છે. અને એ લેખો આ બોગીલ લ સ કોલેજના છે. આમ આ ગણિ વિષેની માહિતી પૂરી પાડનાર આ ત્રણ મુખ્ય સાધનો છે.

દીક્ષાગુરુ ને વિદ્યાગુરુ—કનકકુશલગણિએ દાનપ્રકાશ રચ્યો છે. એના પ્રત્યેક પ્રકાશના અન્તમાંની પુષ્પિકામાં એમણે પોતાનો પરિચય આપતાં કહ્યું છે કે ‘ તપામન્થ ’ ના નાયક શ્રીવિન્દ્યસેનસુરિનાશ્વરના શિષ્ય શ્રીસૌભાગ્યકુશલગણિના શિષ્ય પંડિત કનકકુશલગણિકૃત દાનપ્રકાશ છે. આ દાનપ્રકાશની પ્રકરિતમાં તેઓ પોતાના વિદ્યાગુરુ તરીકે ત્રાયક શાન્તિચન્દ્ર અને વિશુભ કમલવિજયનો ઉલ્લેખ કરે છે. રોહિણીકંઠવાની પ્રકરિતમાં અને સાધારણ જિન સ્તવની રૂતિની પુષ્પિકામાં એમણે પોતાને વિન્દ્યસેનસુરિના ‘ શિષ્યાણ્ ’ તરીકે અને ભક્તભરસ્તોત્રની રૂતિની પ્રકરિતમાં હીરવિજયસુરિના ‘ શિષ્યાણ્ ’ તરીકે ઓળખાવેલ છે આમ એમણે ‘ સધુ શિષ્ય ’ અર્થવાગો શિષ્યાણ્ ’ શબ્દ ‘ પ્રશિષ્ય ’ તેમજ એના પશુ શિષ્યના અર્થમાં વાપર્યો છે. જૈન સાં. સં. ૪૦ ( ૬ ૮૭૦ ) માં કનકકુશલને, વિન્દ્યસેનસુરિના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવાયા છે તે જુલ છે. આ જુલ ‘ શિષ્યાણ્ ’ નો સધુ શિષ્ય એ એક જ અર્થ ખ્યાલમાં રહેવાથી થઈ શકે. ૬ ૮૯૧માં વિક્રમના સત્તરમા શતકમાં સંસ્કૃત અને પાઇય મથોના મલાત્યકે અનુવાદરૂપે બાલવબોધ-ટપા ક્યા ક્યા થયા છે તેનો ઉલ્લેખ કરતી વેળા “ ત. કનકકુશલે સ. ૧૬૫૫માં વગ્દતપુણ્ણમંજરીકથા, સૌભાગ્યપંચમીકથા અને જ્ઞાનપંચમીકથા પર ” એવો ઉલ્લેખ છે. આમ અહીં એક જ કૃતિને ત્રણ જિન જિન મહી હોય એમ લાગે છે. એટલે જો એ એમ જ હોય તો એ પશુ જ્ઞાન્ત ઉલ્લેખ છે એમ એમનો કૃતિકલાપ વિચારતાં જણાય છે.

## કૃતિકલાપ

કનકસુન્દરમણિની કૃતિઓનાં નામ અને લાં છુધી એના રચના-વર્ષના ઉલ્લેખ પૂર્વકે અહીં હું રજૂ કરું છું:—

|                               |              |
|-------------------------------|--------------|
| નામ                           | રચના-વર્ષ    |
| ૧ ‘ ભાવન ! નમ્ર ’ સ્તોત્રરૂતિ | વિ. સં. ૧૬૫૨ |

૧ આ વર્ષમાં હીરવિજયસુરિને ઉનામાં સ્વર્ગવાસ થયો.

|                                     |              |
|-------------------------------------|--------------|
| ૨ કલ્યાણમન્દિરસ્તોત્રવૃત્તિ         | વિ. સં. ૧૬૫૨ |
| ૩ ગોદીપાર્શ્વનાથકંઠ                 | ?            |
| ૪ ચતુર્વિંશતિજ્ઞાનસ્તોત્રવૃત્તિ     | વિ. સં. ૧૬૫૨ |
| ૫ જ્ઞાનસ્તુતિ                       | વિ. સં. ૧૬૪૧ |
| ૬ જ્ઞાનપંચમીકથા ( સૌભાગ્યપંચમીકથા ) | વિ. સં. ૧૬૫૫ |
| ૭ જ્ઞાનપંચમીકથાનો આલાવબોધ           | ?            |
| ૮ જ્ઞાનપ્રકાશ                       | વિ. સં. ૧૬૫૬ |
| ૯ દીવાલીકંપ ( સં. દીપાસિકાકંપ )     | ?            |
| ૧૦ 'દેવાઃ પ્રભો ' સ્તોત્રવૃત્તિ     | !            |
| ૧૧ પંચમીપર્વસ્તુતિવૃત્તિ            | વિ. સં. ૧૬૫૨ |
| ૧૨ ભક્ત્યામરસ્તોત્રવૃત્તિ           | વિ. સં. ૧૬૫૨ |
| ૧૩ રત્નાકરપંચવિંશતિકાટીકા           | !            |
| ૧૪ રોહિણીકથા                        | વિ. સં. ૧૬૫૭ |
| ૧૫ વરદત્તગુણમંજરીઆવનૈ               | ?            |
| ૧૬ વિશ્વાલ્લભીજ્ઞાનસ્તોત્રવૃત્તિ    | વિ. સં. ૧૬૫૭ |
| ૧૭ શૌભનસ્તુતિવૃત્તિ                 | ?            |
| ૧૮ ચક્રસાહચર્યવદનવૃત્તિ             | વિ. સં. ૧૬૫૪ |
| ૧૯ સાધારણજ્ઞાનસ્તવનવૃત્તિ           | ?            |
| ૨૦ સુરત્રિપ્ત્યુનિકથા               | વિ. સં. ૧૬૫૬ |
| ૨૧ 'સ્નાતરમા ' સ્તુતિવૃત્તિ         | વિ. સં. ૧૬૫૮ |
| ૨૨ હરિશ્વન્દ્રરાજનો રાસ             | વિ. સં. ૧૬૬૭ |

આ પછી જ્ઞાનસ્તુતિ, રત્નાકરપંચવિંશતિકાટીકા, અને સુરત્રિપ્ત્યુનિકથા એ ત્રણનો ઉલ્લેખ શ્રી. સા. સં. ૬. ને આધારે અને શૌભનસ્તુતિવૃત્તિનો ઉલ્લેખ શ્રી. ગુ. ક. ને આધારે મેં અહીં કર્યો છે, બ્યારે જ્ઞાનપંચમીનો આલાવબોધ અને હરિશ્વન્દ્રરાજનો રાસ એ બેની નોંધ ઉપરથી કૃત લેખસંગ્રહને આધારે લીધી છે. માછીની સોળ કૃતિનાં નામ તેમ પૂર્વોક્ત સંસ્કૃત ભૂમિકામાંથી અહીં ઉતાર્યાં છે. ઉપર ને મેં આવીસ કૃતિઓ ગણાવી છે તેમાં જ્ઞાનસ્તુતિ એ સૌથી પ્રાચીન છે. એની પૂર્વે ઠાઈ કૃતિ કનકકુલબે રચી હોય એમ મનુષ્યવામાં નથી. એમની છેલ્લી કૃતિ હરિશ્વન્દ્રનો રાસ હોય એમ ઘાતે છે, તેમજ ત્યાર પછીની ઠાઈ કૃતિ બેવામાં આવી નથી.

એમની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ વિવિધ સ્તોત્ર-સ્તુતિ ઉપર ગણ સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ રચવાની હતી એમ આ કૃતિકથાપ ભેતોં બાલે છે. વિ. સં. ૧૬૫૨માં એમણે ચાર સ્તોત્ર અને એક સ્તુતિ એમ પાંચનો વૃત્તિ રચી છે.

ગોદીપાર્શ્વનાથકંઠ, જ્ઞાનપંચમીકથાનો આલાવબોધ અને હરિશ્વન્દ્રરાજનો રાસ એ ત્રણ ગુજરાતી કૃતિઓ છે. વરદત્તગુણમંજરીઆવનૈ કથા કિન્દીમાં હશે. દીવાલીકંપ એ પાઠ્ય કૃતિ છે. આ જિવામની તમામ કૃતિઓ સંસ્કૃતમાં છે.

હવે હું ઉપયુક્ત બાવોસ કૃતિઓ વિષે ક્રમશઃ થોડીક વિગતો રજૂ કરીશ :

(૧) 'અપભ્રંશ ! નમ્ર !' સ્તોત્રવૃત્તિ—જિનપ્રભાસરિએ 'અપભ્રંશ ! નમ્ર !'થી શરૂ થઈને ૨૬ પદ્યો સ્તોત્ર રચ્યું છે. એ પ્રકરણરત્નાકર (ભા. ૪)માં તેમજ જૈનસ્તોત્રસમુચ્ચય (પૃ. ૧૪૬-૧૫૧)માં હપાઈ છે. એના ઉપરની આ મહાત્મક વૃત્તિ છે અને એવું પ્રમાણ ૪૫૭ શ્લોક જેટલું છે. આની પ્રકાશિતનાં પાંચ પદ્યો મેં ઉપયુક્ત જીમિકામાં આપ્યાં છે.

(૨) કલ્યાણમંદિરસ્તોત્રવૃત્તિ—સિદ્ધસેન દિવાકરે રચેલા કલ્યાણમંદિરસ્તોત્ર ઉપરની આ મહાત્મક વૃત્તિ છે. એવું પ્રમાણ ૬૦૦ શ્લોક જેવડું છે. આ વૃત્તિ તેમજ ભક્તભરસ્તોત્રવૃત્તિ મેં સંપાદિત કરી છે અને એ જાને ઉપયુક્ત "ભક્તભર-કલ્યાણ મંદિર-નમિશ્વરસ્તોત્રવૃત્તિ" નામના પુસ્તકમાં અનુક્રમે પૃ. ૧૫૩-૨૧૬માં અને પૃ. ૧૨૬-૧૫૧માં હપાઈ છે. આ જાને વૃત્તિમાં સમાસો વિષે સમજણ આપાઈ છે. પૃ. ૧૭૪ માં 'માલવ' દેશમાં લોકો પવના ખીજને 'અણ' કહે છે એવો ઉલ્લેખ છે.

(૩) જોડીપાર્શ્વનાથ-હાં—આ ત્રેવીસમા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથની કે જ્યેષ્ઠા વિવિધ નામોમાંના એક નામમાં 'જોડી' શબ્દ છે, તેમની સ્તુતિરૂપ કૃતિ હશે એમ ધારણ છે. આ હપાઈ હોય તે તેની અને ખબર નથી. આની હાથપોથીઓ કયાં કયાં છે તે જાણવું બાકી રહે છે.

"શ્રીભક્તભરસ્તોત્રની પાદપૂર્વિરૂપ કાવ્ય સંગ્રહનો દ્વિતીય ભાગ" જે મેં સંપાદિત કર્યો છે તેના 'જ' પરિશિષ્ટ તરીકે વિષયસેનસૂરિના શિષ્ય રત્નમકુશલના શાંતિકુલલે રચેલ (જોડી)પાર્શ્વનાથસ્તવના હપાયુ છે. આ સ્તવનના પ્રારંભમાં પાર્શ્વનાથનાં ૧૧૦ નામ અણવાયાં છે. આ સ્તવન વિ. સ. ૧૬૬૭માં ગુજરાતીમાં વિનંતિ રૂપે રચાયું છે.

(૪) ચતુર્વિંશતિજિનસ્તોત્રવૃત્તિ—જિનપ્રભાસરિએ રચેલ એવોસ જિનોની સ્તુતિરૂપ કૃતિની આ મહાત્મક વૃત્તિ છે. એવું પ્રમાણ ૫૦૧ શ્લોક જેટલું છે. આ સ્તુતિ તે કઈ તે જાણવામાં નથી. એ જો 'અપભ્રંશ ! નમ્ર !'થી શરૂ થતી જ સ્તુતિ હોય તે આ પ્રયત્ન અણવાની રહેતી નથી.

(૫) જિનસ્તુતિ—આ કયા તીર્થંકરની સ્તુતિ છે તે વાત તેમ જ એ કઈ ક્ષયેથી હપાઈ છે કે કેમ તેની તપાસ કરવી બાકી રહે છે.

(૬) જ્ઞાનપંચમીકથા—જ્ઞાનની વિરાધના અને આરાધનાનાં ૬૫ દર્શાવનારી આ મહાત્મક કૃતિ છે. એમાં રાજપુત્ર વરદત્ત અને શ્રેષ્ઠ-કન્યા ગુણમળરીનો અધિકાર છે. કાચે કાચે બન્નેના પૂર્વ ભવ અને ઉત્તર ભવ વિષે પણ નિર્દેશ છે. આ કૃતિનું પ્રમાણ ૧૫૦ શ્લોક જેવડું છે. એ મેહતામાં રચાઈ છે. આને કેટલાક 'વરદત્તગુણમળરીકથા' પણ કહે છે. (જુઓ જિનસ્તવકોશ, પૃ. ૩૪૧.) જ્ઞાનપંચમીને કૌભાગ્યપચમી કહેવામાં કરણ દર્શાવતાં અહીં કહ્યું છે કે પંચમીના આરાધનથી મનુષ્યોને અધિક કૌભાગ્ય થાય છે. એથી એવું કૌભાગ્યપચમી એવું નામ લોકમાં પડ્યું.

(૭) જ્ઞાનપંચમીકથા—આસવજોધ—આ ઉપયુક્ત સરકૃત કૃતિનો ગુજરાતીમાં સ્વપ્રકાશ અણવાઈ છે. તેની જ્ઞાનમંડરના સુવિપત્ર (પૃ. ૧૪) માં તેમ જ જી. સં. જી. (પૃ. ૬૦૪) માં એની ત્રોષ છે એમ જણાય છે. ઉપયુક્ત સેનમણિ

(૫. ૧૨૬) માં આવી રહીના વાંચન માટે વિ. સં. ૧૭૮૦માં જ્ઞાનપંચમીકથાનો બાલાવબોધ અપૂર્ણ કરાયાનો ઉલ્લેખ છે. આ જ હાથપોથી તે કનકકુસલમણિએ રચેલી જ્ઞાનપંચમીકથાનો ચોતે રચેલો બાલાવબોધ છે એમ જાન્યેનું સારાએ કહ્યું છે. એને માટે એમણે કારણ દર્શાવતાં નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“ અને મળેલી હાથપ્રતમાં કર્તા તરીકે કનકકુસલનું નામ નથી, પરંતુ સ્વરચિત પંચમી-કથા ઉપરનો તેમનો બાલાવબોધ સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમજ અન્યત્ર પણ એ વિષેની નોંધ મળે છે. (લીંબડી જ્ઞાનભંડારનું સચિપત્ર ૫. ૬૪ તથા જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, ૫. ૫૯૧ તથા ૬૦૪), જેટલે તેને કનકકુસલની કૃતિ માનવામાં કોઈ પ્રત્યવાય નથી. ”

અહીં દર્શાવેલ કારણ ઉપરથી જ આ બાલાવબોધ કનકકુસલનો જ છે એમ માનવા હું તૈયાર નથી. કનકકુસલના બાલાવબોધની હાથપોથી જ્યાં હોય ત્યાંથી એને મેળવી જાને બાલાવબોધ સરનાવી જોવા બોધ્યું અને તેમ કરતાં એ એક જ બહુવિધ તે હું એ વાતને અકાંટક પ્રમાણ મણું. આ કાવ્ય અત્યારે મારાથી જાને તેમ નથી. એટલે આ સંબંધમાં મને કેમ શકા રહે છે તે બહુવિધ હું અને તેનું નિરસન કરવાનું કાર્ય તબ્જોને બળાવું છું

(અ) કનકકુસલની જે કૃતિઓ મારા જોવામાં આવી છે તેમાં એમણે કર્તા તરીકે પોતાનું નામ આપ્યું છે. તે આ બાલાવબોધમાં કર્તા તરીકેનો ઉલ્લેખ કેમ નથી ?

(આ) એક જ કૃતિના ઉપર અનેક વ્યક્તિના બાલાવબોધ જોવાય છે તે એનું આ કૃતિના સંબંધમાં કેમ નહિ જન્યું હોય ?

(બ) એ કોઈ અજ્ઞાત રહેવા ઇચ્છનારની કૃતિ તે નહિ હોય ?

(૮) જ્ઞાનપ્રકાશ—આ હુસારાલાલ હંજીરાજ તરફથી ઇ. સ. ૧૯૧૧માં પ્રસિદ્ધ થયેલી ૮૪૦ શ્લોકપ્રમાણક કૃતિ છે. એની પ્રકાશિતનાં ચાર પલ્કો મેં ઉપરુંકત અસ્કૃત ભૂમિમાં (૫. ૩૦)માં આપ્યા છે અને એની પ્રાયેક પ્રકાશના અંતમાં અપાયેલી પુષ્ટિકા-ને આધારે તે મેં કનકકુસલને ‘મણિ’ કહ્યું છે તેમજ એમના શુભ તરીકે ‘જ્ઞાન-કુસલમણિ’ નો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ પદ્યરમક કૃતિમાં જ્ઞાન વિષે અધિકાર છે. આ કૃતિને આઠ ભાગમાં વિભક્ત કરાઈ છે. દરેક ભાગને ‘પ્રકાશ’ કહ્યો છે. આઠ પ્રકાશમાં અનુક્રમે કુનિવરને વસિત (નિવાસ-સ્થાન), સખ્યા, આસન, શુદ્ધ અન્ન, પ્રાસુક જળ, ઓષધ, વસ્ત્ર અને પાત્રનું જ્ઞાન દેવાથી થયેલા લાભની વાત છે. આ આઠ પ્રકાશમાં અનુક્રમે કુન્દ-ચન્દ, પદ્માકર, કરિરાજ, કનકરથ, ધન અને યુવક, શેરવતી, જ્વલજ્વલમ અને ધન-પતિની કથા અપાઈ છે. આઠ પ્રકાશનાં પદોની સખ્યા પ્રકાશ દીઠ નીચે મુજબ છે:—

૧૭૯, ૫૨, ૧૧૫, ૧૧૫, ૫૬, ૩૬, ૧૮૧, ૪૩ (૩૬ + ૪)

૨ આ કોસમત અપાણ માટે નથી, પણ મૂળ લેખકનું છે. અહીં જે ૫. ૫૯૧ નો ઉલ્લેખ છે તે અસ્થાને છે. કેમકે આ પૃષ્ઠ ઉપર કનકકુસલના કોઈ બાલાવબોધ વિષેનો ઉલ્લેખ નથી.

૩ મહાધીર દવામી ઉપર જોશાસકે તેજોલેસ્વા મૂકી તેથી ઉદ્ભવેલા વ્યાધિને મટાડવા શિશુમુનિ શેવતીને ત્યાં ઓષધ લેવા જાય છે એ સમગ્ર પ્રકાશ અહીં અર્જુનવલ્લે છે.

અર્થાં મળીને ૭૬૦ પદોવાળી આ કૃતિ ૪ સરળ અને મનોરંજક સ રજૂતર્થાં રચાઈ છે.

૧૫.

(૬) દીવાલી-કૃતિ—આ દીવાળીને અંગેનો (૩૬૫) છે. એ મારા એવામાં આબો નથી.

(૧૦) 'દેવા: પ્રલોઃસ્તોત્રવૃત્તિ—જ્ઞાનરંજક' એ 'દેવા: પ્રભો!' થી શરૂ થતો સ્તવ (સ્તોત્ર) નવ પદમાં રચેલ છે. એ 'સાધારણીચનસ્તવ' એ નામથી અવચૂરિ સહિત 'કાશી' થી યશોવિજય જૈન મન્યમાલામાં વીર સંવત ૨૪૪૬માં પ્રસિદ્ધ થયેલા "જૈન સ્તોત્રસમૂહ" ના પ્રથમ ભાગ ( પૃ. ૪૫-૫૬ ) માં છપાયેલ છે. આમાં અવચૂરિના કતાનું નામ નથી. એટલે આ અવચૂરિ કનકકુશલની નહિ હશે. એ એમ જ હોય તો પ્રસ્તુત વૃત્તિ આર્થી બિન્ન ગણવી જોઈએ.

(૧૧) પંચમીપર્વસ્તુતિવૃત્તિ—જિનરત્નકોશ ( પૃ. ૨૨૭ ) જેતાં એમ જ બાલે છે કે ૧૩૨ પદની જે પંચમી સ્તુતિ છે તેના ઉપર કનકકુશલે વૃત્તિ રચી હશે. એ મને તે હોવા પછી જૈન ગુજર ( ભા. ૧, પૃ. ૫૮૩ ) માં તે 'શ્રી નેમિ: પચ્ચપ' થી શરૂ થતી માર પદની પંચમીસ્તુતિ ઉપર કનકકુશલે વિ. સં. ૧૬૫૨માં વૃત્તિ રચાવેલ છે અને એ વાસ્તવિક હોય એમ લાગે છે.

(૧૨) ભક્તમરસ્તોત્રવૃત્તિ—આ આનંદસરિએ રચેલા ભક્તમરસ્તોત્રની ગદ્યાત્મક વૃત્તિ છે અને એ છપાયેલી છે.

(૩) રત્નાકરપંચવિશતિકાટીકા—રત્નાકરસરિએ 'ત્રેય: ત્રિયાં મંજલ' થી શરૂ થતી ૨૫ પદની સરજૂતમાં સ્તુતિ રચી છે અને કેટલાક 'વીતરામસ્તોત્ર' કહે છે ( જુઓ જિનરત્નકોશ, પૃ. ૩૨૮ ). મોટા ભાગ તો એને રત્નાકરપંચવિશતિકા ( ગુ. રત્નાકરપચ્ચીસી ) કહે છે. આ કૃતિ યશોવિજય જૈન પાઠશાલા ( મહેલાણા ) તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. આનો ગુજરાતી ગદ્યાત્મક અનુવાદ થયેલો છે. વળી એનું સ્વ. કેશવલાલ ત્રે. મોદીએ તૈયાર કરેલું અંગ્રેજી ભાષાનંતર જૈન સાહિત્ય સંશોધક ( Vol 1, No 1, pp. 15-16 ) માં ઈ. સ. ૧૯૨૦માં છપાયું છે. આના ઉપરની કનકકુશલની વૃત્તિના કાવ્યોદી કાંતિવિજયજીના વડોદરામાંના પ્રસ્તુત જગદરામાં છે એમ જી. સા. સં. ઈ. ( પૃ. ૫૬૨ )માં કહ્યું છે.

(૧૪) શૈલિષ્ટીકથા—આને 'રૌઢિલ્લિય-કથાનક' પણ કહે છે. આમાં કતાએ પોતાના વિદ્યાધુર તરીકે વાચક શાન્તિચન્દ્રનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. જિનરત્નકોશ ( પૃ. ૩૩૩ ) માં 'શૈલિષ્ટીકથાનક' તરીકે ઓળખાવાયેલી આ કૃતિ જૈન આત્માનંદ સલા તરફથી વિ. સં. ૧૬૭૧માં તેમજ હૃદીરાલાલ હંસરાજ તરફથી ઈ. સ. ૧૯૨૨માં છપાઈ છે. આ પદાત્મક કૃતિ છે અને એમાં ૨૦૨ પદો છે. આ કથા દ્વારા 'શૈલિષ્ટી' તપનેા મદિયા વધુવાયો છે. પદ ૩૦-૩૬માં કેટલાક દેશીનાં નામ છે. શૈલિષ્ટી આશોકચન્દ્રને

૪ આનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ પ્રસિદ્ધ ન થયો હોય તો તેમ કરવું ધરે.  
૫ ગાલાબાઈ કલબાઈ તરફથી ઈ. સ. ૧૯૦૬માં રત્નાકરપચ્ચીસી ગુજરાતી સંપાદક અને ગદ્યાત્મક અનુવાદ સાથે છપાઈ છે. સાથે સાથે આ પુસ્તિકામાં જિનપ્રમસૂરકૃત આત્મજાનકાવ્યક ( સ્તોત્ર ૧-૧૦ ) અને હૈમચન્દ્રમાર્ગકૃત આત્મજાનકાવ્યક ( સ્તોત્ર ૧-૬ ) પણ આવા સંપાદક અને અનુવાદ સહિત છપાયાં છે.

વરણ છે. એને સ્વનની ખબર નથી. એથી તો પુત્રના મરણને લઈને રહતી એવી એક આ પશ્ચાત્ત થતાં એણે એના પતિને પૂછ્યું કે હું રાગમાંથી આ ક્યે રાગે માંવ છે અને આ ક્યું વિચિત્ર નાટક છે ?

(૧૫) વરહતશુલ્કમંજરીબાવની—અખ્યાત-બાવની, ઉપદેશ-બાવની, કુંડલિઆ-બાવની, કેશવ-બાવની, ક્ષેમ-બાવની, ગુણ-બાવની, જસરાજ-બાવની, દુહા-બાવની, દોહા-બાવની, ધર્મ-બાવની, નિકાલ-બાવની, પ્રાસ્તાવિક કુંડલિયા-બાવની, પ્રાસ્તાવિક હાપ્ય-બાવની, બાલ-બાવની, લઘુબાલ-બાવની, સવૈયા-બાવની, સવૈયા માન-બાવની અને સાર-બાવની દિન્દીમાં છે, તો આ પ્રસ્તુત 'બાવની' પણ દિન્દીમાં હતો. અથવા રાજસ્થાની-મળમાં 'બાવની' નામની કૃતિ છે તો એ બાવામાં આ હતો. એ અમે તે હો પણ આમાં વરહત અને શુલ્કમંજરીનો અધિકાર હોવો જોઈએ એમ આના નામ ઉપરથી જણાય છે. આની હાથપોથી કોઈ સ્થળે છે ?

(૧૬) વિશાલલોચનસ્તોત્રવૃત્ત—'વિશાલલોચન' થી સર થતી અને પ્રતિકમ્બ હતી વેળા બોધાતો સ્તુતિ ઉપરની આ વૃત્તિ છે. એ સાદીમાં રચાઈ છે. આ વૃત્તિ કોઈ સ્થળેથી હપાઈ છે ?

(૧૭) શોભનસ્તુતિવૃત્ત—શોભનમુનિએ સ્તુતિવ્યતુર્વિશતિકા રચી છે. અને એ પ્રસિદ્ધ છે. એના ઉપર કનકકુશલે સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ રચી છે. (બુઓ. જી. યુ. ક., ના. ૧, ૫ ૫૮૩). આ વૃત્તિ હપાયેલી છે ખરી ?

(૧૮) સકલાહ્યાચર્યવન્દનવૃત્ત—'શિવકાલસર્વજ' હેમચન્દ્રસુરિએ ૨૫ પદમાં સકલાહ્યાંત રચ્યું છે એને 'બુદ્ધચૈત્યવન્દન' પણ કહે છે. આના ઉપર કનકકુશલે વૃત્તિ આનો ઉલ્લેખ જિનરતનાય (૫. ૨૦૮) માં છે. અહીં જે કનકકુશલને વિજય-સેનસુરિના શિષ્ય તરીકે જાણખાળ્યા છે તે જુલ છે, કેમકે એ તો એમના પ્રશિષ્ય છે.

જી. સા. સં. ઇ. (૫ ૫૯૧) પ્રમાણે વિજયસેનસુરિના શિષ્ય વિનયકુશલે વિ. સં. ૧૬૫૨ માં મહાપ્રકરણ સ્તોત્રપદ્ય વૃત્તિ લલિત રચ્યું છે. વિ. સં. ૧૬૫૦માં વિજયસેનસુરિ-શ્વપાજ-આનંદકુશલશિષ્ય રાજકુશલે ખીમસોબાગ્યાલકુશલ નામની કૃતિ રચી તેમાં ખેમરાજ મત્રી સંબંધી ઐતિહાસિક હકોક્ત પૂરી પાડી છે.

(૧૯) સાધારણજિનસ્તવવૃત્ત—જિનરતનાય (૫ ૪૨૯) માં હ સાધારણ જિન સ્તવનની નોંધ છે. જેમકે (૧) કુમારપારે ક૩૩ પલોમાં રચેયું સંસ્કૃત સ્તવન, (૨) સોમપ્રબન્ધન, (૩) જ્યાનન્દસુરકૃત, (૪) હેમચન્દ્રના શિષ્ય શુભચન્દ્રે રચેલ કે એને 'પોશ્વિકા' કહે છે તે, (૫) રાનાકરકૃત, અને (૬) અદાતકર્તૃક. કે સોમલલક-સુરિએ સાધારણજિનસ્તુતિ રચી છે અને એ આં સમિતિ તરફથી ઈ. સ. ૧૯૨૭માં પ્રસિદ્ધ થઈ છે. વળી શુભચન્દ્રે એક સાધારણસ્તવન રચ્યું છે. એના ઉપર કોઈકની

કે અતુર્વિશતજિનાનન્દસ્તુતિ જે એ સંપાદિત કરી છે તેની ભૂમિકા (૫ ૨૧-૩૫) માં એ સોમલલકસુરિના પરિચય આપ્યો છે. વિશેષમાં અહીં એ 'ક' પરિચિત્ત તરીકે આ સુરિની એક પદમાં રચાયેલો અને ચાર અર્થવળી સાધારણજિનસ્તુતિ જ્યુલક લલિત આપી છે.

દીકા છે. આમ વિવિધ સ્તવનાદિમાંથી તેના ઉપર કનકકુચલે વૃત્તિ રચી છે એનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે. બાકી જ્ઞાનન્દ્રસૂરિયુત 'દેવાઃ પ્રબો !' થી શરૂ થતા સ્તોત્રની વૃત્તિ તો એમણે રચી છે એ જ એ અહીં અભિપ્રેત હોય તો આના પૃથક્ ઉલ્લેખની જરૂર નથી.

(૨૦) સુરપ્રિયમુનિકથા—૭ આની એક હાથપોથી અહીંના મોહનલાલજીના કાંઠારમાં છે. આ કૃતિ હૃદયલાલ હંસરાવ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે, પણ એ મેં જોઈ નથી. એનું પ્રતાપવિજયજીએ રૂબરૂતીમાં કરેલું બાધાન્તર મેં જોયું છે. એમાં કલા મુજબ આ ૧૨૫ પદ્યની કૃતિ છે. એ હાથીવાટક આમમાં રચાઈ છે. એમાં સુરપ્રિય-મુનિનો અધિકાર છે. પૂર્વજન્મના વેરને લઈને એમનો જ પિતા એ 'બાળ' પક્ષી થયેલ હોય તે રાણીનો હાર ઉઠાવી આ મુનિ કાયોસમ્ કરતા થતા તે વેળા એમના અળામાં નાખી ગયો અને એથી રાજાએ આ તે એ મુનિને શળીએ ચડાવ્યા ત્યાં એમને કેવલદાન થયું. અને શળીનું સિંહાહન થયું. બાળ પક્ષી પણ આત્માનન્દા કરી સૌધર્મ દેવલોકમાં જેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયું.

(૨૧) 'સ્નાતરયા' સ્તુતિ વૃત્તિ—'કલિખલસર્વજ' હેમચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય બ્યાલચન્દ્રે 'સ્નાતરયા'થી શરૂ થતી ચાર પદ્યની સ્તુતિ રચી છે એમ કહેવાય છે. અને એ પ્રતિકમણાદિમાં બોલાય છે. આની વૃત્તિ વિષે જ્ઞાનરત્નકોશ (પૃ. ૪૫૬)માં ઉલ્લેખ છે તે જરાબગ છે. પણ એમાં કનકકુચલને હૃદયવિજયસૂરિના શિષ્ય તરીકે અહીં યોગબાબા છે એ ખૂલ છે.

(૨૨) હૃદયસ્ત્ર-દ્રવેના રાસ—જે. યુ. ક. (બા ૧, પૃ ૫૮૩)માં આ રાસ વિષે અને એ વિ. સં. ૧૬૬૭માં રચવા વિષે ઉલ્લેખ છે, પણ એની પ્રારંભની કે અંતની કોઈ પદ્ધતિ અપાઈ નથી. આ રાસ કોઈ સ્થળેથી લખાયો છે ખરે! ૧૮

આમ મેં અહીં વ્યાપીસ કૃતિઓનો આજો પરિચય આપતાં કેટલાક પ્રબો બોલાવ્યા છે, તો તેના ઉત્તર આપવા, કનકકુચલમણિની કોઈ કૃતિ અધ્યાવવી રહી જતી હોય તો તેનો અને સાથે સાથે એમના કોઈ શિષ્યાદિ હોય તો તેમના નામનો ઉલ્લેખ કરવા તેમજ આ લેખમાં જે ન્યૂનતા જણાય તે દૂર કરવા તજ્જોને વિનવતો વિરમું છું.

ગોપીપુરા, — સુરત  
તા ૧૮-૮-૪૮

૭ આમાં કયાં કયાં ધન કારણ હોય તેની નિશાનીઓ બતાવાઈ છે.

૮ આત્મર સુધીમાં કઈ કઈ જૈન કૃતિ કયાંથી લખાઈ છે તે જાણવાનું કોઈ સાધન નથી. દે. શા. જૈ. પુ. સંસ્થા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી કૃતિઓ વિષે જેમ એના અન્ધાંક ફળના અન્તમાં ઉલ્લેખ કરાયો છે તેમ વિવિધ સંસ્થાઓ પોતા તરફથી લખાયેલી કૃતિઓ અંગે માહિતી પૂરી પાડે તોયે આ દિશામાં થોડાક પ્રયત્ન પડે.

૯ ગોપી-પાષાઈનાથજીની નોંધ મેં સંકૃત જૂઠાકામાં જાને આધારે કરી હશે તે યાદ આવતું નથી એથી તેમ જ શાંતિકુચલની આનું સ્મરણ કરાવનારી કૃતિ વિ. સં. ૧૬૬૭માં રચાઈ છે એથી આ ઉલ્લેખ આનંત તો નથી એથી સંકટ ઉદ્ભવે છે.

## बारह भावना संबंधी विशाल साहित्य

लेखक—श्रीयुत अगरचन्दजी नाहटा

‘जैन सत्य प्रकाश’ के क्रमांक १५३ में मुनि रमणिकविजयजी का ‘बार भावनाना साहित्य विषे कईक विशेष’ शीर्षक लेख प्रकाशित हुवा है। उसमें आपने मेरे लेखके सम्बन्धमें जो कुछ लिखा है वह विचारपूर्ण प्रतीत नहीं होता। क्यों कि मैंने अपने लेखमें यह स्पष्ट लिख दिया था कि—“बारह भावना का साहित्य बहुत विशाल है। कापडियाजीने जो सूची उपस्थित की है उतना ही साहित्य और मी मिल सकता है। मेरी जानकारीमें भी अनेक ऐसे ग्रन्थ आये हैं जिनमें बारह भावनाओं का विवरण है पर अभी वह मेरे सामने नहीं है, अतः विशेष विचारणा भविष्यमें की जायगी। यहां तो दो चार बातों पर ही प्रकाश डाला जा रहा है।” अर्थात् उस लेखका लेखन सिलहट (पाकिस्तान)में अपने व्यापारिक केन्द्रोंके निरीक्षणार्थ जाने पर हुआ था। वहां साधन न होनेसे जो कुछ आवश्यक सूचन करना था कर दिया गया व भविष्यमें विशेष विचार करनेका निर्देश भी कर दिया था तब “नाहटाजी नी नोंधमा विशेष ज्ञातव्य तरीके खास कई जणातुं नथी” लिखनेका कोई अर्थ नहीं रह जाता, क्यों कि उसमें स्पष्ट रूपसे १ साहित्यकी विशालता, २ मेरे अवलोकनमें अन्य अनेक ग्रन्थोंका आना, ३ उस समय साधनों का पासमें न होना, ४ भविष्यमें विशेष प्रकाश डालनेकी सूचना कर ही दी थी। कुंदकुंद के समय व सकलचंद्रके गच्छ सम्बन्धी स्पष्टीकरणको आपने अप्रस्तुत बतलाया है पर जिस लेखके संबंधमें विशेष ज्ञातव्य लिखा गया उसमें इन दोनों बातों के संबंधमें चर्चा है अतः इनके संबंधमें लिखी गई टिप्पणी अप्रस्तुत नहीं मानी जा सकती। सकल कबिको चाहे अन्य सभी तपागच्छीय मानते हों पर कापडियाजीने “कहेवाय छे (निश्चित नहीं) पण एमना गच्छ समय इत्यादि विषे कोई बल्लेख जाणवामां नथी” लिखा है अर्थात् वे इसे असंदिग्ध नहीं मानते इसी लिये मुझे लिखना आवश्यक हो गया था। अस्तु।

अब मैं अपनी पूर्व सूचनानुसार बारह भावना संबंधी जो विशाल साहित्य मेरे अवलोकन एवं जानने में आया है उसीका परिचय दे रहा हूँ।

(१) यद्यपि कापडियाजीका अध्ययन बहुत विशाल एवं स्मृति तेज है अतः बारह भावना सम्बंधी साहित्य की विस्तृत सूची दी है पर उनमें एतत् सम्बन्धी



मौखिक रचनायें १० के करीब ही हैं, बाकीके नाम ऐसे ग्रन्थों व टीकाओं के हैं जिनमें १२ भावनाओं का वर्णन पाया जाता है अर्थात् अवान्तर ग्रन्थों की सूची ही अधिक है। ऐसे छोटे मोटे अवान्तर ग्रन्थों का मैं उल्लेख करने लगूँ तो शायद उनकी सूचीसे द्विगुण हो जाय अतः छेख विस्तार भयसे मैं इस छेख में १२ भावना सम्बन्धी स्वतंत्र छोटी मोटी रचनाओंका ही निर्देश करना आवश्यक समझता हूँ और वह भी काण्डिया व मुनिश्री के सूचित रचनाओं से दुगुनी चौगुनी हो ही जायगी।

(२) पाटणके ताडपत्रीय ग्रन्थसूचीमें ही ऐसी रचनाओंका निम्नोक्त निर्देश पाया जाता है। यथा—

|                                |                  |
|--------------------------------|------------------|
| १ द्वादश भावना गा. २०८ ( २१० ) | सूची पृ. ९१-१६०  |
| २ " " कुलक गा. ३२ जिनेश्वरसूरि | " पृ २४          |
| ३ " " " गा. १२                 | पृ. ४१०          |
| ४ भावना प्रकरण प्रा०           | " पृ. २३-१६९-२९९ |
| ५ " " सं०                      | पृ. ३९४          |
| ६ भावनासार अपभ्रंश गा. ८८      | पृ. २९           |
| ७ भावना कुलक गा. ३०            | पृ. ८९           |
| ८ " " गा. २४ सोमदेव            |                  |
| ९ " " गा. २२ यशोघोष            | पृ. १८९-४१०      |

नं. ४ व ६ से ९ में १२ भावना का ( उद्धरणोंमें तो ) नामनिर्देश नहीं है पर विषय यही प्रतीत होता है। प्रति देखने से पूरा निर्णय हो सकेगा।

(३) जिनरत्न कोषमें निम्नोक्त रचनाओं का निर्देश है—

१० द्वादशभावना विनयविजय डेहला उपासरासूची ( संभव है शान्त-मुधारसका ही अपर नाम हो )

११ द्वादशभावना ( कथा ) लीबडी नं. ९६२

१२ " " प्रकरण

भावना नामांकित १ भावना प्रकरण ( गा. ४९४ ईस नं. ८९३ ), २ भावनासूक्तक, ३ भावनासार ( अजितप्रभ ) आदिका उल्लेख है। संभवतः उनमें भी १२ भावनाओंका विवरण होगा। निर्णय तो प्रति देखनेसे ही हो सकता है।

(४) हमारे संग्रहमें द्वादश भावनाकुलक गाथा १३ ( १५ ) के व द्वादश भावना कथाकी २ प्रतिये हैं—

१ भावनाविलास-लक्ष्मीवल्लभ, २ भावना बेलि जयसोम एवं ३ भावना सज्जाय सकलचन्द्र कृत, ४ जयसोम कृत भावना संधि भी हमारे संग्रहमें हैं एवं चारों प्रकाशित भी हैं ।

१ बारह भावना कथा ( हमारे संग्रहमें ) २ प्रकारकी हैं ।

२ भावना विलास, मगन ( सं. १९५२ चै. शु. २ कल्याणपुरी )

३ १२ भावनागीत, पद्मराज ( १७ वीं ) गा. १२

४ " " समयसुन्दर

आधुनिक रचित एवं प्रकाशित ग्रन्थों में निम्नोक्त उल्लेखनीय हैं—

१ भावनाभूषण—विनयविजयजी हमारे संग्रहमें

२ भावनावोध—राजचंद्र

३ भावनाशतक—स्था० रत्नचंद्रजी | सेठिया लाइब्रेरी

(५) यहां के ज्ञानभंडारमें १२ भावनाविचारादिकी प्रतियें हैं ।

### दिग्गम्बर साहित्य ।

( १ ) 'अनेकान्त'में प्रकाशित दि० भंडारोंकी सूचियें एवं जिनरत्न कोष आदिसे १२ भावना सम्बंधी नीचे लिखे दि० साहित्यका पता चला है—

१ द्वादश अनुपेक्षा पं. योगदेव कुंभनगर 'अनेकान्त' व. ४ पृ. ४८७

२ " " कन्नड ( उदयराग ) " पृ. ६००

३ " " ( विजयण्ण ) " "

४ " " गौतमस्वामी ( ? )

५ " सू. प्रा. टी. कन्नड ( सू. कुदकुंद ) टी. केश ( ब चर्गी )

६ " कल्याणकीर्ति

७ " अज्ञात

| जिनरत्नकोष

८ " अपभ्रंश गा. २१ विश्वसेन हमारे संग्रहमें

९ दोहडा अनुपेक्षा अपभ्रंश लक्ष्मीसेन 'अनेकान्त' व. ६

१० चारस अनुपेक्षा ( अपभ्रंश ) जालिहग अनेकान्त व. ५

११ " " " कवि ईसर " "

१२ " " " लक्ष्मीचन्द्र " "

- ११ अवधू अनुपेक्षा अवधू अनेकान्त व. ५  
 १४ द्वादश अनुपेक्षा गर्भित ( राजुल पचोसी ) विनोदीछाळ  
 १५ अनुपेक्षा भावना भगवतीदास ( १६८० ) दि. जै. सा. इ. वृ. १०१  
 १६ द्वादश अनुपेक्षा छत्रपति ( १९०७ ) दि. ग्रन्थसूची  
 १७ ,, विरधीचन्द्र ( १९ वीं )

मकाशित हिन्दी दि. ग्रन्थ

- १८ बारह भावना नयनसुख प्र. जैन साहित्य सदन दमोह (c. p.)  
 १९ ,, ,, भूदरदास प्र. भावनासंग्रहमें  
 २० ,, ,, गा. १४ बुधजन ,,  
 २१ ,, ,, गा. १५ भगौतीदास ,,  
 २२ ,, ,, गा. १२ जयचन्द्रजी ,,  
 २३ ,, ,, मंगतरामजी ,,  
 २४ द्वादशानुपेक्षा, हिं. प्राप्तिस्थान मूलचंद किशनदास सृगत  
 २५ ,, गु. ,,  
 २६ बारह भावना संग्रह ,,  
 २७ अनित्य पंचाशत् ,,  
 २८ द्वादशानुपेक्षा पत्रनेदि ( उपासकाचारके अंतर्गत )  
 २९ ,, बाहुबली ( मूल प्राकृत, टीका कन्नड ) ( संभवतः  
 कुन्दकुन्दके ग्रंथकी ही टीका है )  
 ३० ,, वादीमसिंह ( क्षत्रचूडामणिसे उद्धृत )  
 ३१ ,, कन्नड भाषाकी अज्ञातकर्तक अनेक प्रतियां ( इनका  
 उल्लेख अभी अभी भारतीय ज्ञानपीठसे मकाशित  
 कन्नड प्रांतीय ताडपत्रीय ग्रन्थसूचीमें पाया गया है )  
 ३२ बारह भावना द्वारा हिन्दी ( सं. १६८५ लि. हमारे संग्रहके पुस्तकमें )  
 अब भीयुत् कापटियाजी एवं रमणिकविजयजीके लेखोंके सम्बन्धमें

भारत-भाषना शंभूषी दे ही आजी हैं—

१ मरणसमाधिपयज्ञेका उल्लेख नंदीसूत्रमें आनेसे उसका समय ५ वीं शताब्दी के पूर्वका निश्चित है।

२ स्वामी कीर्तिके पानुपेक्षा हिन्दो अनुवाद सहित प्रकाशित है इस पर २-३ भाषा टीकाएं भी उपलब्ध हैं।

३ संस्कृत, कन्नड दि. अनुपेक्षा ग्रन्थों का उल्लेख उपर कर ही दिया है। धुमचन्द्रका समय कुछ पीछेका प्रतीत होता है। देखें मेमोजीका 'जैन साहित्य और इतिहास' ग्रन्थ।

४ जयदेवरचित भावनासंधि जैनयुग वर्ष ४ पृ. ३१४ में व मधुसूदन मोदीका छेख भी उसी पत्रके पृ. ४६९में प्रकाशित है।

५ तथा जयसोमकी भावना सज्जायके रचनेका महीना सूचिसे चित्र लिया गया है पर अमरकोषादिके अनुसार अषाढ होना चाहिये।

६ सकलचंद्रकी १२ भावनावेलि विवेचनसहित जैनधर्म प्रसारक समासे छप चुकी है। उसके परिशिष्टमें अमृतविजयरचित १२ भावना भी प्रकाशित है। अवान्तर ग्रन्थोंमें ज्ञानार्णवके आधार से रचित श्रीमद् देवचंद्रजी रचित ध्यानदीपिका चौपाइमें विस्तृत वर्णन है। एवं अगरचंद भैरोंदान सेठिया प्रकाशित जैन सिद्धांत बोलसंग्रह मा. ३ के पृ. ३९० में विस्तारसे विवरण दिया गया है।

७ मुनि रमणिकविजयजी सूचित भावनाप्रकरणकी दो ताडपत्रीय प्रतियें पाटणके मंडारमें हैं जिनमेंसे एकमें गा. १३२ है।

८ भावनाकुलक पाटण मंडार में कई हैं। मुनिश्री सूचित गा. २४ वाला उनसे अभिन्न है तब तो वह प्राचीन है। मुनिश्रीने उसे १९ वीं के पूर्वार्द्धका बतलाया पर वह लेखनसमय ही संभव है। कुलक x साहित्य का समय ८ वीं से १७ वीं तक का है।

९ द्वादशानुपेक्षा—आलुकुतका समय १८ वीं सदी अनुमान किया गया है पर वह १५ वीं १६ वीं शताब्दी का संभव है। १७ वींकी लिखित तो प्रति भी उपलब्ध है।

आखू दि. है या भे० इसका निर्णय करना आवश्यक है। दि. मंडारमें भी इसकी प्रतियें उपलब्ध हैं।

x देखें जैनधर्म प्रकाशमें प्रकाशित मेरा कुलकसाहित्य सम्बन्धी छेख।

श्री जैन सत्य प्रकाश

तुं

तेरमा वर्षनुं विषय-दर्शन

ॐ

प्रतिकार

मेमल्लिख ( सिम्हारीधारा )ना सन्ध्यां पृ. सु. म. श्री विद्याविजयलक्ष्मी  
 आश्रित्यर रावसखाना मंत्रिने लपेख पत्र : अंक ४, टाइटल-२  
 श्री श्रीरियाल तीर्थने विकट प्रथ : पृ. सु. म. श्री. न्यायविजयलक्ष्मी : १६६  
 सुमध सरकारे धर्मोदा पण्डितक दूरदानी तथास अर्थे नीत्रेखा श्री देवुलकर कमीशन  
 समक्ष ता. २२-४-४८ ना शाल शैली करपुरकार्छ बावकार्छमे आपेखी लुम्पानी : २१६

संघाडकीय

दलन वर्षना प्रारंभे : अंक १, टाइटल-२  
 धर्मोदानालुनी समस्या : २१७

तरवज्ञान

लैन दर्शनने सम-वयवाह : पं. अण्णावाल प्रेमयद खाड : ८६  
 लैनपधर्म सामान्य ज्ञान : श्री. मोहनलाल दीपयद मोहरी. . अंक ६, टाइटल-२,  
 १८३

साहित्य

वि सं. १७२४ने विजयप्रकाशरने विगमिपत्र : पृ. सु. म. श्री. कलिसागरलक्ष्मी : ३  
 मेरुतुंगपुरिरास : श्री. संवरलालजी नाहटा : २९  
 छै खोर सिलोके : श्री. अगारचंदजी नाहटा : ४३  
 आपल्या प्राचीन ज्ञानम धारा : श्री. पं. वाजयद म. गांधी : ४५  
 सुखविषे परामर्श : श्री श्रीरावाल रसिकदास आपटिया : ५१  
 श्री. जिनपतिसुरि-वधामणा गौड : श्री. संवरलालजी नाहटा : ६२  
 अश्लिभ, धर्मि, मेघ अने परिच्छेद : श्री श्रीरावाल रसिकदास आपटिया : ८७  
 अगडदत्तचरित्र-सम्बन्धी चार जय्य रास : श्री अगारचंदजी नाहटा : ९९  
 नार भावनाजुं साहित्य : श्री. श्रीरावाल रसिकदास आपटिया : १०१  
 सु. श्री. आण्ण्डवर्धन विरचित त्रेकड सखाहा पुरुष आणुष्पादि लत्रीस  
 स्थानक विचारमर्जित रत्नन : पृ. सु. म. श्री. रमणिकविजयलक्ष्मी : १११  
 इष्टनिष्ठशैलीअश्लि आचार्यप्रवर श्री सिद्धसेन देवाकर लणी १६मी  
 हात्रिकाजानु अक अधिक मणी आपेखु पत्र : पृ. सु. म. श्री. लक्ष्मीविजयलक्ष्मी : ११४  
 बासह भावनाके साहित्यके बारेमें विशेष ज्ञातव्य : श्री अगारचंदजी नाहटा : अंक ५, टाइटल-२  
 ' सधुमि'ना इष्टांतनु' पधोसायन : श्री. श्रीरावाल रसिकदास आपटिया : १०१  
 अं. १७७८मां नरसिंहदास विरचित भयभीमंजन जिन-रत्नन  
 : पृ. सु. म. श्री. ज्ञानविजयलक्ष्मी : १३६  
 अक्षय श्री. विजयशिवंकरविप्रसूत अवेगी साधु मधोदापट्टक  
 : पृ. सु. म. श्री. दर्शनविजयलक्ष्मी : १४२

|  |                  |
|--|------------------|
| ‘भारतवाचनानु’ साहित्य’ शीर्षक लेखार्थ सुधारो : प्रो. क्षीरसाध र. कापडिया :           | १४४              |
| श्री. सभेतस्त्रिभर तीर्थनां दानिका : पू. आ. म. श्री. विन्ध्यपथसरित्ठ :               | १४७              |
| मीमंविजयगणिरासका सार : श्री. भंवरलालजी नाहटा :                                       | १६५              |
| धिरापद्रमच्छीय ज्ञानमंडारमें उपलब्ध विवाहलो, संधि, भास, धवल                          |                  |
| संज्ञक साहित्य : पू. आ. म. श्री. विजययतीन्द्रसूरिजी :                                | १७६              |
| इत्येवास्त्रियन्त्री छापति : प्रो. क्षीरसाध रसिकदास कापडिया :                        | १७७              |
| वाचक श्री. उदयरत्नविरचित अवेरीवाड निष्ठापोषण साहित्यिन                               |                  |
| प्रतिष्ठा-रतपन : पू. सु. म. श्री. ज्योतिषविन्ध्यपथ :                                 | अंक ६, द्वापदक-२ |
| साधर्मिकवाहसत्यकुलकके कर्ताके बारेमें स्पष्टीकरण : श्री. अजरचन्दजी नाहटा :           | ” ”              |
| ‘भारतवाचनानु’ साहित्य’ शीर्षक निरीष : पू. सु. म. रमण्विन्ध्यपथ :                     | १६४              |
| दशाश्रुतस्कंध सूत्रकी एक अज्ञात टीकाके खोजकी आवश्यकता :                              |                  |
| श्री. अजरचन्दजी नाहटा :  | १९९              |
| श्रीविजयतीन्द्रसुरि प्रकाशित सूचीका संशोधन   | ” ” २००          |
| सिद्धसिद्ध काळाकनी कथानी आलोचना : प्रो. क्षीरसाध रसिकदास कापडिया :                   | २०१              |
| द्विपर श्रीविन्ध्यपथविरचित शैल कहीसिद्धकृत अंनसलाका रतपन                             |                  |
| : पू. आ. म. श्री. विन्ध्यपथसरित्ठ :  | २०६              |
| भारतीय मित्रकणा पर ओक दृष्टि : श्री. पं. अंभासाध प्रेममंद साह :                      | २१५              |
| अपगताना प्रकारने छपप्रकार : प्रो. क्षीरसाध रसिकदास कापडिया : अंक ६, द्वापदक-३        |                  |
| आभमना आभावयोध :  | ” २५१            |
| महावि परमार्थत श्री धनपावरचित आपठविधि प्रकारः पू. सु. म. श्री. सुरधरवरः :            | २५७              |
| द्विपर दीपविन्ध्यपथविरचित श्री. देवशिवातीर्थनी ओक अप्रसिद्ध सावधुी                   |                  |
| : पू. सु. म. श्री. ज्योतिषसावरः :  | २६५              |
| कनककुलमज्जि अने ओमनी कुनियो : प्रो. क्षीरसाध रसिकदास कापडिया :                       | २७३              |
| बारह भावना सम्बन्धी विशाल साहित्यः श्री. अजरचन्दजी नाहटा :                           | २८०              |
| धर्तिस, शिष्ट, स्थापत्य.   |                  |
| शिवेशी सम्बन्धी केशिक प्राचीन जिनमंदिरो : पू. सु. म. श्री. न्यायविन्ध्यपथ            |                  |
| ( कर्मांक १४० थी भाषु ) : ( सं.पु.सू. )  |                  |
| ओक अलावशीय नृपतिसाभा अने जैनधर्म : श्री. वैद्य जीमनसाध ल. अवेरी :                    | १८               |
| अजरातनां केशिक प्राचीन जिनमंदिरो : पू. सु. म. श्री. न्यायविन्ध्यपथ :                 | ३५, ७४           |
| सु. पुष्पकमलविरचिन जिनभास रतपन : पू. सु. म. श्री. ज्योतिषविन्ध्यपथ :                 | ७०               |
| कुहन सम्बन्धी आश्लिषिर्मा केशिक अपसिद्ध जैन लेखो : C. :                              | १२४              |
| उत्तर जम्भुणां प्राचीन सम्बन्धी आभास : पू. सु. म. श्री. ज्ञानविन्ध्यपथ :             | १६७              |
| अद्विज, कथा, पञ्चिन, उषदेश, प्रदीक्षु  |                  |
| सोकेटीस अने भूतिपूज : पू. म. म. श्री. ज्ञानविन्ध्यपथ :                               | १५               |
| प्रभोत्तर-प्रबोध : पू. आ. म. श्री. विन्ध्यपथसरित्ठ : ( कर्मांक १४४थी का ) : ८२, ११७, |                  |
| १३६, १८६ ( सं.पु.सू. )   |                  |
| मार्गदशक काण्ड ( कथा ) : पू. सु. म. श्री. सुरधरविन्ध्यपथ :                           | १८६              |

|   |   |
|---|---|
| डेनुबडर कण्टिनी काभिरी अजे लैन संपना इरावे      | : २७७   |
| कविपर भे बापपदकथय भडाराणकृत आमोपधुमभित भोसोम पर |   |
| लिन विर्नात याने आलोपधुमकाः                     | : पू. यु. म. श्री. रमणिकविजयजी : २४१              |
| आत्मदर्शनने अलिषाप : श्री. लीलाभेन इरीसिंय      | : अंक ११, टाइटल-२                                 |
| <b>रघुति, इतोत्र, रतवन आदि</b>                  |   |
| आत्मसम्बोधकुलकम् :                              | ५० मु० म० श्री. कातिविजयजी १                      |
| बिरेपुदभंडुधु आमदानीरचनस्तवन :                  | पू. आ. म. श्री. विजयवतीन्द्रसरिञ्ज : अंक २, टा. २ |
| सम्यक्त्वकुलकम् :                               | ५० मु० म० श्री. कातिविजयजी ३३                     |
| सिद्धान्तवधपद :                                 | पू. यु. म. श्री. रमणिकविजयजी : अंक ३, टाइटल-२     |
| श्रीचतुर्विंशतिजिननमस्कारस्तोत्रम् :            | ५० आ० म० श्री. विजयवतीन्द्रसूरिजी ६५              |
| श्रीजिनपतिसूरिकृतं विवेककुलकम् :                | ५० मु० म० श्री. कातिविजयजी ६७                     |
| खामणाकुलकम् :                                   | ५१ ९७   |
| सारसमुच्चयकुलकम् :                              | ५१ १२१  |
| प्रत्याख्यानकुलकम् :                            | ५० मु० म० श्री. रमणिकविजयजी १४५                   |
| श्रीजिनप्रभसूरिकृतं साधर्मिवासन्यकुलकम् :       | ५० मु० म० श्री. कातिविजयजी: अंक ७-८<br>टाइटल-२    |
| भाषनाकुलकम् :                                   | ५१ : अंक १२, टाइटल-२                              |

**भू ई इ**

- धुपधुमहापर्व निमिते तेमन् आलु भदनी नीये मुल्लय रकमे। अमने मण्णु छे ते माटे अने ते ते पूल्ल आचार्य भडाराण आदि मुनिवरे। तेमन् ते ते माभना संधी अने अइइइइथेने। आहार मानीये छीये, अने पीण गामना संधी अमने वधु भइइ मे। इथी आरे जेवी विर्नात इरीये छीये।
- १०१) पू. आ. म. श्री. विजयवतीन्द्रसरिञ्जना सङ्गपदेसथी नामछाडरनी पोणने छिपाभय, अमदवाड.
- १०१) पू. आ. म. श्री. विजयवतीन्द्रसरिञ्जना सङ्गपदेसथी पांणरापोणने छिपाभय, अमदवाड
- १००) पू. आ. म. श्री. लिनहरिसामरसरिञ्जना सङ्गपदेसथी लैनसंध, डोडा.
- १००) शैडथी श्रीजनबाळ बाळभाई, अमद वाड.
- ३३) शैडथी तण्णदीभाळ भाइवळ, वडवाकुडेसंध.
- २४) पू. आ. म. श्री. विजयवतीन्द्रसरिञ्जना सङ्गपदेसथी श्री लैनसंध वराड.
- ११) पू. आ. म. श्री. विजयवतीन्द्रसरिञ्जना सङ्गपदेसथी वरा लैन बापमेरी, वरा ( पांचवर्ष आटे वा(व'ठ )
- ११) पू. यु. म. श्री. यशोभद्रविजयजीना सङ्गपदेसथी लैनसंध, साधना.
- ११) लैन पांडेसाणा, जेरेवा ( बोधा वर्षना )
- १०) पू. पं. म. श्री. देवेन्द्रसामरञ्जना सङ्गपदेसथी विजयवतीन्द्र लैनसंध, डोडा.
- १०) पू. पं. म. श्री. प्रवीणविजयजीना सङ्गपदेसथी लैनसंध, वापी.



( ६१६६११ पील पातानु अनुसंधान )

अडाई रुदाहं परिचयंति, धम्माहं सुकाहं समापरंति ।  
 नवाहं <sup>१४</sup>कम्माहं न बंधयंति, पुविल्लयाहं तवि <sup>१५</sup>सोसयंति ॥ १३ ॥  
 तेसि नमो दुकरकारयाणं, महव्वयादुद्धरधारयाणं ।  
 जिणागमे सुद्धपरूवगाणं, विसुद्धचरणे करणे रयाणं ॥ १४ ॥  
<sup>१६</sup>अहं पि पुडिंवि गिहवासळीणो, सुसाहुधम्मे विमळे न लीणो ।  
 इण्हि पुणो <sup>१७</sup>वयबलसत्तिहीणो, <sup>१८</sup>चिह्णे जहा जलविरहमि मीणो ॥ १५ ॥  
 जाणंतओ भोगसुहे अणिच्चे, <sup>१९</sup>घरेअरे तुहभरिण <sup>२०</sup>अनिच्चे ।  
 न लग्गओ तुविहे धम्मकिच्चे, ठिओ अहं कुड्ढकवाडावच्चे ॥ १६ ॥  
 आसापिसाएण <sup>२१</sup>घरेवि मुक्को, <sup>२२</sup>मणोरहो साहु मणमि चुक्को ।  
 कयावराहा <sup>२३</sup>वि गिहे निलुक्को, <sup>२४</sup>चिह्णे जहा वानर डालचुक्को ॥ १७ ॥  
 अइसंकिट्टा विसया अणिट्टा, करंढए लूढभुयगपट्टा ।  
 मोहंघयोरेहि <sup>२५</sup>झडति दड्डा, अट्टारिसा जग्गता वि सुट्टा ॥ १८ ॥  
 एएण मन्नामि अहं कयत्थो, जं पाविओ <sup>२६</sup>सिन्धुरममसत्थो ।  
 जिणिदभणिओ धम्मो पसात्थो, संसाग्जलहीतरणे समत्थो ॥ १९ ॥  
 भत्तिभरो नामसिरो सया हं, विनत्तिय परमिट्टीण काहं ।  
 पयेमि <sup>२७</sup>वत्थु इह किंचि नाहं, भवे भवे दिंतु सुबोहिलहं ॥ २० ॥  
 खमावणं सव्वजीवाण खमणं, आलोयणाहं चउसरणगमणं ।  
 अणसणं पब्वव्वाणकरणं, अंतमि मे हुल्ल समाहिमरणं ॥ २१ ॥  
 जे भावणाए कूलयं पठंति, एयं सचित्ते परिभावयंति ।  
 आणं जिणंदाण सया वुणंति, ते झत्ति निव्वाण सुहं लहंति ॥ २२ ॥

१४ पावाहं न ते करंति प्र० । १५ सोसयंति प्र० । १६ इहं तु प्र० ।  
 १७ ०सत्थहोणो प्र० । १८ चिहं जहा प्र० । १९ घरोअरे प्र०, गडोअरे प्र० । २० निभिच्चे  
 प्र० । २१ ०हि घरेवि प्र० । २२ मणोरहा सो वि मणे विमुक्को प्र० । २३ राहु व्वगओ  
 प्र० । २४ चिट्टं जहा प्र० । २५ ०यातेहि प्र० । २६ ०पुरिगमणसत्थो प्र० । २७ वत्थं  
 अहं किपि नाहं प्र० ।

आ आपनाकुवक ओ हेअअन्नाआयं गानअनिइरनी प्रति उअरथी उतारीने अहो  
 आभुं छे. आ कुवक भुम अ अशुअ हतुं आथी तेनी अअअ अथिअ प्रतिओ मेणवी  
 सशोधन हतुं छे, अतां हतुं अवीअशुअ थरि अतुं नथी. आ कुवकतां नाओ प्रतिओभा  
 नीओ भुम अ भवे छे—

१ निआविगअभुवक, २ भावककुवक, ३ २२अवतानुआसनकुवक अने ४ आपनाकुवक.



